

Biblioteca Centrală Universitară
București

COTA 9504 Dublet

INVENTAR 55541

N^o Curent..... Format.....

N^o Inventar..... Anul.....

Secția..... Raftul.....

TITU MAIORESCU

DISCURSURI PARLAMENTARE

1956

Stabilimentul grafic I. V. SOCECŪ, București

71168.

ADMISTRATIE
CANTONUL A. D. S. S. S. S.
1956

In. 88004. -

TITU MAIORESCU

DISCURSURI PARLAMENTARE

CU

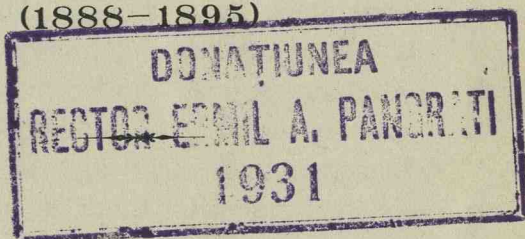
PRIVIRI ASUPRA DESVOLTĂRII POLITICE A ROMÂNIEI

SUB

DOMNIA LUI CAROL I.

VOLUMUL IV.

(1888-1895)

BUCUREȘTI

EDITURA LIBRĂRIEI SOCECŪ & Comp.

21, CALEA VICTORIEI, 21.

1904.

55541

CONTR

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
Cota 9504 Dublin
Inventar 55541

B.C.U. Bucuresti

C55541

PREFAȚĂ

În precuvintarea la volumul I al acestei publicări se vorbește de greutatea unei istorii a timpurilor noastre.

Greutatea, care exista din capul locului pentru evenimentele menționate în acel volum — epoca dintre anii 1866 și 1876 —, trebuie să pară și mai mare pentru volumul de față, care ajunge la timpuri mai apropiate și aduce firul istoriei până în toamna anului 1895, totdeauna cu intenția nepărtinirii.

Subscrisul este încredințat de adevărul tezei susținute de Lessing, că cineva nu poate scrie bine decât istoria propriului său timp; de și unul din cei mai interesați istorici moderni, Treitschke (în monografia *Lord Byron și radicalismul*), se miră de „spirituala și curagioasa“ vorbă a lui Lessing și mulți alții împreună cu el nu o vor admite. Ceea ce însă, după părerea noastră, o îndreptățește, este mai marea siguranță a constatării faptelor.

Trăind încă autorii lor și în or-ce caz mulți martori oculari, controlarea exactității se face de la sine și eventualele rectificări se produc mai ușor. Tocmai acest folos crește cu apropierea evenimentelor.

Iar în ce privește judecata istoriografului, aceasta nu ne pare a fi mai „obiectivă“ sau mai lipsită de controversă la cei ce se ocupă cu istoria veche. Cine își aduce aminte, cum Mommsen coboară pe Cicero la categoria „slugarnicilor politici“, cari trec dintr'un partid în altul după interesele materiale, și numește pe Marcus Porcius Cato „o caricatură a strămoșului său“, pe când în cartea de școală a lui Duruy acelaș Cicero este *meilleur que son temps, croyant à la vertu, au pouvoir de la raison, à la liberté*, și acelaș Cato *celui peut-être de tous les grands personnages de l'antiquité qui porta le plus haut l'idée du devoir*; cine constată apoi, cum însuș Treitschke combate pe Macaulay în ideile sale asupra dezvoltării constituționale a Angliei: acela va fi înțeleș valoarea pretenșei deosebiri între o istorie a trecutului și o istorie contimporană cât pentru nepărtinirea lor.

Respectarea „obiectivității“, întrucât este omește cu puțință, a fost pentru subșcrisul înlesnită prin faptul, că expunerea sa, așa cum se

vede alcătuită de la început ca o însoțire și un adaos la discursurile parlamentare, urmărește întâmplările mai ales pe temeiul repercutării lor în corpurile legiuitoare și în întregimea mișcării constituționale.

În această privință însă, de și în decursul evenimentelor descrise aici a făcut și el parte din câteva guverne ca ministru al instrucției publice, nu a rămas după urma sa nici o reformă legislativă; încercările sale s'au izbit de rezistența unor majorități variabile. Ideile, de care a fost inspirat, le-a crezut și le crede drepte; unele din ele s'au și realizat prin legile altora, căci ideile nu erau personale, ci culese și adaptate din tezaurul comun al culturii europene; altele se vor realiza poate într'un viitor mai îndepărtat, în care puțința participării sale personale va fi încetat de mult. Puținul ce l-a putut face în acest departament ministerial (aducerea documentelor Hurmuzaki, restaurarea bisericii de la Curtea de Argeș, introducerea studiului limbei române în licee și alte câteva măsuri) l-a făcut pe cale administrativă, iar nu legislativă.

Astfel autorul scrierii de față, cu respectul ce-l are pentru realitățile date și cu recunoașterea dreptului majorităților de a fi cum sint, a renunțat la or-ce gând de legiferare în ma-

terie de școli și așteaptă aici progresul de la îndreptarea metoadelor și a personalului profesoral, fără nici o privire la vicisitudinile parlamentare. Cu atât mai desinteresat se știe în expunerea lor și cu atât mai întărit în dorința celei mai impersonale apretețieri.

Dacă totuș a reproduș în acest volum printre discursurile sale parlamentare și pe cele relative la reforma învățămîntului, a făcut-o din datoria de a publica discursurile în totalitatea lor. Numai astfel o asemenea publicare poate contribuî la caracterizarea exactă a oamenilor și a epocii. Suprimări, știrbiri, modificări alterează imaginea realității.

Ceea ce a fost, trebuie să rămăe așa cum a fost și nu se poate face par'că n'ar fi fost; legea timpului e inexorabilă: *facta infecta fieri non possunt.*

T. Maiorescu.

Sinaia, ³/₁₆ Octomvrie 1903.

VII.

SUB REGIMUL CONSERVATOR

DE LA MINISTERUL TEODOR ROSETTI—
CARP PÂNĂ LA FORMAREA MINISTERULUI
LASCAR CATARGI—CARP

23 MARTIE 1888—17 DECEMVRIE 1891

Ministerul conservator „junimist“ de la 23 Martie 1888¹⁾, chemat să înlocuiască regimul îndelungat al lui Ioan Brătianu, este ast-fel compus :

Teodor G. Rosetti, prezident și interne,
Petre P. Carp, externe și (de la 4 Iunie până
la 11 Noemvrie 1888) ad-interim domenii,
Titu Maiorescu, culte și (până la 3 Iunie 1888)
ad-interim domenii,
Menelas Germani, finanțe,

¹⁾ Aceasta este data decretului de numire, însă miniștrii depun jurământul și intră în funcție Marți la 22 Martie după amiazi. (Vezi pag. 80 a volumului precedent).

General Const. Barozzi, război,
Prințul Al. B. Știrbei, lucrări publice,
Al. Marghiloman, justiție.

Din cele arătate în capitolul precedent se înțelege, pentru ce la căderea lui Ioan Brătianu guvernul nu a fost încredințat opoziției-unite reprezentate prin triumviratul Dimitrie Brătianu — Lascar Catargi — Gheorghe Vernescu. Un minister de coaliție poate fi indicat în împrejurări excepționale pentru a semnala un moment istoric, a cărui importanță îl înalță deasupra partidelor, cum a fost primul minister al Principelui Carol de la 11 Mai 1866 și cum ar fi trebuit să fie ministerul, care a proclamat Regatul la 14 Martie 1881. Dar la sfârșitul lui Martie 1888, când guvernul avea mai întâi de toate să îndrumeze țara spre o altă direcție a politicii interne și să facă alegerile, o coaliție de elemente contrare s'ar fi paralizat ea însăși și n'ar fi putut nici să prezideze la alegeri cu destulă hotărâre, pentru a împiedeca deslănțuirea urelor ațitate împotriva lui Ioan Brătianu. Iar programul negativ, în privința căruia putuse conveni opoziția-unită și la a cărui executare se angajase, adică așa numita „reintrare în legalitate“ prin abrogarea constituției revizuite și desfin-

țarea dotațiunii Coroanei, în forma în care fusese creată : acest program devenise o piedecă mai mult pentru ajungerea la guvern a semnatarilor lui, cărora nu le rămânea decât să caute prilejul de a se desface de el și chiar de a se desface unii de alții.

Prilejul îl da ministerul Teodor Rosetti-Carp, care era luat din opoziția ne-coalizată și își manifestase din capul locului direcția sa conservatoare, deschizând astfel perspectiva unei reconstituiri a întregului partid după eliminarea elementelor heterogene.

Că așa a și fost interpretat și recunoscut ministerul Rosetti-Carp de către conservatorii din opoziția-unită, se dovedește și prin mărturisirea d-lui general Gheorghe Manu, care în ședința Camerei de la 26 Noemvrie 1890 declară următoarele :

D-nii șefi ai partidului liberal-conservator n'au găsit nimic a opune, ba încă au recomandat chiemarea la putere, ca foarte constituțională, a d-lui Rosetti...

G. Vernescu. Noi l-am recomandat ?

General Manu. Poate nu D-voastră, dar, eu l-am recomandat, și d. Constantin Grădișteanu, delegatul de a duce Regelui mișcarea opozițiunii-unite, l-a recomandat. După aceasta cei mai mulți dintre noi, cei mai

mulți dintre liberalii-conservatori, încontra voinței personale a șefului, d. Lascar Cargi, au fost de opinie că nu se poate să mai continue coalițiunea, care era formată ca opozițiune-unită pentru răsturnarea guvernului liberal-național. S'a format astfel atunci guvernul d-lui Teodor Rosetti, adică un guvern conservator.

O altă întrebare este, pentru ce Regele, dacă în acel moment critic a recunoscut necesitatea unui minister conservator junimist, nu a însărcinat cu formarea lui pe însuș d. Petre Carp, care încă din anul 1881 prezentase parlamentului programul distinctiv al acestei grupări politice și se afla deputat în Cameră, ci s'a adresat d-lui Teodor Rosetti, care, ca membru al curții de casație, era retras din politica militantă. Poate tocmai această situație a d-lui Rosetti a contribuit la chiamarea înaltului magistrat. În fața violenței crescânde, cu care opoziția-unită combătuse regimul lui Ioan Brătianu și care acum se traducea în strigăte de răzbunare, a putut părea preferabil un ministru-prezident mai puțin accentuat și mai ușor dispus la concesi.

Dealtminteri pentru „junimiștii“ înșii chestia personală devenea indiferentă din momentul, în

care li se da putința unui început de înfăptuire a programului lor politic. Și numai cu gândul la această înfăptuire au primit guvernul în ziua de 22 Martie 1889, începând de îndată punerea în lucrare a ideilor manifestate în Camera de la 1881, cu adaosele indicate de împrejurările ulterioare. Ast-fel ministrul Teodor Rosetti-Carp, în care unii nu vedeau de cât un simplu cabinet de tranziție pentru alegeri, a câștigat o altă însemnătate în evoluțiunea tînărului Regat.

Convingerea, că viața constituțională nu consistă în alternarea la guvern a diferitelor grupări de persoane numai pentru a se bucura de foloasele puterii, făcând din activitatea legislativă și administrativă un pretext și o ocupație secundară, trebuia acum generalizată și trebuia desrădăcinat simțimintul rămas de la domnia seculară a fanarioților, că schimbările politice se fac mai ales pentru căpătuirea clientelei.

Lipsa de sfială, cu care guvernul Brătianu de câți-va ani încoace anunța la fie-care început de sesiune câte un program de activitate legislativă, a cărui realizare nici nu o încerca, pe când și în ceai-laltă parte se propuneau drept idei politice niște generalități fără aplicare, iar dacă se propuneau și idei aplicabile, ele erau desti-

nate numai pentru agitare în opoziție, nu pentru realizare la guvern: toate aceste deprinderi trebuiau combătute și încetul cu încetul înlăturate pentru a aduce statul pe cale normală la acea cultură apuseană, spre care tinsese de la început mișcarea sa națională, când își adusese aminte de originea latină, respingând de o potrivă suzeranitatea de la miază-zi și protecția de la miază-noapte.

De-o-cam-dată însă ministerul Rosetti-Carp avea să se înfățișeze înaintea unui parlament compus din adversari și în acelaș timp să restabilească ordinea turburată de o mișcare a țăranilor, a cărei izbucnire precedase cu câteva zile intrarea în funcțiune a guvernului.

Camera liberală, de și se afla la sfârșitul lui Martie, nici nu începuse discuția publică a bugetului pentru anul de la 1 Aprilie 1888 la 31 Martie 1889, și ministerului i se impunea datoria de a asigura mai întâi mersul regulat al administrației financiare. Inșă unii membri ai opoziției-unite, nemulțumiți de soluțiunea dată crizei ministeriale, căutau să împedice această regulare a situației, atacând guvernul din prima zi a înfățișării lui în Camară. D. Gheorghe Panu și Nicolae Blaramberg, ultimii reprezentanți ai

unui anti-dinasticism, care era pe cale de a deveni o armă prea tocită, imputau formațiunii Rosetti-Carp că este ministerul Palatului sau, cu formula întrebuițată pe acele vremuri, un „guvern personal“.

Generația tinăra de la începutul secolului actual nu mai aude acest strigăt de atac; dar în epoca de la 1885 la 1895 opoziția liberală de toate nuanțele, îl îndrepta adese ori în contra guvernelor adverse, deplângând în acelaș timp violarea Constituțiunii¹⁾. Faptul merită să ne atragă luarea aminte și stă în legătură cu una din temeale studiului nostru, care este „transiția României de la starea precară a unor Principate electivae spre consolidarea unui Regat hereditar“ (vol. I, pag. 2). În capitolul următor, odată cu cercetarea împrejurărilor, care în Octomvrie 1895 aduc pe d. Dimitrie Sturdza la putere, vom arăta interpretarea constituțională, cu care liberalii din opoziție căutau să justifice acea cri-

¹⁾ Într'un discurs din ședința Camerei de la 16 Noemvrie 1890 d. Take Ionescu, pe atunci liberal, explică pentru ce, de și liberal, recunoaște că nu se poate imputa ministerului Teodor Rosetti că ar fi fost „personal“. Înșă *Voința Națională* încă în Fevruarie 1894 publică în contra diferitelor cabinete conservatoare articole de fond intitulate „Șeae ani de regim personal“, „Armata și regimul personal“, etc.

tică. Pentru moment trebuie să ne mărginim la situația ministerului de la 23 Martie 1888.

Este instructiv de constatat, că îndeosebi „junimiștii“ din acest minister erau priviți ca fiind într'o particulară intimitate cu Palatul, și din această închipuire li se aplica mai ales lor epitetul de curtizani, pentru a nu cita un alt cuvânt mai trivial împrumutat din vocabularul francez.

Aplicarea acestui epitet era nedreaptă față de junimiști.

Din momentul, în care politica lor recunoscuse necesitatea programului național al divanurilor *ad-hoc* de la 1857, susținerea și întărirea Dinastiei alese în Aprilie 1866 era unul din punctele de căpetenie pentru toată concepțiunea despre noul stat român, și asupra acestui punct nu mai putea să încapă nici o șovăire, precum nu a încăput nici asupra celor-lalte: unirea, independența, sistemul reprezentativ. Tocmai această consecvență neabătută trebuia să'i apere de imputarea servilismului, de oare-ce ei, și în afară de realizarea programului constitutiv de la 1857, erau cunoscuți prin formularea unui program de organizare internă și prin cererea ca toate partidele să aducă la cunoștința țării

ideile lor politice precize, de care să se ție atât în opoziție cât și la guvern.

Oamenii publici, cari se caracterizează prin o asemenea atitudine, stau și cad cu programul lor și dau ast-fel mai multă garanție de independență. În idea lor despre respectul absolut cuvenit Regelui inviolabil și neresponsabil, datorită omului de stat este de a avea și de a manifesta de mai înainte programul său de acțiune în privința chestiilor însemnate la ordinea zilei, iar dreptul Coroanei este de a aduce acești oameni cu acest program la guvern, dacă îi crede în interesul țării, firește cu aprobarea ulterioară sau anterioară a parlamentului, și de a'i îndepărta de la guvern, când nu'i mai crede în interesul țării, cu acelaș acord între Coroană și parlament.

Din contră, cine nu are și nu arată de mai înainte convingerile sale asupra viitoareii acțiuni de guvern, sau dacă le are și le arată în opoziție, este gata să le părăsească la guvern, acela se va învîrți tot-dea-una după voința altora: în opoziție se va pleca înaintea suveranității de jos, la guvern înaintea celei de sus. Și ast-fel anti-dinasticii din opoziție devin adese-ori lingușitorii de la guvern, cu marele pericol că, sub pretext de a atribui Regelui toate meritele, îi

atribue în fapt toată răspunderea și slăbesc simțimintul dinastic, deabia statornicit după atâtea peripeții ¹⁾).

¹⁾ Dintre „junimiștii“ politici se tăgăduiește anume fruntașului lor, d-lui P. Carp, lealitatea statornică față de Dinastie, și prin unele ziare (nu în parlament și în prezența d-lui Carp, căci atunci faptul ar fi fost de mult lămurit și rectificat) i se amintește colaborarea la ziarul *Le Pays Roumain*, despre care se găsește în cartea *Aus dem Leben König Karls von Rumänien*, vol. II, pag. 85, o notă și câte-va rinduri dintr'o scrisoare de la 1870 a Principelui Anton de Hohenzollern către Domnitorul nostru, unde se vorbește de d. P. Carp și de „perfidia“ acelui ziar „anti-dinastic“.

Nu e de mirat ca Principele Anton de Hohenzollern, nedeprins cu exuberanța de stil a ziarelor noastre și judecând din punct de vedere occidental, să fi rămas impresionat de unele articole anti-dinastice din *Le Pays Roumain* și să fi presupus d-lui Carp asemenea porniri, de vreme ce îl vedea figurând pe frontispiciul foaii ca unul din redactori.

În fapt lucrurile stau alt-fel. *Le Pays Roumain* a fost o anexă franceză hebdomadară a ziarului român *Țara* („Terra“), fundat în Noemvrie 1867 de un comitet al partidului conservator, compus din Manolache Kostaki, P. Mavrogeni, Prințul Dimitrie Ghica, generalul Tell, Al. Plagino, B. Boerescu, care a încredințat redacția lui N. Blaramberg și Aristid Pascal, iar pentru a avea și un reprezentant moldovean, s'a adresat la d. P. Carp, pe atunci în Paris. Propunerea fiind făcută în numele întregului partid conservator, d. Carp a primit să figureze în redacția noului ziar, și astfel a apărut la 12 (24) Noemvrie 1867 *Le Pays Roumain, revue hebdomadaire*, cu notița :

„La direction politique du *Pays Roumain* est confiée à Mm. Nicolas Blaramberg, Aristide Pascal et Pierre Carp. La direction littéraire, à M. Ulysse de Marsillac.“

Mai constituțional admisibilă decât acea imputare de guvern personal era cererea d-lui P. Grădișteanu ca parlamentul, deabia ales în Ia-

Cum a înțeles comitetul fondator al ziarului atitudinea sa față de Coroană, se vede din următoarea declarație publicată tot în acel număr începător de la 12 (24) Noemvrie 1867 :

„Qu'il soit bien entendu que, tout en combattant le ministère actuel (Golesco-Bratiano), nous professons le respect le plus profond pour l'auguste fondateur de la dynastie à qui la nation a confié ses destinées, et que nous regarderions comme une trahison indigne de nous toute atteinte portée au trône sur lequel nous sommes si heureux et si fiers de saluer le dévouement patriotique, les vertus publiques et privées, la générosité sans bornes du fils de l'antique maison des Hohenzollern devenu le chef de la nation roumaine.“

În *Le Pays Roumain*, ca și în *Țara* (încetate de altminteri în decursul anului 1870), articolele nu erau semnate. Dintre puținele articole scrise de d. Carp nu se referă nici unul la Coroană; zilnica stăruință în redactarea ziarelor o punea N. Blaramberg, care însă peste puțin timp s'a aruncat în cunoscuta opoziție anti-dinastică. Că articolele anti-dinastice din *Pays Roumain* cad în răspunderea sa personală, se poate constata și dintr'o discuție a Camerei. Cu prilejul furtunoaselor debateri din Ianuarie 1871 relative la scrisoarea Domnitorului pretinsă către Auerbach, Aristid Pascal se arătase destul de respectuos pentru Coroană, pe când N. Blaramberg fusese cât se poate de agresiv în contra Domnitorului (în discursul său îi amintise soarta Împăratului Maximilian din Mexico); asupra unei asemenea deosebiri de atitudine între cei doi redactori de la *Le Pays Roumain* (d. Carp încetase orice relație cu ziarul după intrarea sa în ministerul Manolache Kostaki, la 20 Aprilie 1870) d. Nicolae Ionescu atacă pe Blaramberg, iar acesta

nuarie, să fie îndată disolvat și alegerile făcute în timpul cel mai scurt. Căci în adevăr ministrul Teodor Rosetti-Carp fiind luat din elemen-

ii răspunde cu următoarele cuvinte, zise „în chestie personală“ (ședința Camerei de la 30 Ianuarie 1871):

„D. Nicolae Ionescu a profitat de oare-care cuvinte zise de onor. d. Pascal spre a 'mi adresa o diatribă din cele mai pasionate. Faptul de a fi colaborat cu acesta la redacțiunea unei foi, care — prin parantes — a încetat, este după d-sa de ajuns pentru ca vederile noastre să fie negreșit identice. Mai întâi de unde știe d-sa, dacă tocmai *aceste divergențe ce se manifest astăzi nu sunt cauza ce a contribuit mai mult la încetarea organului în chestiune.*“

Prin urmare nu este drept a atribui d-lui Carp articolele antidinastice din *Le Pays Roumain*. Cel mult i se poate imputa de ce nu s'a retras de la redacția ziarului, îndată ce au apărut asemenea articole. Dar și aici il scuză împrejurarea că însuș comitetul conservator, care îl chemase la colaborare și care era compus din bărbații cei mai autorizați ai partidului, nu crezuse de cuviință să facă vre-o manifestare contrară.

Am adăogat această lungă notă la textul expunerii de mai sus, fiind-că întregul episod este caracteristic pentru ușurința, cu care și vechiul partid conservator trata pe atunci chestia dinastică. De altminteri toată critica adresată în contra colaborării d-lui Carp la acele ziare este indiferentă pentru afirmarea din textul nostru, că atitudinea grupării politice numite „junimistă“ nu a șovăit nici-odată în privința respectului datorit Coroanei; căci această grupare ca grupare politică datează din primă-vara anului 1871, precum se arată în volumul I, pag. 40—48, și numai de atunci încoace a putut fi vorba de un program politic „junimist“ și de consecvența lui respectare, iar ziarele *Țara* și *Le Pays Roumain* încetaseră în decursul anului 1870.

tele opoziției, fie cât de moderate, având prin urmare înțelesul unei schimbări de regim, încrederea ce i-o acordase Regele trebuia să fie completată prin încrederea parlamentului, și d. P. Grădișteanu presupunea, că acel parlament Brătienist nu putea să susție nici un act al noului guvern.

Dar situația era prea încordată în momentul căderii lui Ioan Brătianu și teama de darea lui în judecată prea mare pentru ca majoritatea de atunci să nu fi fost accesibilă unor considerări de prudență, și pe de altă parte starea financiară periclitată prin creșterea agiului reclama cel puțin stricta păzire a normei budgetare, adecă votarea la timp a veniturilor și cheltuielilor statului pentru anul viitor.

Firește că dacă membrii noului cabinet și-ar fi interpretat misiunea politică numai în sensul unui minister de tranziție, ar fi trebuit să dizolve îndată parlamentul fără privire la situația financiară și la resbunările politice de prevăzut. Dar tocmai în concepțiunea lor de guvern chestia financiară era de o însemnătate covârșitoare în acel moment, și datorită de a pregăti terenul favorabil pentru neapăratele reforme interne presupunea împiedecarea pornirilor de resbunare politică, de care era turburată o mare parte a

oposiției unite și pentru a căror legitimare se invoca exemplul partidului liberal de la 1876 cu darea în judecată a tuturilor miniștrilor conservatori.

Din aceste puncte de vedere prealabila regulare a bugetului și întârzierea disolvării parlamentului erau de la sine indicate. Prima condiție, cea relativă la buget, fusese și pusă de d. Carp și primită de demisionarul Ioan Brătianu în numele partizanilor săi. Astfel guvernul a cerut și a dobândit îndată de la Cameră votarea bugetului *en bloc*, și la 1 Aprilie în bună regulă constituțională s'a promulgat noul buget al statului. Din acel moment dispăruse chiar și pretextul de a mai vorbi de „guvern personal“: votându-i-se de Cameră bugetul, ministerul Rosetti-Carp a fost recunoscut ca o necesitate a momentului și a primit sancțiunea țării legale, și totdeodată i s'a întărit autoritatea în vederea importantelor măsuri de luat spre cea mai grabnică înlăturare a agiului.

Până a nu închide parlamentul, guvernul face să se voteze legea pentru răscumpărarea monopolului pulberelor, prezentată de ministerul Brătianu în ultimele sale zile ¹⁾, și o promulgă la

¹⁾ Vezi mai jos discursul 78.

9 Aprilie, precum cu o zi mai nainte promulgase legea pentru continuarea fortificațiilor, accentuând îndată deosebirea de conservatorii din opoziția-unită, cari se pronunțaseră încontra acestor lucrări, dar pe care le-au continuat și ei când au ajuns la guvern.

Ministerul de la 23 Martie 1888 în primele zile ale funcționării sale, alături de lupta din parlament și de obișnuitele frământări ale schimbărilor de regim, este mai ales preocupat de răscoala țăranilor. Isbucnită în câteva sate din județul Ilfov, mișcarea se întinde curând și peste județele învecinate. Țăranii, unii ademeniți și de bună credință, alții ca pretext, cer cu sgomot pământ fie de la stat, fie de la particulari. Câtă vreme actele de violență se îndreptează numai încontra autorităților comunale, guvernul încearcă înlăturarea lor prin blândețe; când însă țăranii instigați atacă viața oamenilor și proprietățile particulare, o reprimare mai aspră devine inevitabilă, și guvernul se vede pus în trista necesitate de a trimite armata încontra celor răsvrățiți. La 12 Aprilie un comunicat al *Monitorului* poate anunța, că ordinea este pretutindeni restabilită.

Față de această grabnică potolire și de faptul, că răscoala n'a avut alte urmări, nu mai are

importantă să cercetăm, cine au fost adevărații ei instigatori și dacă erau fondate invinuirile aduse de *Voința Națională* încontra unor membri ai opoziției-unite și încontra conivențelor presupuse cu niște agenți rusești, nici dacă se amestecaseră și socialiștii.

Înainte de încetarea răscoalei țărănești, la 4 Aprilie, guvernul închide sesiunea parlamentară, și mesagiul se mărginește a releva „regularea la timp a situațiunii finanțiare“. Acum miniștrii pot întrebuița puținile luni ce le mai rămân până la începerea campaniei electorale, pentru discutarea în consiliu și elaborarea definitivă a principalelor proiecte de legi, nu numai a celor indicate pentru prima sesiune 1888—1889, ci și a celor destinate întregii legislaturi de patru ani, lucrare de cea mai mare însemnătate pentru un guvern, ai cărui membri propuseseră încă în Camera de la 1881 un program de organizare internă și vedeau în aplicarea lui treptată scopul principal al luptei lor politice în „Era nouă“ a Regatului Român. Totodată era o chestie de corectitudine constituțională ca programul legislativ să fie adus la cunoștința țării înainte de alegeri, pentru a deveni ceea ce se numește „platforma electorală“. Un stat cu sistem repre-

zentativ cere neapărat o educație politică a corpului electoral și trebuie să'i deștepte cât mai multă pricepere și considerare a problemelor de interes general. Ast-fel guvernul, disolvând parlamentul la 8 Septemvrie și hotărînd alegerile pentru începutul lui Octomvrie 1888, publică totodată prin chiar *Monitorul oficial* principalele sale proiecte de legi și le însoțește de un „Apel către alegători“, al cărui text îl reproducem aici:

In fața apropiatelor alegeri pentru Cameră și Senat, guvernul se crede dator a expune Țării vederile sale asupra situației interne și a reformelor ce le reclamă.

Generației, care ne-a precedat și din care avem încă în mijlocul nostru câți-va reprezentanți de frunte, i-a fost dat să-și îndeplinească marele ei program național. Puternica aspirare a Românilor spre cultura occidentală a fost satisfăcută în formele ei generale. Pe felurite căi și după diferite idei de partid, a căror diferență însă era adeseori mai mult aparentă decât reală, premergătorii noștri au fondat monarchia constituțională a României sub Dinastia victoriosului Rege Carol I.

Opera trecutului este terminată.

Ceea ce se impune acum generației noastre este organizarea temeinică a Țării în lăuntrul cadrului constituțional, în deosebi regularea situației economice, descentralizarea administrativă și independența magistraturei.

În ultimii ani ai luptelor parlamentare, cererea acestei opere de reformă, deja prea amânată, s'a produs cu stăruință și i s'au indicat și unele baze.

Acum în fine a sosit momentul de a concentra activitatea politică asupra reformelor necesare, și guvernul și-a îndeplinit datoria de a prezenta Țării pe cele mai decizive, nu sub forma vagă și nefolositoare a unui program de dorințe generale, ci sub forma preciză a chiar proiectelor de legi elaborate în amănuntele lor.

Tendința acestor proiecte de primă necesitate, care, după convingerea guvernului, vor trebui să formeze obiectul desbaterilor parlamentare în noua legislatură, se poate rezuma astfel :

Relativ la situația economică, cea dintâi preocupare a noastră a trebuit să fie soarta sătenilor și a meseriașilor. Între dârșii și elementele conducătoare ale unui popor există o solidaritate de interese, care nu se poate ignora fără o grea răspundere națională. A stîrpi și a preveni proletariatul în sate și în orașe este idealul pe care 'l urmărim; și

dând săteanului toate inlesnirile putincioase pentru împroprietărire, căutând, pre cât atirună de guvern, a introduce o mai mare echitate în raporturile dintre proprietari și săteni, procedând la o organizare administrativă, care să pună populația la adăpostul abuzurilor biurocrației inferioare, credem a realiza un progres serios. Cât pentru meseriași și lucrători, legea asupra meseriilor va stabili între dênșii o puternică asociare ce 'i va apăra în contra ignoranței, a neajunsurilor bătrîneței și a accidentelor.

În privința reformei administrative, prin proiectele de lege asupra organizării comunelor rurale și asupra organizării administrației generale s'a deosebit cu desăvîrșire comuna rurală de cea urbană și s'au luat deasupra celei dintâi sarcinile și îndatoririle complicate ce o apasă astăzi și o împiedică a avea o viață proprie mai sănătoasă, bazată pe interesele ei firești. Siguranța publică greu compromisă se va spori în mod simțitor prin mărirea numărului și micșorarea circumscripțiilor agenților direct însărcinați cu paza ei și totdeodată se va reduce din administrația zilnică a comunelor acel formalism sec, care nu face decât a înlesni abuzurile și vexațiunile de tot soiul. Suprimând din organizarea județeană comitetele permanente și înlocuindu-le cu

noile comitete instituite pe lângă fiecare căpitănie, cărora li s'a dat un cerc mai larg de acțiune, se va face un pas înainte pe calea adevăratei descentralizării și a participării reale a cetățenilor la afacerile administrative.

Instituirea căpităniilor generale întinde această descentralizare asupra tuturor administrațiilor civile ale Statului, unde astăzi enorma îmbulzeală a lucrărilor în biourourile ministeriale face din ce în ce mai anevoioasă o soluțiune grabnică și dată în cunoștință de cauză a diverselor cesiuni. Proiectele de legi asupra organizării comunelor urbane, asupra înființării unei gendarmerii, asupra admitterii și înaintării în funcțiunile administrative, asupra perceperii dărilor comunale și județene, în fine asupra modificărilor de introdus în legea actuală electorală comunală și județeană, vor complecta organizarea proiectată și vor forma un cod administrativ coordonat, care va căuta să desvolte instituțiunile fără a produce confuzia ce ar rezulta din o reformă prea radicală.

În justiție, guvernul propune Corpurilor Legiuitoare inamovibilitatea pentru curțile de apel, pentru președinții de tribunale și pentru judecătorii de instrucție, aceștia în deosebi pentru a fi la adăpost de bănuiala

influențelor guvernamentale. Intră firește în vederile guvernului de a întinde inamovibilitatea la toate organele legii, treptat cu învățămintele experienței, și de a complecta reforma prin ameliorarea retribuțiunii magistraților. Legea pentru organizarea judecătorească s'a mai preocupat a pune la dispoziția sătenilor justiția simplă și expeditivă ce nu i-au putut-o da judecătorile comunale.

În administrarea finanțelor, guvernul își propune a remania unele din impozite pe baze mai echitabile, spre a putea desființa acele dări, pe care opinia generală le consideră ca mai îngreuitoare și mai nedrepte, precum taxa asupra rachiurilor și spirturilor și taxa de 5⁰/₁₀₀ asupra funcționarilor; a reforma instituția creditelor agricole, a căror situație inspiră legitime îngrijiri, spre a micșora pagubele eventuale ce pot aduce Statului și spre a le pune în stare să răspundă în realitate la necesitățile cultivatorilor, pentru care au fost create; în fine, a restabili valoarea monedei fiduciare astăzi în circulație, restituind datoria provenită din biletele ipotecare și luând toate celelalte măsuri necesare spre a scăpa comerțul și creditul public de neajunsurile agiului și a împedeca reîntoarcerea sa.

În departamentul cultelor și al instrucțiunii publice sunt deocamdată două mari trebuințe de satisfăcut. Este întâi îmbunătățirea soartei clerului de mir ; pentru acest scop Sf. Sinod își va termina în sesiunea de toamnă proiectul început pentru organizarea eparchiilor ; iar o parte a mijloacelor materiale cerute, se va procura din monopolizarea în favoarea preoților mireni a producerei și vînzării unor obiecte necesare cultului religios. A doua trebuință urgentă este întinderea învățămîntului real ; actualele gimnazii reale vor fi completate până la 7 clase (s'a și făcut începutul cu cel din Brăila), și absolvenților li se va deschide intrarea legală la facultățile de științe și de medicină, precum și la școala superioară de poduri și șosele. O asemenea direcție dată unei părți a învățămîntului public de la clasicismul exclusiv de astăzi spre studiile mai practice ne îndreptățește a spera accelerarea mișcării economice și industriale și înfrinarea tendinței spre funcționarism.

Acestea sunt reformele principale, pe care ministerul le crede indicate în starea actuală a Țării.

Rămâne acum ca d.-v., d.-lor alegători, să hotărîți prin reprezentanții ce-i veți alege, dacă primiți — în tendința lor generală — aceste idei de reformă, fără de care, după

convingerea noastră, Țara va cădea în niște lupte sterile ce vor întârzia propășirea și întărirea națiunii.

Făcând acest apel, ne adresăm cu încredere la cugetul înțelept și cumpătat al poporului român.

T. G. Rosetti, P. P. Carp, T. Maiorescu, Al. Știrbei, General Barozzi, M. Germani, Al. Marghiloman.

București, 12 Septembrie 1888.

Cele mai multe proiecte de legi astfel anunțate au și fost înlăptuite în epoca de peste șapte ani a regiunului conservator de la 1888 până la 1895 și li s'au putut adăoga și altele. Așa fiind, numeroasele obiecțiuni deșteptate prin apelul de mai sus și prin forma publicării lui, nu ne par de cât simptomele premergătoare ale or-cărui progres. Nu era lucru ușor de a înlocui abstracțiunile de până acum cu măsuri precise de organizare și de a cere, în contra ademenirilor electorale și a făgăduelilor zadarnice, onesta executare a unui program politic manifestat. Lupta era neapărată și prevăzută. Dar, cu toate împotrivirile, precedentul a prins rădăcini, și atât ministerul L. Catargi de la 18 Decembrie 1891, cât și ministerul Dimitrie Sturdza de la 14 Februarie 1901 au anunțat țării de mai

nainte și cu preciziunea cerută vederile politice ale guvernului lor și le-au și realizat. Abaterea d-lui Dimitrie Sturdza la Octomvrie 1895, când în chestia transilvană a luat la guvern o atitudine contrară celei susținute în opoziție, a avut urmări așa de nefericite pentru d-sa, încât nu credem că de acum înainte se va mai repeta o asemenea eroare.

Și astfel putem afirma că s'a statornicit o îndreptare în chiar cugetul oamenilor noștri politici — lucru mult mai important de cât vremelnicile legi croite în controverse și modificate după împrejurări. În ceea ce privește însă legile, violentele critice ale liberalilor în contra proiectelor noului guvern, în contra legii meseriilor, taxată de reacționară, a jandarmeriei rurale, a monometalismului de aur, etc., ele au fost în curînd răsbunate prin necesitatea ce au simțit-o liberalii înșii de a le respecta și în parte de a le înfăptui.

În mijlocul acestor discuții se apropie alegerile generale. În afară de pregătirea operei legislative pentru organizarea internă, a cărei însemnătate era prea puțin pricepută, guvernul în cele șase luni ale activității sale putuse atrage atenția prin alte fapte caracteristice. De relevant este depărtarea companiei străine „Lem-

berg-Czernowitz-Iassy“ de la exploatarea liniei ferate Iași-Roman-Ițcani și trecerea administrației ei asupra statului român — măsură de mult cerută, dar tot-deauna ocolită de guvernul liberal de teama jignirii intereselor unor partizani fruntași ca Beizadea Dimitrie Ghica și Mihail Kogălniceanu, reprezentanții români ai acelei societăți abuzive; și este mai ales de relevat surprinzătoarea scădere și în curînd desăvîrșita stirpire a agiului obținută printr’o serie de dispoziții, despre cari vom vorbi în capitolul următor.

Dar toate aceste nu înlăturau impresia de nedomirire, de care erau coprinși mulți alegători față de guvernul „junimist“. În locul schimbărilor radicale în personalul administrativ și judecătoresc, cu care erau deprinși la venirea unui nou regim și pe care o cereau cu stăruință unii membri ai opoziției-unite („cu mătură și cu rășină!“ strigau ei pe atunci), ei vedeau acum ocrotirea multor funcționari ai regimului trecut și nu înțelegeau, că aceasta era din partea guvernului anticiparea marelui reforme, a cărei trebuință deabia peste vr’o 14 ani avea să fie mai obștește simțită : stabilitatea — pe cât se poate — a funcționarilor statului, județului și comunei. Pe de altă parte opinia publică nu putea rubrica noul

guvern în nici una din vechile despărțiri de partide, așa cum se prezentau în acel moment. Căci de și se știa că „junimiștii“ aveau principii conservatoare, reintrarea lor în organizarea partidului nu era încă făcută, de vreme ce vechii conservatori se aflau confundați cu atâtea elemente disparate din opoziția-unită.

Aceste nedomiriri prevesteau, că rezultatul viitoarelor alegeri nu se va rezuma în formula obișnuită: atâți guvernamentali, atâția din opoziție, ci va cuprinde fermentul unei evoluții, din care deabia mai târziu se va înjgheba adevăratul minister al acestei epoci conservatoare: ministerul Lascar Catargi-Carp.

Deocamdată și în însăș campania electorală de la Septembrie-Octombrie 1888, opoziția-unită începe prin a'și desminți declararea, că nu recunoaște revizuirea Constituției și este silită să i se supună.

Acum mai ales reiese importanța faptului, că guvernul „junimist“ este în esență un guvern conservator; el înlesnește apropierea elementelor similare din opoziția-unită și impune vechilor conservatori desfacerea de nefireasca legătură, mai întâi de coaliția cu Dimitrie Brătianu, apoi și de împerecherea cu grupul Vernescan. În curând toți conservatorii redobândesc și curajul și

demnitatea de a se numi sincer ceea ce sunt, adecă partid conservator, părăsind confuzia etichetei de „conservator-liberali“ sau „liberal-conservatori“, la care îi coborise teama de impopularitate și compromiterea cu grupuri politice străine de chiemarea lor proprie.

Astfel alegerile generale, terminate la 14 Octombrie 1888, dau—precum se și prevedea—o mare majoritate de elemente conservatoare. Se aleg toți fruntașii vechiului partid de ordine, mulți „junimiști“, prea mulți „Vernescani“, dar se aleg și destui liberali, printre cari M. Kogălniceanu, Dimitrie Brătianu, D. A. Sturdza, Gh. Chițu, N. Fleva, Take Ionescu, etc., se aleg și doi socialiști¹⁾. Prin insistența energicului primar al Capitalei, Em. Protopopescu-Pake, căruia n'ar fi trebuit să i se cedeze, s'a opus lui Ioan Brătianu în București candidatura „liberal-conservatoare“ a bancherului Zerlendi²⁾. Cu toate aceste, ca rezultat final, opoziția liberală a putut număra în Cameră și Senat vr'o 40 de membri, și acest număr apare ca o notă favorabilă în deosebire de „unanimitățile“ guvernamentale, cu

¹⁾ Vezi mai jos discursul 79.

²⁾ Precum de altminteri sub regimul liberal, de și printr'un contrast mai puțin supărător, se opusese odinioară lui C. Bozianu necunoscutul Dr. Severin.

care unele alegeri ulterioare, mai ales cele de la 1895 și 1901, au compromis regimul constituțional și au dovedit și mai mult sterilitatea revizuirii de la 1884.

Noul Parlament se deschide la 1 Noemvrie 1888, cu 15 zile înainte de termenul ordinar. Față de rezultatul alegerilor și după toată tendința ministrului-prezident Teodor Rosetti, care lucrase în înțelegere cu Lascar Catargi, cabinetul trebuia să fie modificat în compunerea sa, pentru a exprima o primă fază a apropierii tuturilor conservatorilor. Modificarea se face însă cu multă greutate, și situația parlamentară devine de la început nesigură, precum se vede îndată la compunerea biuroului. Pe când în Cameră alegerea de prezident a lui Lascar Catargi, primită de guvern, izbutește cu mare majoritate, în Senat se alege generalul Florescu în contra candidatului guvernului Nicolae Krezzulescu.

În asemenea împrejurări tratările pentru reconstruirea Cabinetului sunt foarte anevoiase. Dar în sfârșit, după 11 zile și după ce „juniștii“ fac concesiia de a primi alături de ei pe G. Vernescu, pentru care stăruia — pe lângă cei doi prezidenți ai Corpurilor Legiuitoare — îndeosebi și generalul Manu, se convine asupra ur-

mătoarei liste ministeriale, al cărei decret de numire apare la 12 Noemvrie 1888 :

T. G. Rosetti, prezident fără portofoliu,

G. Vernescu, justiție,

General G. Manu, război,

P. P. Carp, afaceri streine,

Al. Lahovari, domenii,

T. Maiorescu, culte,

Al. B. Stirbei, interne,

Men. Germani, finanțe,

Al. Marghiloman, lucrări publice.

Înainte de a se prezenta parlamentului guvernul astfel modificat, se petrece la Palat o scenă de o solemnitate excepțională. Regele convoacă (Vineri, 11 Noemvrie, 10 ore seara) pe cei doi prezenți ai corpurilor legiuitoare împreună cu toți miniștrii și, așezând în jurul mesei la dreapta sa pe Lascar Catargi (probabil ca fost Locotenent Domnesc), la stînga pe generalul Florescu, de și prezident al Senatului, și după ei pe miniștri, întrebă întâi pe Lascar Catargi, arătând cu un gest circular persoanele designate pentru ministerul modificat, dacă acest guvern, ast-fel compus, este expresia majorității și va avea sprijinul său? La această întrebare L. Catargi răspunde

afirmativ și declară că 'i va da tot sprijinul. In acelaș sens se exprimă și generalul Florescu.

După așa solemnitate și cu așa întărire se înfățișează a doua zi noul Cabinet înaintea parlamentului. Dar tăria este numai aparentă. In mesagiul deschiderii, care de astădată, conform cerințelor formulate de noi în opoziție, cuprinde in mod exact reformele propuse ca temă a lucrărilor pentru acea sesiune, se indicau proiectele de legi pentru înstrăinarea unor părți din bunurile statului în folosul țăranilor, pentru tocmelele agricole, pentru retragerea biletelor hipotecare și pentru organizarea judecătorească. După stagnațiunea ultimilor ani ai regimului liberal, mulți conservatori aleși aveau dorința sinceră de a contribui cu munca lor la îndeplinirea operei legislative, pentru care fuseseră chemați, și înainte de a se termina introducerea istorică a volumului de față, vom arăta rezultatul activității lor. Dar deabia începuseră secțiile parlamentului să se ocupe cu discutarea proiectelor de legi, când se vîd împiedecate prin tot felul de incidente și constată cu mirare, că cei doi prezenți sunt aceia cari fac greutate guvernului. Indesebi Lascar Catargi caută prilejul de a'și arăta nemulțumirea și de a se retrage de la prezența Camerei. Prilejul il gă-

sește ușor. Împreună cu N. Blaramberg propune „a se declara Brăila și Galații porturi-france pe 10 ani“, și când guvernul se pronunță contra (Al. Lahovari, în ședința de la 13 Ianuarie 1899, nu se poate oprî de a zice: „Scenele triste, la cari asistăm de două zile, îmi aduc aminte un cuvânt ce l'am auzit adineori de la un spiritual coleg din Cameră: aici pare a nu mai fi vorba de porto-franci, ci de porto-folii“) și când Camera, după trei zile de desbateri, respinge propunerea, Lascar Catargi își dă demisia din prezidență și, văzându-se reales, și-o rencește cu stăruință, așa încât Camera la 19 Ianuarie își alege un alt prezident în persoana fostului ministru „al junei drepte“ de la 1870, Constantin Grădișteanu ¹⁾).

Incidentul cu Lascar Catargi este semnalul altor dificultăți parlamentare, cari se concentrează în cererea depusă de N. Blaramberg în numele a 22 deputați (printre cari G. Apostoleanu, G. Em. Lahovari de la *Indépendance Roumaine*, G. Panu) de a se da în judecată cabinetul „d-lui I. C. Brătianu în cele două ultime formațiuni

¹⁾ Și N. Blaramberg crede de cuviință să'și dea demisia din vice-prezidență, însă demisia îi este îndată primită și în locul său se alege E. Protopopescu-Pake.

Dealtminteri Lascar Catargi, ajuns însuș în capul guvernului, chiar după o nouă disolvare a Camerei, nu mai revine la cererea porturilor france.

ale sale". Propunerea era cu atât mai insidioasă, cu cât se știa că „junimiștii“ din guvern erau adversarii ei hotărâți, pe când cei mai mulți conservatori din opoziția-unită o aprobau, iar Lascar Catargi voia îndeosebi să'și răsbune pentru darea sa în judecată de la 1876. Desbaterile ce urmează slăbesc autoritatea guvernului și în decursul lor să trădează un fel de conivența între opoziție și cel puțin unul din membrii cabinetului modificat. Căci pe când la aprinsa discuție iau parte dintre deputați d-nii G. Panu, N. Blaramberg, Lascar Catargi, Al. Enacovici, vorbind pentru darea în judecată, și d-nii Take Ionescu, Gr. Chrisenghi, M. Kogălniceanu vorbind contra, dintre miniștri nu intră în luptă decât d. Carp și autorul scrierii de față, pronunțându-se firește încontra acuzării. Însă în vremea, în care cel din urmă vorbea de la tribună și cita tocmai precedentul cu darea în judecată a lui Lascar Catargi de la 1876 ca o greșală a liberalilor ce nu trebuia imitată, se aude deodată intrerupt cu violență de un coleg al său de pe banca ministerială, de ministrul de justiție G. Vernescu, care vine în ajutorul lui N. Blaramberg (vezi mai jos discursul 92 în ședința Camerei de la 31 Ianuarie 1889). Din această singură scenă se poate înțelege mai bine decât din or ce explicare situația anormală a minis-

terului Teodor Rosetti, modificat la 12 Noemvrie 1888.

Cât pentru însăș propunerea Blaramberg, ea — după felul propuitorului — păcătuia de la început prin exagerare, cuprinzând între punctele de acuzație și chestia Basarabiei și a Dunării. Pentru a face propunerea mai acceptabilă în ochii majorității, dd. Nicu Filipescu, Iacob Negruzzi, Ioan Marghiloman și alții, se încearcă să o amendeze și să o mărginească la „violările de lege și delictele de drept comun, în afară de or ce preocupațiune politică“. Ivindu-se însă îndoeli, dacă legea asupra responsabilității ministeriale admite asemenea amendamente, noul prezident al Camerei, C. Grădișteanu, în ședința de la 2 Fevruarie 1889 pune primitiva propunere Blaramberg la vot, și curiosul rezultat este, că — după ce se declară „votanți 160, abțineri 1“ — din urne ies totuși 161 bile, 80 albe și 81 negre. Pe când se aud strigăte că votul este nul, prezidentul îl declară valabil și prin urmare propunerea respinsă.

Însă în vederea numeroaselor incriminări și față de împărțirea Camerei în două tabere aproape egale, vernescanul Ilariu Isvoranu depune peste câteva zile o nouă propunere de acuzare (semnată și de dd. Nicu Filipescu, C. M. Stroici, A.

Cămărășescu, etc.) cu scopul de a fi cel puțin trimisă „în studiul unei comisii de informațiuni“, conform art. 15 al legii asupra responsabilității ministeriale. Propunerea se primește la 9 Fevruarie cu 101 voturi contra 41 — atât era de redus numărul „junimiștilor“ rămași credincioși; dd. Dimitrie Brătianu, C. T. Grigorescu, G. D. Pallade declară că se abțin, dar nu votează contra. În comisia de informațiuni, compusă din 7 membri, se alege dd. C. Olănescu, Vericeanu, Enacovici, Iancovescu, Pesiakov, G. Apostoleanu (în locul demisionatului Tzony); se alege — după a sa stăruință — și N. Blaramberg, cu toate că legea oprește pe cel ce a semnat propunerea de dare în judecată de a face parte din comisia de informațiuni, dar politicianii interpretează, că vechea propunere căzuse și că propunerea Ilariu Isvoranu nu era semnată și de Blaramberg.

După lege comisia de informațiuni trebuie să înainteze raportul ei în 10 zile, poate însă cere de la Cameră prelungirea termenului. În fapt, raportul (făcut firește de N. Blaramberg) nu se depune decât în Ianuarie 1890, precum vom arăta mai jos.

Atmosfera parlamentară devine acum relativ mai liniștită; însă ultimele incidente scosese

la iveală atâta deosebire de vederi în chiar sinul cabinetului încât putința continuării lui sub aceeași formațiune se micșora din zi în zi. De altminteri pe când cei trei membri nou introduși în guvern declaraseră, că primesc reformele propuse de ministerul Teodor Rosetti de la început, și în deosebi Al. Lahovari ca ministru al domeniilor lucra cu bună credință la înfăptuirea legii d-lui Carp pentru vînzarea moșiilor la țărani, ministrul de justiție G. Vernescu amăna mereu legea judecătorească, cu toată însemnătatea și urgența ce o avea.

Înainte de izbucnirea inevitabilei crize, ministerul Teodor Rosetti mai poate contribui la consolidarea ordinii dinastice a Regatului, introducînd formal pe moștenitorul presumpțiv al Coroanei în viața constituțională. Dacă Regele Carol rămănea fără descendenți direcți și de oare-ce atât fratele mai mare, Principele Leopold de Hohenzollern, cât și nepotul cel mai în vîrstă notificaseră de mai nainte renunțarea lor, Principele Ferdinand, al doilea fiu al Principelui Leopold, devenea moștenitorul presumpțiv al Tro-nului României. Drept aceea în ședința Senatului de la 14 Martie 1889 d. Ștefan Greceanu, un vechiu membru al partidului conservator, cunoscut prin îndeletnicirile sale heraldice, face

interpelarea cuvenită asupra înscrierii Principelui Ferdinand în lista senatorilor ca moștenitor al Coroanei, conform art. 76 din Constituțiune. Senatul votează cu unanimitate o moțiune în acest sens, în urma căreia Principele Ferdinand începe să ia parte la ședințele lui.

Latenta criză ministerială se declară însfârșit cu prilejul unor numiri la curtea de casație, făcute de G. Vernescu fără o prealabilă înțelegere în consiliul de miniștri și cu vizibila tendință de a-și favoriza partizanii personali. Ministrul-prezident, după îndemnul colegilor săi junimiști, înaintează Regelui demisia Cabinetului, și la 29 Martie 1889 se formează un nou minister, a cărui compunere denotă, cu ce scop și sub ce instigațiuni fusese introdus d. G. Vernescu în fostul cabinet:

Lascar Catargi, prezident și interne,
 G. Vernescu, finanțe,
 General C. Manu, război,
 Al. Lahovari, externe și ad-interim lucrări
 publice,
 N. L. Gherassi, justiție,
 C. Boerescu, culte,
 Gr. Păușescu, domenii.

Că acest minister Catargi-Vernescu însemna, după vorba d-lui Carp, „un pas îndărăt în dezvoltarea normală a acestei țări“ și în evoluțiunea partidului conservator, s'a constatat îndată din prima sa declarare politică. Un adversar isteț, d. Take Ionescu, interpelează guvernul în chiar ziua înfățișării lui asupra politicei externe, și Lascar Catargi răspunde, că este pentru „neutralitate“ și adaogă următoarele cuvinte de necrezut din partea unui ministru român după rășboiul independenței: „Tot ce a căpătat o țară mică ca a noastră e prin bunăvoința Puterilor Mari.“ (Ședința Camerei de la 30 Martie 1889). Cine 'și aduce aminte de discuțiile petrecute în sînul comitetului conservator când cu articolul din *Deutsche Revue* și mai ales de acțiunea d-lui Carp ca ministru plenipotențiar la Viena, după care a urmat întrevederea lui Ioan Brătianu cu Principele Bismarck la Gastein (vol. III, pag. 9, 39 și 40), înțelege tot anahronismul unei asemenea atitudini politice.

Dar și în afară de aceasta, însăș compunerea noului minister îi da o față hipocratică. Sporirea influenței lui G. Vernescu prin admiterea în cabinet a obscurului său amic Gherassi nu se potrivea cu vederile majorității, iar propria sa tre-

cere la ministerul de finanțe însemna părăsirea bunei tradiții conservatoare de a pune în capul resorturilor mai importante oameni de competență, și era cu atât mai jignitoare, cu cât măsurile treptate pentru stirpirea agiului se aflau în curs de lucrare și reclamau o deosebită primărire finanțiară¹⁾. Camera își și arată nemulțumirea, și în ședința de la 22 Mai 1889 improvizatul ministru de finanțe e în pericol să primească un vot de blam.

Lascar Catargi simte că nu poate governa cu această Cameră, dacă nu se desparte de Vernescu, și nu vrea să se despartă, fiind pentru moment identificat cu el în pornirea comună de a da sub judecată pe Ioan Brătianu. Astfel după închiderea parlamentului (8 Iunie 1889) și înainte de a începe a doua sesiune legislativă, președintele consiliului, îndemnat de G. Vernescu, dar în contra părerii lui Al. Lahovari, încearcă să obțină disolvarea Camerei, însă Regele, văzând divergența în consiliul de miniștri, ezită și, în urma demisiei lui Lascar Catargi, însărcinează

¹⁾ De atunci răul precedent, obișnuit la liberali, s'a mai imitat de conservatori numai odată, când cu numirea generalului Manu la finanțe în a. 1899; însă rezultatul dezastros al acestei numiri a fost de natură a ne garanta pe viitor în contra unor rătăciri analoage.

cu formarea cabinetului pe generalul Manu, care se declară în stare să guverneze cu ajutorul „junimiștilor“. E probabil că în acel moment Regele s'a hotărît cu atât mai ușor în favoarea generalului Manu, cu cât participarea „junimiștilor“ la noua formațiune era o garanție (și d. P. Carp a și pus-o generalului Manu ca o condiție), că ministerul, lipsit acum de elementul Vernescan, va ști să impede darea în judecată a lui Brătianu, or care ar fi raportul comisiei de informațiuni, și că prin urmare se va evita țării la 1890 ceea ce nu i s'a evitat la 1876.

Generalul Manu, după înțelegerea cu d. Carp, care îi promite tot sprijinul câtă vreme va continua realizarea programului din „Apelul“ de la Septembrie 1888, propune d-lor Teodor Rosetti, Menelas Germani și autorului scrierii de față intrarea în minister. Cel din urmă refuză, din motive private; și d. Rosetti refuză la început, însă după declararea generalului Manu, că din participarea sa face o *conditio sine qua non* a întregii formațiuni, primește să fie ministru de justiție cu rezerva, că îndată ce va fi trecut legea organizării judecătorești să se retragă.

Astfel se alcătuește la 5 Noembrie 1889 ministerul, numit „concentrat“, cu

Generalul G. Manu la prezidență și interne,
Teodor G. Rosetti la justiție și ad-interim la
culte,

Al. Lahovari la externe,
Men. Germani la finanțe,
Al. Marghiloman la lucrări publice,
Gr. G. Păucescu la domenii, și
Generalul M. Vlădescu la război.

Că formarea acestui cabinet a deșteptat nu numai nemulțumirea lui Lascar Catargi și a Vernescanilor, dar și a altor fruntași conservatori, s'a văzut puțin timp după redeschiderea parlamentului. Generalul Florescu, servind în tot decursul frământărilor acestei epoci ca un termometru al atmosferei politice, își dă demisia de prezident al Senatului și în locul său se alege la 13 Decembrie Nicolae Krezzulescu.

Cu toate greutatea parlamentare, ministerul o poate duce de la Noiembrie 1889 până la Februarie 1891, și cel puțin dd. Teodor Rosetti și Menelas Germani mai realizează în acest timp o parte însemnată a reformelor propuse în Septembrie 1888, iar d. P. Carp, în calitate de prezident al unei comisii speciale, alcătuește în vederea apropiatei expirări a tractatelor noastre de comerț tariful vamal autonom.

Totdeodată cabinetul Manu își împlinește misiunea de a împiedica darea în judecată a fostului guvern liberal. Când N. Blaramberg, ne mai putând spera disolvarea Camerei și alegerea unei majorități de mai înainte hotărâte pentru condamnare, se vede silit să înainteze raportul, care conchide la darea în judecată, găsește în întregul minister o energică rezistență. Raportul, mai scurt și mai puțin banal, dar tot așa de violent ca cele 4 volume ale d-lui Misail de la 1877, vine în discuția Camerei la 17 Ianuarie 1890; citirea lui ține 3 zile, iar debaterile alte 9. Vorbesc *pentru* darea în judecată dd. G. Panu, G. Apostoleanu, A. Pesiacov, Lascar Catargi (cu acest prilej citește scrisoarea sa de la 9 Fevruarie 1878, menționată de noi în vol. III, pag. 11, nota) și N. Blaramberg, care ocupă tribuna Camerei 5 zile de-a rândul cu atacurile sale; vorbesc *contra* dării în judecată dd. Gr. M. Buiuciu (actual membru la Curtea de casație), P. Carp, Take Ionescu, M. Kogălniceanu și generalul Manu. La votul final și individual de la 31 Ianuarie 1890 se respinge darea în judecată a lui Ioan Brătianu cu 86 bile contra a 67 și 4 abțineri, a doua zi se respinge cu majoritate și acuzarea d-lor Dimitrie Sturdza, Aurelian, Stolojan, Cernat, Nacu,

D. Giani; iar darea în judecată a d-lor Eugenie Stătescu — cel ce propusese acuzarea de la 1876 — și Radu Mihai întrunește o majoritate de voturi (la mult bănuitul Radu Mihai chiar 87 contra 59 și 7 abțineri), este însă respinsă, fiind-că nu ajunge la cele două treimi pe care le cere legea.

Ne mărginim la aceste notițe, mult mai scurte decât cele relative la darea în judecată a ministerului conservator din volumul II, de vreme ce încercarea de răsbunare politică de la 1889—90 n'a avut gravitatea celei de la 1876—78: mai întâi că la 1876, în lipsa legii de responsabilitate ministerială (promulgată deabia la 2 Mai 1879), Camera liberală își arogase atribuțiile judecătorului de instrucție, chiar și dreptul de perchiție și de arestare, zdruncinând astfel temelia unui stat constituțional; dar apoi însăși acuzarea de la 1876 a fost primită de unanimitatea liberală, pe când cea de la 1889 a fost respinsă de majoritatea conservatoare, care a dovedit astfel mai multă maturitate și a confirmat vorba zisă de d. P. Carp în ședința Camerei de la 28 Martie 1888: „în politică greșelele se îndreptează, dar nu se răsbună“.

Cu înlăturarea dării în judecată a lui Ioan Bratianu și cu trecerea legii pentru reorganiza-

rea magistraturei în sesiunea extraordinară de la 16 Aprilie la 9 Iunie 1890, încetează activitatea folositoare a ministerului „concentrat”. Generalul Manu crede însă, că poate duce sarcina mai departe, și după ce la 15 Noemvrie, în chiar ziua deschiderii sesiunii a treia parlamentare, d. Teodor Rosetti își dă demisia, precum fusese convenit, se stabilește o nouă înțelegere cu d. P. Carp, în urma căreia la 16 Noemvrie 1890 ministerul este astfel modificat :

General Gheorghe Manu, prezident și interne,
 Al. Lahovari, externe,
 T. Maiorescu, culte și ad-interim lucrări publice,
 Men. Germani, finanțe,
 Al. Marghiloman, domenii,
 General Vlădescu, război,
 Gr. Triandafil, justiție¹⁾.

¹⁾ Eliminarea lui Grigore Păucescu a fost cerută de d. Carp, care îl văzuse rău ministru de domenii. Mai târziu însă (în ședința Camerei de la 29 Noemvrie 1899) generalul Manu s'a plîns de această separare impusă, numind pe Gr. Păucescu „cel mai bun prieten politic, conservatorul cel mai convins”. Acest „convins” părăsește partidul conservator îndată după venirea la putere a d-lui Dim. Sturdza în Oct. 1895, și trece la adversari, fiind recompensat cu o alegere de deputat, puțin timp înaintea morții sale.

Rezervarea unui portofoliu prin interimatul lucrărilor publice nu putea să însemneze (și așa a și fost prealabil înțeleasă între generalul Manu și autorul acestei scrieri) decât o mai mare apropiere de d. P. Carp, principalul sprijin al ministerului în Cameră, și dacă d. Carp ar fi primit să intre în minister, ar fi reluat administrația domeniilor, iar d. Marghiloman lucrările publice.

Însă situația parlamentară la începutul noiei sesiuni se arată așa de precară, încât după câteva săptămîni nu mai poate fi vorba de completarea ministerului, ci numai de retragerea lui. Alegerea de prezident al Senatului devine din nou simptomatică: generalul Florescu intrunește 53 de voturi și întrece cu un vot pe candidatul guvernului Nicolae Krezzulescu. Se discută între miniștri demisionarea cabinetului; generalul Manu însă declară, că alegerea prezidențială se va rectifica printr'un vot de încredere dat guvernului, dar că în cazul unei dificultăți viitoare e dispus să ceară disolvarea Senatului.

Noua dificultate nu întârzie de a se prezenta. Fără a ne oprî la incidentele precursorii, în cari opoziția profită de slăbiciunea guvernului pentru a'i impune cheltueli exagerate, precum sînt cele

17 milioane ale liniei Galați-Berlad și altele¹⁾, trecem la însuș momentul căderii.

În discuția secțiilor Senatului rămăsese încă de pe vremea ministerului Rosetti-Carp proiectul unei reforme parțiale a învățămîntului public, propus de autorul scrierii de față. Ajungînd acum legea la ordinea zilei, adversarii „liberali-conservatori” ai guvernului, în deosebi generalul Florescu, ajutat între culise de Lascar Catargi și G. Vernescu, se pun în înțelegere cu „național-liberalii”, și în ședința de la 14 Februarie 1891 fac pe Senat să adopte cu 52 voturi contra 50 o moțiune de suspendare, „fiind „că proiectul nu corespunde la așteptarea generală în privința rezolvării marilor cestiuni relative la direcțiunea învățămîntului secundar și „la organizarea facultăților”.

Semnăturile acestei moțiuni, în care dd. Constantin Esarcu și Petru Poni se întilneau cu dd. Zerlendi, Bușilă, Șoarec și Plesnilă, arătau din capul locului, că aici nu era vorba de învățămîntul public, ci de alte interese. Asupra debaterilor, care au ocupat 13 ședințe ale Senatului, nu mai insistăm, de oare-ce obiectul lor a fost înlăturat. S'ar cuveni să relevăm numai

¹⁾ Vezi mai jos discursul 107.

lungul discurs de 4 zile, ținut de d. Dimitrie Sturdza în contra proiectului; însă viitorul șef „național-liberal“, luând stenogramele cuvântării sale spre a le revedea, nu le-a mai restituit Senatului, și astfel a dispărut din analele parlamentare un discurs, al cărui spirit reacționar pusese un moment pe gânduri întregul partid liberal ¹⁾.

În consiliul ținut înaintea Regelui după votul Senatului, toți miniștrii (afară de cel de culte, care se abține) propun dizolvarea Senatului. Cu deosebită tărie insistă Al. Lahovari, care numește moțiunea una din acele intrigi, în contra cărora se îndrepta tocmai acțiunea de însănătoșare a partidului conservator de un an și jumătate încoace; chiar și moderatul ministru al justiției, d. Triandafil, se pronunță pentru dizolvare. Generalul Manu însă refuză de a o cere, și astfel nu rămâne decât demisionarea cabinetului întreg și instalarea unui nou minister, format la 21 Februarie 1891, în care se oglindesc cele petrecute la Senat ²⁾. În adevăr:

¹⁾ Vezi mai jos discursul 112.

²⁾ Refuzul generalului Manu de a cere dizolvarea Senatului e surprinzător după declararea sa anterioară. Mult mai târziu, în ședința Camerei de la 29 Noembrie 1890, i-au scăpat în privința acestui incident cuvintele: „Trebuie să mărturisesc că

Generalul Ioan Emanoil Florescu e numit pre-
sident fără portofoliu,

Lascar Catargi, ministru de interne,

G. Vernescu, finanțe și ad-interim justiție,

Colonel Iacob Lahovari, război,

C. Olănescu, lucrări publice,

Ilariu Isvoranu, domenii,

G. Dem. Teodorescu, culte.

Aceasta este a doua încercare a vechilor con-
servatori de a governa fără concursul „junimiș-
tilor“, și semnul unor asemenea opintiri apare
de astă-dată și mai pronunțat prin improvizarea

căderea nu m'a surprins și că am stat indiferent la dezbaterile
legii, fiind-că menagiul în sinul guvernului ce prezidam, deve-
nise nesuferit din cauza elementului junimist.“ D. A. Mar-
ghiloman întrerupe: „Va să zică președintele consiliului a
lucrat în contra miniștrilor!“ — După două zile *Timpul*, or-
ganul autorizat al generalului, încearcă o justificare zicând,
că generalul Manu „tovarăș leal și om cinstit“ ar fi răs-
puns unei delegațiuni liberal-conservatoare (adecă tocmai opo-
ziției, care propunea moțiunea în contra legii învățămîntului),
că nu se poate despărți de nici unul din colegii săi, „*adăogând*
că nici nu va cere M. Sale în urma votului de blam, de ar obține
majoritate, disolvarea Senatului. Așa a și urmat“. În adevăr, așa
a și urmat generalul, și nu încapă îndoială că a fost leal față
de opoziție; chestia este, cum a fost față de colegii săi din
minister, cărora nu le-a comunicat curioasa conversație cu „de-
legațiunea liberal-conservatoare“. Toată lumea pricepe, ce pu-
teau însemna vorbele generalului pentru niște senatori, în con-
tra cărora perspectiva disolvării este singurul mijloc de în-
frînare.

unor miniștri de ocazie, lipsiți de competență și de autoritate. În afară de numirile nemerite ale lui Lascar Catargiu interne și ale d-lor Iacob Lahovari și C. Olănescu la resorturile lor speciale, se acordă grupului Vernescan cea mai largă participare. Lui G. Vernescu însuși se încredințează două portofolii importante și i se mai admit în cabinet și doi partizani, dd. Ilariu Isvoranu și G. Dem. Teodorescu, cărora li se adaogă ciudata figură politică a lui Constantin Esarcu la externe.

În chiar ședința de la 21 Februarie 1891, în care se înfățișează înaintea Camerei curiosul cabinet, se vede întîmpinat cu o moțiune de neîncredere, care intrunește 77 voturi contra 69, iar a doua zi generalul Florescu disolvă Camera, fixând alegerile la 9 Aprilie. Ceea ce zicea generalul Manu că nu putea să facă în contra frunțașilor conservatori, cari au urzit moțiunea senatorială, generalul Florescu — mai consecvent și mai hotărît — a făcut-o foarte ușor în contra tuturor conservatorilor, cari nu aprobau preponderanța Vernescanizmului în partid.

Nouăle alegeri dau obișnuita majoritate guvernamentală. Pe când însă liberalilor li se înlesnește isbutirea a 18 candidați, „junimiștii“ sunt pretutindeni combătuți, și numai 5 din ei pot pătrunde în Cameră, printre cari dd. P. Carp

(ales la Botoșani), Men. Germani și Rosetti-Tescanu¹⁾. În urma acestei atitudini prea ostile a vechilor conservatori, „junimiștii“, cari încă din anul 1885 aveau în *România Liberă* și apoi în *Constituționalul* organul lor propriu, se constituiesc sub șefia d-lui P. Carp într'un club politic deosebit, pe care îl inaugurează la 9 Mai 1891 sub numele de „club constituțional“.

Cu funcționarea guvernului Florescu coincide la 10 Mai 1891 serbarea jubileului Domniei de 25 de ani a Regelui, eveniment de o însemnătate deosebită ca o dovadă a consolidării monarhiei în România. Poate că această aniversară, a cărei solemnitate se cuvenea să nu fie turburată prin vre-o mișcare pe stradă a opoziției liberale, a contribuit întru cât-va la formarea cabinetului Florescu, și nu e de mirat ca pentru acest jubileu Regele să fi preferit la interne pe fostul Locotenent Domnesc și prim-ministru al său; iar prezidența generalului Florescu, pe lângă toată eleganța ei externă, amintea actul de energie de la 3 August 1865, când generalul împotriva unei încercări de revoltă a liberalilor adusese tunurile pe piața cea mare a

¹⁾ Autorul acestei scrieri deabia isbutește în Tîrgul-Jiului să ajungă la un balotaj, după care prefectul conservator se aliază cu liberalii pentru a scoate pe candidatul lor Iunian.

Capitalei. În orice caz Lascar Catargi și generalul Florescu puteau garanta ordinea.

Dar în afară de împlinirea acestui rol cabinetul Florescu-Vernescu nu este în stare să lucreze. Unii din membri se arată chiar așa de puțin capabili, încât generalul Florescu se vede silit să-i înlocuiască în timpul vacanțelor parlamentare, și ast-fel își asociază mai întâi pe d. Petru Poni în locul d-lui G. Dem. Teodorescu și apoi pe d. Al. Vericeanu în locul d-lui Ilariu Isvoranu. Înlocuirea d-lui Isvoranu cu d. Vericeanu nu schimbă mult în situație; mai surprinzătoare ar părea intrarea d-lui Poni într'un Cabinet Florescu alături de Lascar Catargi. Că generalul Florescu avea recunoștință pentru d. Poni, care luase o parte așa de activă la lupta de răsturnare cu prilejul legii învățămîntului, este explicabil; dar că d. Poni, care trecea de liberal, intra într'un minister vechiu-conservator, e mai greu de explicat, afară numai dacă prima oferire a unui portofoliu nu l-a ispitit să se creadă om special și deasupra partidelor.

Slăbiciunea guvernului neliniștește cu atât mai mult pe conservatori, cu cât partidul național-liberal, după trei ani de amorțeală, se reculege și începe a-și încerca vechia putere de agitare. La 4 Mai 1891 încetează din viață Ioan

Brătianu, dar prin ultimele sale stăruințe partidul se arată acum împăcat și reintregit cu toate elementele de mai nainte, și printr'o „declarație“ publicată în *Voința Națională* de la 21 Mai 1891 primește șefia lui Dimitrie Brătianu. Declarația e semnată de toți liberalii mai cunoscuți, printre cari figurează alături de d-nii Dimitrie Sturdza, Aurelian, M. Pherekyde, Eug. Stătescu, etc., și foștii răsvrățiți N. Fleva, C. T. Grigorescu, G. Pallade, etc. Se observă și semnătura lui Mihail Kogălniceanu, cel din urmă act al vieții sale politice, — după câteva săptămâni, la 20 Iunie 1891, dispăre și acest reprezentant istoric al epocii de renaștere națională.

Nu doară că șefia lui Dimitrie Brătianu ar fi dat partidului său vre-o nouă tărie. Inșă faptul unirii tuturilor liberalilor era un semn de disciplină și le prevestea revenirea la putere sub un alt șef, care să fie mai acceptabil decât Dimitrie Brătianu, în deosebi în ceea-ce privește politica externă¹⁾.

Pe sub mână se și pregătea șefia d-lui Dimitrie Sturdza.

¹⁾ Vezi vol. III, pag. 25 și 26.

Față de puterea crescândă a adversarilor și în vederea apropiatei deschideri a sesiunii parlamentare generalul Florescu, uneori ușuratic în concepțiile sale, crede că și întărește Cabinetul, făcând pe ministrul de finanțe Vernescu să cedeze portofoliul justiției lui Nicolae Blaramberg (5 Noembrie 1891). Dar îndată ce la 15 Noembrie guvernul modificat deschide parlamentul cu un mesagiu, a cărui prolixitate stă în proporție dreaptă cu lipsa de idei precize, se vede întâmpinat de rezistența hotărîtă a adevăraților conservatori. Criza o provoacă însuș Lascar Catargi, care își dă insfirșit socoteală de paguba suferită în partidul conservator prin încercarea de a înlocui pe „junimiști“ cu te miri ce alte elemente și, în afară de aceasta, simte poate și oarecare dificultate personală de a face parte dintr'un minister, pe care nu'l prezidează.

Prilejul i-l ofere alegerea biuroului Camerei în ședința de la 18 Noembrie. Prezența colonelului G. Roznovanu, propusă de guvern, se admite cu mare majoritate ; însă din lista celor patru vice-prezidenți, candidații Vernescani Ilariu Isvoranu și Corjescu rămân în minoritate, în locul lor se aleg d-nii Al. Catargi și — ca reprezentant al opoziției liberale — N. Fleva,

propuși de N. Filipescu și susținuți de amicii săi, tinerii conservatori, cari aduc ast-fel partidului un mare serviciu.

În urma acestor incidente Lascar Catargi își dă demisia, și atunci întregul Cabinet se vede silit să se retragă — nu fără o izbucnire de indignare din partea decepționatului Blaramberg ¹⁾.

Formarea noului guvern este încredințată lui Lascar Catargi, care la 27 Noemvrie compune mai întâi un minister de tranziție cu ge-

¹⁾ Dacă Nicolae Blaramberg în cele 21 de zile, în care a fost ministru, n'a avut puțința să lucreze ceva, a avut cel puțin ocazia să-și desmintă trecutul anti-dinastic. În ședința Camerei de la 19 Noemvrie 1891, asupra cererii deputaților C. Ressu și Al. Lahovari de a se ridica ședința de oarece ministrul de interne L. Catargi și-a dat demisiunea, Nicolae Blaramberg — surprins de această veste pe care, de și ministru, nu o aflase până atunci — descopere o nouă prerogativă a guvernului și a Coroanei și se apucă să le apere în contra lui Alexandru Lahovari, strigând :

„Apoi pentru Dumnezeu, unde sîntem și sub ce regim trăim ? !
 „... D-voastră în acest moment *ampietati* nu numai asupra prerogativei băncii ministeriale, dar aveți încă pretențiunea să
 „uzurpați și drepturile Coroanei... (întreruperi, protestări).
 „Până ce Coroana nu s'a pronunțat asupra acestei demisiuni
 „acceptând-o sau refuzând-o, nu este loc pentru Cameră la
 „nici o inițiativă și încă mai puțin la suspensiuni de ședințe.“

Camera însă a suspendat ședința, și Nicolae Blaramberg a trebuit să demisioneze împreună cu restul Cabinetului, sfîrșind ast-fel cariera sa politică.

neralul Manu, prințul Alexandru Știrbei și d. D. Sturdza-Scheianul, și în aceeași zi proroagă parlamentul. Camera însă în prima ședință după redeschidere votează cu o slabă majoritate o moțiune de neîncredere, semnată de Aristid Pascal, G. Vernescu, Ilariu Isvoranu, Al. Vericeanu, G. Dem. Teodorescu, etc. „Junimiștii“ se abțin de la vot; de astădată Lascar Catargi se înțelesese cu ei pentru o apropiată colaborare și promise condiția pusă de d. Carp de a disolva mai întâi parlamentul spre a obține o majoritate mai homogenă. Ast-fel votul de neîncredere provocat de Vernescani este bine venit, și a doua zi 10 Decembrie, spre consternarea adversarilor, Lascar Catargi cetește decretul de disolvare a ambelor Corpuri legiuitoare, fixând începutul alegerilor la 1 Februarie 1892.

Acum situația este limpezită, și la 18 Decembrie 1891 se formează adevăratul și definitivul minister conservator, caracterizat prin participarea d-lor Carp, Germani și Marghiloman sub prezența lui L. Catargi. De aici înainte încețază rolul politic al generalului Florescu și al lui G. Vernescu, necum al figuranților de a doua mână, cu toată încercarea Vernescanilor de a face acțiune comună cu partidul național-liberal „în fața pericolelor cari amenință instituțiunile

noastre liberale și democratice“, cum se exprimă *Voința Națională* de la 1 Ianuarie 1892 cu vechea frazeologie. Generalul Florescu însă, cu puține luni înainte morții sale, întâmplată la 9 Mai 1893, mai indeplinește o ultimă misiune reprezentativă: după invitarea specială a Regelui asistă la căsătoria Principelui Ferdinand în Sigmaringen.

Sfârșind acest capitol al frământărilor partidului conservator, se cuvine să ne reamintim în câteva cuvinte personalitatea politică a aceluia, care — după o intermitență de 15 ani — este pentru a doua oară chemat să conducă un minister conservator de lungă durată și de mare valoare. Dintre fruntașii conservatori de la 1866 incoace Manolache Kostaki era mult mai cult ca educație, generalul Florescu mult mai distins ca apariție, Petru Mavrogeni mult mai fin ca inteligență. Dar Lascar Catargi îi întrecea pe toți cu puterea sa de muncă, dovedită printr'o neobosită activitate, semănând întru aceasta cu Ioan Brătianu și cu d. Dimitrie Sturdza. La o așa de importantă însușire — importantă mai ales într'o societate nedeprinsă cu sîrguința — Lascar Catargi adăoga o afabilitate totdeauna egală, simplă și cumpătată, prin care se deosebea de

spirituala distracție a lui Manolache Kostaki, ca și de eleganța superficială a generalului Florescu și de receala dusă până la indiferență a lui Mavrogeni. Atrăgându-și astfel simpatiile multor oameni, el știa să le menție, inspirând încredere printr'o energie fără șovăire în acțiunile sale. Lipsit de talentul oratoriu, chiar și de exprimarea corectă, el avea cel puțin destulă modestie pentru a nu vorbi decât foarte scurt și destul tact pentru a nemeri exact punctul în discuție, deosebindu-se întru aceasta de divagațiunile lui Ioan Brătianu și de nesfârșitele admonestări, mai mult scolastice decât politice, ale d-lui Dimitrie Sturdza. Sobru și corect în viața sa privată, el păstra o firească rezervă și demnitate în toată apariția publică, și nici odată n'ar fi imitat pe Ioan Brătianu în folosirea unei colecte „pentru încurajarea virtuților cetățenești“. Crescut dealminteri în tradiția rămasă de pe urma domniilor fanariote, el nu se credea legat prin declarațiile sale politice și nu știa să-și subordoneze totdeauna sentimentele și resentimentele personale intereselor obștești. Adînca vătămare ce a simțit-o la darea sa în judecată din anul 1876, l-a făcut să fie mai stăpînit decât se cuvenea de dorința răzbunării. Nu numai participarea la violențele

opoziției-unite, în care s'a împărechiat cu G. Vernescu, și stăruința amindora pentru acuzarea lui Ioan Brătianu se explică astfel, dar și o parte a raporturilor sale cu Coroana¹⁾ par a fi fost dictate de aceeași susceptibilitate nepolitică. De aici se și poate înțelege, pentru ce conservatorii „junimiști“ de la 1881 până la 1891 n'au mai primit conducerea sa și ar fi preferit o vremelnică înlocuire. Dar tot Lascar Catargi, după ce acuzarea lui Ioan Brătianu a fost înlăturată și insuficiența elementului Vernescan pe deplin dovedită, a avut destulă abnegație de sine și destulă prețuire a valorii oamenilor pentru a se apropia iarăș de „junimiști“, a primi cu încredere ideile lor și a scrie cu ei împreună ultima pagină însemnată în cartea vieții sale.

¹⁾ Vezi vol. III, pag. 10 și 11.

VIII.

CONTINUAREA REGIMULUI CONSERVATOR

MINISTERUL LASCAR CATARGI-CARP

18 DECEMVRIE 1891—3 OCTOMVRIE 1895

Ministerul partidului conservator de la 18 Decembrie 1891, cel din urmă format de Lascar Catargi, se poate compara cu cel de la 1871—1876 în valoarea membrilor săi și îi este superior ca unitate de acțiune, cu rezerva unei singure chestii, de care vom vorbi mai jos. Compunerea este caracteristică :

Lascar Catargi, prezident și interne,
P. P. Carp, domenii,
Al. Lahovari, externe,
Men. Germani, finanțe,
Al. Marghiloman, justiție,
General Iacob Lahovari, război,
C. Olănescu, lucrări publice,
Take Ionescu, culte.

Cu greu se va mai găsi în vremurile noastre o împreunare a atâtor bărbați de autoritate, cărora să li se poată încredința resorturile ministeriale conform competenței fiecăruia din ei. În aceasta aprețiere intră și Alexandru Lahovari, care devenind inițiat în politica internațională și făcându'și din afacerile străine o specialitate, ajunge a reprezenta interesele României cu tact și cu pătrundere.

O excepție pare numai noul ministru al cultelor, d. Take Ionescu. Chiar faptul intrării sale într'un minister conservator (L. Catargi îl admisesse și în cel vremelnic de la 29 Noemvrie) putea să mire pe cunoscătorii antecedentelor sale politice. Intrat pentru întâiaș dată în Camera liberală aleasă pe temeiul Constituției revizuite, întâmpinat cu ironie de Mihail Kogălniceanu după primul său discurs parlamentar (din Dec. 1884), în care se arătase prea Brătienist și zisese despre partidul conservator că este pierdut, d. Take Ionescu trece mai târziu în opoziția formată contra regimului lui Ioan Brătianu și lovește cu violență în corupția unor membri ai Cabinetului ¹⁾, rămâne însă tot liberal

¹⁾ În discursul de la 31 Martie 1888 vorbește de „hoțiile“ lui Radu Mihai și ale generalului Al. Angelescu și dă cele mai crude amănunte asupra lor.

și atacă adeseori pe miniștrii conservatori, în-deosebi la 2 Decembrie 1888 pe Alexandru Lahovari cu atâta vioiciune, încât acesta îi răspunde într'un mod neobișnuit ¹⁾. Chiar și la 21 Februarie 1891, încontra ministerului Florescu, se arată încă opozant liberal ²⁾. Dar lesne adaptabil, precum este, și pătrunzând totdeauna cu agerime partea personală a situațiilor politice, d. Ionescu prin relațiile sale cu d. Nicu Filipescu se introduce pe lângă Alex. Lahovari, care — mai ales după riposta din Cameră — se simte măgulit de această apropiere și, recunoscând talentul noului adept, stăruie pentru admiterea sa

¹⁾ Iata cuvintele, cu cari apostrofează d. Al. Lahovari pe d. Take Ionescu :

„Pentru un act de patriotică abnegațiune, partidul conservator s'a văzut atunci (la convenția consulară cu Germania) amenințat de a 'și închide pentru totdeauna calea puterii.

„Ei bine, el n'a dat îndărăt, acel partid, pe care d-ta, Domnule Take Ionescu, îl maltratezi din virful celor 3 ani ai d-tale de viață politică. Proprietarii din țara românească au făcut ce n'au făcut lorzii d-tale din țara englezească, dând $\frac{2}{3}$ din moșiile lor țăranilor. Când vor face și lorzii d-tale așa, atunci să stăm și să vorbim cu ei, de și eu personal n'am avut onoarea să mă așez la mesele lor, nici să mă duc la balurile lor din ziua când se primesc slugile de către stăpâni odată pe an și joacă slugile cu stăpânii (ilaritate, aplause) . . .
„Ai văzut fără să înțelegi această apropiere odată pe an.“

²⁾ Din discursurile d-lui Take Ionescu, publicate de d-sa și de d. Christu Negoescu în mai multe volume, lipsesc cele patru menționate mai sus.

în Cabinetul L. Catargi. Aici t n rul ministru se distinge printr' o rară aptitudine de asimilare și ajunge în cur nd să st p neasc  resortul ce 'i este incredințat. Legea organizării ministerului cultelor votată în primăvara 1892, a invăț mintului primar, promulgată la 18 Mai și a clerului mirean la 29 Mai 1893, împreună cu fixarea parohiilor de la 5 Aprilie 1894, dovedesc o deosebită inteligență și sirguintă. Ast-fel d. Take Ionescu este mai mult o notă interesantă de c t o notă discordantă în ministerul Lascar Catargi-Carp, și or ce s'ar zice despre acțiunea sa ulterioară în partidul conservator (noi vom face mai jos rezerve și în privinț a amestecului său în chestia transilvană de pe timpul ministerului Catargi), faptul că în cel mai scurt timp a știut să ocupe un loc de frunte printre oamenii politici ai generației sale, nu se poate tăgădui.

După exemplul inaugurat de Cabinetul „junimist” în Septemvrie 1888, și Cabinetul conservator Lascar Catargi-Carp publică la 4 Ianuarie 1892, cu o lună înainte alegerilor, programul său legislativ drept „platformă electorală” prin următorul *apel către alegători* (probabil redactat de d. Take Ionescu), al cărui sfirșit se potrivește bine cu trecutul politic al d-lui P. Carp:

Domnilor alegători,

Partidul conservator, ai căruia reprezentanți în guvern suntem, cerându-vă încrederea d-voastre, se simte dator să vă arate cari sunt principiile ce vor însufleți activitatea sa.

Dacă nu ar fi acuzațiunile pe cari patimele politice le asvîrlă asupra-ne, am crede de prisos să vă spunem că suntem pe deplin respectuoși și sinceri sprijinitori ai libertăților publice și ai instituțiilor pe care și le-a dat țara. Trecutul partidului, partea însemnată pe care el a luat-o la întemeierea și dezvoltarea regimului reprezentativ, sunt dovezi cari nu se pot recuza; și astăzi partidul conservator, urmărind acelaș țel, va căuta să producă în instituțiunile noastre toate acele îmbunătățiri cari sunt menite să asigure și mai mult libertățile publice, garanția cea mai puternică a ordinii, fără de care nu este progres.

În acest scop, guvernul va cere votarea unor proiecte de legi cari, regulamentând condițiunile de admisibilitate în funcțiunile publice și întărind ast-fel stabilitatea serviciilor Statului, va asigura un mers mai regulat în deosebitele administrațiuni publice.

Libertățile publice, însă, nu sunt numai un scop, ele sunt și un mijloc. La adăpostul

lor trebuie să urmărim opera de dezvoltare organică a Statului pe toate tărîmurile activităţii naţionale.

Fără a tăgădui mersul înainte al ţărei în toate timpurile, partidul conservator poate afirma, cu o dreaptă mîndrie, că în anii din urmă opera de organizare a Statului a făcut paşi uriaşi.

Continuarea acelei munci va fi misiunea noastră, şi, după cum multe şi deosebite sunt nevoile naţiunii române, tot ast-fel pe multe şi deosebite căi se va întinde activitatea noastră.

Administraţiunea interioară a ţărei este cea dintâi care are trebuinţă de o reorganizare completă.

Toate ramurile administraţiunilor publice au fost reformate şi îmbunătăţite. Numai administraţia ministerului de interne funcţionează încă şi astăzi cu legi cari nu stau în raport cu dezvoltarea modernă.

Administraţiunea ministerului de interne trebuie uşurată de câte-va atribuţiuni cari pot fi lăsate administraţiunilor locale, ast-fel ca opera de descentralizare să înceapă de la cap.

Atribuţiunile administratorilor locali, prefecti, sub-prefecti sau administratori de ordin inferior, trebuiesc lămurite prin lege; drepturile şi datoriile lor bine precizate.

Impărţirea actuală a plăşilor şi a comunelor, ast-fel cum a fost întocmită printr'o

lege a guvernului liberal, este inegală și nepotrivită. Legea județiană și legea comunală trebuiesc revizuite din punctul de vedere al unei descentralizări înțelepte și a micșorării unei biurocrații costisitoare și nefolositoare. În această reformă vom ține socoteală, ceea ce n'au făcut legislațiunile anterioare, de deosebirea radicală ce există între administrațiunea unei mici comune rurale, și aceea a unor centruri mari de populațiune.

Pentru ca legile însă să aibă o eficacitate serioasă, trebuie ca să existe și organe de execuțiune. Înființarea geandarmeriei va asigura executarea legilor, paza regulamentelor, siguranța persoanelor și a averilor.

O chestiune încă care ne-a preocupat, este starea sanitară a populațiunii noastre rurale. Modul cum este astăzi organizat acest serviciu este recunoscut ca defectuos. Sistemul medicului ambulant este părăsit în parte și înlocuit, pe cât se va putea, prin tratamentul în spitale.

Guvernul va stărui dar să înființeze spitale treptat în toate plășile și în centrurile de populațiune mai însemnate.

O bună administrațiune are, însă, drept corolar și o bună justiție.

În acest ordin de idei intră continuarea reformei judecătorești începută la 1890.

Suntem cei dintâi cari, cel puțin în mare parte, am dat justițiabililor garanția inamovibilității cerută de toți și nerealizată de nimeni. Voim a completa opera noastră, întinzind din ce în ce mai mult această garanție.

Tot asemenea trebuie repede reorganizată justiția de ocoale, plină de lacune, și reînființată justiția și mai poporană, până aci numită comunală, și care nu există de cât în aparență.

Adînc pătuns de marele adevăr că interesele conservatoare ale Statului sunt indisolubil legate de armonia dintre diferitele pături sociale, partidul conservator a urmărit în totdeauna înălțarea tuturilor claselor sociale, și mai ales a acelor straturi adînci cari reprezintă temelia edificiului național.

Pe lângă principiile generale, însă, cari reprezintă țelurile ideale ce urmărește un partid, nu trebuie să uităm legitimele interese materiale, a căror satisfacere dă unei națiuni mijloacele de a fi la înălțimea sacrificiilor ce evenimentele îi pot impune. În primul rînd vom căuta deci ca muncitorii, de la activitatea cărora atîrnă avuția națională, să beneficieze cât se va putea mai curînd de legile votate în favorul lor și fără cari roadele dorite nu se pot obține. Aplicarea legii vînzării bunurilor Statului, legea

creditelor agricole, care va înlesni prin avansuri mijloacele necesare la mutarea noilor proprietari, și votarea tabelelor de evaluări prevăzute în lege, vor face din 180.000 de agricultori, atîția gospodari ce vor iubi cu atît mai mult țara lor, cu cît vor fi mai strîns legați de pămîntul ei.

Legea tocmelilor agricole va căuta să înfrățească cît se va putea mai mult interesele marelui proprietăți cu buna stare a muncitorilor de pămînt și va corespunde adevărului netăgăduit că marea și mica proprietate nu constituie decît un tot și au dreptul la egala noastră sollicitudine.

Pe tărîmul culturai practice se impune reforma, de mult așteptată, a școalelor de meserii, de agricultură și de comerț. Rezultatele obținute pînă acuma fiind mai mult teoretice, nu au pus la dispozițiunea meseriașului român acele cunoștințe practice, fără care teoria nu rămîne de cît o abstracțiune goală.

Școlile noastre trebuie să dea drumurilor noastre de fier, diferitelor industrii ce zilnic se înmulțesc, culturai intensive a pămîntului, personalul necesar pentru propășirea lor și în acest sens trebuie reformate programele școalelor care atîrnă de ministerul domeniilor.

Pe lângă această reformă, o lege asupra condiției meseriașilor va umple un gol simțit

de industria noastră, a cărei dezvoltare merge crescând.

Procedând ast-fel, credem că ne îndeplinim datoria noastră față cu prezentul și vom aștepta ca noi necesități să provoace noi măsuri.

Caile noastre de comunicațiune, cu tot avântul ce li s'a dat în anii din urmă, nu mai corespund cu exigențele economice ale țării.

În adevăr, dezvoltarea considerabilă luată de căile noastre ferate impune o înmulțire corespunzătoare a șoselelor. Numai cu mijlocul acesta se va putea utiliza toată puterea drumurilor de fier, se va încuraja agricultura în toate unghiurile țării, și se va aduce la adevăratul ei nivel valoarea funciară, în mai multe locuri depreciată din lipsa de șosele.

Este cert însă că acest țel nu se poate lesne atinge nici cu actuala lege a drumurilor, nici cu actuala organizațiune a serviciilor noastre tehnice.

De aceea vom propune o nouă lege a drumurilor care, prin o rațională coordonare a resurselor de cari dispunem și prin transformarea unora dintr'însele, să ne permită execuțiunea unui program general de lucrări, program azi deja fixat de noi.

Tot asemenea vom propune o lege de organizare a corpului nostru tehnic. Una din

măsurile de căpetenie ale acestui proiect de lege este întruparea într'un singur mănuchiul a personalului tehnic al Statului, al județelor și al comunelor, realizându-se astfel o unitate necesară și personalului și lucrărilor.

În fine, am întocmit un proiect de lege asupra apelor. Nu pretindem prin aceasta a deslega problema cea mare a punerii în stare de plutire sau de navigațiune a râurilor noastre interne, dar înțelegem a pune primele baze ale acestei opere prin reglementarea regimului apelor.

Intru cât privește finanțele, guvernul va menține cu rigurozitate echilibrul bugetului, ca baza cea mai temeinică a creditului Statului, și va păstra drept regulă nestrămutată ca toate nevoile serviciilor publice să fie în totdeauna acoperite prin resurse normale.

Pe de altă parte vom procede fără întârziere la reforma acelorora dintre actualele impozite care reclamă o mai grabnică prefacere, în sensul unei repartițiuni cât mai echitabile a sarcinilor publice și a unui sistem de constatare și împlinire mai sigur și tot odată mai drept pentru contribuabili; printre acestea vor figura, în prima linie, reforma legii licențelor spre a introduce în așezarea acestui impozit o proporțiune mai dreaptă și a'l face mai lesne de suportat,

precum și revizuirea legii patentelor, spre a o pune în nivel cu dezvoltarea ce a luat comerțul și cu diversitatea profesiunilor ce sunt supuse acestei dări.

Noul tarif vamal va fi aplicat cu strictețe și rezultatele sale urmărite cu luare aminte, astfel ca modificările ce s'ar dovedi necesarii să nu jicnească trebuințele industriei naționale și să se întemeze pe o experiență de un timp mai îndelungat.

Creditele agricole vor fi reorganizate pe baza proiectului deja prezentat Corpurilor Legiuitoare, pentru ca operațiunile lor să fie puse în concordanță cu legea vinzării bunurilor, lărgindu-se încă cercul înlesnirilor de făcut agricultorilor mici.

Armata a primit în anii din urmă multe și serioase îmbunătățiri. Vom urmări cu stăruință terminarea întăririlor menite a da armatei noastre un sprijin puternic. Vom arma infanteria noastră după sistemul cel mai nou și mai perfecționat, vom efectua reorganizarea cavaleriei, dezvoltând și producțiunea cailor în țară; vom da trupelor un cazarmament sănătos și rațional.

Ca legi organice vom să reorganizăm statul major, să stabilim pozițiunea oficerilor de rezervă și să completăm organele auxiliare necesare armatei.

Astfel se va completa opera reorganizării puterii noastre armate care, rezemată

pe o administrațiune cinstită, va da roadele pe cari națiunea este în drept a le aștepta după sacrificiile ce a făcut.

Or cât de mari ar fi nevoile imediate ale țării, pregătirea zilei de mâine nu poate să fie uitată. De aceea creșterea generațiunilor viitoare este sarcina de căpetenie a or-cărui guvern înțelept.

Guvernul conservator, răspunzând unor cerințe așa de des repetate, va procedea cât mai în grabă, printr'o serie de legi cari vor atinge toate gradele învățămîntului, la reforma legii actuale, în îndoitul scop de a pune legislațiunea în acord cu starea actuală de lucruri și de a da școalei naționale o direcțiune mai apropiată cu cerințele vieții moderne.

În învățămîntul primar voim să facem *eficace principiul obligativității*, să fixăm mai bine drepturile și datoriile membrilor corpului didactic, să îmbunătățim și înmulțim școlile normale de învățători și învățătoare, institutori și institutoare, și să asigurăm înzestrarea comunelor cu localuri de școale.

În învățămîntul secundar vom urmări ușurarea și, pe cât cu putință, unificarea în parte a programelor școalelor secundare; în învățămîntul superior completarea universității prin reorganizarea facultății de drept, astfel încât să răspundă varielor nevoi ale Statului, organizarea agregatiunii și

înzestrarea facultăților cu catedrele și instituțiunile pe cari le reclamă progresul științei moderne.

Modul de recrutare al corpului didactic, prin firea lucrurilor deosebit pentru cele trei grade ale învățămîntului, va fi simplificat, astfel încât să se înlătore greutățile pe cari le-a dovedit practica sistemului actual, fără a se atinge însă principiul emulațiunii.

Învățămîntul special și profesional cere multe și grabnice îmbunătățiri, iar învățămîntul privat nu 'și va putea îndeplini misiunea de a ușura sarcina Statului pentru instrucțiunea și educațiunea națională, până ce o lege nu va reglementa principiul libertății stabilit în constituțiune.

O lege care să reformeze organizațiunea internă a ministerului și să reglementeze controlul învățămîntului va completa opera ce voim a întreprinde.

Odată cu reforma școalei va veni și reforma clerului. Fixând parohiile și personalul lor, vom putea fi în stare să dăm clerului mirean o situațiune materială mai potrivită cu înalta lui misiune, iar reforma învățămîntului ne va da privilegiul să facem această ameliorare și mai serioasă.

Acestea sunt reformele, pe cari partidul conservator le crede necesare stării de azi a țării.

Pentru realizarea lor, România simte mai înainte de toate trebuință de pace.

În raporturi de amicitie cu toate guvernele streine, România nu poate să aibă altă politică în afară decât aceea care 'i garantează independența și integritatea teritoriului său. Dorința de pace, care insuflă astăzi toate puterile Europei, este cea dintâi garanție a acestor mari interese. Pe cea de-a doua țara noastră o are în buna organizațiune a armatei și în patriotismul națiunii întregi.

Situațiunea de azi este limpede. Partidul conservator, întrunit și organizat într'un singur mănuchi, însuflat de aceleași sentimente, condus de o cugetare unică, face o chemare leală la încrederea țarei de la care se fălește că n'a demeritat.

Adversarii noștri politici au căutat să înegrească trecutul nostru și să denatureze intențiunile noastre. Având o încredere fermă în bunul simț și dreapta judecată a poporului român, noi ne prezintăm înaintea d-voastră cu faptele noastre proaspete încă în memoria tuturor și cu făgădueli pe cari sunteți siguri că le vom îndeplini, pentru că nici odată nu am promis mai mult decât putem ține, nici n'am uitat ceea-ce am promis.

Lascar Catargi, P. P. Carp, Alexandru Lahovari, Menelas Germani, Alexandru Marghiloman, General I. Lahovari, C. Olănescu, Take Ionescu.

Alegerile din Fevruarie 1892 și cele suplimentare de mai târziu trimit în parlament vre-o 50 de membri ai opoziției, printre cari d-nii D. Brătianu, D. Sturdza, G. Vernescu, Aurelian, E. Stătescu, Stolojan, G. Mărzescu, P. Grădișteanu, etc. Cu toate acestea se mai găsește un liberal, care — criticând a doua disolvare acordată de Coroană aceluiaș ministru de interne — adaogă plângerea, că parlamentul n'ar fi adevărata expresie a țării, plângere mai nainte des auzită, dar care astăzi din norocire pare a nu mai figura în dicționarul obligatoriu al opoziției. Discursul 110 din volumul de față răspunde criticei liberale și aduce tocmai revizuirea constituției făcută sub Ioan Brătianu ca un argument în contra ei.

Prezidenți ai Corpurilor legiuitoare în toate sesiunile de la 1892 până la 1895 se aleg d-nii Gheorghe Gr. Cantacuzino la Senat și generalul Gheorghe Manu la Cameră, iar activitatea guvernului și a parlamentului este mai încordată decât în orice epocă anterioară. Noi vom arăta rezultatele ei, după ce vom fi menționat câteva evenimente izolate, care s'au petrecut în vremea aceea și dintre care unul a avut o însemnătate cu totul deosebită.

În ordinea chronologică începem cu ruperea relațiilor diplomatice între România și Grecia,

intâmplată în Octomvrie 1892. Intr'un proces intentat de familia Zapa înaintea tribunalelor române pentru trimiterea în posesia averii imobiliare lăsate de Evanghelie Zapa în România, dar pe care testamentul o dăruia instituției „Olimpicelor“ în Atena, intervine atât guvernul elin în calitate sa de reprezentant al „Olimpicelor“, cât și statul român, care tăgăduște rudelor Zapa filiațiunea lor cu testatorul și totodată statului străin dreptul de a moșteni imobile în România. Instanța fiind ast-fel legată înaintea tribunalelor noastre prin intervenirea spontană a guvernului elin, este cu atât mai surprinzătoare cererea ulterioară a acestuia de a regula pretențiile „Olimpicelor“ pe cale diplomatică, lăsând tribunalele la o parte. Guvernul nostru nu poate decât să refuze, și atunci Grecia își rechemă ministrul-rezident din București și noi pe al nostru din Atena. Relațiile nu se restabilesc decât peste patru ani (Iulie 1896), guvernul elin părăsind pretenția de a regula afacerea Zapa pe cale diplomatică și readucând-o mai târziu sub o nouă formă înaintea tribunalelor române.

În ordinea internă trebuie menționată, mai ales pentru urmările ce le-a avut sub ministrul d-lui Dimitrie Sturdza, retragerea din scaun

a blandului mitropolit-primat Iosif Gheorghian și alegerea episcopului Ghenadie al Argeșului în locul său. Acest din urmă prelat, după art. 2 din legea sinodală de la 1872, nu s'ar fi putut alege mitropolit, fiind lipsit de titluri academice. Ministrul cultelor însă impune parlamentului abrogarea citatului articol și ridicarea episcopului la cel mai înalt grad al hierarhiei noastre bisericești (16 Mai 1893), îndoită greșală, și prin abrogarea unei legi bune și prin propunerea unei alegeri rele.

În contrast cu aceste incidente avem să înregistrăm evenimentul cel mai important din cele menționate aici: căsătoria Moștenitorului prezumptiv al Coroanei cu Princesa Maria, fiica Ducelui Alfred de Edinburg, mai târziu de Coburg, și a Marei Ducese Maria a Rusiei, căsătorie săvârșită la Sigmaringen în ziua de 29 Decembrie 1892 (10 Ianuarie 1893). Cu o lună înainte parlamentul votase Prințului Ferdinand o dotațiune anuală de 300.000 lei, reversibilă pe jumătate asupra Princesei Maria.

Binecuvîntata căsătorie a dat naștere până acum la patru copii, dintre care doi de sexul bărbătesc. Cel mai în vîrstă, Prințule Carol, e născut în ziua de 3 Octombrie 1893 la Si-

naia, pe pământul României, e botezat în religia țării și intrupează ast-fel în sine unul din idealurile oamenilor noștri politici de la 1857 încoace. Și ceilalți copii sînt botezați în religia ortodoxă. La Principesa Elisabeta (născută 29 Septemvrie 1894) fusese oarecare ezitare, de vreme ce art. 82 al Constituției, după explicația dată în constituantă, nu cere religia țării decât pentru „coborătorii“ în linie bărbătească, și pe de altă parte dogma catolică a tatălui, dacă a devenit mai indulgentă pentru diferența de religie între soți, a rămas intransigentă în privința confesiunii descendenților. Totuș, după stăruința d-lui P. Carp, s'a hotărit botezul ortodox pentru toți copii, și de acum înainte nu mai poate interveni nici o umbră între țară și familia regală într'o chestie așa de subtilă precum este deosebirea religiei.

Dar acum este timpul să recapitulăm rezultatele cele mai însemnate ale activității miniștrilor și majorităților parlamentare din cei 7¹/₂ ani de la Martie 1888 până la Octomvrie 1895. Va rămânea totdeauna un titlu de onoare pentru regimul conservator, că în această epocă turburată în prima ei jumătate prin dese schimbări ministeriale, de care am vorbit, iar în a

doua jumătate prin agitățile opoziției liberale, de care vom vorbi, s'au putut totuș înfăptui cele mai importante legi și măsuri de îmbunătățire în toate ramurile administrative și că prin urmare frământările din lăuntru al partidului, dacă au provenit adeseori din ambiții personale, n'au pornit niciodată din interese vulgare și n'au împiedecat realizarea unui complex de reforme, ale căror binefaceri se simt și se vor simți din ce în ce mai mult.

Printre aceste trebuie să menționăm atât stîrpirea agiului, rămasă în opinia publică ca meritul cel mai apreciat al guvernului Teodor Rosetti-Carp și îndeosebi al ministrului său de finanțe Menelas Germani. Mai multe măsuri bine combinate au dat în câteva luni un rezultat așa de fericit. S'a regulat din primul moment situația dintre guvern și Banca națională, oprindu-se conturile curente și relațiile introduse de guvernul liberal, cari avuseseră de efect o circulare nefundată a biletelor de bancă. S'a obligat apoi Casa de depuneri să restituie Băncii naționale cele 7 milioane de lei împrumutați în contra legii și cu cari se sporise la Bancă emisiunea a tot atitor milioane bilete în afară de statute. S'a operat în al treilea rînd retragerea celor aproape 27 milioane de bilete hipotecare;

și însfârșit, la 17 Mai 1890, s'a promulgat legea, prin care stocul de argint al Băncii naționale se preschimbă în stoc de aur. Dar agiul dispăruse încă din primăvara anului 1899, îndată după înlăturarea relațiilor meșteșugite dintre Banca națională și guvernul liberal ¹⁾.

Față de acest mare rezultat, la care a contribuit deopotrivă concepțiunea teoretică a d-lui P. Carp și abilitatea practică a ministrului de finanțe, celelalte legi și măsuri ale lui Germani par de mai puțină importanță.

O excepție trebuie să facem pentru legea pensiilor promulgată la 10 Mai 1890 și pusă în lucrare la 1 Aprilie 1891, lege pe care răposatul finanțiar o credea cea mai umană și mai potrivită cu mijloacele noastre, (de aceea a și promulgat-o la aniversara de 10 Mai), dar care în curând s'a arătat așa de împovărătoare, încât după zece ani a trebuit să fie cu desăvîrșire modificată și redusă în exagerata ei libertate.

Cea mai spornică activitate o desfășură ministerul domeniilor sub conducerea sau inspirația d-lui P. Carp, care ridică acest resort la însemnătatea ce i se cuvine în țara noastră. Legea vânzării unor bunuri ale statului în loturi

¹⁾ Vezi în *Monitorul Oficial* discursul ținut de M. Germani în ședința Senatului de la 30 Noembrie 1893.

mici pentru țărani, completarea ei prin tabelele de prețuri după deosebirea localităților, înființarea fermelor model și legea minelor promulgată la 20 Aprilie 1895 sînt reformele de căpetenie rămase de la d. Carp. Și modificarea tocmelelor agricole votată în sesiunea 1892—93 se datorește inițiativei sale. Mult combătuta sa lege asupra meseriilor a fost reluată, de și denaturată, de urmașii liberali, și noi credem că în viitor se va adopta și majoratul în favoarea țăranilor, adică indivizibilitatea pămîntului lor, pentru a pune stavilă unuia din efectele cele mai destructive ale codului Napoleon, introdus în țară la 1865.

Printre lucrările d-lui Teodor Rosetti trebuie să relevăm întinderea inamovibilității la curțile de apel și la prezidenții tribunalelor, după legea propusă de d. Al. Marghiloman ca un pas înainte spre acea separare a puterilor statului, fără de care nu poate dura o monarhie de ordine constituțională. De la d. Marghiloman datează și codificarea competenței judecătorilor de pace.

Din celelalte resorturi, pe lingă legile d-lui Take Ionescu enumerate la pag. 65, înregistrăm unificarea infanteriei și introducerea armei Mannlicher calibru mic sub generalul Lahovari, precum și așezarea pietrei fundamentale a podului

peste Dunăre la Fetești în ziua de 9 Octomvrie 1880, ministru al lucrărilor publice fiind d. Al. Marghiloman, și inaugurarea podului terminat după planurile și sub conducerea inginerului Saligny la 14 Septembre 1895, ministru fiind d. C. Olănescu. Tot sub d. Olănescu se încep lucrările pentru portul de la Constanța.

O deosebită mențiune merită activitatea lui Lascar Catargi la ministerul de interne, unde se simte permanenta îngrijire a omului practic și cunoscător de țară pentru îmbunătățirea administrației. Penitențiarele, poșta rurală (lege de la 13 Iulie 1893), spitalele sătești, jandarmeria rurală (lege votată în sesiunea 1892—93, la început violent combătută, apoi fără pricepere trunchiată și însfirșit din necesitate sporită de liberali) erau obiectele preocupărilor sale, și mai presus de toate zilnica rezolvire a raporturilor prefectorale, de cari lua personal cunoștință în toate amănunțele lor, da publicului un simțimint de siguranță și funcționarilor subalterni teama de supraveghere. Sub a sa administrație, primar al capitalei fiind activul d. N. Filipescu, se votează și legea asupra maximului taxelor și contribuțiunilor comunale, cu prilejul căreia liberalii au dat din nou răul exemplu de a combate cu înviersunare o lege, pe care tot ei au

aplicat-o mai apoi (de și prin *Voința Națională* de la 25 Apr. 1894 se angajaseră anume să o desființeze) și chiar au exagerat-o în aplicarea ei.

În cazul de față opoziția liberală nu s'a mărginit numai la cuvinte, ci a înscenat și o mișcare pe stradele capitalei și a contribuit să ațîțe o revoltă țăranească în județul Bacău, despre cari vom vorbi mai jos ca de niște simptome ale conducerii partidului sub noua șefie a d-lui Dimitrie Sturdza.

În adevăr, în proporția în care guvernul Cătarci-Carp se arată tare nu numai prin unirea membrilor săi, dar și prin o activitate consecvent urmărită, speranța liberalilor de a veni mai curînd la putere, deșteptată prin frămîntările anterioare, scade pe zi ce merge și neastîmpărul lor crește. Câtă vreme trăiește Dimitrie Brătianu, opoziția nu iese din obișnuitele forme de agitare. Se convoacă la 15 Martie 1892 un congres național-liberal în capitală ¹⁾, se alege un comitet central mai numeros și un comitet executiv de 11 persoane, în cap cu d. Dimitrie

¹⁾ Convocarea e semnată de un triumvirat: bolnavul Dimitrie Brătianu își asociază pe dd. Eugenie Stătescu și Dimitrie Sturdza, și la semnare d. Stătescu trece înaintea d-lui Sturdza. Se vede că pe atunci d. Stătescu avea încă perspectiva de a deveni șeful partidului.

Sturdza, *Voința Națională* (Februarie-Mai 1892) încearcă unele atacuri piezișe în contra Regelui, publică articole de fond cu titluri ca „Mesagiul, providența și Mălinescu“, „Coroana și providența“, „Coroana și lacheii“, se apucă să combată chiar activitatea literară a Reginei; dar toate aceste nu au pentru situația generală nici o însemnătate.

Lucrurile se schimbă după moartea lui Dimitrie Brătianu (8 Iunie 1892) și după ce cu prilejul unui al doilea congres național-liberal, ținut la Iași în 8 Noembrie 1892, câțiva fruntași ai partidului întruniți la un banchet, în absența d-lui Stătescu și a multor altora, primesc propunerea lui Anastasie Stolojan de a proclama șef pe d. Dimitrie Sturdza, iar ceilalți partizani —de voie, de nevoie— îl recunosc ¹⁾. De altminteri d. Sturdza este și autorul programului cetit la acel congres, un document, în care, după o lungă denaturare a faptelor istorice și o scurtă înșirare a unor idei generale, se găsește ca singur punct precis promisiunea de a se aduce Primatul Mitropoliei, Sinodul și facultatea de teo-

¹⁾ Caracteristice sunt micile deosebiri între reproducerea convocării de la 15 Martie și a acoperitei proclamări de la 8 Noembrie în *Voința Națională* și menționarea lor în cartea d-lui Sturdza „Treizeci de ani de Domnie“, vol. II, pag. 314 și 330.

logie de la București la Iași. Dar înafară de acest program nerespectat, opoziția național-liberală devine sub noua șefie sistematic violentă și se concentrează în tema cea mai indicată pentru tot felul de agitări: în chestia Transilvaniei. De aci înainte chestia numită „națională“ se urmărește pas cu pas, se exploatează prin articole de ziare, prin întruniri publice și prin discursuri în parlament, iar în jurul ei se grupează celelalte mijloace de turburare cunoscute din trecutul liberalilor, instigarea studenților și a ofițerilor, ațîțarea mișcărilor pe stradă, punerea în chestie a Regelui și în sfârșit părăsirea parlamentului. Nu e vorba, o parte a acestor mijloace, deopotrivă condamnabile, fusese întrebuințată și de opoziția-unită, după ce intraseră în ea liberalii răsvrățiți; dar cel puțin liberalii Brătieniști erau considerați ca adversari ai demagogiei, de când Ioan Brătianu făcuse din ei un partid de guvernământ monarhic; și acum noul șef național-liberal se grăbește să distrugă această iluzie și aruncă partidul reunit în vechiul văgaș, din care deabia ieșise.

Chestia Transilvaniei era de mult o temă a ziarelor liberale, încă de pe vremea când C. A. Rosetti vorbea de „crucea ortodoxă“ și întrebuința Transilvania ca o amenințare în contra

Austriei, iar inspirărilor lui i se supuneau pe atunci toți partizanii, în cap cu frații Golești și Brătieni¹⁾. Și mult mai târziu (Iunie 1883), după ce se înființase în București societatea „Carpații” pentru ajutorarea studenților de dincolo, C. A. Rosetti prin agenți de ai săi, caută să’i dea o direcție politică pentru scopurile partidului liberal²⁾. Inșă felul abrupt al lui C. A. Rosetti, mai mult scăpărător decât stăruitor, toată educația lui politică, formată după exemplele revoluționarilor francezi, nu prindea la Românii din Ungaria, și nici cunoștințele lui istorice și etnografice despre monarhia vecină nu erau suficiente pentru o influență mai durabilă.

¹⁾ Memorabilă a rămas o caricatură de la 1868 intitulată (pe steagul purtat de Don Quijote — Ioan Brătianu) *Luarea Transilvaniei*, în care „marele rabin” C. A. Rosetti, pe un car înhămat cu țărani, și frații Golești, într’o pagodă chinezească, sunt precedați de fostul ministru de culte Dimitrie Gusti cu o cruce ortodoxă în mână și urmați de ceata liberalilor (A. Treboniu Laurianu și Papiu Ilarianu îmbrăcați ca ciobani cu bîte, V. A. Urechia în costum de paiată spaniolă, etc.), formând ast-fel *armata naționalilor* și pornind la război în contra Austro-Ungariei. Se zice că inspiratorul caricaturei a fost d. Petre Grădișteanu.

²⁾ La mica societate „Carpații” tendința n’a izbutit, dar a izbutit la mai importanta „Liga culturală”, fondată în anul 1890 cu scopul curat al unității ideale a tuturilor Românilor fără spirit de partid sau de politică militantă, denaturată însă în curînd și ajunsă instrument de agitări „patriotice”. Răposatul Vasilie Alexandrescu, numit și Urechia, i-a fost multă vreme președinte și d. Periețeanu-Buzău casier.

Situația ia altă față, când d. Dimitrie Sturdza se înfige în chestie. Cu educația sa germană, cu neobosita sa activitate, totdeauna migăloasă, dacă nu totdeauna conștiințioasă, cu întinsele sale relații personale întreținute și prin Academia Română, d. Sturdza se găsește din capul locului mai apropiat de Transilvăneni și acțiunea sa produce îndată efect. Încă sub ministerul lui Ioan Brătianu trimesese pe un novelist de talent la Sibiu ca să înființeze ziarul *Tribuna* (v. vol. III, pag. 65), și or cât de folositoare ar fi fost acțiunea literară a d-lui Slavici, din sămânța aruncată prin acțiunea politică a *Tribunei* încolțește foarte repede învrăjbirea Românilor de peste Carpați și se transplantează și la ei acel spirit al sectarilor, care înveninează partidele politice din România liberă. În curând se ivesc dincolo de Carpați adepți de ai d-lui Dimitrie Sturdza sub firma liberală, cărora — cu neapărata provocare a unui extrem prin celălalt — li se opun după câtva timp adepți de ai d-lui Take Ionescu sub firma conservatoare, și pe lângă această nenorocită desbinare se mai răspândește printre Români de dincolo idea, că ei au să primească toate directivele lor politice de la partidele de dincoace ¹⁾.

¹⁾ Acțiunea d-lui Take Ionescu în Transilvania a fost întreprinsă fără știrea consiliului de miniștri, din care făcea parte.

Paralel cu agitarea instigată la Sibiiu, Braşov şi Arad, merge agitarea în Bucureşti şi Iaşi. Când la 9 Ianuarie 1892 un congres politic al Românilor ținut în Sibiiu ia hotărîrea de a prezenta la Viena Impăratului Franz Iosef, de-a dreptul şi cu ocolirea guvernului maghiar, un memoriu asupra situaţiei Românilor din Ungaria şi când Impăratul refuză primirea deputaţiunii, se provoacă printre studenţii din Bucureşti şi Iaşi „manifestaţiuni simpatice“ pentru Românii de dincolo (9 Iunie 1892)¹⁾. Iar d. Dimitrie Sturdza, cu ocazia adresei Senatului, ține în şedinţa de la 27 Noemvrie 1893 şi apoi în cea de la 9 şi 10 Decemvrie 1894 două mari discursuri în cari se amestecă făţiş în relaţiile dintre guvernul maghiar şi Românii de dincolo.

Datoria partidului naţional-liberal,

afirmă d-sa,

este să caute să clarifice o situaţiune atât de dificilă şi de întunecată

¹⁾ D. Sturdza, în publicarea organizată de d-sa ca secretar general al Academiei Române „Treizeci ani de Domnie ai Regelui Carol I, 1866—1896“, printre faptele şi cuvintele Regelui şi adresele Corpurilor legiuitoare, menţionează întrunirile studenţeşti ca evenimente memorabile.

și, declarând de altminteri că nu trece prin mintea nimenui de la noi să cucerească Transilvania, intră în amănunțele cerințelor românești din Ungaria și califică politica ungară de „absurdă”, „nedreaptă”,

o barbarie asiatică, nedemnă de un popor european.

Apoi face următoarea aplicare a teoriilor sale internaționale la guvernul român :

Fără a ne compara cu Statele cele mari, fără a ne compara bărbații noștri de Stat cu bărbații popoarelor conducătoare, dar îmi permit să zic că guvernul nostru a trebuit să facă ceea ce principele Bismarck a făcut în congresul de la Berlin, unde se ciocneau interese foarte mari. Principele Bismarck a zis : eu am fost samsarul onorabil în această încurcătură. Să se fi făcut și guvernul nostru și să se facă și astăzi samsarul onorabil în această mult necesară împăciuire dintre Maghiarii și Românii din Ungaria.

Se înțelege de la sine, că guvernul conservator nu lucrează așa, ci își dă seamă de marea deosebire ce există între mijloci la un congres chemat cu consimțământul Puterilor pentru a

aplana niște anume diferende, și între a 'și lua rolul unui samsar nepoftit pentru a se introduce în treburile altui stat cu prilejul chestiei celei mai iritante, a chestiei naționalităților, și tocmai despre Bismarck este știut, că s'a ferit totdeauna de a mijloci în favoarea situației politice a Germanilor din alte state.

Foarte cuminte dar ministerul Lascar Catargi-Carp păzește cu stricteță rezerva indicată în relațiile internaționale și precizează atitudinea sa cu următoarele cuvinte rostite de prezidentul consiliului în ședința Senatului de la 27 Noembrie 1893: „Fiindcă noi sîntem în bune relații cu toate Puterile, precum nu vom primi niciodată ca nimeni să se amestece în afacerile noastre interioare, asemenea nici guvernul nostru nu se va amesteca nici odată în afacerile interioare ale nici unei Puteri.“¹⁾

Față cu această atitudine prudentă, d. Dimitrie Sturdza, la sfîrșitul discursului său de la 27 Noembrie 1893, uită până într'atât conveniențele parlamentare încît vorbește de „nemernicia“ guvernului conservator. Tonul devine și mai agresiv, agitarea și mai aprinsă, după ce 14 delegați ai memorandumului, trimiși înaintea

¹⁾ Vezi în acelaș sens discursul 112 de mai jos.

curții cu jurați din Cluj, sînt condamnați (15 Mai 1894) la închisoare, printre ei și demnul lor președinte Ioan Rațiu. Atunci d. Sturdza îi sfătuește să se sustragă de la pedeapsă și să transporte centrul acțiunii lor în București. Sfatul dovedește atîta lipsă de cumpăt, încât n'ar fi de crezut din partea unui om deprins cu afacerile publice, dacă *Tribuna* din Sibiu n'ar fi publicat mai tîrziu (Noemvrie 1898) textul autentic al scrisorii d-lui Dimitrie Sturdza, în care cetim cu uimire următoarele rînduri :

Subscrisul

și cu dînsul toți bărbații, cari veghează și lucrează în nesmintirea rostului neamului românesc

credem

1-o ar fi o mare și ireparabilă greșeală politică, a se recunoaște legitimitatea verdictului de condamnare din Cluj, și prin urmare, a se supune acestui verdict ;

2-o că se impune ca o datorie patriotică și națională ca cei condamnați la Cluj, să transporte în România centrul activității lor în lupta ce susțin pentru existența națională a Românilor din Transilvania și Ungaria...

București. În ziua Înălțării Domnului 1894.

D. Sturdza.

Fruntașii condamnați au fost destul de cuminți să nu primească un asemenea sfat, ci s'au supus pedepsei în statul lor, fiind dealtminteri grațiați — unii mai curând, cei mai mulți de abia după 13 luni și 10 zile de închisoare.

Cu atât mai nestăpănită este iritarea d-lui Sturdza. Într'o adunare publică din sala „Orfeu“ (25 Septembrie 1894) ține faimosul discurs, în care denunță numerile mandatelor, eliberate de d. Take Ionescu pentru Transilvania, insultă din nou pe Unguri, vorbește iar de datoria ce se impune guvernului nostru de a veni în ajutorul Românilor din statul vecin și, fiind-că guvernul nu urmează așa, nu se sfiește să 'l numească trădător¹⁾.

Paralel cu manifestările șefului merg excitările organului oficial al partidului, a le cărui expresii întrec în violență pe ale d-lui Sturdza, dacă se

¹⁾ Textual din cuvîntarea d-lui Sturdza de la „Orfeu“: „Puterea, pentru a trăda interesele naționale, aceasta e treaba boerilor“. „Să vedeți, Domnilor, cum merge lucrarea boerilor mai departe, căci nu am sîrșit cu catalogul trădărilor“.

După acest precedent este explicabil, că și unii din adversarii d-lui Sturdza (nu numai conservatori), văzându'i schimbarea la față în momentul ajungerii la putere, l-au apostrofat cu acelaș strigăt de „trădător“, și mirarea liberalilor nu este justificată.

Din parte-ne găsim întrebuințarea excesivului cuvînt deplorabilă și la d. Sturdza și la adversarii săi.

poate; din „Huni“, „barbari“, „calăii neamului românesc“ nu 'i mai scoate pe Unguri, și alături de stigmatizarea „infamiei ungurești“ curg loviturile în contra „tovărășiei maghiaro-conservatoare“. (*Voința Națională* de la 11 Ian., 27 Fevr., 2 Mart. 1894).

Însă agitarea nu se putea mulțumi numai cu vorbele partizanilor, îi trebuiau și ceva fapte. În mijlocul emoțiunii deșteptate și întreținute prin „chestia națională“, se întrebuintează, la nevoie se inventează, în toate cazurile se exagează or ce alt prilej de nemulțumire, fie cel mai disparat, numai să poată da loc la turburări. Așa nehibzuita opoziție în contra legii maximumului comunal ațîțită la 5 Aprilie 1893, a doua zi după întrunirea liberalilor din sala „Dacia“, o mișcare pe stradele capitalei; iar peste un an izbucnește în județul Bacău o mișcare țărănească sub cea mai fantastică răstălmăcire a „maximumului“, câte-va zile după întrunirea liberalilor ținută la 3 Aprilie 1894 în orașul Bacău ¹⁾.

De altă categorie și lăsând din nefericire urme mai durabile, cel puțin în cugetele tinerei generații, a fost participarea d-lui Dimitrie Sturdza la mișcarea politică a studenților. După o vechie

¹⁾ Vezi ultimele pagini ale volumului de față, discursul 113.

deprindere, partidul liberal caută să implice și de astădată studentimea în agitarea chestiilor zilei, îndeosebi în chestia națională; articolele de fond ale *Voinței* vorbesc de „iubiții studenți“, de „tinerimea cea mai ilustră“, care „smulge admirațiunea țării“ și se întrec în epitete lingușitoare la adresa unor inteligențe prea fragede. La 8 Aprilie 1893, aniversarea morții lui C. A. Rosetti, sub pretextul unui pelerinaj la mormintul lui (după venirea la guvern a d-lui Sturdza mormintul și aniversara au rămas ignorate), o mulțime de liberali se adună împreună cu reprezentanții unor societăți studențești în curtea maiorului Fănuță, de unde pornesc prin strada Clementei spre Palatul Regal, de și ordonanța poliției oprise din legitimă precauțiune trecerea procesiunii pe dinaintea reședinței Regelui. În capul procesiunii, între coroana clubului liberal și două coroane ale societăților studențești, pășește însuș d. Dimitrie Sturdza, care se ia la discuție cu procurorul pus înaintea cordonului de infanterie pentru paza ordinei, și deabia după a treia somațiune se retrage de la calea oprită și merge prin strada Colței la cimitirul Belu, unde ține discursul său politico-funebru, intercalat între discursul studentului Mircea Petrescu de la „Asociațiunea generală“ și a studentului

Ștefănescu de la „Unirea“ universitară, iar *Voința Națională* (10 Aprilie) numește guvernul „criminal și față de armată și față de națiune“.

Cine 'și aducea aminte—și de sigur studenții o știau—cum acelaș d. Dimitrie Sturdza ca ministru de culte fusese cel mai strașnic păzitor al disciplinei școlare și cum dase în judecată chiar pe profesorii G. Mărzescu și M. Tzoni pentru manifestările lor politice, trebuia să primească impresia, că guvernarea țării prin niște oameni ca Lascar Catargi, Petre Carp și Alexandru Lahovari era o așa de grozavă calamitate publică, încât îl făcea pe d. Sturdza să 'și iese din fire și să se pue chiar alături de niște studenți în capul unei contravențiuni polițienești.

Scenele din strada Clemenței se repet la 8 Aprilie al anului următor 1894, de astă-dată fără d. Dimitrie Sturdza, dar cu steagul albastru dăruit studenților de fetele din Sibiu, desigur nu pentru a servî în România la demonstrațiile unui partid politic în contra altuia.

Când la 14 Septemvrie al aceluiaș an, cu prilejul întoarcerii mai multor studenți de la un congres ținut în Constanța, unde s'a discutat cu aprindere chestia transilvană și la care au luat parte și câți-va studenți din Ungaria, guvernul—de altminteri prin măsuri puțin chibzuite—vrea să

oprească o manifestație nocturnă la statua lui Mihai Viteazul, se întâmplă între sergenți și manifestanți un conflict urmat de o năvălire a studenților în contra edificiului poliției. *Voința Națională* de a doua zi laudă pe învăpăiații tineri și stigmatizează „infamiile săvârșite de poliție“, și când studenții anunță pentru 18 Septembrie o întrunire publică în sala „Dacia“, în care să 'și arete plângerile lor în contra poliției și tot-odată vederile lor în chestia transilvană, comitetul executiv al partidului național-liberal, care convocase pentru aceeași zi o adunare în sala „Orfeu“, o amâna pe duminica viitoare, motivând amânarea anume prin „rezoluțiunea studenților universitari de a ține în capitală o mare întrunire publică“. În acea duminică după amânare ține d. Dimitrie Sturdza discursul cu acuzarea de trădare și cu denunțarea mandatelor, despre care am vorbit mai sus; iar eroii mișcărilor studențești sunt îmbrățișați ca membri ai partidului și recompensați cu funcții premature îndată după venirea d-lui Sturdza la putere¹⁾.

¹⁾ Guvernul liberal a introdus și obiceiul de a ține un număr de studenți universitari în solda poliției — fapt desonorant și pentru studenți și pentru guvern. Ar fi timpul să înceteze or ce implicare a studențimii în framântările politice.

Din nenorocire și o parte a conservatorilor crede că trebuie să imiteze acum vechia demagogie liberală.

În atmosfera aprinsă prin agitarea tinerimii universitare se introduce la începutul anului 1894 o altă agitare, aruncată tot într'o tinerime ușor de inflăcărat: demisionarea colectivă a ofițerilor de cavalerie. Din cauza lipsei lor de instrucție specială, ministrul de război le numise inspector pe generalul de infanterie Cantilli, de la a cărui asprime aștepta îndreptare. Această numire, precum și trecerea unor ofițeri de stat major din artilerie la cavalerie, deșteaptă multe nemulțumiri și dă celor doritori de turburări prilejul de a îndemna pe ofițerii de cavalerie să se retragă din armată în număr destul de mare pentru a înfățișa mișcarea ca o demonstrație militară. Se țin întruniri tainice, se trimit în ascuns emisari, se iscălesc înscrisuri pe onoare, și la 29 Ianuarie 1894 peste o sută de căpitani și locotenenți își înaintează cererea de ieșire din armată, probabil cu știrea, dacă nu după îndemnul unor superiori, cărora ministrul de război le acorda o încredere neîntemeiată. Mulți din cei coalizați își retrag mai pe urmă demisia, dar la patru-spre-zece li se primește pentru a statua un exemplu și a feri armata de primejdioasa molipsire. Însă generalul Cantilli e strămutat la comanda diviziei din Dobrogea, în locul său devine inspector generalul de cavalerie Băicoianu, d. Ia-

cob Lahovari se vede obligat să iese din guvern și, după un interimat de câte-va luni ținut de însuș L. Catargi, generalul C. Poenaru este numit ministru de război (12 Iunie 1894).

Atitudinea opoziției național-liberale față de demonstrația ofițerilor trădează conivența. Cu 9 zile înaintea izbucnirii d. Costică Stoicescu desvoltă în Cameră o interpelare „asupra neajunsurilor și relelor din armată”. Contrastul dintre interpelant și chestiile militare face să nu se prea ia lucrul în serios. Deabia prezentarea însăși a demisiilor trezește îngrijirea administrației centrale, iar interpelările ulterioare ale d-lor Nicolae Fleva și Dimitrie Sturdza (3 și 4 Februarie 1894), pe atunci strâns uniți, dau faptului toată gravitatea sa politică. Și pe când *Voința Națională* (2—24 Fevr.), publică articole cu titlul „armata și regimul personal”, numind demisionarea ofițerilor o „hotărîre demnă”, „un act de abnegațiune și de curaj” și cerînd rechemarea în armată a celor demisionați, d. Dimitrie Sturdza convoacă șapte duminici de-a rîndul adunări publice, motivîndu-le anume prin demisia ofițerilor, în privința cărora la a patra întrunire (6 Martie, în sala „Dacia”), aruncă în public cuvintele: „*Armata tot ca noi*

gândește“, și *Voința* notează „aplause entuziaste“¹⁾).

Dacă nenorocitul epizod militar de la Ianuarie 1894, care aduce aminte tristele antecedente liberale de la 1866, 1870 și 1875, nu a avut urmări mai rele, trebuie să o mulțumim pentru primul moment energiei guvernului Lascar Catargi, iar mai târziu înțelepciunii Regelui, care a împiedicat partidul d-lui Sturdza, ajuns la guvern, să'și îndeplinească temerara promisiune de a reprimi în activitate pe ofițerii demisionați. Răsvrățiții au rămas în rezervă și nu li s'au putut oferi ca răsplată decât niște funcții civile pe la polițiile și primăriile liberale și niște locuri pe la fabrici.

Conducerea neisbutitei mișcări pare a fi fost luată în mână²⁾ de redactorul *Voinței Naționale* G. C. Cantacuzino (Rifoveanu). Ceeace o in-

¹⁾ Și d. Dimitrie Sturdza este astăzi (Oct. 1903) ministru de război.

²⁾ Ofițerii demisionați protestează în *Voința* de la 25 Februarie 1894 în contra bănuelii, că ar fi fost îndemnați de „instigațiuni politice“, dar mai târziu unul din ei le mărturisește (vezi *Epoca* de la 27 Aprilie 1898). Însă lucrul se întvede cu destulă claritate din cele arătate mai sus, la care se adaugă discursul d-lui Emil Costinescu — astăzi ministru de finanțe în cabinetul d-lui Dimitrie Sturdza —, ținut în ședința Camerei de la 14 Martie 1898. În acest discurs, după ce d. Costinescu

dică și mai tare este impleticirea articolelor în favoarea ofițerilor demisionați cu atacurile reînnoite în contra Coroanei. De mult încă, într'o scrisoare deschisă adresată „M. S. Regelui“ și publicată în *Voința* de la 8 Fevruarie 1892 sub propria semnătură G. C. Cantacuzino, acest fruntaș liberal, profitând de remiterea unui bilet destinat altui Cantacuzino pentru plata unor servicii electorale patronate de poliție, zice Regelui :

Am transcris aici, Maiestate, conversația mea cu cetățenii poliției, nu pentru edificarea M. Voastre, care știți cum s'au făcut *din ordinul M. Voastre* alegerile, dar

citează din *Voința Națională* încurajările date ofițerilor demisionari și promisiunile de a'i reprimi în armată printr'o lege specială și a le considera vechimea“, întreabă pe d-nii G. C. Cantacuzino și Dimitrie Sturdza : „De ce ați înșelat pe acei oameni, pe acei ofițeri de frunte? Din două una : sau în momentul când ați luat angajamentul, știți că nu se poate realiza, și atunci erați înșelători ; sau nu știți, credeți lucrul posibil, și atunci nu sînteți oameni de stat — și nu merită să stați acolo unde stați“. (Erau atunci pe banca ministerială). — Aceste cuvinte se adresează atât d-lui G. C. Cantacuzino, cât și d-lui Dimitrie Sturdza, despre cari d. Costinescu zisese mai înainte : „Ați știut numai câțiva de acest fapt, întâi d. Cantacuzino, apoi și d. Sturdza . . . N'ați consultat comitetul, nu s'a desbătut asupra faptului nici înainte, nici după producerea demisiunii ; *l-ați exploatat singuri !*“

pentru ca să fie în înalta cunoștință a M. Voastre, că și noi știm cum s'au făcut,

terminându'și scrisoarea prin cuvintele

Cu umilință recomand pielea mea Ma-iestății Voastre.

Aceste fuseseră scrise la începutul luptei de opoziție, despre care am vorbit la pag. 86. Mai târziu, în primul an al șefiei d-lui Dimitrie Sturdza, atacurile în contra Regelui incetează ; acum însă, simultan cu mișcarea militară și cu agitația studenților, reîncep. La prima întrunire publică ținută de liberali în chestia ofițerilor demisionați (13 Fevruarie 1894), d. M. Pherekyde „în numele partidului“ vorbește despre Rege în așa mod, încât Beizadea Dimitrie Ghica se vede silit să protesteze (*Voința* de la 20 Fevruarie). Numeroasele articole ale *Voinței Naționale* în contra „regimului personal“ și în contra „Pavanii la Palat“ se termină la 1 Martie printr'un „apel către Țară“ și prin amenințarea :

Regele să'și aleagă : nu voește să se desfacă de asasinii săi? Poporul român este

stăpân pe el și dator să'și croiască o altă soartă ¹⁾.

Exercițiile de stil semnate sau patronate de G. C. Cantacuzino Rifoveanu sînt în curînd răsplatite de d. Dimitrie Sturdza prin admiterea sa ca ministru de finanțe în Cabinetul format la 4 Octomvrie al anului următor ²⁾.

Dacă am mai vorbit aici de atacurile liberalelor în contra Coroanei în anii de la 1892 la 1894, nu este pentru însemnătatea lor reală, căci aceasta dispăruse împreună cu ultimii an-

¹⁾ Pavana aceea, cu care *Voința* ataca pe atunci familia regală în cele mai felurite combinații de stil („țara piere de tătari și în palat se joacă pavana!“ „Sfîrșitul pavanei e vîrsare de sânge“, etc.), e un joc de origine spaniolă, obișnuit la curtea Franței pe prin secolul al 16-lea. Princesesa noastră Maria, cu predilecțiunile sale artistice și în dorința de a mai varia balurile Palatului (despre cari este știut că nu sînt date pentru petrecerea Curții, ci pentru apropierea societății și animarea comerțului), introdusese în iarna 1893—94 vechiul joc cu imitarea costumelor timpului.

²⁾ Reînceperea atacurilor în contra Coroanei la 1894, autorizate acum de șeful partidului, coincide cu apariția volumului I al memoriilor Regelui (Stuttgart, la Cotta, 1894), unde la pag. 235 și 236, într'o scrisoare a Regelui către Principele Anton de Hohenzollern, se zice despre d. Dimitrie Sturdza: „Sturdza „este acum (iarna 1867—1868) un adversar al lui Brătianu, el „vede lucrurile în colori foarte negre și nu le poate judeca din „depărtare. El se ține de școala lui Ioan Ghica, care vrea să „îndeplinească lucruri mari cu mijloace mici și se teme de „toate măsurile energice.“

ti-dinastici : N. Blaramberg sfârşise printr'un ultra-regalism ministerial, radicalul d. G. Panu era pe cale de a deveni dinastic până la absolutism, şi unicul partid de principii republicane—socialişti—căutau prilejul de a se desfiinţa singuri şi de a trece la d. Sturdza, numai să fie la putere. În această privinţă progresul ţării era îndeplinit, autoritatea personală a Regelui definitiv statornicită, şi rămânea numai ca simţimintul dinastic să fie ocrotit şi în cugetele generaţiei viitoare. Însă am semnalat atacurile liberalilor ca o ultimă rămăşiţă a unei rele deprinderi, cu atât mai condamnabile la 1894, cu cât nu se putea scuza nici măcar prin aparenţa unei convingeri, ci prevestea din contră celălalt extrem, în care avea să cadă liberalismul d-lui Sturdza, îndată ce va ajunge la guvern : linguşirea exagerată, tot aşa de dăunătoare pentru educaţia poporului nostru ca şi atacurile anti-dinastice.

Când dar la 1894 liberalii, impresionaţi de propriile lor cuvinte, nădăjduesc că au intimidat guvernul şi într'o interpelare a d-lui N. Fleva se încearcă să o ia de sus, energia cu care îi asigură Lascar Catargi că va şti să păzească ordinea, îi potoleşte, şi liberalii nu

mai încearcă să traducă în fapt exuberanțele lor stilistice.

Văzând d. Dimitrie Sturdza că nu izbutește nici cu studenții, nici cu ofițerii, nici cu mișcările în contra maximului, nici cu amenințările în contra Regelui, ia din arsenalul partidului ultima armă : părăsirea parlamentului. Objecțiunile în contra acestei tactici, care în țară la noi a ieșit totdeauna în defavoarea celor ce au încercat-o, le-am rezumat cu altă ocazie (în discursul 61 din vol. III). Aici trebuie să adăogăm, că și pretextul invocat a fost de astă data mai slab decât or când. D. Dimitrie Sturdza, ca toți imitatorii, caută să înlocuiască originalitatea prin exagerare, și astfel aplică și ultima încercare a opozițiilor nerăbdătoare la cazul cel mai nepotrivit, la legea minelor d-lui Carp. Folosindu-se de un paragraf asupra proprietății sub-solului, căruia printr'o interpretare arbitrară îi construiește o contrazicere cu Constituțiunea, d. Sturdza atacă legea ca o lovitură anti-constituțională și anti-națională, convocă numeroase adunări publice în capitală și în provincie (18 Dec. 1894—2 Fevr. 1895), redactează de anul nou 1895 un apel către „cetățeni“, în care le face declararea sinistră, că „ordinea morală, con-

stituțională și națională este răsturnată în patria noastră“, apoi—când ajunge proiectul în discuția publică a Senatului—mai ține în București o „mare întrunire a partidului“, iar când legea votată de Senat este primită și de Cameră, toată opoziția (37 deputați și 19 senatori) se retrage din parlament (15 Aprilie 1895), angajându-se cu solemnitate înaintea țării să repare pretinsa știrbire adusă Constituțiunii, îndată ce va veni la putere. Guvernul răspunde la provocările opoziției prin imediata promulgare a legii.

Ieșirea liberalilor din parlament nu numai că n'a produs nici un efect asupra guvernului, dar — ca toate tacticile greșite — s'a răsbunat în contra autorului ei: pe de o parte a contribuit, după ce d. Sturdza fusese 3 ani la guvern, să'i dea — din punct de vedere constituțional — ultima lovitură prin neputința sa de a obține de la Cameră modificarea legii minelor, pe de alta l-a silit în chiar forma sosirii sale la guvern să renege teoria și tradiția liberală, precum vom arăta îndată.

Căci schimbarea regimului era mai apropiată decât o prevedeau liberalii în acel moment, și ea s'a întâmplat — nu prin opintirile opoziției, nici prin vre-o greșală a miniștrilor, ci de astă dată prin o înțeleaptă aplicare a sistemului con-

stituțional din partea guvernului. La 1 Octombrie 1895 regimul conservator durase șapte ani și jumătate, cu patru ani mai puțin decât cel liberal al lui Ioan Brătianu; dar în privința acestuia părerile erau unanime, că fusese prea lung. Dacă ministerele efemere de câte-va luni sunt fără folos, nici ministerele prea lungi nu par a fi compatibile cu mobilitatea spiritelor noastre, și de câte ori se apropie sfârșitul legal al celor patru ani prevăzuți în art. 66 din Constituție ca maximum duratei unei Camere de deputați, se naște întrebarea despre sfârșitul ministerului, cel puțin ca oportunitate. Din acest punct de vedere mandatul Camerei conservatoare, alese la Fevruarie 1892, expira la Fevruarie 1896, după cum interpretau unii, sau între 15 Fevruarie și 15 Noembrie 1895, după cum interpretau alții. Argumentul în favoarea mai scurtei durate era, că principala misiune a Camerei este fixarea bugetului anual, prin urmare o legislatură de 4 ani însemnează votarea a 4 bugete, și de oare ce Camera conservatoare discutase în Martie 1895 al 4-lea buget, care era acum lucrător pe anul 1895—96, nu i se mai putea prelungi existența de la 15 Noembrie 1895 înainte până la Fevruarie 1896, în care timp ar fi fost chieamată să se ocupe de

al 5-lea budget. Inconvenientul devine mai simțitor, dacă admitem împreună cu încetarea mandatului Camerei și schimbarea regimului. Ar fi fost în contra bunului simț ca ministerul liberal să intre în funcție deabia la Fevruarie 1896, adică după ce budgetul pe 1896—97 ar fi fost alcătuit de Camera conservatoare și regimul liberal condamnat să administreze statul pe un an de zile—nu după propriile sale vederi financiare, ci după vederile adversarilor săi¹⁾.

Dar în afară de această controversă, activitatea desfășurată sub regimul conservator de la Martie 1888 încoace, numeroasele legi discutate și votate într'un timp relativ scurt, produsese un fel de saturație a spiritelor. Simptomul ei aparent era slăbirea disciplinei în majoritatea parlamentară. Chiar prezidenții începuseră să devie sau să redevie șovăitori, generalul Manu cu ocazia unei modificări a legii electorale în contra bătaușilor, d. G. Gr. Cantacuzino cu ocazia legii minelor; iar când ministrul justiției, d. Marghioman, ordonă urmărirea câtor-va funcționari din Galați, bănuți de abuzuri, un organ conservator,

¹⁾ Vezi mai jos discursul 113 la adresă, unde raportorul majorității propune 4 ani budgetari, conform cu părerea opoziției liberale exprimată prin A. Stolojan.

inspirat de d. Nicu Filipescu, îl atacă pe motivul procedurii urmate cu această ocazie și intră într'o polemică violentă cu alt organ conservator, care susține pe d. Marghiloman. În asemenea împrejurări, proiectele de legi plănuite de guvern pentru organizarea meseriilor, pentru descentralizarea comunală, pentru o mai departe întindere a inamovibilității magistraturei, se cuvenea cu atât mai mult să fie amânate, cu cât importanța lor cerea o mai lungă pregătire pentru aplicare. Cu alte cuvinte: o schimbare de regim devenise oportună.

Vor fi fost de sigur mulți conservatori, cari nici odată n'ar fi voit să părăsească puterea de bună voie; dar unii din minștrii stăruesc pentru retragerea spontană a Cabinetului, punând astfel interesul general deasupra satisfacțiilor personale și conformându-se spiritului constituțional, pentru care alternarea partidelor la guvern este o condiție esențială din cele mai folositoare, în contra închipuirii unor șefi de partid, cari ved țara în primejdie, dacă nu sînt ei la putere.

Astfel ministerul Lascar Catargi își prezentă demisia la 3 Octomvrie 1895 și d. Dimitrie Sturdza se vede în sfîrșit chemat să formeze Cabinetul. A doua zi, fără un moment de ezi-

tare, șeful național-liberal își alcătuește lista ministerală, despre care vom vorbi în volumul următor, și primul său act de guvern este o desmințire a teoriilor liberale, pe temeiul cărora ministerele conservatoare fuseseră până acum combătute ca „regim personal“, ca „ministere ale Palatului“. Una din teorii a fost astfel formulată de d. Nicolae Ionescu în ședința Camerei de la 25 Noemvrie 1888: „Nu este politic și constituțional să se ia miniștrii afară din reprezentățiunea constituțională a țării“, — regulă, pe care a înfrânt-o d. Dimitrie Sturdza prin părăsirea colectivă a parlamentului, în urma căreia și-a expus partidul de a fi chemat la guvern nu ca reprezentând țară legală, ci numai pe temeiul unui decret al Regelui contrasemnat de Lascar Catargi.

După a doua teorie liberală, mai exagerată, guvernul nu trebuie numai luat din parlament, ci trebuie chiar indicat de o majoritate parlamentară și apoi numit de Rege; căci toate puterile statului emană de la națiune (art. 31 din Const.), iar adunările legiuitoare sint directă ei reprezentare față de Coroană.

Credem însă că la noi preponderanța Coroanei întru chemarea partidelor și persoanelor la guvern e rezultatul slăbiciunii alegătorilor, și

până când nu vom izbuti să 'i facem pe aceștia mai independenți, trebuie să ne mulțumim cu acordul, fie și ulterior, între Coroană și parlament.

Or cum ar fi, d. Dimitrie Sturdza, îndată ce i-a venit la îndemână, s'a grăbit să înlătore interpretările constituționale ale partidului său, și opoziția conservatoare de la Octomvrie 1895, mai cuminte decât cea liberală din trecut, nu a întrebuițat încontra d-lui Sturdza arma retorsiunii și nu l-a împințat cu strigătul: „guvern personal, minister al Palatului!“ De atunci încoace a dispărut încă una din confuziile, cu care se ametea opinia publică a tinerii monarhii constituționale.

Momentul, în care d. Dimitrie Sturdza ajunge astfel la guvern, este un moment solemn. Atitudinea ce o luase în opoziție, însărcinase partidul național-liberal cu două misiuni din cele mai mărețe: în politica internă repararea și restituirea pactului fundamental al țării pretins violat prin legea minelor, în politica externă schimbarea „nemerniceii“ direcții a ministerului conservator și îmbunătățirea situației Românilor din Ungaria. Dacă una din aceste misiuni nu era pricepută în însemnătatea ei decât de cei ce erau pătrunși de ideia dreptului ca a unui

fundament de stat, iar pentru majoritatea publicului rămânea cu atât mai indiferentă, cu cât liberalii deprețiaseră de mult vorba de „violare a Constituțiunii“ prin abuziva ei întrebuintare : din contră chestia transilvană intrase, poate acum pentru prima oară, în mințile tuturilor oamenilor, aprinsese îndeosebi întreaga tinerime din România liberă și deșteptase atâtea speranțe în inimile Românilor din imperiul vecin, încât toți împreună priveau cu cea mai încordată atenție la primele acte de guvern ale noului șef liberal.

Căci d. Dimitrie Sturdza nu era cel dintâi venit printre compatrioții săi. Încărunțit în treburile statului, unul din puținii cari mai rămăseseră de pe timpurile divanurilor *ad-hoc*, distins — dacă nu prin o inteligență strălucită, dar de sigur prin o neobosită sîrguință în studiarea actelor istorice ale Românilor și prin deplina cunoaștere a situației politice din Austro-Ungaria și Germania : când un asemenea om, după un asemenea trecut, cu asemenea cunoștințe, lua o asemenea atitudine într'o chestie de trei ori seculară, ca cea transilvană : toată lumea, nu numai partizanii săi, nu numai tinerimea ușor inflamabilă, toată lumea onestă și patriotică se putea aștepta la o schimbare hotărîtoare, la

o fază până atunci necunoscută de mândrie națională și de izbânda în politica română.

Vom vedea în volumul următor, cum a îndeplinit d. Dimitrie Sturdza marea misiune națională și internațională ce și-o atribuisse.

DISCURSURI PARLAMENTARE 1888—1895

78.

Răspuns la trei întrebări deosebite
(Restaurare de biserici. Demisia profesorului
Dr. Asaki. Răscumpărarea monopolului
pulberelor).

(Sedința Camerei de la 2 Aprilie 1888).

Ministerul din acel timp.

T. G. Rosetti, prezident și interne.

P. P. Carp, externe.

T. Maiorescu, culte și *ad-interim* domenii.

Men. Germani, finanțe.

Al. Marghiloman, justiție.

A. B. Știrbei, lucrări publice.

General C. Barozzi, război.

În una și aceeași ședință a Camerei, de la
2 Aprilie 1888, noul ministru al cultelor se

vede obligat să răspundă de trei ori la întrebările ce'i sînt adresate. Dacă reproducem și aceste cuvinte zise numai în trecut, este pe de o parte din motivul explicat în prefață, iar pe de alta din cauza interesului ce'l au uneori asemenea notițe ca semne ale preocupărilor timpului.

A)

Restaurarea a două biserici.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor deputați, pentru creditul de 700.000 lei care s'a votat, am avut onoarea să vă dau explicările convenite în secțiuni; acest credit era pentru lucrări făcute și pentru lucrări angajate; era dar o regulare de plată din trecut, cu singura deosebire a celor 31.000 lei pentru restaurarea așa numitei catedrale din Botoșani, dar și această sumă era promisă, oarecum moralmente angajată într'un moment solemn, adică îndată după marele incendiu, care a bântuit Botoșanii.

Cât pentru biserica, pe care cu drept cuvînt onor. deputat de la Craiova o numește unul din cele mai vechi și mai interesante monumente, biserica Sf. Dimitrie din Craiova, mă voi in-

forma chiar Luni, și dacă în adevăr este vre-un credit disponibil pentru acea restaurare, dacă este numai la dispoziția puterii executive de a executa ceea ce legislativa ar fi decis, atunci în campania acestui an se va face lucrarea. Odată ce țara a dat fondurile, nu eu voi lăsa un minut măcar în întârziere lucrarea trebuincioasă unei biserici de importanța celei din Craiova.

B)

Demisia profesorului Dr. Asaki.

Dr. Cantemir. D-le președinte, rog pe d. ministru al instrucțiunii să bine-voiască a ne spune care este cauza pentru care distinsul nostru profesor de la facultate, d. dr. Asaki a demisionat.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maioreșcu. D-lor deputați, în ziua în care am intrat în minister, am găsit o petiție scrisă de d. Asaki prin care 'și prezintă, fără a arăta motivele, demisia; nu s'a luat încă nici o hotărîre în privința aceasta. Mă voi pune în înțelegere cu d-sa și cu colegii d-sale de la facultate, și în urmă voi avea onoare să dau onor. interpelator toate luminile ce le cere.

P. Grădişteanu. L-a tras la cîit comisiunea budgetară.

Chestia profesorului Asaki mai vine încă odată în discuția Camerei, pe la Fevruarie 1889 (vezi mai jos discursul 94) cu prilejul unei noue părăsiri a catedrei din partea sa. Cât pentru demisia de la Martie 1888, ea a fost retrasă în urma intervenirii personale a ministrului de culte. Ceea ce făcuse pe doctorul Asaki să ia în primul moment hotărîrea de a părăsi Bucureștii, era rolul ce 'l jucase în ultimile zile ale ministerului liberal când cu cercetarea împuşcării uşierului de la Cameră în zioa de 15 Martie 1888. (Vezi vol. III, pag. 79). Guvernul lui I. Brătianu dorea să implice opoziția în instrucția asupra omorului și pentru aceasta ar fi trebuit ca glonțul, care a cauzat moartea uşierului, să fi fost de revolver, de oare ce se constatase că unii deputați din opoziție veniseră cu revolvere la Cameră. Din contră opoziția susținea că glonțul fusese dintr'o pușcă de soldat, după comanda unui agent al guvernului care voia cu or ce preț să producă o intimidare a opoziției; se respândise chiar bănuiala că glonțul fusese destinat d-lui Nicolae Fleva, care urca în acel moment treptele intrării în Cameră.

În această controversă instrucția a cerut părerea unor medici, printre cari dr. Asaki,

și a unor experți-negustori de arme. Cei din urmă au declarat glonțul provenit din pușcă de soldat, medicii au fost împărțiți în părerile lor : pe când unii s'au pronunțat asemenea în sensul experților-negustori, dr. Asaki a admis posibilitatea provenienței glonțului dintr'un revolver. Pe drept sau pe nedrept, această părere a doctorului Asaki era suspectată de complesență pentru guvernul lui I. Brătianu, și situația profesorului devenise cu atât mai penibilă în momentul căderii cabinetului liberal.

C)

Rescumpărarea monopolului pulberelor.

La începutul volumului de față se arată, cum ministerul de la 23 Martie 1888, înainte de a disolva parlamentul liberal, obține încă votarea budgetului pe 1888—1889 și a unor legi urgente rămase de la I. C. Brătianu. Printre acestea era și legea pentru aprobarea convențiunii cu răscumpărarea monopolului pulberelor și a fabricii Lăculețe de la concesionarii belgiani, al căror reprezentant la încheierea convențiunii fusese autorul scrierii de față, pe atunci nici deputat, nici cu vre-o altă influență oficială. D. Nicolae Fleva profită însă de prezentarea legii în chestie pentru a face, după vechiul obicei

al unui fel de opoziție, insinuări personale și a cere amânarea ei ca un „act de delicateță“.

La observările d-lui Fleva răspunde discursul următor :

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor, când am auzit că se anunță discuțiunea acestui proiect de lege, m'am dus de pe banca ministerială, fiind-că nu voiam să iau nici o parte, nici la discuție, nici la tot ce se va face în această privință. Cu mai multe săptămâni în urmă, înainte de a fi putut fi vorba de actuala mea situație politică, ca simplu avocat privat am subscris în numele concesionarilor această transacție. N'am luat parte după aceasta, și sper că nimeni din D-voastră nu presupune contrarul, la nici o lucrare oficială, nici direct, nici indirect. Am fost chemat ieri pentru a da lămuriri într'o secție, și acele lămuriri le-am dat în ceea ce privește cunoștința ce o avusesem ca un om privat în momentul când am încheiat acea transacție, adică la 6 Fevruarie, dar nu m'am amestecat de loc în debaterile chestiei și am părăsit secția.

Eram, d-lor, și acum în anticameră, când mi s'a spus că d. Fleva a citat numele meu, și dacă mi s'a reportat bine, l-a citat mirându-se

cum această convenție, fiind scrisă de mine ca om privat, e acum adusă în discuția Camerei, eu fiind ministru?

D. N. Fleva. Am zis că, în ajunul închiderii acestei Camere, care nu e pusă nici cum în curentul afacerii și când se pretinde că nu e nici o comunitate de vederi între guvern și majoritate, când deja este anunțată soluțiunea Camerei, ar fi un act de delicateță și către guvern și către țară ca să se amâne votarea acestui proiect de lege relativ la o transacțiune în care figurați și d-voastră.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Mulțumesc d-lui Fleva că este așa de gelos pentru mine în chestii de delicateță. Dacă dar chestia e pusă pe acest teren, atunci d-sa mă obligă a 'mi exprima și eu părerea asupra ei.

Nu e așa, d-lor deputați, că eu ca om privat, aveam voie să exercit profesiunea de avocat și să susțin pretutindeni interesele acelea ce mi se păreau că sunt drepte de susținut? Da. Așa fiind, la mine, om cu desăvîrșire privat, au venit din partea ministerului de rebel, atunci încredințat ministrului-prezident I. Brătianu, doi avocați ai Statului, d-nii M. Schina și Vasile Brătianu, care 'mi-au spus ur-

mătoarele : suntem într'un proces care ține de mult între concesionarii pulberelor și ministrul de resbel, în privința fixării prețurilor anuale cu cari să se vîndă pulberea la particulari ; din cauza neînțelegerii asupra acestei fixări, consesionarii, cari se găseau oare-cum violențați de măsurile luate de fostul ministru de resbel, general A. Angelescu, încetaseră chiar cu lucrarea și ministerul se afla în oare-care dificultate față cu contractul de a'și procura praful de pușcă în o formă regulată, și ast-fel acei doi avocați au făcut apel la mine pentru împăcarea acestei neînțelegeri. Ei 'mi-au zis, că ministrul-prezident Brătianu vrea să ia fabrica aceasta asupra Statului pentru motivul că nu e prudent în genere și nu e prudent mai ales în actuala situație a Europei, ca tocmai fabricarea prafului de pușcă al armatei române să fie lăsată în mâni străine. În particular d. avocat Vasile Brătianu, pentru care am o deosebită considerare, s'a adresat la mine nu atât ca avocat, ci ca Român și în interesul țării.

Ce ar fi făcut onor. Fleva, dacă ar fi fost în locul meu? Sunt convins că ar fi zis *da*, ca și mine, la acest apel de împăciuire, făcut mai ales cu acest accent din partea d-lor V. Bră-

tianu și M. Schina. Și dați-mi voie să adaug, că eu am primit cu atât mai mult a intra în această transacție, cu cât la discutarea și la subscrierea ei nu eram deputat, nici nu 'mi pusesem candidatura, lucram cu desăvîrșire ca om privat.

N. Fleva: Cer cuvîntul în cestiune personală.

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice: Mergînd apoi la ministerul de resbel, am întrebat: ce voiți să faceți? Și ce voiți de la mine?—Voim să luăm înapoi tot privilegiul, tot monopolul ce l-a avut până acum fabrica, pentru ca să intrăm noi în stăpînirea fabricii și a monopolului vinzării; iar d-voastră să interveniți ca să faceți pe concesionari să consimtă la aceasta în condițiile, pe cari ministerul poate să le ofere. Am răspuns: o voi face, și am și făcut-o.

Am insistat la clienții mei ca să consimtă, le-am pus în vedere că la cas contrar nu o vor scoate la capăt, că 'din momentul în care se află în așa dificultăți cu ministerul de resbel, nu o să aibă sfirșit bun întreprinderea lor ș. c. l.

Am isbutit la aceasta, fiind-că și concesionarii se găseau desperați de greutățile ce le făcuse generalul Angelescu, și în acel moment

(Ianuarie 1888) se afla față cu atot-puternicia ministrului de război Ioan Brătianu. Și astfel mi-au dat autorizare de a încheia transacția și mi-au trimis și o scrisoare, prin care arătau că prețul ce 'i costă pe ei fabrica, este de 2.600.000 franci. Eu, care nu am în obiceiul meu procedurile obscure sau piezișe, am dus acea scrisoare, așa cum am primit-o, la ministrul de război d. Ioan Brătianu, care în acel timp era emoționat de ceea-ce se agita în privința generalului A. Angelescu. Într'o scurtă întrevvedere, nici de 2 minute, d. Brătianu mi-a spus că a făcut anchetă și cercetări și că ministerul nu poate da decât 1.600.000. Eu i-am răspuns, că nu discut cu d-sa, și am telegrafiat concesionarilor că acesta este ultimul preț ce li se ofere. După multe greutateți, mi s'a răspuns: da, suntem siliți, nu avem ce face, încheie transacția. Am făcut-o. Acum toate cele-lalte amănunte, în ce mod vrea actualul minister de război să reguleze transacția mai departe, aceasta nu mă privește pe mine, căci vă puteți închipui că de la 6 Ianuarie, adică din ziua subscrierii transacției, rolul meu a încetat.

Iată, onor. d-le Fleva, poziția mea în această chestie.

Eu nu am avere moștenită, poate mi-ar fi

plăcut și mie să o gădesc de-a-gata agonisită de părinții mei; eu am muncit și muncesc, și nu 'mi lipsește mândria de a mă ști independent prin propriile mele puteri. Am fost silit să mă ocup de meseria — pardon, fiind-că ești și d-ta avocat; voi zice mai politicoș: — de *profesiunea* de avocat, pe care o ai și d-ta. Or-ce avocat mai ocupat, precum ești și d-ta, se va găsi în or-ce moment, în care va intra într'o funcție administrativă, într'o relație oare-care de interese private față cu statul; sau că va fi având procese pendente în contra domeniilor sau în contra altor ministere, sau că va fi încheiat vre-o transacție sau altele de asemenea. Apoi cari din d-voastră avocații nu ați avut sau nu aveți procese în contra statului sau în contra domeniilor?

N. Fleva. Nu vă fac nici o incriminare.

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. Aceasta este ceva firesc. Ce voiește acum d. Fleva? Voiește că, dacă m'am întimplat eu să fiu avocat în acea transacție scrisă, voiește că, dacă interesul țerei ce-l va explica mai bine ministrul de război, reclamă numai decît să nu fie pulbera armatei noastre în mâni străine, acest proiect de lege, care nici nu a fost prezentat de noi, să fie amânat și pul-

berile statului român să rămână în nehotărîre pentru acest motiv? Să rămână armata română în această privință nesigură, fiind-că acum două luni, cind eram om privat, s'a întimplat să iscălesc eu o transacțiune?

* Apoi delicateță pentru delicateță, iertați-mă; n'ași voi să întrebuițez un cuvânt prea tare, dar o asemenea argumentare ar fi așa de absurdă încât nici nu merită o mai departe discuție.

* Atât aveam să zic ca chestie personală a mea; de altminteri dați-mi voie să fac ceea-ce am făcut la începutul acestei discuții, să mă duc în odaia de alături, fiind-că eu ca ministru nu vreau să iau nici o parte la discuția acestui proiect de lege, deputat n'am onoare să fiu, și prin urmare n'am nici un cuvînt mai mult să vă zic.

Pentru validarea alegerii unui socialist.

(*Sedința Camerei de la 7 Noembrie 1888*)

Majoritatea secțiunii Camerei însărcinată cu verificarea alegerilor județului Iași propusese suspendarea validării d-lui I. Nădejde, ales în balotaj la colegiul 3 de Iași în contra d-lui G. M. Buiucliu, amic al guvernului, și numirea unei anchete parlamentare. Incontra acestei păreri vorbește :

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. D-lor deputați, dacă ar mai fi în acest moment un coleg lângă mine pe banca ministerială, aș fi preferit să vorbesc de pe o bancă de deputat. Vă rog dar să primiți vorbirea mea ca venind din partea unui deputat, pentru că știu că guvernul nu trebuie să se ames-

tece în chestii de validare sau invalidare a deputaţilor.

M. Kogălniceanu. Banca ministerială nu poate interveni în chestii de validare.

N. C. Aslan. Nici direct, nici indirect.

T. Maiorescu, ministrul cultelor. Nu ştiu, dacă d. Kogălniceanu susţine că nu pot vorbi nici ca deputat ?

Dacă ştiu să vorbesc ca deputat în această chestie, este pentru că am cetit în ziare atribundu-mi-se nişte cuvinte ce le-aş fi zis în privinţa alegerii d-lui Nădejde în secţia, din care aş fi făcut parte pentru cercetarea alegerii. Ţiu să declar, că aceste cuvinte ce mi se atribue contra d-lui Nădejde, nu sînt exacte.

Eu din contră rog pe onor. Cameră să binevoiască a valida alegerea d-lui Nădejde. Pre cât am văzut, cele mai multe alegeri s'au validat ; au rămas a se mai cerceta numai trei sau patru, din aceste trei sau patru două privesc pe singurii doi socialişti ce-i avem în mijlocul nostru. Or-ce motive plauzibile s'ar fi dat în secţiune pentru cererea invalidării — şi de sigur, fiindcă a fost o majoritate în secţiune care a cerut anchetă, trebuie să fie motive de oarecare valoare — nu s'ar putea totuşi şterge impresia generală, când s'ar invalida numai aceşti doi deputaţi, că

a fost o preocupare de intoleranță politică față cu ideile sociale ale d-lor Nădejde și Morțun.

Fiindcă însă este știut că există în țară un număr de alegători în colegiul III, cari sînt partizani ai ideilor reprezentate prin dd. Nădejde și Morțun; fiindcă este necontestat că asemenea idei au găsit o expresie sub forma alegerilor: ele sînt și în drept să fie reprezentate în Cameră. Și eu voi adaoga: mai bine este să fie socialistii reprezentați aici în parlament, decât prin agități afară din parlament. (Aplause). Și de aceea vă rog să binevoiți să valideze alegerile d-lor Nădejde și Morțun.

Camera a și validat alegerea d-lui I. Nădejde, care era în chestie; dar pe a d-lui V. G. Morțun, care a venit mai târziu în discuție, a invalidat-o și a declarat vacant colegiul III de Roman.

**Asupra gradațiunii salariilor corpului
didactic.**

(Ședința Camerei de la 26 Noemvrie 1888)

Ministerul din acel timp.

Cu deschiderea parlamentului în toamna 1888, după alegerile din Octomvrie al aceluiaș an, s'a introdus în ministerul Teodor Rosetti acea discutabilă modificare, despre ale cărei peripeții vorbește expunerea noastră istorică din pag. 32. Astfel Cabinetul la epoca discursului următor și a celorlalte până la 29 Martie 1889 inclusiv, era compus în următorul mod:

T. G. Rosetti, prezident fără portofoliu,
G. Vernescu, justiție,
General G. Manu, rășboi,
P. P. Carp, externe,

Al. Lahovari, domenii,
 T. Maiorescu, culte,
 Prințul Al. Stirbei, interne,
 Men. Germani, finanțe,
 Al. Marghiloman, lucrări publice.

Vivacitatea atacurilor, ce încep îndată în contra guvernului întreg și a fiecărui ministru în parte, sînt unul din simptomele situației precare a cabinetului și al frămîntărilor partidului conservator de atunci.

În ceea ce privește discursul de mai jos, el este răspunsul la o interpelare a d-lui C. Dobrescu (Argeș) asupra inegalității ce exista încă în aplicarea bugetară a legii gradației la salariile corpului didactic, și este caracteristic că cea dintâi preocupare despre ale școalelor din partea unui deputat „liberal-democrat”, fost învățător, privește lefurile profesoriale.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice,
T. Maiorescu. D-lor, plîngerile d-lui interpelator asupra nepotrivirii între bugetul instrucțiunii publice și între legea gradației profesorilor sînt întemeiate. În adevăr, așa cum găsim bugetul alcătuit de la intrarea noastră în minister (căci bugetul era făcut în comisia bugetară a fostei Camere, de și a fost votat *en bloc* sub ministerul nostru), cele mai multe cifre

de salarii ale corpului didactic nu se potrivesc cu legea normativă pentru salariile corpului didactic.

Iată o stare de lucruri ce trebuie să dispară. Este inadmisibil să se facă o lege organică pentru fixarea salariilor, și tocmai bugetul care este punerea în lucrare a fixării salariilor, să vie să contrazică legea organică votată ad-hoc.

Cauza care a făcut însă ca în buget să nu fie respectată legea gradațiunii, este greutatea finanțiară.

Iată cum stă chestia: legea instrucțiunii publice din 1864 la art. 387 zice: învățătorii după 12 ani de serviciu vor avea salariile lor primitive îndoite; și dacă admitem că trebuia să se aplice acest principiu de la punerea în vigoare a acelei legi, adică de la 1865, atuncea la 1877—1878 venea momentul în care toate salariile de odată să se fi fost îndoit. Înțelegeți imposibilitatea de fapt în această procedare față cu starea noastră bugetară, să vie deodată în un an bugetar să se propue îndoirea tuturilor lefurilor. Față însă cu multa stăruință ca să se dea satisfacere acelu drept acordat prin legea instrucțiunii publice, guvernul din 1883 a făcut ceea ce se numește acum „legea pentru fixarea și gradarea remunerariilor membrilor corpului di-

dactic". Legea este promulgată la 6 Martie 1883 și s'a pus în lucrare la 1 Octomvrie 1883. Inșă dispozițiunile ei se vedea că sunt prea îngreuoare pentru buget; este mai întâi fixat acolo că or-ce învățător sătesc să aibă ca salariu primitiv 90 lei pe lună, or-ce institutor urban 225 lei pe lună (până acum avea cam 200 lei și învățătorul sătesc 60 lei); or-ce profesor de seminar, de externat secundar, de școale reale să aibă 280 lei, or-ce profesor de gimnasiu clasic și de liceu 360 lei, iar profesorii de universități 500 lei pe lună.

Al doilea s'a zis: dacă vre un membru al corpului didactic în acel moment al aplicării legii are o leafă mai mare, dreptul la această leafă să fie respectat; al treilea: că după această normă de lefuri, de 90 lei pentru învățătorii sătești, de 225 pentru institutori și așa mai departe, să se socotească gradațiunea, adică după fiecare 5 ani de serviciu să se sporească salariul cu 15⁰/₀, și această gradațiune să se repete de patru ori, ast-fel încât gradațiunea să ajungă la un plus de 60⁰/₀ după 20 de ani de serviciu.

Acum, d-lor deputați, principiul așa pus în lege, se prezenta foarte avantajos pentru corpul didactic: cine avea mai mult de cât atât în momentul acela, i se păstra; cine nu avea, i se pro-

mitea. Însă punerea în lucrare imediată atunci în Octomvrie 1883 sau cel puțin la noul buget din Aprilie 1884, ar fi însemnat o imediată înscriere în buget a unui plus de peste 2.000.000 lei pe an. Se vede că aceste 2.000.000 nu s'au găsit, căci legea nu s'a aplicat în buget. S'au putut înscrie numai cifre mai mici: pentru gradațiune găsesc chiar în bugetul astăzi lucrător cifra special afectată de 1.616.000. Gradațiunea se înțelege că crește din an în an, așa încât pentru anul acesta va trebui să fie introdus un alt spor de 154.000 lei, și s'ar face o cifră de 1.770.000, rămânând lucrurile încă în statu-quo, adică cu salariile după cum stau în buget, prin urmare mai mici de cât în lege.

Dacă am înscrie și gradațiunea și salariile după lege, atunci ar mai trebui o altă cifră de 844.000 lei, adică cu noul spor al gradațiunii 1 milion, cu care nu s'ar face nici o școală mai mult prin sate, nu s'ar cumpăra nici un instrument, nici o hartă, nici o bancă mai mult pentru școli, ci s'ar sporî numai lefurile existente.

Dacă însă comisiunea bugetară, delegațiunea d-voastre, va crede că este bine să se facă aceasta și dacă va găsi mijloace pentru a o face, atunci înțelegeți că nu este nimic mai plăcut

pentru un ministru al instrucțiunii publice decât să zică: am dat completă satisfacere corpului profesoral. Inșă am văzut, d-lor deputați, un fel de deosebire de curente în această Cameră. Aud pe mulți din d-voastre cerând economii, și aud pe alții cerând creațiunile cutare și cutare în buget.

Așa, de exemplu, ceea-ce cere onorabilul d. interpelator, v'am arătat că se traduce într'un mai mult în buget. Eri auzeam o altă propunere de la un onorabil deputat ca să se înscrie un alt milion în buget pentru teatrul de la Iași; alt deputat cere ca să se înscrie o anuitate de 30.000 lei, anual, care corespunde la o emisiune de 650.000 lei, pentru subvenționarea Ateneului; este apoi interpelarea d-lui Micescu pentru îmbunătățirea stării clerului de mir, ceea-ce ar însemna, după regularea parohiilor, o sumă de 3 milioane pe an. Vedeți, că dorințele tuturilor sunt ca să se facă îmbunătățiri, dar este evident, că vor trebui să se însumeze toate cererile și să se vadă, la comisiunea bugetară, ce se poate realiza fără să se desechilibreze bugetul.

Revenind acum la întrebarea onor. interpelator, răspund: nu cred că starea noastră bugetară ne va permite să înscriem în afară de or-ce alte îmbunătățiri pentru școala, în afară de or-ce

școli noue de creat, un milion de lei mai mult peste ceea-ce este astăzi în buget numai pentru lefurile profesorilor. Pe de altă parte aveți dreptate să ziceți, că între lege și între aplicarea bugetului nu trebuie să fie deosebire. Este neier-tat ca să fie favoruri de cari, cu drept cuvânt, vă plingeți, adică pentru unii din membrii cor-pului didactic să se facă îmbunătățiri de salarii și pentru alții să nu se facă; va să zică, o mo-dificare de lege așa încât să se pună în deplin acord cu bugetul, este trebuincioasă, și voi avea onoarea să prezint onor. Camere o asemenea modificare; și al doilea, or cum va fi de făcut modificarea, o măsură egală în gradarea drep-turilor trebuie să fie aplicată la toți membrii cor-pului didactic. Aceasta o promit și o voi supune aprobării d-voastră prin proiect de lege și prin buget.

Răspunsuri după o interpelare relativă la
clerul mirean.

(Sedința Camerei de la 26 Noembrie 1888)

Deputatul liberal C. Micescu își dezvoltă o interpelare adresată ministrului de domenii și de culte „în privința soartei preoților de mir“, de care dealtminteri liberalii nu se ocupaseră în cei 12 ani ai guvernului lor precedent. După ce a răspuns Alex. Lahovari, pe atunci ministru al domeniilor, de la care interpelatorul cerea să dea din moșiile Statului „o porțiune de pământ preoților, din fondul căreia ei să trăiască“, răspunde și

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. D-lor deputați, eu voi fi și mai scurt decât colegul meu de la domenii.

Legea pe care o cere d. Micescu, legea de îmbunătățire a soartei clerului mirean, este legată de deliberările Sfântului Sinod.

După spiritul legii constitutive a Sfântului Sinod, episcopii eparhioți numesc și revoacă pe preoți. S'a arătat în Sinod că a crescut prea mult numărul de preoți și că o parte a rēului vine din concurența a prea mulți aspiranți la puținul salariu ce 'l poate da comuna rurală.

Sfântul Sinod este în momentul de față în cercetarea unor măsuri de propus pentru remediarea acestei stări, adică pentru fixarea și reducerea numărului parohiilor; prin urmare, și reducerea treptată a numărului preoților.

Aceasta trebuie să fie întâi făcută de Sfântul Sinod, și nu o poate face altcineva decât Sfântul Sinod.

După ce va fi odată fixat atât numărul parohiilor cât și numărul preoților de fie-care parohie, vom avea o bază pentru calcularea totală a cifrei cerute pentru îmbunătățirea salariului. Și resolvirea acestei lucrări, precum și combinarea ei cu mijloacele finanțare, toate acestea vor fi supuse deliberărilor d-voastre.

Acum însă intervine în această discuție Mihail Kogălniceanu și zice între altele:

„Nu aş putea primi ca să aşteptăm ce va face Sinodul. Cu părere de rău, cu durere constat cumcă legea Sinodului, așa cum s'a făcut, n'a produs roadele aşteptate și că o reformă mare trebuie introdusă în organizarea Sinodului. Acea reformă s'a proiectat în divanul ad-hoc până în punctele cele mai mici de reprezentanții, de membri ai Sinodului, din cari cel de pe urmă supraviețuitor e eruditul, ortodoxul Episcop de Roman (Melchisedec). D-lor, trebuie să introducem în Sinod elementul preoților de mir, și dacă ar fi cu putință, eu, cât pentru mine, aş introduce și elementul mirean. Or cât s'ar zice, între elementul călugăresc și între elementul preoților de mir există o dușmănie mare.

„M'am plâns de multe ori mitropolitului repostat Calinic Miclescu. Îmi pare rău că trebuie să vorbesc rău de dânsul, dar era om prea de lume, prea alerga pe la gări în întîmpinarea celor mari, ca să mai aibă timp să se ocupe de cler. Actualul mitropolit (Iosif Gheorghian) e un adevărat preot, dar mă tem cumcă nu e destul de ajutat pentru ca să facă din reforma Sinodului și îmbunătățirea clerului, ceea ce aşteaptă țara întreagă și chiar ortodoxă.

„Nu trebuie dar noi să aşteptăm mult de la Sinod; dar trebuie odată să se țină cu vîntul ce s'a dat țării în această Adunare

și să se ia în serios această chestiune; trebuie să ne îngrijim de preot, care se află în cea mai tristă pozițiune, și care nu mai are acea autoritate morală ce trebuie să o aibă un preot.

„Eu sunt deplin convins că prin îngrijirea pe care vedem că o are d. ministru al instrucțiunii publice, va înțelege și rolul ce este chemat preotul să joace în țară la noi. Eu dar îl rog să nu se uite la formalități și într’o astfel de reformă să nu se uite nici la greutăți, ci să se pună îndată pe lucru, fără să aștepte ce va veni de la Sinod.“

La aceste observări răspunde

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Chestia pusă pe acest tărîm, adică dacă trebuie modificată legea Sinodului, e cu totul alta de cât cea pusă de onor. d. interpelator, și e o chestie ce nu o vom deslega în această seară ¹⁾.

Până când este însă legea actuală în vigoare, să’mi permită onor. d. Kogălniceanu să’i spun, că eu nu pot admite o călcare a unei legi în vigoare.

Legea de constituire a Sinodului la art. 19

¹⁾ Vezi și vol. I, disc. 5, pag. 112 și vol. III, disc. 69, pag. 356 et sqq.

lasă fixarea parohiilor la propunerea Sinodului, se înțelege cu aprobarea posterioară a Camerelor, iar la art. 11 lasă ministrului cultelor în Sinod, numai un vot consultativ.

Vrea să zică, după organizarea Sfântului Sinod, Sinodul care are să fixeze eparhiile, trebuie să fixeze întâi parohiile și înainte de a fi vorba de o lege bugetară pentru preoții de mir, trebuie să se facă mai întâi regularea parohiilor. Sesisat, cum s'ar zice în franțuzește, Sfântul Sinod încă în sesiunea de primăvară, se ocupă și acum cu parohiile; lucrarea sa sper că va fi terminată în zilele aceste. Înainte însă de a eși din Sinod, eu nu pot face nimic; căci mai întâi numărul preoților în funcțiune atîrnă de la acea lucrare a Sinodului. După art. 24 al legii Sinodului, protoereii și proistoșii se numesc și se destitue *numai* de către Mitropoliți sau Episcopii Eparhioți. Urmează dar ca tot Episcopii să se ocupe mai întâi și de gradele inferioare ale preoților de mir, în a căror numire și schimbare ministerul asemenea nu se poate amesteca după legea astăzi în vigoare. Competința lui ar începe numai la partea finanțiară, care pentru protoierei aduce cu sine necesitatea recunoașterii lor de către minister.

Când va fi vorba să se reformeze legea, după cum cere d. Kogălniceanu, atunci poate vom ajunge la o mai mare influență a societății laice asupra acestor lucruri. Până atunci, dați-mi voie să rămân după spiritul legii în bună înțelegere cu Sfântul Sinod care, trebuie să o recunosc, își dă cea mai mare silință să propue o soluțiune acestei reforme foarte urgente.

Apoi se amestecă în discuție, ca de obicei, d. Nicolae Ionescu, fără ca să aducă vre-o lămurire, și după d-sa ia din nou cuvîntul Mihail Kogălniceanu, care la zisele sale de mai sus adaogă următoarele:

„Negreșit că d. ministru are datoria să apere S-tul Sinod, dar eu am înainte de toate să mă constitui apărător al societății și trebuie să exprim regretul ce am de a vedea, cum că Sinodul astfel cum este compus, nu mai poate sta, chiar pentru salvarea sa, a clerului și chiar a religiunii noastre.

„Noi ținem la ortodoxie, este religiunea părinților noștri și o vom apăra chiar în contra aceloră cari sunt puși în capul ei și nu știu să o apere, vom da bani, pentru că speranța este în religiune, și religiunea trebuie să fie în contact cu populațiunea noastră.

„D. Maiorescu ar trebui să știe că nici unul din miniștri de sub Cuza-Vodă nu 'și

ar fi pus ștreangul în gât ca să facă legea secularizării averilor monastirești, lege în-
 contra căreia erau șapte puteri, dacă noi
 am fi știut ce întrebuintare avea să se facă
 de acele fonduri, întrebuintare pe care nu
 voi să o mai calific. Animați de cele mai
 bune intențiuni, noi am secularizat acele
 averi ca să facem bine, ca să servim bise-
 rica, școala, spitalele, și în loc de aceasta
 fondurile monastirești s'au întrebuintat la
 echilibrări budgetare și adeseori la chel-
 tueli destrăbălate sau netrebuincioase.

„Așa dar, înainte de toate, să ne adu-
 cem aminte că averile monastirești au fost
 date de bătrânii Domni și boeri ai țării, și
 adeseori de oameni cari nici nu aveau
 drepturi în această țară, pentru biserică,
 pentru școală, pentru spital. La asemenea
 cheltueli trebuia să fie întrebuintate aceste
 fonduri.

„De aceea, eu vă zic, d-lor, că a venit
 timpul ca să faceți aceste imperioase îmbu-
 nătățiri. Dacă d-voastre vă dați înlături, vom
 lua noi această inițiativă. Cu noi bătrânii
 se vor asocia atâți tineri energici, zeloși de
 progres, și vom vota cu toții nouile legi pe
 cari le reclamă societatea. Vom vedea atunci
 dacă S-tul Sinod va avea să zică ceva, dar
 eu cred, din contră, că ne va fi recunoscē-
 tor; căci mă cred dator să declar aci că nu
 S-tul Sinod este cauza de nu s'au votat

până acum aceste legi cari ar fi trebuit să fie de mult votate, ci noi, puterea civilă, cari, pentru ca să ne complacem reciproc unii altora, am votat multe cheltueli de prisos, refuzând altele din cele mai folositoare.“

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu: D-lor, ați fost martori la reserva intenționată, din partea mea, cu care am căutat să nu dau acestei discuțiuni o mai mare proporție decât credeam că era în spiritul d-lui interpelator. Dar d-v. sunteți suverani de a da chestiei întinderea ce voiți. Nu vă mirați dar, dacă vă mai iau și eu câteva minute ca să răspund; căci așa cum a prezentat chestia celebrul nostru adversar în cazul de față, d. Kogălniceanu, nu se poate bine susține anume de d-sa.

Cum? Mie, care sunt la minister de 7 luni, mie să'mi impute celebrul și încărunțitul prin faptele sale istorice d. Kogălniceanu, de ce nu am și făcut ceva pentru clerul de mir? Dar d-sa care a încărunțit în istoria țării? (Aplause).

Atunci, când a luat averile mănăstirești în administrarea Statului, la 1864, de ce nu a făcut d. Kogălniceanu, ceea-ce d-sa cere numai de cât acum? Atunci era momentul cel adevărat!

S'au secularizat atâtea averi mănăstirești, averi rămase de la moși și strămoși, destinate a se cheltui pentru întreținerea bisericeii și a școalei; la secularizare d. Kogălniceanu era a tot puternic; de ce nu a făcut d-sa ceea ce îmi cere să fac eu acum?

Auzi, în țara aceasta s'au secularizat averile bisericești hărăzite în interesul cultului bisericesc și școlar, și d. Kogălniceanu nu s'a gândit atunci să facă o casă specială, în care să se păstreze o parte din aceste averi secularizate pentru îmbunătățirea clerului și a școalei, și s'au aruncat toți banii în casa generală a Statului spre a servi la te miri ce alte cheltueli, adese ori luxoase; și d-ta, d-le Kogălnicene, mă întrebi pe mine de ce nu fac eu aceasta acum, după 24 de ani? Iar d-ta, care ai mai fost ministru de interne și de externe și sub d. Brătianu, d-ta, care or la guvern, or în Cameră, n'ai găsit vreme să te ocupi în timp de 24 ani cu această chestie, mă întrebi pe mine, venit la guvern de câte-va luni numai, de ce nu resolv eu chestia foarte grea a îmbunătățirii clerului de mir?

Am terminat. Scuzați-mă, dar trebuie să spunem lucrurile după dreptate; și nu oameni de autoritatea d-lui Kogălniceanu să vină astăzi și să mai facă, când e membru în opoziție și

neresponsabil, încercarea de a ne pune în luptă cu episcopatul român.

Eu, d-lor, în înțelegere cu episcopatul, caut să fac ceea-ce trebuie să se facă pentru îmbunătățirea clerului de mir; și am găsit din partea Sfântului Sinod toată buna voință pentru aceasta. Nu eu, zic, mă voi pune în luptă cu dînsul numai după dorințele d-lui Kogălniceanu. Dacă voi putea să aduc îmbunătățire împreună cu episcopatul, o voi face; numai în ziua când aş dobândi convingerea că episcopatul nu voește îmbunătățirea clerului mirean, atunci mă voi adresa de-a dreptul la d-voastră. Astăzi însă sunt convins de buna voință ce o are Sfântul Sinod în această chestie.

Voci. Inchiderea discuțiunei. (Sgomot).

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice,
 T. Maiorescu. Vă rog, și sunt convins că și Camera va primi rugăciunea mea, să nu închi-deți tocmai acum discuția.

Cred că nu e bine ca și în această Cameră să se creeze precedentul de a se închide discuția imediat după vorbirea unui ministru. (Aplause). Din contra, vă rog ca tocmai în urma vorbirii unui ministru să fie discuția deschisă, pentru ca mai ales vre-unul din membrii opoziției să poată răspunde. (Aplause).

82.

Despre numirea protoiereilor.

(Ședința Camerei de la 12 Decembrie 1888)

Deputatul de Dorohoi, d. G. Burghelea, își desvoltă o interpelare, al cărei obiect se înțelege din primele sale cuvinte: „Am interpelat pe d. ministru al instrucțiunii publice să bine-voiască a 'mi răspunde care este cauza de a confirmat în funcțiunea de protoieru la județul Dorohoi pe o persoană care nu întrunește condițiunile cerute de lege.“

La aceasta răspunde

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor deputați, în adevăr legea instrucțiunii publice, la articolul citat de d. interpelator, prevede că absolvenții seminariilor cu 4 clase vor avea dreptul să fie numiți preoți

și că absolvenții seminarielor cu 7 clase vor fi *preferiți* la numirea de preoți în orașe, proto-popi și proistoși.

Legea instrucțiunii publice însă din 1864 trebuie să o completați, în ceea ce privește întrebarea de față, prin o altă lege posterioară, legea de la 1872 pentru constituirea Sfântului Sinod, elaborată de ministrul cultelor de atunci, generalul Tel. Această lege posterioară în art. 24 zice: „Protoereii și proistoșii se vor numi în funcțiunile lor și se vor destitui numai de către Mitropoliți, sau Episcopii eparhioți.“

Vedeți dar din capul locului, că ceea ce am să răspund d-lui interpelator își va avea o limită impusă prin acest articol din legea Sinodului.

Cuvântul *numai*, care este introdus aci, dă acestui articol o deosebită energie, și dacă n'ar fi bugetul Statului, ca să mai aibă administrația civilă oare-care influență aci, înțelegeți că toate numirile și toate destituirile ar fi prin legea aceasta sustrase de la or-ce amestec al meu.

De și dar, prin lege, este dat dreptul Mitropolitului de a numi și destitui, însă când vine chestia plății lefei celui numit, fiind-că este pusă în bugetul Statului, se înțelege de sine, că trebuie ca aceste numiri să aibă și recunoașterea ministerială.

Ast-fel s'a introdus în practică ca toate funcțiile eclesiastice, cari figurează în bugetul Statului, să fie recunoscute și de ministerul cultelor.

Pe temeiul acestei practice, când mi s'a propus acest protopop pentru Dorohoi, am hesitat să'l confirm, fiind-că nu avea 7 clase seminariale; am făcut oare-cari dificultăți, și când l-am văzut trecut în primul stat de salarii, i-am refuzat plata.

Am căutat să mă explic cu Mitropolitul din Iași și la ocaziune m'am și explicat, și iată ce mi-a spus Inalt prea sfinția sa. Fie zis în paranteză: aș fi preferat să se fi făcut o asemenea interpelare în Senat, pentru că este și Mitropolitul de Iași acolo și ar fi putut să dea și Inalt prea sfinția sa oare-cari explicații. Aci în Cameră nu se poate explica decât ministrul singur, oare-cum unilateral.

Mitropolitul din Iași mi-a spus, că acest protoiereu din Dorohoi era sub-prototiereu mai înainte și că era recunoscut de fostul ministru în această calitate, și de și nu are 7 clase seminariale, dar o dată ce a fost sub-prototiereu, este mai firesc lucru și este chiar și după toate uzurile și tradițiile mai bine să se înainteze și să treacă tot el în postul de protoiereu devenit vacant în acelaș județ.

Atunci i-am răspuns, că ar fi totuș bine să păzim și articolul din legea instrucțiunii publice, și am vorbit de acel aspirant din Dorohoi, pe care 'l chiamă Ciocoiu, care are 7 clase seminariale și pe care îl cer poporanii și o parte din cler. I. P. S. mi-a spus, că i s'a făcut în adevăr asemenea petițiuni, dar că vede în asemenea agitări un fel de răsvrătire, și că tocmai niște mișcări precum le-a făcut acel aspirant, sunt o dovadă că el nu ar fi bun pentru administrarea bisericească, și că nu poate nimeni silul conștiința I. P. S., și întru cât legea 'i dă acest drept, I. P. S. crede și ia răspunderea înaintea lui Dumnezeu și înaintea conștiinței sale, că așa cum își exercită acest drept, este bine pentru biserică.

Onorată Cameră, a face acum un conflict între Mitropolitul din Iași și între ministrul cultelor pentru aceasta, nu mi-a părut lucru destul de important; căci era deocamdată un caz izolat și personal, și după o așteptare de câteva luni având în vedere art. 24 din legea constitutivă a Sfântului Sinod, și sperând că dificultatea făcută va fi deja un bun început, ca în viitor să nu se mai repete asemenea precedente, am propus M. S. Regelui confirmarea acestui protoiereu.

83.

Răspuns la o interpelare despre școala
Roșca-Codreanu din Bêrlad.

(Ședința Senatului de la 12 Ianuarie 1889)

La o interpelare a d-lui I. G. Gâlcă, senator al Bêrladului, în privința relei administrări a fundațiunii școlare Roșca-Codreanu răspunde

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor, chestia școlii Codreanu din Bêrlad este o chestie veche; de la 1854 este testamentul de care vorbește onor. d. interpelator, și într'ênsul se lăsa 6.000 de galbeni pentru înființarea unei școale, cum am numi-o astăzi, profesională, și 2.000 galbeni capital ca să se adauge profesori de limba franceză

și italiană pentru podoaba sexului, cum zice testamentul; se mai prevede îndeplinirea câtorva legaturi, și dacă va mai fi prisos, acesta să se dea la un spital. Dar tot testatorul în această fundațiune eliminează or-ce amestec al administrației. Pentru că, precum știți, foarte mulți n'au încredere în administrația noastră așa cum merge în general. Tot odată se numesc de testator executorii dispozițiilor sale, și anume vornicul Radu Roseti, spătarul Emanoil Costin, doctor în medicină, și ilustrul Costache Negri. Costache Negri n'a avut timp să se ocupe, aflându-se în alte funcții din cauza vieții sale politice, încât rămâne neamestecat în această afacere; a rămas vornicul Radu Roseti și spătarul Costin cari se ocupau; dar mai cu deosebire Costin. În testament, foarte liberal, foarte independent de administrație, se zice că fiecare cetățean din Bêrlad are dreptul să se intereseze de această fundațiune și să tragă la răspundere pe cei cari nu o execută în spiritul testatorului. Vedeți că chiar din capul locului se impune oarecare rezervă acțiunii administrative, lăsându-se îngrijirea mai mult asupra d-voastră, liberali și independenți cetățeni din fața locului. Cum au administrat acest institut vechii executori testamentari, se vede din faptul că în timp de

20 de ani, de la 1854 la 1874, în loc să se înmulțească averea, ea a mai scăzut. Capitalizându-se veniturile putea să se îndoiască și să se întreiască averea primitivă de 282.000 lei noi.

I. G. Gâlcă. După 20 de ani a rămas un sfert din capital.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. S'au dat împrumut pe la oameni fără asigurare și s'au pierdut banii. Foarte bine au făcut cetățenii din Bêrlad, în spiritul de bună gospodărie, în interesul orașului și în interesul general, că s'au adresat la tribunal obținând o hotărîre prin care s'au destituit epitropii de atunci, s'au chemat în parte la răspundere — răspundere iluzorie — și s'au numit alți epitropi, între cari după vremuri să fie primarul orașului — și astăzi chiar este primarul și d. Chenciu, directorul liceului, și o alta a treia persoană, cari administrează. — La 1875 — eram ministru (de aceea zic că este foarte vechie istoria, o cunosc de atunci) — constatând că s'a obținut măcar acest rezultat de a avea o administrație mai sigură, am cerut epitropilor celor noi să 'mi spună dacă s'a înființat școala prevăzută în testament, și ne-a răspuns; cu venitul actual nu se poate înființa; toată suma primitivă era de 282.000 lei noi și în

acel moment era cu mult redusă, așa dar, sau să ne vie Statul în ajutor, sau să capitalizăm fondul acesta și să adăogăm venitul la fond. Ast-fel au rămas lucrurile atunci.

Dintr'o dare de seamă publicată la 1886, pe care o aveți și d-voastră, fără îndoială, scrisă de d. Chenciu și de d. Ionescu, se vede modul cum de atunci încoace s'a sporit capitalul cu adăogirea veniturilor. La 1874 începe un fel de încasare, la 1875, la 1876 o duc așa cu incasarea banilor până la 1886, în fie-care an au câte un spor.

La 1880, tot din venit, cu un ajutor din partea Statului, care se dă și astăzi, de 5.000 lei pe an, se deschide în fine școala. Școala profesională este înzestrată în plus cu limba franceză și italiană după dorința testatorului, cu un program care coprinde în partea esențială studiile din programul Statului și câte-va adaogiri, precum erau în drept epitropii să le facă; cu salarii foarte modice, dar s'au găsit profesori cu aceste salarii, este interesul lor. Școala aceasta a funcționat ast-fel de atunci până astăzi. Văd din darea de seamă, că s'a scăzut ceva din datoria vechie; că s'au plasat fondurile de către noii epitropi în scrisuri funciare de 5 și 7 la sută; că sunt depuse fondurile la Casa de depuneri

și consemnațiuni; că averea rulantă, compusă din veniturile acelea, se păstrează în casa primăriei Bêrlad.

Acum, înainte de a avea o idee de interpelarea care mi se face, înainte de a fi chiar ales onorabilul interpelator de astăzi în Senat, adică în 31 Mai 1888, la aceasta a doua a mea funcționare ca ministru, 'mi-am adus aminte de afacerea cercetată încă din 1875 și am trimis de la mine o anchetă școlară, ca să vadă ce se face acolo și cum mai stau lucrurile după atâta timp.

Am primit la 8 August 1888 un raport amănunțit al d-lui inspector școlar Palade. Dacă îl cunoaște d. interpelator pe d. Palade, profesorul, știe că este un om foarte exact, de specialitate matematic.

Din raportul d-sale rezultă că această școală are astăzi 288.000 lei în bonuri rurale de 5 și 7 la sută, o creanță a d-lui Mateescu, una pe numele...

I. Gâlcă. Mavrogheni.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice,
T. Maiorescu. Și imobilul școlii. Veniturile se arată că sunt din cupoanele bonurilor, adică din procentele și agiul de la acele obligațiuni, precum și din subvențiunea de 5.000 lei ce se pri-

mește de la Stat. Veniturile totale sunt de 29.519 și cheltuelile de 28.703; rămâne dar un excedent mic de 816 lei.

Pe mine m'a interesat să văd cum merge învățămîntul; și trebuie să spun onor. d-lui interpelator, că informațiunile ce am primit de la inspectorul școlii nu sunt defavorabile, directoarea este de mult adusă de către primarul local...

I. Gâlcă. De către epitropie.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Membrul epitropiei și anume adusă de la școala profesională română din Brașov; căci știți, că pe atunci asemenea școli profesionale nu funcționau încă la noi.

Găsesc dar că această procedare a epitropiei Roșca Codreanu, din Bêrlad, era cuminte. Nu am văzut asemenea în contra directoarei nici o plângere. Dacă însă mi s'ar arăta de onor. d. interpelator vre-o neregularitate, îi voi fi recunoscător, voi trimite o nouă anchetă ca să cerceteze; până acum însă, după cum am zis, nu am aflat nimic mai grav. Nu mi s'a raportat asemenea ceva rău în contra profesorilor; și după raportul inspectorului școlar, administrațiunea finanțiară este în regulă, banii sunt depuși la

Casa de depuneri, și micul venit rulant de 29.000 lei stă în casa primăriei.

După ce am primit dar acel raport, m'am liniștit; 'mi-a părut bine că această nefericită fundațiune pe care o găsiam periclitată la 1875, astăzi la 1888 o găsesc ca funcționează...

Dacă aveți d-voastră vre o altă notiță afară de broșura...

I. Gâlcă. În însuș broșura aceea se pot vedea toate probele de care am vorbit.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Eu m'am întemeiat pe raportul ulterior al d-lui inspector Palade, și așa fiind, cred că nu este motiv de a găsi că acea donațiune nu 'și îndeplinește deocamdată scopul în ceea ce privește școala.

Nu trebuie să uităm că este o fundațiune privată; și eu unul difer de predecesorul meu d. Sturdza, care de altminteri a arătat mult zel în asemenea chestii, nu cred că este bine, să amestecăm prea mult administrația centrală în asemenea fundațiuni pioase; căci știți, că în administrația ministerială, în general vorbind, se produc ușor și alte tendențe, d. e.: politica de partid, care angajază mai departe și în alte direcții, și cred că atunci s'ar descuraja oamenii de a mai face

asemenea fundațiunii, când s'ar vedea că se violează sentimentul de independență al celor cari le au făcut mai nainte.

Până acum — afară numai dacă d. interpelator va binevoi a ne da alte elemente — cred că s'a făcut tot ce trebuia să se facă din partea administrației centrale.

E interesant a constata, cum punctul de vedere al ministrului conservator în favoarea unei mai mari independențe lăsate fundațiilor private, acest respect al micii urme de *self-gouvernement* câtă există în asemenea instituții, nu este admis și nu este măcar priceput de opoziția liberală (cu excepția d-lui P. Grădișteanu, care s'a arătat mai bun cunoscător al principiilor liberale). Administrația anterioară a d-lui Dimitrie Sturdza, care dealtminteri după tot caracterul său politic n'a fost nici odată liberal, alcătuirea și ideile exprimate cu ocazia legii pentru reînființarea casei școalelor din partea d-lui Poni și administrarea ulterioară a d-lui Haret dovedesc o exagerată tendință de centralizare și de amestec administrativ, care sînt deopotrivă în contradicție cu principiul fundamental și istoric al liberalismului. Nu e de mirare că și d. Nicolae Fleva, pe atunci senator, când după replica interpelatorului ia și d-sa cuvîntul în acea des-

batere a chestiei Roșca-Codreanu, se exprimă în următorul mod :

„Eu sînt liberal, dar nu înțeleg să lăsăm averile instituțiilor private, ale fundațiilor private de școli și binefaceri, în părăsire. Oare fiindcă sîntem cetățeni liberali, voiți să rămână și averile instituțiilor acestora libere de or-ce control ? Și mă mir, cum de la o bancă ministerială, care este conservatoare, aud zicîndu-se că Statul nu se amestecă în administrația instituțiilor private, de teamă ca nu cumva să se descurajeze fundatorii . . .

„Ne spune onor. d. ministru — și primesc aceasta sub beneficiu de inventar — că ar fi în capul acelei școale una din profesoarele cele mai bune din Brașov (?). Mă îndoiesc oarecum de a fi așa ; căci dacă ar fi fost în adevăr una din profesoarele cele mai bune de acolo, dacă ar fi fost un adevărat fenomen (? !), cu greu ar fi fost trimisă în exportare la noi.“

La aceste cuvinte și la replica interpellatorului răspunde

Ministrul cultelor și al instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor senatori, așa de ușor este să faci un discurs de cuvinte, ca al onor. d. Fleva, și să'i dai un aer de opoziție, de critică în contra guvernului. D-sa zice: „De unde teoria să nu se amestece guvernul?“

Dar cine a spus această teorie? Apoi nu am început prin a vă spune faptul, că încă de la 75 am întrebat ce se face cu această avere? Și că înainte de a veni d. interpelator, am trimis eu în 1888 un inspector pentru a cerceta aceasta afacere? Apoi aceasta nu este intervenire și amestecare a guvernului?

Dar am zis: „Nu trebuie să mă amestec prea mult“, și acest „prea mult“ d. Fleva îl lasă la o parte.

Cum vedeți, nu m'am desinteresat, și v'am putut spune ce mi s'a raportat.

Vine inspectorul școlar și îmi raportează: „Capitalul este depus la casa de consemnațiuni.“

I. Gâlca. De cine?

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Acum, în răspunsul cel nou al d-voastre, veniți și îmi dați o notiță, care, dacă va fi adevărată, constituie, după părerea mea, o neregularitate, adică că acești bani nu s'ar fi depus pe numele episcopiei, ci pe numele unui particular, a d-lui Chenciu. Aceasta cred și eu că este o neregularitate; voi cerceta faptul, și dacă este așa, va fi îndreptat și voi raporta d-lui interpelator rezultatul acestei cercetări. Dar a merge așa de departe, în cât înainte de a fi primit cercetarea asupra acestui fapt, să și tri-

mit un revisor finanțiar într'o anchetă de bănueli, cred că nu trebuie. Să aștept întâi să se constate neregularitatea, pentru a-mi lua acest drept; căci, onor. d-le interpelator, dacă episcopul Chenciu, după cum ați spus d-v., a fost numit de tribunal ca om de încredere, nu pot cu ușurință să arunc un blam asupra lui și asupra primarului orașului care-l asistă.

Episcopul Chenciu se întâmplă să fie și directorul liceului din Bêrlad, nu este numit de mine, l-am găsit în această funcție. Nu voi să zic nimic în contra d-voastră, d-le interpelator, dar știți la câte animozități nu pot da uneori loc certele locale politice, electorale, etc., și nu este bine ca în mijlocul Senatului să se arunce fără probe sigure un blam directorului liceului sau primarului din Bêrlad. Asemenea nu cred, că este bine să facem cum a făcut d. Fleva, și să pronunțăm cuvinte cari să atingă susceptibilitatea directoarei școlii profesionale, dând adică să se înțeleagă că *marfa bună nu se exportă*. Sunt rău plătiți compatrioții noștri de dincolo, sunt în mizerie în mai multe priviri. Când pot avea o situație mai bună în România liberă, vin dincoace cu fericire.

Directoarea de la Bêrlad e o bună profesoară, e româncă din Brașov, a funcționat bine la școa-

lele române de acolo, și de acolo a fost chemată în Bêrlad.

Las la aprețierea d-voastre, dacă este nemerit ca noi să întîmpinăm pe acești membri ai corpului profesoral, cari sunt aduși de peste Carpați în țara noastră, cu asemenea primire.

Voi face dar o nouă cercetare, voi avea onoarea să comunic rezultatul onor. d. interpelator, și dacă voi vedea că este ceva neregulat în privința fondurilor, cum ar fi cazul dacă ele ar fi depuse la casa de depuneri pe nume privat, voi căuta să remediez la acest lucru.

84.

Răspuns la o interpelare asupra clădirii
gimnaziului din Târgoviște.

(Ședința Senatului de la 12 Ianuarie 1889)

La o interpelare a senatorului din Târgoviște, Ioan Ciuflea, în favoarea „clădirii unui gimnaziu în orașul Târgoviște”, răspunde

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor senatori, cu ocazia unei legi însemnate pentru construcțiunea de institute de cultură, nu numai pentru școale, ci și pentru Academie, Arhivă, etc., s'a prezentat în Cameră și s'a primit de Senat — sunt acum 4 ani — un amendament, în care se zicea că peste ceea ce era cerut de guvern — și se ceruse 19.000.000 — să se mai dea 2.000.000 pentru construirea a zece edificii de gimnazii,

acolo unde funcționează gimnaziile în realitate, dar n'au localurile lor proprii.

Tîrgoviștea este în cazul acestui articol, are un gimnaziu care nu 'și are localul său propriu și, conform acestei legi, predecesorul meu s'a adresat la district sau la comună și a primit donațiunea unui teren. Creditul este votat; prin urmare se poate începe lucrarea.

În or-ce caz acest gimnaziu se va clădi și sper că se va putea începe chiar în decursul campaniei acestei veri. Dacă zic sper și nu sunt sigur, este numai că de odată nu se pot face toate.

Căci, d-lor, din legea votată de 21.000.000, au mai rămas 4.300.000 lei pentru Mitropolia din București, 5.000.000 pentru Academie, Arhivă și Muzeu, 2.000.000 pentru universitatea din Iași, etc., toate aceste construcțiuni n'au să se poată face de odată și trebuie să le eșelonăm pentru a face cu prudență emiterea de rentă.

În anul trecut s'a început în București școala *pedagogică* și construcția *ministerului*. La Craiova s'au făcut reparațiunile *liceului*; la Iași s'au început două școli, la Tecuci s'a terminat *gimnaziul*, la Galați se construiește asemenea. Și în anul acesta câteva din edificiile arătate în lege au să fie începute, și cred că va putea fi și *gim-*

naziul din Tergoviște, fiind-că eram mai d'ina-
inte informat de starea rea, din punctul de ve-
dere igienic, a acestui gimnaziu.

Înțelegeți foarte bine, d-lor senatori, că nu
este un lucru mai fericit pentru un ministru de
instrucțiune publică decât să poată înzestra școa-
lele cu edificii proprii.

**Asupra restaurării Mitropoliei din Târgoviște.
In contra neprevederii finanțiare.**

(Ședința Senatului de la 12 Ianuarie 1889)

Acelaș senator în aceeaș ședință interpelează pe ministrul cultelor asupra continuării lucrărilor pentru repararea bisericei mitropolitane din Târgoviște, și îi răspunde

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice,
T. Maiorescu. D-lor senatori, restaurarea începută la așa numita biserică mitropolitană din Târgoviște se întemeiază pe o procedare financiară, pe care eu unul, cât voi sta pe această bancă, nu o voi urma; fiind-că o găsesc periculoasă pentru finanțele Statului, este un fel de tentațiune care te duce pe urmă mai departe decât credeai. Nu este singurul caz ce se prezintă cu această reparațiune, ci procedarea

aceasta s'a întîmplat cu multe alte lucrări de o importanță și mai mare, cu fortificările de exemplu. In cazul de față, s'a cerut Camerei un credit de 100.000 lei pentru restaurarea bisericei Mitropoliei din Têrgoviște, vechiu monument istoric foarte interesant. Ei, un credit de 100.000 lei nu este tocmai cifră mică, dar într'un avênt de generozitate și pentru o asemenea lucrare Camera 'și-a zis : să-l primim, și l-a primit. Se prezentă chestia dar așa : cu 100.000 lei restaurăm marele monument, Mitropolia de la Têrgoviște ! Dar chestia în realitate nu era așa. Se ceruse credit înainte de a se fi făcut studii, și studii cari să spună reprezentanților națiunii într'un mod exact, cum stă astăzi chestia, adică : încep cu 100.000 lei, am să continuu cu altă sută și cu altă sută de mii, până la 4 sau 5 sute de mii. Așa fiind, dacă voiți să reîncepem restaurarea, bine-voiți a vota creditul începător. Și apoi mai știți, că evaluările prealabile nu au eșit nici odată mai jos, ci dincontră de regulă mai sus, necum când nu se face nici un fel de evaluare. Vedeți dar confuzia : se votează 100.000 lei, se zice că cu această sumă să se facă restaurarea, și după aceasta se fac studiile de cari vorbea onor. interpelator, și atunci se vede că numai pentru *restaurarea zidurilor*,

fără nici o decorațiune internă, și aici e marea chestie, fără strane, fără iconostas, fără policandre, fără pictură, etc., etc., se cer 200.000 de lei.

X Nu am misiunea, și nici 'mi-ar sta bine să acuz pe predecesorii noștri la guvern, dar pot spune ceea ce cred că era mai bine de făcut, și ceea ce promit că voi face. In asemenea caz, datoria era înainte de a începe lucrarea, să se vină din nou înaintea Corpurilor legiuitoare, să se zică: am cerut 100.000, dar iată ce lucrări se reclamă, trebuie numai pentru zid 200.000, și mai trebuie, probabil pentru tot ornamentul 300.000, în total 500.000. Sunteți dispuși să dați această sumă? Dacă nu o dați, nici nu încep. ✓ Ei bine, nu s'a procedat așa, s'a început lucrarea fără alt credit de cât acel de 100.000, s'au dat zidurile jos, s'a luat învelitoarea, și ast-fel astăzi se găsește vechea Mitropolie, care cel puțin înainte, de bine de rău, galbenă cum era colorată, sta acolo pe zidurile ei, sub acoperișul ei, astăzi, zic, se găsește cu un acoperiș provizoriu, parte din zid dat jos la pământ, și fiind-că 100.000 lei sunt cheltuiți, ne mai având credit nu se poate urma mai departe, și din contră cheltuielile s'au sporit de acum 4 ani, erau oameni cari trebuiau însărcinați cu păstrarea și paza lucrării cu oare-cari lefuri, leafa a mers și după

ce nu s'a mai făcut nici o lucrare, și astăzi se plătește la un supraveghetor. Acum pe de altă parte să lași Mitropolia în această stare, nu te lasă inima, iertați-mi expresiunea familiară: ai intrat în joc, trebuie să mergi înainte. Numai trebuie să se știe onest și clar, cum mergem mai înainte? Aceasta însemnează încă 400.000 de lei cheltuială, cel puțin. Aceasta din ce fond? Iacă ce cred că s'ar putea face: În creditul acela votat de 21.000.000 era afectată o sumă de 5.000.000 cu emitere de rentă pentru construirea Mitropoliei din București. I. P. S. Sale Mitropolitului Primat 'i-am împărtășit în anul trecut, că 'mi-e teamă de a începe această construcție prea importantă, eu nu cred că dispozițiunile noastre artistice actuale sînt suficiente pentru a risca o lucrare monumentală ca Mitropolia din București în momentul de față. Mai putem aștepta.

La intrarea mea în minister, la Martie 1888, trebuiam să asigur mai întâi de toate continuarea altor lucrări importante începute tot la biserici, precum era la *Trei Ierarchi* din Iași; am cerut dar consimțământul Mitropolitului Primat ca să viu să reduc 700.000 lei din acel credit de 5.000.000 al Mitropoliei și să 'l afectez pentru acele construcții bisericesti în-

cepute, fără o îngreuere peste ceea ce era deja votat.

S'ar putea dar, după acest precedent, să se ia din creditul rămas acum de 4.300.000, se înțelege prin un proiect de lege, succesiv sumele trebuitoare pentru repararea Mitropoliei din Târgoviște, care s'a început și care a lăsat azi interesantul monument într'o stare aproape de destrucțiune. Dacă va fi atunci majoritatea Camerei și a Senatului de această părere, adică dacă va consimți la această schimbare de destinațiune a fondurilor votate, eu promit d-lui interpelator să îndeplinesc, în urma votării unei asemenea legi, dorința legitimă a d-sale. (Aplause).

86 și 87.

Despre profesorii socialiști și libertatea
învățămîntului.

(Sedința Senatului de la 14 Ianuarie 1889)

Intr'o scurtă interpelare, senatorul de Bacău, d. George Sturdza, se plînge în contra „propagandei socialiste“ făcute de unii „profesori salariați de Stat“, în deosebi la Bacău. După răspunsul ministrului de culte, intervine și G. Mârzescu în dezbateri, căruia îi răspunde ministrul printr'o nouă cuvîntare. Iată aceste două discursuri :

T. Maioreșcu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. Așa vag pusă întrebarea aș putea să răspund...

D. George Sturdza. Nume proprii? Profesorul Teodoru.

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. Agitațiuni socialiste cari din domeniul unei concepțiuni, unei argumentări teoretice, unui ideal de stat, pentru care este liber or și cine să și-l formeze, ar trece la o manifestare practică, care violează legile și regulile de Stat stabilite, nu se pot tolera. Poate să fi o întrebare delicată, unde este limita acestei treceri, și aș găsi că este un precedent periculos, când fie-care ministru întâmplător pe această bancă, într'un Stat constituțional, de firea sa schimbător de ministere, după singurul său arbitru, după numai a sa convingere, ar vrea să judece, din punct de vedere de partid politic, dreptul unui profesor de a avea o părere și momentul trecerii acestei păreri în agitare. Dar în ceea ce privește cazul de față, în ceea ce privește agitarea socialistă, miniștrii cultelor sunt până la un punct oare-care puși la adăpostul imputărilor de arbitraritate.

Chestia s'a prezentat înaintea acelei instanțe — să o numesc judecătorească — înaintea acelei instanțe judecătorești, pe care o prevede legea instrucțiunii publice, judecata Pairilor profesori, și s'a prezentat, din norocirea noastră a con-

servatorilor, anume sub ministerul liberal. Era însuș profesorul, astăzi deputatul d. I. Nădejde, la 1881 profesor la liceul din Iași; și d. Nădejde propaga pe atunci convingerile d-sale de *socialism*, le propaga prin scrieri, și le propaga prin toate întrunirile ce le avea, poate și în cursul școlar sau cel puțin în convorbiri cu școlarii.

Cazul a fost atunci aprețiat de Universitatea din Iași, și juriul profesoral, care a avut să judece pe d. Nădejde, a fost compus dintr'un liberal, după convingerile sale în afară de materia de învățământ, unde partidul politic nu are ce căuta, Urechiă; dintr'un eminent reprezentant al liberalismului în Camera de astăzi, d. profesor Tzoni, din d. Culianu, Rector al Universității, din d. Chintescu.

Climescu. Comisiunea aceasta a fost trasă la sorți.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Se înțelege, a fost trasă la sorți după prescrierea legală. Și d. Tzoni ca și d. Urechiă și d-nii Culianu și Chintescu au fost de părere că d. Ion Nădejde, profesor, să fie destituit ca incapabil de a exercita misiunea de profesor, propagând asemenea idei subversive în actuala organizare a Statului.

Iată precedentul creat în această privire. Ce e drept, precedentul este creat într'un caz individual, ast-fel că nu pot zice în mod absolut că sentența dată în acest caz individual ar trebui să fie considerată ca o sentență definitivă și generală pentru toate cazurile.

Cu toate acestea ea rămâne ca un precedent important pentru administrarea instrucțiunii publice, fiind-că este singurul precedent în această materie specială, este provocat de ministerul liberal și este stabilit de un juriu de profesori universitari trași la sorți.

Sunt dar mai la largul meu; căci aci mă pot sprijini pe autoritatea unui lucru judecat într'un caz analog și zic dar că, în ceea ce mă privește, nu voi tolera cât voi sta pe această bancă nici o agitare socialistă. (Aplause prelungite).

În special, în cazul de față, nu știam încă nimic despre ceea ce a bine-voit a releva d. interpelant, înainte de interpelarea d-sale. Indată după anunțarea ei am mai primit o încunoștințare prin d. ministru de interne asupra profesorului Teodoru în acelaș sens.

Am telegrafiat d-lui director Corivan să'mi spună ce este, dacă în adevăr lucrul este așa de grav, cum se afirma. Până în momentul de

față nu am primit răspuns, cred că pe mâine îl voi avea.

Dacă răspunsul va confirma cele relatate; eu pe d. Teodoru, care este numai suplinitor, îl voi depărta imediat de la locul ce ocupă. (Aprobări).

D. președinte, general I. Em. Florescu. D. interpelator Sturdza voește să răspundă d-lui ministru?

D. G. Sturdza. Nu, eu sunt mulțumit de răspunsul d-lui ministru.

D. președinte. Atunci, onor. d. Mârzescu a cerut cuvîntul.

D. G. Mârzescu. Declarațiunea categorică a d-lui ministru de culte și instrucțiune publică, inspirată de la un nenorocit precedent liberal, mă silește ca să intervin în această discuțiune.

Aș dori să știu, eu, profesor de universitate, liber pe cugetarea mea, precum este și d. ministru de culte liber pe cugetarea sa, pe baza unui articol din Constituțiune!...

D. G. Chițu. Te plătește țara ca să omori moralicește?! Liber până unde?! (Aplause).

D. G. Mârzescu. Această întrerupere neașteptată din partea tocmai a d-lui Chițu mă cuprinde de mare mirare. V'ași ruga, onorate domn, să bine-voiți a mă îngădui să'mi spun toată cuge-

tarea. Căci, în ce mă privește, și prin creșterea și prin felul meu de a trăi în societate, numai om de foc și sabie nu pot să fiu numit; și, prin urmare, pot asigura pe d. Chițu că am condamnat în totd'auna și pe aceia cari asasină și pe aceia cari propagă asasinatele morale, fie în domeniul vieții private, fie în domeniul vieții publice.

Revenind la sentința pronunțată de universitatea de Iași, cu precedentul acesta intimplat sub guvernul liberal, invocat azi ca o pată neagră pentru un minister liberal, onor. d. ministru al cultelor, cu multă abilitate, nu numai că și propune să stabilească o antitesă între modul său de vedere și de administrare și între acel al predecesorilor săi liberali, dar chiar cu franchetă ne-a declarat că înarmat cu verdictul universității de la Iași, este cam în largul său. Căci, cugetați vă rog bine la propriile cuvinte ale d-lui ministru: *sunt la largul meu, eu, conservator, când am văzut pe liberali rostind niște asemenea sentințe... mă cred autorizat și în drept să iau pe profesori să'i învirtesc...* (Ilaritate, aplause).

Ei, d-le ministru de culte și instrucțiune publică, d-ta care ai debutat la Iași prin conferințe publice, d-ta, care ai fost acuzat de mai multe ori că propagi idei în contra religiunii

creștine, d-ta, cel acuzat că propagi și susții ideile lui Darwin, acuzat de pe chiar banca Prelaților, tocmai d-ta să vii astăzi ca ministru de culte și instrucțiune publică și să declari acestea în Senat, fără ca în acest Senat, în majoritatea sa eminentă conservator, să nu se găsească nimeni să-ți răspundă? Eu cred că prin tăcerea noastră noi nu numai că am fi legitimat declarațiunile d-voastră, dar am fi insultat chiar rațiunea noastră de oameni. (Aplause).

Și fiind-că te-ai servit cu expresiunile de „agitare socialistă“, eu v'aș întreba, d-le ministru, să-mi definești d-ta ce înțelegi prin vorbele aceste „agitațiune socialistă“? Vă desfid și desfid pe întregul guvern să poată defini ce este agitațiune socialistă.

Și cum? E destul ca un profesor să vorbească ceva, și îndată d-ta, în omnipotența d-tale ministerială, să-i zici: faci agitațiune socialistă; arde'l (ilaritate), destitue'l, dă'l în judecată. Dar unde am merge și unde am ajunge cu un asemenea sistem. Nu vezi, d-ta, om cult și luminat, profesor de universitate, că am pica în arbitriul administrativ cel mai îngrozitor? (Aplause).

Cum? Nu vezi d-ta, d-le ministru, conservator convins, iubitor de ordine, de legalitate și de

constituționalitate, nu vezi că ai în Constituțiune un articol, art. 24, care zice :

„Constituțiunea garantează tutulor libertatea „de a comunica și publica ideile și opiniunile „lor prin grai, prin scris și prin presă, fie-care „fiind răspunzător de abuzul acestor libertăți in „cazurile determinate prin codul penal, fără a „se putea restrînge dreptul în sine sau a se „înfința o lege excepțională.“

Etc., etc., etc.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor Senatori, așa de ușor este de a face o discuțiune de cuvinte și de a întoarce vorba asupra oricărei materii, așa încât să aibă aparența că e o mare diferență de vederi, că e o mare opozițiune, un drept, o chestie de libertate, fără ca să fie în fond nici un motiv de acest fel!

Incep întâi prin a înlătura — nu se cuvin în asemenea discuțiuni — toate relațiunile personale cu mine ca profesor. Nu-mi este cunoscut că asupra conferințelor mele libere din Iași și asupra cursului meu, or asupra părerilor mele manifestate ca profesor să se fi făcut cea mai mică intervenire. Nu-mi este cunoscut că cineva de pe banca prelaților să se fi ridicat în

contra părerilor mele exprimate ca profesor prin grai or prin scris...

G. Mârzescu. Scrierea părintelui episcop de Roman.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. În literatură? Da! Am scris eu multe critice și s'au scris o sumă de critice în contra mea. Aci este altă chestie. Dar în corpurile politice constituite, în Senat, în Cameră, în Sinod, până când mi se va arăta cazul, contest! Pe cât știu din propria-mi experiență atât în rîndul trecut, când am avut onoarea să fiu ministru, cât și acum, am trăit în Sinod în cea mai bună înțelegere cu prea sfinții prelați...

I. P. S. S. Mitropolitul Primat. Așa este.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. N'am avut de cât să mă felicit de raporturile noastre, și cum cu drept cuvînt a zis d. Mârzescu, liber cugetător cum sînt, și sînt mîndru de a fi așa, aduc acest omagiu prea sfinților prelați toleranți ai bisericei ortodoxe române.

Va să zică, chestia mea individuală este înlăturată.

Singurul atac în contra părerilor mele teoretice ca profesor mi s'a făcut în Camera liberală a d-lui Ioan Brătianu, când la 1878 am fost

ales deputat în aceeaș zi cu onor. d. prezident al Senatului, generalul Florescu, și când s'a cerut în Cameră să se invalideze amândouă aceste alegeri. La d. general Florescu pentru motivul nedrept, prin o rea interpretare a legii, că ar fi votat câțiva coloneli în contra legii; la mine pentru părerile filosofice ale lui Schopenhauer cari le a citit un domn deputat din un articol din *Revue des deux mondes*, unde nici nu se vorbea de Schopenhauer, ci din contră de un adversar al lui¹⁾. *De altminteri eu nu împărtășesc părerile pesimiste ale lui Schopenhauer*, dar am tradus numai o eminentă scriere a lui în interesul științei. Pentru părerile dar ale lui Schopenhauer, și nici măcar ale lui, ci ale unui adversar al lui, mi se atribuia mie răspunderea și se cerea să mă invalideze Camera liberală română (Risete, aplause). Și s'a găsit atunci o majoritate de deputați cari au ales o comisiune parlamentară de anchetă, care să judece alegerea mea, și am fost citat înaintea ei la dealul Mitropoliei.

Acı era casul de a vorbı de libertatea unui cetățean, ales deputat, de a avea părerile sale

¹⁾ Vezi și Vol. II, pag. 120—122.

filosofice, și este lucru de necrezut, că s'a putut întâmpla un asemenea precedent într'o Cameră numită liberală! Președintele acelei comisii parlamentare era onor. d. Rusu Lăcusteanu, și 'mi aduc aminte de scurta și strania noastră convorbire, în care 'i-am zis că, dacă este vorba de o disputare filosofică ca la o teză de doctorat, sunt gata să o fac pentru frumusețea cauzului; iar dacă e vorba de o discuție politică, atunci nu pot răspunde; fiindcă am fost ales de amicii mei politici din Iași, de colegiul I de pe atunci, chiar fără știrea mea. În momentul alegerii eram încă, împreună cu d. general Florescu, sub acuzarea ministerială, care de altminteri s'a retras de Cameră a doua zi după alegerea noastră.

Și atunci la Cameră, după terminarea anchetei asupra alegerii mele, s'a găsit o foarte mare majoritate în contra validării mele, dar trebuiau două treimi. Și răposatul prezident al acelei Camere, d. C. A. Roseti — aduc acest omagiu memoriei sale — a fost cel d'întâi, care într'o pornire de adevărat liberalism a zis: „Nu urmăriți pe un deputat pentru convingeri filosofice.“ Și s'a scoborit de pe scaunul prezidențial, a votat ostensibil pentru mine și numai așa

am putut să trec cu vr'o 3 voturi peste o treime contra majorității.

x Pentru materia profesoratului, nu cunosc o altă critică oficială a părerilor mele. Nu sunt dar eu în chestia de astăzi ca profesor.

Dar, onorabile d-le Mârzescu, am zis — ai fi zis și d-ta pe această bancă — și de altminteri știu și eu să 'mi cumpănesc cuvintele; și a în-virti cuvintele, știm amîndoi, și așa! și așa! (Ilaritate). Am zis dar: Este o chestie delicată de a ști unde sfirșește libertatea cugetării, ce nimeni nu o poate contesta nimănui, cu atât mai puțin unui profesor, și unde începe agita-re-a socialistă, care violează legile existente. (Aplause).

x Poți zice d-ta alt-fel? Nu! Ei, ce materie de critică aveți aci?

D-ta zici: „Cestiunea este de agitare“. Și eu zic așa, cestiunea este de agitare. Ei, m'ai vă-zut luând vr'o măsură, care să treacă mai de-parte?

G. Mârzescu. Nu te-am acuzat.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice,
T. Maiorescu. Ei atunci, ce poate fi? D-ta re-cunoști libertatea cugetării, o recunosc și eu; și nu mă dau îndărăt nici de la cazul relevat de d-ta; recunosc profesorului de drept la o fa-

cultate în țară, în conștiința sa de om de știință, de jurisprudență, ca interpretând dreptul constituțional în bună credință, și nu pentru agitare politică, să zică și să 'și întemeeze părerea, că d. e. domeniul Coroanei este neconstituțional. Va veni altul care va dovedi în aceeași bună credință și bună știință, că domeniul Coroanei este constituțional.

Sunt dar cel d'întâi a recunoaște dreptul profesorului de a avea o convingere a sa științifică și de a o manifesta în toată libertatea și demnitatea științei. Căci adevărate și întemeiate convingeri științifice în toată puritatea lor trebuie să dăm noi tinerimii, care vine după noi, și aci nu suntem în desacord.

Dar când vine agitarea? Ce este agitarea? Nu s'a discutat până acum, de aceea nu am zis nici eu nimic. În cazul de față însă cu d. Teodoru, pot să spun acum mai mult decât a spus onorabilul d. interpelator. D. ministru de interne îmi comunică acum următoarele: d. Teodoru — și aci nu este vorbă de libera cugutare a unui om care se gândește la idealul constituirii patriei sale — d. Teodoru a luat petițiuni scrise de socialiști pentru țărani, tipărite în formular, pentru a cere pământ, și a adunat în sărbători țărani din prejur la

sine, și le-a spus cum să agite pentru obținere de pământ.

Și un fapt, care pentru mine este tocmai deosebit de grav, se mai zice, că acest profesor întrebuințează școlarii săi din gimnaziu pentru lățirea acestei propagande.

Voci. A! A!

G. Mârzescu. De acord cu d-voastră pentru a reprobă asemenea procedări.

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. Apoi de ce veniți cu prilejul acestui profesor suplinitor de limba franceză, care ese din datoriile sale, să faceți teorii asupra liberei cugetări, și să mă puneți și pe mine în joc, care nu am lipsit întru nimic de la lege? Aci este o simplă chestie de administrație practică, și tocmai pentru amicii liberalilor m'am provocat la o hotărîre a juriului universitar, unde între alții erau și doi eminenti membri ai partidului liberal, dintre cari astăzi unul este în Cameră și altul în Senat. Dar d. Mârzescu mă întreabă: de ce m'am provocat la acest precedent al unui juriu universitar, și nu la acela, în care a fost implicat d-sa și unde juriul universitar și-a declinat competența și a rămas ca chestia să fie trimisă la curtea cu jurați? Pentru un motiv foarte simplu: este că precedentul, la care

m'am referit, este tocmai pentru socialism, pe când al d-voastră era pentru antidinasticism (Aplause), și că într'o chestie, ca a d-lui Teodoru, unde este vorba de socialism, nu mă puteam întemeia decât pe singurul precedent, unde este vorba de socialism, și nu pe un precedent, unde este vorba de altceva. D lor, ce poate să facă cine-va mai mult pentru a mulțumi și pe un liberal autoritar, ca onor. d. Mărzescu, decât cele ce am zis în privința chestiei care s'a relevat ?

D-lor senatori, mai înainte de a avea o certitudine în privința chestiei de fapt, eu nu pot lua o măsură severă în contra unui membru al corpului profesoral. Am cerut dar informații, și dacă lucrul este așa cum s'a arătat, atunci voi destitui pe profesorul suplinitor Teodoru. (Aplause)

88 și 89.

**Răspuns la o interpelare despre administrarea
monastirii Neamțul.**

(Ședința Senatului de la 20 Ianuarie 1889)

Senatorul de Iași, G. Mărzescu, își dezvoltă o interpelare asupra „stării economice și administrative a monastirii Neamțul și Secul“, la care răspunde

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. D-lor senatori, permiteți-mi a în-lătura iarăș din discuție chestia personală a mea fiind-că nu are a face aci. Onorabile d-le interpelator, dacă d-voastră ați fost declarat în-străinat de biserică, imi pare foarte rău pentru d-voastră.

G. Mărzescu. M'a iertat!

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. Eu nu am fost declarat *inștrăinat* de biserică, nu mă simt înștrăinat de biserică, și am arătat bisericii tot respectul ce trebuie să arăt bisericii naționale prevăzută în Constituțiunea țării mele. (Aplause).

Cuvântul de *liber cugetător* nu trebuie să-l întindeți d-voastră așa încât să facem în Senat discuțiune academică asupra dicționarului limbei române, și asupra diferitelor înțelesuri ale cuvintelor. „*Materialist*“, cum se vorbește în broșura citată de d-voastră, nu sunt în convingerea mea personală, și nu am fost nici odată. *Cosmopolit* nu sunt și nu am fost nici odată. În privința aceasta ceea ce importă să știți d-voastră, ca senator, ar putea fi numai relațiunea mea cu Sinodul. În această privință însă tocmai d-voastră, înștrăinat al Bisericii, cred că ar fi bine să așteptați ca însuș Sinodul, ai cărui membri mai importanți îi avem în Senat, dacă crede de cuviință să-și reguleze pozițiunea sa față cu mine, sau mai bine pozițiunea mea față cu Sfântul Sinod.

Dar toată această discuție despre materialişti, despre catolici, despre protestanți ca adversari ai bisericii ortodoxe, este cu atât mai nepotrivită pentru a atinge poziția mea ca ministru al

cultelor, cu cât chiar în legea constitutivă a Sfântului Sinod al nostru este un articol special care zice: „dacă s'ar întâmpla ca ministrul cultelor să fie eterodox, adică de altă religie, atunci în Sinod va fi înlocuit cu un ministru coleg al său ortodox“.

Atât de puțin constituirea Sinodului nostru are a face cu ceea ce vorbiți pe aceeaș linie de luptă în contra materialiştilor, în contra catolicilor, sau în contra protestanților, încât prevede direct posibilitatea, care nu s'a întâmplat și cred că nu se va întâmpla, dar prevede posibilitatea să fie un ministru al cultelor eterodox. Va să zică nu poate fi în chestie această parte a interpelării d-lui Mârzescu.

Acum vin la chestie.

Despre ancheta despre care m'ați întreat în interpelarea d-voastre, nu găsesc în dosarele ministerului nici o urmă; am pus pe șeful contabilității și al cultelor să caute, și mi se raportează că nu există nici un raport de anchetă; singura adresă, pe care o găsesc în dosarele cercetate și care cam de departe s'ar putea interpreta ca fiind un început pentru o viitoare anchetă, este o adresă din 7 Iunie 1886, foarte scurtă, în care se invită d. prefect de Neamțu să inspecteze „la toate ocaziunile“ adminis-

trarea în general a monastirilor din acel județ, fiind-că acele monastiri ar fi din cele mai însemnate.

O adresă, în care se zice că „la ocaziune“ să cerceteze un prefect, cum se face administrarea, este o adresă cam vagă, și nu vă poate mira, dacă, fiind vorba numai de ocaziuni, nu s'a găsit îndemnat prefectul să raporteze mai de urgență ceva. În adevăr nu se găsește nici un raport despre starea finanțiară a monastirii Neamțu-Secu și nici o însărcinare specială cu vre-o anchetă. De abia acum un an, adică în toamna 1887, cu ocazia unei solemnități ordonate de predecesorul meu, d. Sturdza, pentru instalarea noului stariț, a fost însărcinat prefectul de Piatra să meargă la monastirea Neamțu și să citească decretul regal pentru introducerea noului stariț, și atunci prefectul raportează despre această solemnitate și adaogă la sfârșit că nu s'a putut ocupa de inventariul averii acelei monastiri, fiind membrii comisiei absenți.

Iată singurul răspuns, care are aerul de a se raporta la această adresă. Va să zică în dosarele ministerului nu găsesc nimic.

Acum la întrebarea legitimă a onor. d. interpelator, dacă averea ce se află la monastire se administrează conform cu legea comptabilității

generale a Statului, la această întrebare pot răspunde că, de când am intrat în minister, m'am preocupat, din întâmplare, tocmai de monastirile Neamțu și Secu, și la 9 August 1888, înaintea interpelării și chiar înaintea alegerii d-voastre, am trimis prefectului de Neamțu o adresă, și am insistat în prima linie asupra trimiterii de urgență a inventarului, fiind-că, în adevăr, de la secularizare și până astăzi nu se formase nici măcar inventarul averii monastirilor Neamțu și Secu. În fine acum 3 luni, în Octomvrie, am primit inventarul cu data adresei de trimitere de la 30 Septemvrie 1888, și s'a trimis dar pentru prima oară de la 1860 un inventar al averii monastirei Neamțu și Secu; este aici, în fața d-voastre, compus din atâtea file câte vedeți, destul de voluminos, cuprinde obiectele sfinte, cărțile destul de numeroase etc., descrierea nu este tocmai amănunțită, dar în fine este un început de ceva mai solid. La pagina penultimă este și arătarea vitelor lăsate la secularizare. Sunt specificate și apoi însemnate în total așa: 459 capete de vite de diferite soiuri; nu cred că d. interpelator dorește să 'i citească și specificarea fie-cărui soi de vite. Acest inventar, datat de la 1888 Iulie 12 — trimis de abia la 30 Sept. — este scris de

protoiereu, de un archiereu, de subprefectul însărcinat de prefect, și mai ales de noul stariț care recunoaște că această avere a primit-o în administrația sfinției sale. Vrea să zică, începem a avea o mai bună regulă, avem cel puțin o urmă de răspundere posibilă. Inventarul s'a făcut în patru exemplare, unul l-am primit la minister, unul trebuie să fie pentru curtea de computuri, unul presupun că este trimis S. S. Mitropolitului Moldovei, și unul este la mănăstire.

În ceea ce privește acum bugetul, în buget este o sumă relativ neînsemnată care se administrează de monastirea Neamțu și Secu. La anexa No. 12 din bugetul cultelor stă o cifră totală de 57.830 lei pe an pentru amândouă monastirile, compusă așa: din leafa unui superior, a 10 servitori și a unui medic din cheltuiala bisericeii 4.000 lei, a hramului 1.600 lei, nutrimentul a 258 monachi și 10 servitori 37.530 și îmbrăcămintea a 268 monachi, câte 50 lei pe an de unul, cheltueli mărunte, etc. Aceste cheltueli sunt administrate, în ceea ce privește scriptele aflate în minister, exact conform legii compatibilității, adică pe fiecare lună cu statul de prezență al călugărilor și al celuilalt personal; pentru fiecare altă cheltuială cu actele justificative obișnuite. Aici suntem dar în regulă și așa a

fost totdeauna, în ceea ce privește scriptele aflate la minister.

Acum onor. d. interpelator denunță neregularități, ca de exemplu: de și ar fi încetat din viață un călugăr, s'ar fi cheltuit totuș banii aferenți pentru îmbrăcămintea lui; acei 50 de lei pe acel an, în chitanțele date la minister se arată cheltuiți pentru îmbrăcămintea unui călugăr.

Acum, că ar fi murit câte un călugăr și că înainte de a fi înlocuit, suma aferentă la îmbrăcămintea lui s'ar destina la alte trebuinți, pentru aceasta pot răspunde, că în statele de prezență cari se trimit la minister, îndată ce încetează din viață un călugăr, se găsește înlocuit cu un altul, de sigur înlocuit după propunerea Inalt P. S. S. Mitropolitului Moldovei aprobată în formă, și această parte merge la scripte în regulă. Dacă în fapt nu este așa, sau dacă, precum arătați, călugării, cari ar trebui să fie la mănăstire, se întrebunțează pentru alte servicii eclesiastice, aceasta rămâne de constatat în fapt; n'am avut cunoștință până acum. Decât, d-lor senatori, constatarea aceasta în fapt are partea ei delicată, și să mă scuze d. interpelator, nu știu dacă este nemerit să aducem anume această parte a discuțiunii sub forma, în care a prezen-

tat-o d. interpelator înaintea Senatului, adică : să constatăm dacă un călugăr este întrebuințat și în cancelaria Mitropoliei, sau că Inalt P. S. S. Mitropolitul Moldovei ar fi încuviințat unui călugăr să fie portar și la o altă monastire ; cu alte cuvinte, să se constate lucruri așa de mici, în cari se implică și o parte din administrație mai mult bisericască. Apoi, când d-voastră sînteți înaintea Senatului, întrebarea, cum un călugăr, care are 35 bani pe zi pentru hrana lui, mai are și o leafă de portar, sau cum un alt călugăr mai este întrebuințat și la Mitropolia din Iași, și încă puneți aceste chestii mai mici sub o ast-fel de formă, pare că s'ar întâmpla te miri ce enormități la monastirea Neamțu și Secu, permiteți-mi să zic că se depășește scopul folositor al unei asemenea discuțiuni, și nu plătesc cei 35 de bani pe zi ai unui călugăr, care ar fi și portar, atîta discuțiune publică în mijlocul Senatului. (Aplause). Cu mai puțin încă se plătește ca cu asemenea ocazie să incepem a arunca un ast-fel de blam general asupra administrației bisericesti din partea locului.

Să mă ierte onor. interpelator a'i spune că, avînd în vedere cunoștințele d-sale în literatura bisericască și în administrarea bisericască,

atunci când îmi anunțase interpelarea, credeam să văd te miri ce constatări precise de fapte însemnate, de o gravitate oare-care, de un interes destul de general, pentru a merita o discuție solemnă în Senat. Dar când am văzut că este numai atât!

E neapărat regretabilă or-ce neregularitate, și promit că în ceea ce mă privește, mă voi ocupa și de aceasta. Dar dacă, precum am zis, e vorba de un călugăr că e portar la o mănăstire și de altul că e întrebuințat la Mitropolie, aceasta este puțin lucru. Voi ruga pe Înalt P. S. S. Mitropolitul Moldovei, căci fără grave motive nu vreau să mă pun în conflict cu Sf. Prelați, să binevoiască a cerceta asupra neregularității ce s'a arătat. Partea financiară a acestei administrări mănăstirești va fi în deosebi cercetată, și dacă se va afla ceva important, voi avea onoare să comunic rezultatul onor. d. interpelator.

Conform unei dispoziții speciale a regulamentului Senatului, după răspunsul ministrului se dă din nou cuvântul interpelatorului. La replica senatorului G. Mărzescu din acea ședință răspunde iarăș

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice,
T. Maiorescu. D-lor senatori, în întrebarea aceasta

asupra administrării monastirii Neamțu, poate a simțit și d. interpelator că s'a redus la cam puțin ceea ce ne putea spune; dar acum în chiar chestia interpelării se amestecă o întrebare, în multe alte priviri, mult mai importantă.

Dacă ne mărginim numai la obiectul interpelării, întreb și eu la rîndul meu : D-le interpelator, pentru administrațiunea monastirii Neamțu mie îmi faceți o imputare că s'ar lăsa legea administrativă oare-cum în uitare? Tocmai mie, care vă arăt inventarul pentru prima oară făcut, ca să intru în legea comptabilității cu această monastire?

Apoi, d-lor, cu finețea ce o aveți, nu puteți distinge o politeță de redacțiune în răspunsurile mele, de o energie de administrare ce v'am arătat-o în acte? Am obținut inventarul, are acum ministerul pentru prima oară elementele de control pentru acea administrațiune în monastire; eu am obținut acest rezultat, am stăruit pentru el înainte de a fi vorba de interpelarea d-voastre, pentru regula generală a unei administrații corecte.

Odată acest prim rezultat obținut, este vederat că controlul are să meargă mai departe.

Dar fiind-că este un stariț nou introdus, și fiind-că am crezut că acel stariț este cel d'intâi

stariț al monastirii Neamțu care a recunoscut ce avere a primit, n'am avut până astăzi nici un motiv — căci aci am să acoper și autoritatea și prestigiul lui — de a trimite anchete finanțiare peste capul unui om, care până acum mi-a dat primul act de administrațiune regulată. Și când din acest respect eu caut să imblânez chestia, d-voastre trageți de acolo concluzia că eu zic că administrația civilă nu are ce căuta pe acolo în ceea ce privește legea comptabilității generale a Statului? Dar în capul cărui om poate să treacă aceasta, care are a face cu administrația Statului și poartă o parte a răspunderii? Va să zică nu este aci chestia; nimeni nu a zis un asemenea lucru.

Cu toată micimea acestei chestii, d-voastre voiți să-i dați niște proporții pe cari nu le are în sine, prin niște alterări de cuvinte, și mai amestecați și preoții de mir, cari adecă ar ști ce se petrec în monastiri și că aceasta contribuie la nemulțumirea lor și apoi mai vorbiți și de noi, că adecă tot promitem și n'am făcut nimic pentru îmbunătățirea soartei preoților de mir. Vedeți, asemenea înveninări ale chestiei, asemenea ațitări într'o chestie arzătoare, care nu are a face cu comptabilitatea de la Neamțu, în contra acestora dați-mi voie a mă ridica. Dacă este acum

vorba de clerul mirean, tocmai în momentul de față — din întâmplare chiar astăzi, nu mai departe — am discutat cu un Înalt Prelat însuș proiectul de lege elaborat pentru îmbunătățirea clerului de mir; aștept de la d-voastre și de la membrii opozițiunii din Senat ca să grăbească, împreună cu noi, dezlegarea acestei chestii. Eu voi veni în Senat în această sesiune, peste puține zile, cu proiectul de lege care este deja făcut. (Aprobări).

D-lor, fiind-că această chestie se agită și este o lucrare foarte importantă, și fiind-că S-tul Sinod, în sesiunea de toamnă și cea de primăvară, s'a ocupat cu mare sollicitudine de ea și a transformat-o acum în proiect de lege, și fiind-că atunci, când este vorba de preoții de mir de pe la sate, nu pot lucra decât cu concursul întreg și bine-voitor al prelaților, tocmai de aceea trebuie să mă lăsați să trăiesc, mai ales în vremea aceasta, în armonie cu prelații. Voiți pentru câți-va călugări, cari trec din monastirea Neamțu la alte ocupațiuni, să intru în conflict cu Mitropolitul din Iași? Sau să generalizez o anchetă financiară și să intru poate în conflict și cu alți Episcopi? Nu mă veți atrage pe calea aceasta în momentele de față și nu mă veți atrage nici pe cale de a începe tocmai acum, când este

vorba de chestia îmbunătățirii soartei clerului de mir, reforma sinodală, care este o chestie grea și foarte agitătoare de spirite. Avem des-tule agitațiuni în țară; Sinodul poate rămâne Sinod cum este. Mă felicit că prelații din Sinod s'au ocupat de soarta clerului mirean. Ne-am înțeles în unele puncte; proiectul se va prezenta d-voastre în această sesiune, în mod practic elab-orat, și atunci voi fi cel d'întai a mă felicita de înținsele — o recunosc — cunoștințe eclesias-tice ale onor. interpelator, și'l rog de pe acum să vină cu luminile d-sale să însuflețească această — în adevăr importantă lucrare — să'mi permită a zice mai importantă decât chestia acelor că-lugări de la Neamțu, cari mai merg și la Mi-tropolia din Iași și la poarta altor monastiri.

Asupra dreptului de interpelare.

(Sedința Camerei de la 21 Ianuarie 1889)

În secțiile Camerei se cerceta proiectul d-lui P. Carp, ministrul domeniilor, asupra vânzării moșiilor Statului în loturi mici la țărani. Față de însemnătatea acestei legi, se propune amânarea numeroaselor interpe-lări înscrise la ordinea zilei.

**T. Maiorescu, ministrul cultelor și al instruc-
țiunii publice.** D-lor deputați, cred și eu că pă-rerea exprimată de onorab. preopinenți e cea corect constituțională. Recunosc că interpelarea este un drept personal al deputatului, Consti-tuțiunea i-l recunoaște. Regulamentul Camerei s'ar putea modifica asupra formalității de exer-citare a acestui drept, s'ar putea zice, de exem-

plu, în regulament că interpelările să se desvolte în o anume zi pe săptămână; nici-odată însă regulamentul n'ar putea să infrângă un principiu clar înscris în Constituțiune.

Al doilea, regulamentul de față, până când nu e modificat, este și el o lege, care trebuie păzită așa cum este astăzi, și cred și eu cu onor. d. Pallade, că în conformitate cu acest regulament cel mai târziu după trei zile de la anunțarea interpelării, ministerul este obligat să răspundă, dacă insistă deputatul interpelator a avea un răspuns. Asupra acestui punct suntem dar cu toții de aceeaș părere, și vedeți că nu este de la banca ministerială nici o încercare de a slăbi, de a atinge, de a pune la îndoială dreptul de interpelare al deputatului.

Dar, d-lor, nu e mai puțin adevărat că sunt și necesități ale unor situațiuni importante, care se impun chiar interpelărilor; și fiind-că din partea unui eminent membru al opozițiunii, al minorității, din partea d-lui Kogălniceanu, a venit propunerea ca să treacă Adunarea în secțiuni până când va termina cu legea vânzării moșiilor Statului; și fiind-că nici unul din interpelatori nu a ridicat un cuvânt în contra acestei propuneri a d-lui Kogălniceanu...

D. N. Blaramberg. Eu nu eram aci.

D. I. Nucșoreanu. Nici eu.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Erau alții și n'au ridicat nimeni nici un cuvânt; prin urmare, propunerea d-lui Kogălniceanu s'a primit de toți, și astfel a rămas ca o decizie a Camerei luată în unanimitate în vederea importantelor legi ce se discută în secțiuni.

Acum onor. d. Blaramberg, care nu era prezent atunci, a declarat și d-sa, față cu aceste legi, că pentru astăzi consimte și d-sa la amânare.

D. N. Blaramberg. Pentru interpelarea mea; căci nu sunt stăpân decât pe dreptul meu.

D. ministru al cultelor și instrucției publice, T. Maiorescu. Față cu ceilalți domni interpelatori aminarea o avem, de oare-ce atunci, când onor. d. Kogălniceanu a propus să se amâne dezvoltarea interpelărilor, nimeni nu s'a ridicat contra; căci dacă s'ar fi ridicat încontra un singur interpelator, nu putea majoritatea, or cât de numeroasă ar fi, să'i ridice acest drept după regulamentul de astăzi al Camerii.

Cred dar că suntem înțeleși în chestia de princip și chiar și în cea de procedură. Putem intra astăzi în secțiuni, bine înțeles că, îndată ce se vor termina lucrările din secțiuni, mâine chiar,

de se va putea, interpelările vor fi dezvoltate și guvernul va fi la dispoziția d-lor interpelați.

D. Președinte C. Grădișteanu. Atunci, d-lor, cu consimțimintul unanim al Adunării, interpelările se amână pe mâine, iar astăzi trecem a lucra în secțiuni.

Cinci răspunsuri relative la un tablou statistic, la biserica Ionașcu din Slatina, la luarea asupra statului a școalei comerciale din Ploești (și în contra tendenței deputaților de a cere sporirea cheltueleur), la clădirea școalei Normaie în Câmpulung și la programul învățămîntului în școalele rurale.

(Ședința Camerei de la 24 Ianuarie 1889)

Precum s'a arătat mai sus, în nota discursului 80, vivacitatea atacurilor, la care este expus noul cabinet Teodor Rosetti din prima zi a înfățișării sale înaintea parlamentului, este un simptom al situației sale precare. După retragerea prezidentului Camerei Lascar Catargi și alegerea lui C. Grădișteanu în locul său, situația devine și mai anevoiasă. Chiar numărul exagerat de mare

al interpelărilor este un simptom pentru aceasta ; în singura ședință a Camerei de la 24 Ianuarie 1889 se află la ordinea zilei 27 de interpelări, dintre care unele privesc pe ministrul cultelor și sînt întimpinate de răspunsurile următoare.

A)

Deputatul din Ploiești, C. C. Dobrescu, cere să i se remită un tablou de toate numirile făcute în învățămîntul primar sub ministerul de atunci, fiindu-i necesar pentru o interpelare.

La aceasta răspunde

Ministrul instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor, onor. d. Dobrescu a cerut de la acest minister, prin organul prezidentului Camerei, niște dosare, în număr de trei, care i s'au pus la dispozițiune, și a mai cerut un al patrulea lucru, care este un tablou de toate numirile făcute de mine în învățămîntul primar, și de toate avisurile date de consiliul permanent asupra acestor numiri. Apoi, onorabilă Cameră, eu, care de pe această bancă am recunoscut ieri cel mai întins drept al or-cărui deputat în materie de interpelări, permiteți-mi a vă spune că a satisface cererea d-lui Dobrescu, adecă

a-i procura tabloul și copiile de cari a vorbit, este a însărcina administrația acestui minister cu o lucrare statistică, pentru care nu are nici timp nici funcționari, căci s'a suprimat de mult referentul statistic.

Asemenea lucrări nu le pot ordona după simpla cerere a unui deputat. Este cu totul alta când însăș Camera va decide să fac aceasta, sau când ar cere o comisiune a Camerei, cum a cerut comisiunea bugetară așa ceva, în care cas tabloul s'a făcut.

În fața cererii d-lui Dobrescu, am onoare a declara că funcționarii de astăzi nu au destul timp să facă tabloul tuturilor numirilor mele în învățământul primar și să copieze toate rezoluțiunile consiliului permanent, căci aceasta e o lucrare întinsă, afară numai dacă onor. Camera decide aceasta, și atunci voi cere un mic credit pentru înființarea acestui fel de oficiu statistic, care să facă ceea ce cere d. Dobrescu.

B)

La o interpretare a deputatului Deleanu pentru repararea bisericii Ionașcu din Slătina, răspunde:

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice,
T. Maiorescu. Domnilor deputați, biserica Ionașcu din Slatina e astăzi ca orice biserică întreținută de stat. Nu ved pentru ce i s'ar destina un paragraf deosebit în budget. În decursul verei trecute nu s'a arătat din partea acelei biserici nici o cerere pentru reparații. Nu e vorbă: dacă s'ar fi arătat o cerere mare, nu s'ar fi îndestulat poate întreagă, fiindcă suma trecută în budget pentru repararea tuturilor bisericilor și monastirilor din țară era numai de 65.000 lei, și era departe de a ajunge; dar or unde s'a cerut din această mică sumă, am dispus să se dea o parte proporțională la toți. Inșă, precum am zis, pentru biserica Ionașcu nu s'a cerut și prin urmare nu s'a dat. Acum, făcându-se cererea prin d. interpelator, va fi prevăzută la reparații și biserica Ionașcu pentru anul viitor cu o sumă proporțională.

Cât pentru chestia ceailaltă, că adică sînt moșii donate de Ionașcu bisericei, aceasta este o chestie pe care nu o putem deslega acum, și rămâne dar întreagă și de o parte și de alta. De bine — de rău, această avere se află astăzi secularizată, și, odată secularizată, venitul ei a intrat în venitul general al statului, și astăzi nu se mai poate susține, că pentru cutare tre-

buință a bisericii Ionașcu să se întrebuințeze propriul ei venit. Aud că locuitorii din Slatina vor să facă proces statului; atunci vom vedea ce hotărăște justiția. Astăzi trebuie să mă mărginesc a răspunde d-lui interpelator, ca în vara acestui an din suma totală înscrisă în budget pentru repararea bisericilor, se vor face oarecare reparații și bisericii Ionașcu din Slatina.

C)

Un alt deputat liberal din Ploești, Radu Stanian, interpelează pe ministrul cultelor ca să grăbească a lua școala comercială din Ploești asupra statului și primește următoarea întimplinare, îndreptată în princip și în contra tendinței deputaților de a spori cheltuelile :

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice,
T. Maioreșcu. Interpelarea aceasta mai corect trebuia să fie adresată numai d-lui ministru al domeniilor, fiindcă după legea de astăzi școlile de comerț nu se țin de resortul ministerului instrucțiunii publice, ci de resortul ministerului domeniilor.

Dar fiindcă 'mi este adresată și mie, voi răspunde eu în absența colegului meu de la do-

menii. De altminteri prin un articol special de lege se zice că școalele dependente de ministerul domeniilor se vor administra conform cu legea instrucțiunii publice.

D-lor, în legea instrucțiunii publice este zis : se vor înființa școale comerciale în mai multe orașe, între cari și Ploești.

Nu cred că onor. d. interpelator poate de aici să deducă ca un fel de neobservare a legii, fiindcă adică nu s'a luat deja până acum asupra statului școala comercială din Ploești, pe care o întreține comuna. Ar fi o neobservare a legii numai atunci când ați arăta, ceea ce nu este, că în afară de orașele arătate în acel articol de lege, ar fi creat statul și întreținut vre o altă școală comercială înainte de a fi înființat pe cele prevăzute în acel articol al legii instrucțiunii, între cari și cea din Ploești. Dar aceasta nu s'a întâmplat. Ceea ce s'a întâmplat e că statul până acum nu a înființat toate școalele comerciale prevăzute în lege, ci numai patru din șapte.

Apoi legea instrucțiunii nici nu prevede un termen, și, onor. interpelator, dacă este să vorbim de înapoiere în aplicarea legii instrucțiunii apoi gândiți-vă la marea nepunere în aplicare : învățămîntul obligatoriu de la 1864 și până as-

tăzi la 1889 nu e încă pus în aplicare, din lipsa de școale în sate; și d-voastră vă mirați că nu s'a aplicat încă articolul din lege cu privire la înființarea tuturilor școalelor de comerț. Nu trebuie să vă mirați de aceasta.

Cu toate aceste d. ministru al domeniilor a arătat toată bunavoința ca să se facă ceva pentru școala comercială din Ploești; și cred, cu drept cuvânt; căci mi s'a arătat de colegul d-v., d. Ienescu, cu cifre, că districtul Prahova e unul din districtele, care contribuie în modul cel mai însemnător la veniturile statului și în proporție e districtul care primește cea mai mică parte în compensație.

Evident că această disproporție nedreaptă trebuie să dispară; dar vă rog nu puneți chestia pe neaplicarea sau neobservarea legii de către guvernul actual. D-voastră mai ales, d-le Stanian, care sunteți deputat din Ploești, acum ca și mai înainte, binevoiți a nu ne face impunitatea că de ce în singurul an 1889 nu facem noi ceea ce nu s'a făcut în 12 ani de zile de amicii d-voastră. (Aplause, ilaritate).

Dar cine era primarul Ploeștilor și tot odată deputat în fosta Cameră? (Aplause). Am avut și eu onoarea să vă fiu coleg pe atunci, și recunosc că d-voastră erați unul din colegii cei

mai plăcuți și cei mai simpatici; dar tocmai pentru că erați așa, erați unul din deputații cei mai bine văzuți și influenți ai acelei majorități. (Aplause). Iacă dar primarul din Ploești, în special bine văzut și influent în partidul d-sale, căruia fostul ministru al său d. Stolojan 'i-a suprimat subvenția stabilită ce se da școlii comerciale din Ploești, și d-sa atunci nu găsește momentul oportun (aplaude) să protesteze în Cameră și ne cere acum nouă, ca de odată și numaidecât să reinfințăm noi la Ploești ceea ce nu noi am suprimat (aplaude), ci din contră se suprimase în timpul unei majorități apropiate de convingerile d-sale politice. Va să zică pe acest teren să nu punem chestia; să o lăsăm mai bine pe terenul pus de d. Ienescu, pe acela al unui județ care contribuie așa de mult la veniturile statului și care ar avea dreptul să aibă și el mai mult din beneficiile statului; asemenea pe terenul pus de d. ministru al domeniilor că e în adevăr o școală bună și că d-sa va face ce va fi posibil pentru ea.

Dar fiindcă d. Stanian a făcut aluzie la acea dezbateră în Senat, îl rog să'și amintească un cuvânt constituționalicește foarte just pronunțat acolo de un senator: e o procedare curioasă ca să vie Camera să ceară guvernului cheltueli;

aceasta e răsturnarea adevăratului sistem constituțional. — Guvernul cere cheltueli și Camera le încuviințează, sau le restringe, sau le refuză. Dar este lucru nepomenit în bun sistem constituțional ca să vie Camera și să ceară guvernului cheltueli, nu într'un caz excepțional, nu în 2, ci în 10, în 20.

Mai toate interpelările d-voastră se traduc prin cereri de cheltueli. Esența sistemului constituțional este însă din contră că deputații, cari au control asupra administrației cheltuelilor publice, să fie mai nainte de toate economi cu punga contribuabililor; istoria merge așa, că guvernele au voit să cheltuiască prea mult, și Camerile, pentru a cruța punga contribuabililor, i-au oprit și i-au moderat pe această cale.

D-voastră din contră vreți să împingeți la cheltueli, acesta nu este adevăratul sistem parlamentar.

Nu e lucru mai plăcut pentru un ministru de cât să'i dați mijloace să cheltuiască. Care ministru de culte or de domenii nu ar fi fericit să facă școli de comerț, să facă și teatre la Iași, atenee la București, ș. c. l., ș. c. l.?

Dar, d-lor, scuzați-mă, noi trebuie să venim cu un budget echilibrat; nu putem merge cu cheltueli nechibzuite; eu cred că asemenea ce-

rieri nu pot fi bine discutate decât în comisia bugetară, și atunci când se propune o anumă întrebunțare într'o parte, să știm ce economii putem face în altă parte.

- Iată, d-lor, ce aveam de răspuns la interpelarea d-lui Stanian.

D)

La întrebarea d-lui Dr. Sache Ștefănescu, deputat de Cămpulung, în privința clădirii școlăi normale în orașul pe care îl reprezenta în Cameră, răspunde

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor deputați, în această zi binecuvântată, în care am fericirea de a răspunde la atâtea interpelări, am deosebita fericire de a putea răspunde foarte scurt la interpelarea de față.

Da, lucrarea e hotărîtă de predecesorul meu, angajamentul e luat în sensul arătat și voi face tot posibilul ca să înceapă construirea edificiului chiar în campania acestui an.

E)

În sfârșit, propunerea abruptă a deputatului C. Popovici relativă la niște reforme

propușe de d-sa în programul școalelor sătești, se înlătură prin următoarele cuvinte:

Ministrul instrucțiunii publice, T. Maiorescu. D-lor, programul învățămîntului școalelor sătești, după legea instrucțiunii publice, pe care, nu mă îndoiesc, d. interpelator o cunoaște, trebuie să fie votat de consiliul general al instrucțiunii. Eu n'am drept să introduc programe după arbitrul meu. În consiliul general de instrucțiune sînt reprezentați și învățătorii primari, și la prima sesiune va avea consiliul și din alte puncte de vedere să se ocupe de programele învățămîntului în sate. Cu această ocazie se vor discuta și întrebările atinse de d. interpelator.

**Contra dării în judecată a ministerului
Ioan Brătianu.**

(Sedințele Camerei de la 31 Ianuarie și 1 Februarie 1889)

Incompatibilitatea ministrului de justiție G. Vernescu și a partizanilor săi cu opera conservatoare, precum și retragerea lui Lascar Catargi din prezidența Camerei, apropie situația modificatului minister Teodor Rosetti de criza finală, pe care o prevestesc în deosebi cele petrecute cu ocazia desbaterilor asupra dării în judecată a lui Ioan Brătianu și a colegilor săi ministeriali. Din aceste desbateri face parte și discursul următor, pe la începutul căreia se petrece scena cu întreruperea făcută de ministrul justiției, de care vorbește introducerea istorică a volumului de față, pag. 36.

D. ministru al instrucțiunii publice și cultelor, T. Maiorescu. D-lor deputați, îmi permit a vorbi de la această tribună neutră și nu de la banca ministerială; fiind-că ceea ce voi avea

onoare a vă zice, va fi zis de mine mai întâi ca deputat...

D. Caton Lecca. Ca deputat nu puteți vorbi decât la rîndul înscrierii. (Aplause).

D. ministru al instrucțiunii publice și cultelor, T. Maiorescu. În momentul în care a bine-voit a mă întrerupe onor. d. Lecca, continuam tocmai cu cuvintele: apoi ca ministru, cu părerea sa personală, fiind-că nici n'am cerut autorizarea colegilor pentru a vorbi în numele consiliului de miniștri, și mai presus de toate în chestia de astăzi vorbesc ca un membru al majorității din Cameră. În această calitate mai ales, d-lor deputați, am cerut cuvîntul în contra propunerii pentru darea în judecată a ministrului Brătianu.

M'a surprins deja în discuția de azi acest fapt, și 'mi permit a'l semnala de îndată majorității numite „liberal-conservatoare“ din această Cameră, că cel d'întâi care a fost chemat ca să ne sfătuiască pe noi de a primi darea în judecată este radicalul d. Panu (Sgomot). Radicalul d. Panu, consecvent ca radical, ne dă a înțelege că, dacă darea în judecată a Cabinetului Catargi de la 1876 nu a avut rezultate, precum ar fi fost bine să aibă, e că nu s'a urmărit pînă în definitiv, s'a părăsit; că precedentul ce trebuie să'l creați mai curînd, ar fi ca să dați în judecată toate ministerele. Aceasta e lecțiunea ce ar vrea să urmeze o majoritate de Cameră conservatoare în țara aceasta? Că aceasta 'i convine d-lui Panu, o înțeleg; că sdruncinarea oricărei formări de guvern în monarhia constitu-

țională, așa cum e constituită, convine radicalilor, o înțeleg; dar să examinăm dacă ne poate conveni noă.

D-lor deputați, d-nul Panu a zis că darea în judecată e un lucru, la care unii din d-lor s'ar fi angajat și care e mîngierea unora din d-lor. Vei recunoaște, onor. d. Panu, că precum unii din d-voastră sunteți consecvenți, când cereți darea în judecată, pot fi alții consecinți când din contră o combat. Îmi permit pentru aceasta a vă aminti un fapt: În ședința Camerei de la 2 Decembrie 1886, cu cât-va timp înainte de desvoltarea interpelării asupra brutalităților comise în redacțiunile ziarelor, în ședința Camerei de la 2 Decembrie 1886, când se discuta adresa la tron, cel ce are onoarea a vă vorbi acum, a spus în mijlocul Camerei colectiviste — și o numesc ast-fel, fiind-că cuvîntul de colectivitate e introdus de un autorizat reprezentant al său, d. Stătescu, și eu întrebunțez cuvîntul în acelaș înțeles parlamentar, în care l-a zis și d-sa — în aceasta Cameră colectivistă a d-lui Ioan Brătianu, mi-am permis a spune următoarele cuvinte, pe cari vi le citesc din *Monitor*: „Eu pre-
 „văd vremea — poate să mă înșel, precum se
 „pot înșela toate prevederile omenești — eu pre-
 „văd vremea, unde voi avea să fac apărarea d-lui
 „Brătianu atunci, când va fi d-sa în opozițiune
 „și când vor fi alții, cari îl vor ataca cu pasiune
 „și împreună cu relevarea erorilor ce le-a comis,
 „vor voi să'l persecute împreună cu ai săi și să-i
 „șteargă orce merit ce a avut.“

Acuzarea de astăzi o prevedeam și era ușor de prevăzut; fiindcă în cei din urma 4 ani regimul era căzut și căzut din ce în ce mai mult, și din cauza secetei de idei, de care cu drept cuvânt vorbea d. Panu, și din cauza încercării de a năbuși cu violență de procedări nemulțumirea crescândă și din cauza mai presus de toate a grozavei corupțiuni administrative ce se lățise în toată țară și care trebuia să producă o reacțiune violentă.

Dar dacă era de prevăzut și a fost prevăzută acuzarea de astăzi a d-lui Brătianu, trebuia prevăzută și necesitatea combaterii ei. A venit acum momentul important, în care o majoritate conservatoare și liberală să dea o dovadă de prudență și să nu lase să fie dusă, să alunece pe acest povârniș.

D-lor deputați, și aici mă adresez la colegii mei din majoritate, noi mai avem un precedent de darea în judecată a unui întreg Cabinet sub constituția de la 1866, precedent pe care înțelegea d. Panu că'l vom putea invoca și pe care a căutat să'l înlăture, zicând că n'a dat rezultate, fiindcă n'a fost urmărit. Dar în precedentul acesta este altceva de relevat decât rezultatul de trimitere sau netrimiteră înaintea curții de casație, altceva mai important și care trebuie să ne pună pe gânduri și în situația de față. Și de aceea permiteți unuia, care se afla între cei acuzați la 1876, să vă aducă aminte de acest element, care merită să fie, mai ales astăzi, luat în considerare.

În ședința de la 8 Iulie îmi pare, în orice caz

în luna Iulie 1876, s'a făcut propunerea de darea în judecată a cabinetului Lascar Catargi, după cum se face acum pentru cabinetul I. Brătianu.

Atunci erau 10 foști miniștri dați în judecată și din întâmplare sunt tot 10 azi, a căror dare în judecată se cere... Atunci printr'un fel de ironie, pe care colectivitatea pare că n'a simțit-o, numărul de 10 s'a făcut 11, fiind-că d. Teodor Rosetti a cerut însuș, ca o onoare pentru d-sa, să fie și d-sa dat în judecată, și colectivitatea s'a grăbit să'l dea și pe d-sa în judecată. Când s'a făcut votul pentru darea în judecată, în acea ședință a Camerei din 19 Iulie 1876, erau prezenți 105 membri, s'au găsit șase cari s'au abținut, cred că a fost banca ministerială; căci declarase că nu se amestecă. A fost numai unul, care a votat contra, și au fost 98 pentru, adică unanimitatea minus unul, care a votat darea în judecată a întregului cabinet Catargi. A votat-o în urma a ce?

A votat-o în urma unei cercetări, unei anchete pe la ministere, cum se propune și astăzi de d. Blaramberg și de cei-lalți subscriitori.

* Nu mă miră acea anchetă de la 1876, și nu mă miră nici darea în judecată de la 1876. Dar
 * iată ce mă miră și ce trebuie relevat ca cel mai caracteristic element pentru discuția de astăzi: aproape *unanimitatea* Camerei de la 1876 a votat lucrul următor în fruntea actului de acuzare: să se dea în judecată Lascar Catargi — și aici citez textul actual — „fiind-că a întrebuițat „bani publici în propriul său folos“: — Aici e punctul cel mai important, după părerea mea.

Va să zică a dat în judecată acea Cameră pe un om, pentru că ar fi întrebuințat banii publici în propriul său folos, un om pe care unanimitatea țării și chiar colectivității înșii îl știu de omul cel mai cinstit în această privință. (Aplause).

L-a dat în judecată Camera cu unanimitate, după ce alesese ca să facă cercetarea onestității lui Lascar Catargi... pe cine? Alesese între alții pe d. Stolojan și pe d. Simeon Mihălescu (rîsete), precum trimisese să cerceteze lucrările diplomatice de la Externe pe d. Fundescu de la *Telegraf* (ilaritate), iar la ministerul de război trimisese pe d. Radu Mihai (rîsete generale).

Alături cu aceștia și împreună cu ei a fost ales și d. Blaramberg ca să cerceteze finanțele.

D. N. Blaramberg. Este cu desăvîrșire neexact: vă declar în mod formal că n'am luat parte în acea comisiune și pot să vă citesc *Monitorul* ca să vedeți că am protestat.

D. ministru al instrucțiunii publice și cultelor, T. Maiorescu. Vă mulțumesc de relevarea d-voastre, fiindcă vreau să fie revelată orice neexactitate. Dar permiteți-mi să vă zic că nu aveți nimic de rectificat; fiindcă eu am zis numai că d. Blaramberg a fost ales.

D. N. Blaramberg. Da, însă n'am participat.

D. ministru al instrucțiunii publice și cultelor, T. Maiorescu. Rog să mi se aducă *Monitorul oficial* din Iulie 1886, unde se constată că d-voastre ați fost ales la acele cercetări, coleg cu d-nii Stolojan și Simeon Mihălescu, coleg cu d-nii Fundescu și Radu Mihai. Rezultatul acelor comisiuni, o repet, a fost aprobat cu unanimitate,

minus un vot și 6 abțineri, adică să se dea în judecată un Lascar Catargi, pentru că și-a înșușit din averea publică bani pentru interesul său privat.

Față cu anume acest punct al acuzării, trebuie să zic:

✓ A fost o infamie ceea ce s'a comis atunci. ✓
(Aplause).

D. N. Blaramberg. D-le prezident, vă rog să mă înscriți pentru chestie personală, și dacă cuvîntul de infamie se adresează la mine, atunci d. Maiorescu să'l retragă la moment. (Sgomot).

D. ministru al justiției G. Vernescu (căt're d. Maiorescu). Aveți mai mult respect când vorbiți de o Cameră întreagă.

D. N. Blaramberg. Cuvîntul acesta trebuie retras la moment. (Sgomot).

Fac apel la d. președinte, care este acolo ca să ne apere onoarea, când nu ne putem să ne apărăm singuri; pentru ca d-sa să intervie ca d. ministru să retragă acest cuvînt. (Sgomot).

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Nu s'a adresat d-voastră.

D. ministru al justiției, G. Vernescu. Atunci s'a adresat mie. (Aplause prelungite).

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Nu se adresează întru nimic d-lui Vernescu, colegul meu; nu se adresează în genere la nimenea personal, el are următorul înțeles: acest act, această judecată asupra unui om ca d. Lascar Catargi, care este recunoscut de toți ca om cinstit, și chiar de toți acei, cari atunci l-au dat în judecată, acest act,

această hotărîre am calificat-o ast-fel. Și cum puteam să calific acel fapt? Dar în privința persoanelor, cari au luat parte în acel vot, nu am întrebuintat nici o calificare, și am zis din contră că toate aceste persoane recunosc astăzi că nu i se poate acestui om imputa un asemenea lucru.

D. T. Calimaki. Lăsați pe d. Catargi.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Onorabile d-le Calimaki, d-voastră veți argumenta în felul d-voastră, permiteți-mi să argumentez în felul meu.

Mi se aduce acum *Monitorul oficial* din Iulie 1876, l-am aci și citesc pe cei cari au fost aleși pentru ancheta de atunci. Intre acei aleși este pentru ministerul de finanțe d. Eugen Stătescu cu 71 voturi, d. N. Blaramberg cu 70 voturi, d. I. Codrescu cu 69 voturi și așa mai departe...

D. N. Blaramberg. Vă rog, constatați: nu eram bolnav?

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Aci, d-lor, este numai sumarul ședinței, nu ved pe cei absenți. Am avut a constata numai, că d-voastră ați fost ales.

D. N. Blaramberg. Eu mă voi explica în ceea ce privește purtarea mea politică, dar în privința cuvintului, tot trebuie să'l retractezi, în orice caz.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Il retractez în orice caz față cu orice persoană; căci nu este aci o

chestie personală, este chestia numai de faptul în sine.

Aceasta s'a putut întâmpla la 1876, și s'a putut găsi atunci pentru asemenea enormitate o unanimitate de Cameră. Și acum vă pun următoarea întrebare: Cum a fost cu puțință una ca aceasta? Ca să se primească o asemenea acuzare din partea aproape a unanimității unei Camere?

Și s'a mers atunci mai departe, s'au tipărit faimoasele patru volume scrise de d. Misail, și însuș acel act de dare în judecată, în fruntea căruia sta acea enormitate contra d lui Lascar Catargi precum sta și în contra altor foști colegi ai d-sale, s'a afișat la fiecare comună și l-am văzut eu încă în 1877 afișat la o comună. A fost atunci ales un comitet de dare în judecată sub prezența d-lui Dimitrie Brătianu. Am aci mandatul de înfățișare și cel de aducere ce mi s'a trimis mie ca și celorlalți miniștri acuzați. Poartă semnăturile d-lor Stolojan, Costinescu, Misail, Giani și Fleva.

Ce dovedește aceasta? Aceasta dovedește că pasiunile politice pot să orbească așa încât să schimbe albul în negru și negrul în alb (Aplause); și pot să orbească, cum au orbit atunci pe mulți, încât să facă din omul cel mai recunoscut onest un om care a fost pus sub o asemenea acuzațiune, (aplause). Nu este așa, d-le Panu? Cum în altfel să se înțeleagă acest fenomen, cum să se explice votul unanimității Camerei, care pune pe d. Catargi în această acuzare?

Nu cred că veți putea găsi altă explicație de cât întâmplătoarea perspectivă falsă a unui moment pasionat, cum este totdeauna acela al luptelor politice prea încordate. D-lor, acea acuzațiune ministerială de la 1876, de altminteri față cu care tocmai cei acuzați au fost foarte indiferenți, a căzut de la sine. Au venit alegerile de la 23 Ianuarie 1878, în persoana d-lui general Florescu și în persoana mea la Iași, și a doua zi după alegerea noastră s'a retras simplu toată acuzarea ministerială de aceeași Cameră care o votase.

Erau și alte timpuri atunci; venise rezelul dintre România și Turcia, și cu ocaziunea acestei crize externe, guvernul I. Brătianu a simțit în modul cel mai grav ce greșeală a făcut de a fi împărțit țara în două, de a vedea că țara este expusă la un asemenea pericol, pe când fusese sfâșiată în două părți, din care una era ținută prin șefii săi sub amenințarea acelei acuzațiuni și cealaltă era singură reprezentată în guvern și în Cameră.

Atunci ajunsese timpul în care le era mai frică acuzatorilor de acuzare, decât acuzaților, cărora nu le a fost frică niciodată. Deci acuzatorii au căutat și au găsit cel mai mic pretext ca s'o retragă.

D-lor deputați, dacă a fost rău, dacă a fost periculos de a împărți țara în două, așa precum s'a făcut atunci sub ministerul Brătianu prin acea acuzare a cabinetului I. Catargi, oare sunteți d-voastră siguri astăzi, că o dare în judecată a cabinetului I. Brătianu nu o să fie tot

aşa de rea, nu o să sfâşie iarăşi ţara în două părţi şi nu o să se întâlnească în aceeaş stare periculoasă cu evenimente complicate din afară? Cine este la noi, în mijlocul orientului european, cine din Români este cu o inteligenţă şi cu o siguranţă aşa de perfectă încât să fie în stare a zice în bună conştiinţă: Ţara aceasta este într'o aşa linişte internă şi externă şi va rămâne în o aşa linişte, încât poate să'şi facă satisfacţia unui partid de a ţine reprezentanţii celuilalt partid sub judecată?

Nici un om cu prudenţă politică nu va putea afirma aceasta.

Dar trec acum la un alt argument, d-lor deputaţi, însă vęd că e târziu.

(Se închide şedinţa şi se anunţă continuarea discursului pentru a doua zi 1 Februarie).

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. D-lor deputaţi, aveam onoare să vă spuu eri — şi terminasem cu acest punct de plecare — că precedentul constituţional, singurul pe care îl avem de la aplicarea constituţiunii din 1866 în privinţa dării în judecată a unui întreg minister, nu e de natură a ne încuraja pe această cale, orcătă deosebire ar fi de persoane şi de împrejurări. Şi este o datorie cunoscută în materie constituţională mai importantă de a se întemeia cineva mai întâi pe examinarea precedentelor. Nu e de natură a ne încuraja, fiindcă trebuie să pro-

ducă în conștiința fiecărui om imparțial îndoiala asupra părții în care s'au amestecat pasiunile politice, și'n privința părții în care a putut domni dreptatea curată.

Acum pentru a'mi înlesni puținele cuvinte, ce am să le spun în contra propunerii formulate de onor. d. Blaramberg, dați-mi voie să fac o distincțiune fundamentală.

Dacă ar fi vorba de cererea unei cercetări, care să constate în contra unor miniștri anume că ar fi comis vreun delict sau o crimă; dacă a avut nefericirea această țară de a vedea în capul guvernului ei oameni cari ar fi capabile de asemenea fapte, evident că este o datorie de legalitate mai presus de toate, ca asemenea fapte să nu rămână acoperite, ci să fie urmărite și pedepsite. Aceasta este legalitatea supremă și e unul din drepturile fundamentale ale Camerei — este chiar sancționarea controlului ce trebuie să'l aibă Camera asupra puterii executive. — Dacă propunerea aceasta, susținută de onor. d. Blaramberg, ar fi în acest înțeles...

O voce. Le spune legea.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Cred că s'ar găsi mulți pentru a face așa ceva; eu aș fi pentru o asemenea propunere...

O voce. Modificați legea, nu se prevede în lege asemenea propunere.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Inșă, propunerea d-lui Blaramberg, îmi cer voie să o caracterizez prin numele celui care e în fruntea ei și care i-a dat

lectură în Cameră — propunerea de dare în judecată a celor două din urmă cabinete Brătianu nu se mărginește aci. Ea are introdus un element în ea, care îi dă caracter politic în prima ordine, și de aceea mai ales sunt în contra ei.

Iată care este această parte.

Se vorbește între punctele de acuzare acolo formulate, se vorbește, ce e drept, sub o formă mai acoperită, oarecum ca o frază incidentală, de chestia Basarabiei și de chestia Dunării. Onor. d. Panu, unul din subscriitorii propunerii, în vorbirea d sale de ieri, a trecut cu ușurință peste aceste puncte, și relevând lucrul a zis, că pentru acestea n'ar fi de părere ca să se dea în judecată; cu toate acestea a scris propunerea. Apoi, d-lor, înțeleg și așa s'a făcut adesea ori și nici nu se poate altfel, înțeleg, că acolo unde o propunere coprinde părți esențiale cu cari te unești, să nu faci greutate de redacțiune și să treci peste părțile secundare. Dar se poate zice că atunci când o Cameră a țării românești cere darea în judecată a unui minister, întrebarea despre pierderea Basarabiei și întrebarea despre Dunăre, sunt chestii secundare? Poate să fie o faptă istorică de cea mai mare și mai dureroasă însemnătate, precum este pierderea Basarabiei, poate să fie chestia Dunării, o chestie vitală pentru țară, chestii de o a doua ordine pe cari să le strecuri într'o propunere și pe cari să le treci apoi cu vederea parcă n'ar fi fost? (aplaude), se poate? Dar nu vedeți că din momentul ce s'au pus aceste chestii, dinsele conversează întreaga propunere și fac dintr'însa o

propunere eminent politică? Așa fiind, nu puteți șterge din această propunere caracterul ei politic.

Este chiar o contradicție în acea propunere și este cu atât mai caracteristic, că fiind contradicție, s'au strecurat totuși cele 2 cuvinte: Basarabia și Dunărea. Se propune darea în judecată a cabinetului Brătianu, în cele 2 ultime formațiuni ale sale; toată lumea însă știe că chestia Basarabiei era terminată, înainte de a veni penultima și ultima formațiune a ministerului Brătianu. Pentru ce dar se strecoară în propunere? Toată lumea știe că ultima și penultima formațiune a cabinetului Brătianu n'a avut să se ocupe de chestia Dunării; chestia era anterioară.

De ce s'a strecurat în propunere?

Cum? vin oamenii în Parlamentul țării serioși, cari știu ce vor și implică într'o asemenea chestie, în așa contradicție două din chestiile cele mai mari de natură politică pentru țara întreagă, și noi să trecem peste ele? Apoi în chestia Basarabiei era onor. d. Kogălniceanu, coleg cu d. Brătianu; în chestia Dunării era răposatul Vasile Boerescu, care a avut o acțiune remarcabilă — nu judec, dacă în bine sau în rău — aceștia nu sunt implicați în darea în judecată. Apoi atunci despre ce poate fi vorba în aceste două întrebări, dacă nu sunt în chestie persoane de acuzat? Așa cum se prezintă propunerea și cu aceste două întrebări, în contradicție cu ea însăși, ea câștigă un și mai straniu caracter politic și ca o așa propunere politică,

imi permit a mă ridica din toate puterile mele contra ei.

Și vorbesc în contra ei, onor. Cameră, fiindcă întrebările de această natură se judecă isoriceste, iar nu pe cale de proces înaintea Curții de ca-sație; fiindcă e cu neputință ca să deferi înaintea unei asemenea instanțe de autoritate judiciară înaltă, dar esențial nepolitică, asemenea întrebări de grea cumpănă pentru conștiința fiecărui ministru, întrebări, în privința cărora nimeni nu știe cum le ar fi rezolvat, într'un sens sau altul, dacă nu e pus în împrejurările de atunci și nimeni nu mai poate repune astăzi chestia în toate împrejurările ei de atunci.

Asemenea lucruri s'au judecat istoriceste și au contribuit fiecare pentru partea sa la toată desvoltarea politică mai departe a noastră a tuturor, așa că nu în această privință e chemat un partid, care vine după altul învins în alegeri, ca să facă o propunere de dare în judecată.

Aceasta cu atât mai puțin, d-lor deputați, cu cât nu trebuie să uităm un lucru în toată această materie.

D. I. Brătianu a fost reprezentantul guvernului țerei timp de 12 ani. Dupe chestia Basarabiei, tot ministerul Brătianu cu majoritatea sa a avut favoarea soartei de a proclama și de a face să se recunoască independența și Regatul României. (Exclamațiuni, protestări)... și imi aduc aminte în acel moment...

D. I. Dimitriu. Cer cuvîntul.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. În acel moment al procla-

mării Regatului, îmi aduc aminte de unul din cele mai frumoase cuvinte, după aprețierea mea, ce s'au pronunțat în Cameră, de cuvintul onor. meū coleg Al. Lahovari, deputat atunci în opoziția conservatoare pe acele bănci alătura cu mine, care, când s'a prezentat propunerea de Regat în Cameră, a spus majorității colectivistice:

Noi conservatorii, dacă n'am avut favoarea să prezentăm noi o asemenea propunere, îi aducem însă ceea ce putem da și care își are și aceasta marea sa importanță, îi aducem unanimitatea Camerei și o aprobăm din toată convingerea noastră. (Aplause).

A fost dar un act al acelu guvern de partid, asupra căruia unanimitatea țării reprezentat în Cameră, s'a întâlnit.

Orcă am zice dar noi, guvernul acela a avut momente, în cari, precum era în capul guvernului țării, tot așa reprezenta în realitate și o întregă situațiune primită de întreaga țară legală.

Dacă așa dar am da un caracter politic propunerii de acuzare în contra ministerului I. Brătianu, dacă am face un asemenea act de la partid la partid, s'ar resfrânge acea parte a acuzării și asupra țării care a susținut pe d. Brătianu cu majoritatea ei în acel timp, cu încrederea ei, cu stima ei. (Aplause, întreruperi).

Onor. d. Panu trece așa de ușor — cum ziceam — asupra acestei cestiuni...

D. G. Panu. M'am pronunțat categoric contra.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Contra, dar scuzați-mă, cred că termenul ușor nu trece peste conveniențele

parlamentare, eu găsesc ușor, dacă ați procedat astfel.

Când într'o asemenea propunere se pune o chestie așa de importantă, atunci, după părerea mea, dacă nu o primești, nu trebuie să subscrii propunerea. Onor. d-le Panu, fără in-
 X doială chestii de aceste ca Basarabia și Dunărea, sunt chestii naționale, precum pierderea Basarabiei este o durere națională, sunt prin natura lor și chestii politice, și atunci trebuie să ne uităm împrejur, să ne întrebăm, ce rezultat pot produce și în privința relațiilor noastre cu guvernele d'imprejur.

X Și aici trebuie să fim oameni politici: căci suntem un Stat independent, și în mică poziție, dar în poziția bine hotărâtă, pe care o avem în Orient, trebuie să cugetăm cu maturitate, să ne gândim de două ori în asemenea materii.

A zice că nu trebuie să fii politic în asemenea sens și că trebuie să urmezi primul sentiment de sinceritate și de convicțiune, pe care nu mă îndoiesc că'l are d. Panu, aceasta este deprindere de jurnalist. Nu este vorba, jurnalistul este un om important în politică, dar sunt și alții mai importanți în politică; este mai important în politică membrul unei majorități din Cameră; și în guvern sunt membrii cari sunt importanți și cari au răspunderea unei situații politice, pe când jurnalistul este efemer, prin natura sa, și trebuie să scrie din zi în zi, și ceea ce scrie într'un moment, nu este așa de important, fiindcă trece momentul. Dar majoritatea Camerei și guvernul, care se ocupă mai ales de chestii permanente

și nu efemere, fără îndoială trebuie să deschiză ochii în patru, când vine o discuție ca cea de față. Onorată Cameră, era cu atât mai stranie această încercare a d-lui Panu de a îndulci propunerea de acuzare, ast-fel formulată, cu cât această întreprindere este o intervertire a rolurilor obișnuite într'un Parlament. Căci, d-lor deputați, vine o propunere ca aceasta, o propunere de așa importanță, în cât or-cum majoritatea Camerei care ar vota-o, ia răspunderea unui act foarte important prin urmările sale posibile. Și sunt între noi, cei din majoritate, unii cari în înțelesul unei propuneri de urmărire nepolitică sunt de acord, și totuș propunerea de acuzare, în loc să vie din partea majorității, mărginită în limitele cerute de majoritate, ne vine din partea minorității în întinderea ce poate conveni minorității.

Și ceea-ce gădesc straniu este zelul cel mare din partea unora din majoritate pentru darea în judecată a ministerului Brătianu față cu noi; apoi și noi am suferit, noi eram mai întâi cei dați în judecată. (Intreruperi).

Noi n'am contribuit atunci nici la sosirea la guvern, nici la susținerea în guvern a ministerului Brătianu.

Eu știam pe onor. d. Panu un înfocat guvernamental al ministerului Brătianu mult timp.

D. G. Panu. D-ta ai fost ministru la Berlin sub Ioan Brătianu și ai fost însărcinat cu vinzarea moșilor din Bucovina ¹⁾.

¹⁾ Cea dincăi afirmare e inexactă, despre cea de-a doua vez mai jos nota la disc. 98.

Cer cuvântul în chestie personală.

D. Președinte. Vă rog nu întrerupeți.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Aceasta nu e chestia personală.

Sunt în drept a discuta atitudinile politice ale unui deputat și nu le voi discuta decât pentru a trage o concluziune politică.

Îl știam pe onor. d. Panu șef de cabinet în ministerul Ioan Brătianu. (Aplause).

O voce. Sub C. A. Rosetti.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Șef de cabinet în ministerul de interne al ministerului Ioan Brătianu.

comp / D-le Panu, d-voastră care eri ziceați că este rău empirismul în politică, se vede cât de coloză la d-voastră tinctura științifică a sistemii pozitivistice. Vă rog să primiți o comparare curată științifică și nu empirică. Știți că luna este un satelit al pământului, dar pământul se învârtește în jurul soarelui și cu el împreună se învârtește și luna împrejurul soarelui. Se poate ca să te fi învîrțit d-ta în jurul lui Rosetti, dar Rosetti se învârtește atunci în jurul lui I. Brătianu. Și când v'ați încercat d-voastre Rosettiștii să nu vă mai învîrțiți în jurul soarelui I. Brătianu, v'au sfărâmat Brătianu și v'ați împrăștiat toți în toate părțile ca niște meteori, și numai un fragment de meteor, onor. d. Tache Giani, s'a mai alipit de soare în ultimele momente, tocmai când apunea. (Aplause).

X D-voastră faceți așa parcă a venit d. Brătianu numai în ultimele momente nesuștinut, nepre-

parat de alte elemente, din partea aceea care voește acum să'l dea în judecată. Dar este evident, că o parte a răspunderii cade asupra acelor care l-au susținut de la început. Și concludiunea aceasta mă face, pe mine mai ales, să fiu cu precauțiune și să mă uit de unde vine propunerea de dare în judecată, și să mă uit dacă vine mai ales din partea majorității sau vine din partea minorității; și cu aceasta, d-lor deputați, ajung la ultimul argument.

Dacă din propunere se șterge elementul de partid politic, elementul de înaltă discuție politică, cum este Basarabia și chestia Dunării, dacă se face o simplă propunere a majorității în acest sens restrins, se simplifică discuția.

Dar dacă este vorba ca să vină propunerea așa cum a venit, și purtată în parte de asemenea elemente, apoi eu trebuie ca membru al majorității să mă întreb, dacă nu se mai ascunde și alt-ceva îndărătul ei, și vă mărturisesc, că văd un grad de emoțiune în această discuție care mi pare că nu provine numai de la chestia Brătianu.

Onor. d. Panu a căutat să facă o deosebire între membrii, pe cari i-a numit junimiști, și alții din cabinetul actual, și a zis că d-sa înțelege că junimiștii nu împărtășesc idea dării în judecată.

Și adică de ce? O spunea d. Panu: fiindcă a fost un moment, în care era încercarea unei înțelegeri între d. Ioan Brătianu și noi. Dacă aceasta este încă în cugetul cui-va, ca un lucru

care ar influența convingerea noastră în desbateră de astăzi, atunci vă rog ca acest lucru să'l depărtați. În chiar actele, cari a binevoit a le reproduce d. Blaramberg în propunerea sa, se vede o scurtă declarațiune, — și este o dovadă de imparțialitatea d-sale — făcută de mine, nu aci, unde nu este față d. Ioan Brătianu, dar în fața guvernului d-sale și a d-sale; am spus dar acelei Camere a d-sale cum a fost această tratare și nu am fost desmințit.

S'a adresat d. I. Brătianu la d. Carp și prin d. Carp la mine, sunt patru ani și atât de atunci: am avut o convorbire la d. Carp la otel cu d. I. Brătianu; da! Am repetat în acea Cameră, care a fost primul meu cuvânt din întrevedere cu d. Ioan Brătianu. I-am zis: este greu să se facă înțelegerea cu noi; și ultimul cuvânt al întrevederii a fost: nu cred că se poate face aceasta, este prea greu. Evident dar, că era aici o chestie de principii; și permiteți-mi a adăoga, că în aceiaș ședință a Camerei am zis: ce, adecă dacă am fi voit noi să intrăm în ministerul Brătianu, nu ne primiați?

Dacă n'am voit atunci, evident că a fost o chestie de principii care ne separa, și dacă n'am primit atunci, când era d. I. Brătianu în a tot puternicia sa, nu puteți insinua astăzi, că în discuția de față ne rămâne vre-un gând ascuns în privința d-lui Brătianu, ceea ce numesc francezii *une arrière-pensée*.

Este cu atât mai nepotrivită această insinuare, cu cât la noi în țară nici odată disentiamentele cele mai mari, când a fost vorba

de a se face o lucrare comună în scop politic, nu au împedat împreunările. În chestii, cari nu sunt personale, politica hotărăște; și s'au văzut multe feluri de împărecheri. (Sgomot).

Fie-care a lucrat după convingerea lui momentană; și ați văzut lucrând pe d. L. Catargiu alături cu d. D. Brătianu, pe președintele consiliului acuzat la 1876 alături cu președintele comitetului de acuzare de la 1876.

Prin urmare, nu sunteți în drept să ziceți, că prin aceasta s'ar putea modifica sau influența convingerea noastră în discuția de astăzi. Nici votarea pentru darea în judecată, nici votarea contra dării în judecată nu vor împedica întru nimic, după precedentele din viața politică a țării noastre, relațiile viitoare posibile între oamenii politici.

O asemenea insinuare nu este dar motivată.

Ultimul argument pentru care sunt contra propunerii d-lui Blaramberg, este acesta: A numi o comisiune, care să facă cercetări, care să descopere delikte sau crime comune, aceasta este o lucrare care trebuie să se facă și care se poate face în toată regula, în toată liniștea și în toată măsura, precum se cuvine să domnească în materie de justiție.

Dar a face o acuzare politică, aceasta înseamnă a face o agitare de pasiuni, și trebuie să fie așa; căci dacă o asemenea propunere are rațiune de a fi, ea trebuie să fie purtată de mișcarea simțimintelor țării. O acuzare, care ar fi primită numai de o împlătoare majoritate în

Camera, fără ca să fie purtată de interesul țării, ar fi o nefericire pentru Camera, nu ar putea să stea în picioare, ar muri de la sine, precum a murit și acuzațiunea de la 1876, unde atunci noi, cei acuzați, ceream să fim judecați, și acuzații împedicau judecata.

O voce. Cer cuvântul.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Intrebare: Este o mișcare generală a țării pentru propunerea de astăzi?

Dar, d-lor, noi cei de aici, majoritatea și guvernul, cei de la guvern suntem de puține luni, și cei din majoritate, pot zice, de puține zile numai aci. Nu am avut încă timpul, și am fost împedicați prin multe chestii laterale de a face ceva bine. Dacă este o cerere principală a țării, este cererea, pe cât înțeleg eu, de a se aduce acele îmbunătățiri reale pe cari în diferite moduri le reclamă situația actuală. Aveți la ordinea zilei chestii de cea mai mare importanță: chestia vnzării pământurilor, discuția tocmelilor agricole, importanta chestie a magistraturii. Nu mai departe decât poimăine este o subscriere publică de mare importanță pentru creditul Statului, este primul împrumut care se încearcă cu țifra redusă de 4 la sută, care face onoare creditului român, și care împrumut să fie acoperit în năuntru țării. Apoi, în asemenea momente și cu așa situație, este cu puțință să se distragă opinia publică și să se facă două curente cari se contrazic? Nu se pot produce într'o mișcare întreagă a țării două curente cu totul deosebite. Or vrea Camera să concentreze curentul spre

ceva pozitiv, adică să concentreze curentul spre lucrări folositoare, or vrea să'l deștepte și să'l concentreze spre ceva negativ, spre o lucrare de răzbunare politică. Amândouă curentele nu pot merge împreună și cred că este mai important ca să concentrăm toate silințele noastre la lucrări de activitate în sens pozitiv, decât la recriminări politice asupra trecutului. (Aplause). Or-ce are un caracter de asemenea recriminări, nu trebuie să fie primit în această majoritate.

Pentru aceste argumente, întâi fiind-că, după precedentele avute, nu este destulă garanție de nepărtinire, când este vorba să se judece politicește un partid de către celalt; al doilea fiind-că în materie de a judeca politica unui partid nu trebuie să se uite că ministrul Brătianu a făcut parte din trecutul, din istoria țării, și trebuie să se cruțe acest sentiment al continuității istoriei țării în care trăim; și al treilea, fiind-că nu e bine să amestecăm un curent al mișcării generale în țară cu două lucruri cari se contrazic; nu e bine să împlețim mișcarea generală spre îndreptare cu o agitare de persecuție politică: sunt contra propunerii d-lui Blaramberg.

Găsesc că este, chiar din punctul de vedere al acelor cari o propun, o adevărată greșală politică, de a confunda politica cu o judecată de proces și de a ridica, căci este o ridicare, pe acei cari sunt politicește căzuți în alegeri, sub aparența — și aparența nu se va șterge — a unei persecuții de partid. Sunt căzuți în alegeri. S'a întemplat căderea ministerului Brătianu așa cum nu s'a mai întemplat o cădere de minister în

această țară. Ce deosebire cu căderea de la guvern a ministerului Catargi ! Era o alegere atunci făcută, eșise pentru Senat o majoritate de câteva voturi. S'a retras constituționalmente cabinetul. In cazul din urmă însă, în cazul ministerului Brătianu, în mijlocul majorităților sale, în mijlocul a lor săi — și aici s'a adeverit cuvântul d-lui Carp ce'l zisese înainte, că d. Brătianu va cădea sub greutatea aceloră, cari puneau apetiturile lor mai pre sus de interesele țării (Aplause) — în mijlocul Camerei sale a căzut ministerul Brătianu. Această cădere a fost urmată de verdictul electoral al țării, dat după toate acele garanții, pe cari le luase Camera d-sale pentru libertatea alegerilor, cu votul secret și cu lărgirea colegiilor electorale.

Din această cădere politică, din acest verdict al țării, al majorității țării legale, vroim să scoatem noi prin o propunere în contra întregului Cabinet Brătianu pe reprezentanții partidului căzut, și să apelăm de la hotărîrea dată deja de țară, la hotărîrea ce ar putea-o da câți-va membri de la Curtea de casație?..

Aceasta nu cred că ar fi calea, pe care putem să procedăm politicește.

Din toate aceste motive sunt contra propunerii d-lui N. Blaramberg. (Aplause).

Asupra dărîmării parțiale a turnului Goliei
și asupra restaurării bisericii St. Nicolae din
Iași de d. Lecomte du Nouy.

(Sedința Camerei de la 14 Februarie 1889).

Cu prilejul unei cereri de credit de 9000 lei pentru dărîmarea parțială a turnului Goliei din Iași, d. Nicolae Ionescu vorbește în-
contra dărîmării de clopotnițe (d. e. a tur-
nului Colții din București) și dorește din
contră exacta lor reconstruire și la Biseri-
cele Trei-Ierarhi și Sf. Nicolae din Iași.¹⁾

Deocamdată ministrul cultelor răspunde,
mărginindu-se la obiectul în discuție, adecă
la explicarea creditului cerut.

D. ministru al cultelor, T. Maiorescu. Tre-
bue să fim recunoscători d-lui deputat din Iași
de interesul ce-l arată pentru monumentele noastre
istorice și artistice.

În ceea ce privește creditul de 9000 lei, ce
se cere astăzi (și-mi veți permite să vă spun

¹⁾ Vezi mai jos și discursul 106.

numai câteva cuvinte, fără a întinde discuția peste obiectul ei special), acest credit am trebuit să-l cer în urma nenumăratelor reclamații adresate ministerului din partea primăriei din Iași, nu de la d. Pogor, actualul primar, ci de la predecesorii d-sale, cari neconținut au cerut să se dărime acel turn pentru motiv că amenința să cadă și pune în pericol viața trecătorilor, casele vecinilor, etc.

În urma acestor reclamații am trebuit să însărcinez pe un arhitect ca să alcătuiască un deviz, din care să ved cu ce preț s'ar putea face lucrarea.

Ei bine, după deviz s'ar fi cerut 28.000 lei; suma mi s'a părut foarte mare; am scos mai întâi lucrarea la licitație publică; a eșit cam acelaș preț asupra unui evreu. Chiar dacă aș fi aprobat rezultatul licitației ca sumă bănească, îmi venea greu să însărcinez cu dărimarea unui turn creștinesc pe un asemenea heterodox, pe un evreu. După ce n'am aprobat licitarea, au început să vină la minister propuneri ceva mai scăzute.

Am însărcinat atunci pe d. arhitect Gavriescu care, după devizul ce a făcut, a redus cifra la jumătate, la 14.000 lei, cea mai mică cifră la care s'a putut ajunge după atâtea încercări. Din acești 14.000 lei mai rămân de încuviințat cei 9.000 propuși prin creditul de față.

Printr'un raport, făcut acum vr'o 3 ani de arhitectii-ingineri însărcinați de primărie, între cari era și d. Tzoni, mi s'a atras atenția că nu trebuie să se dărime turnul întreg, că este

un adaos superior la clădirea turnului, care s'a făcut mai târziu și din greutatea căruia s'au produs acele crăpături periculoase, și că, dacă se va dărîma această parte superioară, restul va putea fi conservat și reparat.

Eu, care am trăit mult timp la Iași, mai cunoșteam și însemnătatea istorică a acestei biserici. Am însărcinat dar pe de o parte pe d. Gavrilescu, să se mărginească în darîmarea părții adaoase a turnului; iar pe de alta d. Gavrilescu 'mi-a făcut o expunere asupra întregului monument în valoarea sa istorică și artistică, din punct de vedere al unei restaurări totale.

D. Gavrilescu a lucrat întru aceasta cu zel și, trebuie să o recunosc, cu un fel de entuziasm artistic.

Mi-a prezentat și un mic devis pentru repararea unei părți a edificiului celuilalt. Așa dar d. Gavrilescu e însărcinat cu lucrarea, nu numai cu dărîmarea acelei părți a turnului care amenință pe trecători, dar și cu repararea părții care trebuie păstrată, cum și cu primele începuturi pentru restaurarea edificiului principal.

Prin urmare, s'a lucrat în această privință cu totul de acord cu dorința exprimată de onor. d. Ionescu.

Dar acum intervine în discuție Mihail Kogălniceanu și zice între altele :

„Idea restaurării monumentelor noastre sunt dator să declar că a găsit un sprijin puternic în Regele nostru, atât în București cât și în Iași, pururea Majestatea Sa s'a ocupat de a face să se restaureze monu-

mentele noastre; turnul Goliei, care amenința ruină, or Sfântul Nicolae-cel-Mare, cel bogat, unde se ungeau vechii Domni ai Moldovei, Majestatea Sa a zis să se restaureze fără a se abate până la temelie. Eu nu mă plâng atât de abatere, dărîmire, cât și de sistemul greșit care e vorba să se adopte pentru a se restaura biserica Sfântul Nicolae, atât de cunoscută de toată lumea ortodoxă, prin următorul fapt: la aceeaș oră, din naintea acelorași ochi, se oficia sfânta leturghie a ortodoxiei în trei limbi; vin trei capele în rînd: în mijloc se serba în limba veche grecească, de o parte în limba slavonă, de altă parte în limba română; cele trei limbi principale ale ortodoxiei, vorbeau deodată în lauda Domnului.

„Ei bine, eu susțin că nu trebuie să ridicăm acelei biserici caracterul acesta principal, partea aceasta frumoasă, interesantă și de care poate fiecare român ortodox să se laude.

„Eu în tineretele mele am asistat la leturghie și am văzut pe tus trei preoții ridicând sfântul potir și preotul binecuvîntînd poporul în trei limbi. Hotărîrea de a se face serviciul într'o singură limbă e o mare durere și e despuierea pentru orașul Iași de o tradițiune unică în felul său, și cred că dacă d. ministru va veni cu un proiect de lege arătînd că voește să restatornicească biserica în arhitectura ei primitivă și în vechile ei tradițiuni, cred cum că în această Cameră nu se va găsi un singur deputat ortodox, care să nu dea banii trebuitori pentru aceasta.

„De aci trec la biserica Trei-Sfetite. Dacă se va abate numai o parte, căci așa cred că are să se facă, atunci nu aș avea nici

o plângere. Cu toate acestea eu mă mir ce inspirațiune ne-a venit să facem rezbel acelor puține monumente ce avem și apoi să venim cu altfel de idei de restaurațiune.

„Când s'a săpat la temelie, s'a descoperit acolo morminte de domni, doamne și domnițe în costumul lor și păstrate în așa bună stare ca și cum ar fi fost descoperite de ieri. Ce s'a făcut cu acestea? În mod pozitiv nu știu, faptul e însă că trebuiau puse și păstrate în muzeul din Iași cu îngrijire, iar nu să fie date în păstrarea unui preot, căci așa știam până mai deunăzi, care preot păstra și icoanele vechi ale monastirii.“

Apoi cere numirea unei comisiuni și vorbește și de prea mare sumă cerută pentru dărîmarea turnului Goliei, de care se plînge în câteva cuvinte și d. Tzoni.

La aceste răspunde:

D. Titu Maiorescu, ministrul cultelor. D-lor deputați, este bine înțeles că este vorba de dărîmarea parțială a turnului. Vă mărturisesc că și pe mine m'a impresionat în modul cel mai neplăcut scumpetea acestei dărîmări.

De când am intrat de astădată în minister, în Martie 1888, mi s'a adus la cunoștință prin numeroase depeși că este urgent de a se dărîma turnul Goliei. Am telegrafiat eu personal într'o notă personală către d. Langa. De și nu aveam onoare să cunosc pe d. Langa, care era atunci reprezentantul primăriei Iași, decât speram că este o persoană care se va interesa gospodărește de gospodăria orașului. 'I-am telegrafiat cam așa: Vă rog, spuneți-mi ca un bun gos-

podar, cât ar costa dărimarea turnului Golia. Am făcut dar apela d-sa direct, fără alte forme de întârziere, și am primit răspunsul telegrafic 30.000 lei.

O voce. Gospodărește.

D. Titu Maiorescu, ministrul cultelor. M'a impresionat răspunsul. N'am dreptul să zic mai mult, dar m'a impresionat.

M'am adresat atunci la prefect, amicul meu d. Negruzzi, și 'i-am zis: Aflu că are să coste 30.000 lei. Nu se poate. Fă o licitație publică. A făcut o licitație și iertați-mă să vă spun că e lucru de mirare, cum într'un oraș unde toți se plâng că nu este de lucru și că este mizerie, rezultatul licitației să fie puțin sub 28.000 lei și încă și condiția ca antreprenorul să ia și materialul vechiu!

Onor. d-le Kogălniceann, ce să fac eu? 30.000 lei gospodărește, ceva mai puțin de 28.000 lei cu licitație, și n'am aprobat licitația. Dar lucrarea se arăta urgentă. M'am adresat atunci ca în regie la d. Gavrilescu, și d-sa 'mi-a propus 14.000 lei cu deviz în regulă, cea mai scăzută cifră ce am putut obține după atâtea încercări. Acum dacă d. Tzoni ar avea bunătatea, cu cunoștințele d-sale de acolo, în interesul cheltuielilor statului, să ne spună pe cineva care ar putea să facă cu un preț mai redus această dărimare, eu 'i-aș fi foarte recunoscător. Mie nu 'mi-a fost cu putință, cu toată procedura ce am întreprins, după cum v'am spus, ca să ajung la o sumă mai mică de 14.000 lei, suma arătată de d. Gavrilescu, care dealmintrelea în or

ce cas va justifica întrebuintarea acestei cifre după regulile comptabilității generale.

Trec acum la cele zise de onor. d. Kogălniceanu. Când un deputat cu autoritatea d-sale vorbește pe larg și de aceste monumente istorice și artistice ale țării, banca ministerială nu poate sta indiferentă la această chestie. Nu este dar vina mea, dacă trebuie să dau și eu o estensiune mai mare răspunsului, în afară de obiectul special al discuțiunii.

În ceea ce privește turnul Colței din București, aceasta n'a intrat întru nimica la cunoștința mea oficială, Colțea nu este una din bisericile întreținute din bugetul ministerului cultelor, ea se întreține de eforia spitalelor civile; a fost dar o afacere între eforia spitalelor civile și primăria Capitalei, cel mult și ministerul de interne. Ministerul cultelor nu a avut să intervie aci.

În ceea ce privește Sfântul Nicolae din Iași și Trei Ierarchi și în genere bisericile, monastirile și clădirile cari depind de ministerul cultelor, voi răspunde următoarele: Voi improspăta cu mulțumire comisiunea monumentelor istorice care a rămas în părăsire. Pentru Sfântul Nicolae chestia este ceva mai grea, onor. d-le Kogălnicene. D. Lecomte du Nouy este un arhitect-artist pe care trebuie să-l cred de cea mai mare valoare și să vă dau și d-voastră elementele acestei convicțiuni, care aș dori să o împărtășiți și d-voastră.

Când la 1874 am intrat în minister, știam ca oricare din d-voastră, din lectură cel puțin, că

biserica episcopală de la Curtea-de-Argeș este poate cel mai însemnat monument arhitectonic al nostru. La începutul secolului al XVI-lea s'a zidit de arhitecți, de meșteri pietrari, și s'a zugrăvit de zugravii bizantini, primiți cu ospitalitate la noi de Neagoe-Vodă. Aceștia s'au pus să edifice pe pământul românesc un monument, care are marea însemnătate de a fi ultimul edificiu bisericesc adevărat bizantin, lucrat de ultimii artiști ai Bizanțului, vro 50 de ani după ce căzuse sub stăpânirea Turcilor.

Prin acest fapt, prin concepțiunea lui originală, prin măestria amănunțelor decorative, acest monument este pentru istoria artelor în genere și a arhitecturii și ornamenticeii bizantine în special, monumentul cel mai interesant.

✕ Era dar o datorie a noastră atât față cu țara, cât și față cu interesul general al artelor în Europa ca să păstrăm și să restaurăm această biserică în spiritul construcției ei primitive.

✕ Am găsit lucrări începute pentru aceasta, și am găsit în minister un contract încheiat cu un arhitect, d. Montureanu, și cheltuiți deja 80.000 lei numai cu schelele pentru începerea restaurării.

Mi-a părut că d. Montureanu — nu zic nimic contra d-sale — dar de abia eșit din școală, nu oferea garanție pentru o așa de însemnată lucrare artistică și istorică. De aceea am desființat contractul, și m'am consultat cu cine am știut mai competent, cu d. Odobescu în prima linie, cum să preced mai bine? Două posibilități se ofereau. Artiștii arhitecți pentru asemenea lu-

crări cei mai în renume pe atunci în Europa erau germanul Semper și francezul Viollet le Duc. Veți găsi explicabil, că am ales pe Viollet le Duc. Am scris personal d-lui Viollet le Duc, și am căutat să'l încălzesc pentru monumentul nostru. D-sa 'mi-a răspuns foarte cald și s'a arătat gata de a veni în ajutor.

Ne a trimis mai întâi pe arhitectul monumentelor istorice al ministerului din Franța, pe d. de Baudot, care a venit aici și a fost la Curtea-de-Argeș de a examinat monumentul în starea de decadență în care se afla atunci. D. de Baudot a schițat un plan, cum ar trebui lucrat, și s'a întors cu acel plan la d. Viollet le Duc să'i raporteze.

În urma acestui raport, Viollet le Duc a găsit biserica noastră de la Curtea-de-Argeș vrednică de cel mai mare interes, și d-sa mi-a recomandat pe cel mai capabil artist-arhitect pentru o asemenea lucrare, pe d. André Lecomte du Nouy, care în acel moment era atașat la comisiunea franceză trimisă în Palestina, sub conducerea d-lui Clermont-Ganeaux, pentru cercetări arheologice și tot-odată lucra la facerea unor monumente comemorative pe urmele ce păreau princesei Latour-D'Auvergne că le a descoperit despre trecerea Mântuitorului nostru Isus Christos.

Am scris d-lui Lecomte du Nouy, și peste câteva luni am priimit răspunsul, a venit și d sa, și am găsit în colegii mei din consiliul de miniștri de atunci cea mai mare bună-voință, și ast-fel a fost însărcinat d. Lecomte du Nouy cu

restaurarea bisericii episcopale de la Curtea-de-Argeș. Ce puteam face mai mult? Arhitect special nu sunt; a trebuit să mă adresez la o autoritate europeană recunoscută, și am lucrat conform cu relațiunile ce mi le-a dat.

Permiteți-mi a spune că sunt fericit de alegerea d-lui Lecomte du Nouy, căci biserica episcopală din Argeș este astăzi restaurată așa în cât face admirațiunea celor mai competenți cunoscători străini și indigeni.

Am fost cu atât mai fericit să ved terminată după atâția ani de muncă această admirabilă lucrare, cu cât la căderea noastră din minister, la 1876, mi-era teamă că va fi periclitată, după obiceiul cunoscut că ministerul subsecvent din alt partid să strice mai tot ce începuse ministerul precedent. În cazul de față am fost scăpați de acest pericol, poate grație întimplării că Viollet le Duc, pe lângă marea sa autoritate, era și fondatorul unei foi foarte liberale, *le XIX-e Siècle*, și se afla în relații cu repausatul C. A. Rosetti. Și ast-fel d. Lecomte du Nouy a aflat grație și la d. Ioan Brătianu și la d. C. A. Rosetti, și a putut termina cu un strălucit succes lucrarea d-sale. Pe lângă această lucrare și în mijlocul ei, predecesorul meu, d. Dimitrie Sturdza, care a avut o inteligentă îngrijire pentru monumentele noastre istorice, a mai însărcinat pe d. Lecomte și cu clădirea palatului episcopal de la Curtea-de-Argeș, și cu restaurarea mitropoliei Targoviștei, și a Trei-Ierarchilor și a bisericii Sfântu Nicolae din Iași.

O voce. Dar știți că se impută reaua lucrare ce s'a făcut acolo.

D. T. Maiorescu, ministru de culte. Am auzit și eu aceasta, chiar de la Inalt Preașfințitul Mitropolit din Iași, și de la alții. (Sgomot).

Eu care nu sunt special în arhitectură și, scuzați-mă, nici nu cunosc mulți alți cunoscători ai arheologiei arhitectonice la noi în țară, m'am informat de la d. Lecomte du Nouy, ca să-mi pot da seamă despre ce este vorba.

Iată punctul în discuție:

La unele din monumentele noastre bisericesti de importanță artistică sunt în starea lor de astăzi două feluri de construcții: Construcția lor primitivă după planul și stilul epocii mai vechi, în care au fost clădite prin îngrijirea fundatorilor lor, și apoi construcții adause mai pe urmă, când se va fi ivit necesitatea de reparații, cari construcții posterioare însă n'au ținut seamă nici de planul primitiv, nici de vechiul stil mai corect; ci au fost făcute în voia întâmplării și într'o vreme de o evidentă scădere a spiritului artistic.

Când este astăzi vorba de restaurarea unui asemenea monument, naște numai de cât întrebarea de capetenie: Ce trebuie restaurat? Trebuie restaurat monumentul istoric primitiv după planul și spiritul fundatorului seu dintr'o epocă mai interesantă pentru dezvoltarea artelor? Or trebuie să se facă o reparare a edificiului așa cum a fost arhitectura lui stricată prin adaose posterioare de oameni, de arhitecți sau de meșteri cari nu au vrut să ție seamă de planul primitiv și au

făcut alt-ceva, au făcut un adaos de construcțiune hibridă contrară concepțiunii artistice primitive?

Acum, dacă găsiți vre un mijloc ca să deslegăm mai bine această greutate, să numim o comisiune, care însă să nu împedice adevărata lucrare a artistului, ci numai să dea sfaturi, să supravegheze, să lumineze chestia pe cât poate, foarte bine! Toți dorim ca lucrarea să se facă cât se poate de bine.

Vă mărturisesc însă că mie 'mi-e cam teamă de asemenea comisiuni în materie de artă specială la noi în țară; se amestecă prea ușor aici tot felul de interese contrare.

În ceea ce privește icoanele sfinte de la Sf. Nicolae și obiectele găsite la săpăturile de la biserica Sf. Nicolae, costume bine păstrate de cel mai mare interes, am fost îndată încunoștințat. D. Lecomte du Nouy este un artist, care se interesează pentru tot ce este obiect de artă, a cunoscut valoarea acelor obiecte găsite.

Eu am rugat pe I. P. S. S. Mitropolitul de Iași să primească deocamdată icoanele; și Înalt Prea Sfinția Sa 'mi-a zis să le las în păstrarea preotului, care le ține în modul cel mai îngrijit. După ce se va termina lucrarea, icoanele se vor așeza la locul lor. Iar lucrurile celelalte, vestmintele găsite acolo și alte lucruri ce se mai pot găsi, cred că e mai bine să le aducem la muzeul din București.

D. M. Kogălniceanu. Este și la Iași muzeu.

D. T. Maiorescu, ministru cultelor și instrucțiunii publice. Eu cred că e mai bine ca puținele lucruri artistice ce le avem de acest fel să le adunăm la un singur loc, decât să le împrăștiem prin orașe. Dealtminteri veți avea prilejul să hotărâți aceasta la timpul său cum veți crede mai bine.

Asupra profesorului Dr. Asaki.

(Sedința Camerei de la 24 Februarie 1889)

Deputatul de Craiova dr. Atanasescu își desvoltă o lungă interpelare, în care laudă foarte mult pe profesorul dr. Asaki, se plânge de plecarea sa din țară și atacă pe adversarii săi de la facultatea de medicină din București, în deosebi pe decanul de atunci al facultății, dr. Râmniceanu, și pe dr. Severeanu.

Înainte de a răspunde ministrul interpelat, intervine în discuție deputatul G. Dem. Teodorescu, aprobând pe profesorii adversari doctorului Asaki. (Vezi dealtminteri mai sus nota la discursul No. 78, pag. 118).

Apoi vorbește :

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. D-lor, d-rul Asaki este fără îndoială profesor de mare valoare, și în scurtul timp cât a șezut în țară și cât a fost profesor la facultatea de medicină din București, a știut,

prin lecțiunile sale și prin lucrările sale științifice importante, să și atragă iubirea studenților săi și considerațiunea publicului român în mare parte. (Aplause). Tot, dar tot ce am putut face din partea administrațiunii ministeriale, am făcut pentru doctorul Asaki.

De la început d-sa a fost introdus la catedra ce o avea în timpul din urmă, printr'o lege specială; acea lege specială mai prevedea pe lângă doctorul Kalenderu și pe un alt doctor și profesor, pe d. Babeș, căruia însă prin lege specială i s'a prevăzut un institut de bacteriologie, și s'a format acest institut tot atunci cu o prevedere specială bugetară, așa în cât d. Babeș în ceea ce privește institutul său și onorarul său excepțional are poziția sa particulară fixată prin lege.

Pentru d. Asaki, de altminteri foarte favorizat, și permiteți'mi a adăoga că merita această favoare, foarte favorizat de guvernul trecut, nu s'a făcut o lege specială afară numai pentru numirea d-sale ca profesor provizoriu în modul și rangul celorlalți profesori provizorii de Universitate; căci nu s'a prevăzut prin lege creațiunea specială de vre-un institut al său, nici alt mod de a fi tratat d-sa altfel decât ceilalți profesori din țară, în cât — să mă scuze onor. interpellator — vedeți că din capul locului, situația legală a d-lui profesor Asaki era diferită de aceea a d-lui Babeș. D. Asaki dacă ar fi dorit din capul locului să aibă o poziție alta decât ceea ce a avut la facultatea noastră, adecă așa cum este a tuturilor profesorilor, făcea bine să stipu-

D. doctor Asaki a preferit o altă catedră, care să permită și exercițiul de liberă practică.

D. Babeș nu practică; este exclusiv consacrat profesoratului; pe când d. Asaki practica, și foarte bine făcea; căci știu că sunt familii în București, cari îi vor rămânea în veci recunoscătoare pentru eminentele servicii medicale aduse în practica sa chirurgicală. Foarte bine! Numai, d-lor, vedeți, dacă este așa, atunci d. Asaki să fie ceva mai moderat în celelalte pretenții. Căci pretențiile d-lui Asaki ar fi fost primite fără multă greutate, dacă era vorba de anatomie, unde d-sa ar fi fost unicul, cum este unic d. Babeș. Dar situația se schimbă intru cât-va, dacă este vorba de chirurgia operatorie, unde de! de bine, de rău, mai aveam și alții în țară, poate nu cu știința timpului din urmă cum o are d. Asaki — deși este penibil de a face comparații personale — dar în fine mai avem în țară profesori de chirurgie de o foarte mare abilitate și autoritate, cum era bătrânul Russo, la Iași, chirurg de mare valoare, cum este colegul nostru din Cameră d. doctor Severeanu, un chirurg de mare autoritate și vechiu profesor la universitatea din București.

Apoi vedeți, onor. d-le deputat interpelator și doctor, când într'o așa situație, față cu un coleg în vârstă și cu autoritate, precum nu contestați nici d-voastră că o are d. Severeanu, tot la catedra de chirurgie se aduce un alt coleg mai tînăr, or cât de renumit ar fi, trebuie să se păstreze oare-care măsură în procedurile față cu amândoi. Dar când începi a favoriza prin bu-

get, cum este dispoziția de la eforia spitalelor, relatată astăzi de d. Teodorescu, pe unul mai mult, și lași pe celălalt sau pe ceilalți la o parte; când introduci la eforia spitalelor pentru bolnavii d-lui Asaki plată îndoită, și lași pe bolnavii respectabilului Severeanu cu plată pe jumătate... De! d-lor, nu găsiți că e ceva blesant în această procedare pentru d. Severeanu? Și vă puteți mira de iritarea produsă prin asemenea proceduri?

E foarte bine că s'a făcut pentru doctorul Asaki; trebuia să se facă însă și pentru doctorul Severeanu; între ei nu trebuie să fie distincțiune la bolnavi. E foarte bine că s'a instituit institutul de chirurgie pentru doctorul Asaki; dar nu trebuie să fie isbite și lăsate în umbră institutele altor colegi de la universitate; fiind-că prin asemenea procedare nu ai face decât să provoci gelozia în corpul profesoral. (Aplause). ✓

A pune fățiș pe unii profesori în rândul întâi și pe alții în rândul al doilea, ca la drumurile de fier, unde se vorbește de clasa I și clasa II, nu cred că este o procedare nemerită în materie de instrucție și în afară de distincțiile prevăzute în chiar legea instrucției. ✕

Iată o situație care nu este din vina doctorului Asaki, dar care nu trebuie să ne mirăm că a produs nemulțumirea în o mare parte a corpului profesoral.

Dar în fine vă spun aceasta pentru a vă explica cum s'a putut produce un asemenea disentiement foarte regretabil între colegii de la facultate.

leze aceasta înainte de a fi primit funcția în condițiile în cari a primit-o; făcea bine, și cred că i se și acorda atunci, și d-nii Brătianu și Sturdza, cari 'l susțineau, cred că ar fi fost în stare să treacă o asemenea excepțională lege prin Camera de atunci.

Inșă nu s'a făcut; și știți pentru ce nu s'a făcut? Când a fost vorba să se cheme d. Babeș printr'o lege specială și personală, d-sa era între toți Românii și poate în Europa — o putem zice fără exagerare — între pușinii erudiți medici unul din acei cari a fost în specialitatea lui de bacteriologie de o reputațiune recunoscută pretutindeni. Nu ar fi fost chiar cu putință, ca la noi în țară, sub forma unui concurs obișnuit, să examineze un juriu profesoral pe doctorul Babeș în materie de bacteriologie. (Aplause). Și aci difer de modul de a vedea al onor. domn G. D. Teodorescu. Aci trebuia găsită o altă măsură decât obișnuitul concurs pentru a aduce ca profesor pe d. Babeș; trebuia pentru aceasta sau o dispoziție generală pentru Românii profesori în străinătate, sau o lege excepțională, precum s'a făcut de d. Sturdza.

Pentru d. Asaki însă, chestia stă alt-fel :

Murise doctorul Polizu, profesor de la catedra de anatomie, deci catedra de anatomie era vacantă.

Catedra de anatomie, cum este știut, cum și eu m'am informat de la profesorii din facultatea de medicină, este oare-cum coloana fundamentală pentru tot învățămîntul medical.

Profesorul de anatomie pe lângă lecțiunile de

anatomie la facultate, trebuie să-și consacre tot timpul la studiul anatomic, trebuie să petreacă, în afară de lecțiuni, tot timpul lui și în mijlocul studenților de medicină și la disecțiuni și la preparate anatomice, așa în cât nu mai poate fi vorba de libera practică pentru un profesor de anatomie. Așa este și la toate celelalte facultăți de medicină din străinătate; profesorii de anatomie au o poziție excepțională, dînșii se consacră, fără libera practică, exclusiv numai învățămîntului de anatomie.

Așa și era în intenția d'întâi să se aducă d. doctor Asaki la facultatea noastră de medicină, din Lille în Franța, unde d-sa era profesor agregat tocmai pentru cursul de anatomie. Și în acestea cred că era bine să i se facă și d-sale o poziție materială excepțională, și o și merita atunci. Atunci și pentru institutul său anatomic se putea face o situație mai bună fixată prin lege, iar nu lăsată la fluctuațiuni anuale, cum este în bugetul de astăzi. Așa a fost intenția d'întâi. Și permiteți'mi, d-le interpelator, a crede, că dacă se realiza așa, dacă d. doctor Asaki s'ar fi destinat catedrei de anatomie, ar fi fost foarte bine pentru facultatea noastră și pentru studenții noștri. Nu zic că nu a fost bine că a venit și așa, cum a venit d-sa, adecă pentru alt curs; dar ar fi fost mai bine dacă venea pentru anatomie; căci nu avem nici astăzi un profesor de anatomie, după adevărata cerință; așa că facultatea noastră de medicină nu este destul de întărită la această temelie a învățămîntului medical.

D. doctor Asaki a preferit o altă catedră, care să permită și exercițiul de liberă practică.

D. Babeș nu practică; este exclusiv consacrat profesoratului; pe când d. Asaki practica, și foarte bine făcea; căci știu că sunt familii în București, cari îi vor rămânea în veci recunoscătoare pentru eminentele servicii medicale aduse în practica sa chirurgicală. Foarte bine! Numai, d-lor, vedeți, dacă este așa, atunci d. Asaki să fie ceva mai moderat în celelalte pretenții. Căci pretențiile d-lui Asaki ar fi fost primite fără multă greutate, dacă era vorba de anatomie, unde d-sa ar fi fost unicul, cum este unic d. Babeș. Dar situația se schimbă întru cât-va, dacă este vorba de chirurgia operatorie, unde de! de bine, de rău, mai aveam și alții în țară, poate nu cu știința timpului din urmă cum o are d. Asaki — deși este penibil de a face comparații personale — dar în fine mai avem în țară profesori de chirurgie de o foarte mare abilitate și autoritate, cum era bătrânul Russo, la Iași, chirurg de mare valoare, cum este colegul nostru din Cameră d. doctor Severeanu, un chirurg de mare autoritate și vechiu profesor la universitatea din București.

Apoi vedeți, onor. d-le deputat interpelator și doctor, când într'o așa situație, față cu un coleg în vârstă și cu autoritate, precum nu contestați nici d-voastră că o are d. Severeanu, tot la catedra de chirurgie se aduce un alt coleg mai tînăr, or cât de renumit ar fi, trebuie să se păstreze oare-care măsură în procedurile față cu amândoi. Dar când începi a favoriza prin bu-

get, cum este dispoziția de la eforia spitalelor, relatată astăzi de d. Teodorescu, pe unul mai mult, și lași pe celălalt sau pe ceilalți la o parte; când introduci la eforia spitalelor pentru bolnavii d-lui Asaki plată indoită, și lași pe bolnavii respectabilului Severeanu cu plată pe jumătate... De! d-lor, nu găsiți că e ceva blesant în această procedare pentru d. Severeanu? Și vă puteți mira de iritarea produsă prin asemenea proceduri?

E foarte bine că s'a făcut pentru doctorul Asaki; trebuia să se facă însă și pentru doctorul Severeanu; între ei nu trebuie să fie distincțiune la bolnavi. E foarte bine că s'a instituit institutul de chirurgie pentru doctorul Asaki; dar nu trebuesc să fie isbite și lăsate în umbră instituturile altor colegi de la universitate; fiind-că prin asemenea procedare nu ai face decât să provoci gelozia în corpul profesoral. (Aplause).

A pune fățiș pe unii profesori în rëndul întâi și pe alții în rëndul al doilea, ca la drumurile de fier, unde se vorbește de clasa I și clasa II, nu cred că este o procedare nemerită în materie de instrucție și în afară de distincțiile prevăzute în chiar legea instrucției.

Iată o situație care nu este din vina doctorului Asaki, dar care nu trebuie să ne mirăm că a produs nemulțumirea în o mare parte a corpului profesoral.

Dar în fine vă spun aceasta pentru a vă explica cum s'a putut produce un asemenea disentiment foarte regretabil între colegii de la facultate.

Când am intrat în minister, la 23 Martie 1888, bugetul deja trecuse prin comisia bugetară.

Trebue să rectific aici o observare făcută de d. Interpelator. Noul minister din princip nu a luat nici o parte la fixarea și votarea bugetului actual. El este exclusiv opera majorității fostei Camere. În chiar ziua de 23 Martie și la 24 Martie, îmi pare, am trecut în secțiunile Camerei și am fost față la ultimele discuții ale subcomisiei pentru școli, cari se ocupa tocmai cu reducerea a peste 100.000 lei, ce i se impusese de comisia bugetară pentru echilibrarea (cam fictivă și aceasta) a bugetului. Dar am asistat ca un simplu spectator, fără a mă amesteca în discuție.

Dacă mă amestecam în o singură chestie, luam o răspundere pentru facerea acelu buget, pe care nu o puteam primi și nu aveam timpul material de a studia o lucrare așa de complicată, precum este un buget general. Căci după 6 zile, la 1 Aprilie, bugetul trebuia să intre în lucrare. Eu execut dar un buget, la facerea căruia materialmente n'am luat parte. Am asistat numai câteva ore și am auzit tăindu-se, îndreptându-se de sub comisiune din bugetul propus de predecesorii mei. După cât îmi aduc aminte, în adevăr, era doctorul Râmniceanu acela care, fiind membru al subcomisiunii, a cerut că din 6.000 lei pentru materialul institutului Asaki și din numărul mai mare de asistenți ceruți, să se șteargă 4.000 lei, să rămână numai 2.000 lei și numai un ajutor.

Așa s'a șters și s'a echilibrat bugetul astfel.

Cum am trecut de la Cameră în edificiul ministerial, am și găsit pe masă o hârtie, cea d'întâi ce am văzut-o în minister, în care profesorul Asaki își da demisia. Atunci la Martie, anul trecut, nu aveam onoarea să fiu în relații personale cu d. Asaki, d. Asaki frecventând mai ales cercurile, foarte natural din partea d-sale, cercurile guvernului trecut și ale partizaniilor săi.

Dar cu ocazia aceasta am intrat în relații oficiale cu d-sa, și mi-am făcut o plăcută datorie de a face cunoștință mai de aproape cu d. profesor Asaki. Am fost foarte mulțumit de raporturile personale ce le-am avut cu d-sa, și recunosc, că e unul din oamenii cei mai inteligenți și cei mai plăcuți, în relațiile sale. I-am spus d lui Asaki: Nu 'ți da demisia la schimbarea unui guvern. Ce ești d-ta, prefect, subprefect, funcționar administrativ? Nu e bine aceasta. Noi cu toții dorim ca corpul profesoral să fie în afară de fluctuațiile politice; nu 'ți da demisia nici într'un caz, dar în orice caz nu în minutul de față. Atunci 'mi-a spus că are să se plângă de unii colegi ai d-sale și de reducerea din buget a alocațiunilor proiectate pentru institutul d-sale.

Și eu l-am întrebat: Cum se poate ca tocmai la d-ta, așa de susținut de d. Ioan Brătianu — autoritatea d-lui Brătianu asupra Camerilor acelora e știută, — cum se poate să nu treacă în buget ceea ce dorea d. Asaki? Se vede treaba că d. Brătianu vrea, d. Sturdza vrea, dar,

d-lor — știți proverbul popular — (ilaritate), d. doctor Râmnicăeanu nu vrea.

Am exprimat d-lui Asaki părerea mea de rău că institutul d-sale nu e prevăzut precum dorea să fie, și 'i-am spus că dacă pot din partea mea să fac ceva — bugetul fiind votat — în limitele bugetului votat și dacă la noul buget ce se va prezenta, voi putea să fac ceva, voi face cu întreaga buna-voință.

D. Asaki 'mi-a mulțumit și a rămas profesor. În adevăr când a voit să 'și publice cele două volume de conferințe ale studenților de la laboratorul d-sale de clinică chirurgicală, lipsindu'i mijloacele, ministerul având un fond pentru imprimate, 'i-am dat suma ce a cerut.

În proiectul de buget, trimis deja Camerei, și încă de mult timp, am prevăzut d-lui Asaki ceea ce cerea d-sa pentru institutul de chirurgie; ce e drept însă am prevăzut ceva și pentru ceilalți colegi ai d-sale, pentru ca să nu mai re-deșteptăm acel antagonism nepotrivit. În proiectul de lege pentru reforma câtorva articole din legea instrucțiunii, proiect trecut prin consiliul de miniștri și care Luni sau cel mai târziu Marți va fi depus la Senat, e trecut în formă legală institutul de chirurgie, așa cum propuneți d-voastră din inițiativă parlamentară. Nu e însă prevăzută în proiectul meu de lege alocațiunea fixă pentru material, și cred că nici nu se poate fixa într'un proiect de lege; căci poate să fie momente când institutul de chirurgie să aibă trebuință de 15.000 lei și altă-

dată de mai puțin. Materialul institutului e prea flotant ca să 'l putem fixa într'o lege.

Astfel stau lucrurile, când, deodată, fără o prealabilă încunoștiințare, la 18 Ianuarie, găsesc pe masa ministerului, iarăș o hârtie de la d. Asaki, prin care spunea scurt: D-le ministru, am onoarea a 'mi da demisia din postul de profesor. Mărturisesc — n'am dreptul de a avea aci impresii personale ca om particular — dar am găsit procedura neobișnuită ca raport oficial. A doua zi se prezintă și o deputațiune de studenți ai facultății de medicină. Eu cu cea mai mare mulțumire stau de vorbă cu studenții — sunt și eu profesor la Universitate și cred că și studenții și profesorii trebuie să lucrăm cu toții împreună la înflorirea pe cât e cu putință a acestui edificiu de învățămînt superior. Am ascultat, zic pe studenți, cu mulțumire.

Studenții și-au arătat iubirea lor pentru d. Asaki și mi-au spus că pleacă.

Pentru ce, i-am întreat eu?

— Pentru că nu e prevăzută în buget suma trebuincioasă institutului de chirurgie.

— Dar, d-lor, le-am răspuns eu, sunteți în eroare, s'a prevăzut deja în proiectul de buget suma necesară. În proiectul de lege, ce am să fac, prevăd și înființarea unui institut de chirurgie.

— Da, decât trebuie să fie asigurat d. Asaki că se vor realiza aceste proiecte.

— Vă pot asigura că am să prevăd în buget, că am să prezent proiectul de lege; dar dacă le va primi Camera sau Senatul, aceasta nu v'o pot

spune cu siguranță; însă după dispozițiile ce le văd, și pe cât presimt eu, cred că va fi primit și că marea majoritate a acestei Camere va aproba tot ce se va cere pentru institutul d-lui Assaki. (Aprobări).

— Dar mai este și eforia spitalelor.

— Acolo, imi pare reu, nu mă pot amesteca. Dar ce va depinde de resortul meu, va fi făcut.

— Vă rugăm să chemați pe d. dr. Asaki d-v. personal și să'i vorbiți.

— Am răspuns studenților: De și cred că putea d. dr. Asaki să fi venit de la sine la minister să-mi explice pentru ce își dă demisia, dar aici nu vreau să fie chestie de susceptibilitate. Voi face eu primul pas.

Cu aceasta s'a terminat vorba mea cu studenții, cari s'au purtat, de altminteri, într'un mod foarte cuviincios.

Indată am scris d-lui dr. Asaki invitându'l să vină la minister. A venit; mi a arătat din nou dorințele sale. In proiectul de buget cerea ceva mai mult de cât pusesem eu fără să fi avut înțelegere cu d-sa. Am pus atunci prin un adaos suplimentar atât cât cerea.

Mai cerea peste ceea ce pusesem in proiectul de lege ca corespondența d-sale cu ministerul, ca șef al institutului chirurgical, să nu treacă prin decan, ci să vie direct la minister. Am adăogat și aceasta in proiect. I-am făcut d-lui dr. Assaki tot ceea ce puteam face. Ne am despărțit in mod prietenesc și a rămas să'și reia cursul. Și am auzit că a anunțat reinceperea prelegerilor sale. Mi a părut cu atât mai bine, cu

cât studenții pe vremea acelei agitații nu mai urmau prelegerile la ceilalți profesori, afară poate de unii.

Vă mărturisesc că nu înțeleg din toate acele mișcări cum se face ca studenții nu se duceau nici la celelalte prelecțiuni. Este foarte regretabil ca studenții să fie lipsiți de lecțiunile d-lui Asaki; dar pe lângă aceasta să lipsească și de la lecțiunile celorlalți profesori, aceasta este în-doit de regretabil. (Aplause).

D. dr. Asaki mai dorea încă ceva: dorea să se schimbe acum decanul facultății de medicină.

O asemenea cerere adresată ministrului este inadmisibilă. Nu există nici o formă legală care să dea dreptul ministrului să schimbe un decan în mijlocul funcțiunii sale.

D-lor, între noi, aici în Cameră, sunt și profesori de Universitate, e d. Nicolae Ionescu, e d. Cernătescu, e d. Tzoni, și alții. Toți vă vor spune că decanul este o reprezentațiune liber aleasă de profesorii universitari ai fie-cărei facultăți dintre ei pe termen de trei ani, și nu cred că este exemplul în istoria universitară din lume ca vre-un ministru să fi destituit pe vre-un decan în calitate sa de decan. Cum o să mă amestec eu, ministru, în facultatea de medicină, să spun profesorilor: Rău ați făcut că ați ales pe cutare persoană ca decan. Profesorii au dreptul ca cu majoritate să aleagă decan pe cine cred ei.

Am spus atunci d-lui Asaki: Decanul este ales pe trei ani. Eu ca ministru nu vreau și nu pot să intervin aici, și d-ta ca profesor nici nu trebuie să dorești asemenea interveniri ministeriale.

În fapt, d. Râmnicianu mai are să-și continue decanatul un an și jumătate. Eu nu cred că d-sa ține prea mult la această funcție, foarte onorifică după lege, dar uneori foarte anevoioasă. Poate se va alege un alt decan; situațiile acestea sunt după lege trecătoare. Nu-ți pot promite nimic până atunci; probabil eu atunci să nu mai fiu ministru; dar ca profesor pot vorbi cu colegii mei de la facultatea de medicină, pe câți îi cunosc mai de aproape: și este foarte cu putință ca atunci să se facă o alegere de decan care să contribuie la împăcarea facultății, dacă este vorba numai de atâta lucru. (Ilaritate).

Ne-am despărțit cu bine, d. Asaki și eu, și de la această convorbire la minister. Era spre sfârșitul lui Ianuarie.

Acum de o dată, am aflat din gazete că d. dr. Asaki într'o bună seară, iertați-mă să zic peste noapte, a plecat și a ajuns la Paris. Aceasta am aflat-o a doua sau a treia zi. Institutul de chirurgie lăsat, permiteți-mi să zic, lăsat baltă; erau acolo instrumente și alte obiecte, era un fel de mică comptabilitate, era un inventar, care trebuia dat cu oare-care regulă succesivului; erau mai întâi de toate bolnavii de la spitalul Eforiei cari s'au văzut părăsiți de o dată.

Eu nu am priimit la minister nici o încunoștințare, ci am aflat din jurnale, ca fie-care din d-voastră, că d. Asaki a plecat.

Ei acum, onorabile domnule interpelator, ce să vă răspund eu? Dacă regret că a plecat doctorul Asaki? Regret că a plecat eminentul profesor al facultății de medicină doctorul Asaki.

Dacă aş dori să se întoarcă? Aş dori din toată inima să se întoarcă doctorul Asaki. Să 'i facem toate înlesnirile; eu i le-am pus în buget şi în proiectul de lege. Mai mult ce să 'i fac? A plecat, s'a dus cam pripit; o fi ştiut omul de ce se duce. Poate are şi alte interese. M'am informat şi eu, am întrebat pe unii din prietenii săi, pe d. dr. Vitzu, unul din acei cari au contribuit ca să fie adus în ţară doctorul Asaki, şi mi-a spus alaltăeri, că a primit o scrisoare de la d. Asaki din Paris şi că impresia d-sale, a d-lui Vitzu, este că doctorul Asaki nu se va mai întoarce.

D. G. Panu. Ştiu pozitiv că se întoarce.

D. T. Maiorescu, ministru cultelor. Şi eu doresc aceasta, dar vă spun impresia amicului său d. Vitzu.

Acum dacă recunoaşterea meritelor sale ştiinţifice, ce o facem în această Cameră, va contribui să'l aducă înapoi, atunci mulţumesc d-lui interpelator că a făcut această interpelare şi să sperăm că rezultatul va fi cel dorit de d-sa.

Însă, d-lor, sfârşind, nu pot lăsa nerelevante acele cuvinte ale d-lui interpelator, cari atacau autoritatea unei persoane oficiale, din resortul administraţiunii ministerului ce'l reprezent. Eu nu găsesc bine că s'a atacat decanul facultăţii de medicină, nu găsesc că este bine a se arunca în contra lui cuvinte ca cele zise de d. interpelator, că este o ruşine prezenţa unui asemenea decan. D-lor deputaţi, decanul este alesul colegilor săi de la facultate şi trebuie să aibă autoritatea sa întregă faţă cu or cine şi mai

ales față cu studenții din facultate, și nu este nemerit din partea noastră să'i slăbim această autoritate, or-care ar fi de altminteri persoana decanului. Decanul Râmnicianu nu'mi este amic personal; aveți din întâmplare chiar o dovadă pentru aceasta.

Este în actele publicate de d. Blaramberg și distribuite Camerei pentru acuzarea ministrului trecut, un fragment din cele petrecute în o ședință a Camerei din 1887, și acolo ați citit că noă, celor din opoziție, ni se zicea că era să ne facă biftec. (Ilaritate). Această expresie era de la d. Râmnicianu; prin urmare, vedeți că nu este vorba aci de simpatii personale ale mele pentru d-sa.

Dar acum este vorba de decanul facultății de medicină, de alesul corpului profesoral, a cărui autoritate morală trebuie ținută sus față cu oricine și față cu noi cei din Cameră, cari trebuie să'i recunoaștem și să'i respectăm această autoritate.

Iată tot ce aveam să spun asupra interpelării de astăzi. (Aplause).

Răspuns la o interpelare în privința multor chestii de administrare școlară și apoi în privința salariilor preoților comunali.

(Sedința Camerei de la 10 Martie 1889)

Deputatul Ploieștilor, C. C. Dobrescu, își desvoltă o lungă interpelare — numai în *Monitorul oficial* ocupă 22 de coloane —, în care, sub pretextul cererii de lămuriri asupra unei chestii, vorbește de o sumă de alte amănunte, neanunțate mai nainte, al căror obiect dealtminteri se înțelege din următorul răspuns.

În deosebi merită să fie relevat cazul profesorului Vasilescu din Pitești, fiului de țăran, care a concurat pentru locul ocupat de un protejat al d-lui Dimancea și pentru aceasta și-a văzut două concursuri casate de Ministerul liberal de atunci (la culte d. Dimitrie Sturdza), iar ministrul ulterior, care a căutat să restabilească dreptatea, se vede atacat pentru aceasta de liberalul C. C. Dobrescu.

Asemenea incidente explică una din cauzele, pentru cari învățămîntul public la noi

nu a dat toate foloasele ce se aşteptau de la el.

T. Maiorescu, ministru al instrucţiunii publice şi al cultelor. D-lor, e un punct asupra căruia sunt de acord cu onor. d. interpelator, acela, că legea trebuie să fie absolut respectată; că nu e permis, dacă am o altă vedere, care ✕ reclamă o reformă a legii, să introducă alături de legea actuală această reformă viitoare, care poate să fie primită, dar care poate să nu fie ✕ primită de parlament. Or cât de rea ar fi o lege, ea trebuie aplicată. Cine o crede rea, să o modifice pe cale legală. De acord.

Cred însă că legea s'a aplicat în toată rigoarea şi că interpretarea d-lui interpelator e individuală a d-sale şi după părerea mea greşită. Cred mai mult, că marea majoritate a corpului profesoral, o va crede greşită; de asemenea totalitatea juriilor examinătoare sunt pentru interpretarea ce s'a dat de administraţia cultelor. ✕ Iată un răspuns occidental; căci e un răspuns absolut pentru respectarea legii, aşa dar un răspuns occidental la o interpelare cam orientală. ✕ (Ilaritate). Căci, a mă interpela asupra administraţiei generale a instrucţiunii publice şi a modului cum cred că trebuie să se aplice legea învăţămîntului, şi cu această ocazie a vorbi de liceul real din Brăila, de examenul înscris de la Ianuarie, de concursul de institutori şi de profesori, alături cu aceste 3 chestii mai generale de alte 13 chestii izolate şi personale, de d. Vasilescu din Piteşti, de o doamnă din Dobrogea,

de d. Sfințescu, de d. Batalia, de d-nii revisori Ionescu și Petrescu, de preotul Străinescu și nu știu de mai cine; aceasta însemnează o surprindere intenționată. Când se dă ministrului trei zile ca să fie pregătit, pentru a nu pierde vremea Camerei cu lucruri improvizate, d-voastră dacă voiți să vorbiți despre toate aceste cazuri personale și izolate, trebuia să le specificați mai înainte în interpelare. Din întâmplare însă le cunosc pe toate, de și puteam să nu le cunosc și să cer cele trei zile regulamentare pentru a răspunde la toate aceste chestii necoprinsă în interpelare. Voi răspunde însă acum, dacă nu obosesc prea mult Camera și în limitele scurtului timp astăzi disponibil.

Onor. d-le interpelator, să înlătur de la început tendința generală a atacului d-voastră și să dovedesc îndată și în puține cuvinte, că ați luat-o de-a 'ntoarsele, ați greșit drumul și veți ajunge la un rezultat contrar de cel ce'l așteptați. Tendința principală a imputărilor d-voastră relative la concursuri este de a arăta, că eu am introdus în această materie semnul meu personal, arbitrul autorității centrale, puterea ministerială în contra spiritului mai liberal al legii instrucțiunii.

Nu este exact; tocmai contrarul este adevărat. Am scos toată această parte a administrației din arbitrul ministrului și am descentralizat-o, lăsând-o în competența juriilor, adică a corpului profesoral reprezentat în juriile de concursuri. O veți vedea îndată.

Partea cea mai arbitrară a ministrului instruc-

țiunii publice este numirea de suplinitori și casarea concursurilor; partea liberală în spiritul legii este înlocuirea suplinitorilor prin titularii eșiți din concursuri, ale căror jurii sunt în esență compuse din corpul profesoral.

Căci, d-lor, cine numește suplinitorii după simplul său arbitru?

× Ministrul.

Este vre-o lege, care prescrie ministrului, pe cine să numească suplinitor la o catedră vacantă? Este o lege care prescrie când să se scoată la concurs o catedră vacantă? Nici una. Legea zice numai ca să se publice concursul cu trei luni înainte de a se ține. Dar când anume să se publice, nu zice.

Ce este dar în arbitrul ministrului? De a numi suplinitori cât poate mai mulți și de a-i ține cât se poate mai mult timp fără a publica concursul.

Mai este în arbitrul ministerial de a casa concursul, chiar dacă l-a publicat, și de a menține iarăși suplinitorii, sau de a numi alții.

Am găsit astfel suplinitori de 4, 5, 7 ani, și multe concursuri casate de predecesorul meu.

Când am eu dreptul neîngrădit de lege de a numi suplinitori pe cine vreau, și când am dreptul de a casa concursul de câte ori vreau, și când tocmai eu ministru mă hotărâsc a înfrâna acest arbitru administrativ, a scoate cât mai multe catedre suplinite la concurs, a nu casa concursurile și a micșora numărul suplinitorilor pentru a-i înlocui cu titularii recomandați de juriile profesionale după rezultatele concursurilor;

atunci dau o dovadă că vreau să se respecteze spiritul liberal al legii instrucțiunii publice, să se respecteze descentralizarea și autoritatea juriilor corpului profesoral. Și atunci numai un lucru *nu* mi se poate imputa: că vreau să pun semnul meu personal, arbitrul meu administrativ în conducerea școalelor. Și dacă totuși o zi-ceți aceasta, să mă iertați, d-le interpelator, nu cunoașteți administrația și n'ați înțeles chestia.

Va să zică pentru arbitrul administrativ sunt la largul meu.

Acum, d-lor, să venim la detalii și să încep cu concursul lui Vasilescu de la Pitești. Este un bătrân țăran, neaoș român, într'o comună pe drumul de la Mușetești în județul Argeș spre Pitești. Acest om are cinci copii și a muncit ca doi să'i dea la carte și ceilalți cu el împreună să lucreze la plug ca să scoată banii pentru cartea celor doi.

Și, în adevăr, unul din băieții lui este acum judecător de ocol undeva în Moldova; iar celălalt — cel din interpelarea d-lui Dobrescu de astăzi — a putut intra în liceu, a terminat liceul, a urmat la facultatea de litere din București și este unul din cei d'întâi licențiați ce au ieșit din facultatea noastră. Devine vacantă o catedră de istorie la gimnaziul din Pitești, rezidența districtului lui. Se prezintă omul la concurs și izbutește. Juriul îl propune ministerului pentru acea catedră. D. Sturdza casează concursul și publică altul. Se prezintă licențiatul Vasilescu la acest al doilea concurs și izbutește din nou.

Juriul universitar îl recomandă pentru a doua oară. D. Sturdza casează din nou concursul și lasă tot pe vechiul suplinitor la Pitești, care nici nu s'a prezentat la concurs. Aceasta era la începutul anului trecut 1888. Cade guvernul Brătianu. Atunci bătrânul țăran de lângă Mușetești vine în Capitală și vine și fiul său, licențiatul nostru, ca să mi se tângue. El zicea că prin influența d-lui Dimancea s'au casat acele concursuri și s'a menținut suplinitorul. Și bătrânul adaogă: Ce să fac? Nici acum la bătrânețele mele, să nu ved pe acest copil al meu, pe care l-am crescut cu atâta trudă, l-am trecut prin toate școlile din țară, și toți profesorii au fost mulțumiți de el, să'l ved și pe el așezat la școala pentru care a învățat?

Și atunci, d-le interpelator, 'mi-am zis și eu: un concurs casat, n'am dreptul să'l înființez, de și aveam toată dorința ca să'l pot înființa.

Imi părea din inimă rău de acel bătrân, când gândeam să'i spun că voi publica din nou concurs, fiindcă aceasta era spaima lui după cele ce pățise. Cu toate acestea legea trebuie să fie lege: am publicat din nou la concurs acea catedră din Pitești, și licențiatul Vasilescu s'a prezentat pentru a treia oară la concurs. Era singurul concurent. Și atunci juriul universitar din București imi raportează: acum patru sau cinci luni, am examinat tot noi pe acest om și știm că este bun; este singurul concurent, noi aprobăm concursul său din urmă și vi'l recomandăm din nou pentru catedra din Pitești.

D-lor deputați, este unul dintre d-voastră, afară de d. interpelator, care să creadă că am făcut rău de am aprobat această recomandare a juriului? (Aplause).

Ce era să fac? Să casez încă odată acest concurs, aceasta ar fi fost ceva absurd. Ceea ce vă poate interesa, este să vedeți ca n'am lucrat în mod arbitrar, ci am aprobat o părere a juriului. Cine 'mi poate imputa aceasta?

Trec la cazul preotului Străinescu din Giurgiu.

Am publicat la concurs o catedră primară și juriul examinator din Giurgiu, întemeiându-se pe articolul din legea instrucției, care admite că se poate recomanda cineva prin cărți și propunimente, mi l-a recomandat pe baza aceasta. Eu l-am numit, nici nu cunosc pe Străinescu, dar fiindcă juriul l-a recomandat în baza unei prescripțiuni a legii, întreb: în ce am violat eu legea?

Al treilea caz, Petrescu, revizorul din Brăila. Ei bine, sunteți neexact informat și nu vă puteți scuza pentru această neexactitate.

D-lor deputați, onor. d. interpelator zice, că n'a avut și tabloul numirilor cerut de d-sa¹⁾. Știți că tabloul acesta al tuturilor numirilor era cam greu de făcut. Decât a uitat d-sa să vă spună că ne-am înțeles personal amândoi ca să treacă d-sa la minister, unde'i sunt toate registrele deschise. D-sa m'a întrebat dacă poate să vină orcând, și am răspuns: cum nu! orce deputat are dreptul de control, poți să vii or-

¹⁾ Vezi mai sus discursul No. 89, lit. a).

când și să cercetezi orce. Prin urmare dacă n'ați luat informații suficiente, nu este vina mea, ci a d-voastră.

D. Petrescu revizor școlar din Brăila? Să vedem și cazul acesta.

D. Petrescu la început a fost numit institutor cu concurs, și a funcționat ca institutor multă vreme și din institutor numit prin concurs, în cele din urmă negreșit definitiv, a trecut revizor la Brăila și a ținut conferențele obișnuite și a mers din clasă în clasă. Atunci s'a pus întrebarea juriului concursului primar din Brăila: Un revizor școlar, care mai înainte fusese numit institutor prin concurs și obținuse titlul definitiv și care a trecut apoi la revizorat și a fost revizor mai mult timp, mai poate acum să reîntre iarăș ca institutor unde era înainte? Și juriul a spus: Mai poate, și atunci consiliul permanent a aprobat, și eu am aprobat consiliul permanent. Ce este aceasta? Este călcare de lege? (Ilaritate).

Al patrulea caz: O doamnă din Dobrogea, numită institutoare.

Nu cunoașteți legea Dobrogei, onorabile interpelator; acolo nu se aplică încă legea instrucțiunii publice și nici nu se poate aplica; este statutul Dobrogei; căci nu este Dobrogea intrată în legea instrucțiunii publice, cum nu este intrată în legea constituțională politică. Membrii învățământului public în Dobrogea s'au numit și se numesc după propunerea revizorului școlar, și știți pentru ce? Pentru că legea instrucțiunii prescrie la concursuri primare intervenția

comunei, care deleagă membrii în juriu, și pune școalele sătești și sub autoritatea consiliilor comunale; și în Dobrogea multe comune sunt turcești și bulgărești, și nu poate veni turcul ca să examineze pe un membru al învățămîntului nostru român, de pe teoria occidentală; căci ei au obiceiuri orientale. (Ilaritate, aplause).

Acum să vedem cazul d-lui Stoicescu, învățător de la Pogoane. Dar am să relevz mai întâi un lucru.

Ați zis, d-le Dobrescu, că îndată după alegeri s'a schimbat revizorul școlar din Prahova. Este inexact! (Intreruperi din partea d-lui Dobrescu).

Doriți să trec peste cuvintele „după alegeri?”

Apoi intenții malițioase le știu și eu, sunt și eu în Parlament de multă vreme și mai am și păcatul de a fi fost avocat și știu să brodesc cuvintele (ilaritate), și știu ce vrea să zică a produce un fel de atmosferă morală prin o insinuare piezișe, și a-ți da apoi aerul, că n'ai zis nimic rău.

Am schimbat pe d. revizor școlar din cauza alegerilor sau în vederea alegerilor? Nu. Atunci ce are a face vorba „după alegeri”? Nimic! (Ilaritate).

D. C. C. Dobrescu. Un fapt.

D. Titu Maiorescu, ministru instrucțiunii publice. Un fapt? Sau o insinuare? *Post hoc, ergo propter hoc?* (Mare ilaritate). Este inexact. Trebuie să fie inexact, scuzați-mă; nu'mi aduc bine aminte data, dar știu că trebuie să fi fost mult timp după alegeri și în afară de orce le-

gătură posibilă cu alegerile trecute. Ați insinuat cuvîntul „după alegeri“ și eu vreau să relevez această insinuare și să o țintuesc aici în Cameră.

Imi trebuia un revizor în Prahova și am întreat pe d. Christu Negoescu, care nu'mi este amic politic, și pe ceilalți colegi ai d-sale de acolo, și pe d. Ienescu și pe d. Micescu, pe toți deputații profesori din Ploești, va să zică mult timp după alegeri, ca să'mi recomande fără coloare politică, un revizor cum se cade: căci eu numisem pe un literat român, de valoare după părerea mea, pe d. Vlahuță poetul; îl numisem revizor de vară în valea poetică a Prahovei. Dar nu s'a prea dus la inspecție; și când era de inspectat, inspectorul lipsea din Prahova, era în București, a lipsit chiar de la conferențele învățătorilor din Ploești, la cari am asistat eu. Astfel, cu toată părerea mea de rău, am fost nevoit să spun acestui amic literar: nu ești bun de administrație la școli; și m'am adresat la d-nii din Ploești să'mi recomande pe altul. Mi-au recomandat pe institutorul din Ploești Iosif Ionescu junior. Nici nu cunoșteam pe d. Iosif Ionescu, dar am văzut și din actele ministerului că este un învățător cu merite. Poate că este un alegător înfocat al ultra-liberalilor, fiindcă l-a recomandat d. Christu Negoescu, poate este un alegător al d-voastre, d-le Dobrescu. Dar nu de aceasta m'am preocupat, ci de școală, și l-am numit revizor.

Așa dar cuvîntul *după alegeri* nu are ce căuta aici. Apoi atunci să'l ștergem? Foarte bine;

să'l ștergem! Cum am șters și cazul din Dobrogea și cazul lui Vasilescu, și al lui Străchinescu, și cum sper că vom șterge și pe celelalte. (Iaritate, aplause).

Mi-a venit și mie, nu astăzi pentru prima oară, ci deja de vr'o trei zile fără să știu ce veți vorbi în interpelarea de astăzi, 'mi-a venit știrea, că acest Stoicescu, este om capabil, și că revizorul a făcut rău să ceară depărtarea lui pentru incapacitate. Am cerut informații anume d-lui revizor și lucrul stă în suspens, și să mă păzească Dumnezeu să dau eu vr'odată în cap unui institutor capabil!

D. Micescu. Cunosc foarte bine pe Stoicescu, mi-a fost școlar în școala normală, a fost cel dintâi școlar în școala noastră, și eu în toate împrejurările am urmărit pe foștii mei școlari; și mi s'a dovedit că este unul dintre învățătorii distinși.

D. ministru de culte. Foarte bine. Aștept explicările anume cerute de la revizorul Ionescu și voi examina cazul cu cea mai mare serioșitate. Dacă este învățătorul Stoicescu, precum îl arată d. Micescu, va fi reintegrat. Dar nu mă voi mărgini aici. Găsesc inadmisibil, ca un revizor pentru satisfacțiunea sa personală să-și permită a înegri un bun institutor. Dar voi aștepta mai întâi explicările revizorului.

D-lor, când sunt peste 2.000 de învățători și 1.000 de institutori și profesori, tot ce puteți cere de la mine, este să am dorința legitimă de a face bine, și dacă găsiți ceva rău, semna-

lați-mi ca să îndreptez. Cum v'am spus, pentru cazul acesta al lui Stoicescu, este începutul de îndreptare deja făcut.

Trec acum la d. Sfințescu din Slatina.

Legea zice : Profesorii titulari de facultate sunt inamovibili, ei nu se vor putea strămuta fără a lor expresă învoire.

Profesorii universitari ! Dar pentru ceilalți profesori ? Dar pentru institutori ?

Aici legea nu numai că nu oprește, ci pare că ar zice : Fiindcă am exceptat numai pe profesorii universitari, pe ceilalți mai ales, îi poate transfera ministerul. (Intreruperi).

Practica așa este.

Onorabile interpelator, în proiectul de lege depus la Senat am propus inamovibilitatea și pentru membrii din învățămîntul primar.

Vrea să zică nu intenția mea o puteți acuza ; dar practica este așa ; și nu este astăzi altă autoritate în lege care să pronunțe strămutare, de cât autoritatea administrativă. Eu în proiectul de lege am introdus strămutarea între pedepsele aplicate de pairi.

Ca motive ? d. Sfințescu s'a zis că e vechiu institutor și bun institutor în școală. Așa este. Dar mi s'a spus că e cam buclucaș, se ceartă cu prea multă lume ; ba se amestecă când primăria cumpără un ceasornic, ba când zidește o casă, ba când face altceva, etc. Astfel am primit în contra lui multe reclamații ; și reclamații nu politice, ci de la părinți : Nu mai putem trăi cu omul acesta ; luați-l de la noi.

Așa fiind, de ce, onorabile interpelator, veniți și i luați apărarea lui Sfîntescu, când eu m'am înțeles cu el?

Săptămîna trecută a venit la mine d. Sfîntescu și mi-a zis: De ce mă strămuți la Zimnicea? am copii, strămută-mă la București. Și eu 'i-am spus că aceasta nu se poate în mijlocul anului școlar; te vei duce acum la Zimnicea, dar la sfîrșitul anului școlar ai să fii adus în București, unde sunt școli pentru copii d-tale. D. Sfîntescu mi-a mulțumit și a plecat.

Dacă este ceva ce'l poate neliniști pe Sfîntescu, cred că ar fi interpelarea d-lui Dobrescu. (Aplause, ilaritate).

Dar îi promit d-lui Sfîntescu, că n'are să i facă rēu interpelarea de față și că'l voi aduce în Iulie la București.

Dar cu Batalia? Cu Batalia este altceva. Aici o parte din deputați vor fi de altă părere; dar sper că majoritatea mă va aproba.

D. Batalia este un învățător sătesc bun; dar ca învățător sătesc se amestecă foarte mult în agitățile electorale, și se amestecă în următorul mod:

În timpul alegerilor un frate al său a închis pe un primar; și aceasta în momentele, în cari în jurul Bucureștilor erau turburări. Și pe când fratele lui Batalia ținea închis pe primar, învățătorul Batalia venea și citea legea comunală, drepturile constituționale, ce pot să facă și ce nu pot să facă țărani contra primarului închis și batjocorit de către locuitori. Iată faptul ce

mi se denunță de prefectură ; însă numai după denunțări administrative, eu nu schimb învățătorii. Am trimis revizorul școlar care mi-a relatat următorul fapt, și în urma acestui fapt am îndepărtat pe Batalia conform legii : s'a dus revizorul la fața locului, și când a vrut să anche-teze, a venit jumătatea satului ca să susție pe Batalia și jumătatea satului ca să'l acuze, și erau așa de aprinși o jumătate contra celeilalte, încât revizorul școlar, de frică să nu se întâm-ple bătăi și omoruri, s'a retras și a venit să'mi zică : nu pot face ancheta aceasta. În fața acestui lucru, a cărui interpretare sta aci în conștiința mea, mi-a fost destul ca în împrejurările de față, să depărtez pe Batalia, și așa voi face în toate cazurile analoage cât timp voi sta aici. Când un învățător de sat, care e chemat să răspân-dească lumina între copii și să atragă din par-tea tuturilor părinților cu drag de învățămînt copii în școala lui, când ajunge, pentru te miri ce interese în afară de școală, a produce o așa resvrătire în satul unde trebuie să fie și el tată la copii, în cât jumătate din sat vrea să omoare altă jumătate, cari susțin sau acuză pe un învățător, acel învățător e rău, și nu se cade să rămăe în capul unei școli. (Aplause).

Termin acum, d-lor, cu chestia concursurilor. În legea instrucțiunii publice se zice : or-ce nu-mire se va face prin concurs, adică numire pro-vizorie ; căci suplinitorii se numesc de ministru cum vrea acesta. Eu am dispus numiri în urmă de concursuri, pentru vacanțe similare, ca să nu las suplinitorii la arbitrul meu. Legea zice : pen-

tru catedre vacante se publică concurs; dacă e un singur candidat, se face examen; dacă sunt mai mulți, se face concurs; ministrul vede cum a decis juriul și sau admite decisiunea, sau casează.

Ei, ce au decis juriile? Aci e defectul argumentațiunilor d-voastre și ceea ce l-a făcut să vorbească și pe d. Cernătescu, membru în multe jurii. Juriile trimit următorul rezultat: sunt două catedre spre exemplu vacante scoase la concurs; s'au prezentat, cum a fost acum la București, 53 de concurenți; de la proba înscrisă au fost respinși 44; au rămas 9 pentru oral. Din aceștia au trecut toți 9 cu note bune și la oral. Atunci juriile dau note de admisibilitate tutelor cari au trecut concursul cu succes. Când juriile, trimițând un raport, ar zice: acești doi au trecut, îi recomandăm, dar pe ceilalți nu 'i recomandăm, eu n'aș numi pe nimeni din cei lipșiți de recomandarea juriilor de concursuri.

Când însă juriul profesoral, instituit după lege, iar nu după arbitrul meu, vine și zice, cum zice de regulă: Doi concurenți au eșit mai bine, vi'i recomand pentru cele două catedre; dar și 3, 4 sau 5 alții au trecut cu succes, vi'i recomand pentru o catedră similară, și eu 'i numesc: ce lege s'a călcat?

D. N. Voinov. Aceasta e schimbare de lege.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice. Nu e schimbare de lege, e absolut legitimă interpretare, e în chiar spiritul legii.

Dar acum, d-lor, care e necesitatea practică? Pentru ce adică un ministru, căruia i-ar fi mai

comod să mențină un suplinitor, să se lipsească de acest drept, primind recomandarea juriului? Pentru următorul motiv practic . . .

D. N. Voinov. Privăți d-voastre de dreptul de a se prezenta la concurs pe acela care s'a preparat pentru acea catedră?

D. ministru al instrucțiunii publice. Nu s'a făcut așa. Nu sunteți deprinși cu această parte a administrației.¹⁾

Se poate întâmpla și se întâmplă de regulă ca, pe când cineva a eșit cu succes la concurs, să devină în acest timp vacantă o catedră similară, care, așa dar, n'a avut timpul de a fi publicată la concurs; am acum un concurent pe care 'l recomandă juriul; pe acesta, cred eu, îl pot numi la acea nouă catedră vacantă.

Părerea d-voastre contrarie, dacă o susțineți, nu va fi împărtășită de marea majoritate a tuturor aceluia, cari s'au preparat pentru profesorat, nici de marea majoritate a corpului profesoral. Și dacă e ceva care a liniștit și a adus încredere între concurenți și în această parte flotantă a corpului profesoral, e tocmai această măsură de interpretare a legii. Pentru ca să înțelegeți, să vă fac puțin istoricul.

S'a publicat concurs pentru două catedre primare din București. S'au prezentat 53 de concurenți. Concursul în fapt a ținut 4 sêp-

¹⁾ Chestia e din nou și mai pe larg explicată în discursul No. 104 de mai jos, răspuns la o interpelare a d-lui G. Dem. Teodorescu.

tămâni și dintre concurenți au eșit 9 cu note bune.

Vă dați d-voastre seamă ce însemnează 4 săptămâni de concurs?

Institutori și institutoare fără avere vin în București și stau pe la oteluri 4 săptămâni, prezentându-se zi cu zi la examen, așa încât pentru dânsii e și un sacrificiu, precum este și o zdruncinare sufletească din cele mai mari. Și după 4 săptămâni de probe, se resping 43 ca incapabili; se recomandă de către juriu doi foarte capabili, și succesiv încă 7 capabili. Chiar în zilele acestea devine vacantă încă o catedră similară. Ce voiți d-voastră? Să se țină încă un concurs imediat după cel d'întâi și juriul să recomande numai pe unul mai capabil și pe ceilalți, cari au reușit și ei, să'i declare lipsiți de or-ce drept?

Devine iarăși vacantă o catedră identică; se prezintă din nou; iarăș sacrificii pecuniare, iarăș zdruncinare sufletească; îl trece un concurent și pe acesta cu succes, dar nu ese cel d'întâi. Și atunci să meargă veșnic la concursuri?

D-lor, am găsit în dosarul ministerului concurenți, institutori și institutoare, cari au trecut astfel 3, 4, 5, ba chiar și 6 și 7 concursuri, totdeauna cu succes, însă nu cei d'întâi. Ei bine, ceea ce m'a făcut să iau această măsură, care nu este în contradicțiune cu nici o lege, a fost mila de acea sumedenie de concurenți, de acele relativ enorme sacrificii bănești și zdruncinări sufletești ale aspiranților la o catedră școlară.

D-lor, legea, or-ce veți zice, a fost bine interpretată în sensul acesta liberal, când am luat din mâna administrației centrale arbitrul numirii și perpetuării de suplinitori și am sancționat pe o scară largă și cu păzirea celei mai riguroase dreptăți rezultatele concursurilor așa cum ni le-au prezentat juriile profesionale.

Dacă nu înțelege d. reprezentant de Prahova acest element liberal în procederea mea, îmi pare rău pentru d-sa; dar cred că trebuie să și caute alt teren, dacă vrea să mă combată.

Orele sunt prea înaintate și mă văd silit a încheia aici răspunsul meu. (Aplause).

In aceeaș sedință, la o interpelare a d-lui Dimitrie A. Șturdza, pe atunci deputat de Tecuci, relativă la neplata salariilor preoților sătești din districtul său electoral, răspunde

T. Maioreșcu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. Domnilor deputați, mulțumesc d-lui interpelator pentru semnalarea acelor fapte.

În administrația acestui minister sunt numai 180 de biserici, foste monăstirești; celelalte biserici, în număr de 6.000, sunt sub administrația comunelor, în ceea ce privește partea bugetară semnalată de d. interpelator.

Prin urmare interpelarea aceasta se cuvenea a fi adresată d-lui ministru de interne. Cu toate acestea răspund eu pentru d-sa.

În legea comunală plata salariilor preoților bisericilor comunei este o obligație, pe care o îndeplinesc consiliile comunale, și la caz când

consiliile comunale nu o îndeplinesc, se poate îndeplini din oficiu de către consiliul județean, or de către ministerul de interne.

În cazul de față, cum arată d. interpelator, comunele și-au făcut datoria de a înscrie în bugetele lor salariile preoților lor; însă consiliul județean a șters acele alocațiuni. Când consiliul județean de Tutova a făcut așa, a violat legea. Voi interveni imediat pe lângă d. ministru de interne, și vă asigur că se va restabili în bugetele comunale o alocație pentru preoții lor.

Fac însă rezervă în privința cifrei fie-cării alocații, despre care poate fi discuție.

Chestie personală în privința „petiției
de la Iași“.

(Ședința Camerei de la 1 Aprilie 1889)

Ministerul din acel timp.

Lascar Catargi, președinte și interne.

G. Vernescu, finanțe.

General G. Manu, război.

Al. Lahovari, externe și *ad-interim* lucrări
publice.

N. L. Gherassi, justiție.

C. Boerescu, culte.

Gr. Păuceșcu, domenii.

Frământările din partidul conservator, despre care am vorbit în introducerea istorică, produc efemerul minister de mai sus în împrejurările arătate la pag. 40. Neapărat că încep îndată în Cameră explicații între ministrul-președinte Lascar Catargi și d. Petre Carp, în decursul cărora se impută d-lui Carp și participarea sa la așa numita „pe-

tiție de la Iași“¹⁾. D. Carp rectifică îndată în Cameră eroarea de fapt cu pretinsa sa participare, și atunci ministrul-prezident implică în chestie pe autorul scrierii de față prin următoarele cuvinte :

„D. ministru-președinte Lascar Catargi : In chestia cu suplica de la Iași, am spus că d. Carp, împreună cu d. Maiorescu și alții din partidul d-sale, au adus acea suplică în Cameră și au sprijinit-o.

D. I. Negruzzi : D. Carp reprezenta atunci țara la Viena.

D. Lascar Catargi, președintele consiliului : Vă înșelați. Dar chiar așa de ar fi, chiar dacă numai d. Maiorescu ar fi adus suplica în Cameră, tot una este, cum am spus și ieri. D-lor, eu am dat dovezi în totdeauna că de multe ori știu să tac la atacurile personale ce mi se aduc fie chiar cele mai nedrepte, fiindcă nu'mi place să văd perzându-se timpul Camerei în asemenea discuțiuni, și de aceea nici acum nu mai insist asupra acelei suplice, ca să vă spun ce fel de program politic se coprindea într'însa și să vă arăt împregiurul cărora idei se formase acel grup, ai cărui conducători și inspiratori erau mai cu osebire d-nii Carp și Maiorescu.“

La aceste cuvinte se vede silit să ia cuvântul și

T. Maiorescu. D-le președinte, cer cuvântul în chestie personală, relativ la ceea ce a zis d. prezident al consiliului.

D. vice-președinte. D. Maiorescu are cuvântul.

¹⁾ Vezi vol. I, pag. 54 și urm.

T. Maiorescu. D-lor deputați, vă rog să mă scuzați dacă vă iau câteva secunde cu explicații; știți că lucrul nu e provocat de mine și nici merită să ocupe prea mult timpul Camerei. Ca toate chestiile personale, e și aceasta foarte indiferentă.

Petiția de la Iași? Petiția de la Iași a fost combătută de d. Carp totdeauna, și nu a fost ea însăși iscălită de mine și nici de d. Negruzzi.

E foarte curios, cu ce ușurință se lățesc la noi legendele neexacte. Singura mângâiere este, că ceea ce se lățește așa de ușor nu poate să aibă mare importanță, chiar dacă ar fi exact.

Aș fi iscălit sau nu petiția de la Iași, ce are a face? Cu toate acestea nu am iscălit-o.

Evident că d. prezident al consiliului credea că am iscălit-o; e numai o eroare de fapt care trebuie rectificată.

După întimplarea de la sala Slătineanului în 1871, d. Lascar Catargi a avut marele merit istoric — care 'i va fi totdeauna recunoscut de oamenii nepărtinitori — de a fi luat frânele guvernului și de a fi dus situația la bun capăt. Era o situație foarte critică; și d-sa a făcut un act de mare valoare când s'a interpus atunci cu toată energia și autoritatea d-sale. Era momentul unde părea dinastia noastră în pericol; d. Catargi a scăpat-o atunci.

Noi pe atunci ne numeam junimiști, și atunci ne luasem acest nume ca niște oameni, cari se ocupau exclusiv de literatură în Iași.

Eu eram până la 1871 fericit de a nu face de loc politică, cu o singură excepție la 1866. La

1866, unii oameni politici din Iași, din cari sunt și unii din susținătorii d-lui prezident al consiliului de astăzi, aveau aerul de a fi separatiști și de a voi să rupă Moldova de Valahia...

O voce. Altă legendă.

D. N. C. Aslan. Cer cuvîntul.

D. M. Kogălniceanu. Cer cuvîntul pentru o chestie cu totul nepersonală.

T. Maiorescu. Atunci avea aerul...

D. N. C. Aslan. Ce va să zică avea aerul?

T. Maiorescu. Aparența... Atunci am scris în contra acestei tendențe de la 1866; am scris și am vorbit cu violență și cu prea mare violență. Dar acesta era un moment trecător. Afară de acel moment noi făceam exclusiv literatură; noi: d. Vasile Pogor, Negruzzi, Gane, Rosetti și alții. D. Carp fusese singurul printre noi care făcuse politică; era și este principala d-sale ocupațiune.

Așa dar la 1871, primăvara, venise d. Cătărgi la guvern; vine în Iași Măria Sa Principele Domnitor, însoțit de d. Iorgu Filipescu, mareșal, și de d. Costaforu, ministru. Și d. Costaforu vine la mine personal și la d. Pogor și ne face următorul apel¹⁾:

Nu se poate ca oameni cari au oare-care cultură și se ocupă cu o parte a intereselor țării, cum e literatura, să rămână în momentul de față desinteresăți de o altă parte a intereselor țării, care și are în momentul de față mai mare importanță, adică de situația politică. Astfel ne-a

¹⁾ Vezi vol. I, pag. 42.

provocat să intrăm în mișcarea politică. Noi, ca prieteni literari, ne-am adunat și am discutat între noi propunerea. Am hotărât atunci să intrăm în mișcarea politică și să sprijinim acțiunea patriotică a d-lui Lascar Catargi de atunci. De n'ar fi fost d. Catargi, de ar fi fost or-cine în acel moment, care susținea la guvern forma monarhică, noi, conform convingerilor noastre, l-am fi sprijinit din principiu.

In aceste împrejurări noi, literații junimiști din Iași, am intrat în politică; și aci e involuntara nedreptate a onor. prezident al consiliului, când ne impută oare-cum noastră petiția de la Iași. Găsim atunci format, nu de noi, ci nu știu de cine format, negreșit de un om mai în vîrstă și cu o altă autoritate politică decât noi, probabil cu asentimentul d-lui Costaforu și Iorgu Filipescu, găsim — zic — format atunci în Iași partidul conservator, partidul politic, care vă susținea pe d-voastră, sub presidența prințului Grigore Sturdza.

Când te hotărăști ca să intri în politică și să susții un guvern, noi fiind oameni până atunci numai literați și tineri, negreșit că te asociezi la situația ce o găsești. Așa, d-lor, am găsit pe principele Gr. Sturdza în această calitate de inspiratorul principal al conservatorilor din Iași.

Pe principele Gr. Sturdza eu unul nu avusem onoarea de a'l cunoaște decât dintr'o singură convorbire anterioară, și aceasta era relativă la un studiu asupra teoriei atomistice, de care se ocupa pe atunci prințul Grigore Sturdza cu cel mai mare interes, și de lupta cu teoriile lui Kant.

Discutasem cu cea mai mare plăcere atomistica și Kant, nici de cum, după cum vedeți, politica. Când am văzut că d-sa e prezidentul situației politice din Iași, nici atunci nu m'am adresat la d-sa; dar, chemându-mă d-sa într'o seară ca să iau parte la acțiunea politică, principele Gr. Sturdza ne-a citit în acea seară, prima seară în care făceam politică conservatoare în Iași, ne-a citit într'un cerc mai intim petiția de la Iași, scrisă și concepută de principele Gr. Sturdza.

Această petiție, în adevăr, are și concepția energică și stilul lapidar al acestui cap în multe privințe eminent, numai cam schimbător în preocupările și predilecțiile sale; îl știam cu 6 luni înapoi afundat în atomistică și în Kant; iar acum îl vedeam în plină concepție politică.

Și încă eu, cam indiferent în ale politicei după cum sunt, n'am venit în acea seară decât târziu și numai după un îndoit apel, prin care mi să spunea ca să viu numai decât. Adunarea se ținea în locuința principelui Sturdza de lângă Mitropolie, acum cam ruinată.¹⁾

Am găsit o atmosferă turbure. Din partea prietenilor noștri literari era — d. Carp era absent atunci, era la Viena, ne scria numai și a fost contra petiției — era d. Pogor, care zicea: nu intru în aceasta, căci între propunerile petiției de la Iași, concepută și scrisă, după cum am spus, de principele Gr. Sturdza, era o tendență

¹⁾ S'a cumpărat mai târziu de Stat și s'a reparat pentru seminarul teologic.

de acțiune conservatoare ce o aprobam atunci cu toții; erau însă și niște lucruri, pe cari d. Pogorzicea că nici odată nu le putem aproba, și eu asemenea.

D. I. Negruzzi. Și eu.

D. Titu Maiorescu. Și d. Negruzzi.

Principele Grigore Sturdza cerea să se modifice legea electorală, să se modifice legea comunală în sens conservator; eram de acord. Dar mai cerea să se modifice Constituțiunea la articolul în care se vorbește de pedeapsa cu moarte, și unde Constituțiunea zice, că nu se poate înființa decât în cazurile prevăzute de codul militar, prințul Sturdza cerea a se adăoga „și pentru asasinate“; căci se întâmplaseră atunci câteva asasinate în Iași, cari înspăimântase pe multă lume.

Dealtminteri cuvântul de „spânzurătoare“, ce mi l-a aruncat ieri d. ministru-prezident, îmi poate fi politicește indiferent. Căci, ca să vină un om politic să ceară pedeapsa cu moarte din materie militară și pentru un anume caz în materie civilă, este un lucru care nu atinge grupările de principii politice.

Pedeapsa cu moarte este însă o chestie însemnată pentru conștiința unui om de legi; și în această calitate d. Pogor și d. Negruzzi erau absolut contra, și ziceau, în momentul când am venit eu la acea adunare, că dacă stăruiește d. Sturdza într'aceasta, atunci nu se poate face nimic cu noi. Principele Grigore Sturdza nu a cedat, nici noi n'am cedat, și atunci eu am propus o redacție mijlocie — cei mai indiferenți găsesc mai curând un teren de conciliare.

Am propus ca noi să nu subscriem această petiție; numai cine o împărtășește în totalitatea ei, să o subscrie; dar fiind-că noi am fost apoi aleși deputați, ca aderenți ai partidului conservator, puteam arăta, în scris, că ne unim cu tendența acelei petiții și o vom prezenta Camerei, rămânând la Cameră să o primească sau nu.

Această transacțiune a primit-o prințul Sturdza și am primit-o și noi, d. Pogor, d. Negruzzi și eu. Acea petiție venită astfel de la Iași, este în cartoanele Camerei și puteți vedea, că este ea însăși scrisă numai de acei cari au primit-o în întregul ei; dar noi n'am iscălit-o, tocmai din cauza pedepsei cu moarte, ne-am declarat însă de acord cu tendența ei politică și ne-am angajat a o prezenta la Cameră, în ale cărei cartoane este și astăzi.

Așa dar, vedeți, că onor. prezident al consiliului era puțin generos de a ne imputa noastră spânzurătoare, noastră, cari tocmai ne-am luptat în contra acelei pedepse cu moarte, dar cari am căutat un mijloc de transacțiune ca să nu se spargă formarea conservatoare ce se făcea atunci în Iași sub principele Gr. Sturdza, pentru a vă susține pe d-voastre.

Ce este drept, se aștepta ca lucrarea petiției de la Iași să meargă mai departe; fiind-că prințul Gr. Sturdza stăruia în primele momente cu multă energie; am avut atunci onoarea să vorbesc cu d. Catargi, și d-sa a zis că nu este momentul a se face asemenea lucruri.

Am avut o întrunire la prințul Dimitrie Ghica la șosea, cu mai mulți conservatori din Bucu-

rești. Însă nimeni n'a mai insistat, nici chiar prințul Grigorie Sturdza; căci după vr'o 6 luni l'am găsit pe prințul Grigorie ocupându-se de alte interese, de astă dată nu de atomistică, ci de invențiunea ingenioasă a unei violine sau a unui clavier. Cum vedeți, chiar și tendența petiției de la Iași, cu care noi ne unisem, a rămas astfel părăsită.

Repet dar, noi n'am scris însăși petiția de la Iași. (Aplause).

**Interpelare în privința deputaților prefecți
în perspectivă. Interese private și idei.**

(Sedința Camerei de la 19 Mai 1889)

În contra ministerului Lascar Catargi, așa cum îl arată nota de la discursul precedent, se hotărăște în nou înființatul „club constituțional” să se mai adreseze înainte de închiderea sesiunii parlamentare câteva interpelări, care să releve reînceperea vechielor practici administrative, în contra cărora erau îndreptate vederile clubului nostru. Una din aceste este și cea următoare, cu a cărei desvoltare a fost însărcinat autorul acestei scrieri:

D-lor deputați, vă mărturisesc că mă simt cam jenat în desvoltarea interpelării mele prin cuvintele ce le-am auzit chiar astăzi rostite din partea unuia din cei mai eminenți membri ai majorității, rostite de două ori, și odată subliniate prin aplausele unora din d-voastră.

Onor. d. Apostoleanu contestă dreptul absolut și dreptul individual al deputatului de a'și desvolta interpelarea la ziua prevăzută în regulamentul, și îl supune aprețierii majorității în unele cazuri.

Înțelegeți, cât este de neplăcut de a fi întîmpinat în chiar ziua în care voești să vorbești, și eu vorbesc foarte rar, cu asemenea aprețieri parlamentare, care vor să facă din dreptul tău o toleranță a majorității.

Cunosc teoria, am auzit-o tocmai așa în Camera colectivistă; era atunci susținută de onor. d. Lascar; se întîmplase să fie tot o interpelare a mea la ordinea zilei, asupra devastărilor redacțiilor de la 5 Septemvrie; și atunci cu teoria aceasta, majoritatea Camerei a mers ceva mai departe, a amânat interpelarea câteva zile; dar în fine chiar Camera de atunci a revenit și a recunoscut că asemenea teorie nu se poate susține, până când nu se va modifica regulamentul actual al Camerei. Când se va modifica regulamentul Camerei, fie-care din interpelanți va avea să se conforme nouelor condițiuni, dacă nouă condițiuni vor fi puse. Până atunci dreptul meu individual este incontestabil, și mulțumesc Camerei că nu a dat mai multă urmare teoriilor onor. d. Apostoleanu.

Voci. Cer cuvîntul.

T. Maiorescu. D-lor deputați, nu mi-aș fi permis — abstracție făcînd de teoria d-lui Apostoleanu — nu mi-aș fi permis să ve cer atenția d-voastră, fie măcar pentru acele 15—20 minute, cât va ține vorbirea mea, dacă întreba-

rea ce voi să o ridic înaintea Camerei, nu ar sta tocmai în momentul de față, când Camera este chemată a da un vot din cele mai însemnate, votul asupra bugetelor, în legătură cu situația noastră parlamentară.

Sper că onor. d. prezident al consiliului și ministru de interne prin răspunsul ce va binevoii a da, va împrăștia nedumerirea ce s'a născut în unii din noi asupra aparințelor unui nou și, după părerea mea, foarte rău precedent constituțional.

D-lor deputați, când vorbesc de precedent constituțional, înțelegeți că este o chestie de un interes mai general, și aș voi să eliminez din ea tot ce ar avea aerul de ostilitate specială contra guvernului; este o chestie care ar privi orce Cameră și orce guvern. Eu am cu atât mai puțină intenție de ostilitate în dezvoltarea acestei interpelări, cu cât vă mărturisesc că o parte din criticile făcute în contra d-lui ministru-prezident nu'mi par întemeiate.

S'a vorbit de atitudinea d-lui Lascar Catargi în alegerile trecute față cu proiectele de legi, pe cari le pusesem noi ca guvern înaintea alegătorilor. Am citit și am auzit criticându-se această atitudine a d-sale ca îndoioasă sau ca inconsecventă.

Nu găsesc de loc, și este o datorie de nepărtinire să afirm că nu găsesc de loc meritată o asemenea imputare. Ce este drept, noi ca guvern am crezut de datorie noastră să introducem ca precedent constituțional următoarea procedare: orce guvern, care se prezentă înaintea

alegerilor generale, să arate țării în acelaș timp programul său de idei politice, dar nu ideile sale vagi, nu un program de generalități, ci chiar proiectele de legi precis elaborate, pe care le crede mai importante pentru legislatura viitoare de 4 ani.

Acest precedent credeam noi că este necesar și că decurge din o justă aplicare a spiritului constituțional. De aceea proiectele noastre de legi mai principale le-am publicat chiar prin *Monitorul oficial*, ca o datorie oficială a orăărui minister constituțional înaintea alegerilor generale.

Acest precedent voiam noi să'l introducem; dar alții, între cari și d. Lascar Catargi, nu erau de această părere și erau în tot dreptul lor de liberă apretiare.

Noi voiam să facem din acele proiecte de legi ceeace se numește cu un termen englez-american: *platforma* electorală; unii ne au urmat pe această cale și s'au prezentat la alegeri, aprobând sau combatând acele proiecte. Dar alții nu ne-au urmat și au ignorat proiectele în lupta electorală și au fost în dreptul lor de a face așa.

Printre acești din urmă cred că a fost și d. Lascar Catargi. Poate că d-sa și-a zis: nu este oportună o asemenea procedare acum; poate și-a zis: nu este oportună niciodată. Va fi în interesul guvernului să abată curentul luptelor electorale spre programul său de legi, dar nu este în interesul meu. Eu nu am trebuință de pro-

gram. Persoana mea, trecutul meu este un program: mă înfățișez așa cum sunt în alegeri.

Cred că aceasta a fost atitudinea d-lui Lascar Catargi în alegeri, cred că întru aceasta a rămas consecvent cu d-sa.

Era în dreptul d-sale să citească sau să nu citească proiectele noastre de legi și dacă le citea, să le citească cu distracțiune, fără ca să se concentreze toată inteligența d-sale pentru a înțelege totalitatea unui proiect de lege, ci a lua numai pe ici pe colea câte un articol izolat, cum a făcut deunăzi în Cameră cu legea administrativă.

Era în dreptul d-sale; așa s'a prezentat la alegeri, așa a venit în Cameră și cam tot așa a venit la guvern.

Numai, vedeți d-lor, pentru ca d-sa să se menție la guvern, se cere o majoritate parlamentară, și aici chestia devine mai grea.

În această privință avea dreptate d. Carp, când zicea că am făcut un pas înapoi.

Este totdeauna un folos oarecare în programele de idei, nu vag elaborate, ci puse înainte cu toată preciziunea unor proiecte de legi. Folosul este, că atunci toată viața politică, atât în momentul luptelor electorale, cât și mai pe urma în discuțiile parlamentare, se desfășură în jurul ideilor de interes general și se înfrânează ceva mai mult interesele particulare.

E curios lucru cu ideile! Se impută de atâtea ori oamenilor teoretici, că nu sunt buni pentru greaua lucrare practică, și multora din noi ni se zice că suntem teoretici, adică prea academici și că ideile orcât de bune ar fi în abstracțiunea

lor, dar fără îngrijirea oarecăror interese practice nu pot sprijini un guvern.

E adevărat, d-lor, ideile singure sunt ceva abstract, stau oarecum în văzduh, și dacă este vorba să se pue în practica pământească, mai ales idei ca cele din proiectele noastre de legi, cari privesc pământul și bunul trai al țăranilor, trebuie să fie coborâte din înălțimea văzduhului și aduse la realitatea pământului. Dar în aceasta coborire din aer la pământ ele trebuie să treacă prin o pătură mijlocie de oameni și să se întâlnească mai întâi acolo cu interesele lor practice. În fapt această pătură mijlocie, cu câteva excepțiuni cari reprezintă deadreptul țăranimea, se compune din acei zece sau douăzeci de mii de oameni de prin orașe, care fac în statul nostru ceea ce se numește politică. Ei duc lupta electorală, ei sunt adevărații alegători și tot din ei se compun și aleșii, cari vin apoi aici în parlament ca reprezentanți ai țării întregi ca să discute acele idei.

Tocmai aici se zice că mai sunt și interese, de care trebuie să se ție seamă și mai ales aici se face acea imputare în contra teoreticilor. Dar d-lor, sunt adevăruri așa de banale care se plimbă pe toate ulițele, încât mă mir că cei ce ni le opun ca ceva nou și important, nu 'ș-au zis de mai înainte, că trebuie să le fi aflat și noi încă de mult și trebuie de mult să ne fi gândit la ele și să fi luat o hotărîre în privința lor.

Se înțelege că interesele sunt ceva important în lumea practică; este chiar un proverb popular care zice, că interesul poartă nu știu ce haină turcească.

O voce. Fesul.

T. Maiorescu. Fără îndoială, dacă ideile ar rămânea numai în puritatea lor abstractă, nu s'ar realiza niciodată. Fără mulțumirea intereselor până la un punct oarecare, nu merge în lumea aceasta. Ideilor le trebuie aliajul cu interesele personale pentru a se putea concretiza mai ales în statul constituțional, unde aprobarea ideilor reclamă o majoritate de partizani.

Toată chestia este acum asupra liniei de demarcație între idea de interes general și între concesiunea ce trebuie să se facă intereselor particulare. Dacă lupta politică s'ar învîrti numai în jurul intereselor particulare ale oamenilor politici, dacă s'ar reduce numai la vorba franceză *ôte-toi que je m'y mette*, atunci jocul politicei ar fi grozav de indiferent pentru interesul general, ar fi chiar foarte periculos.

De aceea interesul general, valoarea adevărată a vieții publice nu poate admite o exclusivă sau o prea mare deslănțuire a intereselor private a oamenilor politici. Și în prima linie s'a născut ast-fel necesitatea, ca în lupta politică interesele, fie și particulare, să nu se poată manifesta decât sub drapelul unor idei de interes general, și tot folosul, toată onestitatea vieții politice stă în respectarea acestui drapel, în supunerea, măcar până la un grad oare-care, a intereselor particulare sub interesul public. Sub această formă orcare ar fi ciocnirea intereselor în lupta politică, orcine ar eși biruitor, trebuie să rezulte un *plus* peste satisfacerea intereselor particulare, și acest *plus* în favoarea interesului general este un

adevărat câștig, fie orcât de mic, al vieții publice pentru progresul țării.

Când ai biruit pentru câțva timp în această luptă politică, prin urmare când vii la guvern, necesitatea aplicării ideilor tale apare sub forma aparatului administrativ, adică a funcționarilor. Trebuie să numești funcționarii executivi, și chestia aplicării este ast-fel legată cu o parte a bugetului. E lucru firesc că te vei adresa mai întâi la partizanii tei cunoscuți, și ast-fel partizanii tei sunt aduși în funcțiile executive.

✧ Dacă aceasta se numește clientelă, atunci nici un guvern nu se poate lipsi de clientelă. Dacă însă este o deosebire de făcut, atunci deosebirea stă în acea linie de demarcație între ideile de interes general și pornirile de interes particular. Dacă rămâne un *plus* în favoarea interesului general, acest *plus* este câștigul cauzei și distinge partizanii de clienți.

✧ În viața individuală, în conștiința omului public se naște atunci întrebarea: ce valoare are pentru tine o funcție? Dacă ai luat-o și o păstrezi sub drapelul unei idei de interes general, la a cărei realizare contribui, și dacă în adevăr simți importanța ei, atunci vei putea aprea singur, până unde situația ta personală mai poate sau nu mai poate servi totodată și interesului general. Cu dese schimbări, se naște în foarte multe cazuri acest conflict trist între interesul general și cel particular. Ești adese-ori pus înaintea întrebării: Pastrezi idea și părăsești participarea la puterea executivă, sau părăsești idea păstrând participarea la administrație? Acest conflict se

petrece în conștiința fie-căruia, și viața publică, pentru a avea valoare, reclamă neapărat ca în cât mai multe cazuri interesul general să predominască și să fie totdeauna accentuat și ținut sus. Dar fiind-că lucrul este greu de făcut, dezvoltarea vieții publice a mers în această privință așa de departe, încât întregi organisme au fost scoase din luptele politice: armata a fost scoasă; trebuie să vie timpul ca și magistratura să fie scoasă din aceste lupte. Căci dacă e permis unui funcționar administrativ să se întrebe ce părăsește: ideile or funcțiunea? nu trebuie un magistrat să fie adus în ispita de a se întreba: ce părăsește, dreptatea sau funcțiunea? La adăpostul acestui conflict trebuie să fi pus magistratul; de aceea magistratura trebuie să devie independentă de schimbările puterii executive după partidele politice.

Va rămânea însă cu necesitate partea administrativă într'o largă măsură dependentă de acea luptă între diferiții partizani, și aci toată onoarea vieții politice, tot ce poate face pe un om independent de a intra în această, pentru mine tristă, învâlmășală de interese, nu poate fi de cât speranța, că va triumfa pe cât se poate idea generală pentru binele obștesc.

Locul de căpetenie, unde se petrec aceste lupte, arena în care pentru Statele constituționale se întâmplă acest important fenomen de a scoate din mijlocul intereselor particulare esența interesului public, e Camera.

Și de aceea din chiar natura sistemului constituțional a trebuit, în textul Constituțiunii și în

spiritul și adesea ori în litera legilor relative la executarea principiilor constituționale, să se prevadă garantarea independenței acelor, cari sunt chemați să fie reprezentanții intereselor publice și controlatorii guvernului, garantarea în contra bănuielei de a aspira la favoarea puterii numai din interes privat.

Fiind-că guvernul e, cum ziceam, prin necesitatea aplicării ideilor din văzduh pe pământ, pus în poziție de a-și numi aparatul administrativ, care e legat și cu bugetul și cu puterea în districte, în această direcție de idei trebuia să se caute stabilirea garanțiilor. Poate că, dacă va avea viitor dezvoltarea constituționalismului, se vor mai găsi la noi și alte mijloace de ocrotire a absolutei independenței a deputatului față cu guvernul, pentru ca adică să-și păstreze și prestigiul, că atunci, când o majoritate din Cameră dă adeziunea ei unui guvern, această adeziune este dată numai în interesul public. Ar putea d. e. veni o lege în viitor, care să garanteze o reprezentanța națională în contra ispitirii vanităților, cum ar fi de ex. în contra decorațiilor. Poate se va găsi un mijloc de a preciza mai bine limita raporturilor dintre guvern și deputat în ceea ce privește numirile prin districte. Chestie foarte delicată. Este evident că nu rămâne de cât conștiința fie-cărui ministru, din care să se inspire în unele atribuțiuni și acte ale lui; și, ați văzut cu câtă insistența onor. d. Vernescu afirma că s'a inspirat de conștiința d-sale, și în adevăr că s'a putut inspira după legile actuale, în numirile ce a făcut. Și fiindcă te inspiri de

conștiința ta, tu ministru, cine te poate împiedica să te sfătuești — și adesea ori faci bine — și cu deputații asupra schimbărilor de făcut în districte. E greu de tras limita simplelor sfaturi și limita unor sfaturi așa de frecvente, încât pare că dai deputatului dispozițiunea absolută, dar ocultă, peste districtul său. Vă aduceți aminte, că chiar în țara noastră, încă nu bine deprinsă cu parlamentarismul, căci el deabia datează de 30 de ani, s'a arătat un simțiment public susceptibil în această privință, în ultimele timpuri ale guvernului numit colectivist. Atunci ajunseseră unele districte să se numească satrapii și pașalicuri, și nu era atât de periculoasă satrapia încorporată într'un anume prefect, cât era periculoasă când se încorpora într'o ființă anonimă față cu legea, într'un deputat nerăspunzător de administrația districtului, care însă făcea el totul, așa în cât organele numite în administrația districtului erau niște figuranți la discreția deputatului sau senatorului. Dar, cum am zis, chestia e foarte delicată, greu de precizat în limitarea ei și va fi poate imposibil a găsi o formă legală de garantare; trebuie să așteptăm îndreptarea de la înălțarea generală a nivelului public; trebuie ca în această privință onestitatea constituțională, independența deputatului față cu guvernul să fie un rezultat al cultivei publice.

Dar sunt părți așa de bătătoare la ochi pentru chestia ce ne preocupă, încât legea pozitivă însăși a trebuit aici să afle și să precizeze garanțiile și le-a precizat sub forma de incompatibilități. Ea declară funcția administrativă, cum este de

exemplu prefectura, așa de dependentă de puterea executivă, încât prefectului, orcare ar fi el ca individ, nu'i recunoaște destulă imparțialitate pentru a'l admite ca un controlator al guvernului, ca un reprezentant al țării în Cameră.

Prefecți nu putem avea în Cameră, fiindcă în genere nu se admit aici funcționarii administrativi.

D-lor, sunt țări, d. e. Germania, în care prefecții, cum se numesc acolo : prezidenții de guvern, pot să fie în parlament. Acolo se așteaptă remediul de la chiar însemnătatea poziției lor și se crede, că ei sunt destul de în vază, pentru ca să simtă în această vază un îndemn de a'și păstra prestigiul convingerilor lor ; și cel puțin făcându-se lucrul pe față, se înlătură prin acel apel la demnitatea omenească unul din inconvenientele unei asemenea amestecări între executiva dependentă și legislativa independentă.

La noi nu este așa, este oprire absolută în lege. Dacă este oprit absolut de a fi prefect și deputat, mă întreb : oare din spiritul acestei opriri nu ar rezulta, că este totodată oprit a fi fățiș aspirant la prefectură și deputat ? (Aplause).

✕ Căci vedeți, d-lor, este ciudată natura omenească. Este de regulă mai mare dorința înainte de a avea un lucru, decât este mulțumirea după ce l-ai obținut și prin urmare chiar părerea de rău dacă îl pierzi.

⌈ Dacă ai o funcție, orcât ar fi de importantă, dar după ce ai, îți vine mai ușor să o

părăsești, decât să părăsești aspirația la o funcție pe care nu o ai încă. Mi se pare, dar că este mai expus la dependență acela care ar aspira la o funcție, decât chiar acela, care este într'o funcție. D-lor, este mai importantă banca ministerială pentru acei, cari nu au fost încă miniștrii, și poate să fie foarte mare aspirarea și dorința de a ajunge pe acea bancă; în orice caz este mai mare aspirarea lor decât este părerea de rău a aceloră, cari părăsesc acea bancă.

Așa este natura omenească. Prin urmare ar fi o foarte fină aplicare a sistemului constituțional, când, de și legea pozitivă zice, că prefectul să nu fie în Cameră, totuș guvernul ar ținea aici în Cameră aspiranți la prefectură, cari într'un moment, când îi trebuiesc câteva voturi ca să-și facă majoritatea, ușor deplasată astăzi numai cu câteva voturi, bunăoară cu 9 într'o parte sau în cealaltă, să-i aibă la îndemână. (Aplause). Așa este sistemul constituțional: se exprimă prin voturi pe jumătate plus unul.

Poate se va găsi în viitor o formă mai dreaptă, mai echitabilă a deciziilor parlamentare, adică o mai mare respectare, nu știu sub ce formalitate, a minorităților. Dar azi cum suntem, încrederea țării într'un guvern, aprobarea legilor ș. c. l. se exprima prin numărul brutal al acelor bile albe în urna albă, și în ele se resumă o întregă situație legală. Și acum ajung la obiectul propriu al interpelării. Vă rog să fiți indulgenți, dacă premisele au fost așa de lungi.

Situația parlamentară, mai ales în momentul de față, când e vorba de votarea bugetului, cere neapărat, ca majoritatea guvernului să fie bine fixată. Până când acest lucru nu este lămurit, Camera și guvernul nu se află în stare regulată.

Dacă majoritatea este îndoioasă sau șubredă, d-voastră nu trebuie să vă mirați și să fiți nerăbdători de scenele ce se petrec în Cameră.

✦ Priviți mai filosoficește lucrul, mai cu seamă acei, cari ați trecut prin mai multe Camere! Când vedeți atâta tumult în Cameră, atâtea interpelări, atâtea apeluri la regulament, atâtea voturi cu bile și altele, pe care toate împreună guvernul le numește obstrucționism: trebuie să știți că aveți a face cu un semn inevitabil al unei stări neregulate, d. e. al unei majorități nefixate, și atunci este de datoria opoziției, orcât de neplăcută ar fi forma sub care și-o îndeplinește, este o datorie a opoziției pentru chiar onestitatea vieții constituționale ca să aducă situația la deplina ei clarificare. Nu poate să existe într'un parlament mult timp o situație neclarificată, și fiindcă nu este o altă formă, din păcate, decât votul brut cu bile, situația aceasta are să meargă așa până se va vedea stabilită o majoritate regulată și conformă cu spiritul regimului parlamentar.

Când a venit la guvern d. Lascar Catargi ca președinte al consiliului și ministru de interne, eu vă mărturisesc, ca om nepărtinitor, că am înțeles, cum unii din d-voastră, știind experiența, energia, activitatea d-lui L. Catargi, 'ș-au zis:

este un cărmaci mai sigur acest bărbat încărunțit în trebile publice ale țării, d-lui va ști să administreze mai bine decât ceilalți, adică de cât noi teoreticii. Ah! Dacă ar fi vorba numai de idei! Dar este mai întâi vorba de practica administrativă, și aceasta se găsește la d. Lascar Catargi.

De altminteri, și odată asigurată cărma guvernului în mâinele d-lui Lascar Catargi, poate nu mă înșel dacă zic, că mulți din partizanii d-sale ar fi preferit să mai vadă lângă d-sa și pe unul sau altul din foștii miniștri. Nu vorbesc de ministerul cultelor, acolo sunt cel dintâi să recunosc că onor. meu succesori d. Boerescu, este în deplina sa competență și că va avea aprobarea celor mai mulți din d-voastră, nu vorbesc de acesta. Dar mai sunt alte ministere, spre exemplu cel de la finanțe. (Aplause, ilaritate). Poate și cel de la justiție (ilaritate). Căci nu știu până unde puteți conta că venerabilul d. Gherasi să stea pe acea bancă: poate că și acolo ați mai cere ceva pe lângă venerabilitatea onor. d. Gherasi, adică să fie cineva, care să fie mai iubitor de aceste lupte ale vieții parlamentare; onor. d. Gherasi pare mai dispus a se retrage în viață pașnică.

Decât ce să faci, dacă nu poți altfel! Va fi fost poate, chiar după părerea d-voastră, mai poleită, mai lustruită corabia ministerului precedent, dar n'avea cărmaciul dorit de d-voastră; și așa dar vă mulțumiți și cu o corabie mai necioplită, numai cărmaciul să fie sigur!

x Foarte bine! Și vedeți că înțeleg simțimentul
 acelora, cari au adus pe d. Lascar Catargi la
 guvern.

Ar fi și fost un eveniment prea neașteptat ca
 să fi putut deodată oamenii să se convingă, ca
 între teoria bine înțeleasă și între practică nu
 poate fi dușmănie și că nu există un mai bun
 aplicator practic al unei idei decât acela care a
 înțeles-o și a formulat-o mai bine. Sper că va
 veni ziua unde se va aprecia aceasta; însă până
 atunci era lucru foarte firesc, ca să însoțească
 pe onor. d. L. Catargi marea d-voastră încre-
 dere în capacitatea, în energia și în experi-
 ența d-sale la administrația ministerului de in-
 terne.

Cum vedeți, d-lor, eu eram foarte dispus (și
 îmi pare rău, că m'am înșelat) să am oarecare
 părere favorabilă despre venirea d-lui Lascar Ca-
 targi la guvern și să'i fac un bun prognostic.
 Știți că eu de pe banca ministerială nici nu prea
 vorbeam; nu eram cu totul sigur pentru mine,
 și ce să te lansezi departe în ale administrației
 școalelor, când nu știi, până unde și până când
 poți să mergi. Așa dar, când am văzut că vine
 d. Lascar Catargi la guvern, la ministerul de
 interne, eu, știind că este înconjurat de senti-
 mentele unor așa de importanți membri din Ca-
 meră (ilaritate), mi-am zis: De! noi eram cu
 unii prefecți cam tineri, neexperimentați; dar
 acum are să fie ce are să fie! în orice caz are
 să fie o clară situație administrativă în județe;
 căci un bărbat așa de experimentat ca d. Las-
 car Catargi, cu atâtea relații politice și pri-

vate, numai să scuture din mânecă și va avea la dispoziția d-sale o lume întreagă de oameni, și cel puțin aparatul administrativ la moment!

* Când colo... ce să vezi!

Devine o prefectură vacantă... nu se ocupă. Devine a doua prefectură vacantă, devine a treia... Înțelegeți d-voastră că acei prefecți ai fostului guvern al nostru în conflictul între idee și post au preferit ideile, bune — rele cum erau, și au părăsit posturile. Devine a patra prefectură vacantă, devine a cincea vacantă... nu se ocupă. Trece o zi, trec două zile, trec șapte... Nu se ocupă. Trece o săptămână, trec două, trec trei... Nu se ocupă. Trece o lună, trece acum și două... Nu se ocupă. În primul moment al ministerului era deschisă Camera și poate nu era timp pentru asemenea numiri; dar apoi Camera s'a închis, au venit sărbătorile, a venit răgazul, s'a deschis Camera din nou... și prefecturile sunt tot vacante.

Ce o fi asta, domnilor?

Dar s'a întâmplat ceva și mai surprinzător. În unele din aceste prefecturi vacante s'a schimbat directorul prefecturei și s'a înlocuit cu un altul. După a cui recomandare? Era o tradiție până acum (sau poate că de aici are să înceapă o reformă a d-lui Lascar Catargi?) că directorii de prefecturi să se recomande de prefecți, fiindcă directorul iscălește în numele prefectului, poartă o parte din răspunderea lui. Cum se face că s'au numit directori noi și prefecți nu? — Ce e drept, d. Nucșoreanu ne zice, și poate are drep-

tate, că sunt directori mai buni decât prefectii.

D. Nușoreanu. Mai totdeauna.

Titu Maiorescu. Și dacă va fi așa, poate că n'ar fi lucru rău, să rămână directorii aceia totdeauna fără prefecti. Dacă aceasta ar fi intenția d-lui Lascar Catargi, atunci și d-sa s'ar apropia de căpitănatatele d-lui Teodor Rosetti, că adecă numai puține prefecturi principale să fie ocupate de prefecti și celelalte de directori. Dar când am auzit de d. Lascar Catargi mai alaltăeri în Cameră împotrivindu-se cu atâta inverșurare în contra reformei administrative a d-lui Rosetti, mi-am zis, că nici așa nu se explică lucrul. Ei! dar atunci cum rămâne?

Am luat lista acestor prefecturi vacante. Este întâi Buzău, aici s'a schimbat directorul, dar prefectul nu s'a numit; este al doilea Putna; este Romanați; este Fălciu; și aici s'a schimbat directorul, dar nu s'a numit încă prefectul; este apoi Botoșanii...

O voce. La Botoșani s'a hotărit.

T. Maiorescu. Bine că s'a hotărit.

Nu zic, că s'a hotărit bine (ilaritate), zic numai: bine că s'a hotărit (ilaritate, aplause).

Aceste ar fi dar cinci prefecturi vacante, dar trebuie să mai adăogăm altele în aceeaș categorie.

Așa este d. e. la Iași, căci prefectul de Iași nu mai stă, tot așa la Câmpulung, aud că tot cam așa este la Mehedinți, poate și la Vlașca.

Iată opt districte neocupate, a patra parte

a administrației țării. Ce este aceasta, domnilor?

Mai observați acum ceva. Peste aceste 8 sau 9 districte mai erau vacante patru: Dâmbovița, Neamțu, Dorohoi și Gorj.

O voce. La Piatra s'a trimis un deputat.

T. Maiorescu. Apoi da, aceste au fost ocupate îndată. S'a numit prefect la Piatra un deputat, la Târgoviște un senator, la Târgol-Jiului un senator. Nu cumva aceste patru numiri, în contra cărora de altminteri n'am nimic de zis, s'au făcut mai din vreme ca să fie un prototip al numirilor viitoare?

Va să zică aceasta este eminenta administrație, a unui om așa de experimentat, care are imensul avantaj în contra noastră a celor tineri, cari nu știam să învățăm cele administrative. (Aplause). Aceasta însemnează a face administrație parlamentară? Aveți 13 prefecturi deschise, ocupați 4 cu senatori și deputați și lăsați 9 locuri deschise pe seama Camerei, și le țineți deschise în timpul sesiunii prezente, în care majoritatea parlamentară nu este fixată și unde 9 voturi încoace sau încolo pot decide situația. (Aplause).

D-lor deputați, nu știu dacă d. prim-ministru îmi face onoarea de a crede, că nu mi-aș permite să aduc o asemenea chestie, care este—cum vedeți—mai mult o chestie de perspectivă decât de realitate, mai mult o chestie optică decât politică, nu 'mi-aș permite, zic, să aduc această chestie înaintea Camerei, și înaintea d-sale, dacă în această apretiere a lucrurilor aș fi singur de

părerea mea; căci atunci ar fi poate numai o iluzie individuală și nu ar merita să fie adusă înaintea d-voastră. Cu totul alta ar fi însă, dacă această părere asupra actualei situații parlamentare ar fi împărtășită de o mare parte din d-voastră. Asupra acestui punct vreau să vă fac acum pe d-voastră înșivă judecători.

Eu nu am să numesc nici un nume; dacă însă îl veți cunoaște d-voastră, dovada este făcută.

Cine are să fie prefect la Bacău? (Aplause).
Eu nu 'l spun; îl știți d-voastră?

Dacă îl știți, eu nu l'am numit. (Ilaritate).

Vedeți acum, cât de gravă devine chestia.

Dar la Focșani? (Ilaritate) Și așa mai departe.

D. Nucșoreanu. Mă rog, continuați pentru Mehedinți. Nici un deputat nu este amator pentru prefectura de Mehedinți.

D. T. Maiorescu. Cine știe? Dacă legea oprește ca un prefect efectiv să voteze împreună cu noi, înțelegeți cu cât este mai periculos să voteze împreună cu noi un prefect în perspectivă. (Aplause).

Mai adăogați la aceasta miragiul a unui sau a două portofoliuri ministeriale vacante. Până când Camerele nu sunt încă deschise, poți lăsa câteva portofoliuri vacante, dacă vrei ca încrederea majorității să designeze pe acei miniștri. Dar când sunt Camerele în lucrare, regula parlamentară trebuie să fie: Camerele deschise, portofoliurile ocupate.

Acum sper, d-lor deputați, că veți aștepta împreună cu mine, ca d. prim-ministru să binevoiască a ne liniști în această privință. Va fi foarte ușor pentru d-sa să ne liniștească.

8 Dacă d-sa, a cărui onorabilitate este mai presus de orice îndoială, și . . . tocmai eu mi-am permis odată (atunci, din păcate, eram încă pe banca ministerială și nu eram așa de liber ca acum în cuvintele mele) 'mi-am permis să calific cam aspru pe aceia ce l-au pus pe d-sa sub acuzare anume în privința onorabilității d-sale (Aplause); și când eu mă luptam cu adversarii de dinainte, am fost împușcat de la spate . . . (Mare ilaritate; applause). Eu mă cam jenam atunci numai pentru sistemul parlamentar și pentru ideile de colegialitate în minister.

9 Așa dar, fiind deplin convins, precum este convinsă întreaga Cameră, de onorabilitatea d-lui ministru-prezident, dacă 'mi va răspunde d-sa, cum este cu întrebarea pusă, eu voi admite îndată, că este așa cum zice d-sa. Și las acum la o parte chestia cu portofoliurile vacante, de și în această lume de mizerii, unde sunt puține lucruri de dat, dar multe aspirări de satisfăcut, dacă s'ar da portofoliul unei persoane, ar putea naște întrebarea, ce vor face ceilalți, cari îl așteptau și ei? Mă mărginesc numai la prefecturi. Dacă d. Lascar Catargi ne va zice, că d-sa nu a promis nici unui deputat vre-o prefectură, că nu i-a trecut nici unuia ca un miragiu pe dinaintea ochilor perspectiva de a avea cutare sau cutare prefectură, eu mă declar mulțumit; și va fi înlăturat cel puțin pentru momentul prezent

periculosul precedent constituțional, că după ce din nefericire în țara aceasta nu este încă destul de separată magistratura de guvern, să se mai confuzioneze și legislativa cu executiva, și în mijlocul nostru, unde legea nu admite prefecti efectivi, să se introducă prefecti perspectivi. (Aplause prelungite).

La adresă. Despărțirea „junimiștilor“ de „liberal-conservatori“. Contra d-lui Take Ionescu.

(Sedința Camerei de la 14 Decembrie 1889)

Ministerul din acel timp.

General G. Manu, prezident și interne.
T. G. Rosetti, justiție și *ad-interim* culte.
Al. Lahovari, externe.
Men. Germani, finanțe.
Al. Marghiloman, lucrări publice.
Gr. Păucescu, domenii.
General M. Vlădescu, război.

Noua fază a peripețiilor guvernamentale, la care este supus partidul conservator și care la 5 Noembrie 1889 aduce guvernul de mai sus (vezi pag. 42 și 43), nu putea să treacă fără recriminări și explicații în Cameră. Îndeosebi fostul ministru-prezident Las-car Catargi, cu prilejul desbaterilor la adresă, atacă pe generalul Manu, care îl răsturnase, și-i impută formarea cabinetului cu cei 3

miniștri „junimiști“, fiindcă junimiștii — în folosul lor personal — ar fi destructorii partidului conservator. (Ședința Camerei de la 13 Dec. 1889). Această discuție plină de animozitate caută să o mai iriteze d. Take Ionescu, pe atunci adversar hotărît al partidului conservator, și a doua zi 14 Decembrie 1889, în lungul său discurs la adresă, zice între altele:

D. Take Ionescu: „D-lor deputați, ceea ce domină situațiunea politică de astăzi, nota ei caracteristică de un an și jumătate, este un continuu echivoc. Și aceia, cari caută să se lumineze asupra orientării politice a majorității, sunt siliți să recunoască că nu găsesc nici o indicare care să'i facă să creadă că în adevăr echivocul a încetat...”

„D. Lascar Catargi, șeful de altă dată al partidului întreg liberal-conservator, șeful de astăzi a ceea ce a mai rămas din partidul liberal-conservator, pe lângă celelalte mici chestii de familie conservatoare cari nu ne privesc, ne-a spus un lucru foarte serios și foarte interesant; ne-a spus că diferența dintre liberali-conservatori și junimiști nu este o simplă animozitate de persoane, cum cu ușurință afirma d. general Manu, ci o diferență adâncă bizuită pe un *ce* serios. Ce este dreptul, d-sa nu ne-a spus ce este acel *ce*; dar ne-a asigurat că există un *ce*, care i-a despărțit încă de la 1881. La acea despărțire, spunea d. Catargi, au fost până și vărsări de lacrimi că să nu se facă ruptura, și totuș ea s'a făcut!“

Și d. Take Ionescu explică acel *ce* prin politica externă indicată de articolul nostru din *Deutsche Revue*. (Vezi vol. III, pag. 6). Apoi mai zice: „Spre marea mea mirare, am văzut că atunci când d. Carp, în numele

junimiștilor, ataca guvernul d-lui Lascar Cărtărgi că constituie un pas înapoi, și d. Cărtărgi, cu bonomia d-sale, îi răspundea cerând să'l facă de rîs, și spuindu-i că programele d-sale sunt sau idei reacționare, sau vorbe late, iar activitatea sa politică consistă în a spune, în odaia d'alături, glume la băeți (Intreruperi), convinsul din ajun, d. Lahovari, aplauda cu frenesie după banca ministerială."

D. Al. Lahovari, ministru de externe: Vă înșelați; nu aplaudam, ci atunci deploram, ca și astăzi, asemenea neînțelegeri, și discursul d-voastră ar trebui să serve de lecțiune.

D. Take Ionescu: „Anul trecut, în urma unui discurs al meu unde nu atacasem decât ideile d-voastră, mi-ați răspuns, d-le Lahovari, cu atacuri personale. Nu v'am întrerupt și nici am crezut că trebuie să vă răspund; și știți de ce? Pentru că mă acuzați de un lucru prea meschin: mă acuzați că voesc să'mi fac fortuna mea politică profitând de cearta dintre doi oameni. Ei bine, v'ați înșelat, mi-ați atribuit mie ceea ce nu era poate decât o vedenie a d-voastre asupra viitorului; căci în adevăr experiența a dovedit, că alții 'și-au făcut fortuna lor politică profitând de cearta dintre doi oameni. (Aplause).“

Apoi adaogă mai spre sfîrșit:

„Și ziceți d-voastre că aceste elemente conservatoare sunt elementele cari vor făptui ridicarea păturei țărănești în România?”

„Istoria vă desminte.

„Toate reformele prin cari s'a ridicat clasa țărănească, nu sunt opere d'ale partidului conservator; ele sunt faptele partidului liberal.

„Cine a scăzut capitația? Liberalii.

„Cine a făcut împroprietărirea? Liberalii.

„Cine a îndulcit legea tocmelilor agricole?
Liberalii.

„Și a proposito de această lege, aveți și d-voastră, partidul conservator, la activul d-voastră o reformă: aveți legea de la 1873, prin care se admite, pe lângă executarea cu vătășei din 1866, și executarea țăranilor cu forța armată.

„O altă reformă, în folosul clasei țărănești, partidul conservator n'a mai făcut.

„Așa dar, or cât de strimt ar fi partidul liberal în opera sa de reforme, un lucru este necontestabil: partidul liberal a făcut reforme în sensul acesta, partidul conservator n'a făcut nici una.

„Având dar înainte deschisă marea carte a istoriei, noi vă tăgăduim puțința d-voastre de a merge mai departe decât liberalii în opera aceasta, fiindcă nu aveți nici măcar deprinderea.

„Opera dar de reforme se va face, dar se va face de altcineva decât de d-voastre.“¹⁾

După d. Take Ionescu are cuvîntul:

T. Maiorescu. D-lor deputați, onorabilul d. Tache Ionescu a întrebat: Ce este acel ceva, care a desbinat partidul conservator. Acel ceva, pe care l-a indicat d. Catargi așa de vag, încât d. Ionescu a trebuit să și-l explice singur numai după câte-va fenomene ale vieții noastre publice, voi avea onoare să explic acel ceva cu toată preciziunea din punctul nostru de vedere.

¹⁾ Și acest discurs al d-lui Take Ionescu lipsește din colecția publicată de d-sa. Vezi mai sus nota de la pag. 64.

Discursul d-lui Ionescu a fost foarte abil; nu mai îmi pare că a trecut cu oare-care ușurință peste date și fapte precize. Din unele legi ce le ați relevat și cari vor trebui să fie făcute ca foarte importante — în privința celor mai multe din ele noi suntem de acord cu d-voastre că trebuie făcute — d-voastre ați observat ca o rea prejudecare a chestii ceea-ce s'a făcut până acum cu tocmelile agricole, adică cu executarea tocmelilor agricole, și uitați că această parte era tocmai introdusă prin legea de la 1868, de partidul liberal al d-lui Ioan Brătianu, atunci la guvern. Și când d-ta tăgăduiești puterea de a face acele reforme, cari, încă odată, sunt de acord cu d-ta, trebuie făcute, ușiți că partidul liberal sub conducerea d-lui Ioan Brătianu a fost la guvern, să nu vorbesc de epoca până la proclamarea Regatului, dar de atunci de când era țara independentă și de când își câștigase d. Ioan Brătianu atâta preponderanță și în partid și în țară, în cât putea zice și s'a zis că era aproape atotputernic, de la 1881 — 1882 și mai departe până la 1888, când a căzut, 6—7 ani, nu a făcut nimic în sensul acestor idei de reforme liberale de cari vorbești d-ta, și a făcut din contra, ceea-ce ai condamnat și d-ta, adică a încercat o reformă constituțională, care a frământat țara degeaba vre o doi ani, cu toată procedura ei. Și după această reformă constituțională, ce a făcut partidul liberal? De și, cu puțină bunăvoință, ar fi fost în stare să facă acele reforme, n'a făcut nimic din ele.

Apoi, onor. d-le Ionescu, noi nu vorbim de

idealuri, despre ceea-ce ar putea să facă un partid liberal în alte țări de cât la noi. La noi partidul liberal al d-lui Ioan Brătianu, când avea toată puterea, a făcut ceea-ce zici d-ta? Nu.

Ei, atunci, ce te întemeiază să zici că el mai curând va face reformele; pe când eu, pentru a zice că nu va face, mă pot întemeia pe incapacitatea vedită în timp de atâția ani, în care le-ar fi putut face pe toate, dar nu a făcut nimic? (Aplause).

A! Pe un partid liberal, la care vei contribui și d-ta și care se va forma de aci înainte, pe acela te întemeiezi?

Vom vedea atunci cum se va forma și prin ce frământări ar eși la iveală. (Aplause).

Însă este mai aproape, pentru noi, actualitatea partidului conservator, înăuntrul căruia este tocmai vorba să se facă acele reforme. Și eu cred că se vor face în sensul unei activități corespunzătoare cu cerințele de astăzi ale Statului român.

Este dar mai aproape, mai înaintată opera aceasta de reforme aci în mijlocul nostru, și de aceea sperăm că din mijlocul nostru va eși opera legislativă. Și în orice caz, suntem mai întemeiați a o spera de la actuala situație, fiind-că suntem mai înaintați în sensul acelei lucrări, de cât să ne lăsăm pe speranța unui ideal, despre formarea unui nou partid liberal, nu știu din ce elemente și când se va face în viitor.

Dar aceasta obiecțiune, la cele zise de d. Take Ionescu, este așa de evidentă, încât vine de la

sine în mintea fie-căruia, și nu pentru aceasta mi-aș fi permis să iau cuvîntul înaintea d-voastre, ca să ascultați un discurs mai mult după atâtea câte ați ascultat și veți mai asculta. Ceea-ce m'a provocat să iau cuvîntul, de și nu eram înscris să vorbesc în această discuție, a fost o parte a discursului d-lui Lascar Catargi de ieri, în care a crezut de trebuință să citeze și numele meu și ast-fel îmi este impusă datoria de a vorbi, făcînd mai întai un apel la răbdarea dumnea-voastră.

D. Lascar Catargi v'a spus ieri: cu cine vrea să lucreze împreună d. ministru prezident general Manu, cu junimiștii, cum îi numește d-sa, dându-le o numire literară—noi ne numim constituționali...

D. M. Kogălniceanu. Constituționali suntem toți.

D. G. Vernescu. Vă voi demonstra că nu suntem.

T. Maioreșcu. Dar junimiștii, zicea d. Lascar Catargi, sunt destructorii partidului conservator; ei au început să facă desbinarea în partid și ne spunea că d-sa, d. Catargi, a fost acasă la mine și ne-a sfătuit, pe d. Rosetti și pe mine, să nu facem aceasta; noi însă nu am urmat după sfatul d-sale, ci am produs desbinarea, și că orce greutate ar fi produs această desbinare pentru partidul conservator, nouă personal ne-a produs foloase.

Cum vedeți, d-le Ionescu, în acel *ceva* al d-lui Catargi, care ar fi cauzat desbinarea partidului conservator, era și un lucru foarte neplăcut pen-

tru noi, era adică explicarea d-sale, că noi am fi făcut desbinarea pentru a trage folos; căci unul din noi s'a dus ministru în străinătate, altul din noi a intrat la Curtea de casație și al treilea a primit procese...

Voci. Grase.

T. Maiorescu. Da, grase, ca să repet acest cuvânt puțin admisibil ca stil; dar trebuie să fim fideli în reproducere, și să zic și eu după d-sa: *procese grase*.

Să punem numele de față, căci este vorba de a se ataca persoanele noastre. Adică d. Carp, junimist, s'a dus la Viena ca ministru plenipotențiar; d. Theodor Rosetti a fost numit la Curtea de casație, și alături de acești înalți demnitari, neînsemnata mea persoană, mult mai neînsemnată, s'a mulțumit pentru răsplata schimbării politice cu procese grase. (Aplause, ilaritate).

D. T. Calimach. Și anume în Bucovina.

T. Maiorescu. Cum vedeți, d-le Calimach, eu însu-mi am pus numele precize la atacul străvăziu al d-lui Catargi, și negreșit voi vorbi și de această parte; aveți puținică răbdare, cum zice într'o piesă un junimist literar.

D-lor, din aceste două chestii atinse de d. Catargi, chestia personală și chestia așa numită a distrugerii de partid, cea d'ntâi n'ar merita de loc să fie ridicată înaintea Camerei, dacă n'ar sta în legătură, în o legătură oarecare cu chestia care singură este demnă de această dezbatere: junimiștii se încearcă să distrugă partidul conservator.

Și cu aceasta vorbirea mea stă în relație cu discuția Adresei. Adresa, o lungă parafrază a Mesagiului, concepută în numele majorității din care fac și eu parte și al cărei raportor caracteristic este d. Laurian, constituțional, din Adresă rezultă, că majoritatea Camerei recunoaște că bine s'a făcut că nu s'a disolvat Camera, că se găsește în ea un element suficient de majoritate pentru a duce mai departe opera de organizare începută, și că pentru această lucrare ea 'și exprimă încrederea în guvernul actual, în această reprezentare a fazei de evoluțiune a partidului conservator, fază de evoluțiune accelerată de noi, evoluțiunea despre care sper că se va termina spre binele acestui partid și al țării.

D-voastră, d-le Catargi, numiți evoluțiunea distrugere, eu îmi permit a o numi reformare.

D-lor, chestia de reformare a partidului conservator datează de ceva mai mult timp decât credea d. Take Ionescu.

Eu am avut onoarea, foarte însemnată pentru mine, de a fi fost de la 1874 — 76 în ministerul d-lui Lascar Catargi; am avut însemnata onoare de a fi fost împreună cu d-sa dat în judecată de partidul ce a venit după noi; am avut onoarea de a merge cu d-sa împreună înaintea comitetului de acuzare în odăița de colo din fund; am avut cu d-sa onoarea de a fi în comitetul partidului conservator de la 1876 — 81; în acest comitet d. Catargi era prezident și d. Florescu vice-prezident. Pe atunci, d-lor, noi luptam împreună; las la o parte acuzarea; era o mare greșală a partidului liberal de a o fi făcut;

au și retras-o mai pe urmă; dar am luptat împreună și după aceasta în contra partidului de la guvern și am luptat ca opoziție în toate priverile. Căci în vederile noastre aveam a face cu un partid, care ne părea cel mai turbulent după precedentele sale, care ne părea după împrejurări gata și la răsturnare; aveam în vedere cele întâmplate în sala Slătineanu, știam încercarea de revoluție de la Ploești, văzusem și coaliția de la Mazar-Pașa, despre care aveam oarecari bănueli că voia să meargă mai departe de cât programul cam anodin ce'l arăta.

Ved pe d. Kogălniceanu contestând; d-voastră veți fi știind despre Mazar-Pașa ce știți; dar bănuelile noastre sunt treaba noastră, și nu a d-voastră, și noi aveam acele bănueli; aveam bănuiala că vrea să meargă coaliția de la Mazar-Pașa până la răsturnare.

Am luptat contra acestui partid, noi grupați în jurul d-lui Catargi, care pentru noi însemna în prima linie menținerea ordinii monarhice, și acesta era meritul d-sale și al miniștrilor d-sale de la început, în momentul în care a venit la putere în 1871.

Așa dar, d-lor, luptam sub conducerea d-lui Catargi în contra partidului asupra căruia aveam acele bănueli, pe atunci legitime, și va veni timpul când se va desvălui pe deplin ce a fost la Mazar-Pașa, în toate amănuntele, pentru ca să se priceapă mai bine ce va fi dacă ar mai fi vre-odată vorba de un Mazar-Pașa...

Acestea sunt învățămintele istorice.

Dar mai pe urmă noi a trebuit să părăsim

acele bănueli în fața unei realități a faptelor îndeplinite de guvernul Brătianu, care, or-ce ar fi cugetat la Mazar-Pașa, ștergea de acum înainte acel trecut. După un rebel, în care n'a rămas armata noastră mai pe jos de așteptările tuturilor, ci a fost mai pre sus de așteptările multora; un rebel, în care și actualul prezident al consiliului, d. general Manu, a luat partea sa ca general activ, ca om de curaj și de patriotism inteligent, și o relev ez aceasta anume, pentru că nu s'a pierdut încă deprinderea rea de a se arunca, prin o parte a presei, calomniile cu credința absurdă, că dacă se repetă adeseori un neadevăr, are să se prefacă în adevăr, ceea ce nu se poate; după un rebel, o repet, în care și d sa a luat partea sa activă de curaj și de patriotism, s'a putut proclama independența României și s'a putut introduce Statul nostru ca un Stat liber în ceea ce se numea pe vremea tratatului de la Paris concertul european. Dintre cei prezenți aici în Cameră, a avut partea sa de merit la acea acțiune istorică și onor. d. Kogălniceanu.

După aceasta, guvernul d-lui I. Brătianu și cu partidul său s'au hotărît să dea o dovadă de credințele lor — nu mai examinez acum, dacă noi sau vechi — întru necesitatea consolidării monarhice și dinastice a noului Stat independent și a decis proclamarea Regatului României. Importantă acțiune! Acțiune pentru care e mai întâi de datoria partidului conservator de a mulțumi d-lui I. Brătianu; importantă acțiune și din alt punct de vedere, fiind-că dintr'un partid care

era turbulent și în care erau niște curente, despre cari nu se știe unde ar fi putut să ajungă, d. Brătianu a făcut un partid monarhic constituțional, un partid de guvernământ, care precum s'a arătat monarhic constituțional atunci, ved că rămâne tot așa și astăzi când e în opoziție, și bine face pentru consolidarea Statului nostru.

Față cu aceste evenimente petrecute până la 1881, linia noastră de conduită, ca partid de opoziție conservatoare, trebuia să găsească o nouă precizare. Și acum, d-lor, dați-mi voe să încep și eu cu destăinuirile (se înțelege, ce se cuvin a se da în domeniul public și numai în urma provocării d-lui Lascar Catargi) a celor petrecute în sinul comitetului partidului conservator la acea epocă. Noi, îndată ce s'a proclamat Regatul, ne-am adunat ca să decidem care va fi de acum înainte atitudinea partidului conservator. D. Lahovari și cu mine eram în Cameră, aveam organul nostru *Timpul*, redactat câtă-va vreme de mine, apoi între alții de amicul nostru Eminescu. Acea opoziție absolută ce o făceam în contra unor dușmani, de la cari așteptam periclitarea țării prin periclitarea monarhiei, aceea nu mai putea să continue de aci înainte; căci amândouă partidele ne aflam acum înăuntrul mișcării legale a sistemului constituțional. La 14 Martie 1881 s'a proclamat regatul. La 20 Martie 1881, după șase zile chiar, în urma însărcinării d-voastre în comitet, am scris eu și am publicat în *Timpul*, cu aprobarea d-voastră...

D. L. Catargi. Nici n'am știut.

T. Maiorescu. Deocamdată nu știți despre ce vreau să vorbesc. Veți vedea îndată că ați știut. Este ceva în acel articol de la 20 Martie 1881, care are aerul destul de anodin; sunt numai două cuvinte, de cari însă se leagă începutul evoluțiunii înăuntrul partidului conservator.

Cu consimțimentul tuturilor din comitet am scris atunci, între altele, și următoarele rânduri, pe cari vi le citesc din acel număr al *Tim-pului* :

„Ce satisfacțiune mai mare s'ar putea da prin-
„cipiilor monarhice, de la cari partidul conser-
„vator nu s'a abătut nici odată, decât de a le
„vedea primite și recunoscute de chiar aceia cari
„adeseori păreau a le fi contrarii și a le combate
„în favoarea unei alte forme de Stat!

„Ilusiile demagogice și republicane sunt astăzi
„înmormântate prin însăș fapta acelor ce tre-
„ceau până acum de reprezentanții lor în viață.
„Chiar bătrânul prezident al acestei Camere ul-
„tra-liberale, d. C. A. Rosetti, în momentul in-
„coronării principelui Carol, prin votul Camerei
„de Rege al României, exclamă : Sunt la sfâr-
„șitul vieții mele, după regulele naturei; în ase-
„menea vîrstă, în asemenea momente, nimeni
„nu se poate îndoi de sinceritatea aceluia care
„vorbește . . . Trăiască România ! Trăiască Ma-
„jestățile lor Regele și Regina ! . . Recunoscător
„soartei care 'mi-a dat această fericire, rară în
„analele istoriei, vă zic c'ați încoronat și viața
„mea.“

Și apoi vin în acel articol următoarele cu-
vinte : „Din ziua de 14 Martie 1881 trebuie dar

„să dateze o nouă eră în înțelegerea politicii „interne a Statului nostru.“

Cum vedeți, cuvântul „eră nouă“ a fost pentru prima oară întrebuințat din mijlocul partidului conservator, cum era reprezentat la Martie 1881, și atunci, în legătură cu această idee, sfîrșiam articolul din *Timpul* prin o întrebare: „Ră-
„mâne astăzi o întrebare de dezlegat: Care mai
„este deosebirea de principii între partidul libe-
„ral, azi la guvern, și partidul conservator, azi
„în opozițiune?“

Se înțelege! De acum înainte trebuia toată tactica, tot sentimentul de luptă, toată direcția luptei schimbată. Din noile împrejurări putea să iasă o direcție conservatoare chiar și de la d. Ioan Brătianu, și au fost încercări în acest sens din partea d-sale. Pe de altă parte, trebuia acum să se democratizeze partidul conservator în ideile sale de reformă sau de organizare prevăzută în Constituțiune, și în orice caz ideile, pe temeiul cărora voia să continue acțiunea sa de partid, trebuiau acum precizate.

† D-lor conservatori, vă întreb: Aceasta era logic? Eu zic: da, și toți o veți zice împreună cu mine.

† Inșă d-voastre mă întrebați: Dar ce? Noi nu primim ideile? Dar d. Lascar Catargi s'a împotrivit vre-odată la ideile de reformă, de organizare a țării? Răspund și eu, nu s'a împotrivit. Nici nu este felul d-lui Catargi de a face asemenea împotriviri. Eu nu cunosc om de o consfătuire mai convenabilă, mai plăcută decât d. Catargi.

Cu atâta bună-voință ascultă și cu atâta bună-voință primește, unde nu este d-sa luminat și unde noi mai tineri am putut să învățăm altceva decât d-sa în vremea d-sale, încât este o adevărată mulțumire să ai raporturi de lucru cu d-sa.

În privința aceasta este o aducere aminte din cele mai fericite pentru mine conlucrarea cu d-sa la minister.

Dar vedeți, este totuș o mare deosebire între a primi o idee numai așa pe deasupra, sau a fi pătruns în întregul tău de o idee, a înțelege o reformă în toată importanța ei, a simți o necesitate politică dintr'o privire a întregimei Statului. În cazul din urmă îți concentrezi atenția ta principală asupra reformei de făcut; în cazul d'intai îți trece idea prin cap fără întemeiere, într'un mod prea ușor, și deprinderea activității, accentul activității tale stă alt undeva.

Este cam abstractă deosebirea ce o fac acum; dar o voi concretiza îndată prin exemple din chestia politică ce o discutăm.

D. Mitică Popescu, vorbind de ideile atribuite d-lui Carp, zicea dincontra că ideile sunt ale omenirii. Dar aceasta este o înțelegere cam vagă a lucrului. Chestia politică nu este despre ideile omenirii în general. Chestia este despre concretizarea unor anume idei necesare acum și aici.

Așa, din miile de idei politice ale omenirii, cari sboară ușor prin mintea tuturilor celor ce citesc un dicționar și o gazetă, numai acelea sunt idei practice de cari trebuie să ne ocupăm, pe

cari le-am studiat în amănuntele lor, în legătură cu o situație dată a Statului, le posedăm pe deplin și avem convingerea că este necesar să le aplicăm acum.

Poate să fie un om politic care să se nutrească de multe idei vagi, și atunci este ca și când n'ar avea nici una.

Câte idei frumoase nu a avut aerul să primească d. Brătianu ! (Semne de mirare). Toate Mesagiile d-sale erau minunate în toți anii și pline de așa numite idei.

Ni s'au citit asemenea Mesagii un an, doi, trei, patru, cinci ani de-a rândul, dar nimic nu s'a făcut.

Este dar o deosebire între cel ce zice că nu se împotrivesc la nici o idee, dar nu face nimic, și între cel ce zice : aleg cutare idee, o cunosc bine, o aplic și fac ceva.

D. Brătianu nu a făcut nimic din acele idei din Mesagii. Se vede că acțiunea sa proprie era îndreptată în altă parte, era mai aplicată la detaliurile administrației, la ocrotiri sau la paralizări de interese ale partizanilor, la acoperiri de divergențe și altele, în loc de a se ocupa cu punerea în aplicare a unor anume reforme de organizare în ultimii cinci ani ai guvernului său.

Dar să revenim acum la atitudinea partidului conservator și la punctul de unde s'a născut desbinarea.

D-lor, înainte de proclamarea regatului, care a fost la 14 Martie 1881, d. Brătianu se adresează pe la 24 Ianuarie 1881, prin d. Carp, care

nu făcea parte după 1876 din rețeaua partidului conservator din care făceam eu parte ca membru al comitetului (nu făcea parte nici d. Cantacuzino), s'a adresat — zic — prin d. Carp la noi și ne-a cerut să dăm trei miniștri în cabinetul d sale, pentru că voește să proclame Regatul, și că o așa operă însemnată nu trebuie să se facă de un partid uni-lateral, ci trebuie să fie cu conlucrarea manifestă a ambelor partide din țară.

✧ Insemnată propunere! ✧

Ne-am adunat la 25 Ianuarie 1881 ¹⁾, Duminică seara, la d. Triandafil. Era față d. Lahovari, d. Păucescu, d. Carp, d. Teodor Rosetti, d. Triandafil și eu.

Părerea unora, de exemplu, a d-lui Rosetti, a d-lui Carp și a mea, era că trebuie primită această propunere. Nu se putea refuza partidul conservator de la un act ca acesta, care intra în principiile sale; dar trebuia să 'l discutăm în comitet.

La 27 Ianuarie 1881, seara, s'a adunat comitetul. În comitet discutări vagi; s'au neutralizat părerile, unii pentru, alții contra, d'asupra lor prezidentul nostru, d. L. Catargi. În definitiv, inacțiune. Și s'a găsit o formulă de răspuns, trebuia să se găsească una. S'a zis: o aseme-

¹⁾ Vezi vol. III, pag. 9. Trimiterile la expunerea istorică din aceste volume au de scop de a garanta exactitatea celor relatate acolo prin faptul, că adeseori aceleași relatări se întâlnesc în discursurile rostite în parlament în fața martorilor oculari a căror neîntrerupere și necontestare le confirmă.

nea propunere trebuie făcută, pentru a fi discutată și hotărâtă, șefului partidului conservator organizat, d-lui L. Catargi, de către d. Ioan Brătianu, și atunci vom aviza. Cu alte cuvinte ceea ce se numește pe franțuzește *une fin de non recevoir*. Par-că d. Brătianu ar fi putut avea naivitatea să facă o asemenea propunere pe cale oficială șefului partidului opus înainte de a ști dacă se primește sau ba, și pe urmă să zică acesta din urmă: mi-a făcut o propunere d. Brătianu, și n'am primit-o, ceea ce ar fi fost o slăbire a autorității d-lui Brătianu. Văzând aceasta, d. Brătianu a încetat cu orice propunere și s'a proclamat Regatul de către partidul liberal singur, și dacă noi, partidul conservator, am mai putut avea oarecare rol în chestia aceasta, l-am avut fiindcă am scăpat prin o fericită frază a d-lui Lahovari, zisă atunci în Cameră: „Dacă n'am colaborat direct la acest act, dar îi dăm prin consimțimintul nostru unanimitatea țării.“

Ast-fel am pierdut rolul important de a putea arăta țării că am conlucrat noi efectiv la acest act, că nu se putea face fără partidul conservator.

D-lor, se făcuse deja rezbелul independenței fără participarea partidului conservator, se făcea acum proclamarea regatului, și comitetul partidului conservator, provocat ca să participe, se paralizează în *pro* și *contra*, rămâne cu inerția, rămâne fără hotărîre!

Proclamarea regatului era și ea una din așa numitele idei, și chiar din cele mai naturale par-

tidului conservator. Dar ce deosebire între a avea o idee numai așa vag și între a'și întrebuința energia pentru realizarea ei! Și nu dați oare d-voastră dreptul unui conservator, care tocmai dorea afirmarea partidului său, să se întrebe în fața acestui eveniment: bine, ce conducere de partid este aceasta? Conservatoare, da; dar conservatoare a inerției; însă eu voiesc acțiune hotărâtă și pronunțată și nu paralizare de acțiune.

Ca să vă dau un al doilea exemplu important, trec la o altă chestie. A atins-o puțin d. Tache Ionescu.

D-nii C. A. Rosetti și Brătianu, cam pripiți în limbagiul d-lor — s'au schimbat de atunci — cu multă declamație și mai de multe ori lansaseră faimoasa frază: noi suntem acolo unde este crucea ortodoxă. A fost bună fraza aceasta atunci când am mers în război alături cu rușii în contra turcilor; dar era curioasă după ce ni s'a luat Basarabia.

Cu toate acestea se repeta la guvern, și eu care eram în opoziție, eram mulțumit că se repeta, căci îmi ziceam: dacă vor ține fraza așa, au să cadă cu ortodoxia și să vină partidul celălalt. (Aplause).

O voce. Să vie crucea nemțească.

D. T. Maiorescu. Nu aud întreruperea. Și atunci am scris eu singur, pe a mea răspundere, cu a mea subscriere — căci mi-am zis: ce le pasă altora de relațiile mele literare cu alte țări, cu unele reviste germane, d. ex. — am scris în *Deutsche Revue* de la Dresda, tot în acel an 1881,

un articol, al cărui coprints a fost reprodus în traducere în foile noastre. Nu este vorba de crucea ortodoxă, ziceam eu în acea revistă, ci de naționalitatea latină; și naționalitatea latină, fiind în afinitate cu ideile occidentale și astăzi în legătură de interese cu occidentul central, spre occidentul central, ziceam, este direcțiunea noastră, și nu spre Nord. Această părere a mea poate fi greșită; unii nu o împărtășesc; noi însă o împărtășim.

S'a tradus acel articol din revista germană în gazetele noastre, în *Timpul* ca și în *Românul*; însă în *Românul* guvernamental cu cele mai mari insulte la adresa autorului. Eu eram încântat de insultele la adresa autorului. Eu eram încântat de aceste insulte; de regulă insultele fac mare bine. Atunci asupra acelui articol se face discuție în comitetul partidului conservator. D. general Florescu îmi zice: Cum scrii articole în materie de politică externă fără a consulta comitetul? Eu răspund: ce iscălesc eu singur, e pe a mea răspundere; dar chestia externă trebuie să fie decisă între noi. Nu poate exista un mare partid conservator, care nu se hotărăște asupra unei atitudini politice de cea mai mare greutate în acest moment. Dacă vom hotări alb, alb să fie; dar hotariți să fim. Alt-fel este jocul de basculă, ne paralizăm: unul zice da și altul nu, și nu facem nimic. Trebuia dar o hotărîre într'un sens sau altul; dar nu s'a hotărît nici într'un fel, și ast-fel a rămas nehotărît, cam ca neutralitatea; dar și aceea nehotărîtă.

D. L. Țatargi. Nu eram la discuție¹⁾.

D. T. Maiorescu. La regalitate nu, la politica externă nu, și ast-fel s'a dat ocazie d-lui Brătianu ca în loc să fie luat, cum zice francezul *pris au mot*, să facă d-sa volta, să-și schimbe politica externă, și aceasta a avut atunci de efect ca d. Brătianu să mai stea 5 ani la putere. Atunci m'am întrebat din nou: ce conducere de partid este aceasta? Numai să ne paralizăm? Unii să zică da și alții nu? Trebuie o conducere hotărîtă de câteva idei, asupra cărora să te pronunți așa în cât aci să fie acțiunea ta principală. Nu este acțiune principală ca un partid să-și găsească numai paralelități și lateralități, sporind numai sorții în unele colegii electorale, și să mai primească când pe cutare, când pe cutare, când cu o idee, când cu cealaltă, și aceasta tocmai ocolind discuția de idei. Căci, negreșit, ideile cele mai importante produc discuții. Dacă te-ai hotărît într'un sens, nu poți merge cu celălalt, ci trebuie să mergi înainte în direcția în care te-ai hotărît. Trebuie să afirmi cât se poate de preciz; nu poți lăsa lucrurile importante învăluite. Hotărît trebuie să mergi în acest sens, și nu în toate sensurile, numai ca să prinzi mai mulți aderenți.

Și dacă vedeți că un șef de partid își are dis-

¹⁾ Nu-și aduce aminte, era la discuție, a luat parte și a opinat pentru neutralitate. De altminteri sînt în Camera prezenți la această cuvîntare generalul G. Manu, Alex. Lahovari, miniștri, și d. Gr. Trandafil, vice-prezident al Camerei, cîteși trei foști membri în Comitetul conservator și participanți la discuția relatată aici.

pozițiile lui intelectuale, deprinderile lui, obiceiul vechiu de a merge mai mult cu aranjamente, cu nivelări, cu învăliri, ca să câștige diferiți aderenți fără pronunțarea energetică a ideilor, atunci vine momentul să te întrebi: mai poate să meargă așa un partid?

Dacă nu înțelegem importanța acestei chestii între noi înșine, să o înțelegem cel puțin din cele ce vedem la adversarii noștri. E veche vorba: învață de la dușman. Câtă vreme d. Brătianu a lucrat în idei hotărâte, a stat cu putere la guvern. Când a început cu învăliri, cu aranjamente, s'a paralizat și încetul cu încetul a trebuit să cadă. Și frazele nu au putut împedeca căderea.

D. Ioan Brătianu, în cea mai mare putere a sa, la 1885, face apel la tinerii inteligenți; și ce apel! Apel liberal, însoțit acum și cu cuvântul de național. Ce se putea zice tinerimei mai frumos? Cu acest drapel desfășurat înaintea tinerimei inteligente, d. Brătianu îi zice: la lucru! Dar nu au lucrat nimic, fiind-că nu avea nici o hotărâre în ideile de organizare internă. Dar care era atunci lucrarea d-lor? Căci activitatea firească a omului tot se cheltuiește. Era lucrarea între culise, la bugete, la funcții, la interese private și la alegeri. Ce făceau oamenii aceștia cinci ani? Căci noi din opoziția Camerei le ziceam: Unde sunteți? Ce faceți?

Era numai un joc de bascule. Erau inimiciții trezite, menținute și apoi paralizate unele prin altele. D. cutare e dușman cu cutare, hai să punem pe acesta de o parte și să punem pe celălalt

în minister pe câteva luni, și apoi pe acesta la o parte și pe celălalt la guvern. D. cutare, primar al Capitalei, e dușman cu prefectul poliției; hai să-i paralizăm. Nu i-au împăcat, căci unul a trecut în opoziție, dar are să vină acum la matcă...

O voce. A și venit.

D. T. Maiorescu. Acestea s'au petrecut într'un partid care avea până atunci atâta putere și ast-fel nu a făcut nici o reformă. Venea d. Nacu — avea omul o idee, inamovibilitatea — o idee luată și de dânsul din acele idei ale omenirii, cum zicea d. Mitică Popescu, și fiind-că om este d. Nacu, o luase și d-lui și vine cu proiectul de inamovibilitate. Apoi nu, zic alții: d. Stătescu e destoinic; d. Nacu la finanțe. Și a venit d. Stătescu la justiție și a trecut d. Nacu la finanțe, și nu au făcut nimic nici d. Stătescu la justiție, nici d. Nacu la finanțe.

D. Sturdza: reforma instrucțiunii publice. Ași! Să vină d. Vizanti. N'a venit d. Vizanti, dar nici d. Sturdza n'a putut face nimic.

Aceasta e partid la guvern? Aceasta să imităm noi? Dar în opoziție ce aveam noi alta de învățat, noi conservatorii, dacă nu a opune inerției guvernului d-lui Brătianu din ultima sa epocă o energetică accentuare și elaborare a ideilor de reformă corespunzătoare cerințelor timpului, așa în cât să se simtă că la noi va fi lucru și apelul ce se va face la partizani să fie făcut mai ales ca să contribue la efectuarea lui?

Așa vedeam noi situația încă de la 1881. Și după exemplele ce vi le-am adus din cele pe-

trecute în comitetul conservator, înțelegeți pentru ce anume, în o asemenea situație nouă, ni s'a părut că trebuie să fie conducerea partidului improspătată. Chestie personală? De loc. Respectul personal, deferență la persoană, cât voiți. Conducerea unui partid? Ea trebuie să fie mai energică în sensul ideilor moderne de reformă. Respectul personal pentru d. Lascar Catargi am încercat acum un an să i-l arătăm, și ne închipuiam că d. Catargi, ales prezident de Cameră, va fi găsit în aceasta deferența ce puteam să i arătăm cu toții. Fără indoială, dacă i se cuvenea cuiva prezidența, i se cuvenea d-sale. N'a fost în partidul liberal cel mai însemnat membru al său, d. C. A. Rosetti, prezidentul Camerei? Nu reprezenta densul increderea partidului și sfatul partidului? Dar conducerea efectivă a lucrării se lăsase unor mâni, cari erau mai potrivite după felul educației lor pentru această.

Cum? Nu e permis unui conservator să zică în bună credință: așa trebuie să mergem dacă vrem să mai existăm ca partid cu putere și cu valoare pentru interesul țerei? Ce vorbiți d-voastre astăzi prin gazete de transfugi? Am părăsit drapelul? Ce drapel? Ce? Drapelul stă în persoane? Stă în idei, și pentru realizarea unor idei ce se încearcă în chiar sîmul partidului și cari se potrivesc cu rolul lui, are drept cineva să vorbească de părăsire?

Dar să revin la puținele cuvinte ce mai am de zis în privința acelei desbinări de la 1881. Atunci — și aci trebuie să recunosc iarăși, cum să zic? urbanitatea, părinteasca manieră și bună-

voință a d-lui Catargi — acasă la mine, era pe la începutul lui Noemvrie 1881, mi-am permis eu, cu tot respectul ce'l am avut și ce'l am și cu toată supunerea în ce privește respectul de vîrstă la vîrstă către d-sa, ca să'i spun acest lucru, ceva mai menagiator de cât am fost silit s'o fac acum, de și sper că n'am blesat pe nici meni nici atunci, nici acum. Și d-sa, cu o formă admirabilă și bine-voitoare, a scris la mine în casa demisia de prezident al comitetului conservator ¹⁾.

D. L. Catargi. Atât am ținut de mult să nu se sfărâme partidul conservator.

D. T. Maiorescu. Și ați plecat la Golășei. Atunci noi, pe baza unor idei de reformă, asupra cărora am discutat cu d. Carp care le formulase, cu d-nii Manu, Lahovari, Rosetti, Păușescu ²⁾, Triandafil, Știrbei, am convenit asupra unei schimbări a conducerii partidului, care să marcheze mai bine *era nouă*. Aceasta însemnează reformare! Evident însă că or-ce reformă trebuie să schimbe ceva și să aducă alt ceva, dacă nu vrea să rămână tot vechia sistemă; evident că or-ce reformă se face cu oare-care durere, dar convenisem în majoritate să se facă, și se credea, se spera că se va face cu mai multă liniște și împăciuire pentru toți; ne spusese d. Păușescu că și d. general Florescu primise a se retrage din comitet și atunci, după ce am încheiat noi, marea majoritate din comitet, procesul-verbal

¹⁾ Vezi vol. III, pag. 18.

²⁾ Vezi și discursul din urmă al volumului de față.

din 6 Noemvrie 1881, care constată aceasta, s'au convocat cei ce se numărau în partid la club, unde se înscria în dreapta și în stînga cine vrea să se înscrie, și deveniseră cam numeroși niște membri despre cari nu prea știai ce vor. S'a făcut un fel de plebiscit în lăuntru acestui club în acea seară. D. Catargi a fost absent, și cu multă discrețiune din partea d-sale, nu s'a amestecat. Dar a venit seara la acea întrunire d. general Florescu cu d. general Tell; noe nu ne trebuie alte idei și altă conducere, zicea d. Tacianu, în numele d-lor; noi trebuie să mergem să ne alipim cu d. Vernescu, zicea d. Tell; atunci am auzit pentru prima oară din gura d-lui general Tell idea de alipire cu d. Vernescu; d. general Tell era unul din cei cu ortodoxia. S'a pus la vot atunci și a fost majoritate contra noastră, și s'a hotărit pe aceeaș linie și în acelaș mod conducerea mai departe a partidului, și să se invite d. L. Catargi să-și reia preșidența.

D. L. Catargi. D-voastră mi-ați scris; păstrez scrisoarea: ați zis să vin că se pierde partidul.

T. Maiorescu. Trebuie să fie o eroare involuntară; eu nu v'am scris; dar d-voastră ați fost aci de o absolută corectitudine; erați absent, și majoritatea care a fost acolo a hotărit să vă recheme, și s'a scris din partea clubului.

D. L. Catargi. Nu din partea clubului, ci din partea unuia dintre d-voastră; păstrez scrisoarea.

T. Maiorescu. In tot cazul n'am scris-o eu, și nici unul din cei ce îi numiți junimiști. Atunci eu, d-nii Rosetti, Pogor, C. Șuțu și alții, așa numiții junimiști, ne-am dat demisia din rețeaua partidului conservator, pentru că am fost convinși că cu acest fel de compunere a comitetului conducător are să fie într'o inacțiune, într'o balansare vecinică, din care nu o să poată eși nimic. Convingerea noastră, poate era greșită, dar aceasta era.

D. L. Catargi. Ați trecut în câmpul opus.

T. Maiorescu. Nu este exact. Înțeleg pe de altă parte foarte bine că d-nii general G. Manu, Lahovari și Păucescu n'au făcut ca noi; au rămas împreună cu d-voastră. Chestia era de grea cumpănă; puteau unii să aibă speranța că va putea merge partidul înainte așa, puteau alții să fie convinși că nu va merge înainte; noi eram de partea aceasta.

Am eșit și am făcut tot ce puteam face în asemenea împrejurări grele pentru noi. Am găsit un ziar mai târziu, „România liberă“, unde puteam să ne manifestăm. Ne-am găsit alături cu alții cari eșiseră și ei din rețeaua partidului. Cu intrarea în club a d-lui general Tell, care ofensase pe d. Mavrogheni în Camera de la 1874, eșise d. Mavrogheni, d. Mavrogheni, cel mai fin spirit politic, cel mai capabil din noi câți eram în ministerul 1871—1875 al d-lui Catargi, d. Mavrogheni a rămas în perfectă înțelegere cu noi, d. Cantacuzino rămăsese de la început în afară de organizarea partidului conservator, ca și d. Carp. Eram dar cam așa: d-nii Cantacu-

zino, Mavrogheni, Carp, Theodor Rosetti, Pogor, eu și câțiva alții, așteptam să vedem ce va eși ca acțiune din partea comitetului conservator, din a cărui rețea nu mai făceam parte, acum când se manifestase și tendența să se unească cu d. Vernescu. Nu aveam cunoașterea să cunosc de aproape, ca lucrare colegială, pe d. Vernescu și mă așteptam să ved ce va eși de aci.

Ce a eșit de aci, întru cât a eșit din colaborarea d-sale, a fost nefavorabil partidului conservator. Cred că și abstențiunea a fost nefavorabilă, și știu că nu era de părerea multora din conservatori; cred că și rezoluțiunile cari s'au publicat n'au fost favorabile; și nerecunoașterea constituției și nerecunoașterea dotației n'a fost favorabilă. Unde se vedea acțiunea de colaborare a onor. d. Vernescu, se vedea tot sub forma negativă. Cine consimte în negațiuni, nu consimte în nimic. (Aplause). Dar ce să vă vorbesc de trecut? Vedeți colaborarea d-lui Vernescu și la opoziția actuală din această Cameră. Și acum a început în Cameră să plouă bilete albe, chiar în materii unde nu s'a mai pomenit o asemenea procedare. Renunțări la comisia bugetară, renunțări și bilete albe la diferite alte comisiuni, renunțări la biurou, etc. Așa este de clar tipicul! Când nu te poți uni nici asupra ideilor, nici asupra persoanelor, curând te unești asupra negațiilor, dai bilet alb sau o renunțare, pui o bilă neagră sau o negare. Și așa iarăș vechiul joc de a nu spune clar și precis unde vrei să mergi, pentru a putea să câștigi în această nehotărîre cât se poate

mai mulți aderenți de tot felul : La ce ? Ți-oi spune când voi fi la guvern ; și când ești la guvern, acelaș joc.

Dar să revin la desbinarea noastră. Așa dar noi, cei eșiți din organizarea partidului conservator de la 1882 încoace, am lucrat cum am putut prin un ziar, prin alte scrieri și în Cameră. S'a pus în discuția Camerei liberale ideea nefericită a revizuirii Constituției : am combătut-o în Cameră, dar s'a votat, și atunci am trebuit din principiu să'i recunoaștem legalitatea. Apoi d. Brătianu s'a hotărît să adopte în cele externe o politică occidentală centrală, și fiind-că poate nu se credea că inspiră destule garanții de sinceritate, sau poate fiindcă nu voia s'o facă singur cu un partid, din aceiaș idee ce o avusese când a făcut apel la noi să luăm parte la proclamarea regatului, s'a adresat la d. Carp ca să reprezente în străinătate această schimbare a politicei sale externe, schimbarea în sensul nostru. Dar onor. d. Lascar Catargi a pus chestia că această luptă a noastră, de care avui onoare a vă întreține deja prea mult, era condusă de noi pentru interese personale.

Adică d. Carp s'a dus la Viena ca să aibă o căpătuială diplomatică.

D. L. Catargi. Ca să dea concurs.

T. Maiorescu. Sper că voi putea dovedî că aceasta nu se poate admite, și să'mi permită d. Catargi a'i spune că nu a făcut bine să pună chestia pe asemenea tărâm.

D. Carp a fost la Viena. Cât timp ? Atât numai cât a putut îndeplinî această misiune, după

cum a înțeles'o d-sa. Apoi liber 'și-a dat demisia, a venit în țară și a intrat în opoziție.

Ce teorie voiți acum să puneți d-voastră?

Este cam meschin lucru să discutăm chestiile numai pe interes personal.

Voiți să puneți teoria că în materie de reprezentare în străinătate nu trebuie să se privească țara ca una fără deosebire de partid?

Dar d-voastră, când ați fost la guvern în aceste 6—7 luni, ați schimbat miniștrii din străinătate ai lui Brătianu? (Aplause).

Nu, și foarte bine ați făcut, afară numai dacă ați fi avut alte motive de capacitate; dar întru cât ar fi vorba numai de deosebire de partide, miniștrii din străinătate nu trebuie schimbați, căci reprezentarea externă trebuie menținută, abstracție făcând de luptele interne.

A intrat d. Rosetti la Curtea de casație. Pentru căpătuiala d-sale?

D. L. Catargi. Ca să dea concurs.

T. Maiorescu. Putea d. Rosetti să existe și fără aceasta. Dar când vine un ministru, oricine ar fi la guvern, și propune cuiva numirea la Curtea de casație, poate oare un om ca d. Rosetti să zică: nu primesc să intru, fiindcă magistratura o consider ca o chestie de partid politic?

D. Rosetti trebuia să primească ca să intre în magistratura înaltă, și ar fi o fericire când în toată țara s'ar lăși simțimîntul, și se va lăși cu legea inamovibilității, că în materie de magistratură chestiile de partid nu au nici un rol.

Acum vin la mine.

Eu, ca avocat, am primit procese din partea celor de la guvern. Vă interesează și situația mea de avocat, d-le Catargi ?

Da, m'am trezit că mi s'a propus întâi din partea creditului fonciar rural ca să'i susțin un proces, nu tocmai așa... gras. (Ilaritate).

Noi, avocații, câștigăm relativ foarte mult, și mai ales câștigăm în contra guvernului și în contra administrațiilor celor mari. Dar în fine mi s'a propus un proces. Ce ? Eu, avocat, să nu primesc un proces de la creditul fonciar rural, dacă cauza o cred dreaptă ? Să nu primesc să apăr creditului un proces ? Dar aș fi un nebun ! (Ilaritate). Nicăieri nu este altfel. Nu'mi pasă cine este la credit ca partid politic și primesc.

Al doilea, mi s'a propus printr'un coleg dintre avocați, d. Vasile Brătianu, să primesc un proces al ministerului domeniilor, în care era statul nostru implicat în Bucovina, un proces confuz cu Patriarhia din Constantinopol, unde era în chestie dreptul de proprietate al câtorva monastiri secularizate de ale noastre. Imi spunea d. Vasile Brătianu: d-ta știi nemțește; ți-ai făcut studiile liceale în Viena; cunoști legile austriace; ai fost și ministru al cultelor; știi chestia administrării averilor monastirești și în ce relații poate să fie acele proprietăți cu Patriarhia.

Astfel, mi s'a propus să fiu însărcinat cu conducerea acestui proces, dacă proces era să fie; dar mi s'a zis totdeodată: Mai bine ar fi pentru statsă se înțeleagă cu unul din proprietarii

români de acolo să'i vinză acele moșii cu risicul procesului. Ce eram să fac? Să refuz conducerea unui proces al domeniilor în Austria? Sau să refuz de a mă pune în raport cu d. Hurmuzachi, dacă vrea să'ș sporească proprietatea sa imobiliară?

D. T. Calimach. S'a vindut moșia pe un preț, așa că cumpărătorul ei a două zi a vindut-o pe prețul indoit la niște jidani.

T. Maiorescu. Eu am vindut? Dar eu am fost însărcinat sau să susțin procesul, sau...

D. T. Calimach. N'ați susținut procesul.

T. Maiorescu. N'am susținut fiindcă d. Hurmuzachi a cumpărat dreptul asupra moșiilor de la minister, cu aprobarea consiliului de miniștri.

Ce? Eu eram în minister? Cum, credeți că eu am luat vre-o parte la înțelegerea dintre consiliul de miniștri, d. Sturdza și ceilalți, cu d. Hurmuzachi? (Ilaritate, aplause¹⁾).

¹⁾ Intrerupătorul nu se arată bine informat, iar în Cameră, față de un proces pendent, nu se putea explica lucrul pe deplin din cauza relației sale cu chestia mănăstirilor închinatelor, care din când în când se exploatează în contra statului român.

Ceea ce a vindut guvernul I. Brătianu d-lui Nic. Hurmuzachi, nu au fost moșii cu proprietate sigură, ci numai drepturile contestate asupra unor moșii din Bucovina, de la care statul român nu percepea venit și în a căror posesie d. Hurmuzache nici n'a putut intra, fiindcă se aflau tocmai în proces cu Patriarchia, căreia îi fusese închinat de Domnia Moldovei. Tribunalele austriace nu recunoșteau secularizarea petrecută într'un stat străin și când Patriarchia, voind să înlăture cu desăvârșire mănăstirile moldovenești, cu cari împreună fuseseră închinatelor acele moșii, a cerut tribunalelor austriace „intabularea" sa ca singură proprietară în Bucovina, guvernul român cu procuri luate de la stăriții și egumenii mănăstirilor a

Să venim acum la al treilea proces, căci pe al patrulea l-am refuzat. Al treilea proces a fost cel de la Banca națională; d. Carada m'a însărcinat cu apărarea lui. Acest mic proces iarăș nu l-am refuzat, fiindcă n'aveam de ce, era drept.

A!!... Dar aci ar fi de insinuat altceva. Aceasta s'a petrecut la 1883—84, și după interpretarea d-voastră, era vorba să primesc niște foloase materiale ca avocat, pentru ca prin aceasta să susțin partidul liberal și să părăsesc ideile conservatoare.

Eu, onorabile d. Calimach, nu știu și nu'mi pasă ce vor fi gândit cei cari 'mi făceau aceste propuneri de procese. Eu, ca avocat, aveam să examinez faptele procesului, fără a mă gândi cine sunt aceia ce'mi încredințează procesele.

vîndut d-ului N. Hurmuzachi vechile drepturi asupra acelor moșii. In nici un caz statul nostru nu putea risca să pue în discuția unui tribunal străin dreptul său de proprietate asupra averii mănăstirilor închinată și secularizată, și oricine își poate închipui gravul precedent ce s'ar fi creat, dacă o hotărîre definitivă din Austria ar fi tăgăduit dreptul de proprietate al statului român și l-ar fi recunoscut din contră Patriarhiei grecești. Guvernul nostru trebuia să scape de această contestație și să treacă drepturile sale unui particular, care să se judece cu Patriarhia; iar dacă acel particular le-a mai vîndut altui particular (indiferent cu ce preț și de ce nație), cu atât mai bine pentru statul român. Dealtminteri d. Hurmuzachi a încercat să fie „intabulat“ în acele moșii, dar când a întămpinat greutăți din partea justiției austriace, s'a grăbit să'si vindă drepturile altuia, care probabil se va fi înțeles cu Patriarhia (ceea ce statul nostru nu putea face). Este dar o eroare provenită din necunoștința împrejurărilor, dacă cineva evaluează moșiile în chestie după prețul pămîntului lor, par'că ar fi fost vîndute ca proprietate clară, pe când în fapt s'a vîndut numai drepturile precare a le unui proces politicește periculos și în definitiv pierdut ca drept de proprietate a d-ului Hurmuzachi.

Că vor fi gândit ei că aceasta să mă ademe-
nească și să le fiu sprijinitor politic mai pe urmă,
se poate. Dar atunci s'au înșelat în calculul lor.
Eu, d-lor, am primit multe atacuri personale în
Camera liberală de la d. Meitani, de la d. Cos-
tinescu, de la doctorul Râmniceanu; după aceste
precedente trebuie astăzi să mă simt foarte lin-
gușit să văd pe aceeaș linie de atac și pe d.
Catargi. (Aplause).

D. L. Catargi. Cu concursul care le-ați dat,
unul câte unul, 'i-ați ținut 12 ani acolo.

T. Maiorescu. Ar trebui să dovedești ca în
urma acestor procese s'a schimbat atitudinea mea
politică. Și aceasta nu este. La 1885, 86 și 87
n'am fost și n'am luptat în opoziție întocmai
ca mai înainte?

Ca să vă aduc o dovadă, n'am decât să vă
amintesc un singur fapt: În atentatul de la 4
Septembrie vrea să se implice — și s'a și im-
plicat — unul din colegii noștri, deputatul Oro-
veanu. Căutau să mai implice și pe d. Di-
mitrie Brătianu și pe d. Fleva. Aceasta era
una din acele apucături nenorocite, cari în-
cepeau pe atunci să fie la ordinea zilei, sub
masca de indignare a poporului. M'am înscris
între apărătorii d-lui Oroveanu, pe care-l cre-
deam pe nedrept implicat; curtea cu jurați a
și achitat pe d. Oroveanu, și eu l-am felicitat
de această achitare în plină Cameră, în fața d-lui
Ioan Brătianu.

D. Kogălniceanu își va aduce aminte, căci îmi
reproșa din această cauză lipsa de tact; chestie
de apreciere. Eu știam ce fac și eram dator s'o fac.

Ei bine, susțineam eu situația acelu guvern, apărând astfel pe d. Oroveanu?

Dar să revenim la chestii mai importante decât chestiile personale.

La 1884, cu ocazia Adresei, am prezentat cu d. Carp și cu alții o contra-adresă, care coprindea ideile de reforme, identice cu acelea ce le discutasem la 1881 cu membrii comitetului conservator de atunci, identice cu cele prezentate mai pe urmă de pe banca ministerială, în apelul către alegătorii de la 1888. S'a adăugat aici numai chestia etalonului de aur, născută mai pe urmă.

În asemenea reforme legislative, e tot accentul de pus; iar nu în paralele și în laterale.

Printre acele reforme era și aceea care este acum la ordinea zilei în această Cameră, chestia inamovibilității magistraturii.

Dar bine, vechii conservatori nu vor și ei această reformă? dar d. Vernescu care a intrat cu noi în ministerul de la Noemvrie 1888, nu voia legea inamovibilității? Poate da. Între ideile omenirii politice, după vorba d-lui Popescu, e și aceasta, și a trecut și prin capul d-lui Vernescu. Noi făcusem proiectul de lege; d. Vernescu a devenit coleg cu noi pe banca ministerială. Dar vedeți deosebirea: a trecut Noemvrie anul trecut, d-sa n'a prezentat proiectul; a trecut Decembrie, nu l-a prezentat; Ianuarie nu; Februarie nu; Martie nu. O fi având convingeri de inamovibilitate? De sigur. Dar ce folos? Nu avea concentrată atenția d-sale pentru acțiunea practică legislativă.

x După Martie, d. Vernescu trece la finanțe. O fi având idei finanțiare d. Vernescu, sunt convins; dar știți, d-lor, e ca cu fântânele cele adânci: unde e prea adânc, adânc, e cam întuneric la fund, și te întrebi: Ce e acolo? Va fi poate apă sănătoasă, va fi poate altceva; dar trebuie o găleată să scoți, să vezi ce e în fund. D. Vernescu, sunt convins, că are foarte multe în adâncul cugetului d-sale; dar ce folos că nu ese la iveală, în acțiune legislativă. A venit la justiție onor. d. Gherassi în locul d-sale. Spre marea mea mirare și mulțumire am auzit pe d. Catargi, în destăinuirile d-sale, spunând că la un consiliu de miniștri asupra disolvării sau nedisolvării a vorbit și d. Gherassi. Noi din Cameră nu l-am auzit tot timpul cât a fost ministru. Va să zică vorbea d. Gherassi? Avea păreri în adâncul cugetului d-sale? Avea și o găleată, cu care le scotea sub formă de da sau ba. Slavă d-lui! (Aplause, ilaritate).

x Astfel s'a neutralizat, s'a paralizat acțiunea guvernului d-lui Lascar Catargi ca lucrare legislativă.

În ceea ce privește pe onor. d. Catargi ca șef de partid, noi am fi fost fericiți să-l vedem ca un conducător cu bunul simț al d-sale și sfătuitor într'o sferă de acțiune, pe care respectul tuturilor și al nostru îl indica, adică în Cameră ca prezident, cu rolul său din cele mai însemnate. Cunoașteți cu toții istoria contimporană dintr'un Stat vecin, rolul admirabil ce l-a avut Deak în momentul constituirii noului Stat maghiar. Prezident al Camerei, refuzând participa-

rea la guvern, refuzând or-ce altă onoare decât a fi sfătuitorul oare-cum impersonal al partidului și al țării sale. Aceasta era după închipuirea noastră rolul ce am fi fost fericiți să-l aibă d. Catargi acum.

Dar la acțiune? La acțiune cu d. Vernescu? Cu d. Vernescu, care a trecut de la justiție, unde făcuse ce v'am spus, la finanțe, unde a făcut ce știți? Dar ați văzut îndată efectul colaborării d-sale ca mai înainte; neutralizare legislativă, basculă în administrare. În fiecare district antagonism între vernescani și catargiști!

În Cameră ne numărăm cu bobii; cine formează majoritatea, vernescanii sau catargiștii? În combinarea viitorului minister al d-lui Catargi, vernescanii vor fi mai mulți sau catargiștii? Or vor mai intra te miri ce laterali, ca să câștigăm și colegiul electoral din Iași?

Apoi aceasta trebuia să fie acțiunea partidului conservator față cu cerințele situației după căderea d-lui Brătianu?

Dar proiectele de legi? Dar lucrarea legislativă? Eh! ca pe timpul d-lui Brătianu: așteptați cinci ani de geaba. Veți vedea la toamnă; și la toamnă veți vedea după noile alegeri!

Aceasta era reforma ce voiam noi? Și față cu necesitatea reformelor d-voastre ne vorbiți numai de gândurile personale?

Apoi, d-lor, dacă e să vorbim de ambiții personale în partidul conservator, nu vă pare lucru firesc, ca personal vorbind, adecă de ambiție personală, de rivalitate, de gelozie personală (nu

vorbesc de mine, căci ce însemnează un teoretic mai mult sau mai puțin într'un partid? sper că nici nu-mi atribuiți prea mult ambiția de a fi pe banca ministerială, în or-ce caz, nu poate fi vorba, în cât mă privește pe mine, de rivalitate de șefie, de aceea și pot vorbi acum mai liber) așa dar în partidul conservator, ca ambiție personală vorbind, n'ar veni mai bine d-lui Carp, or d-lui Rosetti, dacă e vorba să fie altul prezident al ministerului, să fie atunci un om mai bătrân, nu din generația lor, un om față cu care deferența și supunerea la conducere să fie naturală? Judecați d-voastre singuri în mod firesc pentru fie-ce om: Nu trebuie să 'i fie d-lui Carp, pentru ambiția sa personală, mai ușor, dacă pe acest teren vă puneți, ca să vadă pe d. Catargi ca prezident de consiliu, iar nu pe generalul Manu? Căci față cu d. general Manu, dacă ar fi vorba de ambiții personale, ar putea să zică și d. Carp: dar de ce nu eu?

D. L. Catargi. Nu mă atrageți în chestii personale.

T. Maiorescu. Dacă d-voastră spuneți că pentru procese grase 'mi-am schimbat eu atitudinea politică, nu-mi dați voie să vorbesc și eu de interese personale în apărare? (Aplause).

Cel puțin eu fac aceasta cu bună-cuviință, caut să o fac. (Aplause).

D-lui Theodor Rosetti îi venea mai bine să se supună prezidenției d-lui Catargi decât acelei a fostului său coleg sub el, a d-lui general Manu. Evident că da; dacă ar fi vorba numai de chestie personală, de ambiție, ar fi trebuit atunci să fie

toți în favoarea admitterii celui mai respectat din generațiunea mai bătrână ca prezident al ministerului.

De ce dar nu putem da sprijinul nostru d-lui Catargi-Vernescu, pe când îl dăm din toată convingerea ministerului prezidat de d. general Manu, așa cum e format?

Pentru că credem că în acest minister nu va începe acea paralizare de acțiune, care nu 'și concentra activitatea asupra realizării de programe de idei, ci asupra intereselor de basculă; pentru că credem că aci nu va fi vorba care de care să 'și formeze partizani, nu va fi accentul pus pe numiri și destituiri în magistratură sau în alte funcții, ci va fi într'un mod omogen și înțeles accentul pus pe acele opere de reforme cari sunt la ordinea zilei și cu cari stă și cade viața mai departe, după convingerea mea, a partidului conservator. (Aplause vii).

Și d. Carp, dacă a câștigat în mijlocul nostru o așa mare valoare, și o are mai ales acum, aduceți-vă aminte cum se prezenta ca putere politică acum trei ani și cum acum? Aceasta este fiind-că a dat dovezi de o perfectă abnegație de ambiție personală. (Aplause).

Nici prezident de Cameră, nici ministru, simplu deputat, așa se prezintă un om de principii politice. Și susținem împreună cu d-sa, din toată convingerea, ministerul generalului Manu; avem încrederea că va îndeplini opera de reformă legislativă, pentru a cărei realizare nu mai are în ochii noștri valoare lupta politică.

Așa fiind, nimeni din noi nu facem chestie personală, în prima linie nu acela care ar fi putut-o face, d. Carp; ci dăm un exemplu de susținere la idei și luptăm pentru ele, și am fi dorit ca în acest exemplu să fim încurajați și de alții mai în vîrstă decât noi. (Aplause prelungite).

La adresă, alineatul relativ la școale.

(Ședința Camerei de la 12 Decembrie 1890)

Ministerul din acel timp.

General G. Manu, președinte și interne.

Al. Lahovari, externe.

T. Maiorescu, culte și *ad-interim* lucrări publice.

Men. Germani, finanțe.

Al. Marghiloman, domenii.

General Vlădescu, război.

Grig. Triandafil, justiție.

T. Maiorescu, ministrul instrucțiunii publice. D-ilor deputați, administrarea școlilor nu poate decât să fie recunoscătoare pentru atenția ce se dă învățămîntului; ea este cu deosebire recunoscătoare pentru tot ce semnalăți ca lucru de îndreptat, și vă rog și în viitor ca or-ce abuz ce-l aflați, or-ce abatere de la lege ce veți constata, să bine-voiți a mi le aduce la cunoștință.

Însă, d-lor, dacă nu mă înșel, suntem la desbateră adresei de răspuns la Mesagiul Tronului, și or-cât de interesante ar fi multe din întrebările cari le-a agitat, de exemplu, onor. d. Const. Constantin Dobrescu, ele poate și-ar fi avut un loc mai potrivit în altfel de desbateri, unele mai bine la discutarea bugetului, altele la discutarea legii instrucțiunii publice, care va veni în curând în desbaterile parlamentare, altele poate sub formă de interpelare.

Dați-mi dar voie să mă mărginesc a atinge în scurt și pe rînd ideile ce s'au emis cu ocazia adresei întru cât sunt relative la adresă.

Onor. d. Iepureanu și d. Dobrescu au început prin a arăta părerea de rău că s'ar fi promis acum doi ani, prin Mesagiu, relativ la instrucțiunea publică unele proiecte de reformă, dar că nu s'ar fi îndeplinit acea promisie.

D. Iepureanu zice : se vorbea de îndreptarea instrucțiunii, în deosebi de ceea ce privește școlile rurale, dar a rămas această vorbire literă moartă.

D. Dobrescu iar zicea, citind pasagiul : se promisese un proiect de reformă al învățămîntului real și reforma numirii învățătorilor rurali, dar nimic din acestea nu s'a adus.

Aceasta nu este exact, și vă dovedesc. S'a promis din partea acestui departament, prin Mesagiul de la 1 Noemvrie 1888, scris și de mine, trei lucruri : legea pentru învățămîntul real, pentru numirea învățătorilor, și al treilea că se va lucra pentru organizarea clerului mirean. Se zicea că această din urmă lucrare este

încă în cercetarea Sf. Sinod, și că îndată ce Sinodul va termina, lucrarea va fi adusă în discuția d-voastre.

Aceste trei promisiuni din Mesaj, în ceea ce privește acest departament, au fost îndeplinite în chiar acea sesiune. Așa, reforma privitoare la învățământul real și reforma privitoare la numirea învățătorilor rurali, împreună cu alte reforme, au fost depuse la Senat chiar în acea sesiune sub numele de proiect de lege pentru modificarea unor articole din legea instrucțiunii publice; iar acea lucrare, care era numai promisă de a se efectua relativă la cler, fără a se preciza epoca terminării ei, s'a efectuat în adevăr; a stăruit Sf. Sinod, am stăruit și noi, și s'a putut elabora însuș proiectul de lege, care a fost depus la Cameră în chiar acea sesiune 1888—1889; va să zică, promisiunea a fost în întregul ei îndeplinită.

Dar a fost îndeplinită într'un spirit care nu îndeștează pe d. Dobrescu? Aceasta se poate; rămâne însă, când discuția asupra acelor proiecte se va face, să se vadă cari păreri se vor admite.

Așa fiind, cred că o mare parte a observațiilor făcute și amendamentelor propuse acum la adresă vor avea locul lor mai nimerit la discuțiile proiectelor de legi depuse înaintea d-voastre.

Prin urmare, pentru a începe cu amendamentul, sau mai bine cu întrebarea d-lui Tocilescu: ce are de gând să facă guvernul cu proiectul de lege pentru clerul mirean? am onoare să răs-

pund : Guvernul are de gând și vă roagă să luați în cercetare acum proiectul depus încă de atunci, și insistă a vă ruga să accelerați aceste debateri cât se poate de mult. Dacă voiți, chiar la prima trecere în secțiuni să ne ocupăm de el.

Mai preciză declarație nu se poate. (Aplause).

Trec acum la amendamentul d-lui Dobrescu în privința legii instrucțiunii publice. Proiectul de lege este depus, cum am avut onoare a vă spune, la Senat; este depus în timpul promis.

Nu este numai depus la Senat și rămas acolo în cartoane; a fost de atunci încoace studiat de secțiile Senatului; nu a fost numai studiat: s'au numit și delegații, cari l-au studiat la rindul lor și au ales și raportorul; raportorul și-a făcut raportul, raportul s'a împărțit și distribuit, este pus chiar la ordinea zilei a Senatului acum imediat după terminarea debaterilor răspunsului la adresa Tronului.

Va să zică, este un lucru care a eșit cu desăvârșire din perioada promisiunilor vage; este un lucru care se va îndeplini acum și se va cerceta de celălalt corp parlamentar.

Am adus întâi acest proiect de lege la Senat, fiind-că, după Constituțiune, există anume în Senat doi delegați din partea universității; unul din partea universității din București și altul din partea celei din Iași.

Am crezut dar mai conform cu spiritul Constituțiunii ca acel proiect să treacă mai întâi prin Senat, care are în mijlocul său doi reprezentanți ai învățămîntului public după chiar prescrierea Constituțiunii.

În această situație mă întreb : Ce voește amendamentul d-lui Dobrescu ?

Din interesanta, foarte elocuenta și cam lunga vorbire a d-sale — pentru care îi exprim adâncă mea recunoștință — trei sferturi le-am auzit aci, un sfert îl voi citi în *Monitorul oficial*, și mă voi pătrunde de observațiile profunde ce le-a făcut. Însă din lunga d-sale vorbire 9 zecimi, și aceasta e un fel de statistică, nu se referă de loc la amendamentul prezentat de d-sa. Sub cuvînt de amendament la adresă, ați făcut un interminabil șir de observări, cari nu au nimic a face cu adresa, în mare parte chestii de detalii, de amănunțimi administrative.

În privința lor ce doriți să vă spun ? Este oare o interpelare ca să răspund la toate ? Voiți să treacă toate acestea în adresă ? Voiți să se discute, *à propos* de adresă, chestia de ce un certificat eliberat de o școală rurală este sau nu este valabil în oraș ? Voiți să se discute cu această ocazie dacă pentru ocuparea unei catedre trebuie să se facă concurs, sau o altă formă de examen ? Toate acestea sunt chestii de administrație, cari nu se pot discuta acum.

D. Dobrescu mi-a propus chiar două pariuri în privința adevărului celor susținute de d-sa ; îmi pare rău că de pe această bancă nu pot primi pariuri. Când vom trece dincolo în anticameră, să vorbim de asemenea lucruri, dacă voi avea timp.

Dar ce au a face toate acestea cu adresa ?

Amendamentul d-lui Dobrescu a fost nu-

mai un pretext de vorbă. Dacă este să-l analizăm, el coprinde următoarele patru puncte :

Obligativitatea instrucțiunii, certificatele rurale și urbane, întinderea inamovibilității și învățămîntul real.

Din acest amendament văd cu mulțumire că un așa însemnat membru al opozițiunii pare a adera în principiu la această parte a adresei majorității; căci și majoritatea, în loc de afirmarea mai esitantă a guvernului în privirea reformelor de introdus în învățămînt, majoritatea cere a se aduce acum un proiect întreg asupra reformei legii instrucțiunii. Aceasta îmi cereți și d-voastră, aceasta s'a și făcut, și proiectul este la ordinea zilei în Senat. Numai înainte de a lua în discuție și pe când este în discuție în Senat un proiect de lege pentru reformarea actualei legi a instrucțiunii, d-voastră voiți să se prejudece lucrul acum cu ocazia adresei, să se prejudece înainte de a eși din desbaterile de la Senat. De ce? Nu o să vină legea de la Senat la Cameră? Onorabile d-le Dobrescu, eu vă cunosc aci ca deputat, și nu vă pot recunoaște aici altă calitate. Dar d-voastră văd că vorbiți mereu în numele corpului profesoral.

Nu știu de unde puteți fi autorizat la aceasta. Dar dacă e vorba să discut cu d. profesor Dobrescu, să'mi permită a'i observa că formularea celor patru aliniate din amendamentul d-sale nu respectă ierarhia ideilor; este, cum am zice, prea puțin pedagogică, căci înțeleg să vorbiți într'un amendament la adresă de principiul cel mare al reformei învățămîntului real; dar alături cu acest

princip să ne vorbiți că atestatele de la școalele primare rurale să fie egale cu ale altor școale primare, aceasta însemnează a confunda principiile generale cu mici reguli de administrare specială; acestea sunt chestii prea de amănunte. Și din acest punct de vedere cred că amendamentul d-voastre nu 'și are locul aici.

Pentru amendamentul d-lui Tocilescu, cu privire la complectarea facultății juridice, chestia se va discuta asemenea când reforma legii instrucțiunii va veni de la Senat la Cameră; se va examina atunci dacă am ajuns la această stare de dezvoltare a studiilor juridice, încât facultățile să poată da și diplome de doctorat.

Sunt mulți membri ai parlamentului competenți în această materie, și va eși, fără îndoială, din desbaterile d-voastre o decizie și în privința aceasta.

Onor. d. Theodorescu, mai scurt și, în aparență, mult mai amabil pentru administrarea școalelor, zice într'o parte a amendamentului d-sale să se facă un proiect de lege pentru reorganizarea învățămîntului. E făcut; până atunci însă d-sa recomandă o strictă observare a legii. Dacă e vorba de o recomandare generală, atunci trebuie s'o primim cu toții și pretutindeni; e necesar ca în or-ce parte a administrației să se observe legile în modul cel mai strict. Dar dacă e vorba de ceva special relativ la învățămîntul public, atunci în vorbirea d-sale asupra amendamentului a rămas o lacună tocmai în această parte. Dacă mi-ar fi semnalat ce anume lege crede d-sa că ar trebui să fie în mai strictă ob-

x servare, negreșit că eu aș fi răspuns. Dacă era vorba de cazuri particulare, era mai nemerit să le aducă sub formă de interpelare. Dar dacă prin recomandarea într'o adresă la Tron a stricteii observări a legilor d-sa vrea să provoace un vot de blam, îl rog să'l declare așa...

D. G. D. Teodorescu. Legea de gradație nu s'a aplicat de la început, ci numai de câți-va ani a început să se aplice.

D. ministru al instrucțiunii publice. Mulțumesc d-lui Teodorescu pentru întrerupere.

Legea gradației, votată sub Camerile și guvernele național-liberale, s'a aplicat, cu mari sacrificii bugetare, pentru prima oară în întregimea ei de această Cameră. Zic în întregimea ei, fiind-că în proiectul de buget ce v'e prezentat acum e aplicată, în sfârșit, și la profesorii de seminarii.

Dealtminteri să'mi permită onor. d. Teodorescu a'i spune: a releva anume, în adresa la Tron, numai respectarea gradației salariilor corpului profesoral, cred că ar fi ceva nepotrivit. x Toate legile trebuiesc respectate; dar, față cu alte trebuințe mai ideale ale învățămîntului public, a accentua anume o chestie de leafă, e accentul cel mai puțin de recomandat pentru profesori. (Aplause).

T Din toate aceste considerante cred că alineatele adresei, așa cum sunt formulate de majoritatea delegaților, fiind-că se refer la proiectul de lege al instrucțiunii depus în Senat, pot înlocui toate amendamentele propuse. (Aplause).

In privința bugetului căilor ferate pe
anul 1891.

(Sedințele Camerei de la 18 și 19 Decembrie 1891)

Din motivele arătate la pag. 48 a introducerii istorice, la modificarea cabinetului G. Manu (în urma demisionării d-lui T. G. Rosetti și a retragerii d-lui Păucescu), autorul prezentei publicări este *ad-interim* însărcinat și cu ministerul lucrărilor publice. Situația îl obligă să mai ție câteva discursuri și în această calitate. Cele d'întâi sînt următoarele, ținute în Cameră asupra bugetului căilor ferate pe 1891.

A) In discuția generală.

T. Maiorescu, ministru de culte și ad interim de lucrări publice. D-lor deputați, voi avea onoarea să răspund la observările făcute asupra acestui buget în ordinea în care s'au emis.

Onorabilul d. Aslan s'a plâns intâi de timpul prea scurt ce e lăsat d-lor deputați ca să stu-

dieze raportul și bugetul însuș. Cred că imputarea aceasta, în ceea ce privește guvernul, e cu desăvirșire nedreaptă; nu e vina noastră de loc.

Bugetul căilor ferate trebuie să intre în aplicare — și voi avea onoarea a vă spune pentru ce, de și cea mai mare parte din d-voastre trebuie să o știți deja — trebuie să intre în aplicare la 1 Ianuarie st. n.; prin urmare, trebuie să se supună discuțiunii și votului d-voastre înainte de această dată.

Incepe Camera la 15 Noemvrie, discuția adresei a ținut până acum câte-va zile. Dacă ați întreba pe or și ce ministru din câți s'au strecurat pe aceste bănci, dacă îi place ca discuția adresei să țină atâtea zile, încât să se răpească timpul pentru discuția altor lucrări mai practice și poate mai folositoare, cred că fie-care ministru vă va răspunde: am preferi ca discuția adresei să țină mai puțin timp. Dar aceasta atîrnă de la d-voastre; și, fiind-că ține atât cât ține, noi trebuie să ne supunem. A ne învinui însă pe noi de prea multul timp consacrat adresei, ar fi din partea d-voastre ceva nedrept.

Nu e a noastră vina, ci a întregilor împrejurări parlamentare. Bugetul s'a depus la timp, aceasta o puteți cere guvernului; comisiunea bugetară a fost sesisată la timp, subcomisiunea bugetară de asemeni, iar urgența sub care vi se prezintă acest buget provine din cauza începutului constituțional al deschiderii parlamentului, și în acelaș timp de la prelungirea, după obiceiurile noastre parlamentare, a discuțiunii adresei.

A doua observare sau imputare a onor. d. Aslan a fost că bugetul căilor ferate ar trebui să se prezinte ca o unitate cu bugetul general, sau cum se exprimă d sa printr'o altă variantă de cuvinte, în universalitatea bugetului general. Da, bugetul căilor ferate, ca parte specială din bugetul ministerului lucrărilor publice, care însă face parte din bugetul general al statului, ar fi bine să se prezente cu acesta împreună înglobat în totalitatea bugetului de venituri și cheltuieli ale statului.

Dar pentru aceasta s'ar cere ca să se poată prezenta bugetul drumurilor de fer atunci când se prezintă și bugetul general al statului; adică pentru a fi terminat cu votarea la 1 Aprilie, sau vice-versa, ar trebui ca bugetul general al statului să înceapă a lucra la 1 Ianuarie. Relațiile internaționale ale drumurilor noastre de fer, și sunt sigur că și d. Aslan vrea să le menținem și chiar să sporim raporturile noastre de comunicație cu restul Europei, nu ne permit începerea bugetului căilor ferate la 1 Aprilie, fiindcă comptabilitatea la toate celelalte state cu cari stăm în relații, se încheie la sfârșitul lunii Decembrie, stil nou, ceea ce ne silește și pe noi ca să facem, în privința comptabilității, tot așa; căci dacă am face altfel, să'mi permită d. Aslan a'i spune, că atunci am face tocmai ceea ce ne imputa d-sa în altă parte, o administrație chinezească, adică ne-am închide cu un zid chinezesc în contra celorlalte administrații străine, cu cari este legată rețeaua noastră de căi ferate.

Prin urmare, această imputare este asemenea nedreaptă în ceea ce privește bugetul special al drumurilor de fer.

A treia observare: bugetul acesta este fără nici o bază, nu se arată fondul, averea, nu se arată capitalul; când se spune aci că avem un beneficiu neto de 12 milioane și atât, aceasta este o aparență, o iluziune; căci ar trebui să se întrebe, din punctul de vedere comercial, cât la sută produce fondul acestei întreprinderi, și atunci s'ar vedea că nu produce nici 5 la sută, cum produc capitalurile noastre în mod legal, ci numai 2 la sută sau 2 și jumătate.

D-lor, din slabele mele cunoștințe în această materie, vă mărturisesc că nu înțeleg de loc ce a voit să zică d. Aslan. Am înțeles ce zicea cu unitatea sau universalitatea bugetului; dar chestia cu fondul sau capitalul vă mărturisesc că nu o înțeleg, sau poate nu o înțelege d-sa.

Apoi s'a mai pomenit aceasta în vreun buget ca să se arate capitalul administrației?

Fară îndoială, aci se face o confuzie între buget și între bilanțul general; căci este inadmisibil ca să se ceară a se arăta în buget inventarul averii generale. Unde s'a mai văzut aceasta?

Dar să vă dau un exemplu: este un alt buget care vi se prezintă cu veniturile și cheltue-lile sale, bugetul domeniilor. Ei bine, s'a pomenit vreodată ca în acest buget să se facă inventarul averii domeniiale?

D. N. C. Aslan. Nu m'ați înțeles și voi fi silit să vorbesc încă odată la articole.

D. T. Maiorescu, ministru ad interim la lucrările publice. Numai așa se pot înțelege cele zise de d-voastră, și tot așa cred că v'au înțeles toți câți v'au ascultat, că administrația drumurilor de fer trebuie să și facă inventarul fondului său, și totdeodată să se știe cât are drept capital, cât o costă, cât se uzează, cât trebuie să pună la o parte, adică inventar și bilanț de profit și pierderi. Toate bune; dar ce au a face lucrurile acestea cu bugetul? Bugetul este un alt ordin de idei. Despre inventar se înțelege că trebuie să fie stabilit, și pentru aceasta onor. d. Aslan, dacă voește să vadă, să binevoiască să treacă pe la administrația căilor ferate și se va satisface. Acolo va vedea ce capital se administrează, va vedea câte milioane ne costă toată întreprinderea ca fond, va vedea că ne costă mult răscumpărarea drumului de fer Cernavoda-Constanța; că ne costă foarte mult răscumpărarea liniei Strusberg; asemenea va vedea că ne-a costat grozav de mult și Crawley¹⁾, și va vedea atunci cari sunt raporturile veniturilor drumurilor de fer cu capitalul comercial; dar acestea nu au a face cu bugetul. Și prin urmare, să mi permită onor. d. Aslan a declara acest al treilea punct neadmisibil ca obiect al discuției bugetului. (Aplause).

Să venim acum la al patrulea punct: *Evaluările*, Vă mărturisesc însă că onor. d. Aslan, după ce m'a descurajat de la început prin confuzia între bilanț și buget, m'a descura-

¹⁾ Ceaur-Aslan stăruise pentru Crawley.

7. jat și pentru tot restul întrebărilor d-sale. Nu mai știu ce încredere să am în competența d-sale pentru cele-lalte observări. D-sa zice: Evaluările așa cum le face direcția generală a căilor ferate ne vor duce la o decepție certă. Pentru ce? Pentru că modul arătat aci de evaluare, acela adică de a se lua mijlocia și sporul nu de la un an la altul, ci de la doi ani, această mijlocie, acest mod nu este sigur. D. Aslan ne propunea să luăm numai cutare două luni.

Apoi, d-le Aslan, în administrarea căilor ferate, unul din cele mai eminente servicii este cel statistic; sunt lucrări de statistică voluminoase, pline de date, cari sunt de toată importanța pentru cine știe să le citească și să le înțeleagă; aci este prima bază de evaluare. Tocmai în rîndurile cari le citați d-voastră pentru mica iuțeală, se arată că la acest proiect de evaluare, care a fost făcut în Octomvrie, nu se știa încă sigur ce va da Octomvrie, Noemvrie și Decemvrie în privința traficului mărfurilor de mică iuțeală, adică dacă acele 23 milioane prevăzute ca evaluare din anul 1889, pentru anul 1890 vor fi atinse; căci pentru primele 9 luni venitul se arată scăzut; dar se argumentează aici că ultimele 3 luni ne vor aduce la cifra prevăzută. Acum d-voastră întrebați: Este sigur că cifra se ajunge în acele trei luni? Ei, vedeți, astăzi vă pot răspunde, fiindcă au trecut cele 3 luni, și avem acum și aceste date: cifra evaluată la aceste venituri s'a atins; evaluarea a fost foarte exactă, s'a îndeplinit prevederea așa cum a fost arătată în buget.

Dacă prevederile direcției s'au îndeplinit exact, dați-mi voe să zic că: *ceteris paribus*, trebuie să ne încredem și în evaluarea direcției generale pentru anul viitor la traficul de mică iuțeală.

D. N. C. Aslan. D-voastră o știți.

T. Maiorescu, ministru ad interim de lucrări publice. Eu, după datele din trecut, cred că evaluarea, cum o face acum bugetul pentru mica iuțeală, se va realiza; d-voastră însă ne-ați spus, că aceste evaluări ne vor duce la o „decepție certă“. Vom vedea. Ne vom întâlni la aceeaș epocă a anului viitor, nu știu dacă eu ca ministru al lucrărilor publice, dar mai sigur d-voastră ca deputat, și atunci se va constata cine a avut dreptate.

A cincea observare a onor. d-lui Aslan: cum se poate ca, crescând numărul kilometrilor căilor noastre de exploatare, să descrească venitul mijlociu al fiecărui kilometru?

Și aci ne-ați vorbit de lipsa unui plan unitar în construirea liniilor noi de drum de fer, de nehibzuita adăogire a unor linii cari — nefiind destul de productive — fac să scadă venitul mijlociu kilometric în detrimentul vechilor linii productive, și în solitudinea d-voastră pentru această parte însemnată a administrației publice ați adăogat o părintească observare la adresa colegilor d-voastră din Cameră.

Toate bune și frumoase; mă întreb numai ce au a face toate acestea la discuția bugetului pe anul 1891?

Când vom mai veni cu un proiect de lege, d-voastră Camera, sau noi guvernul, ca să mai

construim un crâmpei de drum de fer, atunci la discuția generală veți vorbi de această politică unitară pentru construirea căilor ferate; dar la bugetul acesta pentru 1891, care trebuie să se voteze până mâine, ce caută această discuție? Ce fel, să nu trecem în buget veniturile și cheltuelile liniilor a căror înființare vă displace? Să nu ne ocupăm de traficul acelei administrații?

Da, trebuie să-l luăm, așa bun, rău cum se află, pentru că este al nostru și noi exploatăm acea linie; iar observările d-voastră, foarte interesante, vor fi reeditate la un nou proiect pentru o nouă construire de drum de fer. (Aplause).

Acum să venim la faimoasa chestie a tarifelor, despre care regret că d. Aslan a făcut numai niște observări vagi, de și, de sigur, a fost în deplina cunoștință de cauză, ca și la celelalte imputări.

Imputarea că este numai un spirit strimt de cancelarie, care domină în administrarea căilor ferate, că aici este, precum zicea d-sa, o administrare chinezească, cred că nici aceasta nu este meritată.

Dealtminteri, vă mărturisesc, după cum v'am spus și când a fost vorba de administrarea școalelor, că sunt foarte recunoscător când se aduc în Parlament cât se poate de multe observări asupra unei administrații publice, și aceasta pentru două motive: că e bine să se facă lumină publică asupra administrației generale, este unul din foloasele sistemului parlamentar; și al doilea că astfel guvernul este mai lesne adus în poziție să îndrepteze ceea ce este de îndreptat.

Trecând acum la chestia tarifelor, ved că onor. d. Aslan s'a ocupat în primul rând de tariful persoanelor cari călătoresc pe drumurile noastre de fer. Dar tocmai aci s'a și introdus de administrația noastră o reformă curajoasă : reducerea însemnată a prețului biletelor pentru distanțe mai mari. Eu am avut ocazia să lucrez un an de zile în consiliul de administrație al căilor ferate, și, cu privire la direcția generală, am primit în acest timp impresia îmbucurătoare că este acolo o atmosferă — cum zice francezul — embiantă de idei de progres și de curajoasă inițiativă.

Reforma îndrăzneată, dar binefăcătoare a ministrului Baros din Ungaria cu marea reducere de prețuri prin tariful de zone, mai ales apropiate, fusese pregătită în publicitatea germană și prin cunoscutul autor Eduard Engel. Încă de vr'o 2 ani și jumătate, de când eram coleg cu d. Alexandru Știrbei, pe atunci ministru al lucrărilor publice, îi dasem o carte a lui Engel asupra acestor reforme de tarif, introduse mai târziu de Baros, reforme al căror inițiator se pretinde a fi Engel. Pe acest Engel îl cunosc personal și i-am comunicat și reforma diferențială introdusă de căile noastre ferate cu scăderea prețurilor în depărtare. Și Engel, în ziarele din Germania, cu autoritatea-i recunoscută, a lăudat administrația căilor ferate române că a avut curajul să înceapă această reformă în tariful călătorilor, și că România este a doua țară în Europa care a dat dovadă de progres în această privința, pe când celelalte state erau încă în

construim un crâmpei de drum de fer, atunci la discuția generală veți vorbi de această politică unitară pentru construirea căilor ferate; dar la bugetul acesta pentru 1891, care trebuie să se voteze până mâine, ce caută această discuție? Ce fel, să nu trecem în buget veniturile și cheltuelile liniilor a căror înființare vă displace? Să nu ne ocupăm de traficul acelei administrații?

Da, trebuie să-l luăm, așa bun, rău cum se află, pentru că este al nostru și noi exploatăm acea linie; iar observările d-voastră, foarte interesante, vor fi reeditate la un nou proiect pentru o nouă construire de drum de fer. (Aplause).

Acum să venim la faimoasa chestie a tarifelor, despre care regret că d. Aslan a făcut numai niște observări vagi, de și, de sigur, a fost în deplina cunoștință de cauză, ca și la celelalte imputări.

Imputarea că este numai un spirit strîmt de cancelarie, care domină în administrarea căilor ferate, că aici este, precum zicea d-sa, o administrare chinezească, cred că nici aceasta nu este meritată.

Dealtminteri, vă mărturisesc, după cum v'am spus și când a fost vorba de administrarea școlilor, că sunt foarte recunoscător când se aduc în Parlament cât se poate de multe observări asupra unei administrații publice, și aceasta pentru două motive: că e bine să se facă lumină publică asupra administrației generale, este unul din foloasele sistemului parlamentar; și al doilea că astfel guvernul este mai lesne adus în poziție să îndrepteze ceea ce este de îndreptat.

Trecând acum la chestia tarifelor, väd că onor. d. Aslan s'a ocupat în primul rënd de tariful persoanelor cari călătoresc pe drumurile noastre de fer. Dar tocmai aci s'a și introdus de administrația noastră o reformă curajoasă : reducerea însemnată a prețului biletelor pentru distanțe mai mari. Eu am avut ocazia să lucrez un an de zile în consiliul de administrație al căilor ferate, și, cu privire la direcția generală, am primit în acest timp impresia îmbucurătoare că este acolo o atmosferă — cum zice francezul — embiantă de idei de progres și de curajoasă inițiativă.

Reforma îndrăzneată, dar binefăcătoare a ministrului Baros din Ungaria cu marea reducere de prețuri prin tariful de zone, mai ales apropiate, fusese pregătită în publicitatea germană și prin cunoscutul autor Eduard Engel. Incă de vr'o 2 ani și jumătate, de când eram coleg cu d. Alexandru Știrbei, pe atunci ministru al lucrărilor publice, îi dasem o carte a lui Engel asupra acestor reforme de tarif, introduse mai târziu de Baros, reforme al căror inițiator se pretinde a fi Engel. Pe acest Engel îl cunosc personal și i-am comunicat și reforma diferențială introdusă de căile noastre ferate cu scăderea prețurilor în depărtare. Și Engel, în ziarele din Germania, cu autoritatea-i recunoscută, a lăudat administrația căilor ferate române că a avut curajul să înceapă această reformă în tariful călătorilor, și că România este a doua țară în Europa care a dat dovadă de progres în această privința, pe când celelalte state erau încă în

stagnațiunea vechilor tarife scumpe. Dar tot el zicea că nu este destul aceasta, ci că trebuie să ajungem la scăderea prețurilor în zonele mai apropiate.

Cu aceste impresii am intrat acum un an în consiliul de administrație al căilor ferate, și cel întâi cuvint ce il-am spus d-lui Duca a fost despre reforma tarifelor de călători, și am găsit pe d. Duca lucrând cu energie tocmai în acest sens; l-am găsit cu pregătiri pentru această reformă; am aflat făcută o foarte însemnată lucrare statistică, un volum gros imprimat, unde se făcuse relevarea amănunțită de câți călători au circulat din fie-care stațiune a țerei la fie-care alta în decursul unui an, de unde se vede, de exemplu, îndată câți călători au pornit să zicem, de la stația Periș la fie-care altă stație: la Ploești, Crivina, Buftea, București, sau or unde, specificându-se numărul căletoilor pentru fie-care în parte; toate acestea pentru a stabili o bază a mișcării în vederea unei noi reduceri a tarifelor.

Așa dar, departe de a fi aici un spirit de cancelarie sau un spirit de stagnațiune chinezească, este, din contra, o mare preocupare a directorului pentru reducerea posibilă a tarifelor. Și pentru a vă mai da o dovadă despre această, am onoarea și plăcerea a vă declara că lucrările pregătitoare pentru noua reducere de prețuri la biletele căletoilor pe zone apropiate sunt așa de înaintate, în cât la 1 Mai 1891 se va și pune în practică. (Aplause).

Dar d. Duca are o calitate, or să o numim

un defect: nu-i place să facă vorbă multă; de câte-ori îi ziceam: dar mai arată-te; mai spune; să mai publicăm ceva prin ziare. Lasă, răspundea; omul să facă fără vorbă, și apoi se va vedea ce face.

Nu am fi noi oare nedrepti de a-i imputa, fără destulă cunoștință de cauză, tocmai acolo lipsă de inițiativă unde o are, sau lipsa de activitate or de spirit general tocmai acolo unde e?

D. N. C. Aslan. Sunt fericit că'l constat.

D. T. Maiorescu, ministru ad interim de lucrări publice. Trec acum la tariful mărfurilor. Așa vag zis, cum a zis onor. d. Aslan: să se facă să prospere ramurile de activitate națională, industria noastră și mai ales cerealele prin politica de tarife a căilor noastre ferate, nu prea folosește mult la discuția unui buget cu cifre precise. Căci chestia aceasta e o chestie specială și mai grea. Am aci trei rapoarte ale direcției generale, le-am citit cu cea mai încordată atenție: e întâi un raport de vr'o 44 coale asupra situației tarifelor, și mai sunt două de vr'o 80 pagine asupra greutăților particulare în funcționarea căilor noastre ferate și asupra unor mijloace de remediere.

Ce nu'mi pare drept în critica d-voastră, d-le Aslan, e iarăș observarea că aci nu s'a făcut nimic. Nu este exact; din contra, s'au făcut multe reduceri de tarife: a început reducerea de tarife încă la 1879, și tocmai în privința cerealelor, de și era administrația străină pe atunci; și la 1880 s'a făcut o altă și mai mare reducere, luase Statul administrația; la 1884 și mai mare; la 1885

încă una, așa în cât numai de la 1884--1886 e o reducere mijlocie de 30 la sută asupra cerealelor; și dacă luăm în comparare sporirea numărului kilometrilor de căi ferate în exploatare, e de 40 la sută: așa în cât, pe când un vagon de cereale transportat pe distanța mijlocie a acestor transporturi, adică pe 160 kilometri, costa la 1882 suma de 89 și jumătate lei, era la 1885 de 65 lei; va să zică, o diferență în mai ieftin de 24 și jumătate lei.

Indată ce studiați chestia aceasta mai amănunțit, rezultă, cel puțin așa a rezultat pentru mine, că reducerile la tariful de cereale, tarif cu atât mai importat cu cât formează peste 50 la sută, peste jumătate din toate transporturile noastre, nu se pot duce mai departe de cât astăzi; fiind-că astăzi Statul român este printre statele europene cari oferă cele mai ieftine prețuri pentru transportul cerealelor.

Dacă analizăm reducerile ce s'au făcut și pe cari le am arătat acum, vom vedea că acestea însemnează fața cu prețul brut al unui vagon de grâu și cu variațiunea noastră de prețuri, cum este la Brăila între 63—90 lei kila de grâu de exemplu, însemnează o reducere numai de 1 și jumătate la sută din preț, și când am redus din prețul unei kile care la Brăila se vinde 90 lei, dar fie și 63 lei, când am redus 1 și jumătate la sută, adică diferența de numai 1 leu 20 bani la kilă, am adus venitului căilor ferate în cifră exactă o pagubă de 2.500.000 lei pe an; și fiind-că suntem administrația Statului, aceste 2.500.000 pagubă pe an trebuie plătită tot din

banii contribuabililor, și atunci se naște întrebarea: este mai bine pentru totalitatea contribuabililor să se piardă 2.500.000 lei pe an (căci aci revine chestia) ca să câștige transportatorul de cereale numai 1 leu 20 bani la kilă, sau trebuie să menținem, după experiența făcută în celelalte state, acel minimum din tarif ce e astăzi și să căutăm a economisi acești 1 leu și 20 bani din alte cheltueli foarte mari pe cari le fac proprietarii transportatori de cereale cu această ocazie și cari nu privesc tariful, nici transportul căilor ferate în genere?

Din acest raport, despre care vorbeam, se vede după câteva note de cheltueli efective la transportul cerealelor la Brăila, că pe când într'un caz cheltuiala de transport a 3 vagoane pe calea ferată a fost de 292 lei, celelalte cheltueli, adică: cheltueli de predare, telegrame, comision, măsurat, transportul de la gară la magazie sau la vapor, se ridică la peste 292 lei; căci totalul cheltuelilor ajunge la 650.

Analog e într'un alt caz normal, despre care am asemenea aici nota originală a cheltuelilor făcute de proprietarul transportator de cereale.

De ce transportatorii stăruiesc mereu pentru reducerea cheltuelilor la partea mai mică a lor, la tariful nostru, și nu pun aceeași stăruință pentru reducere la partea mai mare: la curtagiu, comisioane, mai ales la transporturile de la gară la magazie sau la vapoare? Aici ar fi o adevărată înlesnire de introdus.

Dar se înțelege că nici caile ferate nu pot rămânea înapoi cu înlesnirile de introdus, și sunt

pregătite măsurile și vi se vor cere mijloacele pentru o întreagă serie de îmbunătățiri pe chiar anul viitor 1891. Cea mai acută și mai extraordinară concentrare a transportului cerealelor este la Brăila; căci concurența acestui transport în genere e în 3 puncte: începe a fi mai pronunțată la Corabia, mai tare la Galați, dar extraordinar de mare la Brăila, așa de mare în cât raportul de care vă vorbesc ne arată că în 1890, într'o singură lună August, se transportă numai în Brăila atâtea vagoane cât nu se transporta în șase luni anterioare în tot restul țării. La Brăila dar este această aglomerațiune în transportul cerealelor, la Galați e în al treilea rând. Ei bine, administrația căilor noastre ferate, de loc chineză, ci foarte activă, propune ca o înlesnire și pentru manipulare și pentru iuțeală și pentru scutirea de oarecari cheltueli, să se facă în prima linie gară de triagiu pentru Brăila și Galați. Pe cât am putut înțelege din explicările date de d. Duca, gara de triagiu e așa organizată în cât vagoanele mecanicește, de la sine, după cum sunt mai grele sau mai ușoare cu saci sau numai vracuri, să se aleagă unele de altele și să se miște mai departe pe liniile corespondente. În legătură cu aceasta se vor transforma 2.000 vagoane de transport în vracuri. Nu uitați că la 1891 vor începe a funcționa docurile din Galați și Brăila.

Se mai propune, ca altă înlesnire, transformarea gărilor Tecuci și Adjud, și înființarea încă a mai multor halte, poate și mai costisitoare schimbare a lor în stații.

Dacă veți vota aceste propuneri, cifra totală pentru toate îmbunătățirile menționate și altele asemenea se urcă la 9 milioane, a căror anuitate însă se acoperă parte prin o reducere corespondentă de cheltueli.

Și față cu asemenea cereri ziceam că o discuție, fie cât de aspră, asupra administrației publice ne este bine venită, fiindcă se lămuresc ideile și se pregătește terenul de înțelegere pentru măsurile de îndreptare ce se pot propune.

Va să zică, această serie de ameliorări este în lucrare, și este atâta evidentă activitate în administrația căilor ferate într'aceasta, în cât, d'lor, în contra tuturilor criticelor cari au deșteptat atenția, este o chestie de dreptate ca să se recunoască eforturile făcute de direcția generală, ținându-se seamă și de timpul scurt în care lucrează și care 'i-a permis totuș a aduce rezultate de cari ne putem felicita. Cred că cu aceste observații pot termina răspunsul la cele spuse de d. Aslan.

Timpul este foarte înaintat și sunt silit să mă mărginesc astăzi în puține cuvinte asupra celor zise de onor. d. Caton Leca, cu atât mai mult cu cât o parte a discursului d-sale era numai o critică mai generală, cum îmi permit să zic: fără suficientă cunoștință de cauză; căci unde s'au atins anume puncte, d-voastră aveți mijloace să le cunoașteți și atunci trebuie să se ceară exactitate.

De exemplu: Citați aprinderea de axe ca un pericol care crește sub administrația actuală. Contrariul este adevărat. Iată cifrele exacte (relevarea statistică se face în această materie pe nu-

mărul de aprinderi de fusuri pe 1 milion de osii kilometrice în raport cu parcursul kilometric) :

În anul 1887 aprinderile de fusuri au fost de 43, în 1888 de 45, în 1889 de 29, în 1890 de 12. Va să zică, tocmai aici este o foarte simțitoare îndreptare.

Iar dacă se vorbește de o reformă generală a legii căilor ferate și a întregului sistem de exploatare, cred că este mai prudent să așteptăm în această privință terminarea și punerea în exploatare a podului de peste Dunăre. Acesta are să ne deschidă direct calea spre mare, acolo este răsufarea noastră. Și când vom vedea cum merge circulația în urma acestui mare eveniment, atunci va fi momentul venit ca să ne gândim la o reformă a legii drumurilor de fer române.

Atât cât s'a făcut, ca lucru pentru prima oară introdus la noi de abia de 10 ani, s'a făcut relativ bine, cu toată neexperiența noastră la început; ceeace însă nu ar fi bine, este ca acum, în urma experiențelor ce am făcut, să comitem greșeli prin așa numite reforme generale pripite.

B) În discuția pe articole

Deputatul M. Tzoni propune un amendament la capitolul veniturilor, prin care cere reducerea evaluării la traficul căișto-
rilor. În contra lui observă :

T. Maiorescu, ministru al instrucțiunii publice și ad interim la lucrările publice. Nu voi reintra în discuția generală, care este închisă ;

mă voi mărgini numai la observările făcute de d. Tzoni asupra capitolului în chestie.

După informațiile ce le am primit și după expunerea de motive, cred că amendamentul acesta nu-ș are locul, și vă rog să binevoiți a vota evaluarea de venit la capitolul de călători, așa cum este făcut în proiectul de buget. De câte ori se introduce la o rețea veche de cale ferată un număr de kilometri noi, construite pe o linie laterală, până se deprinde un mare curent de călători cu linia din nou deschisă, raportul câștigului kilometric este mai mic pentru linia cea nouă decât pentru cele din vechime stabilite și obișnuite călătorilor.

Această diminuare a venitului kilometric pentru linia cea nouă, comparată cu alte linii mai mari vechi și obicinuite de public, se traduce și prin diminuarea totală a venitului kilometric mijlociu. De aceea, dacă binevoiți a revedea la pag. 4 a proiectului de buget această arătare comparativă pentru diferiți ani, veți remarca, de ex., că la 1885, când aveam 1354 kilometri în exploatare, venitul kilometric mijlociu de la traficul călătorilor era de 5.800, și la 1886, când am adăogat deabia 50 kilometri, a rămas venitul kilometric mijlociu cam acelaș. Indată ce la 1887 s'a adăogat deodată 500 kilometri linii nouă, se înțelege că aceste linii ncuē n'au putut fi de îndată bine utilizate la mișcarea publicului, și de aceea scade venitul kilometric mijlociu la 5.096.

Dar evident, d-lor deputați, că poate veni un moment unde să se așeze acest raport într'un

mod mai normal, adică să vie să se stabilească curentul obișnuit al călătorilor și să înceapă atunci pentru liniile cele nouă acea mișcare ascendentă, care se observă de altminteri pentru liniile celelalte. Intrebarea este dacă putem prevedea cu oarecare siguranță că acest moment a ajuns acum pentru liniile astăzi existente, cari ar fi acum destul de vechi pentru a aștepta de la ele creșterea normală anuală a traficului călătorilor.

Direcția generală are convingerea că acest moment este ajuns încă în 1887, la sfârșitul aceluia an. Ceea ce turbură la primul moment înțelegerea acestei ascendențe normale în tabela de la pag. 4, este coborîrea cifrei venitului mijlociu de la anii 1888 și 1889. Inșă aici trebuie să vă aduceți aminte că a intervenit deodată luarea sub administrarea statului nostru a liniei Lemberg-Cernăuți-Iași, partea din țara noastră, adică : Roman, Iași, Botoșani, Suceava, Ițcani, unde prin administrația noastră s'a modificat modul vechiu de exploatare.

Cu această rezervă, după convingerea direcției căilor ferate, mișcarea ascendentă a acestui venit a început încă de la 1887, și pe ea s'a întemeiat direcția în evaluarea venitului călătorilor pe 1891.

La observarea ce o făcea d. Tzoni — dacă am auzit-o bine — în raport cu sporirea numărului persoanelor de la 1888 și 1889, cred că proporționalitatea stabilită acolo nu se poate lua drept bază sigură. Căci la 1889 și 1888 numărul biletelor vândute nu corespunde exact cu nu-

mărul călătorilor, fiindcă un călător poate să aibă mai multe bilete; așa de exemplu: de la stațiunea Iași până la Piatra un călător trebuia să ia două bilete, așa în cât dacă faci calculul călătorilor după numărul билетelor, și nu poți face altfel statistică, ai un număr de călători prea mare; fiind însă că de la 1890 s'a luat măsuri ca numărul билетelor să corespundă cu acela al călătorilor, dându-se bilete directe pentru toate stațiile, numai de la această epocă putem calcula exact numărul călătorilor după numărul билетelor în ceea ce privește venitul căilor ferate din această parte a exploatării lor.

Revenind la argumentul tras de aci, dacă admitem că începutul în linia ascendentă este deja stabilit, este și proporționalitatea sporului normal admisibilă pe 1891, fiindcă în anul acesta nu se vor introduce decât prea puțini kilometri de linii noi; deabia 32 kilometri Vaslui-Iași și Lăculețe. De aceea credem întemeiată evaluarea așa cum este făcută și vă rog s'o primiți.

D. Valerian Ursianu, pe atunci membru al opoziției liberale din Cameră, vorbește despre nesiguranța căilor noastre ferate și despre neonestitatea funcționarilor; iar d. Miltiad Tzoni propune iar un amendament pentru scăderea venitului evaluat din traficul de mică iuțeală. Acestora le răspunde:

T. Maiorescu, ministru ad-interim al lucrărilor publice. D-lor deputați, cele zise de

onor. d. Valerian Urseanu intră în discuția generală, și, ca om disciplinat, vă rog să-mi permiteți a nu atinge de loc această parte, ci a mă mărgini iarăș numai la ceea ce e relativ la capitolul în chestie.

În această privință onor. d. Urseanu, pe lângă măsurile admise în genere de noi, reclamă altele cari să asigure și mai mult proprietatea și în acelaș timp siguranța persoanelor și a mărfurilor.

Voi să relev însă mai întâi vorba de incorectitudine a funcționarilor.

Onor. d. Urseanu e însuș un om prea cum-pătat în modul d-sale de a cugeta pentru a nu admite ca justă următoarea observare :

Administrația drumurilor de fer are un număr de 12.000 funcționari. Nu vă puteți aștepta ca într'un număr atât de mare de funcționari se nu fie pe ici, pe colea, unele abateri, fie și grave, și nu cred că pentru necorectitudinea câtorva funcționari inferiori să se facă responsabilă direcția întreagă.

Autoritatea superioară nu poate decât să ia toate măsurile de pedepsire, și este destul să știți că în capul acestei administrații generale se află d. Duca și d. Miclescu, iar în consiliul de administrație se află d. Alexandru Știrbei ca prezident și generalul Berendei ca vice-prezident pentru ca să fiți convinși că corectitudinea și onestitatea domnesc în autoritatea superioară a acestei administrații publice.

În ceea ce privește siguranța călătorilor, a mărfurilor și a materialului, este o fericire că nu

s'a întâmplat mai multe accidente de cât s'au întâmplat cu aglomerarea enormă de 90.000 trenuri pe an și cu atâtea creări de linii noi, pentru cari atunci când s'au creat nu s'a prevăzut și cele necesare pentru exploatarea lor convenabilă. Cât pentru pagubele suferite de direcția drumurilor de fer din accidente, ele nu se ridică decât la cifra de ceva peste 120.000 lei, în tot decursul anului 1890.

D. V. Urseanu. Apoi numai vagoanele sparte în stațiunea de la Galbeni se ridică la o sumă mai mare decât aceasta.

T. Maiorescu, ministrul lucrărilor publice. Nu este exact. Din constatarea amănunțită a tuturilor, dar absolut tuturilor pagubelor izvorite din această cauză în întregul an 1890, rezultă cifra totală de 120.827 lei, în care sunt trecute și micile stricăciuni de câte 2 lei, 3 lei 75 bani, 5 lei, etc. Accidente cu pagube mai mari s'au întâmplat patru în acest an; cea mai însemnată pagubă a fost cea de la Galbeni, din Septembrie; cifra ei exactă este de 31.748 lei, 87 bani, iar nu sute de mii, precum s'a exagerat.

Dar este firesc lucru că trebuiesc mereu luate măsuri pentru siguranța tot mai mare a călătorilor și a materialului. Cauza de căpetenie a accidentelor este reaua funcționare a acarilor, fie din neglijență, fie din prea mare obosire a lor. Aici trebuie făcută îndreptarea și aici o și propune direcția generală a căilor noastre ferate. Este vorba de a se introduce un mecanism care să funcționeze de la sine, și care să funcționeze

in așa mod încât accidentele să fie pe cât se poate evitate. Ast-fel închiderea și deschiderea liniilor, raiurilor, să fie scoasă din lucrarea personală, individuală a acarilor și să fie înlocuită printr'un mecanism cunoscut în alte țări, pe care l-ați văzut poate mulți din d-voastră în acele pavilioane cu multe ferestre, de unde se dirige prin electricitate mecanismul acelor cu cea mai mare siguranță posibilă. Această lucrare de introdus este în toate detaiurile ei pregătită, și în decursul lunei Ianuarie vi se va prezenta pentru aceasta cererea de credit; în acel credit total de 9 milioane, despre care vă vorbeam ieri cu ocazia înlesnirilor la transportul cerealelor. Creditul special pentru acest nou mecanism al acelor se urcă, din nefericire, la suma de trei milioane, dar care, dacă o veți vota în Ianuarie, va fi întrebuințată așa încât până în Iunie această îmbunătățire reală, această măsură de siguranță să fie pusă în lucrare pe o mare parte a liniilor.

Vin acum la amendamentul d-lui Tzoni. D-sa propune o cifră mai scăzută de prevedere pentru venitul din traficul de mică iuțeală, găsind evaluarea din proiectul de buget exagerată pentru anul 1891.

D-lor, la 1888 a intrat în funcție actuala direcție generală a căilor ferate. D. Duca știți că lucrează deabia de la Aprilie 1888 ca director general; trebuie să comptăm pe experiența d-sale câștigată de atunci încoace. La 1888 era o recoltă excepțional de bună, și era firesc lucru ca să se deschidă o perspectivă trandafirică asupra

veniturilor de mică iuțeală, în urma acestui belșug care era atunci. La 1889 a fost o recoltă sub mediocru; la 1890 traficul a avut un venit, în prima jumătate a anului, care era sub mediocru din cauza recoltei trecute, și pentru cealaltă jumătate de an o recoltă care era bună de mijloc în unele locuri, în altele puțin bună pentru unele specii de fructe și foarte bună pentru altele; este o recoltă dar ceva peste mijlocie poate, sau chiar mijlocie. Se poate dar admite că tocmai traficul anului 1890 este, pentru mica iuțeală, care trage peste jumătate din venitul său din transportul recoltei, un punct de plecare nemerit pentru stabilirea solidă a unei evaluări.

Căci d. Tzoni nu a ținut seamă în evaluarea d-sale de un alt element, care începe ași arăta importanța lui pentru traficul nostru, și dar trebuie admis la evaluare.

Cu toată mediocritatea recoltei din anul trecut și cu toată mijlocia recoltei din acest an, cantitatea produselor transportate, mai ales la Brăila, Galați și Corabia, a fost așa de mare, de excepțional mare, în cât nu rămâne de cât următoarea explicație: cultura extensivă a pământului arabil s'a sporit la noi în țară în mod simțitor, poate prin faptul că s'a scos în vânzare prin parcelare încetul cu încetul domeniile de ale statului, și astfel munca agricolă individuală a devenit mai productivă.

Acest nou factor al extensiei este un factor de care trebuie să ținem seamă în evaluarea traficului ca spor de venit.

Pe aceste considerante vă rog să bine-voiți a adopta capitolul așa cum este propus.

Mai fac la discuția pe capitole dd. Ioan Lahovari și C. Ressu câteva observări, al căror obiect se poate înțelege din următorul răspuns ce-l dă

T. Maiorescu, ministru ad interim la lucrările publice. Observarea d-lui I. Lahovari este bine venită, și dorim și noi ca să se atragă atenția cât mai multora asupra acestor cazuri pentru ca și justiția să devină mai severă.

Administrația denunță parchetului, parchetul or nu urmărește, or, dacă urmărește, adeseori judecătorul de instrucție sau tribunalul achită. În or-ce caz, acțiunea fiind în mâna justiției, se sustrage de la influența direcției căilor ferate.

În ceea ce privește interesantele observări ale onor. d-lui Ressu, noi vom căuta să profităm de ele. Recunosc că d-sa, ca primar al orașului Galați, foarte bine a făcut de s'a ocupat de această chestie; și când s'ar ocupa toți primarii de asemenea, poate că unele inconveniente, cari există astăzi, s'ar evita.

Este un fel de tristeță ce-l coprinde pe cel ce vede la noi în țară o așa mare lipsă a spiritului de inițiativă privată. Prea puțini oameni se gândesc a'și căuta ei înșii ajutorul acolo unde pot și ar trebui să o facă, fie prin propria activitate mai bine chibzuită, fie prin asociare cu

alți oameni privați. Aceasta este baza aceluia prețios spirit de independență pe care englezii îl numesc „self-government“ și care este un fundament al libertății civice. De exemplu, tocmai la Galați în deosebire de Brăila.

Când s'a făcut calea ferată și a fost să se exproprieze terenul pentru gara de la Brăila, administrația drumurilor de fer a voit să plătească acel teren, însă primarul de Brăila de pe atunci a zis : nu ne dați banii ce ni se cuvin pentru terenul expropriat, ci suma aceasta întrebuințați-o spre a ne face liniile la magazii de produse. Foarte cuminte și de mare folos pentru înflorirea crescândă a comerțului din Brăila. Aceeaș propunere a făcut-o apoi de la sine administrația căilor ferate Galaților, zicând și acestui oraș : nu lua banii ce ți se cuvin pentru expropriări, căci vă facem și aci, cum am făcut la Brăila, linii la magazii acolo unde vă convine. Dar Galații au refuzat, n'au înțeles importanța acestui fapt pentru mișcarea lor comercială, și acum au rămas înapoi pe lângă Brăila.

În ceea ce privește politica de tarife a căilor ferate față cu navigația pe Dunăre, nu știu dacă observările d-lui Ressu vor fi aprobate de toți. Chestia poate fi foarte controversată. E evident că astăzi căile ferate susțin tarife de concurență contra navigației dunărene, ieftinesc transportul pe linia lungă Verciorova-Craiova-București-Galați și 'l scumpesc pe linia scurtă Giurgiu-București.

Dar totuș intră prin porturile Galați și Brăila mai multă marfă pe apă, pe cât mi se spune,

decât prin frontierele noastre pe uscat. Inconvenientul cu înapoierea atâtor vagoane goale, cari au sosit încărcate cu cereale la Brăila și Galați, tot ar rămânea. Toată concurența cu tarifele căilor noastre ferate este îndreptată în contra navigațiunii străine pe Dunăre, și nu cred că va fi bine să se schimbe această politică, afară numai când vom avea navigația națională pe Dunăre.

Incontra amânării proiectului de modificare a legii învățămîntului.

(Ședința Senatului de la 16 Ianuarie 1891)

La reînceperea ședințelor parlamentare după vacanța anului nou 1891, când trebuia să vie la ordinea zilei a Senatului proiectul de modificare parțială a legii învățămîntului public, Mitropolitul Primat (Iosif Gheorghian) cere amânarea lui, pentru a lua mai întâi în discuție legea fixării parohiilor, care ar sta în legătură cu partea privitoare la seminarii din legea școlară. Asupra acestei propuneri observă :

Ministrul de culte și instrucțiune publică, T. Maiorescu. D-lor senatori, înțeleg foarte bine preocuparea Inalt Prea Sfințitului Mitropolit Primat; era și datoria I. P. S. S. de a avea mai întâi de toate grija pentru legea regulării parohiilor; însă mărturisesc că nu vîd bine în ce legătură stau aceste două proiecte de legi, încât unul să fie amînat pentru celălalt.

Proiectul de lege relativ la regularea parohiilor, în ceea ce privește numărul parohiilor și al preoților viitori, așa cum a fost hotărât de S-tul Sinod, lucru care este în atribuția sa, a păstrat și a trebuit să păstreze cele hotărâte de S-tul Sinod. Regularea parohiilor, ca parte eclesias-tică, vă privește și rămâne așa cum ați hotărât.

Ceea ce este supus Camerei acum este partea materială, întreținerea aceluși număr de cler care l-ați fixat la parohii; și fiind-că era vorba în prima linie de o chestie bugetară, era necesar ca acest proiect de lege să meargă întâi la Cameră. Când este vorba de legea instrucțiunii publice, fiind-că în Senat, după Constituție, sint reprezentanții celor două universități, este dar anume prevăzută reprezentarea învățămîntului ad-hoc, a fost o chestie și de conveniență și de bună discutare a proiectului ca să-l aduc întâi la Senat. Va să zică, unul trebuia să fie adus în prima linie la Cameră, celălalt era convenabil să fie adus în prima linie la Senat.

În ce legătură s'ar putea aduce discutarea acestui proiect de lege cu chestia regulării parohiilor? Cifra o știți, este cifra preoților de cari au trebuință parohiile, aceea cum ați regulat-o; prin urmare, dacă salariile acestor preoți vor fi așa sau altfel regulate la Cameră, aceasta nu are a face cu chestia seminariilor; cifra știind-o, știți de mai nainte de ce număr de seminarii, de ce aparat de pregătire a viitorilor preoți aveți trebuință.

Din acest punct de vedere cred că nu este necesar să se amâne legea instrucțiunii publice

și că toate preocupările, de altminteri legitime, ale Mitropolitului Primat vor putea să fie cu desăvîrșire și îngrijite și respectate în năuntru desbaterilor acestei legi.

Episcopul Dunării de jos (Partenie) susține propunerea de amânare a Mitropolitului Primat și adaugă ca nou argument, că în proiectul școalelor s'ar fi suprimând seminariile bisericesti. Incontra acestui argument întîmpină :

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice,
T. Maiorescu. D-lor senatori, și după explicațiile Prea Sfinției Sale Episcopului Dunării-de-jos mărturisesc că tot nu înțeleg în ce legătură se pune legea parohiilor cu legea învățămîntului public.

P. S. Sa Episcopul v'a spus: noi știm care e cifra anuală a candidaților de preoție de care avem trebuință, fiind-că numărul parohilor, așa cum e fixat de Sinod și cum e păstrat și în proiectul de lege, fiind știut, se găsește analogia trebuinței anuale. Apoi aceasta știind-o, puteți desbate în deplină cunoștință de cauză chestia seminariilor, căci atât vă trebuie din acea lege de știut, și acest punct nu e atins de nimeni. L-ați hotărit d-voastre, hotărit rămâne. Dar P. S. Sa Episcopul, fără a intra în lege, caută a introduce din capul locului o dificultate care nu este, cred, întemeiată.

Seminariile nu sunt suprimate prin acest proiect de lege, după cum pretinde P. S. Sa, și nu cred că ar fi vre-un ministru român care să vie să

suprime seminariile. Aceasta nu se poate.

Ați citit proiectul guvernului, art. 223, și aci în proiect vedeți cuvintele însemnate: *comisiunea nu modifică*. Rămâne dar legea vechiă, care zice: „Vor fi două grade de seminarii pentru biserica ortodoxă“.

Acele de gradul întâi...

(Citește până la „șapte clase“).

Așa este? E nemodificat?

P. S. Sa Episcopul Dunării-de-jos. Da.

D. ministru al cultelor și instrucțiunii publice. Apoi aceasta însemnează suprimarea seminariilor? Când dar se păstrează în lege că vor fi aceleași seminarii, aceasta însemnează că se suprima seminariile?! (Aplause).

Evident că nu. Dar ce s'a suprimat din legea vechiă? Și dați-mi voe să zic, ca și aci iar nu înțeleg de ce ați pus-o aceasta în legătura cu amânarea în favoarea proiectului de lege al parohiilor, fiindcă și în acel proiect de lege am prevăzut suprimarea acelu articol. S'a suprimat ace! articol din vechea lege care făcea obligator de a menține câte un seminar în fie-care eparhie episcopală. Vrea să zică, în lege era prevăzut: „trebuie numai decât să fie 8 seminarii“. E necesar a se fixa ca să fie 8 seminarii numai decât? Aceasta am propus ca să se înlătore și să rămâe la chibzuința Camerei și a Senatului, să rămâe la necesitățile împrejurărilor, câte să fie.

Poate să fie un moment unde să fie trebuință de 10, dacă ar fi lipsă de preoți.

f Dar poate să fie momentul unde să nu fie trebuință de 8 seminarii, dacă e o așa pletoră

de preoți, încât să nască un proletariat de popime prin sate.

In or-ce cas, d-lor senatori, acesta a fost punctul de vedere în proiect. Asupra acestei chestii ne vom lămuri prin desbaterile de aici. Primul cuvint îl vor avea P. Sfinții prelați în materie, se înțelege; vom zice și noi și d-voastră, domnilor senatori, tot ce știm în această privință. Și dacă veți crede și veți hotări că nu e bine să fie redusă cifra și că trebuie să fie tot 8 seminarii, veți menține acel vechiu art. Pentru aceasta n'are să fie mare greutate în discuție.

Prin urmare, nu este necesitate ca să se amâne discutarea legii școalelor pentru legea parohiilor.

Dealtminteri, vă pot asigura că legea fixării parohiilor s'a luat în discuția secțiunilor Camerei, că prin trei secțiuni a trecut și poate că în cursul acestei săptămîni va trece și prin celelalte și va veni cât de curînd în discuția publică a Camerei. Așa încât poate veți găsi și d-voastră un moment liber, intrerupînd chiar legea instrucțiunii, să luați în cercetare legea parohiilor în timp foarte scurt.

Vă rog dar să nu amânați discuția proiectului de lege pentru instrucțiunea publică.

D. vice-președinte, C. I. Budișteanu. În urma explicațiilor d-lui ministru, mă cred dator să întreb pe P. S. Sa Episcopul Dunărei-de-jos dacă mai menține propunerea de amânare?

P. S. Sa Episcopul Dunărei-de-jos. O mențin.

D. vice-președinte. Atunci voi pune-o la vot.

Voci. Cu bile.

— Constatându-se că sunt 10 d-ni senatori cari cer votul cu bile, se procede la votarea cu bile a propunerii de amânare.

D. vice-președinte, C. I. Budișteanu. Rezultatul votului este :

Votanți 65

Majoritate regulamentară . 32

Pentru amânare 23

Contra amânării 42

Prin urmare, propunerea de amânare a legii instrucțiunii s'a respins.

Asupra drumului de fer Galați-Bêrlad. Contra cheltueleur cerute fără studii prealabile.¹⁾

(Ședința Camerei de la 21 Ianuarie 1891)

Demisionatul prezident al Camerei, Lascar Catargi, cere deodată Camerei să pue la ordinea zilei o lege din inițiativă parlamentară, votată de Senat în 1889, prin care „se încuviințează construirea unei linii de cale ferată, care să lege Galații cu Bêrladul“. La aceasta întîmpină

T. Maiorescu, ministru ad-interim al lucrărilor publice. D-lor deputați, când era să fie pusă la ordinea zilei a Camerei legea, despre care vorbește onor. d. Lascar Catargi, predecesorul meu în ministerul lucrărilor publice v'a rugat să așteptați studiile prealabile pentru ca

¹⁾ Vezi mai jos și discursurile 103 și 107.

să puteți ști, cât va costa această linie; căci fără studiu făcut pe teren nu se poate fixa nici o cifră precisă. Atunci ați votat o cifră de 830.000 lei pentru diferite studii de căi ferate proiectate, între cari a fost și studiarea liniei propuse Galați-Bêrlad.

Când am intrat în interimatul lucrărilor publice, a fost de datoria mea să mă ocup de chestiile pendente acolo. Între aceste am găsit o adresă a prefectului de Galați, la care era alăturată o încheiere a consiliului județean de Covurlui, care își exprima din nou dorința ca să se hotărască începerea acelei căi ferate. Nu știam că are să vie întrebarea d-lui Lascar Cărgari astăzi, dar din întâmplare îmi aduc exact aminte că am primit acea cerere la 28 Decembrie și am pus la 3 Ianuarie rezoluția, ca imediat ce vă permite timpul (căci în momentul de față materialicește nu se pot începe studiile) să se facă studiile, la cari este obligat ministerul prin votul Camerei și prin votarea acelei cifre.

Va să zică, lucrările din partea ministerului sînt indeplinite, și în primul moment, în care temperatura, starea atmosferică, vor permite, studiile vor fi făcute. Cum știți, asemenea studii vor reclama 2 luni sau 3, și lucrările prelabile odată făcute, vom ști, care traseu va fi mai nimerit și ce va costa, și atunci, onor. Cameră poate în cunoștință de cauză să hotărască, dacă este bine sau nu să se voteze o lege definitivă pentru această linie.

Intervine în debateri d. C. Robescu și cere de la guvern declarații france, zicând că „amânarea pentru facere de studii echivalează cu un refuz absolut“. Apoi mai vorbește Lascar Catargi și sfârșește cuvintele: „Gălățenii au început a pierde răbdarea, a ajuns cuțitul la os“. — Acestora le răspunde din nou

T. Maiorescu, ministru ad-interim al lucrărilor publice. Sînt foarte sensibil la apelul ce onor. d. Robescu a făcut la francheta și lealitatea declarațiilor noastre, și cred că n'am trebuință de multe argumente pentru a-l convinge că din parte-mi i-am răspuns și-i voi răspunde cu cea mai deplină franchetă. Sînt de prea puțin timp în acest minister pentru a avea planuri întinse, necum planuri ascunse pentru căile ferate.

Interpelarea d-voastră n'ați anunțat-o de mai înainte, ați făcut-o chiar acum, și neputînd dar să întreb pe colegul meu d. Marghiloman pentru ce n'a făcut studiile în vara trecută, am răspuns din partea mea, că îndată ce am fost ocupat de această chestie, am însărcinat pe d. Ene, aci prezent (căci d-sa este șeful secției lucrărilor noue și a studiilor), și anume la 3 Ianuarie, ca să facă studiile imediat ce va fi timpul favorabil. — Dar acum vine cealaltă chestie: de ce studiile să fie făcute și de ce nu s'ar putea vota fără studii? Să-mi permită onor. d. L. Catargi, înainte de a răspunde la aceasta foarte franc, foarte constituțional franc, să răspund la cealaltă impu-

tare a d-sale, că de ce în decursul verei trecute nu s'au făcut lucrările? Apoi, d-le Catargi, d-voastră ați fost ministru-prezident în decursul verei de la Martie până în Noembrie 1889; de ce n'ați făcut nimic cu studiile în acest timp?

D. L. Catargi. Pentru că legea nu era la ordinea zilei.

T. Maiorescu. Dar de ce n'ați pus-o? Dar s'a schimbat situația Galaților de un an de zile în privința acestei chestii, ca să ne imputați noă de ce n'am făcut studiile în 1890? Pentru moment nu vă pot răspunde de ce d. Marghiloman n'a făcut aceste studii; cauza însă cred că trebuie să fi fost or îmbulzeala cu alte lucrări or lipsa de ingineri — lipsă, care trebuie să fi fost așa de mare încât nici chiar d-voastră, care vă interesați acum așa de tare de această linie, n'ați putut face nimic, de și aveați toată autoritatea ca s'o faceți, fiind d-voastră ministru-prezident. Nu vă trebuia o anume lege, dacă ați fi fost deciși să faceți ceva. Pentru studii prealabile, pentru a fixa un traseu de cale ferată, aveați totdeauna ordinea zilei cea generală a situației ministerului lucrărilor publice.

* S'a mai zis, că s'au votat o sumă de linii fără studii prealabile. Foarte franc, onor. domnule Robescu, constituțional franc răspund că *râu s'a făcut*, dacă s'a făcut astfel. Aceasta e convingerea mea constituțională, și vreau să vă dau o dovadă că după această convingere urmez, în ceea ce privește neînsemnata mea per-

soană, și în alte chestii, și dați-mi voie să vă aduc un exemplu dintr'un alt resort, care îmi este mie mai cunoscut, din resortul instrucțiunii publice. Este un lucru, la care eu personal știu mult : terminarea bisericilor Curții de Argeș, Trei-Ierarchi, Sf. Nicolae și celorlalte. Când am revenit în 1888 la minister, am găsit aceste lucrări parte terminate, parte înaintate, însă până atunci toate votate cu fragmente de credite, odată 100.000, odată 200.000, altădată 300.000 lei, și așa a mers lucrul 12 ani. Am găsit această procedare nu tocmai constituțională, și cred că nu este bine a se angaja țara în cheltuieli fără să se spue Camerei de mai nainte, în toată conștiința, cât are să coste cutare întreprindere în total. Ce e drept, această procedare francă îngreuiază foarte mult situația guvernului, fiindcă cifra cea mare a lucrărilor poate speria Camera, și un guvern, care vrea să fie numai abil, poate angaja Camera pe nesimțite cu cereri mici, când de 100, când de 300 mii de lei, și odată lucrările începute, să fie prea târziu pentru a mai da înapoi. Dar eu nu găsesc corect a proceda așa. Din contră am însărcinat îndată pe d. Lecomte du Nouy să-mi arăte cât au să coste de acum înainte aceste lucrări în total, și după studiul făcut a ajuns la suma de 1.900.000 lei și așa v'am pus înaintea ochilor situația ca să știți, dacă voiți să ne angajăm în această lucrare, până unde trebuie să mergem; iar nu să facem ca în trecut, să începem o restaurare și pe urmă să

ne mirăm de sacrificiile ce le reclamă terminarea ei.

Dacă am făcut așa într'o chestie de predicție personală, permiteți-mi să răspund mai ales acelaș lucru în ceea ce privește căile ferate. Găsesc foarte greșit când vine un guvern și vă cere, fără studii sigure, fără cercetările tehnice despre ceea ce are să coste o linie, vă cere numai așa în vag : votați linia, și pe urmă să vedem ce va costa. Căci deja în puținele săptămâni de când am trecut la acest minister, am avut ocazia să văd inconvenientul unei asemenea procedări. Așa s'a votat linia Dorohoi-Iași, linia Jijia ; acolo cel puțin se făcuseră studiile prealabile de către serviciul d-lui Ene, însă nu era devizul făcut, și numai după studiul prealabil, dar fără deviz, s'au cerut 15 milioane, care s'au și votat. Și acum, la aplicare, s'a văzut că nu sînt de ajuns cele 15 milioane și o să trebuiască mult mai mult, pentrucă nu era de la început un deviz făcut.

Ei bine, permiteți-mi expresia : aceasta nu este o gospodărie bună să votăm noi acum linia Galați-Bêrlad fără cercetările prealabile, din cari să se vadă, cât va costa linia aceasta. Nu ar fi corect.

Din această singură cauză cred că nu este bine a se vota această lege, fără a se ști, la cât se angajază finanțele statului. Dacă însă Camera, în suveranitatea ei, voește să facă așa, nu are decât s'o facă. Dar eu m'am crezut dator să vă spui cu francheță, că nu pot cere de la Cameră linie ferată în vag, ci o pot cere numai atunci,

când prin studii tehnice prealabile pot să dau totodată explicații precise, ca să știe Camera la ce are să angajeze țara ca sacrificiu pecuniar.

Totuș Camera votează propunerea de a înscrie la ordinea zilei proiectul de lege în chestie, care vine în discuția publică după 8 zile, precum se vede mai jos la No. 107.

Asupra drumului de fier Galați-Bêrlad.
Contra sporirii cheltuelilor din partea
parlamentului.¹⁾

(Sedința Senatului de la 22 Ianuarie 1891)

A doua zi senatorul Galaților, Vasile Alexandrescu-Urechia, aduce chestia drumului de fier Galați-Bêrlad din nou în Senat, se plânge, într'o interpelare, că nu se face nimic pentru construirea liniei Galați-Bêrlad, de și Senatul o admisesse de urgență, în Fevruarie 1889, ministrul lucrărilor publice de atunci, d. Al. Marghiloman, aderase „cu adevărat entuziasm“ (?) și se și promulgase un credit pentru studii în Martie 1890, fără însă ca d. Marghiloman să fi stăruit ca să se facă lucrările. La această interpelare răspunde :

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii și ad-interim la lucrările publice. D-lor senatori, nu puteam ști că interpelarea aceasta,

¹⁾ Vezi și discursurile 102 și 107.

intre altele, va coprinde și o întrebare care ar privi direct pe actualul meu coleg, fost ministru la lucrări publice, d. Marghiloman, adecă de ce nu a activat aceste studii in cursul verei trecute. Nu știam aceasta, căci l-aș fi întreat și aș fi adus și răspunsul d-sale; în momentul de față este bolnav, și n'am avut nici o înțelegere. Nu pot dar să vè răspund decât ceea ce am putut lucra eu în puținele săptămîni de când sunt la minister. Am găsit în dosarul ministerului că este destinată o sumă de 830.000 lei pentru studii, și că între aceste studii de făcut sunt și cele relative la linia de cale ferată Galați-Berlad.

Am fost „sezisat“, cum se zice cu termenul prea francez, în foarte interimara mea trecere prin acest minister, de o adresă a prefectului și de o încheiere a consiliului județean de Covurlui. Aceasta încheiere este din Decemvrie, eu am primit adresa la 28 Decemvrie, consiliul județean își arată din nou dorința sa ca să se facă această linie și transmite motivele pentru cari încă odată o cere. Rezoluția mea asupra acestei cereri este din 3 Ianuarie, înainte de a fi avut știință despre interpelare.

Dacă se desvolta interpelarea ieri, cum credeam, aveam și dosarul aci; dar mă veți crede și așa. Rezoluția pusă de mine la 3 Ianuarie este următoarea: „Se vor face studii pregătitoare pentru această linie de îndată ce va permite timpul“; și am trimis această adresă serviciului de studii, în capul căruia se află d. Ene.

Acum trebuie să vă mai adaog că, afară de această rezoluție, care era administrativă, în privința chestiei pe care ați atins-o, s'a luat ieri o hotărîre în Cameră. Onor. d. Lascar Catargi, tot bazându-se pe insistența Gălățenilor în favoarea acestei linii, a cerut de la Cameră ca proiectul de lege votat de d-voastră să se pue la ordinea zilei și Camera a incuviințat aceasta.

Trebuie să adaog că eu m'am crezut dator să deștept luarea aminte a Camerei că se expune la cheltueli neprevăzute o Cameră care, fără studii prealabile, votează o lege pentru construcții de drum de fier, fără cifră fixată pentru cheltueli, sau cu o cifră fără bază de studii prealabile. Cel puțin era datoria guvernului să releveze aceasta.

Nu este constituțional, ortodox, când parlamentul angajază țara la o cheltuială, fără ca din partea administrativă să se fi cerut sau să se fi făcut toate lucrările ce le poate face; și ești dator să le faci în conștiință, pentru ca să știe acela, care se angajază într'o asemenea lucrare, ce sarcină se impune țării cu aceasta.

Se înțelege că reprezentanții națiunii sunt în prima linie apreciatorii cheltuelilor și sarcinelor ce vor să le pue asupra țării, pe care o reprezintă direct, și dacă vor să se angajeze pe această cale. Eu am ridicat această obiecție, și eram dator să o fac. Cu toate acestea, Camera pare a fi fost așa de stăpînită de dorința exprimată de onor. d. Catargi, încât cu majoritate a hotărît ca să pună la ordinea zilei acel proiect de lege. Va fi dar pusă legea la

ordinea zilei chiar a Camerei, și se poate întâmpla să vie în discutarea secțiunilor fără a se fi putut face studiile necesare prealabile.

În or-ce caz, în ceea ce privește ministerul lucrărilor publice, ordinul dat va fi executat, studiile vor fi făcute în această primăvară și vară.

Asupra numirii și înaintării unor profesori cu aplicarea mai extensivă a legii concursului.

(Sedința Camerei de la 28 Ianuarie 1891)

Deputatul G. Dem. Teodorescu își dezvoltă o lungă interpelare — în Monitor ocupă 33 de coloane, — al cărei obiect se înțelege din discursul următor și al cărei scop se vede din moțiunea, pe care o citește și o depune imediat la sfârșitul interpelării: „Cămera, sperând că d. ministru al instrucțiunii publice va face a se revoca toate numirile ilegale făcute la instrucțiune, trece la ordinea zilei“.

Semnată este moțiunea de dd. G. Dem. Teodorescu, C. C. Dobrescu, C. G. Vernescu, și de alți 8 deputați.

La această încercare întâmpină:

T. Maiorescu, ministru al instrucțiunii publice. D-lor deputați, chestiile relevate de onor. interpelator s'au rezolvat de predecesorii mei în

minister pentru cea mai mare parte; prin urmare, în privința celor ce am să răspund, cum vedeți, vorbesc în afară de o preocupare personală a mea.

Onor. d. interpelator mă întreba, de ce, dacă am restabilit „legalitatea“ în ceea ce privește concursul din urmă pentru catedra de matematică de la Buzău, de la Tirgoviște, etc., concurs ținut la Iași, de ce n'am restabilit ceea ce numește d-sa legalitate și în privința cazurilor anterioare ce mi-a citat?

D-lor deputați, chestia aceasta: de ce nu îndreptez pretinse sau reale nedreptăți din trecut, cari pot fi foarte numeroase, înțelegeți că nu o puteți pune așa absolut; trebuie să ajungă cineva la cunoștința lor, trebuie să se întâmple o propunere, un raport, o complicație, care să atragă cuiva atenția pentru ca să ia o rezoluție.

Este prea mult de făcut cu afacerile curente actuale, și nu este timp de a răsfoi nenumăratele dosare ale trecutului, fără îndemnare specială.

Chestia din urmă, aceea care este relativă la catedrele de matematică după concursul de la Iași, când am intrat în minister de astă-dată la Noemvrie 1890, am găsit-o oare-cum pendentă. Am văzut la minister pe d. Georgescu, care fusese concurent și isbutise la concurs după recomandația juriului de a fi numit profesor de matematică la Buzău; el se plângea că, de și a concurat pentru Buzău și a fost recomandat pentru Buzău, se vede prin o rezoluție ministerială trimis la Tirgoviște, și cel care isbutise la

Tirgoviște se vede menținut la București și înaintat la o catedră ce va deveni vacantă la 1 Aprilie. Eu am fost „sezisat“ de această materie și a trebuit să hotărâsc, și eu am hotărît restabilirea rezultatului concursului și s'a dus acolo unde trebuia să se ducă fie-care după concurs; pe concurentul, care isbutise la Tirgoviște, l-am numit la Tirgoviște, etc.

D-lor deputați, așa este spiritul și litera legii și așa trebuie să fie; dar puteți să înțelegeți și motivele, cari au îndemnat pe predecesorul meu ca să decidă alt-fel.

Isbutise la concurs, la acelaș concurs, ce e drept, pentru gimnaziu real un alt domn, care este acum la Brăila, care însă era localnic din Buzău și își avea familia în Buzău; d. Georgescu nu era încă stabilit acolo, putea să ineargă alt-unde. Domnul acela din Buzău, îmi scapă numele din memorie, poate 'l aveți d-voastră notat acolo, începe cu Z., izbutise la concurs pentru gimnaziul real; la Buzău era o catedră pentru gimnaziu clasic. Mi se spune că s'a pus o întrebare d-lui Haret, care fusese membru în juriu, dacă la gimnaziile reale se cer cunoștințe mai puține pentru matematici decât la gimnaziile clasice, și d. Haret a răspuns: din contra, se cer mai multe.

Prin urmare, domnul acela putea să fie tot așa de bine numit și la gimnaziul clasic ca și la cel real, și fiind-că el era din fața locului și-și avea familia acolo, și era vorba numai de matematici pentru cari isbutise la concurs, predecesorul meu în minister, ca să nu aducă omului

străgânire (căci este ușor de a zice: du-te de la Buzău la Brăila, dar e greu de făcut când ai casă și familie), l-a numit acolo la Buzău; iar pe d. Georgescu, care nu avea acele legături de familie și de casă, l-a numit la Tirgoviște, dându-i și direcțiunea gimnaziului, căci era vacanță; i-a dat și locuința, o inlesnire cu atât mai mult pentru el. Leafa de profesor era de altminteri aceeaș.

Dacă ar fi acceptat amândoi candidații această regulare de bună voe, lucrul ar fi rămas aproape fără jignirea intereselor diferitelor persoane.

Prima întrebare ce am făcut d-lui Georgescu a fost: De ce nu primești să te duci la Tirgoviște, de ce voești să alungi acel om local din Buzău, care are interese în localitate? Nu a voit să cedeze: am concurat și trebuie să persist în dreptul obținut la concurs.

Foarte bine; l-am restabilit la Buzău, am restabilit rezultatul concursului, pentru că dacă te abați de la rezultatul concursului, atunci nu mai este nici o regulă în administrația școalelor. S'ar putea chiar ca membrii juriului ca zică pe viitor cu drept cuvint: ce ne mai chemi la atâta munca de juriu, dacă nu ții seamă de rezultatul juriului?

Și notați că juriul în chestie era compus de profesorii cei mai eminenti: d-nii Culianu, Tzoni și Haret.

Trec acum, d-lor, la o a doua parte a dezvoltării d-lui Teodorescu. Anterior cu mai multe luni s'a făcut regularea catedrelor liceului Lazăr; am găsit lucrul funcționând și nu am primit nici o plângere, nici o reclamare. Interpelarea

d-lui Teodorescu este cea dintii deșteptare oficială asupra materiei. Aici este de considerat starea de tranziție în care se află liceul Lazăr, o necesitate a acelei școli care a crescut cu înființarea claselor superioare. Gimnaziul Lazăr are de mult timp patru clase; în ultimul an a devenit liceu și i se adaogă succesiv cele trei clase superioare.

Care este acum teoria onor. domn interpelator? Ca să nu crească școala împreună cu profesorii ei experimentați sau cu profesorii experimentați de la alte gimnazii? Prin faptul că s'a înființat și a funcționat un gimnaziu 3, 4, 6, 7 ani cu profesorii săi, acum când înflorește, când instituțiunea se ridică, se adaogă încetul cu încetul până la completare, acum nici unul din cei experimentați, din vechii profesori, funcționând după legea de atunci ca profesori, să nu poată să înainteze la școala înaintată? Atunci s'a deprins corpul profesoral dintr'o școală, îl cunosc familiile și copiii; și când se introduce la acea școală din nou clasa 5, 6, 7, să nu poată înainta mai departe nici un profesor din cei experimentați și cunoscuți, așa că cel care a predat limba română în clasa 3—4 să nu o poată preda și în clasele superioare, și cel care a fost profesor de matematică în clasa 4 să nu poată înainta în clasa 5-a?

E greu de admis părerea d-lui interpelator. Dacă ar fi să se ia sistemul d-sale numai decât ca o normă absolută, ar fi nedrept și prea exagerat.

Se poate ca unul dintre profesorii vechi dintr'o școală să fie slab, altul ignorant încât să nu

merite a fi înaintat, dar când se întâmplă ca un vechiu profesor să fie merituos, atunci e bine și drept să fie înaintat când se completează școala lui.

Dacă nici unul din vechii profesori meritoși nu ar fi înaintați, s'ar vedea următorul rezultat: un student, abia eșit de pe băncile școlii cu diploma de licențiat în științe sau litere, ar trece totdeauna peste capul unui profesor vechiu, care este acolo poate de la înființarea școlii, care a crescut cu școala, și junele licențiat să se numească totdeauna director, ca fiind acum în clasele superioare, iar cel vechiu și mai experimentat să fie înlăturat, ca ne mai având autoritate de a merge mai departe. Măsura nu ar fi bine chibzuită.

Dar acum vin la punctul legal.

Persoanele în chestie sunt, de exemplu: d-nii Anghel Dumitrescu, Ștefan Mihăilescu, V. D. Păun și Mirescu.

Toate persoane sunt profesori și din gimnaziul Lazăr și din alte părți, profesori mai experimentați după judecata ministrului de atunci și a consiliului permanent, persoane alese spre a asigura mersul regulat al noului liceu instalat într'un local nou.

Sunt profesori definitivi, într'o situație regulată pentru fie-care după legea atunci în vigoare.

La înființarea din nou a clasei a 6-a, le refuzați puțința de a trece de la a 4-a la a 5-a, când un gimnaziu se transformă în liceu?

Idea d-voastre că profesorului îi trebuie spe-

cializare, așa încât să se împietrească cu cursul și cu programul pentru care odată a concurat, o găesc greșită. Găesc că profesorul, dacă alternează de la o clasă la alta și de la un obiect la altul înrudit, este cu atât mai bun și se păstrează mai viu pentru învățămîntul secundar.

Profesorul de la a 4 a, în princip, poate să treacă în a 5-a, în a 6-a și în a 7-a, pentru aceeaș materie și pentru or-ce materie înrudită.

În alte State de cultură, profesorul de latină predă și grecește și limba maternă, poate și istoria, și cursurile se fac foarte bine, căci se împiedică împietrirea profesorului la o catedră și se asigură mai bine progresul.

La universitate se aplică teoria onorabilului preopinent; căci la universitate trebuie să fie catedre speciale pentru a urmări toate progresele specialității, pe când profesorii din licee, avînd a comunica o sumă hotărîtă a rezultatelor științei asigurate, trebuie să păstreze idea totalității studiilor liceale și să nu devină exclusiv specialiști.

O voce. Dar programele variază.

D. Ministru al instrucțiunii. Un profesor bun de limba latină la clasele I—IV de gimnaziu, de ce să nu fie bun pentru clasa V—VII, dacă e vorba de aceeaș materie? Tot așa și pentru istorie.

O voce. Dar poate să fie și contrariul.

T. Maiorescu, ministrul instrucțiunii publice. Negreșit, poate că un profesor vechiu or nou să fie incapabil de a trece de la o catedră la alta.

D. C. Ressu. D-le ministru, d voastră faceți critică legii instrucțiunii și noi cerem să faceți aplicația ei.

T. Maiorescu, ministrul instrucțiunii publice. Aci nu ați înțeles.

D. C. Ressu. Cer cuvîntul.

T. Maiorescu, ministrul instrucțiunii publice. Un profesor, înainte de legea din 1879, care după legea numirii sale fiind acelaș program de concurs, atât pentru gimnazii cât și pentru licee...

D. C. C. Dobrescu. După legea din 1879, citați legea.

T. Maiorescu, ministrul instrucțiunii publice. Am zis că un profesor numit înainte de legea din 1879 și conform acelei legi, după care a fost numit, avînd acelaș concurs de trecut, fiindcă aceleași condițiuni se cereau, un astfel de profesor, numit atunci, poate să treacă de la cursul inferior la cel superior? Poate. Profesorii definitivi, astfel numiți, pot dar să fie înaintați când se înființează o școală nouă. Iată dar punctul de vedere, presupun eu, ce l-a avut d. ministru predecesor al meu când a făcut acele înaintări la clasele din nou înființate ale liceului Lazăr. Acești profesori, dealtminteri, cred că erau din cei mai buni și că învățămîntul nu va suferi. Pentru trecerea însă a d-lui Păun la cursul superior mai era însă și alt motiv, și se vede că acesta a îndemnat pe predecesorul meu de a face o asemenea înaintare. La catedra de limba română de la liceul Lazăr fusese numit ca suplinitor d. Șăineanu, un excelent profesor de filologie compa-

rativă. Nefiind însă de naționalitate română, i s'a părut d-lui ministru cam curios ca cursul de limba română într'un liceu să fie predat de cineva care nu e român de origină.

O voce. Dar cel de istorie de la Universitate?

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. De aceea a fost numit și d. Păun, foarte român de origină.

Trec acum la al treilea punct atins de d-voastră în privința liceului de la Galați. Recunosc cu d. Teodorescu că asupra numirii d-lui Chausery trebuie să examinez situația legală și dacă va fi, precum s'a arătat aci, să remediez la sfârșitul anului școlar. Cât pentru numirea d-lui Petrovici la liceul Galați, dacă a concurat acum de curând pentru o catedră de gimnaziu, sub legea de la 1879, și a fost totuș numit la Galați, la o catedră de liceu, recunosc, — cum să zic? că e o interpretare cam prea elastică aceea ce se poate interpreta. Cum am spus însă asupra acestor chestii individuale, odată ce-mi este atras atenția asupra lor, sunt dator să cercetez și să decid unde trebuie să se remedieze.

Rămâne acum o chestie mai generală atinsă de d. interpelator, chestia valorii unui concurs pentru mai mulți concurenți cu succes, nu numai pentru unul¹⁾. Această chestie administrativă însă nu e așa de simplă după cum o pu-

¹⁾ Vezi și discursul 95 din acest volum, pag. 281.

neți d-voastră, și să nu credeți că mie sau predecesorilor mei le-ar fi trecut prin minte să lucreze alături, nu contra, cred eu, de ceeace e în legea de la 1879, dacă ea s'ar fi putut aplica fără interpretare. Dar, d-le Teodorescu, ar trebui să lucrați măcar trei luni în administrația școlilor ca să vedeți imposibilitatea de a administra, cum ziceți d-voastră; v'ați găsi absolut paralizați față cu legea, dacă i-ați da numai interpretarea d-voastră și nu ați admite o interpretare de bună credință dată după necesitățile zilnice ale situației administrației de consiliul permanent.

Iată situația pe care, scuzați-mă, n'ați cunoscut-o și n'ați expus-o complet.

Pentru orice catedră izolată, ziceți d-voastră, trebuie să se publice concurs, dar se poate întruni în aceeași zi și cu același juriu mai multe catedre.

Legea însă nu o spune, legea spune în concurs, un juriu, la „vre-o catedră“.

Va să zică începem cu interpretările.

D. Teodorescu mai zice că pentru facilitare să așteptăm o epocă în care să publicăm concurs, pentru ca să nu fie intrerupte lucrările profesorilor prin tragere la sorți...

D. G. D. Teodorescu. Dacă se poate face înlesnire, fără ca să se calce legea.

T. Maiorescu, ministru de instrucție publică. Am reprodus bine ce ați zis. Dar vedeți alături cu legea este regulamentul aplicării ei, tot din 1879.

„Art. 3. Publicația de concurs nu va întârzia „a apărea în *Monitor* în niciun caz peste 15 zile

„de la intrarea în consiliul permanent a rapor-
 „tului prin care se face cunoscut vacanța. Con-
 „siliul alege, pentru ținerea concursului, una din
 „universități.

„Concursul se publică cel puțin cu 3 luni în-
 „ainte de ziua fixată pentru el.“

Să vedem acum și starea reală a catedrelor
 vacante în învățămîntul secundar în momentul
 de față, ca și în anul 1888.

Sunt acum vacante 220 catedre secundare de
 băeți și 92 de fete, în total 312 catedre.

D. G. Vernescu. Aceasta la ce epocă ați
 găsit ?

**T. Maiorescu, ministru de instrucție pu-
 blică.** La 1890. Dar și la 1888 era cam tot așa.
 Erau 273 vacante. Legea prevede că, după 15
 zile de la ivirea vacanței, trebuie să se publice
 concursul. Deci ministerul este astăzi și este de
 mulți ani în întârziere cu publicarea ?

Dar să zicem că eu aș fi obligat, după ideea
 d-lui Teodorescu, să aplic astăzi toate dispozi-
 țiiile din 1879, după interpretarea d-sale. Atunci
 mâine-poimâine vor trebui să apară în *Monitor*
 publicările de concurs a 312 catedre secundare
 pentru o zi fixată la cel puțin 3 luni de la data
 publicării.

Dacă e să ne închipuim o realitate a aplică-
 rii legii concursului, trebuie să admitem cel pu-
 țin doi concurenți la o catedră.

Pentru ocuparea unei catedre de matematici
 de la Plöești, al cărei concurs a fost în sептэ-
 mările din urmă, au fost 15 concurente. Dar
 noi, pentru a simplifica exemplul, să admitem

numai câte doi concurenți; ar fi dar pentru cele 312 catedre în total 624 concurenți.

D-voastră știți cum se fac acele concursuri și legea vorbește de cel puțin două probe scrise și două probe orale; dar adesea se fac trei. Concursurile se țin numai la cele două universități: la București și la Iași. În ajunul concursului se trag la sorți doi profesori ai universității, adică ai facultății de litere și de științe și ministrul numește un al treilea profesor. Inchipuiți-vă acum pe acești trei și permiteți-mi expresia, acești trei nefericiți profesori de la Iași și alți trei de la București, căci vom împărți concursurile între cele două universități și să zicem că vom avea 312 concurenți la București și 312 concurenți la Iași, admitând, cum am zis, câte doi concurenți; dacă vor fi mai mulți, se complică problema și mai grozav; dacă vor fi trei de catedră, vor fi peste 900 concurenți și o să vină acești concurenți să facă probele scrise și probele orale. Se scriu întrebările de acelaș profesor, se pun în urnă, se scoate una la sorți, etc. O să aibă juriul odată 312 elaborate, pentru cari se lasă 3 ore de lucru, și va avea să le citească pe toate și trebuie să lucreze în complet, și ajung acești profesori să facă lectura a 312 probe scrise ca să dea notele. Apoi câtă vreme le dați acestor oameni pentru 312 teme? Să citească un sfert de oră fiecare, ne ducem la o lună cu lectura, și 312 concurenți așteaptă la hoteluri ca să vadă rezultatul concursului; și apoi se mai trage încă o temă pentru a doua probă scrisă, și încă odată 312 elaborate, astfel că ajungem

în a treia lună, să zicem în luna lui Iulie, când se încep vacanțele, dacă a început concursul la 1 Mai. Să zicem că a fost două probe, dar sunt trei când este vorba de un profesor serios; dar fie și două probe scrise; în orice caz, pe urmă vin probele orale. Legea zice că cu 24 ore înainte fiecare candidat își trage proba sa din urnă; pentru fiecare probă se scoate o întrebare din urnă și pentru toți li se dă 24 ore de pregătire, ca să fie egali, și atunci vin serile ca să'i asculte. Este vorba de o lecție de probă făcută în public la Universitate. Și cât voiești d-ta să i lași unui candidat ca să facă o lecție înaintea publicului? Trebuie cel puțin trei sferturi de ceas. Apoi lasă că profesorii sunt și ei ocupați, obosiți cu lucrările lor de peste zi; dar orcât de tari și deștepți ni 'i-am închipui membrii comisiei de juriu, cari sunt dator să asculte pe toți, cât le dați, fiziologicește vorbind, datoria de a munci? Să zicem încă 3 ore de seara, ca să asculte de la 8 până la 11 noaptea, și apoi cine vine exact la 8? Vin la 8 și jumătate, va să zică să lucreze de la 8 și jumătate până la 11 și jumătate noaptea. Ei bine, este destul, căci pe urmă se adună și ei 'și dau verdictul, și merge până după miezul nopții. Dar câți se pot asculta într'o seară? Trei concurenți, cel mult patru. Dar sunt 312, și trebuie câte 24 ore și numai 24 ore de preparare. Doi ani ar trebui să dureze un asemenea concurs, și până atunci devin alte catedre vacante.

Vedeți dar că sunt imposibilități fizice absolute de a se aplica dispozițiile din 1879, așa cum

le înțelege d. interpelator. Afară de aceasta chiar și atunci când materialicește se poate face ceva cu unele concursuri izolate, adeseaori profesorii se scuză de a lua parte la asemenea lucrări.

Am publicat acum un concurs pentru o catedră de limba germană la o școală; s'au numit examinatori: d-nii Dimitrescu, Frolo și Chintescu, d. Chintescu era bolnav în pat, d. Frolo bolnav de ochi, nu poate lucra noaptea; iată în ziua întâi concursul paralizat. Se face raport la minister, și bine că a rămas unul, căci alt-fel nu era nici cine să facă raportul; se face raport că nu vin d-nii Frolo și Chintescu; foarte bine, atunci se numesc alții; căci cel puțin, după natura catedrei, îți dă legea puțința de a numi direct. Se numește un domn din consiliul permanent; acesta se află în dușmănie cu unul din concurenți; ne gândim la unul de la liceu, la d. Barbu. D-sa se găsește în ceartă literară cu unul dintre concurenți, cu d. Șeineanu...

D. C. C. Dobrescu-Prahova. D. Șeineanu nu are drept să concureze, nu este român; pentru d-sa se găsește un juriu special. (Intreruperi).

T. Maiorescu, ministru de instrucție publică. Această chestie se va discuta altădată. Ei bine, de 11 zile nu pot compune juriul, și ce gândiți d-voastră, într'un minister, unde în termen mediu intră pe zi câte 300 hârtii pentru compunerea juriului care să examineze pe concurenți pentru o catedră de limba germană, să faci 30 de hârtii?! și să le faci de geaba!

Iată dar dificultatea practică; vă rog dar recunoașteți administrației această situație; în fața acestei dificultăți, dacă este materialmente imposibil de îndeplinit legea în interpretarea d-lui Teodorescu, îndeplinești cât poți, interpretezi în spiritul ei, mai lași și suplinitori, căci n'ai ce face; știind bine că orice suplinitor, care merge peste 4 — 5 luni de la vacanță, este contra dispozițiilor de la 1879.

Iată tendența regulată a orăcui ministru conștiincios, în spiritul legii învățămîntului, trebuie să fie de a împruția pe cât poate suplinitorii și de a numi profesori în urma concursului. Căci suplinitor poate fi oricine, și fără studii suficiente, după cum se găsește cineva disponibil. Sau cum zicea adineaori d. Teodorescu cam prea drastic, chiar un servitor.

Tocmai la suplinitori se întâmplă stăruințele cele mai multe, hatirurile, arbitriul biurourilor ministeriale, poate mai pronunțat în vreme de alegeri, dar destul de tare în orice vreme, și înțelegeți ușor că aici este terenul cel mai fecund, elementul de hrană pentru favoritism.

Remediul adevărat nu se poate aduce aici de cât prin reforma legii în această parte, și un ast-fel de remediu este propus în proiectul care se află acum în discuția Senatului. Dar până se va realiza această modificare legală, ce era de făcut cu necesitățile de administrație de toate zilele în minister? În 1888, după îndemnul meu, consiliul permanent, interpretând aplicarea legii din 1879 și din 1864 în spiritul lor, și ca să le facă întru câtva corespunzătoare trebuinței, a

formulat avizul că la un concurs pot isbuti mai mulți concurenți, cu gradarea meritului lor după notele totale obținute, indicându-se limita notei de succes.

Prin urmare, la un concurs reușește ce e drept cel d'întâi și este cel d'întâi numit la catedra vacantă, pentru care a concurat; dar ceilalți nu trebuie să fie numai decât toți căzuți, cum zice d. Teodorescu, ci dacă au dovedit, cu ocazia concursului, bune cunoștințe și bună aptitudine, rămân disponibili pentru numiri la catedre similare.

Și această idee, d-le Teodorescu, n'a venit așa cum se zice, din văzduh, ci din experiența îndelungată cu chiar juriile de concursuri. Unele jurii nu s'au mărginit a recomanda un singur concurent din mai mulți, ci au recomandat (și unde ar fi oprit legea o asemenea procedare?) pe mai mulți candidați și pentru catedre similare, cari ar fi sau ar deveni vacante.

Căci în practică s'au prezentat multe cazuri unde diferența între concurenți să fie numai de câteva zecimi de puncte, o întâmplare la notație, fiind de altminteri 2 sau 3 concurenți cam tot așa de buni. Adeseori juriile constată că unii candidați sunt mai buni la înscris, dar alții sunt mai buni la probele orale, încât în rezultat mediu prezintă pe mai mulți cam pe aceeași linie de merit. Asemenea cazuri au fost numeroase. Și din această cauză consiliul permanent a venit la idea ca atunci, când cineva izbutește așa de bine încât să fie declarat admisibil, de și nu a fost cel d'întâi la catedra din concurs,

poate trece la o altă catedră similară ce devine vacantă.

Această normă nouă, admisă din cauza necesităților arătate, poate avea și inconveniente și foloasele sale. Inconveniente s'au îngrădit pe cât s'au putut; dar să vă arăt mai întâi folosul.

Până unde se poate întinde măsura, am scăpat de arbitriul ministrului cu suplinatorii și am substituit judecata juriului examinator, care este singură hotăritoare.

Al doilea folos: toată alegerea, toată străgănirea și toată cheltuiala concurenților s'a redus la un minimum inevitabil, dar s'a redus. D-le Teodorescu, s'au întâmplat la București cazuri ca pentru o catedră de învățămînt primar urban să fie 47 concurente. S'a ținut concursul vreme de trei săptămâni și a eșit una. Mai fiind acum vacantă altă catedră primară, fiind concursul peste o lună, cine au să se prezinte la noul concurs? Negreșit aceleaș 47 concurente minus una care fusese numită. Peste 1, sau 2, sau 3 luni, e un alt concurs: se vor prezenta cele 46 minus 1. Am găsit ast-fel în dosarele ministerului concurenți și concurente cari s'au prezentat de câte 3, 4, 5 până la 7 ori la concursuri; ce străgănire, câtă cheltuială, câtă descurajare!

Pentru a remedia și la aceasta, s'a luat acea măsură. Inconvenientul cel mare ce ar rezulta însă de aici ar fi, dacă prin valoarea unui vechiu concurs astfel întinsă prin interpretare s'ar închide perspectiva noilor absolvenți ai școalelor, dar acest inconvenient s'a îngrădit de la început;

căci de la început s'a mărginit valoarea notelor de admisibilitate de la un concurs pentru durata unui singur an.

Precum știți, examenele la absolvire a diferitelor școli nu se fac decât odată pe an.

În tot decursul anului următor, până la aceeaș epocă a anului viitor, nu mai pot eși din școli alte elemente disponibile pentru un concurs.

Așa dar, durata valabilității unui concurs, pentru un singur an, corespunde aceluia fapt legal și este, după convingerea mea, măsura cea mai bine chibzuită ce se putea lua în împrejurările arătate. Totul era ca și juriile și concurenții să aibă știință de această normă, și aceasta a avut-o și o au. Căci încă odată: 20 de concursuri în lăuntru aceluiaș an nu pot da mai multe elemente disponibile de concurenți decât unul singur, fiindcă școalele nu dau absolutorii decât o singură dată într'un întreg an.

Și astfel s'a făcut posibilă în parte îndeplinirea acestei datorii administrative; s'a ridicat sarcina intolerabilă pentru tot învățământul primar, s'a înlesnit întru câtva situația învățământului secundar, s'a înfrânat din princip arbitrarul și abuzul cu suplinitorii, ținuți uneori prin favoare peste 10 ani la locurile lor nemeritate.

Și după ce am terminat această explicare, vă întreb: Nu vedeți că cine a făcut această regulare a făcut-o ca să taie arbitrarul administrativ, ca să scape de insistențele nefericite din biurourile ministeriale, ca să nu mai fie hatir și arbitrar în numirile și permutările suplini-

torilor, ca să înceteze străgăniurile inutile ale concurenților ?

Și când eu mă refer la corpul profesoral, când îi expun situația și 'i zic: d-voastră veți hotări aci conform examenului de la concursul public, nu după arbitrul funcționarilor ministeriali, tocmai d-voastră profesorii să veniți și să ziceți că aceasta nu e bine ? Onorata Cameră e de părere ca, în această imposibilitate de aplicare a legii, să țin și să numesc suplinitori pe cine vreau eu ? Vreți să lăsați în mâna ministerului 312 suplinitori, pe cari îi pot numi, schimba și da afară cum voi voi, fără nici o restricție legală ?

Atunci decideți aceasta ; veți găsi foarte mulți miniștri cari vă vor mulțumi de această înlesnire a arbitrului ce li se va da în administrarea învățămîntului. (Aplause).

Dar acum intervine în dezbateră însuș d. George Vernescu, șeful interpelatorului, și susține moțiunea, relevând cele „trei puncte însemnate, care s'au pus înainte de d. Teodorescu“, și cerând revocarea tuturilor profesorilor numiți de toți miniștrii de la 1879 încoace cu violarea legii concursului, așa cum a interpretat-o interpelatorul.

La această nouă intervenire se vede obligat să mai răspundă :

T. Maiorescu, ministru de instrucțiune publică. D-lor, permiteți-mi să relevez o mică contradicție în cele zise de d. Vernescu.

Vă plângeați că dacă se numesc 312 profe-

sori la catedrele vacante, în modul ce am avut onoare să vă propun, aceștia ar fi inamovibili pentru că ar fi fost odată admiși cu titlul provizoriu? Dar tot d-voastră, în prima parte a discursului d-voastră, mi-ați recomandat să-i revoc pe toți aceia cari au fost numiți de predecesorii mei astfel, și cărora le dăduse titlul de provizorii contra legii. Căci ziceați: aceștia dacă n'au fost numiți conform legii, nu se pot pune sub scutul legii și se pot revoca.

Prin urmare, această sistemă o poate aplica d. Vernescu pentru viitorul corp profesoral, pe care îl va numi d-sa când va veni la putere; atunci d-sa va putea destitui, ca să reintre în lege, pe toți aceia cari ar fi fost numiți în afară de ceea ce credea d-sa că este în lege. Așa dar, să bine-voiască a se mai liniști în privința pericolelor ce le prevede. Căci d-sa le va putea înlătura prin destituirile d-sale.

Imputarea ce mi-ați adus-o că, îndată ce am constatat acest rău, n'am venit la Cameră pentru remediarea lui, nu este meritată. N'am venit la Cameră, dar am venit la Senat; am venit cu remediarea anume a acestui rău.

O voce. Modificați legea.

T. Maiorescu, ministru de instrucțiune.

Am propus modificarea din momentul ce am constatat răul și, înainte de a cere avizul consiliului permanent pentru mersul zilnic, am „sezisat“ Corpurile legiuitoare.

O voce. Va să zică ați recunoscut că trebuie legea modificată?

T. Maiorescu, ministru de instrucțiune.

Fără indoială, și fiind-că am „sezisat“ Corpul legiuitor cu modificarea legii, fără de care nu mai putem merge înainte. În acelaș proiect de lege s'a prevăzut tot ce este azi existând în administrația învățămîntului public în contra legii și afară din lege; căci sunt multe. În lege stă, d. e. că școalele primare urbane trebuie să aibă numai 3 învățători și numai 3 clase. Așa e legea. Pretutindeni, în toate orașele însă, sunt 4 clase cu 4 institutori. După d. Dobrescu, pe care îl vîd gesticulând, asta nu face nimic.

D. C. C. Dobrescu. Are să vină peste două zile interpelarea mea. Voi vorbi atunci.

T. Maiorescu, ministru de instrucțiune.

După d. Vernescu, ar rezulta că ministrul să dea afară pe toți institutorii de clasa 4-a și să închidă toate clasele a patra primare.

D. G. Vernescu. Chestia aceasta n'a fost în interpelare.

T. Maiorescu, ministru al instrucțiunii.

Indiferent, așa rezultă. În proiect am venit și cu această îndreptare. Mi-am făcut datoria în această privință; dar pentru acum, în administrarea zilnică mai departe, să desființez clasa a patra? da sau nu? Ei nu! Nu se poate! se violează legea, dar totuș rămîne așa; așa s'au votat bugetele de Corpurile legiuitoare de 20 ani, și acum trebuie să vie legea modificătoare să reguleze. Cam așa este și cu concursurile la catedrele secundare. Eu la 1888 am găsit 273 catedre suplinite; de ce nu s'au ocupat treptat

prin concurs aceste catedre mai înainte? Nu vă pot răspunde; am alta de făcut decât să acuz administrația d'înainte de 1888. Dar acum, că nu e vina administrației noastre, ci o stare de lucruri care am găsit-o așa, interpretarea ce a dat-o consiliul permanent cred că nu e nici legiferare, nici călcare de lege, ci este o interpretare în spiritul legii ca s'o mai facem astăzi aplicabilă, posibilă, viața zilnică administrativă pe cât se poate de legală. Dar în definitiv, asupra tuturilor acestor puncte, veți discuta mai în amănunt când proiectul de lege va veni în debaterile d-voastre.

Prin urmare, cred, d-le Teodorescu, că chestia nu merită atâta, cum să zic, atâta neliniște, când, după cum vedeți, s'a căutat de consiliul permanent în prima linie respectul spiritului legalității posibile.

Voci. Inchiderea discuției.

D. G. Dem. Teodorescu. Am o moțiune de propus; prin urmare, nu puteți închide discuția; regulamentul e formal și am și dreptul de replică. (Sgomot).

Afirmarea interpelatorului că ar avea dreptul de replică și că regulamentul ar fi formal pentru a da cuvântul ca să-și mai susțină moțiunea, nu este exactă. Numai regulamentul Senatului dă dreptul la replică; al Camerei nu. Iar moțiunea fusese susținută prin chiar desvoltarea interpelării, la sfârșitul căreia se și prezentase și asupra căreia vorbiseră atât minis-

trul, cât și „liberal-conservatorul“ G. Vernescu.

De aceea Camera și votează închiderea discuției, iar „moțiunea“ G. Dem. Teodorescu — C. C. Dobrescu — C. G. Vernescu se trimite la secții, unde rămâne în nelucrare.

Asupra restaurării Capelei române de la Paris.

(Sedința Camerei de la 29 Ianuarie 1891)

La o interpelare a d-lui Nicolae Ionescu cu acest obiect răspunde :

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. Dacă dorește onor. interpelator să afle din dosare tot istoricul cumpărării și reparației sau restaurației bisericii române din Paris, atunci voi aduce suplimentele de informații și de dosare asupra acestei chestii, căci acesta, care s'a trimis aci, nu este anterior anului 1890.

La Martie 1888, când am avut onoare să vii la minister în rîndul trecut, lucrarea relativă la capela din Paris am găsit-o întreruptă, nu se știa nici dacă mai este o sumă disponibilă, nici care era hotărîrea luată de minister în privința terminării acelei biserici.

Cel d'întâi care mi-a atras atenția asupra acestei stări de lucruri a fost Mitropolitul Primat, și atunci, începînd să studiez afacerea, am găsit la Banca Națională o sumă disponibilă pentru restaurarea capelei sau bisericii române din Paris.

Am însărcinat atunci îndată o comisiune, și aceasta va explica și originea comisiunii de astăzi.

Eu eram aici la București și lucrurile se petreceau la Paris, îmi trebuia un organ de conducere mai departe a lucrării. Am însărcinat ca prezident al comisiunii pe ministrul nostru la Paris, care atunci era d. Alexandri, ca membri pe preotul capelei și încă o persoană cunoscută, în care aveam deplină încredere, pe d. G. Racoviță, fost deputat. S'au găsit deja începute planuri pentru repararea acelei biserici, fostă catolică, și pentru adaptarea ei la cultul nostru ortodox. Arhitectul era un arhitect francez, atașat la serviciul monumentelor istorice al departamentului Seinei, și era bună această alegere. Căci biserica, despre care este vorba, este clădită între monumentele istorice franceze, și trebuia să se păstreze și din acest punct de vedere al artei vechi franceze, și tot de odată să fie restaurată astfel încât să poată servi și de biserică a noastră.

Dorința noastră era atunci, în 1888, ca să se facă cât mai curînd reparația capelei, așa încât pentru Expoziția cea mare de la Paris din 1889 compatrioții noștri, cari erau să se ducă acolo, să aibă biserica lor în bună stare, cel pu-

țin în starea aceea de a se putea oficia în ea serviciul divin; astfel, eu am îndemnat comisiunea să se ocupe imediat de lucrare; dar, din nenorocire, cel mai important membru al comisiunii și care nu se putea lăsa la o parte, d. V. Alexandri, care începuse a fi într'o stare bolnavicioasă, era un adversar hotărît al reparării aceluia monument, zicând că era rău situat în ulița aceea laterală, că este un edificiu catolic și că va fi cu greu de restaurat pentru a se preface în ortodox, și că rău a făcut guvernul trecut de a cumpărat acea biserică.

Acum, d-lor deputați, o fi făcut rău sau nu guvernul trecut, care a cumpărat edificiul, faptul era petrecut, biserica era cumpărată și se cheltuiuse și o mare sumă de bani, acum era foarte greu a se reveni; acel monument era definitiv trecut în proprietatea noastră. Dar din arătata atitudine a d-lui Alexandri, d-lor deputați, s'a pierdut vara întreagă în discuții asupra acestui lucru.

Ce s'a făcut în 89 nu știu; dar la 90, cum vedeți din dosar, lucrările s'au reluat, și s'a însărcinat din nou acea comisie ca să activeze reparațiile.

S'a însărcinat formal citatul arhitect al Seinei ca să termine planul și devizul; planul și devizul a fost trimis ministerului; nu aș fi în stare să vă spun de ce s'a întârziat totuș lucrările până în Septemvrie 1890, nu eram eu atunci la minister. Dealtminteri, ministerul nu putea face mult cu planurile trimise, trebuia să vedem mai ales devizul ca să nu depășim creditul ce-l

avem. Aceasta odată constatată, s'a retrimis planul și devizul comisiunii de la Paris, în care acum figurează d. Milo în locul d-lui Racoviță, și s'a ordonat activarea și terminarea lucrărilor. În urma anunțării acestei interpelări, m'am informat cum stau acolo lucrările, și răspunsul ce-l am este: că la Paști vor fi terminate lucrările și va începe a se face serviciul divin.

Pe cât am văzut și eu din raport, iconostasul, catapiteasma, nu pare a fi la înălțimea valorii edificiului. Dar să vedem odată lucrările principale ale reparațiilor terminate, și apoi ușor se vor putea înfrumuseța părțile izolate din acest edificiu.

Asupra restaurării bisericii Sf. Nicolae
din Iași și în privința arhitectului Lecomte
du Nouy.

(Ședința Camerei de la 29 Ianuarie 1891)

Tot d. Nicolae Ionescu și în aceeaș ședință a Camerei interpelează asupra restaurării bisericii Sf. Nicolae din Iași, despre care se vorbise și cu doi ani în urmă, în ședința de la 14 Fevruarie 1889¹⁾. Dar pe când atunci d. N. Ionescu nu ataca încă pe arhitectul însărcinat cu restaurarea, d. Lecomte du Nouy, iar Mihail Kogălniceanu își exprimase numai dorința ca acea restaurare să păstreze cele 3 altare adăogate în urmă și dealtminteri ceruse instituirea unei comisiuni pentru monumentele istorice, de atunci încoace se pornise o înviersunată luptă contra eminentului arhitect francez: toți semi-doctii, toți diletanții cu multe pretenții și puține cunoștințe, împinși poate și de gelozia unor arhitecți naționali, în-

¹⁾ Vezi discursurile de la No. 93 de mai sus.

cercău să zădărnicească opera artistică a d-lui Lecomte du Nouy; în fruntea acestor adversari ai d-lui Lecomte erau dd. Nicolae Ionescu și Constantin Esarcu. La 1890 d. Teodor Rosetti, ad-interim ministru de culte în cabinetul generalului G. Manu, instituisese comisiunea monumentelor istorice pe care o propusese Kogălniceanu (dar — ce e drept — nu numise în ea nici pe d. Nicolae Ionescu, nici pe Constantin Esarcu, dar numise pe Mihail Kogălniceanu), îi ceruse avizul asupra tuturor restaurărilor în lucrare și, fiindcă unii arhitecți adversari se provocau la părerea cunoscutului arhitect-restaurator al guvernului francez, d. Révoil, ministerul — după dorința comisiunii — a chemat și pe d. Révoil în țară ca să opineze asupra controverselor iscate, iar pentru deplina lămurire a Adunării Legiuitoare, înaintea căreia se afla depusă cererea creditului trebuincios pentru continuarea restaurărilor și reconstruirilor, s'a publicat și s'a distribuit deputaților un volum de toate actele oficiale relative la chestie, împrejurările chemării d-lui Lecomte du Nouy de la 1874, creditele cerute, procesele-verbale ale comisiunii monumentelor, etc. Dar, după obicei, opoziția nu se oprește la documente și argumente, și în cazul de față d. N. Ionescu atacă numirea comisiunii monumentelor, insultă pe d. Lecomte du Nouy, își bate joc de d. Révoil și — ca obiect mai precis al interpelării — cere de la ministrul cultelor să se pronunțe „într'un mod categoric“, dacă va dispune restaurarea bisericii Sf. Nicolae din Iași după forma veche a clădirii din timpul lui Ștefan cel Mare sau după adaosul posterior cu trei turnuri, cum dorește interpelatorul.

La această cerere răspunde :

T. Maiorescu, ministru de culte și instrucțiune publică. Înainte de a răspunde într'un mod categoric, cum cere d. interpelator, sunt dator să fac o rezervă în privința a două chestii relative la două persoane străine de această Cameră, pe cari le-a criticat d. interpelator în modul ce Iați auzit. Persoanele sunt absente și fiind în lucrarea lor de atribuția acestui minister, sunt chemat să iau apărarea lor. Chestia întreagă însă, cu toate documentele — și sunt multe de zis în această privință — va veni în desbaterea d-voastre cu ocazia creditului pentru continuarea și terminarea lucrărilor de restaurare; fără votarea acestor credite nu se poate lucra mai departe.

Pentru ce s'a făcut până acum este, în partea artistică esențială, răspunzător d. Lecomte du Nouy, și asupra lucrărilor d-sale vă este prezentată în acte o judecată a d-lui Révoil. La criticile aduse de onor. d. interpelator asupra acestor doi eminenti artiști, despre cari vom avea să discutăm mai cu deamănuntul cu ocazia creditului, îmi permit astăzi a spune numai că, după convingerea mea, d. Lecomte du Nouy e un om care merită recunoștința noastră pentru zelul extraordinar, pentru capacitatea artistică excepțională ce a dovedit-o în lucrările săvârșite de d-sa în țara noastră.

Iar d. Révoil n'a fost, cum pretinde d. interpelator, adus ca un super-arbitru între Cameră și între nu știu cine, între Cameră și guvern, sau între Cameră și d. Lecomte; aceasta e inexact. Această necuviință parlamentară n'ar fi

putut trece prin capul vre-unui ministru să o facă. Ce ar însemna un super-arbitru între Cameră și d. Lecomte?

D. N. Ionescu. Așa a fost pusă chestia în comisiunea d-voastre.

D. T. Maiorescu, ministrul cultelor. Nu este exact. Exact este din contră aceasta; asupra meritelor artistice, al modului de reparare al d-lui Lecomte, s'a născut o mișcare de opinie publică, în deosebi între mulți arhitecți români, și unii din acești arhitecți, protivnici pe față ai d-lui Lecomte, s'au provocat la judecata d-lui Révoil, ca la o autoritate recunoscută în Franța în materie de reconstruiri; o autoritate dar, care era invocată aci în țară de adversari ai d-lui Lecomte pentru a sprijini acuzarea lor contra d-lui Lecomte și a îndemna pe minister să schimbe direcția acestor restaurări. Aceasta e incontestabil. Ministrul Rosetti, față cu această, de altminteri foarte folositoare atenție a mai multor cercuri asupra ziselor restaurării, a numit mai întâi comisia monumentelor istorice, prevăzută într'un regulament de la 1874. De ce a desmormântat, cum zice d. interpelator, acel regulament de la 1874? Fiind-că de abia acum s'a deșteptat opinia publică asupra acestei chestii; și astfel a îndemnat pe d. ministru, foarte constituțional, de a ține seamă de dânsa și de a pune imediat în lucrare ceea-ce găsea gata. Era în Senat un proiect de lege depus din inițiativă parlamentară pentru a se face o lege în privința restaurării monumentelor; dar până ce acest proiect de lege să treacă prin Senat și

Cameră, trebuia aplicat regulamentul în vigoare. Astfel s'au numit un șir de bărbați, pe cari d. ministru îi socotea competenți într'o asemenea materie, membri ai comisiunii monumentelor istorice. Căci până atunci d. Lecomte-du-Nouy, astăzi așa de atacat, el care a dorit de sigur (n'ar fi fost decât pentru acoperirea propriei sale responsabilități) să aibă avizul și autoritatea oamenilor competenți de la noi din țară, până atunci, zic, d-sa fusese lăsat de administrația centrală, în cele mai multe cazuri, în a sa exclusivă, personală hotărîre, în privința tuturilor chestiilor artistice ridicate după începerea restaurării bisericei de la Curtea-de-Argeș. S'a numit deci în fine acum o comisiune. Nu știu care a fost gândul predecesorului meu, când a ales, precum avea dreptul să o facă, anume pe acei membri. Faptul este că îndată ce vrei să alegi la noi în țară o ast-fel de comisiune, trebuie să te lovești de mai mulți miniștri. Cu regimul nostru parlamentar, cine n'a fost ministru? Onor. d. interpelator a fost ministru, eu am fost și sunt ministru, d-nii Kogălniceanu, Sturdza, Urechia au fost miniștri; ne găsim dar firește față cu mai mulți foști miniștri...

D. N. Ionescu. Dar nici unul arhitect.

D. ministru al cultelor. Așa e, nici un arhitect. E evident însă că ministrul de atunci a înțeles că această comisiune să reprezente cunoștințele istorice și arheologice relative la țara noastră, poate și ceva aprecieri de estetică generală, căci numai așa îmi explic de ce am fost și eu numit în acea comisiune, de altminteri

eu firește nu mai fac parte din ea. Odată aceste lămuriri date pentru membrii comisiunii ast-fel compuse, comisiunea, conform regulamentului, are dreptul și datoria de a chiea în mijlocul ei or-ce arhitect sau artist, pentru a-și procura toate lămuririle ce le crede necesare.

D. ministru evitase de a se adresa la un arhitect în chiar compunerea comisiunii, pentru a nu provoca gelozia de meserie; dar comisiunea a propus a se consulta unul pentru ca să o lumineze; așa dar, nu a fost vorba de super-arbitru între Cameră și d. Lecomte.

Comisiunea, conform regulamentului, și-a zis: Iată o chestie de specialitate arhitectonică; iată arhitecți români, cari se plâng de modul cum înțelege restaurarea d. Lecomte: și iată tocmai dintre aceștia, cari se plâng, unii cari se provoacă anume la judecata d-lui Révoil. D. Lecomte are pentru sine recomandarea de la început a celui mai ilustru arhitect-restaurator din Europa, Viollet-le-Duc, însă cei ce combat pe d. Lecomte astăzi, au învoat autoritatea d-lui Révoil, o autoritate recunoscută în Franța în asemenea materie.

Nu vi se pare că a fost foarte cuminte din partea comisiunii să chiea tocmai pe d. Révoil ca să o lumineze cu părerea sa asupra punctului în discuție? — Așa a venit d. Révoil, era o misiune artistică încredințată lui după solicitarea tuturilor membrilor în comisiunea monumentelor istorice.

Astfel fiind, să mă scuze d. interpelator, sunt dator, față cu un eminent artist străin pe care

noi l-am rugat să vină aci ca să ne lumineze într'o chestie artistică, suntem datori să'i arătăm toată considerația personală ce o merită un om, care-și spune conștiințios și franc părerea lui. Ar fi trist exemplu ce am da, dacă am întimpina părerea cerută de noi unui artist străin prin cuvinte neplăcute și nemeritate la adresa lui.

Trec acum la întrebarea pusă. Onorabilul interpelator a citit din procesele-verbale publicate o părere a mea individuală, ca membru al comisiunii istorice, în privința reconstruirii bisericii sf. Nicolae. Acolo era o întreagă discuție, cum ați auzit. Biserica sf. Nicolae să fie restaurată în stilul vechiu, ca aducere aminte a lui Ștefan-cel-Mare, sau să fie restaurată cu adausele făcute, nu de Ștefan-cel-Mare, ci de alții, adică cu acele 3 altare? Înțelegeți bine că este o controversă asupra căreia este liber fie-care din d-voastre, și era liber fie-care din membrii comisiunii istorice să aibă părerea sa, și este foarte firească părerea și pentru și contra celor 3 altare. Dacă vrem să restaurăm biserica lui Ștefan-cel-Mare, să restaurăm biserica cum era în vremea lui Ștefan-cel-Mare, nu adausele posterioare; iar dacă vrem să se restaureze cu cele 3 altare, cum n'a fost făcută de Ștefan-cel-Mare, ci de alții, ne putem întemeia pe faptul că așa au cunoscut-o și au prețuit-o contemporanii noștri în Iași. Foarte bine, d. Kogălniceanu era de această părere, adică pentru 3 altare; Mitropolitul era tot de această părere; d. Tocilescu era de părere să se reconstruiască istoricește, adică din vremea lui Ștefan-cel-Mare; d.

Sturdza asemenea, și în ceea-ce privește pe d. Sturdza, d-sa este foarte ortodox și evlavios, și totdeodată și cunoscător al istoriei noastre.

S'a iscat, prin urmare, în sînul comisiunii, o controversă; dar s'a format o majoritate pentru reconstruirea cu 3 altare și o minoritate care era pentru forma veche istorică; și atunci a fost întreat și d. Révoil ce crede și el în această privință. D. Révoil este pentru reconstruirea în forma primitivă de la Ștefan-cel-Mare.

Acum ce voește să știe d. interpelator? Cum voi lucra eu ca ministru? Adică dacă părerea mea, care a trebuit să o dau individual ca membru al comisiunii istorice, o voi aplica acum ca ministru în contra părerii majorității comisiunii?

Aceasta nu voi face; am eșit din comisiunea istorică, sunt ministru și am să lucrez, conform regulamentului, cu avizul comisiunii, n'am să fiu așa de simplu ca să-mi atrag răspunderea în materie de artă, după gîndul meu personal, când pot să arunc această răspundere asupra unei comisiuni compuse de bărbați competenți, ca cei cari o formează. Voi executa părerea definitivă a comisiunii istorice luată cu majoritate; aceasta este datoria mea, și prudența mea. (Aplause).

D-lui Nicolae Ionescu i se mai dă cuvîntul în replică, și aci d-sa pretinde că d. Lecomte se bucură de „o înaltă protecție“ și de aceea este menținut.

La acest nou atac răspunde:

T. Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice. D-lor deputați, d. N. Ionescu,

interpelatorul, a adus aci niște cuvinte ce sunt dator să le relevez. Erau cam aceste: „*Intemeiat pe o înaltă protecțiune*, d. Lecomte-du-Nouy „a sfidat opinia publică deșteptată prin arhitectii „români“.

D. Lecomte nu a sfidat pe nimeni, ci a lucrat după conștiința sa de artist. În ceea-ce privește însă înalta protecțiune, dacă aceste cuvinte se refer la ministrul, care a adus pe acel domn arhitect și la miniștrii cari s'au succedat, cred că sunt exacte, că se bucură de protecțiunea și încrederea lor, și sper, sunt chiar convins, că se va bucura și pe viitor, căci merită a se bucura de protecțiunea or-cărui ministru conștiințios. Dacă cuvintele d-lui Ionescu au acest înțeles, n'am nimic de zis; dar dacă d-sa vrea să le dea un alt înțeles mai departe, că adică vre-o mai înaltă protecție ar autoriza pe d. Lecomte de a se pune în conflict cu vre-un corp constituit, sau cu vre-o autoritate în Statul nostru, le resping *ca absolut neexacte și nepotrivite*.

În ceea ce privește celălalt caz, dacă ministrul trebuie să se ție de avizul comisiunii istorice, este un adaos de făcut: va trebui să se ție în definitiv de hotărîrea Camerei, căci chestia va trebui să vi se prezente cu ocazia desbaterii asupra creditului cerut pentru toate restaurările începute, între cari și biserica sf. Nicolae.

Dacă această biserică se va restaura după vremea veche a lui Ștefan-cel-Mare, va costa mult mai puțin restaurarea; dacă se va construi cu 3 altare, va costa mult mai mult. Și de câte ori este vorba de cheltuială, se înțelege că chestia

are să vină de la sine înaintea Camerei, ca să fie supusă aprețierii d-voastre, și atunci veți decide. Și se înțelege de la sine, că nu se va găsi nici un ministru care să facă contrariul. Prin urmare, dacă veți decide ca să se reconstruiască acel monument ca pe timpul lui Ștefan-cel-Mare, așa se va face; dacă veți decide să se construiască cu 3 altare, ministerul, de sigur, nu-și va permite să facă alt-fel de cum va decide Camera.

Și asupra acestui punct constituțional trebuie să rămâneți cu toții liniștiți.

Asupra liniei de drum de fier Galați-Bêrlad și încontra sporirii cheltuelilor din inițiativă parlamentară.

(Tot ședința Camerei de la 29 Ianuarie 1891)

Linia Galați-Bêrlad, despre care se vorbise în Cameră și Senat cu puține zile mai înainte¹⁾, se aduce și la ordinea zilei a Camerei, tot din inițiativă parlamentară, după stăruința deputaților gălățeni Lascar Catargi, G. Robescu, C. Ressu. Ca și vechiul „porto-franco“, acea cale ferată era un mijloc de opoziție al șefului partidului conservator contra ministerului G. Manu, iar acum opoziția lui Lascar Catargi era cu atât mai periculoasă, cu cât își dase o coloare de moldovenism special, motivat între altele și prin faptul, că după demisionarea d-lui Teodor Rosetti, nu mai era în cabinetul „concentrării“ nici un ministru de dincolo de Milcov. În aceste împrejurări discuția

¹⁾ Vezi mai sus discursurile 102 și 103.

asupra scurtului proiect de lege în chestie, rezumat în două articole :

„Art. I. Se încuviințează construirea unei linii de cale ferată, care să lege Galații cu Bêrladul,

„Art. II. Studiile tehnice ale acestei linii se vor începe neapărat de odată cu deschiderea campaniei de lucru a anului curent 1891“,

devine din capul locului pasionată, precum se vede îndată din întreruperile discursului ținut de d. Ioan Lahovari. Reproducem începutul discuției generale pentru caracterizarea atmosferei parlamentare din acele zile :

„D. Vice-prezident V. Pogor. Discuția generală este deschisă. D. Ioan Lahovari are cuvîntul.

„D. Ioan Lahovari. D-lor, am cerut cuvîntul în această chestie ca să aduc aminte onor. Camere că atunci când a mai venit în discuție sumară această lege, v'am atras atenția asupra unei împrejurări de cea mai mare gravitate, și v'am spus că poate fi un pericol în soluțiunea ce o veți da proiectului de lege supus astăzi deliberărilor d-v. Această lege, d-lor, pentru construirea unui drum de fer între Galați și Bêrlad, provenită! — notați bine — din inițiativă parlamentară, această lege, zic, interesează o chestie de prima ordine, chestia apărării și a securității naționale...

„Voci. Cer cuvîntul...

✓ „D. I. Lahovari. Căci este, d-lor, la extrema noastră fruntarie, și în afară de linia de fortificațiuni, care se lucrează de patru ani încoace și pentru care am cheltuit atâtea milioane, înaintea liniei de apărare

Galati-Nămoloasa-Focșani; când s'a prezentat această chestie, am atras atenție onor. Adunări asupra unui principiu elementar în asemenea materie, că nu este țară în lume în care să fie...

„D. I. Grădișteanu, Nu vă supărați așa.

„D. I. Lahovari. D-le Grădișteanu, îmi pare rău de d-ta că atunci când e vorba de apărarea țării și securitatea națională, faci glume și provoci ris. (Sgomot).

„Voci. Nu este exact.

„D. Lascar Catargi. Nu este exact; așa ați făcut în toate ocaziile, d-ta și mai cu seamă fratele d-tale, când a fost în discuție vreun proiect de drum de fer pentru Moldova. (Sgomot).

„D. I. Lahovari. În asemeni chestii trebuie să vă puneți mai presus de interesele meschine și de influențele locale... (Sgomot mare).

„Voci. La ordine.

„D. Kogălniceanu. D-le prezident, trebuie să chemați la ordine pe orator. Când țara întreagă cere linia aceasta, nu suntem meschini când o sprijinim. Din moș, strămoș, din tată în fiu, am fost Români și suntem Români, iar nu venetici (aplause), și un interes eminent românesc ne face să cerem această linie; nu calificați această afacere de meschină, când ea este o chestie națională. (Aplause).

„D. Vice-prezident, V. Pogor. Lăsați să termine oratorul și pe urmă veți răspunde.

„D. L. Catargi. Noi venim aci a apăra interese mari, nu chestii meschine. (Aplause).

„D. I. Lahovari. D-lor, am atras atenția Camerei atunci: că, de câte ori e vorba, la orce țară, despre asemenea linii, se consultă mai întâi autoritățile militare, ca să se știe dacă

această linie prezintă sau nu inconveniente în ceea ce privește apărarea țării. Iată chestia care am pus-o, și cred că această chestie merită să fie discutată de noi cu sânge rece și pusă mai presus de toate interesele locale, comerciale sau industriale.

„Voci. Este în chestie un interes general.

„D. I. Lahovari. Când s'a votat această lege de Senat, unul din generalii noștri a venit la mine și mi-a atras atenția asupra pericolului ce ar prezenta o asemenea linie, rugându-mă să stăruiesc ca nu cumva să se voteze o asemenea lege și de Cameră, fără a se consulta mai întâi comitetul de apărare al țării. Iată chestia care cred că merită a fi discutată cu sânge rece.

„Imi aduc aminte că în rândul trecut d. Kogălniceanu, când am luat cuvântul spre a face observațiile mele în această privință, a tratat de farsă comitetul de apărare. D-sa ar fi trebuit să-și aducă aminte ce a suferit în 1877, ca ministru și ca român, când a văzut că unica linie de joncțiune între Moldova și Valachia era pe la Barboș, fiindcă guvernul d-lui Brătianu avusese imprudența d'a fixa traseul, fără a consulta oamenii competenți, astfel încât singurul pod care stabilea comunicația între amândouă țările era în fața tunurilor inamicului și sub lovitura monitoarelor turcești, cari se preumblau pe Dunăre.

„Își aduce aminte atunci d. Kogălniceanu și poate să-și aducă aminte d-lui, că amar s'au căit atunci acei cari au văzut ce este a lucra în asemenea chestii cu ușurință, și a construi la frontieră o linie importantă fără a-și da seamă dacă interesul apărării naționale nu cere alt traseu, chiar dacă acel

traseu din punctul de vedere comercial ar fi mai puțin favorabil. Și, prin urmare, nu înțeleg nici protestații, nici iritații, nici să suscităm astfel de revolte în contra unor deputați, cari într'o discuție relativă la un drum de fer la graniță se scoală și zic: Această lege, care nu a fost discutată de guvern, care nu a fost supusă controlului autorității militare competente, această lege trebuie mai înainte de toate, ca o chestie prealabilă, fiindcă bine înțeles nu noi putem să decidem dacă linia este periculoasă sau nu, ci oamenii competenți, această lege trebuie să fie supusă comitetului apărării" etc., etc.

Mai iau parte la discuție Mihail Kogălniceanu, C. Resu și d. C. Olănescu, raportorul, care, după ce se votează cele două articole destul de anodine, prezenta un amendament din partea „unui însemnat număr de deputați“, un al treilea articol mai inciziv — *in cauda venenum* — în cuprinderea următoare :

„Art. 3. Guvernul este autorizat a con-
 „tracta un împrumut de 17.314.000 lei, din
 „care 13.800.000 vor servi pentru construc-
 „țiunea liniei, iar 3.514.000 pentru înzestra-
 „rea liniei cu materialul rulant necesar, so-
 „cotit după normele kilometrice ce se află
 „pe celelalte linii în exploatare.“

In contra acestui amendament vorbește :

T. Maiorescu, ministrul lucrărilor publice.

Când acum câteva zile, cu ocazia cererii d-lui Lascar Catargi ca să se pue la ordinea zilei acest proiect de lege, v'am arătat că în creditul de 830.000 lei pentru studiile prealabile asu-

pra mai multor căi ferate era și suma necesară pentru a se face studii anume asupra liniei Bêrlad-Galați, era absent și e din nenorocire încă absent, e bclnav d. Marghiloman, fostul ministru de lucrări publice, și nu vă puteam dar răspunde în numele d-sale, pe care nu avusesem timpul să-l întreb de ce nu s'au și făcut studiile prealabile în decursul verei anului 1890. Dar v'am spus că sub interimara mea administrație mi-a venit la cunoștință un vot din nou exprimat din partea consiliului județean de Covurlui, care insista asupra mai grabnicei înființări a acestei linii de cale ferată. Imediat am dat ordine la circumscripția respectivă ca să facă studiile necesare îndată ce starea atmosferică va permite aceasta.

Studiile dar se vor face în decursul acestei veri 1891, negreșit întru cât atîrnă de la puterea ministrului care vă vorbește; nu pot vorbi pentru alt ministru viitor; dar întru cât atîrnă de noi, după cum am avut onoare a vă supune, aceste studii se vor face.

Nu cred însă că e bine, pentru economia constituțională, ca să angajăm lucrări definitive înainte de a ști la ce sumă se vor ridica.

D. Mihail Kogălniceanu. Cer cuvîntul.

Ministrul lucrărilor publice. V'am citat exemplul liniei Jijia (Dorohoi-Iași), pentru care s'a votat un proiect de lege cu preliminara sumă de 15 milioane. În privința acestei linii erau chiar și studii făcute, nu însă pe deplin; lipsea devizul care trebuia să însoțească aceste studii, prin urmare chiar aici s'a precipitat votul. Nu

doar că nu ar fi fost linia importantă, dar important ar fi fost ca linia să se voteze în cunoștința sarcinilor ce se impun țării pentru aceasta.

Înțelegeți, d-lor, că o administrare bugetară, care merge în privința cheltuelilor însemnate în necunoștință de cauză, pe când ar putea dobândi cunoștința prin studiile tehnice prelabile, o asemenea administrație e riscată și expune țara la prea multe sarcini, la sarcini neprevăzute, și nu cred că e constituțional corect de a angaja viitorul bugetar al țării într-o parte mai mare sau mai mică fără ca reprezentanții țării să fie puși în cunoștință de cauză la ce se angajază.

D. M. Kogălniceanu. Am votat 22 milioane pentru șosele fără studii prelabile.

D. G. Robescu. Și pentru alte linii.

T. Maiorescu, ministru de lucrări publice. Cred că foarte rău s'a făcut, fiind-că singura procedare corect constituțională e de a se face studiile prelabile cerute. Linia Dorohoi-Iași, pentru care ați votat 15 milioane, crezând că cu aceasta se închee sarcina țării, mai necesitează încă vre-o 5 milioane, sau poate 7 sau mai mult până la sfârșit. A vota linii de drum de fier, lăsând joc între 5 până la 7 sau până la 10 milioane, această procedare în cheltueli este neadmisibilă într-o bună administrare finanțiară.

Eu am avut onoare să vă spun că, în trece-rea mea prin acest interimat la lucrările publice, nu pot să vă dau mai multe amănunte tehnice, dar cel puțin vă pot vorbi în teorie con-

stituțională, și nu vorbesc în teorie platonice, ci într'o teorie care imediat se traduce în practică și care vine înaintea d-voastre sub forma unui plus crescând la cheltuelile neprevăzute.

Acum la linia aceasta, în proiectul eșit din inițiativa Senatului și adus înaintea d-voastre, ved că se zicea numai : să se construiască linia și, fără a fixa cifra, să se facă studii; și fiindcă era atunci zis : să se facă studii în anul 1889, d-voastre acum ați pus firește în lege să se facă studiile în 1891. Până aci suntem în lăuntrul unei bune gospodării finanțiare. Era o rezervă de făcut, dar nu cred că va fi și aci o greutate, ca înainte de studiile făcute să se precizeze numai decât punctele : Berlad-Galați. Admit că, dacă racordarea s'ar face la alte puncte, aceasta n'ar împedica înțelesul votului d-voastre. Odată ce studiile se vor face, va fi fără îndoială necesar ca să se consulte și persoanele militare competente în apărarea țării, fiindcă asemenea consultări trebuie să le faci după ce s'a studiat traseul. Se va ține dar seamă și de apărare, și traseul se va putea modifica conform și cu aceste cerințe, cari vor fi apretețate din partea oamenilor competenți. S'a arătat și aci, înaintea Camerei, o sumă de competențe militare, dar se înțelege că vor fi completate aceste ilustre competențe prin militarii în adevăr chie-mați a se pronunța.

D-lor, vă rog să rămănem finanțiar constituționali corecți, și să ne mărginim întru atât deocamdată. Ca să vie un art. 3 și să fixeze deja, că cifra de 13 milioane se va întrebuița

acolo și 3 milioane va costa dincolo, este prematur, este o cifră cu totul fictivă. Ce cifră votați pentru studii? Ați pus obligațiunea să se facă studii, se vor face, și ar fi un călcător de lege ministrul care nu le-ar face, odată legea fiind votată. Mărginiți-vă aci, așteptați acele studii și atunci veți fixa cifra pentru construcțiune în cunoștința de cauză, iar nu fără nici o bază, cum voiți să faceți acum.

Aceasta, d-lor, mă cred dator să v'o spun în interesul finanțelor țării. Dar încă odată, în materie de cheltueli Camera e suverană. D-voastre reprezentați pe aceia, din a căror pungă au să se ia banii aceștia; credeți d-voastre că puteți lua răspunderea unei cheltueli cu totul fictive? Vă privește, faceți-o; dar eu cred că n'ar fi prudent. De aceea, fără a face o chestie de impotrivire absolută a guvernului, sunt de părere că propusul articol 3 să nu se voteze, să nu figureze în această lege pe care, de altminteri, vă ved hotărâți a o vota.

Camera totuș votează amendamentul și împreună cu el toată legea — o prevestire a apropiatei căderi a guvernului Manu, care se și întâmplă după 2 săptămîni.

De altminteri, nenorocitul precedent al cheltuelilor provocate din inițiativa parlamentară, fără cererea guvernului, fără studii prealabile și fără considerarea bugetului general se lățește, și nu mai departe decât în ședința Senatului de la 5 Fevruarie acelaș an, se votează *în unanimitate* (raportor V.

A. Urechia) construirea unui local de teatru în Iași. Unanimitatea arată tot odată cât de bine știau inițiatorii unor asemenea cheltuieli de lux să se folosească și de agitarea „moldovenismului“ de atunci.

În fapt, drumul de fier Galați-Bérlad a sleit milioanele votate; dar nici astăzi (Dec. 1903) nu este terminat.

Răspuns la o interpelare a d-lui Dimitrie Sturdza asupra șoselelor din Moldova, a meritelor partidului liberal și a lipsei de merit a partidului conservator.

(Ședința Senatului de la 5 Februarie 1891)

Periculoasa agitare a chestiei „moldovenismului“ din partea lui Lascar Catargi, despre care am vorbit în nota de la începutul discursului precedent, găsește un sprijin în d. Dimitrie Sturdza, care continuă în Senat lupta din Cameră și adaugă la plângerea pentru drumurile de fier o plângere pentru șosele și mai introduce și chestia ovreilor, arătându-și pentru prima oară violentul anti-semitism, care se potrivește așa de puțin cu principiile generale ale liberalismului. — În ședința Senatului de la 5 Februarie d-sa, împreună cu dd. Plesnilă, Tache Giani, Logadi și Chiriacescu, propune mai întâi o moțiune pentru împiedecarea „invasiunii ovreiești în țară“, și apoi — pe când ministrul ad-înterim al lucrărilor publice depune în aceeaș ședință tocmai proiectul vo-

tat de Cameră la 29 Ianuarie pentru linia Galați-Bérlad — d. Dimitrie Sturdza, întrerupând discuția generală a legii școlare, stăruie să și desvolte interpelarea asupra insuficienței drumurilor de fier și a șoselelor din Moldova în comparaire cu cele din Muntenia, și o începe astfel :

„D-lor senatori, aceasta este a treia interpelare privitoare la chestia, care agită partea de dincolo de Milcov.“

Și apoi continuând zice între altele : „Însă și astăzi vom vedea că guvernul ne va da acelaș răspuns prin tangentă. Dovadă clară și vedită avem chiar surisul clasic, cu care d. ministru ad-interim al lucrărilor publice v'a citit Mesagiul regal pentru cele 87 kilometri de drum de fier cari sunt a se face de la Bérlad-Galați în linie directă.

„Voi ruga și astăzi, precum v'am rugat și ieri, ca să fiți puțin indulgenți cu mine, pentru că chestia, cum a fost cea de ieri și cum este cea de astăzi, nu se poate trata fără cifre și date ; căci pe cifre și date se bazează întreaga organizație pe care voi avea onoare să v'o expun, și pe cifre se bazează și cererea pe care voi s'o fac și pe care am și făcut-o prin interpelarea mea, adică că suma de 23.900.000 lei, destinată pentru construcții de șosele, să se împartă drept în jumătate între ambele părți ale țării, după ce va scoate afară suma afectată pentru Dobrogea.

„D-lor, dacă cercetăm teritoriul țării și populația Regatului, constatăm că suprafața României e de 131.357 kilometri pătrați, iar populațiunea se suie la 6.218.128 locuitori.

„Dacă privim deosebit cele trei părți ale țării — Moldova, Muntenia și Dobrogea — vedem că populația Moldovei e de 2.063.383

locuitori, a Munteniei de 3.887.905 și a Dobrogei de 266.840 locuitori. Relațiunea în procente a acestor trei părți în privirea populației este de 33% pentru Moldova, de 63% pentru Muntenia și de 4% pentru Dobrogea.

„Din teritoriul care are o suprafață de 131.357 kilometri pătrați, 38.226 kilometri pătrați constituie Moldova, 77.596 Muntenia și 15.535 Dobrogea. Relațiunea proporțională aci e de 29% pentru Moldova, de 59% pentru Muntenia și de 12% pentru Dobrogea.

„Dacă lăsăm Dobrogea la o parte, putem zice, în calcul rotund, că o treime a suprafeței și a populației cade în partea Moldovei, și două treimi în partea Munteniei.“

Urmează în lungă expunere statistica cerealelor eșite din porturi în diferiți ani, a densității populației diferitelor districte, tabloul kilometric amănunțit al „arterei principale“ a drumului de fier și al tuturilor „debușeurilor“ laterale, tabloul comparativ al șoselelor în Moldova și în Muntenia, calcularea cheltuelilor proporționale, etc. etc. etc.

Și în mijlocul acestei aglomerări de date și de cifre, d. Sturdza intercalează obișnuitul d-sale atac istorico-politic încontra adversarilor, de astă-dată redactat în următoarele fraze, adresat miniștrilor conservatori :

„D-voastră să veniți cu lucruri pozitive făcute de d-voastre, iar nu să veniți și să spuneți de noi cutare și cutare rele ; căci noi am făcut lucruri pozitive pe cari nimeni nu ni le poate lua. Sub noi s'a făcut războiul, sub noi s'a făcut independența, sub noi Regatul, sub noi drumurile de fier. D-voastre și amicii d-voastre nu știu unde erați, căci în nici unul din actele mari nu

sunteți subscriși; nici n'am auzit că ați luat parte activă la ele. Fiți ceva mai modesti. Când veți face atât cât noi, atunci să ridicați glasul cum l-a ridicat d. Lahovari mai alaltăieri de acolo de pe banca ministerială de gândeai că are să se asvirle asupra noastră să ne mănânce de vii. Nu puteți mânca faptele partidului liberal-național. Când voiți să faceți ceva, tot pe faptele noastre vă fondați, tot pe dâensele vă rezemați și nu ați izbutit să faceți decât ceea ce nu era terminat de noi. Munca d-voastre a fost să căutați să întârziati pentru că nevoile țării nu vă sunt aproape de inimă. Țara întreagă o știe și ați dovedit-o chiar ieri. Căci după interpelarea de ieri, în loc să răspundeți în mod pozitiv și lamurit ce voiți să faceți, ne ați arătat regulamentul organic cel mort și îngropat“.

La acest fel de interpelare răspunde :

T. Maiorescu, ministrul cultelor și ad-interim al lucrărilor publice. D-lor, obiectul discuției ar putea fi folositor, dar e foarte stranie procedarea urmată și la această interpelare.

Oncr. d. Sturdza, când este vorba de a aduna numere, de a face grupări statistice, de a cita, de a compulsa, de a colaționa, de a foi și de a resfoi cifre, este un om neobosit, un foarte harnic lucrător.

Pe acest temei de aparentă soliditate de cifre, deși asupra grupării cifrelor sunt rezerve de făcut, d-sa clădește o întreagă atmosferă — căci din câte a zis nu reese decât ceva din văzduh — o atmosferă de dușmănie în contra guvernului,

și aceasta la o chestie de drumuri de fier și de șosele, unde nu poate să treacă în gîndul nici unui guvern, or cât de rău s'ar fi putut închipui, să facă nedreptate vre-uneia din părțile țerei în favoarea celeilalte părți.

Cu cifre dar face o atmosferă de atac, de dușmănie încontra noastră; și amestecă în chestia această niște cuvinte cu violența d-sale obișnuită dacă nu în rostirea, cel puțin în conținutul lor: că miniștrii actuali nu au făcut nimic în țara aceasta, că tot ce s'a făcut, s'a făcut de partidul liberal; și că atunci când s'au făcut de d-lor actele cele mari, nici nu se pomenea de noi unde eram.

Mă văd astfel silit, într'o discuție care putea fi mai folositoare, dacă s'ar fi mărginit la obiectul propus, să răspund la lucruri cari nu au a face cu acest obiect. Dar a cui este vina, când un om experimentat în ale parlamentului ca onor. d. Sturdza pune în legătură cu căile ferate și cu șoselele, chestii ca aceste: cine a făcut independența, cine războiul și toate în această țară? și că numai d-lor au făcut totul și noi ceilalți n'am făcut nimic?

Cum putem lăsa aceste lucruri nerelevate, cum le-am putea lăsa fără răspuns?

Apoi, onorabile d-le Sturdza, dacă ați stat 12 ani la guvern, ceea ce împrejurările externe au adus ca să se întimple în acești 12 ani, au provocat firește o hotărîre din partea guvernului d-v. Fără îndoială! și prin urmare, tot ce a trebuit să se facă sub or-ce guvern, s'a făcut și sub guvernul d-v. de 12 ani.

Dar dacă lăsați la o parte ceea ce s'a făcut în 12 ani de d-v. din cauza împrejurărilor externe, neatirnite de d-v., cum este războiul între Rusia și Turcia, și dacă voiți să știți ceea ce ați făcut d-v., atunci când atirna totul de la d-v., adică în cele curat interne, dacă examinăm ce ați făcut de la 1882 până la 1888, în 6 ani de zile, unde, să-mi permiteți a spune, n'ați făcut nimic, și era o stagnațiune în toată țara și o încercare senilă, slabă, impotentă din partea d-v. de a face ceva fără ca să isbuiți întru ceva; dacă acești 6 ani, din urmă, tocmai aceia în cari era omnipotența hotăritoare a partidului d-v. în țară, îl puneți în cumpănă cu ceea ce am muncit noi în doi ani și jumătate, noi această majoritate și acest guvern așa cum este, dacă le puneți în comparare aceste două vremuri cred că or-ce om nepărtinitor va vedea cumpăna aplecându-se în favoarea situației de astăzi!

Dacă vă aduceți aminte... dar de unde se vă aduceți aminte!.. de neînsemnatele și rarele mele vorbiri în Camera d-v., eu, din opoziție fiind, n'am ezitat de a recunoaște, pe cât puteam de nepărtinitor, tot ce a făcut ca lucru însemnat partidul susținut la guvern de d-voastră. Că a făcut lucruri foarte importante, este de ne tăgăduit, și ar fi o mare nefericire pentru țara aceasta, când lucrurile importante ar fi apanagiul unui singur partid și n'ar fi toți bărbați însemnați — fie dintr'un partid, fie din altul — capabili de a face acte însemnate, fericite pentru țara întreagă! (Aplause prelungite).

Incontestabil a fost o hotărîre virilă a d-lui

Ioan Brătianu, că a intrat în război, a eșit glorioasă independența țerei din acel război.

Nu știi, dacă este meritul d-v. exclusiv, dar orcui ar fi meritul, a fost mare. Este numai foarte straniu, că onor. d. Sturdza, care cu atâta vehemență combătea atunci pe d. Brătianu, fiindcă a îndrăznit să intre în război în contra Turcilor, vine astăzi și se laudă în contra noastră cu acel act combătut tocmai de d-sa! (Aplause).

Și ne întreabă d-nu Sturdza, ce făceam noi atunci?

Atunci noi nu'l combăteam ca d-sa, ci'l aprobam mulți din noi, și este chiar foarte curioasă întrebarea d-lui Sturdza în această ședință a Senatului, prezidată de d. general Florescu. Căci în prima linie, pe prezidentul acestui Senat, pe general Florescu, onoarea și simțimentul de datorie l-au îndemnat, i-au strigat în acea vreme de pericol să-și aducă vîrsta sa înaintată ca jertfă în războiul pentru țara, și d-voastră, d-voastră, cari întrebați astăzi unde eram, l-ați împedecat de a lua parte la război! ¹⁾ (Aplause).

Dar n'ați putut împedece pe toți; din toate partidele și din toate unghiurile țării au venit cei chemați la luptă. Hotărîrea de a intra în război a trebuit să fie luată de guvern, și fiindcă d. Brătianu era la guvern, meritul acestei hotărîri se resfringe asupra d-sale. Dar aceasta este hotărîrea politică. Vine acum fapta cea importantă, adică însăși lupta pe câmpul de batae, prin care s'a susținut acea hotărîre. Ei bine,

¹⁾ Vezi pag. 63 a volumului II.

fapta a fost a tuturilor, și este — cred că nu trec peste cuviința parlamentară, dacă o calific astfel — este temerară încercarea de a atribui numai unui partid gloria armatei, care este a țării întregi! (Aplause).

Nici un partid nu poate să-și atribue lui singur meritul acestui război ca război. Toți cei chemați au luat parte la el, întru cât nu i-ați împedat d-voastră, și printre cei ce au luat parte, a fost și prezidentul actualului minister, generalul Manu, care și-a făcut datoria ca un brav ofițer, și pentru care d-voastră nu găsiți acum alt-ceva din acele timpuri decât calomnia ce o răspândiți prin foițele d-voastră, știind că este calomnie. (Aplause).

S'a terminat războiul cel victorios susținut prin conlucrarea tuturilor. Ei, acum a venit acțiunea diplomatică pentru a asigura țerei rezultatele aceluia război, și aici în adevăr ar fi vorba de lucrarea d-voastră ca partid. Dar, scuzați-mă, asupra acestei opere a d-voastre sunt mari indoeli. După ce ați trecut armata peste Dunăre, fără a consulta Parlamentul, nu ați luat nici o precauțiune pentru tratările de pace, și s'a putut întâmpla ca Rusia să-și permită a negocia cu Turcia la San-Stefano în numele nostru, fără a ne întreba, *de nobis sine nobis*, și în definitiv perderea Basarabiei a fost un foarte dureros rezultat și poate prea mica parte din Dobrogea o compensație nu destul de suficientă, și aceasta ne-a isbit pe toți ca o discutabilă dibăcie diplomatică. Și prin urmare, apropo de șosele și drumuri de fier, nu trebuia să deschideți această

pagină dureroasă, unde sunt așa de îndoiși laurii d-voastre. (Aplause).

A venit apoi proclamarea independenței. Ba bine că nu! Turcia era biruită și alungată de la Dunăre, și eram acum în fapt deslegați de ea. Recunoașterea era grea, dar numai proclamarea...

Eram și eu deputat atunci și am primit de la d-voastră cu toții medalia apărătorilor independenței. Mărturisesc că nu mi-am recunoscut nici mie, nici tuturilor care ședeam pe băncile din dealul Mitropoliei vre-un merit pentru a primi medalia apărătorilor independenței. Apărătorii erau cei ce se luptau pe câmpul de război, nu cei ce vorbeau la Cameră! După această panglică de apărarea independenței, a venit proclamarea Regatului. Act foarte important, o recunosc, este marele merit al d-lui Brătianu. Și este în același timp marele merit al d-lui Brătianu, care va trece fără îndoială cu acest merit între oamenii cei mai însemnați politici ai noștri, de a fi făcut dintr'un partid cam anarhic, cum s'a arătat la Mazar-Pașa, un partid de guvern monarhic, cum s'a arătat la proclamarea Regatului și cum sper că va continua a se arăta și în viitor (Aplause). Iar își aduce aminte onor. d. Sturdza, că a avut pentru acea proclamare a Regatului un mare merit și opoziția de atunci din Cameră și din Senat, un imens merit.

Prin gura d-lui Lahovari, care este acum pe această bancă alături de mine și cu care atunci eram împreună pe banca opoziției din Cameră, s'a făcut atunci importanta și fericit formulată

declarare : dacă acei care sunt la guvern, sunt chiemați să proclame un asemenea act, căci ei au relațiile internaționale în mână și pot judeca oportunitatea față cu situația țării, dacă guvernul are meritul de a proclama Regatul, venim noi, cei din opoziția conservatoare, și adăogăm ceea ce putem la acest act, adăogăm unanimitatea reprezentațiunii naționale ! Și s'a votat cu unanimitate Regatul (Aplause) și această unanimitate dată de conservatorii din opoziție, i-a dat actului adevarata tărie națională cu care s'a putut susține în fața tuturilor. (Aplause).

Și de . . . dacă întrebați ce a făcut opoziția pe atunci, vă răspund : iată ce a făcut, este tot ce putea face ca opoziție cu minte.

Ei bine, avem în curând o altă dată însemnată în decursul acestui Regat ; marele merit al d-voastră de atunci, adecă Regatul, peste câte-va săptămâni are să treacă prin o zi solemnă pentru monarhia noastră : la 10 Mai se va serba aniversara de 25 ani de la suirea pe tron a Regelui nostru, și vrând nevrând va fi atrasă atenția guvernelor din Europa asupra acestei date. Va fi important pentru această țară ca să arătați și d-voastră cum s'a arătat atunci, că este un singur spirit monarhic și dinastic în țara întreagă (Aplause) și cred că d-voastră luând exemplul de la opoziția conservatoare de atunci, veți arăta acum aceiaș minte și acelaș patriotism . . . (Aplause).

Dar, iertați-mă, de la acea proclamare a Regatului incoace, ce ați lucrat ? Fac abstracție de nefericita, după mine, revizuire a Constituției,

care putea să lipsească, care într'o țară săracă de oameni a sporit numărul senatorilor și al deputaților, a lărgit agitațiunile și preocupările politice și a scos mai mulți oameni de la o lucrare mai utilă pentru a-i pune într'o lucrare mai puțin utilă precum este agitarea politică, a ținut lumea într'o mișcare sterilă un an și jumătate.

Dar în fine de la această reformă a Constituției, despre care ziceați că acum are să vie adevărata reprezentatiune a țării, ei! acum să vă vedem: ce a făcut guvernul d-voastră și partidul? De la 1882 până la 1888, unde sunt actele cele mari?

Căci vedeți, dacă ați fi căzut d-voastră după actele cele mari la 1882, atunci puteați zice: noi, cari am făcut acele acte mari, noi singuri suntem în stare să facem toate actele importante de aci încolo; dar din nefericire pentru d-voastră nu v'ați retras atunci, ci ați mai stat încă atâția 6 grei și mari ani de câte trei-sute-șasezeci și cinci zile fie-care (Aplause). Și ce ați făcut în acești 6 ani până la Martie 1888?

Veșnic vă întrebam noi din opoziție, și în Cameră și aci, ce faceți? Agiul la Banca Națională, trei proiecte de încercare de reformă a magistraturei părăsite, importantul d-voastră studiu asupra legii instrucțiunii publice imposibil de a trece prin Cameră. Și nimic, nimic, nimic, decât în locul unor importante legi, care cu autoritatea d-lui Brătianu putea să le voteze Camera, dacă ar fi voit, în acest gol de idei publice, ni s'a oferit preocuparea intereselor

personale și private care v'au prăbușit. (Aplause).

Aceasta, d-le Sturdza, cred că e nepărtinitoarea judecată asupra ultimilor 6 ani ai guvernului d-voastră. Judecata nepărtinitoare va trebui să vă recunoască marile merite din primii 6 ani, dar tocmai pentru aceasta trebuie să recunoască întreaga slăbiciune și crescânda decadență din ultimii 6 ani. După acei 6 ani din urmă a venit guvernul acesta. Ce acte mari a făcut? De război nu poate fi vorba, este pace (Pacitate). Cum puteam noi să inventăm războiul? Să mai proclamăm Regatul și independența încă odată? (Aplause). Pentru actele acestea mari, pentru falfăirea steagurilor împrejurările nu ne-au dat ocazie. Ce puteați însă cere de la un guvern cu conștiință? Ca să îndeplinească datoria zilei, și în timpul în care se află pe aceste bănci, puteați susține d-voastră înaintea oamenilor nepărtinitori, că n'a lucrat acest guvern, această majoritate din Senat și Cameră, cât omenește s'a putut? Deducând zilele pierdute cu interpelările opoziției (Aplause), a fost vre unul din acești nefericiți înhămați pe banca ministerială care n'a muncit și lucrat? și a fost vre unul din senatorii majorității, sau deputații majorității, cari n'a contribuit la elaborarea proiectelor de lege?

Apoi dacă d-voastră în 6 ani n'ați făcut nimic, acea reformă a administrării financiare și a Băncii Naționale, care a stârpit agiul ca prin minune, este nimic? Inlesnirea cu o sută de milioane a comerțului țării prin dispariția agiului, este nimic? S'a elaborat ceea ce d-voastră n'ați

făcut în 12 ani, acea lege umanitară a pensiunilor, care a mulțumit și liniștit pe toată lumea; este nimic?

Dar inamovibilitatea magistraturei, este nimic? și or cum ar fi explicată, dar principiul că s'a mai întemeiat o magistratură independentă de puterea executivă, este așa de elementar constituțional, încât te miri că a putut să existe un guvern 12 ani fără să fi făcut această lege.

Dar vinzarea pământurilor în loturi mici la țărani, studiată, elaborată, aceasta este nimic?

Pentru Dumnezeu! Patru asemenea legi făcute în doi ani și cu 200 interpelari, aceasta nu este nimic?

Când le pui în balanță față cu 6 ani ai d-voastră, unde în adevăr nu s'a făcut nimic...

O voce. Și unde nu erau atâtea interpelări.

T. Maiorescu, ministrul cultelor și ad-interim al lucrărilor publice. Cei șase ani din urmă, când era vreme de pace, căci nu vă judecați după vremea briliantă de război, pe care noi n'o putem înventa, cei 6 ani din urmă puneți-i în cumpănă cu cei doi și jumătate ani de pace de acum, dacă e să fiți dreți.

Dar să revenim la chestie, căci în o discuție *à propos* de șosele și de drumuri, d. Sturdza voia să ne încurce pe toți într'o atmosferă de dușmănie, de incapacitate și nevoință de a face ceva.

Degajând acum simpla chestie a interpelării din acea atmosferă străină de ea, ce rămâne din zisele d-lui Sturdza? Statistica d-sale? Se

înțelege că statistica, d-lor senatori, are aerul grozav de savant, și când pui cifre, îți dai un aer grozav de solid. Cifrele acestea le găsești aruncate pe ici pe colo, prin cărți, prin birouri, și îndată ce le grupezi cu ceva meșteșug, ese din cifre ce vrei să iasă, aceasta este știut. Dar pentru că statistica este solid, erudit lucru, am și eu aici o foaie de hârtie cu statistică... mi-a făcut o un șef de biurou din minister! (Ilaritate, aplause).

Ce este drept, trebuie să vă spun, dar vă rog să nu o luați ca lipsă de modestie, cea d'intâi cifră, adică suprafața kilometrică a României, o știam. (Ilaritate).

Așa dar, suprafața, adică kilometri pătrați, în România de dincoace de Milcov sunt 73.154 și în România de dincolo, Moldova, cum zice d. Sturdza, în Moldova, dar cum se zice mai oficial: în Romania de dincolo de Milcov 39.616, iar în Dobrogea, care acum ne interesează mai puțin, fiindcă n'am ajuns încă să avem deputați și senatori din Dobrogea (Ilaritate), — când vor ajunge, atunci o să vedeți și chestia Dobrogei! din care puteam să avem o mai mare bucată cu acel glorios resbel (Aplause) — așa dar în Dobrogea sunt 17.177, peste tot 129.947 kilometri pătrați.

Acum să mai facem de aceste calcule erudite! Să știe din geografie de la școalele primare, că se face o comparare a acestor kilometri cu numărul locuitorilor și de aici ese iarăș o cifră savantă. În România de dincoace de Milcov sunt 3.407.000 locuitori și în România de

dincolo de Milcov 1.780.000, adică vorbă să fie : cum o fi făcută statistica noastră, care știți că e cam așa și așa ; dar în fine, s'o presupunem exactă ; iar în Dobrogea numai 180.000. Va să zică, față cu această cifră să iea proporționalitatea între locuitori și între kilometri pătrați, și cu aceste elementare calcule din școalele primare (Ilaritate) se găsește că în România de dincoace de Milcov sunt pe kilometru 46 locuitori și în România de dincolo de Milcov 45, iar în Dobrogea numai 10 locuitori.

Față cu aceste fundamente solide de statistică kilometrică și *populaționistică* — acesta este termenul savant —, să vedem cum stau astăzi căile ferate în exploatare și în construcție ?

În România de dincoace de Milcov sunt 1757 kilometri și dincolo de Milcov 990 kilometri, iar în Dobrogea 64 kilometri.

Se înțelege, d-lor, că dacă voim — nu zic : să ne jucăm de-a cifrele — dar să grupăm cifrele, se pot face grupări foarte interesante. Luăm un district izolat, sau 2—3 districte de dincolo de Milcov, 4—5 districte de dincoace, și se înțelege că putem să ajungem la o grupare kilometrică de căi ferate și de șosele, așa după cum voim în bine sau în rău, în mod grav sau liniștit, după cum suntem în opoziție sau la guvern (Ilaritate, aplause). Dar în total lucrul se prezintă astfel : Pentru 1000 kilometri pătrați de teritoriu în România de dincoace de Milcov sunt 24 kilometri de căi ferate, iar în România de dincolo de Milcov 25 kilometri, va să zică

România de dincolo de Milcov are mai multe căi ferate pentru 1000 kilometri pătrați decât România de dincoace de Milcov: aceasta e realitatea. N'are nimeni să se plângă de aceasta, ci din contra trebuie să ne bucurăm cu toții că avem această proporție. Nu este bine ca în mijlocul acestei țări așa de unite în inimă și cugetări, să se încerce asemenea dușmăanii, chiar și la șosele și la căi ferate (Iaritate, aplause).

În ce privește șoselele înainte de creditul de peste 23 milioane lei, lungimea totală a șoselelor în România de dincoace de Milcov era de 1479 kilometri, iar în România de dincolo de Milcov 1028 kilometri. În proporție ca teritoriu însă, după cum știți, este aproape $\frac{2}{3}$ partea de dincoace, și numai ceva peste $\frac{1}{3}$ partea de dincolo de Milcov.

La 1000 kilometri pătrați sunt numai 22 kilometri șosea în România de dincoace de Milcov, și 25,9 kilometri aproape 26 kilometri în România de dincolo de Milcov. Va să zică România de dincolo de Milcov este în poziție mai bună de a avea căi de comunicație mult mai numeroase decât România de dincoace de Milcov.

Aceasta este statistica totală, iar nu pe districte izolate.

Prin urmare când a venit în Iunie 1890 proiectul de lege pentru construcții de șosele, 62 la sută din suma totală s'a dat pentru România de dincoace de Milcov și 31 la sută pentru cea de dincolo de Milcov, și închipuindu-mi ter-

minate toate aceste șosele, încă va rămâne — după proporția stabilită — un mic plus de șosele în România de dincolo de Milcov decât aci. Și este foarte fericit că este așa, pentru că Moldova, cel puțin Iașii și o parte a ei, care a făcut o jertfă, când a proclamat unirea, este bine să aibă undeva și avantajie și cu inima caldă să ne bucurăm cu toții de aceasta.

Dar mai este ceva de zis, d-lor senatori. Această lege de credit a șoselelor a fost în prima concepție discutată în consiliul de miniștri, dar pe urmă elaborată, completată, perfecționată, specificată cu acele tabele de cari vă aduceți aminte, unde există cele 10 circumscripții, chiar prin secțiile Camerei și secțiile Senatului, și deputații și senatorii de dincolo de Milcov și acei de dincoace de Milcov au lucrat la această lege. Și la drumuri de fier și la șosele — pentru Dumnezeu! — o să facem deosebire de partide: liberali-naționali, conservatori, liberali-conservatori, concentrați, radicali, etc.? (Aplause). Aceasta era o chestie a țării întregi. Îmi permite onor. d. interpelator să-i pun întrebarea: Unde era d-sa atunci cu aceste cifre interesante statistice, cari le-a arătat acum și cari ar fi fost folositoare să le aducă în desbateri? Și atunci ne-am fi folosit cu toții, și pentru munca omului de a aduna și colaționa toate statisticile, i-am fi fost recunoscători. Sau ziceți și d-voastră ca d. Dimitrie Brătianu: „Nici binele să nu-l facă adversarii?” Apoi cu minte este aceasta? Aceasta este învățătura ce d-voastră, om important de partid, ne dați noă, membrilor — poate mai tineri?

Atunci n'ați făcut-o când era timp util s'o faceți; nimeni din domni senatori, fie de dincolo de Milcov, fie de dincoace de Milcov, nu s'a trezit apropos de legea aceasta ca să vină să eșafodeze un fel de foisor de moldovenism în contra muntenismului. (Ilaritate). Nu i-a trecut prin cap nimănui, că are cineva intenția să nedreptățească o parte a țării. Și cine poate crede ca un guvern să aibă nebunia — căci ar fi o adevărată alienație mintală — să nedreptățească Moldova în favoarea Munteniei. Dar se poate concepe aceasta?

Toți senatorii de dincolo de Milcov și toți deputații, ca să iasă — permiteți-mi expresia — din hopul parlamentarismului această lege, s'au grăbit a o vota și a vedea odată creditul asigurat. Pentru executarea ei, se înțelege, se cere timp, și în decursul executării se pot introduce îmbunătățiri și modificări parțiale; și în scurta mea trecere pe la ministerul lucrărilor publice am văzut raporturi de la prefecti și consilii județene cari cereau modificări la legea cum a fost votată, cu experiența deja făcută în aceste opt luni; va să zică, propuneri de modificare a legii vor trebui să vină în desbaterea d-voastre.

Și se înțelege că, înainte de a cheltui bani, va fi bine să se țină seamă de nevoile noi semnalate ale fie-cărui județ, și atunci ne vom folosi și de vorbele onor. d-lui interpelator, d. Sturdza; căci în cele ce lucrează și vorbește d. Sturdza este și o parte importantă, serioasă, cu teme, pe care regreti a o vedea așa de des

incurcată prin partea pasionată a politicei d-sale
de partid. x

Nu se va da atunci nimeni în lături de a
se folosi de toate notițele statistice ce le-a adu-
nat d. Sturdza și ce va bine-voi să le mai adaoge
la timp util peste cele ce a zis acum. (Aplause x
prelungite).

Asupra proiectului de reformă parțială a legii învățămîntului public.

(Sedința Senatului de la 12, 13 și 14 Februarie 1891)

Introducerea istorică, la paginile 48 și 49 de mai sus, explică împrejurările politice nefavorabile, în care a urmat la Senat discuția generală asupra reformelor învățămîntului public, prezentate de autorul acestei scrieri. Discuția a ținut 13 zile, în decursul cărora ministrul răspunde în următorul mod la toate observările adversarilor:

T. Maiorescu, ministrul cultelor și al instrucțiunii publice. D-lor Senatori, s'a sleit lista tuturilor celor în-scriși pentru discuția generală asupra proiectului de lege supus debaterilor d-voastre.

Am așteptat aceasta, am ascultat cu cea mai încordată atenție tot ce s'a zis până acum în foarte lunga dezbateri.

N'am decât să mulțumesc celor ce au susținut luarea în considerare și sunt dator să aduc acum argumentele mele în contra celor ce au combătut-o, argumente contra argumentelor d-lor, argumente pentru susținerea totdeodată a proiectului de lege asupra în-

vățămîntului public, așa cum l-am prezentat. Numai, d-lor Senatori, eu ca ministru, nu am dreptul să abuzez de timpul d-voastre în aceeași largă măsură, în care au uzat de el mai ales unii din acei cari au combătut proiectul de lege. Voi fi dator să condensez și să resum, pecăt se poate, ceea ce s'a zis și vă rog să țineți în această materie seamă de ceea ce omenește se poate cere de la cineva, care, după 11 zile de debateri, vine în ultimul moment să zică și cuvîntul său înaintea d-voastră. (Aplause).

Să începem în ordinea inversă de cum s'au ținut discursurile în contra luării în considerare, precum vă sunt poate și d-voastră așa mai proaspete în memorie.

Ar trebui dar să încep în această ordine inversă cu discursul onor. d-lui Esarcu, numai nu știu, în ce categorie să-l pun: este pentru sau contra luării în considerare a proiectului.

Este între amîndouă: într'o parte îl aprobă, în cealaltă nu-l aprobă, și concluzia preciză lipsește. A mai citit d-sa ceva relativ la școalele reale dintr'un vechiu discurs al d-sale. Pentru școalele reale voi avea onoare să răspund la observările d-sale odată cu răspunsul la cele zise de onor. d. Poni.

Asemenea cât pentru întinderea ce trebuie s'o dăm acestei reforme, îmi va permite d-sa să'i răspund mai târziu, atunci când voi susține înaintea d-voastră, de ce am propus această reformă, de ce numai atât și de ce nu o reformă radicală a legii întregi.

Trebuie să trec acum, pentru a termina cu cele mai ușoare, la întâmpinările ce ne-a adus d. Boerescu în ședința de ieri. Onor. d. Boerescu a fost și d-sa, ca mulți în această țară, în trecere pe la ministerul instrucțiunii publice, a fost 6 luni ministru al școalelor, 6 luni de vară, de la Aprilie până la Octomvrie 1889, luni în care școalele pentru jumătatea timpului au vacanțe, vacanța de Paști și vacanța cea mare.

Onor. d. Boerescu, eminent profesor al facultății de drept din București, unul din cei mai eminenti advo-

cați, care-ș aplică cunoștințele d-sale teoretice la activitatea practică, foarte ocupat în această privință, onor. d. Boerescu ne-a citat cu toate acestea și d-sa din scurta d-sale trecere prin ministerul instrucțiunii din un mic volum *in quarto*, cuvintele rostite de d sa la deschiderea și închiderea unui consiliu general, care s'a întâmplat să cadă tocmai în această vreme, după vacanță. Sunt niște cuvinte ca: „trebuie să edificam cu toții templul instrucțiunii“ și alte asemenea, amabilele cuvinte obișnuite, cum sînt de exemplu că profesorii sunt sacerdoții templului, că școala este un focar de lumină, și celelalte.

Nu v'a citit însă d. Boerescu singurul cuvînt, din acele discursuri ale d-sale, care a izbit atenția oamenilor cunoscători în ale școalei.

Știți ce importanță a luat și aici în Senat discuția asupra consiliului general de instrucție; știți că s'au plâns unii, s'a plâns onor. d. Sturdza, de tendența unora, din norocire nu a tuturilor, din membrii corpului didactic de a amesteca în școală ceea ce nu este al școalei, de a preschimba afacerile curat didactice în afaceri politice și parlamentare, de a crea oarecum o a patra putere în stat, ceea ce onor. d. D. Sturdza, cu o expresie mai drastică, numea „caftan“; și știți, că și în consiliul general se petrece acest conflict de direcții, și totdeauna toți miniștrii mai moderați au căutat să înfrineze tendențele exagerate, să facă consiliul școlar ca să se ocupe numai de ale școalei și să nu alunece pe alte căi, care să pericliteze toată valoarea lui. Singurul ministru, care față cu asemenea tendențe a pronunțat în privința consiliului general cuvîntul nefericit de *parlament profesoral*, a fost d. Boerescu. Cuvîntul *parlament profesoral*, dacă are o însemnătate, aceasta este: înainte pe calea parlamentarismului, ședințe publice, auditoriu și stenograme! Și nu vă mirați, d-lor, dacă astăzi, după acest cuvînt al d-lui Boerescu, există în minister cereri formale în acest sens.

Față cu această rămășiță din activitatea d-sale ministerială, mă întreb acum, cu ce argumentare vine

onor. d. Boerescu înaintea majorității acestui Senat ca să conchidă la respingerea sau retragerea proiectului de lege? Și vă rog nu vă mirați nici de întrebarea: are cunoștința de cauză d. Boerescu? Eminent profesor, am avut onoare să o spun, eminent practician, așa de ocupat de catedră și de practică încât la o mai îndelungată administrare a școalelor n'a avut timp să ia parte, i s'a propus de atâtea ori să fie decan, poate și rector al Universității, și n'a voit să primească, în consiliul permanent sau în consiliul general de instrucție n'a fost niciodată, de administrarea școalelor, afară de cele 6 luni, n'a avut ocazia să se ocupe: s'a ocupat cel puțin de cele ce se zic despre toată mișcarea corpului profesoral? s'a ocupat de ceea ce a mișcat aproape toată lumea politică, chiar care nu era din corpul profesoral, mai ales de 4—5 ani de zile, de când cu administrarea remarcabilă în multe priviri a d-lui Sturdza?

L-ați auzit ieri vorbind de consiliul general și întrebând cu oarecare hesitare: „După cum îmi pare, d. „Sturdza — zicea d. Boerescu — conchide la suprimarea consiliului general, așa mi se pare că am auzit, „fiindcă eu n'am putut asista decât la ziua din urmă „a discursului d-lui Sturdza.“

Întreba onor. d. Boerescu, la ce conchide onor. d. Sturdza în privința consiliului general? Dar nu este proiectul d-lui Sturdza tipărit? Trebuia să vorbească acum d. Sturdza 4 zile, ca d. Boerescu să știe la ce conchide cu consiliul general? Dar nu s'au născut asupra acestui proiect al d-lui Sturdza atâtea discuții în presă, în tot corpul profesoral, în Parlament? Nu s'a făcut raportul majorității și al minorității în Cameră? Nu s'au făcut încheerile corpurilor profesorale din Iași, din București, din Craiova? Nu știe chiar o parte însemnată a lumii celei departe de școală multe din cele petrecute în această privință? Și onor. d. Sturdza n'a întâmpinat o foarte mare rezistență tocmai la suprimarea consiliului general? A fost controversă în opi-

nii, certuri mari, unii susțineau această idee, alții o combăteau.

Dar chiar onor. d. Filipescu, aci prezent, care numai cu dascălia n'are aface, dar care citește și se interesează și d-sa de ale școalei, vă va spune, că știa că prin proiectul d-lui Sturdza se propune suprimarea consiliului general de instrucție. Dar o știați atâția dintre d voastră, și tocmai d. Boerescu, profesorul, luând parte în discuția aceasta, fost ministru al instrucțiunii publice, să nu știe sigur dacă d. Sturdza este pentru sau contra consiliului general de instrucție? (Iaritate). Ce? Așa suntem de streini de atmosfera chestiilor școlare? Apoi, d-lor, când n'ai timp să te ocupi de o chestie, cine-ți poate imputa aceasta? Dar când n'ai timp să te ocupi de o materie, atunci nu te amesteca în această materie, iar când te amesteci, atunci trebuie să aibi cunoștința de cauza cerută pentru a vorbi cu autoritate în materie. (Aplause).

Ce a combătut d. Boerescu din proiect? Intâi o eroare mai mică, zice d-sa: nu s'a luat cunoștință de lucrările pregătitoare și nu s'a luat avizul prealabil al diferitelor consilii școlare; și al doilea ceva mai grav: nici nu puteți d-voastră discuta reforma prezentată a legii, fiindcă nu puteți tranșa unele controverse de știință, de organizare a facultăților, pentru care nu vi s'a adus în întregimea lor diferitele opinii.

Lucrări pregătitoare! Apoi lucrările premergătoare ați văzut cum le cunoaște d-sa. Dar lucrările pregătitoare erau lucrările oficiale, raporturi oficiale publicate în „Monitor“, lucrările parlamentare cu ocazia proiectului de lege al onor. d. Sturdza, lucrările citate și de d. Boerescu cu cele 6 colone, opinia majorității, opinia minorității Camerei, opiniile consiliilor școlare; toate aceste lucrări sunt publicate în actele Camerei, în archiva Parlamentului, multe și în „Monitorul Oficial“. Iată lucrări pregătitoare, din a căror atmosferă și din întreaga lor desbatere a ieșit proiectul de lege. Ce voia onor. d. Boerescu, să le mai retipăresc încă odată pe toate!

Vrea să zică să presupun că cineva, care se va interesa de această chestie, nu va ști că există și unde să le caute? Că individual cineva să nu știe că sunt și cum să le consulte, aceasta se poate, și ați văzut că s'a putut. Dar să se ceară ca o condiție prealabilă a procedurii ministeriale în prezentarea legii actuale de reformă, ca să fi mai tipărit și retipărit asemenea lucrări premergătoare, aceasta nu poate să fie un motiv valabil pentru respingerea proiectului, necum să fi cerut, ca la obișnuitele chestii de administrare, avizul consiliului permanent.

Dar a doua chestie, cea gravă, este controversa facultăților relativă la așa numita organizare. Oare a citit onorab. d. Boerescu, măcar, proiectul de lege de care vorbește, acele câteva articole, care se supun astăzi discuției? D-lor senatori, îmi pare rău, vă mărturisesc, mă sflesc, îmi pare rău — nu pentru mine — că a vorbit d. Boerescu. D-sa, profesor al facultății de drept, vine și relevă ca exemplu în această privință o dispoziție de mică reformă propusă tocmai la facultatea de drept.

În proiect se propune ca să mai asculte studenții de la drept și un an de logică și un an de medicină legală, și d-sa întâmpină că nici nu există curs deosebit de logică între obiectele facultății noastre de litere. Și atunci l-am întrerupt și i-am zis, că există; d-sa a stăruiat a repeta, că nu există ca o materie anume nici în lege. Dar, d-lor, de când este lumea științifică, de când se vorbește în școli de filosofie, de acum 2000 de ani — căci de atunci datează logica lui Aristoteles — existat printre cursurile filosofice mai ales logica. Nu s'a pomenit nicăeri facultăți de filosofie fără curs de logică. Par'că ați zice: o facultate de drept fără curs de dreptul civil. Și nu aveți decât să aruncați ochii asupra legii, la art. 259, unde se enumeră în prima linie printre materiile Facultății de litere psihologia, logica și metafisica. Și în proiectul de modificare se menține tot așa. Și d. Boerescu zice, că nici nu există curs de logică în programul facultăților noastre! Apoi,

d-lor, eu însu-mi sunt profesorul de logică al Facultății din București! (aplause, ilaritate), și onor. d. Boerescu, colegul, care face cursul său în sala de alături, nu știe că există un curs deosebit de logică la facultatea noastră. Aceasta nu importă mult, nu e vorba, dar orcum: tocmai eu, ministrul care vă propune acest proiect de reformă, pe care îl combate d. Boerescu și în privința pretinzei lipse a unui curs de logică, sunt în fapt profesorul de logică al Facultății (aplause, ilaritate).

Vorbind și de al doilea punct relativ iar la facultatea juridică, că adică medicina legală nu este predată în vreo facultate juridică din lume, a fost întrerupt de d. Mârzescu, care i-a spus-o: există acest curs și la facultatea juridică din Iași, precum există și la cea din Berlin și la multe altele. Ce să mai răspund unui fost ministru al școalelor și profesor anume al Facultății de drept, care mă acuză, de ce prevăd în proiect cursul de medicină legală pentru studenții de la drept, și care nu știe măcar, că la aceeași facultate din Iași există acest curs? Il prevăd în lege, tocmai fiindcă există la Iași și e bine că există.

De aceeași valoare este argumentul final al d-lui Boerescu: nu puteți să vă ocupați acum de acest proiect de lege, zicea d-sa, vă este imposibil, d-lor senatori, pentru că nu sunteți puși în stare de a judeca în cunoștință de cauză asupra organizării Facultăților și asupra diferitelor păreri date în această privire de profesorii competenți.

Este abilitate în această obiecțiune, zicea principele Grigorie Sturdza.

Abilitate? — Abilitatea aceasta este ca toate abilitățile; este abilitate până o descoperi, dar după ce o descoperi, își pierde numele...

D. Boerescu vă zicea de exemplu despre facultatea de medicină: că i s'a spus că o catedră, să zicem catedra de pathologie chirurgicală, după părerea unor profesori, a d-lor Asaki și Babeș, se cuvine să fie într'un fel pusă în raport cu celelalte catedre, iar după

păreră a altor profesori, de exemplu a d-lor Râmnicănu și Teodori, să fie într'altfel organizată. Știți că e o mare ceartă la facultatea de medicină, și ceartă *ad-rem* și ceartă *ad-personam*, regretabilă în orice caz; prin urmare trebuie să vă așteptați la multe păreri diametral opuse în organizarea acestei facultăți.

Față cu acestea ne zice d. Boerescu că trebuie să aștepte lumea cu dezbateră legii până se vor împăca părerile, până se va face opinie generală între d-nii Asaki și Babeș de o parte și Râmnicănu de alta. Imi este teamă că vor trece mulți ani, poate se va stinge și lumina vieții acestor domni, înainte de a fi pace în aceste controverse. În general vorbind, controversele în privința organizării cursurilor de la orice facultate nu încetează niciodată, și numai pacea de veci poate să acopere discuțiile unei generații, care reîncep în generația următoare. Să așteptăm dar veșnic cu proiectul de lege? Aceasta ar însemna abilitatea d-lui Boerescu?

Dar cum s'ar putea să fie oare vreun Senat, corp politic, înaltă instituție parlamentară, chemat să hotărască controversele asupra organizării cursurilor vreunei facultăți?

Dar ce instituție ar fi aceea, care v'ar obliga politicește și parlamentar să vă faceți arbitri între ideile d-lor Babeș sau Asaki sau Râmnicănu?

De unde o scoate aceasta onor. d. Boerescu?

Abilitatea stă numai în jocul de cuvinte cu cuvântul *organizare*. Nu sunteți chemați a organiza facultatea de medicină, d-lor Senatori; această greutate nu o puteți lua asupra d-voastră, nu v'o impune nici o lege a instrucției, nu există aceasta nici în legea veche, nici în proiectul de modificare, nici în proiectul modificat de Senat și nici în vre o altă legea instrucției publice. Este o eroare de fapt ce a comis-o d. Boerescu.

Ce zice legea veche ca și legea de astăzi?

Facultatea, de exemplu, de medicină, coprinde, ce?
Art. 254:

„Anatomia descriptivă și istologia, sau anatomia „descriptivă și topografică; anatomia generală; fiziologia umană“, etc.

Ce sunt acestea? Materii de știință, și materii de știință ce le iei după cum este știința pretutindeni cunoscută, și din programele de la alte universități. Ear cât pentru întrebarea: câte catedre să fie pentru materia cutare? ce alte catedre să se înființeze; ce științe nouă să se introducă și cum să se organizeze cursurile în predarea acestor științe? Toate aceste întrebări sunt pretutindeni, ca și la noi, lăsate la hotărârea regulamentelor, care se alcătuesc cu avizul facultăților. Aceste nu sunt obiecte de lege fixată, ci de regulament mai mobil, mai elastic. Căci, cum s'ar putea să hotărîm asemenea lucruri mai ales pentru universități, cari trebuie să susție progresul științific în fiecă moment și nu pot fi legate în această parte de un program absolut stabil? La școlile secundare este altceva, acolo poate fi un program mai durabil, căci acolo sunt de predat rezultatele asigurate ale culturii științifice și rezultatele asigurate nu se schimbă dintr'o zi în alta. Universitatea însă, care să se țină în curentul cercetărilor și chiar hipoteselor și controverselor științifice, trebuie să aibă și are pretutindeni un program mai elastic, și trebuie să poată face în orice moment partea descoperirilor nouă. Cine ar fi crezut de exemplu la noi acum 15 ani, că va veni timpul să se vorbească de un institut de bacteriologie, și în timpul guvernului d-lui Brătianu s'a simțit trebuința de a se înființa, și e bine că s'a înființat sub conducerea d-lui dr. Babeș.

S'a vorbit anul trecut de o fericită nouă descoperire, și păcat că astăzi nu mai pare consolidată, de injecțiunile d-rului Koch în contra marelui flagel al officei. Negreșit că, dacă s'ar fi adevărit toată valoarea remedului, precum se zicea la început, orice facultate trebuia să se grăbească a deschide un curs pentru acest binefăcător remediu, care ar fi avut atunci cea mai mare însemnătate. Și așa mai departe.

De aceea proiectul de lege actual, ca și legea cea veche, o repet: ca și orice lege de învățămînt, zice (art. 260, devenit art. 217):

„Cursurile universitare se vor înființa după mijloacele țării. Ele se vor putea complecta și cu alte cursuri conform progresului științei.“

Accentul este aici pe cuvintele:

„Completarea conform progresului științei.“ Se mai zice: „Numărul catedrelor pentru predarea acelor cursuri se fixează după trebuință“. Și articolul următor: „Fiecare facultate să organizează prin regulamente speciale, date în forma regulamentelor de administrație publică.“

Va să zică d-voastră, Senatul, puneți principiul, și numai atîta. Dar ca d-voastră să organizați facultățile și să deslegați discuția între cele două grupuri de profesori de la facultatea de medicină sau de la orice altă facultate, această sarcină nu o aveți, nu o puteți avea.

Prin urmare din acest punct de vedere întîmpinările d-lui Boerescu erau neexacte. De unde conchid, că dacă numai pentru asemenea argument d-sa cere respingerea luării în considerație, argumentele sunt nevalabile.

Trec acum la un șir de întîmpinări mult mai importante, și încep prin acelea ale d-lui Dimitrie Sturdza.

D-lor, nu vă mirați, vă rog, dacă, referindu-mă la lungul și importantul discurs de patru zile al onor. d. Sturdza, sunt silit să vă zic foarte sincer: că a fost prea scurt.

Dacă onorabilului d-lui Sturdza i-au trebuit patru zile pentru a spune ceea ce ne-a spus, i-ar fi trebuit cel puțin încă o a cincea zi pentru a conchide, cum a conchis. Căci așa cum e terminat în ziua a patra discursul d-sale a lăsat un gol esențial, un gol așa de mare, încât a rămas discursul fără nici o legătură bine stabilită cu obiectul propriu al discuției: cu proiectul de lege supus desbaterii d-voastre; d-sa a cerut res-

pingerea lui, dar fără absolut nici o motivare a acestei concluzii.

Patru zile dearîndul ne-a spus, că este rău învățămîntul astăzi, și că vina este a legii din 1864. A patra zi, Sâmbătă, la 5 ore fără 5 minute conchide: prin urmare legea trebuie reformată; la 5 ore fără 4 minute; adăogă că reforma, care se propune acum este mizerabilă (pardon, d. Sturdza se exprimă uneori cam viu), că reforma propusă este schiloadă. Și acum mă așteptam să vină motivarea acestei energice apreteieri, dar în loc de motivare, d-sa la 5 ore și-a terminat tot discursul.

A începe un discurs cu afirmarea, că starea școalelor noastre e foarte rea, ca disciplină și ca instrucție și că vina acestei stări rele este aproape exclusiv legea din 1864; a întrebuița patru zile întregi pentru a dovedi această afirmare: asemenea procedere pare a conduce firește la aprobarea unei încercări de reforme a legii din 1864. Dar nu! D-sa sfîrșește prin a declara această reformă schiloadă, dar după ce a întrebuițat patru zile pentru a dovedi prima afirmare, nu întrebuițează nici patru secunde pentru a'și dovedi ultima afirmare, își încheie vorbirea și lasă propunerea d-sale de a se respinge proiectul absolut fără explicare.

Nu-mi rămîne dar deocamdată, față cu lungul discurs al onor. d-lui Sturdza, decât a examina pe scurt singura teză a d-sale, pentru care v'a adus așa de numeroase exemple. De și veți fi obosiți (sunt 4 ore și jumătate) permiteți-mi a vă chema atenția asupra acestii discuții a cărei importanță sper că se va înțelege îndată, dacă nu este deja admisă de d-voastră.

Așa dar d. Sturdza susține și a căutat a ne dovedi că starea cea rea a învățămîntului, lipsa de disciplină a școlarilor, lipsa de autoritate a profesorilor, ridicarea chiar a lor în contra autorității disciplinare superioare și în contra miniștrilor, cari au vrut să îndrepteze lucrurile; că această stare rea s'a produs din cauza legii din 1864. Dacă provine din cauza legii, atunci o îndreptare a acestei legi va îndrepta și răul; dacă nu

provine de tot, ci numai într'o mică parte din cauza legii din 1864, atunci să știm mai dinainte, că orice modificare a acestei legi va îmbunătăți lucrurile pentru o mică parte, dar să nu ne amăgim că se va îmbunătăți mai mult de cât se poate îmbunătăți cu o lege izolată a învățămîntului, și să ținem seamă și de alte împrejurări, ce vor trebui indicate. Iacă o întrebare însemnată pentru discuția generală a unei legi asupra reformei, fie și parțiale, a școalelor.

Ca răspuns la această întrebare, d. Urechia, raportorul ales de d-voastră, susținea în mod blând și moderat, că nu este de vină legea din 1864, cu toate neajunsurile ei, ci sunt de vină și moravurile generale și regimul constituțional; d. Sturdza în mod violent și amar acuză numai legea din 1864, care după d-sa paraliza încercările miniștrilor de a îndrepta răul și a paralizat în special încercarea d-sale de a-și face datoria de ministru cu toată strășnicia.

Două rezerve am de făcut, înainte de a intra și eu în această discuție. Întâi în privința energiei sau strășniciei, cu care și ar fi îndeplinit onor. d. Sturdza datoria de ministru. Cu toată răbdarea ce am, și am o răbdare nemărginită, vă aduceți poate aminte, că, la acele cuvinte ale d-lui Sturdza, m'am sculat de pe scaunul, unde colo jos la picioarele tribunei il ascultam de atâta timp. Căci multe mai știu și eu din administrația d-lui Sturdza, și unile vi le voi spune ca să judecați și d-voastră.

A doua rezervă este în privința tonului, cu care d. Sturdza își rostea plângerile d-sale asupra stării școalelor noastre. După aerul d-sale, atât vechia lege din 1864, cât și relele din trecut, pe cari le acumula d-sa în contra corpului profesoral, păreau să cadă în sarcina guvernului actual, pare că guvernul susține aceste rele, pare că prin enumerarea relelor din trecut are să se aducă un argument contra luării în considerație tocmai a unei legi de reformă. (Aplause).

Să venim dar la discuție și mai întâi: cari sunt relele principale? Lipsa crescîndă a disciplinei școlare,

zice onor. d. Sturdza, pierderea oricărui respect de autoritate, opoziția chiar în contra ministrului, care ar vrea să îndrepteze ceva și care se izbește de rezistențe ce nu le poate învinge după legea de astăzi.

D-lor, multe din relele semnalate de d. Sturdza sunt adevărate. Dovadă sunt între altele actele oficiale, pe cari le-a citat d. Sturdza, sunt și rapoartele generale publicate sub diferiții miniștri, evident cu intenția de a semnala relele ca să se caute îndreptarea. D. Sturdza v'a citit rapoarte din timpul d-lui Urechiă, a citit rapoarte din timpul d-sale, ear raportul d-lui Virgolici este din timpul nostru; iată trei miniștri cel puțin, între cari și d. Urechiă, pe care d. Sturdza l-a atacat așa de violent, cari au semnalat relele școalelor.

Să ne folosim măcar de această discuție, pentru care în definitiv vom fi recunoscători mai ales d-lui Sturdza, ca să facem odată lumină aci, și să constatăm răspunderile ce privesc pe fiecare, dându-ne apoi silință să contribuim cu toții prin vorbe, prin sfaturi, prin atitudine, la îndreptarea răului, or de unde s'ar dovedi că vine.

Acum, d-lor, nu o să așteptați de la mine ca să vă aduc o sumă de exemple izolate, așa cum le-a adus d. Sturdza. Nu găsesc procedarea nemerită; căci într'o administrație, ca aceea a școalelor, se cer neexagerat rezolvări de cazuri câte 4, 5 mii pe an, ceea ce face în 25 de ani peste o sută de mii. Față cu acest mare număr, 20 sau 30 cazuri izolate nu pot proba o sinteză generală; par a o proba ca efect oratoriu, dar nu o probează în adevărata constatare.

În contra celor zise de d. Sturdza cât pentru legea din 1864, eu mă voi mărgini să vă arăt numai un caz sau două, izolate și acestea în aparență, dar despre care vă voi dovedi, că au trebuit să aibă efecte generale, căci au atras atenția tutulora în țara aceasta, tutulor cari pot măcar ceti sau cari întreabă de la alții despre cele ce se petrec în țară.

Ce au a face exemplele citate de d. Sturdza, raporturi individuale, fie și de 5 coale, ca acela de la Azil

asupra notelor din matricule și alte asemenea — lucruri petrecute în cabinetul direcțiilor, — față cu unele cazuri, cari au fost eclatante pentru toată țara și s'au implântat în sufletele tuturilor!

Să vă povestesc unul din aceste cazuri, onorați domni senatori!

Era un concurs — nu o să vă citez nume, fiindcă numele este indiferent, actul interesează — un concurs pentru o catedră de la facultatea de drept din București. S'a prezentat la acest concurs, între mai mulți candidați, un doctor în drept, nou venit de la Paris care, ca cunoștințe, a isbutit. În acel timp, când se ținea acel concurs, ministrul instrucțiunii publice eram eu; era la 1875. Tot atunci venise din întâmplare necesitatea ca să se celebreze dezvelirea statuei lui Mihai Viteazu, care este aci pe bulevard, înaintea Universității și a Senatului. Mie personal — acesta este un defect al meu — nu prea îmi plac solemnitățile și în ceeace mă privește, nici nu am luat cuvântul, am lăsat să se facă lucrul cât se poate de simplu. Dar totuș era prima statuie, care se ridica în țară la noi, era o figură glorioasă pe care o amintea, și făcându-se donație primăriei, trebuia să ia parte ministerul cu oarecare solemnitate. Statua ca de obicei era învelită cu perdele și s'a fixat printr'un program oficial ora căderii perdelei, după un mic speech al unui ministru și alt mic speech ca răspuns al d-lui primar. Ce lucru simplu în sine! Ce mică solemnitate, lipsită de orce politică de partid!

Acel guvern al nostru din 1875 era conservator, cum zicea opoziția, în orce caz nu era liberal-național, nici nu era încă inventat acest substantiv compus, și pe acea vreme (nu știu dacă lucrul se petrece și azi, presupun că nu), era o tendență a foilor liberale de a răspândi părerea, că un asemenea guvern nu putea să aibă nici un simțimint patriotic, că era Austro-maghiar, vîndut lui Andrassy, și că n'avea dreptul să desvelească o statuie. Și astfel în jurul perdelelor lui Mihai Viteazu s'a făcut o întreagă agitare. Ce vre-

muri curioase ! Dar în fine, venise momentul, noi trebuia să desvelim statua. Atunci agitarea din jurnale se transportă pe strade. Nu știu, dacă erau deja inventați bătașii (de și presupun că bătașii există de când neamul omenesc); dar mulți oameni de uliță printre cari erau amestecați și școlari, se învîrteau în acea zi în jurul statuei, cu pornirea hotărîtă să impede desvelirea oficială a statuei și să rupă perdelele mai dinainte. A auzit ministru de interne și a pus poliția să impede această necuviință.

Se arestează câțiva din cei mai îndrăzneți, băeți și oameni mai mari; cei în vîrstă legală se trimesc dinaintea tribunalelor, între aceștia din nefericire și câțiva elevi mai în vîrstă. Tribunalul mi se pare că i-a achitat, ca de obicei. După un alt obicei din acele vremuri, ca și în ziua de astăzi, la toate aceste ocazii, ziarele liberale deschideau o listă enormă, în care se înscriau advocații, apărătorii publici, cari aveau să susțină înaintea tribunalului aceste victime ale reacțiunii (ilaritate), ștregarii aceia cari voiau să rupă perdeaua statuei.

Intre cei înscriși apărători ai acestor ștregari de stradă era și d. acela, doctorul în legi de la Paris, care tocmai acum își făcuse concursul ca să intre, unde ? în profesoratul facultății din București și să spună tinerimii, ce este drept și ce este nedrept, ce este legal și ce este nelegal (aplause). Am primit după puține zile raportul juriului, care 'mi spunea că acest domn are cunoștințe foarte bune de drept roman, și de alte părți ale dreptului. Avizul consiliului permanent era asemenea favorabil; însă, după cum știți, ministrul are dreptul să nu aprobe, are dreptul de *veto*.

Eu nu l-am aprobat și am motivat neaprobarea anume prin acest fapt al înscrierii d-sale publice și ostensibile printre apărătorii acelei ștregării, care fapt dovedește în privința d-sale, că de și poate să aibă cunoștințe, dar nu are încă spiritul pedagogic elementar pentru a i se încredința conducerea tinerimii universitare.

Am făcut bine, d-lor Senatori, de nu l-am aprobat? Aveam dreptul de veto, am uzat bine de acest drept? Onor. d. Sturdza în deosebi găsește, că am uzat bine de acest drept?

Dacă-mi permite d. prezident să o zic: aș fi fericit pentru orice întrerupere ce mi s'ar face, căci aci nu este vorba de oratorie, ci de constatarea simplă a unui adevăr. Vă rog să mă întrerupeți și vă rog să-mi dați imediat desmințire, unde voi greși în apretieri sau unde voi afirma ceva care nu este exact, și voi rectifica îndată (aplause).

Eu cred că am făcut bine. A venit acest domn la mine, la ministru, dealtminteri este un om foarte cum se cade, cred că este și bun profesor ca cunoștință a dreptului, a venit, zic, la mine; eu foarte liniștit (am păcatul că nu sunt violent și nu mă impacientez de loc) i-am zis: „Îmi pare bine că ești doctor în legi și văd cu plăcere din actele concursului că știi carte. Dar ce faci d-ta ca manifestare prin ziare, nu este pedagogie; d-ta nu trebuie să încurajezi pe ștregari și să-i aperi la tribunal, fiindcă pierzi autoritatea de pe catedră. Până ce nu te vei amenda asupra acestui punct, nu te întăresc ca profesor; să o faci altul, eu însă nu o fac, nu aprob concursul.“

Și am publicat alt concurs. Bine am făcut, d-nule Sturdza, ca disciplină?

După câteva luni am căzut noi de la guvern, înainte de a fi venit terminul pentru acest concurs. Guvernul liberal, care a venit după noi, a zis ca domnul acesta era o victimă politică, se înțelege; a reînființat rezultatul concursului anulat de mine (n'avea drept să o facă, dar e indiferent) și l-a numit pe acest domn profesor, evident. L-am găsit la 1888 de sub d. Sturdza chiar membru în consiliul permanent de instrucție, chemat a regula ca arbitru chestiile disciplinare relative la școale (ilaritate, aplause). Dar de aceasta să nu aveți prea multă teamă, căci adeseaori aceia cari fac ștregăriile cele mai mari, sunt cei mai aspri judecători ai ștregăriilor altora (ilaritate).

Dar nu pentru aceasta v'am citat cazul. Pentru alt-
ceva; căci așa cum s'au petrecut lucrurile până aici,
n'au avut resunet în lume.

Dar a intervenit aici o împrejurare cu totul alta, și
mai ales aceasta cred că merită să atragă luarea d.v.
aminte într'o discuție generală asupra învățămîntului
în țara noastră.

x Ați crede lucru cu puțință, d'lor Senatori? Pentru
această anume procedură a mea, în această cauză, a
acestui concurs, am fost dat în judecată ca ministru
x de Camera liberal-națională! (aplause). Acest caz este
unul din punctele de acuzare, pentru care eram să fiu
trimis înaintea Curții de Casație de dumneilor! Această
crimă a mea a fost afișată prin comune de dumnealor
și publicată în toate ziarele ca dovadă de violarea le-
gii din partea „prevenitului Maiorescu!” (ilaritate,
aplause). Era în comitetul de acuzare d. Fleva, era și bu-
nul meu vecin d. Tache Giani, era și d. Missail. Sunt
4 volume de asemenea și de alte acuzări redactate de
d. Missail; și eram cu toții dați în judecată, și onor.
V președinte al Senatului d. general Florescu și d. Laho-
vari, toți, toți, și chiar unul care n'a fost de la înce-
put dat în judecată, d. Th. Rosetti, care a cerut ca o
x onoare: „dați-mă și pe mine în judecată”, și Camera
s'a grăbit să-l dea și pe el în judecată (ilaritate). D.
x Missail a scris cele 4 volume de acuzare. Mult mai
târziu, la 1888, a intervenit onor. d. președinte al Se-
natului la mine zicându-mi, că d. Missail a publicat
multe scrieri, afară de aceste 4 volume (ilaritate), că
nu are avere și d. general Florescu, cel acuzat la 1876,
mi-a atras atenția la 1888, că ar merita d. Missail ca
una sau două fiice ale d-sale să fie primite în Azil.
M-am grăbit a aproba cererea făcută de d. Missail, în
care cerere îmi enumera d-sa toate scrierile d-sale care
îi dau un fel de titlu la această atenție. Am adăugat
numai în rezoluția favorabilă, pusă asupra petiției d-sale
printre scrierile menționate de d. Missail încă una pe
care d-sa o trecuse sub tăcere: cele 4 volume. (Ilari-
tate, aplause).

Așa dar, între punctele pentru care am fost dat în judecată la 1876—77, este și acea decizie a mea relativă la concursul pentru catedra de drept roman de la facultatea din București. Iată d-lor, acum textul oficial al acestui cap de acuzare, formulat de Camera liberală de la 1877 în contra mea.

Nu știu, dacă era și acel domn profesor-concurent deputat în Cameră; aceasta ar fi fost mai frumos ca să pună anume și d-sa bila de acuzare în contra preventivului Maiorescu.

Iată textul acuzării:

„După concursul susținut de d... pentru catedra vacantă de dreptul roman la facultatea juridică din București, rezultatul a fost favorabil concurentului, și prin urmare *trebuia* a-i da catedra, neexistând nici un motiv legal de respingere. Cu toate acestea preventivul Maiorescu prin rezoluția de la 3 Iulie 1875 nu aprobă rezultatul concursului, respinge pe d..., menține pe d... ca suplinitor, fixează un nou concurs pentru ziua de 3 Iulie 1876, etc. Spre a da un caracter de legalitate acestei măsuri de evidentă persecuțiune politică, preventivul invoacă următoarele mijloace, lipsite de orice temei legal:

„1. Că dacă în general un aspirant cu rezultat favorabil al examenului trebuie crezut capabil de a fi și profesor până la proba contrarie, această presumpție nu mai poate fi admisă când, în timpul dintre înscriere la concurs și efectuarea concursului, comite acte publice care îi pun la îndoială aptitudinea pedagogică pentru însemnata misiune ce vrea să o primească.“

Așa în adevăr, scrisesem eu ca ministru, în 3 Iulie 1875, prima parte a rezoluției prin care nu aprobam rezultatul aceluia concurs.

Aprobă onor. d. Sturdza acest motiv al meu de a nu admite pe acel domn?

Iată un motiv disciplinar și legal totdeodată. Il desaproabă d. Sturdza?

Dar să continuu citarea textuală a motivării mele, pentru care am fost acuzat :

„2. Că d. . . s'a înscris public între *apărătorii elevilor condamnați pentru necuviințele* comise înaintea statuei lui Mihai Viteazu, înscriere care, în mod cum s'a făcut, avea caracterul unei demonstrații de sigur nefavorabile disciplinei școlare.“

Este bine motivat refuzul ca idee de pedagogie și de disciplină, onor. d-le Sturdza?

„3. Că încă în zilele din urmă, d-sa a continuat a dovedi aceiaș predilecție pentru demonstrații publice puțin potrivite cu caracterul unui aspirant la profesură, subscriind și publicându-se între subscriitorii unei programe îndreptate în contra guvernului și a corpurilor legiuitoare.“

„4. Că, în fine, este de cel mai mare interes pentru instrucție și în deosebi pentru universitate, de a se feri corpul didactic și școlar de politica militantă demonstrativă.“

Știu, că asupra acestui din urmă motiv al rezoluției mele de atunci, sunt păreri controversate. Vor fi și unii din d-voastră, d-lor Senatori, nu cred însă din actuala majoritate, care vor fi de altă părere. Pentru mine însă a fost și este convingerea constantă, că școala trebuie ferită de agitări politice. Și eram în dreptul meu că ministru să apretiez după convingerea mea ce întrebuintare să fac de acel *veto* prevăzut în lege.

Actul de acuzare asupra acestui punct se termină astfel :

„In bună regulă, după acest concurs instituit conform art. 372, ministrul primind raportul comisiunii, era dator a face numirea d-lui . . . conform art. 382 din legea instrucțiunii.“

„Prin modul său de procedare, prevenitul a violat nu numai acest articol, dar și art. 14, 364, 365, 368, 369 și 372 din legea instrucțiunii publice ; anulând prin acest mod, nu numai dreptul și instituțiunea salutară a concursului, dar și orice drepturi câștigate în această privință pe baza art. de lege mai sus citate.“

Ia să vedem acum, pentru întreaga noastră edificare asupra acestei chestii, și textul acelor articole din legea asupra instrucției publice de la 1864, care se pretinde că le-am violat.

Art. 372 institue concursul pentru or-ce catedră vacantă. Concursul s'a ținut.

Art. 382 zice: „Ministrul primind raportul comisiunii (adecă al juriului examinator al concurenților) va face numirea provizorie a candidatului admis, după forma prescrisă prin art. 365.“

Va să zică sunt trimis la art. 365.

Art. 365. „Numirea provizorie a profesorilor se va face prin decizie ministerială dată în forma art. 14.“

Suntem dar trimiși în definitiv la art. 14 pentru forma hotărîtoare.

Art. 14: „Consiliul (permanent) va fi consultat, sub clauză de nulitate, însă cu rezerva dreptului de veto al ministrului, asupra tuturor chestiilor relative la administrația și direcția instrucțiunii publice și private.

„Toate deciziile ministrului trecute prin consiliu conform dispoziției de sus, vor purta formula „auzind pe consiliul permanent al instrucțiunii“.

Consiliul permanent l-am consultat. Așa dar „auzind avizul consiliului permanent“ am avut dreptul de *veto*. Am întrebuițat acest veto al meu pentru motivele pedagogice și disciplinare arătate mai sus.

Ce lege am călcat?

Vedeți că nu se poate susține astăzi de către nici un om din nici un partid, că a fost măcar umbră de călcare de lege din partea mea.

Și dar, fără umbră de posibilitate că am călcat legea, se scoate din arhiva ministerială un act de acuzare ca acesta, cu motivarea mea pedagogică, ca un element de a fi eu trimis înaintea Curții de casație! și comitetul acela care dorea să ne trimită prealabil în temniță de la Văcărești, înainte de a fi trimiși în judecata Curții de casație, își permitea să afișeze această acuzare în toate comunele, să o publice prin toate gazetele, să atragă atenția lumii întregi de la noi asupra ei.

Și acuzarea mea ca și a celorlalți miniștri se votase de Camera de atunci cu unanimitate, minus 3 voturi. Era oare și bila onor. d-lui Sturdza acolo?

Pentru d-v., d-lor, se pare astăzi că v'am spus ceva nou, ați uitat detaliul acesta; și pentru mine personal acuzarea aceasta era un lucru, care nu era serios, și nici nu am luat-o în serios în ceea ce mă privește pe mine. Dar pentru publicul cel mare? Dar pentru școlari? Dar pentru învățătorii din sate, pentru instituții, pentru profesorii școlilor noastre?

X Când partidul acela, care se întitula și se adăpostea sub frumosul drapel de partid liberal și care venea atunci la guvern, răsturnând „reacțiunea“, și deschidea calea tinerimii sub farmecul cuvintului de libertate; când acest partid, cu un asemenea drapel, vine și, în contra noastră, face asemenea acuzare și zice, adresându-se la profesori și la școlari: Ce? Ați vroi să vă țineți de regulile disciplinei? Ați vroi se vorbiți de pedagogie și se fie ordine în școală? Dar un ministru, care vorbește de pedagogie și de disciplină, nu vedeți cum e acuzat și afișat prin toate comunele? (Aplause).

Când aceasta se întimplă la 1877, cere de odată d. Sturdza la 1881, d-sa care votase acuzarea de la 1877 și o publicase spre știința or-cărui școlar și or-cărui învățător, vine ministrul Sturdza la 1884 și cere de la profesori disciplină?! Corpul învățătorilor este nedisciplinat, nu are respectul autorității, striga d-sa acum în Senat!

+ Ba bine că o fi nebun corpul învățătorilor să aibă respectul disciplinei după asemenea precedent! (Aplause prelungite).

+ Dar, d-lor senatori, a trecut ora reglementară, veți fi și d-voastră obosiți. Voi continua mâine.

Sedința Senatului de Mercuri 13 Februarie

D-lor Senatori, ieri, la sfârșitul ședinței, discutam împreună următoarea întrebare: unde poate fi partea

de răspundere pentru nedisciplina și pentru spiritul de desordine, pe care le constata onor. d. Sturdza în școlari și într'o fracție a corpului profesoral? Care poate fi partea de răspundere pentru aceasta a vre-unei legi oarecare, a legii din 1864? Și care poate fi partea de răspundere a altor împrejurări covârșitoare, așa de importante, încât lor trebuie să le fie mai ales atribuită starea, de care se vorbește? Și la exemplele numeroase, însă izolate, prea individuale, ce le citase onor. d. Sturdza, m'am crezut dator a vă cita un singur alt exemplu, care însă acesta, prin rezonanța ce a trebuit s'o capete în țara întreagă, era un exemplu mai important de cât toate cele aduse de onor. d. Sturdza, fiind-că dovedea că prin felul său extra-ordinar a trebuit să aibă un efect răspândit în multe inteligențe, în foarte multe, tocmai în acele, de care se plânge acum d. Sturdza.

Imi permit a vă mai cita un exemplu de acelaș fel, și atunci cred că această parte a argumentării va putea fi terminată. Vă spunea d. Sturdza cum d-sa, ca ministru conștientios, precum era, se ducea însuș să inspecteze școalele. Vă puteți închipui că și alți miniștri credeau de datoria lor să facă așa; am făcut, între aceștia, și eu așa, și tot în anul 1875 m'am dus odată ca să-mi dau seamă despre mersul unei școli primare de băeți din București, despre care mi se spunea, că nu merge bine. Era vară, școala acea de băeți era sub dealul Mitropoliei pe undeva. Când m'am apropiat de localul școlii (clasele se țineau în catul de jos, și cald, cum era, ferestrele erau deschise), încă de departe am auzit și eu, — de și de altmintreli nu prea aud bine, însă trebuie să fi fost lucrul tare de tot — am auzit și eu larmă, gălăgie, par'că mă apropiam nu de un local de școală, ci de alt local, local electoral d. e. sau așa ceva. Mă apropii de fereastra deschisă, mă uit în școală, și pe lângă cele ce auzisem, acum ved băeții unii d'asupra băncilor, alții aruncând cu căciula, câțiva bătându-se; iar institutorul pe catedră citea. Am intrat în clasă; trebuie să recunosc că s'a făcut îndată

liniște; am rugat foarte politicos pe d-nu institutor să *continue lecția*. (Ilaritate). A început d-sa lecția, dar a sunat îndată ora de sfârșit, și i-am rugat să treacă împreună cu mine în cancelarie. Și i-am spus: „d-le institutor, cum am găsit școala aceasta în momentul când am intrat, recunoști și d-ta că nu se cuvine să fie o școală. Ce făceai?” Citea; m'am uitat; era un roman în o parte—și un caet în altă parte; d-sa zicea că citea caetul, poate caetul, poate romanul; caetul era un curs de drept, fiindcă, zicea d-lui, este student la facultatea de drept, se pregătește de examen. Eu i-am zis: că te pregătești d-ta, este altceva; dar școala nu este pentru institutor, ci institutorul pentru școală, trebuiai să te pregătești în afară de școală, aci trebuie să faci clasă primară, clasei primare te dăorești întreg în timpul lecțiilor. Dacă nu știi nici aceasta, dacă au mers lucrurile până la așa grad, nu ești om de școală. Văd că te pregătești pentru jurisprudență, fă-ți cariera în altă parte, dă-ți demisia.” Și l-am depărtat din postul de institutor.

Se înțelege, că îndată a devenit și el un martir al reacțiunii, și la căderea noastră, la 1876, acest fost institutor a fost *înaintat revizor școlar*, chemat el să controleze, cum își fac datoria ceilalți institutori și învățători. Și darea afară a acestui institutor, în aceste împrejurări, este unul din punctele de acuzare ministerială de care v'am vorbit; și acest punct a fost publicat și afișat pe toate căile.

Dar aci soarta, prin o ironie a ei, a fost deadreptul răsbunătoare; căci acel insitutor, al cărui spirit de desordine îl constatasem de la început, era Pătescu, care puțin timp după aceasta s'a găsit implicat în atentatul în contra ministrului-prezident, în atentatul lui Petraru, și Petraru împreună cu Pătescu au fost condamnați la închisoare.

Dacă mergea, după cum erau unele veleități în acele timpuri, adică se făcea arestarea preventivă a miniștrilor dați în judecată, se putea întâmpla să mă găsesc și eu închis preventiv la Văcărești în momentul când

venea acel Pătescu condamnat la Văcărești. (Ilari-tate).

D-lor, ar fi o mare nedreptate, dacă v'aș fi citat și aceste cazuri pentru vre un alt gând de alături, decât exclusiv pentru dovedirea argumentelor în discuțiunea ce ne preocupă despre responsabilitatea în privința disciplinei în școalele noastre.

Nu este în gândul meu ca să fac din această chestie o chestie de partid.

Recunosc, că astăzi nici partidul național-liberal n'ar mai aproba toate cele petrecute cu ocazia dării în judecată a ministerului conservator.

Sunt boale ale tinerețelor unui partid, prin care poate trebuie să treacă, dar odată ce a trecut prin ele, nu-l mai apucă.

Am mai recunoscut însumi zilele trecute, în răspunsul la interpelarea d-lui Sturdza asupra șoselelor, că este chiar meritul deosebit al d-lui Ioan Brătianu de a fi făcut din niște oameni cu aspirațiuni, ca cele arătate în unele acte de la 1876, un partid de guvern monarhic-constituțional; mulți bărbați cuminte din partidul d-sale l-au ajutat în această operă însemnată, și între ei este de sigur și d. Dimitrie Sturdza.

Dumnealor, puși astfel la cârma Statului, având a se lupta cu atâtea situații grele, au putut ușor trece din acel spirit de învâlmășeală de la 1876 la o apreciere mai dreaptă a necesităților societății și a spiritului de ordine în Stat.

Dar chestia nu este, cum sunt d-lor astăzi în această privință. Astăzi, d-lor, au și uitat cazurile de disciplină școlară din 1876. Chestia este: ce efect trebuie să fi avut asupra fragedei inteligențe a copiilor, asupra învățătorilor, institutorilor și profesorilor, precedente ca cele semnalate din actul de acuzare citat?

Căci acei copii și acei învățători n'au fost la cârma Statului ca să-și schimbe spiritul față cu importanța și greutatea situației unui guvern; ei au rămas în situația de atunci; pentru ei semanța resădită ast-fel la 1877 n'a putut să fie nimicită așa de iute, ea a încol-

tit, și d-v. știți cu toții, cu ce putere, mai ales în frageda copilărie, se întipăresc primele impresii.

Un exemplu ni l-a dat tot d. Sturdza printre cele citate de d-sa cu atâta amărăciune. Ne povestea, că fiind d-sa ministru pe la 1884, s'a dus la liceul din Iași, în clasa a 4-a mi se pare, și a văzut acolo un elev cu atâta lipsă de respect pentru autoritate, încât — dați-mi voie să repet expresia d-lui Sturdza — se tolănea pe prispa de sub fereastră, înaintea d-sale și a profesorului!

Ia să facem puțin calcul de o nouă speță de statistică! Aceasta era în anul 1884, când era d. Sturdza ministru; băiatul acela era în clasa a 4-a gimnazială; cu 4 ani îndărăt, la 1880, va fi trebuit să termine cei 4 ani de școală primară. Iar la 1877, când s'au publicat acele puncte de acuzare în contra mea, băiatul era în clasa 2-a primară. Poate o fi fost chiar elev al lui Pătescu din București. (Iaritate).

Cum ne putem acum închipui desvoltarea sufletească a acestui băiat. Și el este tipic pentru toți cei de vîrsta lui!

Va să zică în 1877 el era în clasa a 2-a primară, intrase de un an — ca să mă servesc de expresii ca ale d-lui Boerescu — în „templul“ Minervei, sacerdoții acestui templu îi trimeseseră o rază din focarul de lumină, băiatul învățase tocmai să citească — și ce frumoasă lectură și ce interesantă pentru el îi prezentau ziarele din acea vreme cu acuzarea ministrului, care voise să respecte disciplina școlară! Și ce puternic impresionează o așa primă lectură! o așa primă întrebuintare a artei de a citi! Și apoi vă mirați, că după puternica impresie a unei astfel de prime lectură, îl găsiți la 1884 pe prispa de sub fereastră?

D. Sturdza zice: să nu fie minciună în învățămînt. Să nu fie, se înțelege! Asta este. Dar e greu să ai adevăr la 1884, numai 7 ani după 1877. Și prin urmare d. Sturdza trebuia să fie la 1884 mai domol, cu mai puțină amărăciune, să simtă ceva *mea culpa*. Chestiile

de disciplină par a fi grele și pentru oamenii maturi, necum pentru școlari.

Ni s'a dat aici în Senat spectacolul neobișnuit ca din însuș partidul d-lui Sturdza, un membru foarte autorizat în materie de școală, onor. d. Orăscu, să simtă necesitatea de a veni și a restabili dreptatea în contra d-lui Sturdza. D-nu Sturdza, prezident al nu știu cărei formări național-liberale, d. Orăscu, vice-prezident al nu știu cărei alte formări național-liberale, vin și se combat înaintea Senatului! Se pare că este ceva ne-disciplină și în partid. Și dacă este așa între oamenii cei mari, să fim mai răbdători cu oamenii cei mici.

Dar să facem un pas mai departe în discuția generală de față; să răspund și la o altă parte a discursului d-lui Dimitrie Sturdza. D-sa se mai plângea, că prin legea din 1864 se vedea împedecat în cei 3 ani ai ministerului d-sale de a restabili ordinea în ale școlaei, cu toată energia necurmată ce a avut-o. Și ne-a vorbit mult de „strășnicia“ disciplinei ce a menținut d-sa ca ministru, imputând altor miniștri că au fost mai slabi intru aceasta.

Nu era meritată imputarea și nu cred că era meritată nici lauda d-sale. Căci, d-lor Senatori, ceea ce din contră a mai contribuit astăzi la slăbirea disciplinei în corpul profesoral, a fost tocmai, după părerea mea, acțiunea neconsecintă a d-lui D. Sturdza ca ministru, distribuirea pedepselor pentru nedisciplină, or pentru neregulă în școală. În fapt d. Sturdza avea dreptate să se plângă, de exemplu, că la facultatea de drept din București era mare neregulă cu absențele profesorilor, cu nevenirea lor mai ales la examene; dar ne mai zicea, cum d-sa a combătut interpretarea că după lege profesorii ar avea *drept* la două zile de absență pe lună, necum la altele, și cum pentru fie-care absență nejustificată i-a amendat cu reținerea din leafă.

Da, a încercat amendarea aceasta onor. d. Sturdza și a și făcut-o cu oare-care consecvență... la cei mici, iar la cei mari și importanți a slăbit-o. Inșă este adevărată vorba românească: de la cap... Care e capul în

materia aceasta? Universitatea, ea e fruntea învățămîntului. Dacă a slăbit o d. Sturdza la profesorii Universității din București, și tocmai la ai facultății de drept, unde desordinea cu absențele este mai mare, ce dreptate mai putea fi în acțiunea d-sale față cu profesorii inferiori? Cel mai frapant exemplu știut atunci asupra neregulatei veniri la curs, era acela al unui profesor, de altmintreli cu autoritate în materia sa, care în toată vremea culesului lipsea de la curs, se afla la o vie a sa de lângă Ploești, și mai lipsea mult și alte dați. D. Sturdza l-a amendat strașnic, cum zice d-sa, i-a reținut leafa; de cât, de... acest d. profesor era poate membru influent, era deputat, și urma a fost că pe de o parte l-a amendat, iar pe d'alta i-a dat amenda îndărăt.

Acum vă puteți închipui, ce autoritate a avut o asemenea măsură asupra corpului profesoral după asemenea precedent.

Dar sunt alte cazuri, mult mai grave, de slăbirea consecvenței d-lui Sturdza. Vă spunea d-sa, cu multe amănunte, cum se comiteau de unii profesori și directori abuzuri în administrația școlii, cum se falsificau notele la școlari, și d-sa a aruncat chiar bănuiala de interes, de interes bănesc. D-lor Senatori, rare trebuie să fie cazurile acele; să o sperăm pentru onoarea unui corp, care — or-ce s'ar zice — este și rămâne un corp foarte însemnat în țara noastră. Nu știu dacă onor. d. Sturdza n'a întins cam departe dreptul de cetire al actelor ministeriale, cetindu-vă în ultima zi a vorbirii d-sale un raport — presupui că'l are *în copie* din actele ministerului — despre cele ce s'ar fi petrecut la Asilul Elena Doamna cu darea notelor. Notele anterioare schimbate, prefăcute în matricole și cataloage etc., etc.!

Pentru toate acestea d-sa, precum zice, a luat strașnice măsuri, și n'ar mai fi trebuit să vie acum, după atâți ani, ca să aducă o ast-fel de chestie penibilă în discuția publică ca un motiv de a isbi iar în corpul profesoral în auzul d-voastră, și în auzul tuturilor! Dar, vedeți, d-lor, acum fiind-că d-sa a deșteptat această dis-

cuție, trebuie să restabilim cel puțin adevărul întreg, și adevărul este, că anume în cazurile cele mai eclatante de această natură, „strășnicia“ d-lui Sturdza a slăbit, s'a compromis; și ast-fel s'a îngreuiat sarcina unei îndreptări, până când nu vor simți toți, că e egală măsură pentru toți în această materie, egală severitate, mai ales severitate acolo unde cineva, prin fel de fel de influențe, este mai susținut; acolo, unde se amestecă multe hătiruri sau te miri ce interese politice. Căci un caz de hatir, de nedreptate prejudecă toate cazurile analoage; un caz de slăbire în asemenea împrejurări e cel mai mare pericol pentru toată această materie. Când s'ar acredita între părinți, între profesori și învățători, că trebuie să fii numai sprijinit de un puternic al zilei, mai ales de un membru în Parlament, pentru ca impunitatea să-ți fii asigurată, aceasta ar fi o rușine pentru sistemul constituțional și ar compromite orice măsură de îndreptare, pe care o cereți.

Așa fiind, ce ziceți despre următorul caz? Il voi ceta din acte.

D. Sturdza se mândrea că a ales oamenii cei mai energici, mai drepți și capabili pentru a'i trimite ca inspectori generali ca să-și dea seama despre mersul instrucțiunii și al disciplinei. Bine a făcut d. Sturdza și a avut dreptate să se mândrească. Intre acești inspectori era și unul din cei mai energici, de o absolută și recunoscută onestitate. La eșirea d-lui Sturdza din minister, acest fost inspector s'a numit în consiliul permanent. Și astăzi este membru în consiliul permanent de instrucțiune publică, unde și merită să fie. Va să zică un înalt funcționar păstrat, cum vedeți, de la un partid la alt partid, fiind-că administrația unui minister ca al școalelor așa trebuie să și facă cu funcționarii cei buni. Trimis dar de d. Sturdza la 1887, atunci când acțiunea d-sale trebuia să meargă tot mai energică în contra abuzurilor, la o constatare într'un oraș oare-care de provincie, acest inspector, cunoscut prin onestitatea sa, raportează:

„15 Mai 1887, No, 229.

„Mi s'a demonstrat, d-le ministru, cu matricolele în
 „mână, că d. X., fost director (al școalei de acolo), a
 „eliberat 36 atestate de absolvire a 4 clase primare
 „elevilor repetenți și persoanelor ce nici au fost în
 „școala pe care o dirija.“

Și arată toate cazurile, iar la No. 21 al cazurilor
 scrie :

„La 28 Iunie 1883 eliberează atestatul No. 44 ele-
 „vului... că ar fi absolvit clasa IV, în 1881—82. Acest
 „elev se găsește în condițiunile No. 4, de oare-ce n'a-
 „vea examenul trecut și prin urmare era repetent. Ca
 „probă că toți elevii ce au luat atestate și cari sunt
 „în condițiunile No. 4 erau repetenți, este și următo-
 „rul caz: X are în matricola anului 1881—82 notele
 „7, 8 și 9, însă îi lipsește notele de la examene. —
 „Ei bine, acest elev repetează clasa 1882—83, pe când
 „tuturor celorlalți li se liberează certificate. (A se ve-
 „dea matricola 1881—82). Se vede că... n'a înțeles că
 „atestatul se cumpără, de aceea a trebuit să repete
 „clasa.“

Iată părerea inspectorului, în adevăr conștiincios,
 trimis de d. Sturdza. Dar se mai agravează situația
 prin raport. Se mai zice acolo :

„La sosirea mea în București am invitat pe d-l...
 „pentru a ști ce poate să răspundă la toate abuzurile
 „deja constatate... La chestiile puse de subsemnatul
 „și la care urma să răspundă a doua zi, d-l... abia a
 „treia 'mi aduse răspunsurile aci alăturate, însă odată
 „cu aducerea acestor răspunsuri d-l... mi-a declarat
 „confidențial culpabilitatea sa față cu toate faptele con-
 „statate. — Mai mult decât atât d-l... și-a permis,
 „domnule ministru, să mă insulte în exercițiul funcțiu-
 „nei, să mă insulte în casa mea, aducându-mi bani. —
 „Mărturisesc, domnule ministru, că nici odată n'am
 „fost indignat mai mult ca în seara când d-l... în bi-
 „roul meu a scos trei bilete nouă a 100 fr. și aceasta
 „pe rezonul ca să-mi plătească cheltuelile de drum și
 „să'l scap de încurcătură, căci are 6 copii. Când am
 „văzut curagiul d-lui... de a-mi da bani pentru hoțiile

„comise în liberarea certificatelor, am rămas atât de surprins încât nu știam cum să-l dau afară.“ Se poate un caz mai tare?

Acum să vedem avizul Consiliului permanent, și nu uitați, că Consiliul permanent este numit și schimbat, cu oare-care forme, de însuș ministru. „Citind cu atenție și mai recitând, atât raportul cât și cele două anexe, Consiliul începe prin a *înlătura* din debateri, încercarea ce s'ar fi făcut de a mitui pe d. inspector de vreme ce într'o acuzație atât de gravă nimeni nu poate fi crezut pe cuvânt, ci se cere a proba, și când o asemenea probă se va da, atunci culpabilul va trebui destituit fără cea mai mică cruțare. În așteptarea dară (!) a unei probe serioase, Consiliul permanent se mărginește a examina restul raportului“, etc.

În această acuzație de mituire se mai cere o probă! Pe mine, inspector, în patru ochi, a voit să mă corupă, și mi-a adus trei bilete de câte 100 de franci. Ca inspector m'ai trimis în inspecție, și iată ce-ți raportează! Trebuie mai multă probă? Ce fel de probă? Martori, care nu erau?... Apoi vine un lung avis. Vă puteți închipui cum se poate acum întoarce avizul; iată-l:

„Considerând că proba acestor acuzații (pentru certificatele false) este imposibilă. Din momentul în care matricolele cl. IV-a sunt ținute de d-l... (acuzatul) într'o *completă neorînduială*, aceste matricole nu pot dovedi nimic, etc.“

Nu era matricolă, nu erau cataloage, se înțelege, dispăruse or-ce. Numai așa putea să falsifice acel institutor-director certificatele. Se înlătură chestia mituirii, se înlătură și afirmarea inspectorului, că inculpatul s'a mărturisit culpabil pentru toate, și Consiliul permanent e de părere să se dea numai un avertisment pentru neregulă în arhiva școlii. Subscriși doi membri.

D. G. Mărzescu. Cine anume?

Ministrul instrucțiunii. Era d. acela cu concursul

de drept roman, dar fratele institutorului în chestie era deputat în Camera liberală.

D. G. Mârzescu. Care este majoritatea Consiliului permanent care a iscălit? Ne spuneți numai pe d. Crătunescu, cei alți cari sunt?

O voce. Nu l-a numit.

Ministrul instrucțiunii. Și n'aș vrea să numesc. Dar dacă mă siliți, iată cari sunt: d. Crătunescu, d. Dimi-trescu C., iar pentru înlăturarea mituirii d. Hăjdău.

Iată și rezoluția ministrului Sturdza din 27 Iulie 1887: „*Până se va lua o decizie, d. inspector general Tocilescu va face o cercetare minuțioasă, cum merge institutorul... aci în capitală, de când a fost permu-tat din...*”

Căci trebuie să știți, că acest institutor, fost cu direcția unei școli primare în provincie, se afla acum strămutat ca director în capitală, adecă înaintat. Inșă aceasta fusese făcut cu puțin înainte de anchetă.

Va să zică, inspectorul general Tocilescu va face o cercetare amănunțită, cum merge institutorul aci în capitală? Ba bine că după o așa cercetare, institutorul acela să mai dea acum îndată certificate false, și după mituirea care încercase să o facă inspectorului!

S'a însărcinat inspectorul Tocilescu în 27 Iulie, adică în vacanță, să facă cercetare institutorului, care poate era acum și absent, fiind vacanță. Dar trebuie să se fi terminat iute cercetarea, fiindcă decisiunea definitivă să ia deja în 6 Septemvrie, când d'abia a început școala: „Se aprobă avisul dat de dd. Dumitrescu și Crătunescu” adecă numai *un avertisment* pentru ținerea neregulată a arhivei școlare.

Înțelegeți că asemenea cazuri slăbesc autoritatea disciplinară. După asemenea precedente, este greu de a mai aștepta îndreptarea de la strășnicia ministrului Sturdza, și ne trebuie ceva răbdare pentru a pregăti terenul în viitor, când se vor uita asemenea precedente.

Și *à propos* de d. inspector Tocilescu! D. Sturdza vi l-a laudat pentru ancheta făcută acum un an în

contra unor profesori din Galați, care au și fost condamnați de juriul universitar din Iași, și s'a revoltat de „îndrăzneala“ profesorilor condamnați de a acționa în justiție pe d. Tocilescu pentru calomnie. Foarte bine. Dar și aici a uitat d. Sturdza să vă releveze cealaltă parte a incidentului, și sunt dator să o relevez eu. Organul autorizat al partidului d-lui Sturdza, „Voința Națională“, a secondat acuzațiunile acelor profesori în contra d-lui Tocilescu cu o sumă de articole și de notițe, a răzvrătit lumea profesorală în contra acestui d. Tocilescu. Onor. d. Sturdza invoacă pe d. Tocilescu în contra profesorilor, dar nu și întrebunțează autoritatea și contra jurnalului d-sale de partid, ca să nu deschidă asemenea lupte în contra aceluiaș d. Tocilescu și în contra autorității școlare. Căci la ce folosită vorbirea d-lui Sturdza pentru disciplină și autoritate în școală, când organul autorizat al partidului d-sale isbește în această disciplină și autoritate?

Trec acum, d-lor, la partea oare-cum mai pozitivă a discursului d-lui Sturdza, unde nu mai este vorba de amărăciunea d-sale în contra corpului profesoral, ci de unele idei ale d-sale în lăuntrul a chiar învățămîntului, mai ales în privința predării Istoriei. Dar nu pot vorbi de aceasta decât cu oare-care ezitare.

Onorabilului d. Sturdza, om de administrație, de altmintreli energie și priceput administrator, nu i se poate cere să fie numai decât priceput și în specialitățile școlii. Am regretat din acest punct de vedere vorba d-sale de filosofie pozitivă, în care viră și pe Schopenhauer. De! suntem aci într'o discuție de înaltă cultură, ne mai ascultă poate și studenții; ideile aceste de știință sunt precizate, se știe, de exemplu, de cei cari se ocupă cu filosofia, că filosofia pozitivă și Schopenhauer sunt doi antagoniști hotărîți, și d-voastră confundați una cu alta! Dar aceasta o relev numai în treacăt pentru onoarea celor cari ne ascultă.

Mai importantă este o altă chestie. Onorab. d. Sturdza ne spunea, că, ducându-se ca ministru prin școale, făcea și întrebări, voia să indice și direcții pedagogice în

predarea unor materii. Mărturisesc că mie îmi făcea aceasta o impresie penibilă, fiindcă și eu țin la autoritatea miniștrilor și nu mi poate conveni când simț că ministrul calcă pe un teren, care nu este tocmai solid pentru d-sa și să hasardează într'o chestie pedagogică foarte discutabilă și controversată. Vă aduceți aminte, ne spunea că a intrat într'un liceu și într'o școală primară, unde era tocmai lecția de istoria țării și de istoria universală, se plângea, că aci băieții știau despre Egipt și despre alte fapte străine sau învechite, dar despre istoria noastră modernă nimica. D-sa ca ministru, trebuia să fie în curent cu programul școlii? Poate ar fi prea mult să cerem aceasta. Dar atunci nu trebuia să pună întrebări. Nu știi ceva? Foarte bine, dar atunci nu te amesteca acolo unde nu știi. (Aplause). Dar d-sa a întrebat pe băieții școlii: ce rezultat a avut pentru România războiul de la 1878? Mare chestie pedagogică și importantă, și a tranșat-o cam ușor d. ministru numai așa cu întrebarea d-sale! Până unde este cuminte în școlile elementare și secundare, unde trebuie — precum am avut onoare a v'o spune și ieri — a se da numai rezultatele științifice asigurate și nu controversele și mai puțin confuziile partidelor politice, până unde este cuminte ca în școlile primare și secundare, un curs de istorie a țării sale sau a altor țări să ajungă cu istoria modernă?

Până unde? Întrebare pedagogică mult discutată. Este cuminte să introducem în învățământul primar și secundar istoria țării până în zilele noastre? Cu ce profesori? Cu ce cărți? Cu ce spirit asigurator? Chiar în școlile consolidate cu cultură sigură și cu o disciplină pedagogică seculară, se oprește cursul de istoria universală la o epocă, despre care pedagogii sunt convinși, că nu mai prezintă pericolul de a atăta luptele de partid și de controverse ale actualității. Precum în Archivă pentru actele moarte se face deosebire între archiva istorică, care se află în altă parte și pe care o poate consulta or-cine, și între archiva politică, cu actele cari nu se dau să se consulte de or-cine, fiindcă

sunt chestii pendente : asemenea și mai ales în materie de educația minții prin școală se face la cursul de istorie deosebire între istoria propriu zisă și între politica actuală. Aceasta din urmă nu se admite, de sigur, în învățămîntul primar și secundar. Despre cele ce s'au întîmplat în istoria țării noastre la 1877 și la 1878 află copiii de la părinții lor, din gazete, și dacă nu vor afla îndată, o să afle în urmă, căci este interes de actualitate. Intr'o stare de cultură ca a noastră, e riscat de a introduce o actualitate politică sub cuvînt de învățămînt istoric în școală. Poate în unele state asigurate, în state unde nu se pot întîmpla lucruri ca cele citate de mine, acolo, unde este o experiență pedagogică consumată, poate, câte-va date recente mai importante, dar — cum zicea onor. d. Orăscu — *obectiv* arătate, să intre d. e. într'o carte de lectură, într'o scurtă expunere de fapte. Dar credeți că la noi în țară este bine să se introducă — așa cum este spiritul nostru și cearta noastră de partide, — ar fi bine să se introducă în învățămîntul primar și secundar ca programă obligatorie un curs de istorie până încoace la 1880 ? D. Sturdza este convins că da ; dar să'mi permită ai spune că competența d-sale asupra acestei chestii pedagogice este discutabilă.

Ceea-ce a făcut d-sa conform acestei convingeri, să o judecați d-voastră. A ordonat d-sa, a provocat elaborarea unei cărți de istorie în acest înțeles ; cu a d-sale însărcinare, cu aprobarea ministerială, un foarte bun dealtmîntreli profesor de istorie s'a însărcinat să facă „Istoria română pentru școlile primare de ambe sexe” și a adus istoria până în vremea în care dorea să o aducă d. Sturdza ; în vr'o 20.000 exemplare s'a lătit această carte și însuflețește vederile „istorice” asupra țării în tînăra noastră generație. Și aci, fiindcă o să fac oare-care rezerve de chestii politice, aș dori să am aprobarea mai ales a acelor oameni experimentați în ale școlii, cari nu sunt de vederile mele politice, ci îmi sunt adversari ; la ei mai ales mă adresez și îndrăznesc a crede că și ei mă vor aproba în ceea

ce voi arăta acum; adevărat nu este bine a se introduce în școală chestii, cari nu se pot deslipi de politica militantă a partidelor, sub cuvânt că aceasta este istorie.

Cartea școlară, despre care vorbim, ajunge dar cu așa numita istorie până în zilele noastre și arată cum Domnitorul Carol I a schimbat puține ministere, tinzând a face o stabilitate de guvern, lăudându-l pentru aceasta. Vedeți, laude asupra procedării constituționale de stabilitate înaintea copiilor „de ambele sexe“ din școlile primare!

Dar să vă citez textual:

„El a isbutit, cu toate luptele vieții constituționale să întemeieze stabilitatea guvernamentală, căci în curs de 17 ani (1871—1888) nu a schimbat decât două cabinete: cel conservator L. Catargiu (1871—1876) și cel liberal I. C. Brătianu (24 Iulie 1876—23 Martie 1888).“

Nu vă prinde și pe d-voastră nu știu cum să zic, un fel de fior penibil să vă închipuiți pe învățătorul de istorie în școlile noastre primare, vorbind copiilor de cabinetul Catargi, și de cabinetul Brătianu. (Ilaritate).

Dar să urmez cu citarea textuală:

„Dacă primul a luat frâiele guvernului în momente critice, când Regele voia chiar să abdice în urma incidentului din sala Slătineanu (10 Martie 1871), când o ceată de turburători spărsese geamurile unde era adunată colonia germană la un banchet prezidat de reprezentantul Germaniei...“

Copii de ambele-sexe vor aprecia această situație istorică. (Ilaritate).

„Cabinetul Brătianu nu mai puțin a fost chemat la cârma țării într'un timp de mare învălmășală în lăuntru, de conflagrațiune în întreaga peninsulă balcanică. El a avut să lupte cu multe greutăți, mai cu seamă în timpul războiului; și a desfășurat o activitate neobosită, pricepută și patriotică.“

Vedeți: despre cabinetul L. Catargi se zice, că vine la guvern în urma unei spargerii de geamuri la colo-

nia germană. Iar despre d. I. Brătianu, că în grave împrejurări a desfășurat cel mai adânc patriotism. L-o fi desfășurat și d. L. Catargi, dar în cartea aceasta pentru d. L. Catargi e vorba numai de spargerea geamurilor. (Ilaritate).

Despre acea diplomație discutabilă a cabinetului Brătianu când cu pacea de la San-Stefano și cu pierderea Basarabiei, despre care vă vorbeam în răspunsul la interpelarea d-lui Sturdza asupra șoselelor, cartea noastră zice :

„Urmarea acestei politice înțelepte făcu ca independența României să fie recunoscută de toate statele europene (1880) și ca România să intre în concertul statelor libere și pe deplin suverane. Recăpătând încrederea în virtutea lor prezentă și viitoare, Români își stabiliră astfel pozițiunea lor națională.“

Trebue să știți că autorul acestei cărți este dealtminteri un profesor eminent, care scrie bine și este în stare să încălzească inima tinerimei.

Cartea termină astfel : „Tinerimea să-și aducă aminte de cuvintele marelui cetățean C. A. Rosetti, etc., etc.“

Este incontestabil că d. C. A. Rosetti a fost un însemnat om politic și ca d. Brătianu este mare patriot. Această mărime a d-lor C. A. Rosetti și I. Brătianu reiese cu atât mai mult din acea carte de școală, cu cât numele d-lui Lascar Catargi este asociat cu spargerea geamurilor. (Ilaritate).

Este bine aceasta ? Este cuminte aceasta ? D. Sturdza zice da.

Rezultatul, mi-e teamă, domnule Sturdza, că nu poate fi de cât următorul : Un guvern conservator va da afară din școale cartea care laudă prea mult pe d. C. A. Rosetti și pe d. Brătianu și va pune o carte care să laude prea mult pe d-nii Lascar Catargi, Th. Rosetti, Manu sau pe cine voiți din conservatori. Și când va veni alt guvern, va da afară cartea care laudă guvernul d-lor Catargi, Rosetti, Manu și va pune cartea care laudă pe d. C. A. Rosetti și Brătianu ; și din laudă în laudă și din dare afară în dare afară se va

produce confuziunea cea mai mare în copii cei mai mici încă din frageda copilărie. De aceea este o eroare de a introduce politica zilei până în timpul din urmă, ca un metod al învățămîntului din urmă, ca un metod al învățămîntului istoriei naționale în școlile primare. (Aplause).

Am terminat ceea ce aveam de zis ca întâmpinare la lunga cuvîntare a onor. d-lui Sturdza și revin la începutul acestei întâmpinări.

Am zis de la început, că discursul d-lui Sturdza de 4 zile a fost prea scurt, fiindcă a rămas fără nici o motivare a concluziei, prin care cerea respingerea proiectului de reformă. Dacă onor. d. Sturdza atribue toate relele școlare legii din 1864, pentru ce se opune la reforma acestei legi? — Pentru că reforma propusă e schiloadă, zice d-sa. Dar pentru ce este schiloadă, nu ne spune.

Și această lacună a vorbirii d-sale este cu atât mai inexplicabilă, cu cât anume asupra celor mai multe puncte criticate de d-sa în starea actuală, proiectul de reformă în discuție propune îndreptări.

Ne vorbea d. Sturdza de lipsa de control al profesorilor; proiectul prevede, ceea ce nu era în legea de la 1864, inspectoratele și reglementarea într'un mod mai organic al revizoratelor (art. 294—299, 304 din proiect).

D. Sturdza zicea, că profesorii nu se țin de program, că nu au program analitic; proiectul prevede anume această parte (art. 117).

Vorbea d-sa de zilele de absență ale profesorilor care se întemeiau pe o rea interpretare a legii. Proiectul prevede măsuri disciplinare și interpretă legea precis (art. 388, 389). Se plîngea de rezultatele concursurilor; proiectul prevede o reformă în această parte, aproape identică cu aceea propusă în proiectul d-sale (art. 304, 308, 313 și urm. 326, 338).

Se plîngea de cursul de economie politică ca și d. Poni de dreptul administrativ; proiectul prevede singura îndreptare posibilă (art. 115).

Se plângea de lipsa de simțimint religios și de respect al religiei, în școalele elementare mai ales; proiectul prevede pe o scară largă, o îndreptare în această privință, despre care voi vorbi mai pe larg în răspunsul la observările d-lui Poni (art. 60, 305).

Cu toate acestea, d. Sturdza conchide la respingerea proiectului de lege, fără nici o explicare.

D-lor, cred că am dovedit, că aci este o lacună în argumentarea d-sale, că această parte esențială a rămas nedovedită cu desăvîrșire.

Dar trebuie să fim drepți, mai ales față cu un adversar. Eu am căutat să-mi dau seamă, cum de a putut lăsa d. Sturdza o asemenea lacună într'un discurs așa de pregătit? Și atunci mi-a părut că în d-nia-sa lucrul trebuie să aibă următoarea explicare: D-nia-sa a adus numai dovezi pentru starea cea rea a școalelor și a atribuit-o legii din 1864. Atâta numai a voit să arete d-sa.

Cât pentru motivarea, de ce totuș cere respingerea proiectului de reformă, s'a referit exclusiv la cele zise de d. Poni, pentru a nu mai repeta aceleași argumente odată spuse în Senat, fie și de altul.

Foarte bine; dacă este lucrul așa, atunci are cel puțin o noimă. Dar pentru ca acest mod tacit de a vedea să fie valabil pentru d. Sturdza, ar rămânea numai să se arete că d-sa este bine înțeles cu d. Poni. Onor. senator d. Poni, reprezentant al Universității din Iași, pe care d. Sturdza îl lauda așa de mult, pe care l-a adus ca model de profesor, și este un foarte bun profesor, pe care l-a adus ca o dovadă vie de vederi sănătoase în ale școalei, ar trebui să se nemerească în ideile sale cu ideile onor. d. Sturdza. (Aplause).

Dar oare ideile principale, direcția vederilor d-lui Poni asupra învățămîntului se nemeresc cu acelea ale onor. d. Sturdza? Eu mă voi încerca ca să vă dovedesc îndată, că unele idei principale ale onor. d. Poni sunt diametral opuse cu ideile arătate în vorbirea onor. d-lui Sturdza; și atunci voi fi în drept să zic, că a rămas absolut fără motivare concluzia d-lui Sturdza

ca să se respingă proiectul, căci cele zise de onor. d. Poni nu-i pot folosi d-sale intru nimic.

Onor. d. Poni ne-a ținut un discurs foarte interesant, bine făcut ca ordine a argumentării, bine împărțit pedagogicește, bine rostit, dar care, cu toată lunga sa expunere, are procederea oratorie caracteristică de a ascunde divergențele principale, sau, cum s'ar putea zice cu o figură oratorie, de a arunca flori retorice, cu care să asture abisul ce separă vederile d-sale de vederile majorității acestui Senat; de altminteri o dicțiune, care să poată produce încălzirea auditorului și să-i permită cu atât mai ușor a acoperi realitatea lucrurilor.

Eu însă mă voi încerca să dovedesc cu toată precizia, că între onor. d. Poni și între modul nostru de a vedea este în adevăr o opoziție, că prin urmare bine face d-sa de combate acest proiect de lege, pentru că între ideile ce le-a arătat d-sa, după ce le vom desvêli, și între acelea care le susține această lege de reformă, este o separare fundamentală de principii.

Acum începe dar adevărata discuție de principii.

D-lor Senatori, din primele cuvinte ale onor. d. Poni, eu am presimțit, în ce direcție merge discursul d-sale; și totdeodată, că, dacă va fi arătată cu claritate această direcție, nu va putea să aibă aprobarea majorității d-voastră. Și să nu vă mirați că am presimțit aceasta de îndată: sunt de 28 de ani în ale învățămîntului, am fost vreo 7 ani în administrația școlii, ca director și ca membru în comitetul de inspecție de dincolo de Milcov, am fost de mai multe ori ministru; și firește, dacă nu este cineva lipsit cu totul de inteligență, trebuie să fie astfel mai familiarizat cu chestiile învățămîntului.

Iată, d-lor, primele cuvinte ale d-lui Poni în desbaterea de față. Le citesc din „Monitorul Oficial“ :

„D. P. Poni (urcându-se la tribună): D-lor Senatori, „legea care vine în discuția d-voastră are de scop a „modifica unele din articolele legii din 1864, lege care, „precum știți, regulează instrucția publică la noi.

„Această lege din 1864, chiar de la promulgarea ei, „a nemulțumit *pe toți acei cari* puneau un interes la „progresele reale ce trebuie să le facem pe calea instrucției publice.

„Pentru ca să vă convingeți despre aceasta, vă voi „cita faptul că aproape șeasă luni după promulgarea „acelei legi s'a simțit nevoie, încă sub domnia lui Cuza „Vodă, ca unele din articolele ei să fie modificate.“

După 6 luni s'a simțit „nevoie“ de a se modifica legea din 1864. De cine s'a simțit nevoie? De „toți acei care puneau un interes la progresele reale ale instrucției?“ Așa s'ar părea după cuvintele d-lui Poni. Dar să vedem, așa este? Ce fel de nemulțumiri s'au produs în privința legii din 1864? După discuțiile urmate 10 zile în acest Senat și după cele spuse de d. Sturdza, se vede că este următoarea deosebire de vederi și de simțimente în această materie: într'o parte a corpului profesoral este o mare tendență de a-și menține sau de a-și mai sporî încă drepturile și prerogativele lor. Drept sau nedrept acest fapt, dar aceasta este atmosfera „ambientă“, cum zic Francezii.

Pe când în partea cealaltă, în aceea pe care o reprezintă onor. d. Sturdza, și pentru care se provoacă la asentimintul mai ales al părinților copiilor, al celor cari se interesează la mersul adevărat al școalelor, este dorința ca școala să fie în prima linie pentru poporul întreg, pentru copii și pentru părinții copiilor, și nu prea mult și prea pronunțat pentru folosul și situația profesorilor. Aceasta este discuția și controversa.

Pentru școlari sunt învățătorii, iar nu pentru învățători școlarii. Școala este a poporului întreg, nu a corpului profesoral. Foarte adevărat. Corpul profesoral este un mijloc de a se imprăști cultura în popor, dar nu în scop pentru a-și menține prerogativele. Față cu această discuție așa formulată, toți acei cari pun un interes la progresul adevărat în instrucția publică, sunt desigur aceia, cari voesc în prima linie să se arate, că corpul didactic este pentru copii și cultură,

și să fie combătută tendența spre prerogativele lui separate. Dacă este exact aceasta, să vedem, ce înseamnă propoziția onorab. d. Poni de la început?

Ca dovadă că toți, cari se interesează la progresele reale, au găsit rea legea din 1864, ne aduce faptul că s'a făcut îndată o modificare peste 6 luni. Să vedem ce, și să vedem unde a mers direcția acelei pretinse îndreptări relevate de onor. d. Poni. Și veți înțelege de la început metoda d-lui Poni. Așa dar dovadă că era rea legea din 1864, este că a trebuit să vie modificare după 6 luni, care adică ar fi îndreptat ceva, ce ar fi fost mai rău în legea de la 1864. Dar dacă veți vedea îndată, că legea din 1864 asupra chiar acestor puncte modificate, — căci numai două puncte s'au modificat după 6 luni — era tocmai bună în sensul majorității d-v., și că din contră în acea pretinsă reformă s'a început acea preponderanță profesorală, de care vă plângeți, atunci voi fi avut dreptate să vă zic, că primul cuvânt caracterizează modul de argumentare al d-lui Poni.

Ce era acea parțială reformă după 6 luni? Avea numai două articole. Iată-le:

„Legea din 3 Iulie 1865, promulgată la 8 Iulie 1865:

„Art. 1. Sunt și rămân modificate art. 49“, etc.,
adecă 10 articole relative la vacanțe.

Bărbații eminenti, cari au alcătuit legea din 1864, luând exemple din alte state, își vor fi zis: sunt cam multe vacanțe la noi, mai multe sărbători se țin la noi decât în alte state, și vacanța în genere este mare, noi suntem un stat care are trebuință de o mai încordată lucrare a școalei, de mai multă muncă, și astfel în legea de la 1864 se prevăzuse vacanța mare a școalelor primare urbane numai de o lună, a școalelor secundare de o lună și jumătate, a Universităților asemenea numai de o lună și jumătate. Iar modificarea cea după 6 luni prin art. 1 face sarcina mai ușoară în favoarea profesorilor și în paguba unei învățări mai încordate, căci sporește vacanța cea mare până la una lună și jumătate pentru școalele primare, la două luni

pentru școalele secundare, ia două luni și jumătate pentru Universități. Mică chestie, dacă voiți, dar oricum : o caracteristică primă modificare.

Vine acum articolul 2, și cu aceasta se și încheie faimoasa modificare după 6 luni :

„Art. 2. Sunt și rămân abrogate art. 392, 393 și „394 din aceeaș legiuire.“

Aceasta este o foarte importantă modificare. Legea din 1864, în acele trei articole astfel abrogate, pusese următoarea regulă cu minte și cu prevedere pentru binele școalelor : institutorii, profesorii secundari și universitari nou numiți, pentru ca să-și consacre tot timpul învățămîntului, în primele două perioade, și alții în trei perioade ale cursurilor, va să zică în timp de 9 ani și 12 ani de la prima lor numire, să nu aibă dreptul să ocupe nici o altă meserie, nici o altă profesie liberală, nici o altă activitate publică afară din școală...

O voce. Prea mult.

Ministrul instrucțiunii ... pentru a-și elabora cărți de școală și programe de cursuri, să nu fie advocați, poate nici deputați. În privința profesorilor-advocați vă aduceți aminte de cazul curios, penibil, în care unui profesor, care de pe catedră susținuse o teorie pentru studenții săi, îi era adversar într'un proces unul din acești studenți devenit avocat, și care acum îi arată înaintea Curții de Apel că susținea o teorie contrară de ceace profesase de pe catedră.

D-lor Senatori, acea dispoziție a legii din 1864 cum vi se pare? Este ea luată în interesul școlai, în interesul școlariilor, în interesul culturii poporului, de și impunând oarecari sacrificii profesorilor? Fără îndoială că da. Și ce face pretinsa îmbunătățire după 6 luni? Abrogă această dispoziție, îi lasă pe profesori cu dreptul recunoscut de a ocupa orce, din primul moment al intrării lor în funcție, și este dar prima încercare făcută cu această modificare de a isbi în garantarea intereselor învățămîntului și de a favoriza corpul profesoral peste măsură. Iată ce însemnează

începutul discursului d-lui Poni asupra modificării legii instrucțiunii de la 1864.

Imi dați voie să cer întreruperea ședinței pentru câteva minute.

D. G. Mârzescu. Cer cuvîntul.

La redeschidere :

Ministrul cultelor și al instrucției publice, T. Maiorescu. D-lor senatori, după acest început al discursului d-lui Poni, pe cari vi l-am caracterizat, onor. d. Poni și-a împărțit obiecțiile sale în contra proiectului în desbatere după chiar materiile în care este și legea instrucțiunii împărțită, și v'a vorbit astfel: întâi despre învățămîntul primar, și aci d-sa a atins, cu aceeaș grupare clară, 1-iu chestia obligativității și ce ar trebui să facem, ca ea să devie o realitate, al 2-lea chestia programelor școalelor primare, care n'ar trebui să împedice trecerea sătenilor la învățatură mai departe în școlile secundare, al 3-lea pregătirea învățătorilor să-tești în școalele normale, în fine al 4-lea numirea învățătorilor.

În toate aceste puncte relative la învățămîntul primar, onor. d. Poni combate proiectul guvernului, îi impută că pentru realizarea obligativității lasă lucrurile aproape cum sunt, adică fără satisfacerea acestei cereri de prima importanță, și că în celelalte priviri, cu toată aprobarea ce o dă școalelor normale pentru pregătirea învățătorilor și înlocuirii concursului pentru numirea lor, însă găsește alte măsuri rele, în contra cărora aduce argumentele d-sale.

D-lor senatori, prima chestie, ce ne desparte și unde trebuie să vă arăt, cari sunt punctele de vedere ale proiectului meu de lege, și pentru ce eu nu pot adopta propunerile onor. d. Poni, este relativă la obligativitatea învățămîntului elementar. Importantă chestie, pe care să o discutăm acum în liniște și metodic.

În proiectul meu, în tot modul meu de a vedea, chestia se prezintă astfel: Era o vreme la noi în țară, acum vr'o 30 de ani, când învățămîntul public era îmbrățișat de toate clasele societății, era pe vremea Efo-

riei școalelor. A face ceva pentru școală, a face o școală, a contribui cu bani, cu donațiuni, prin testamente, cu activitatea sa, cu activitatea celor mai înalți din societate întru lățirea învățaturii, era pe atunci un titlu de onoare, recunoscut de toți și pentru toți. Aceste vremuri s'au schimbat, din nenorocire, cel puțin într'o parte a societății.

Astăzi din contra s'a lățit între mulți oameni un fel de temere în contra școalei, și entuziasmul cel vechiu a dispărut. Nu mai este pretutindeni, cum era pretutindeni, vaza corpului profesoral, ca la 1864 de exemplu. Astăzi în o parte a opiniei publice, a societății, se ridică contestații în această privire. Dacă această slăbire a interesului viu pentru școală este în clasa cultă, dacă această îndoială asupra valorii mersului instrucțiunii și a corpului profesoral s'a produs în orașe, cum trebuie să fie efectul asupra săteanului, la care mai ales trebuie după Constituțiune să lățim învățămîntul elementar?

Descurajați dar de cele ce se petrec în orașe, astăzi, mai mult decât în trecut, sătenii sunt în mare parte recalitranti în contra lățirii școalelor, recalitranti la obligația de a'și trimite copii la școală. Pe când în orașe este o așa de mare afuență a copiilor la școală, încât în atâtea orașe localurile cari le avem nu sunt încăpătoare și este o adevărată greutate la începutul anului școlar să te vezi silit din lipsă de localuri să respingi cereri de înscrieri, la sate, acolo unde sunt școale, se aud plângeri generale din partea învățătorilor și revizorilor, că frecventarea lor este slabă. Iată deosebirea între orașe și între sate: părinții orașenilor vor să'și dea copii la școală, sătenii în mare parte nu vor să'și dea copii la școală. Ce trebuie făcut?

Tendența ce o urmărește proiectul este de a nu înăspri această stare de lucruri prin penalități, prin mijloace coercitive — aci dealtmîntreli este de acord și onor. d. Poni, — ci prin o deșteptare progresivă a interesului săteanului pentru școală. Dacă am putea câștiga, prin câte-va mijloace nemerite, interesarea sufle-

tească a însuș țaranului pentru școală, înțelegeți că atunci problema lăririi învățămîntului în sate ar fi ca și rezolvită.

Ce trebuie să facem? Sunt câte-va propuneri în proiect, despre a căror importanță și efect practic îmi pare că nu și-a dat seamă onor. d. Poni, este mai ales una despre a căreia importanță și-a dat poate seamă onor. d. Poni, dar a ocolit-o cu flori retorice. Nu trebuie mai întâi ca țaranul nostru să vază în școală nici un fel de piedică la alte interese ale lui d. e. la interesul agonisirii micii sale averi, la lucrările câmpului; și fiindcă copii de țărani după obligativitatea de la 9 la 15 ani, ar trebui să fie luați la școală și într'o vîrstă, unde pot fi folositori la lucrarea câmpului, proiectul de reformă propune, ca să se introducă din 10 în 10 zile, în totul 30 de zile, vacanță de școală în timpul diferitelor munci de câmp, așa încât țărani să nu se poată plînge că școala le răpește un mijloc de înlesnire pentru munca câmpului.

A doua măsură de reformă propusă. Am discutat partea aceasta cu mulți învățători, pe care'i credeam mai cu minte, și cu unii revizori școlari. Copii de țărani — mi s'a spus — mai ales cei de la munte, sunt mai înceți cu desvoltarea inteligenței, copii orașenilor sunt precoci, sunt mult mai vioi. Copii de țărani la noi fiind în starea de astăzi prea înceți, să nu'i silim la școală, când sunt încă prea cruzi; fiindcă ceea ce în orașe este pentru copii vîrstă de 7 sau 8 ani, este pentru sate vîrsta de 9 ani. Și atunci am propus, ca obligativitatea să înceapă de la o vîrstă așa încât să nu ceară de la început prea mult de la inteligența copilului de sătean. O mică reformă, dar tot în acest sens de a nu face din școală ceva străin sau prea greu pentru sătean.

x O a treia reformă. Eu sunt convins că pentru atragerea mai bună a interesului țaranului de școală se cere în prima linie un învățător cu minte. Bun învățător, bună situație a școalei din sate, bună situație și în privința intereselor țaranului pentru școală. Rău

învățător, învățător ocupat cu altele, cu chestii de agitații d. e., rea stare a școlii. Vrea să zică: o îmbunătățire a corpului învățătorilor, o mai energică disciplină se încearcă — voi arăta îndată cum în proiectul de lege.

Însă d-lor, aceste trei îmbunătățiri îmi par încă prea slabe pentru a deștepta, pe cât trebuie, interesele țăranului din lăncezeala firească în care se află încă astăzi. Dealtminteri, ce puteți aștepta mai mult de la un popor, care până mai eri se afla sub oare-care dependență de Turcia, care de abia de 30 de ani se apropie de idea statului în accepția modernă, care abia de 50 de ani a început să știe, ce e învățămîntul. Ne vorbea onor. d. Poni de legea franceză din 1882 asupra obligativității învățămîntului elementar! Puternica Franță, a cărei mișcare de cultură europeană în privința școlii datează de multe secole — numai Sorbona datează de peste 600 de ani — dacă Franța de abia la 1882 își făcea din obligativitate o realitate, ce așteptăm de la noi?

Aici nu ne putem plăti cu iluzii și cu utopii. Aici trebuie să ne dăm seamă de starea reală a săteanului nostru în momentul evoluției sale firești de astăzi și să căutăm fără nici o preveniune starea spiritului său — căci la spiritul său se adresează școala, să căutăm în acest spirit, în sentimentul lui adevărat, dacă putem găsi vre-un izvor de interes mai înalt, care să-l putem folosi pentru școală.

D-lor, eu am recunoscut că un asemenea interes mai înalt, pe care l-am putea revărsa asupra școlii din sate, este religiunea, simțimîntul religios în săteanul român și prin urmare biserica. Or cât de regretabil ar fi ceea ce se constată în unele locuri, că mai ales de când cu introducerea noului cod civil, adică a căsătoriei civile, poate din cauza formalităților și cheltuielilor, a început a slăbi în țăran simțul religios și că în unele sate se contractează acum căsătoria fără știrea lui Dumnezeu, cum s'ar zice, adică fără Biserică, totuș rămâne adevărat, că în cazurile importante ale

vieții, țăranul astăzi ca și înainte se adresează după toată deprinderea spiritului său, după tot obiceiul strămoșesc, la biserică. La botez, la cele mai multe cununii, la moarte, la marile sărbători, țăranul vine la biserică și dovedește simțimint religios.

Iată deci un simțimint ideal pe care îl găsim încă viu în inima țăranului și de care trebuie să apropiem școala din sat, dacă voim să-i dăm o putere sufletească așa încât țăranul din adevăratul lui interes să o îngrijească și să o susție. Dacă e așa, dacă găsim încă o vie realitate de simțimint religios în țărani, acesta trebuie întărit și trebuie îndreptat și spre întărirea învățămîntului. Atunci școala, școala care trebuie din ce în ce lătită, nu trebuie înstrăinată de biserică, și dacă prevedem mijloace pentru pregătirea învățătorilor laici numai după metoadele pedagogice moderne—și aceasta va rămînea partea principală a direcțiunii, trebuie însă în acelaș timp să alipim școala de Biserică, dând posibilitatea ca preotul, pedagogicește pregătit, să fie și învățător.

Aceeaș îngrijire ce trebuie să o poarte săteanul și comuna pentru biserică, va fi adusă să o poarte și pentru școală, și unde e un turn cu clopotul bisericii să fie un turnuleț cu clopotul școlii. Neaflând dar alt interes ideal în țăran, cu care să-l putem atrage spre școală, trebuie să ne întemeiem pe ceea ce găsim, pe simțimintul lui religios, și cu el împreună să deșteptăm și să întărim interesul pentru învățămînt. (Aplause).

Plecând de la acest punct de vedere, proiectul de lege cuprinde pentru școlile elementare două dispoziții în direcția indicată. Cea d'întâi este o manifestare accentuată de respectul cuvenit religiunii și bisericii noastre de stat din partea corpului didactic și a școlarii. Menținînd art. 73 din vechia lege, noul proiect adaugă la art. 60 obligațiunea pentru institutori ca și pentru învățători de a se duce duminicile și sărbătorile cu copii lor din școală la biserică, și școlarii să formeze, pe cât se va putea, corul bisericii. (Aplause).

Acum doi ani și jumătate, vara, într'o scurtă călă-

torie de inspecție ministerială, s'a întâmplat să fiu o Duminecă la Tirgu-Jiu. Intru cât sunt ministru al cultelor și fiind-că în țara noastră religiunea ortodoxă e religiunea statului, cred de datoria mea să mă duc și la biserică. Am fost și în acea Duminecă de la Tirgul-Jiu cu prefectul și cu câteva autorități. Erau puțini oameni în biserică, și puțini copii. Când am eșit noi din biserică (presupun că era cea principală din Tirgul-Jiu, așezată într'un maidan spre ulița principală) și când mergeam spre casa prefectului prin strada cea mare, am trecut pe dinaintea unei cafenele, și pe când noi veneam din biserică, eșeau din cafenea și ne salutau câți-va institutori ai școalelor de acolo. (Aplause).

I-am chemat la mine și le-am spus, tot așa liniștit, d-lor (căci aici este chestie de convingere, și veți vedea ce greu este astăzi convingerea față cu mulți institutori și învățători de ai noștri și ce opintiri trebuiesc făcute) și le-am spus: „d-lor, nu se cade! Sunteți învățători, sunt părinți aci, aveți și religiunea în programele d-v. de școală, fiți model pentru părinți; nu se cade să stați la cafenea când lumea ceailaltă merge la biserică, nu înstrăinați de școală simțimintul religios“. Și mi-a părut că m'au înțeles. M'am informat în urmă, că cel puțin în Tirgu-Jiu s'au îndreptat lucrurile, căci eu cred că este o îndreptare aceasta.

A! d-lor, și eu sunt cu totul de părerea principelui Grigorie Sturdza, când este vorba de cercetări științifice, când este vorba de învățămintul din școalele superioare. A avut dreptate principele Sturdza să revindice încontra d-lui Dimitrie Sturdza dreptul de discuție liberă a or-cărui sistem filosofic, drept pe care și eu îl revendic. Dar când este vorba de a întemeia pe un simțimint real lățirea școalei elementare, trebuie să iai lumea noastră așa cum o găsești, în starea actuală a evoluții și să fii fericit, dacă mai găsești printre oameni un element ideal, pe care să-l întrebuintezi pentru întemeierea culturai tale în toate direcțiile. (Aplause).

A doua dispoziție a proiectului de lege în senzul in-

dicat prevede (art. 305), ca învățătorii sătești să fie luați întâi din cei ce au absolvit școala normală specială, dar că în această școală să fie un curs de pedagogie așa întocmit, încât seminariștii cu 4 clase să-l poată urma și, odată pedagogicește pregătiți, când vor fi preoți, să poată fi și învățători în sat. Și aceasta conform exemplelor tipice din acele țări, unde s'a lățit învățămîntul în modul cel mai binefăcător. În Prusia, unde parohul protestant și școala merg mîna în mîna, unde parohul poate fi și învățător și unde chiar inspectia școalelor primare a putut fi dată Bisericei, obligativitatea instrucțiunii, întemeiată pe un simțimînt religios puternic, a putut deveni o realitate. Religiunea a contribuit la rezultatele de azi. După aceste exemple și în urma acestor reflecții am introdus în proiectul de lege modificările arătate.

Ați simțit, d-lor Senatori, nu mă îndoiesc, toată importanța acestei părți a discuției. Aici este vorba de o chestie de princip, și principiul proiectului guvernului este în luptă cu un princip contrar. Intre amîndouă este un abis, care le desparte. Și acum mă întorc la discursul onorab. d-lui Poni și mă întreb: ce poziție preciză ocupă discursul d-sale în această chestie capitală? Sau poate d-sa acopere toată discuția și așterne retorica peste abis?

Ca să vă dați seamă de toată gravitatea lucrului, trebuie să vă arăt mai întâi, ce spirit domnește în această privință într'o parte a corpului didactic, mai ales a celui din Iași, și apoi să vedem, ce spirit pare a reprezenta discursul d-lui Poni?

Acum, de când se discută acest proiect de lege în Senat, am primit din partea corpului institutorilor din Iași, un memoriu imprimat, în care își arată și ei câteva modificări. Trebuie să recunosc, vă voi cita pasagiul de la sfîrșit, că se exprimă cu perfectă bună-cuviință și cu o mare bună-voință pentru mine personal. Vă citesc partea finală:

„Rugăm pe șeful nostru și al instrucțiunii publice, „autor al acestui proiect, să bine-voiască a primi oma-

„giele noastre de recunoștință pentru perseverența ce
 „a desfășurat și desfășură în reformarea în mare parte
 „a legii, prin introducerea unor îmbunătățiri simți-
 „toare.“

Eu am fost fericit, să citesc aceste rinduri. Le mulțumesc de aci acestor institutori. Fiindcă, d-lor senatori, în materie de învățămînt, unde nu se lucrează cu forța materială, unde nu putem vorbi de o disciplină reglementară ca la miliție, unde nu avem a face cu un corp tehnic, unde avem a face numai cu inima și cu mintea oamenilor, cari *sufletește* trebuie să lucreze asupra copiilor, și prin urmare *sufletește* trebuie să fie și ei conduși spre direcțiunea în care este bine să lucreze: într'o asemenea parte a administrației publice trebuie mai ales să fie un raport reciproc de încredere între partea care dirige și partea care este dirigiată; și aceasta pe toată linia: între ministru și corpul profesoral, ca și între corpul profesoral și școlari și părinți. Numai așa se poate face buna creștere a noilor generații.

Este cu putință să vă închipuiți, — mă gândeam la ✓
 d. Sturdza, — ca un general comandant de armată, conștientios de altminteri și priceput, să vie și să zică: fiindcă ved atâtea defecte în instrucția și în disciplina ofițerilor și în disciplina soldaților, trebuie mai întai să'i îndreptez cu strășnicie, și sub acest cuvînt să verse atîta venin asupra lor în căț să revolteze corpul ofițeresc în contra sa; este cu putință, vă întreb, ca un asemenea comandant de armată să conducă pe acești ofițeri în răsboi și să le ceară isbînda? (Aplause). Sever? Da! Să îndreptezi? Da! Dar sever și îndreptător cu deșteptarea încrederii și entuziasmului corpului aceluia, cu care vrei să lucrezi! Aceasta este ✓
 ceea ce trebuie să facă un ministru. (Aplause).

Sunt dar fericit că 'mi arată încredere o parte a corpului profesoral din Iași. Am și eu încredere în partea cea bună a lor, și împreună simțind ce trebuie să facem, numai împreună vom putea merge înainte spre îndreptarea școliei. X

Dar acum să vedeți, care este cea d'întâi obiecțiune ce mi se face la proiectul de lege, în memoriul citat. Și dacă la vîrsta mea, căci am deja 51 ani, sunt destul de bătrîn ca să pot avea onoarea de a spune cuiva *părintește* observațiunile mele, atunci aș face de aci institutorilor din Iași părinteasca observare, că sunt pe o cale greșită asupra acestui punct și sper că, gîndindu-se mai bine la toată importanța materiei, vor reveni.

În art. 60 din proiectul meu se zice: „Dumineca și sîmbătorile cele mari toți școlarii se vor aduna dimineața la școală și se vor conduce la Biserică de director sau de câte un institutor. Pe cât se va putea, școlarii vor forma corul Bisericei.“

La aceasta întîmpină memoriul institutorilor din Iași: „Prin acest aliniat se cere prea mult de la institutori și învățători, dacă se obligă ca nici în zilele de sîmbători să nu aibă ziua întregă liberă pentru interese familiare și repaos, mai ales că școlarii cursului primar fiind cu mult mai mici decât cei din cursul secundar, când se înșumează la un loc din toate clasele, este cu greu a-i ține în o ordine completă așa cum trebuie să stea în biserică timp de două sau trei ore. Natura lor e sburdalnică și recreativă și de aceea în timpul prelegerilor s'a văzut necesitatea de a se prevedea în regulamentul școlar câte o recreație de 10 minute la fie-care oră. Cerem dar cu *insistență* ca de la art. 60 să se excludă aliniatul acesta, lăsând această datorie în sarcina părinților, iar Duminicile și sîmbătorile să fie depline zile recreative pentru institutorii și învățătorii oboșiți din timpul săptămînei“.

Așa dar, prima cerere ce mi-o fac institutorii din Iași în acel memoriu, este de a nu merge cu școlarii lor la biserică. Ce este aceasta? Ce însemnează acest simptom caracteristic, venind mai ales din partea institutorilor de la Iași?

Aici suntem datori să clarificăm situația cu toată preciziunea. În Iași este o puternică acțiune de idei

politice, manifestate de puțin timp în țara noastră; mă grăbesc a zice: o direcție politică contrară direcției noastre, avem a face cu un adversar din princip. Această direcție adversară este reprezentată printr'un foarte bun, după părerea mea cel mai bun jurnalist ce'l avem astăzi în țară, totodată un deputat marcant din opoziție, prin onor. d. George Panu. D. Panu posedă multe cunoștințe, scrie bine, este logic în modul d-sale de a cugeta și de a vorbi, iar convingerea d-sale se rezumă astăzi în ideile unei democrații radicale înaintate, la a căror realizare aspiră ca la un ideal al viitorului politic al acestei țări, idei pe cari de altminteri n'am acum să le discut în întregimea lor, idei pe cari le susține cu o mare desvoltare de talent și cu o strinsă înlănțuire, consecvente între ele. Ca o urmare a acestei democrații radicale, ca o aplicare a spiritului de politică pozitivă sau pozitivistă, este și împotrivirea în contra lățirii simțimentului religios și a influinței Bisericei în școală.

La discuțiile în comisiunea bugetară împotrivire în contra facultății teologice; la o discuție, ca aceasta, împotrivire în contra susținerii religiei ortodoxe într'o mai largă măsură pentru școalele primare; împotrivire ca preotul să fie învățător; împotrivire din princip, când este vorba să se dea mai multă autoritate Bisericei și să câștigăm anume Biserica în folosul școlii pentru săteni.

Nu știu și n'am să mă ocup în politica practică a generațiilor actuale, care va fi rezultatul evoluțiunii în viitor a Statelor europene și a Statului nostru. Chestiile sociologice sunt prea grele, și nici o explicație pe deplin asigurată nu se poate face astăzi. Dar ceea ce știu și de ce sunt convins, este, că pentru starea noastră de astăzi și în timpurile apreciabile ale activității noastre politice, acest radicalism democratic trebuie combătut ca ceva periculos și în orice caz prematur, și nu este mai mare greșală în politica practică decât ignorarea fazelor treptate, prin care trebuie să treacă evoluțiunea unui popor. Prin ur-

mare direcția d-lui Panu găsește în noi adversari hotărâți.

x D. Poni, pardon: d. Panu, — nu este deosebire mare după discursul d-lui Poni — d. Panu, în activitatea sa, cu zelul ce-l are pentru propaganda convingerilor sale (și în această privire mulți l-ar putea și ar trebui să-l imiteze, nu să adopte principiile sale, dar să-l imiteze în neobosita sa activitate de propagandă), d. Panu arată un interes foarte acut și este foarte abil în aceasta, la dezvoltarea școalelor, la tot ce privește instrucția. Se înțelege de la sine: un om, care în viitor își aruncă speranța, câtă să-și pregătească viitorul și în fragedele inteligențe ale școlărilor. Este dar foarte important pentru d-lui de a-și atrage simpatiile corpului profesoral; și în „*Lupta*“ veți găsi multe articole relative la școală, și pentru susținerea interesului material al corpului didactic, și pentru direcția intelectuală, în toate privirile. Această activitate a d-lui Panu a ajuns la rezultatul, că foaia d-sale este foarte răspândită între institutori, învățători și profesori, mai ales la Iași, și aceste începuturi de direcție radicală se lățesc pe zi ce merge, se infiltrează, astăzi își numără aderenți, d. Panu își celebrează prin banchete publice aniversare, și la aceste banchete asistă relativ mulți profesori. Bine face d. Panu, consecvent lucrează; așa trebuie să meargă înainte un propagator de idei politice. Dar și noi trebuie să combatem principiile acestei direcții și infiltrarea lor, cu toate mijloacele legale.

✓ Onor. d. Poni, ce răspunde la încercarea proiectului meu de a face ceea ce atâți oameni cuminte au dorit, au afirmat în trecut și în Cameră, a cerut-o și actualul președinte al Senatului: apropierea între biserică și școala din sate? Pentru a face aceasta cu puțință, proiectul admite, ca și seminariștii preoți cari au absolvit un curs de pedagogie, să fie învățători, și pentru a admite aceasta, am făcut o derogare la regula că în școlile normale pentru pregătirea de învățători să fie numai interni, și am permis tocmai ca la acel

curs de cel puțin un an de pedagogie specială să poată asista și cei cu 4 clase seminariale pe lângă cei cu 4 clase gimnaziale.

Ce întâmpină d. Poni în discursul d-sale? Relevă d-sa intenția evidentă a acestei părți a proiectului, sau învâluie tocmai această tendență? Eu voi dovedi învéluirea, voi dovedi floarea retorică, prin care acopere abisul de principii hotăritoare în această chestie.

D. Poni zice la pag. 210 a *Monitorului* — sunt așa de multe zise, d-lor Senatori, încât mi-am însemnat paginile atacurilor contra proiectului de lege ca să le regăsesc mai iute:

„Va să zică, pe lângă tinerii pe cari vor căpăta în școala normală atât instrucția generală apropiată, cât și practica pedagogică, cât și creșterea educativă, pot să fie institutori primari și tinerii cari și-au făcut tot învățămîntul și educația într'un gimnaziu, într'o școală or-unde.“

Cum „într'o școală or-unde?“ Nu într'o școală or-unde, ci numai în seminarul preoțesc.

Dar d. Poni revine încă odată asupra chestiei acesteia, cu aceeaș învéluire a principalei tendențe a proiectului:

După ce aprobă de altminteri școalele normale cu internate pentru prepararea învățătorilor, adaogă:

„Ceeace face însă pe de o parte, o strică pe de alta, prin dispoziția ce am citat, că or-ce tînăr care va fi terminat patru clase gimnaziale, or de unde ar fi el, or-ce moralitate ar fi avut el, poate să fie primit în școala normală ca extern, să asculte cursul de pedagogie și după aceea noi să'l considerăm că este bun de a'l trimite să învețe copii la țară. Sistem detestabil, d-lor, în contra căruia mă ridic din toate puterile mele.“

Cum? Or de unde ar fi un tînăr? Așa zice proiectul de lege? Este oare accentul proiectului pe cele 4 clase gimnaziale? Să vă citesc proiectul de lege ca să vedeți de ce este vorba.

Art. 305 — pag. 47 a raportului. — „Nu pot fi numiți învățători cu titlul provizoriu de cât:

- „1. Absolvenții unei școale normale;
- „2. Preoții cu certificat despre examenul din pedagogie și didactică prevăzut la art. 280 și 283;
- „3. Absolvenții a patru clase gimnaziale și cu certificatul examenului de pedagogie și didactică.“

Așa dar în prima linie seminariștii și în a doua linie absolvenții cu 4 clase gimnaziale.

De ce atunci în critica d-tale, d-le Poni, de ce imputi de două ori, că aduc pentru școala normală pregătitoare de învățători oameni de or-unde?

D. P. Poni. Absolvenți a patru clase gimnaziale, este exact.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice. Dar nu este exact „de or-unde“ și mai ales nu este exactă ascunderea, că în prima linie sunt preoții seminariști, onor. d-le Poni. Când proiectul de lege în prima linie are o asemenea tendință în orice caz importantă, un om competent în ale școalei, care nu vrea să acopere cu fraze retorice realitatea lucrurilor, poate să o critice, dar atunci pe față, să zică exact: preoții seminariști în prima linie, și oamenii de or-unde — cum zice d. Poni — în a doua linie. Căci sistemul de a învălui adevărul este detestabil, onor. d-le Poni. (Aplause). De două ori ați repetat acelaș lucru, și treceți sub tăcere tocmai partea cea mai principala? Foarte abil lucru ca oratorie, dar abilitatea merge până când o descoperi. (Ilaritate).

D. Poni mai zicea că trebuia să țin seamă dacă nu de ce s'a lucrat la noi în țară, de cel puțin de ce s'a lucrat în străinătate, și a citat ca exemplu ceea ce s'a lucrat în Franța. Citatul acesta este cel mai caracteristic pentru discursul d-lui Poni.

V'a vorbit despre școalele comunale din Franța, cum s'au cheltuit acolo milioane pentru învățămînt și cum Franța s'a decis să aplice principiul obligativității în toată realitatea lui. Iată cuvintele d-lui Poni:

„Francia se decide și ea în fine să aplice principiul

„obligativității. Legea relativă la această materie este promulgată la 1882, și prin măsurile luate printr'însa, se obțin, într'un timp atât de scurt, rezultate cari au impus admirația lumii întregi.“

Admirația lumii întregi pentru legea din 1882? Lumei întregi?! În sistemul de filosofie pozitivă al lui Auguste Comte, admirabilul resumător sintetic al științelor exacte, se dă un bun sfat pentru oamenii de știință: să nu întrebuițeze cuvîntul „Univers“, la noi: lume întreagă, fiindcă este confuz, prea puțin precis. Lumea întreagă a admirat legea franceză de la 1882, onor. d-le Poni? Știți, care este legea de la 1882? Legea lui Jules Ferry, al cărei accent principal era scoaterea religiei din școala elementară, laicizarea, neutralitatea religioasă a școalelor primare. Mișcarea puternică ce a iscat-o în Franța legea lui Ferry, este aruncarea Simbolului Credinței creștine, a imaginilor religiei creștine din școale. Aceasta este legea franceză din 1882. Este acea acțiune a democrației înclinată spre radicalism, care aducându-și aminte de vorba lui Gambetta: „*Le prêtre, voilà l'ennemi*“ (Preotul, iată dușmanul), a aplicat în școalele primare această vorbă și a izgonit preoțimea și religia din învățămîntul elementar.

Se contestă aceasta? Nu se poate contesta, este exact, am legea aci. Nu fraze, ci legea. Se zice în acea lege, că în toate școalele private este facultativ învățămîntul de religie, în școalele publice ale statului nu se mai dă de loc. Instructorii n'au să mai predea religia; cultul religios nu trebuie să mai fie în școalele statului, o zi pe săptămână se dă vacanță ca să și caute de religie părinții cu copii lor cum vor voi, căci școala este neutrală, ca să o frecventeze și ovrei, protestanți și necredincioși. Democrația pozitivistă trebuie să se arate indiferentă pentru religie. Aceasta este legea lui Jules Ferry de la 1882, onor. d. Poni.

D. Poni. Am vorbit relativ la obligativitatea învățămîntului. Aceasta este legea din 1886, despre care vorbiți d-v.

D. Maiorescu, ministrul cultelor și al instrucțiunii publice. Nu este exact.

Legea de la 1882 este aceasta. Nu sunteți bine informați. Legea din 1882, care a introdus obligativitatea, împreună cu isgonirea religiei, are următorul cuprins, pe care vi-l citesc din manualul oficial al institutorului francez et Chauvin:

„Loi du 28 Mars 1882. Cette loi, soutenue devant „les Chambres par M. Jules Ferry, consacre deux principes: la neutralité de l'école au point de vue confessionnel et l'obligation scolaire.

„L'instituteur n'est plus chargé du rôle de répétiteur dans l'enseignement religieux. Mais la loi prend „les précautions pour que les familles puissent facilement envoyer les enfants aux instructions religieuses „de leur culte. Les écoles chômeront, à cet effet, un „jour par semaine, en dehors du dimanche. L'enseignement religieux restera facultatif dans les écoles privées... Résumé: Consécration de deux principes, par „loi du 28 Mars 1882: Neutralité religieuse de l'école „et obligation scolaire.“

Religia este ștearsă din școalele publice, facultativă în cele private. Aceasta este partea esențială, cea mai caracteristică a legii din 1882.

Legea din 1882 — ne afirmă d. Poni — a făcut admirația a toată lumea. Este o regulă de metodă inductivă, adică a științelor exacte, de a nu se face generalizări pripite, de a nu se conchide pentru unul, două sau douăzeci cazuri la toate cazurile, de la un om, 2 oameni, 20 de oameni la „toată lumea“! D-ta o admiri fără îndoială, d-le Poni, legea din 1882, eu însă nu. Dar să ne întrebăm: o admiră alții competenți în ale școalelor? D. Sturdza nu este aci, d-lui care a invocat pe d. Poni ca sprijin pentru vederile d-niei-sale, dar sunt și alții care au fost în Germania, poate și în Anglia. Și ce alte state de cultură să pun alături de Franța pentru a vedea pretinsa admirație a lumii întregi, dacă nu Germania și Anglia? Știut este, că nu există școli primare în Prusia, care să nu fie puse sub

autoritatea preoților, nu există școli primare în sate, care să nu aibă învățămîntul religios ca un fundament de învățămînt, nu există școli în Anglia, unde să nu fie învățămîntul religios ca bază. Și prin urmare pot adăoga acum: nu pot exista între mii de pedagogi Englezi și Germani, decât excepții cu totul izolate, necunoscute în public, nu există în toată pedagogia oficială a Statelor Germaniei și a Angliei cineva, care să fi aprobat legea lui Jules Ferry din 1882, cu isgonirea învățămîntului religios din școale. (Aplause).

Toată lumea admiră legea lui Jules Ferry? O admiră d-ta, o admiră aderenții democrației radicale, o admiră pozitivistii, o admiră școala lui Gambetta, dar cea mai mare parte, pot zice unanimitatea pedagogilor din Anglittera și Germania se pot mira de ea, dar nu o pot admira.

Și cine a afirmat aici în Senat, că toată lumea a aprobat acea lege și s'a năpustit asupra mea că n'am ținut seamă de ea, a afirmat o inexactitate, și a învăluit adevărul. (Aplause prelungite).

Sedința Senatului de Joi, 14 Februarie

Domnilor senatori, un proiect de lege asupra învățămîntului unei țări trebuie să ție seamă de starea spiritelor acelei țări în momentul, în care se prezentă, și prin urmare firește s'au adus în discuția generală asupra proiectului de față elemente, cari caracterizează această stare a spiritelor și în privința cărora trebuie să ia o hotărîre proiectul de lege ca direcție de învățămînt.

S'a vorbit ast-fel — pentru a lega vorbirea de astăzi cu cea de ieri — de necesitatea mai simțită a disciplinei și a controlului. S'a exprimat de d-nul Sturdza teama că într'o parte a corpului profesoral este tendința, cum zicea d-sa, de a deveni stat în stat și de a face ca legea să fie mai mult în folosul lor de cât în al școalei. Mi-am permis eu a adăoga, în discuția relativă la obligativitate, necesitatea de a mai întemeia

școala din sate pe sentimentul religios al țaranului, și am atins un alt curent, un curent contrariu, care începe a se manifesta la noi, curentul democrației radicale. Ca un al patrulea element în discuție, de care trebuie să ținem seamă, voi mai adauga astăzi, când va fi vorba despre inamovibilitatea învățătorilor rurali, ceruta de d. Poni, unele rezultate caracteristice ale libertății presei și începuturile mișcării socialiste la noi în țară. Voi termina cu relevarea începerii industriei noastre, căreia trebuie să-i corespundă în învățămînt direcția spre școalele reale.

Din aceste puncte de vedere m'am încercat să răspund la atacurile aduse în contra proiectului meu de lege și voi continua și voi termina cu cele ce am de zis într'o discuție generală în contra interesantului discurs al onor. d-lui Poni. Discursul d-sale are pentru mine avantajul de a fi cel puțin imprimat cu textul său autentic în „Monitorul Oficial“, așa încât să nu fi silit a recurge numai la aducerea mea aminte, ca pentru celelalte discursuri; și mai are avantajul că toți câți au combătut proiectul, s'au referit anume la el; el este prin urmare cuiul discuției, de care este aninată între altele și concluzia discursului onor. d-lui Sturdza.

Am relevat de la început modul de discutare al d-lui Poni și în primele cuvinte vă ziceam, că d-sa prin propoziții generale sau, cum mă exprimam, prin frunze, prin flori de retorică, acopere abizurile cari despart divergențele de princip.

Se înțelege, d-lor senatori, că îndărătul unei propoziții generale se pot adăposti cele mai diferite tendențe și cele mai contrare cugetări individuale. Inșă atunci când ai a face cu un proiect de lege preciz, trebuie din diferitele posibile cugetări să te hotărăști pentru una sau pentru alta și să spui: aceasta este tendența ce o aprob, aceasta este tendența ce o combat. Așa se face politica clară și onestă, și fie-cine știe ce să aleagă și ce să respingă.

De aceea, în ședința de ieri, din primele cuvinte ale discursului d-lui Poni, cari vorbesc de legea cea rea de

1864 și de modificarea ei după 6 luni, am scos aceste cuvinte din generalitatea lor nehotărîtă și le-am adus la realitatea precisă, arătându-vă, cum cele 2 articole ale legii modificatoare, în loc să fie o îmbunătățire, erau o slăbire a legii din 64, era numai o modificare pentru sporirea vacanțelor și o altă modificare pentru trebuințele profesorilor de a avea și alte ocupații...

D. G. Mârzescu. Era necesară modificarea.

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, T. Maiorescu. Am trecut apoi la un obiect mai important al discuției, pentru care vă sunt recunoscător că m'ați urmărit cu toată atenția până la finalul ședinței de ieri, la obligativitatea învățămîntului, și v'am arătat că proiectul guvernului nu tinde la măsuri coercitive și se ferește de reglementări numai pe hârtie, ci voește să atragă în mod cât se poate de puternic buna dispoziție a sătenilor pentru școală. Căutând, pe ce simțiminte în această privință se poate rezema, proiectul găsește ca un izvor mai viu curgător în inima țărânului, simțimîntul religios și vrea să adăpostească școala din sat pe lângă biserică, făcînd să prospere amîndouă împreună. V'am cetit articolele din proiect, care cuprind această idee, mai ales pe acela, care admite la catedra din școala sătească pe preotul pedagogicește preparat, pe lângă învățătorul normalist și pe lângă gimnaziastul cu 4 clase. Aci era tendința principală a acestei modificări propuse la legea din 1864.

M'am ridicat în contra modului d-lui Poni de a combate această parte a proiectului, și i-am întămpinat: Intr'un proiect de modificare, în care accentul principal, cum ați văzut, stă în admiterea preoților la cursul de pedagogie pentru ca să poată fi învățători sătești, cum de relevă d-sa ca critică numai, de ce se admite și externi la școala normală cei cu 4 clase gimnaziale, și cum de trece sub tăcere, în cele două pasaje relative din discursul d-sale, tocmai partea principală și caracteristică a modificării, adică admiterea preoților-seminariști? Când se combat asemenea articole în amănunte neînsemnate, fără a se releva toc-

mai accentul principal, mă întreb: nu a înțeles d. Poni unde stă adevărata chestie? Sau a înțeles-o și n'a vrut s'o spue? Va să zică pe de o parte tace asupra acestui punct capital al proiectului; pe de alta ne trimite ca să luăm exemplu pentru lățirea obligativității de la legea franceză din 1882, legea lui Jules Ferry; dar nici aici nu arată tendența ei principală, adică alungarea religiei din școală, prin urmare o tendență diametral contrară la ceea ce vrea proiectul și vrea de sigur și majoritatea d-voastră. Ci a trebuit tot eu să vă arăt înțelesul principal și pentru noi inadmisibil al legii lui Jules Ferry. Căci pe când proiectul nostru de lege găsește ca izvor viu, ca dispoziție sufletească a țaranului nostru simțimentul religios pe care vrea să'l întrebuințeze în folosul școalei, legea lui Jules Ferry, căutând asemenea o puternică dispoziție sufletească în o parte a societății franceze de astăzi, se folosește din contră de ura democrației republicane în contra clericalismului.

Iata dar două mijloace de procedere cu totul opuse. Dar d. Poni nu se pronunță nici asupra unuia, nici asupra celuilalt. Atunci ce fel de discuție folositoare este aceasta, pe care o face d. Poni? Ce însemnează a spune că legea franceză de la 1882 a fost admirată de toată lumea fără a'i releva nota ei caracteristică?

Am fost dar dator pentru înțelesul precis al discuției, să înlătur vëlul de cuvinte, sub cari se ascundea realitatea, și să arăt, cine este adversar și cine este amic, și am trebuit după starea spiritelor la noi să pun această discuție în raport cu radicalismul d-lui Panu, care este un adversar hotărît al nostru și pe care trebuie să'l combatem în lăuntrul ideilor pe care se întemeiază Constituția noastră. (Apause).

D-lor, onor. d. Poni cred că în privința tendenței în favoarea întăririi sentimentului religios la noi poate fi de aceeaș părere cu proiectul de lege, pe care îl combate. Eu urmăresc ce se petrece relativ la școale, și am urmărit și discuția din consiliul general de instrucțiune de la Septembre 1890. O am aici într'un

număr al „Monitorului“, printre cărțile și actele, pe cari un amabil ușier al Senatului mi le aduce mereu de 12 zile pe această bancă. Prin urmare știu, că d. Poni a susținut în consiliul general că prescripțiile catechismului și „regulele și datoriile“ religiei să fie păstrate în programul învățămîntului elementar. O știu; dar o știu eu, o știu câțiva. Dar de unde rezultă aceasta din discursul d-sale? Eu n'am a face aci cu onor. d. Poni în afară din Senat, eu am a face cu combaterea din partea d-lui Poni a proiectului supus discuției generale a Senatului, și când vine d-sa aici în Senat și, fără a releva partea principală a tendinței unor articole propuse în proiect, le combate cu tot dinadinsul și aduce contra lor legea franceză din 1882, adecă tocmai antagonistul simțimentului religios, ce impresie poate să producă discursul d-sale în această parte a sa? Ce impresie? Vă pot dovedi, ce impresie! Vrea să zică, în fapt, în cugetul d-sale intim, poate că onor. d. Poni este un amic al acestei tendințe din proiectul de lege, dar nu o spune; combate proiectul fără a releva această parte care, după cât ați văzut, era de cea mai mare importanță și se cuvenea să nu fie trecut sub tăcere. Poate că d-sa este asemenea un adversar al radicalismului d-lui Panu în această privință, se poate. Dar poate mă voi fi înșelat eu acum asupra amicitiei d-sale pentru această tendință a proiectului de lege; dar s'a înșelat și d. Panu asupra inimicitiei d-sale în contra radicalismului democratic.

Onor. d. Panu, care este foarte abil redactor al *Luptei* și știe ce trebuie să convină lectorilor săi ca să lățească propaganda sa printre ei — și v'am arătat, că o lățește mai ales în corpul profesoral — d. Panu, care în jurnalul d-sale își publică de regulă numai discursurile sale de teorii și de propagandă și nu s'a pomenit să publice vre-odată discursurile altuia de păreri contrarie: publică, tocmai în zilele aceste, și în numărul de astăzi, fără nici o observare, fără nici o întimpinare, din tot ce s'a discutat aici în Senat, numai discursul d-lui Poni, și 'l publică pe prima pagină a

Luptei. Ii convine d-lui Panu să'l publice. Va să zică impresia ce a făcut discursul d-lui Poni asupra radicalilor, este că, sub generalitatea sa de fraze, prin care combate proiectul de lege cu arătata tendență, se pot adăposti și scopurile radicalismului.

Se înțelege acum, de ce am stărui de la început să dau la o parte perdeaoa de cuvinte, cu care onor. d. Poni a învăluit discuția, și să aduc la toată claritatea necesară direcția ideilor, care se exprimă prin proiectul de lege, pentru ca să știm, cine este amic și cine este adversar de principii.

D-lor senatori, trebuie să trec la o altă parte a discursului d-lui Poni, o parte numai specială, dar care este pusă tot în legătură cu școala normală pentru pregătirea de învățători. Este o mică parte, în care onor. d. Poni a fost foarte sever cu mine. Și, d-lor senatori, nu vă mirați, dacă un ministru, atacat în așa mod și cu astfel de procederi, răspunde și el cu toată energia convicției sale, și nu cereți blândețe la exprimarea ideilor într'o situație încordată, într'o luptă de principii și poate și de alte interese, care se petrece astăzi înaintea d-voastre. Onor. d. Poni se oprește la o dispoziție laterală, care putea fi lăsată mai bine pentru discuția pe articole, căci nu avea ce căuta într'o discuție generală, se oprește la un articol din proiect, în care se zice, că, pe când la școalele normale pentru institutorii urbani, este alipită o școală primară de aplicație, la școalele normale pentru învățătorii rurali nu e o școală de aplicație, ci se prevede numai că viitorii învățători să meargă la clasa I sau a II-a dintr'o școală urbană ca să-și dobândească deprinderea pedagogică în fața școlărilor. Aici observă d. Poni:

„Nici al treilea scop care să'l urmărească școala normală, nu este realizat pe deplin prin proiectul ce ni se prezintă. Am zis că în școala normală viitorii învățători trebuie să fie exercitați în profesia lor de învățători. Proiectul recunoaște că trebuie să fie o școală de aplicație pe lângă școala normală de institutori, însă nu recunoaște necesitatea unei asemenea

„școale tocmai la școala normală pentru învățători. „Am rămas uimit când am văzut lucrul acesta; pentru că or-cine s'a ocupat cu asemenea chestii, știe că modul de predare în școala rurală, unde unul și acelaș învățător are mai multe clase unite, este mult mai greu decât în școala urbană.“

Or-cine știe aceasta, și numai ministrul, care stă pe această bancă, nu știe nici atâta lucru! Am fost director de școală normală pentru pregătirea de învățători, am fost în sensul modern cel d'întâi director al unei asemenea școli dincolo de Milcov. Am fost în Germania anume ca să văd organizarea mai de aproape; căci acolo e țara clasică a acestor școli. Și tocmai eu să nu știu lucrul acesta pe care 'l știe „or-cine!“ Vă pare probabil?

Un mare critic, Lessing, dă următorul sfat pentru discuții: când ai a face cu un adversar — și se vede că eu sunt adversarul d-lui Poni, de și nu o știam înaintea discursului d-sale — când ai a face cu un adversar, care nu e tocmai prost (afară numai dacă d. Poni mă crede prost (ilaritate), căci atunci nu se aplică sfatul lui Lessing), și dacă în cele ce zice un asemenea adversar tu nu înțelegi ceva, gândește-te de 10 ori înainte de a conchide de la neînțelegerea ta la eroarea lui; căci poate el a înțeles bine și tu ești în eroare. Nu 'și-a zis oare onor. d. Poni că o asemenea materie, pe care o știe or-cine, trebuie să o știu și eu?

Dar motivul articolului din lege este de administrație practică și de bun simț. Școalele normale pentru pregătirea de învățători sunt mai toate situate în oraș, la noi ca pretutindeni. D. Sturdza a propus să se strămute de aci din București la Câmpu-Lung, într'un oraș mai mic, dar tot într'un oraș. Căci într'un sat nu poți avea corpul profesoral și aparatul de cultură necesar pentru o școală normală. La o școală normală pentru institutorii urbani poți atașa, și e bine să se atașeze, o școală primară de aplicație cu cele 4 clase urbane, pe care le țin internii ce se pregătesc

pentru a fi institutori. E chiar o școală model. Dar la o școală normală pentru pregătirea învățătorilor rurali, ce școală de aplicație să se deschidă în orașe? O școală rurală cu 5 clase și cu 5 ani de elevi îngheșuiți într'o singură sală și cu un singur învățător, precum este or-ce școală rurală? Dar care copil de orașean îți va veni la o asemenea școală ca să stea 5 ani în loc de 4, să aibă un singur învățător în loc de 4 și o singură sală pentru toate clasele, când are în acelaș oraș școala lui urbană cu 4 ani, cu 4 clase și cu 4 institutori?

E imposibil de a găsi pentru o școală de aplicație de formă rurală într'o comună urbană școlari orașeni, cari să o frecenteze. Și de aceea deprinderea candidaților cu această formă de școală se face chiar în-lăuntru școlii normale — mai ales după sistemul lui Goltz — între viitorii învățători, ei între ei, pentru ca să se deprindă cu mecanismul acestei împărțiri în 5 ani la o singură sală. Iată simpla explicare a acestui articol, care a uimit pe onor. d. Poni.

Dar să trecem la chestii mai importante pentru discuția generală. Pentru recrutarea învățătorilor rurali proiectul de lege admite că pot fi învățători rurali: normaliștii pregătiți ad-hoc, preoții cu curs de pedagogie, și cei cu 4 clase gimnaziale cu acelaș curs de pedagogie, și aceasta pentru ca să nu ne lipsească numărul trebuincios de oameni mai bine pregătiți, dacă vom avea fericirea să vedem că se lățește obligativitatea învățămîntului cum o dorim. Pentru numirea de învățători proiectul nu propune concursul ca până acum, ci dă atestatelor absolutorii de la școlile normale pentru prepararea învățătorilor, valoarea hotărîtoare. Căci aceste atestate se eliberează de cei, cari în timp de 4 ani de zile ca regula au avut ocazia să cunoască pe fiecare candidat, atestatele poartă un număr de clasificare după valoare și merit, și cei ce au asemenea atestat pot fi numiți la locul vacant publicat, adresându-se mai întâi cu cererea lor la revizorul școlar. Și aci, după cea mai minuțioasă discuție

cu atâția revizori și atâția învățători și cu unii membri din consiliul permanent, s'a formulat un articol care a căutat să dea toate garanțiile posibile de dreptate. Revizorul este numai organul administrativ intermediar însărcinat de a aduna și a clasa cererile. Și adunarea acestor hârtii s'a detașat de la minister pentru a se lăsa timp funcționarilor centrali ca să se ocupe cu alte lucrări serioase. E o mică decentralizare administrativă.

Revizorul adună cererile însoțite de atestatul școlii normale cu numărul valorii și meritul candidatului; și ca să nu fie posibil vre-un abuz, însemnează atestatul, îl trece în copie într'un registru și apoi îl dă înapoi candidatului, ca acesta să se poată plânga cu temei la minister, dacă cum-va l-a omis revizorul dintre aspiranți. După aceea revizorul alcătuește lista tuturilor petiționarilor, trece în ea atestatele lor cu numărul de merit și propune, conform meritului ast-fel constat, cine să ocupe catedrele vacante. Ministerul examinează în consiliul permanent, decide și publică decizia prin „Monitor“, cu avizul dat de revizor, cu numărul de merit al atestatelor, cu numele acelor cari au fost înscriși ca aspiranți, pentru ca în acest chip să poată controla toată lumea interesată dreptatea acestei proceduri și decizii și ca să nu se facă abuzuri.

Onor. d. Poni primește să nu mai fie concurs ca până acum, însă în contra ce a găsit să facă obiecțiuni? Am auzit aceeași obiecțiune în Cameră de la onor. d. Dobrescu, Constantin-Constantin. (Ilaritate). Se zice în proiect, că revizorul, când va trimite la minister raportul său cu lista tuturilor aspiranților și cu subsemnarea meritului certificatelor lor normale, va fi în drept să însoțească propunerile sale și de alte „observări“ ale sale asupra aspiranților. Aceasta revoltă pe d. Poni, dar e o simplă măsură de control necesară și salutară, cu care s'ar uni d. Sturdza. Pentru ce se ridică d. Poni în contra dreptului revizorului ca să însoțească lista aspiranților cu observările sale? Cum se poate ca un om, în materie de administrație

practică — lasă teoria după catedră — să tăgăduiască revizorului dreptul și datoria de a face observări. Dar ce? Numai certificatele de școală să dea dreptul exclusiv de a fi învățător? Dar să vă dau câte-va cazuri, din cari veți înțelege îndată necesitatea oare-cum elementară a acestui drept de observații. S'a întâmplat și sunt cazuri relativ multe, s'a întâmplat, — dar nu odată, sunt până acum mai multe rapoarte — ca să se arate ministerului că sunt în unele școli învățători epileptici. Înțelegeți grozăvia de pericol de a pune un asemenea om în fața copiilor cu o infirmitate, care este așa de ușor de comunicat în acea stare fragedă a copilăriei! Și revizorul să nu poată face observații pe lângă certificatul de școală? Dar se mai poate ca acela care are certificatul, de altminteri bun cât pentru învățătură — ne cita onor. d. Sturdza un caz chiar de la un profesor de liceu, — să aibă acum darul beției. Să fiu eu, ministru, oprit de a cere observațiile personale ale revizorului? Acesta este controlul practic ce-l vrea d. Poni? Cum se nemerește cu d. Sturdza? Dar poate că un aspirant este în ceartă și în vrajbă cu toată comuna, unde vrea să fie învățător! Dar poate că sunt aspiranți localnici, cu familia și cu casa din o anume comună și atunci ar fi poate bine să fie acolo învățători; une-ori ar fi poate rău, după împrejurări, și revizorul să nu poată face cea mai mică observare? Este ciudat lucrul acesta.

A! dar poate revizorul să facă observări de alt gen? Se poate. Poate să-mi zică, că este un fel de răsvrătitor al comunei? Se poate. Și bine va face revizorul să-mi facă și această observare. Și aci este iarăș o chestie de princip de control, pe care să-mi dați voe să o leg cu altă parte a discursului d-lui Poni, cu chestia inamovibilității învățătorului în sate.

D. Poni care, precum vedeți, se ridică și în contra acestei slabe încercări de control cu dreptul revizorului de a-mi trimite observări, d. Poni mai cere încă (și aci îl ved iarăș în contrazicere cu tendențele domnului Sturdza) ca inamovibilitatea să se întindă și la

învățătorii rurali, — pe când proiectul vrea să lase încă învățătorii rurali sub un control mai energic și mai imediat al guvernului.

Da, proiectul guvernului nu admite încă inamovibilitatea învățătorilor sătești. Dar pentru ce? Pentru că învățătorul sătesc este, cum o știți și cum rezultă din cele ce am arătat eri, unul din factorii chemați a insufla, prin felul de a se purta, acea iubire pentru școala elementară din sat, care să fie unul din adevăratele mijloace de susținere și de lățire a învățături în poporul nostru de jos.

Cu toate acestea, învățătorii pentru sate sunt cei mai numeroși membri ai corpului didactic, se cer astăzi de la 2000 la 3000, și când se va realiza obligativitatea, 5000 sau 6000 vor fi necesari la noi. Va să zică, cel mai numeros aparat de oameni cu minte se cer pentru învățămîntul de la țară, și ei au cea mai delicată misiune, aceea de a deștepta odată, de a scoate săteanul din acea stagnațiune în care se află, însă numai prin școală și prin ale școlii, cărora dar trebuie să se consacre exclusiv. Chestia cea mare, care unor rătăciți din ei le pare mică, este să deștepte interesul țaranului, prin citire și scriere, prin aritmetică, prin cunoașterea geografiei și a istoriei țării, prin purtarea lor ca oameni devotați numai școlii, și când aceasta o vor îndeplini, au îndeplinit un mare progres, și-au îndeplinit toată chemarea! Dar sunt din păcate lucruri mai ademenitoare pentru mulți din ei. Această misiune de cea mai mare importanță, adevădată de a fi oamenii școlii elementare și nimica alta, precum nici nu au timp și puteri să mai fie alta, dacă au zelul trebuincis pentru ale școlii, le pare unora prea modestă. Este mult mai briliantă și atrăgătoare ocuparea superficială cu alte interese, așa de puțin precizate ca rezultat final în mișcarea socială de astăzi, cu starea politică a țaranului, cu chestia pămîntului țaranului față cu proprietarul, cu activitatea electorală, cu „drepturile imprescriptibile“ ale țaranului și alte asemenea chestii mai picante. Față cu această situație să ne în-

trebăm: este prudent ca legea învățămîntului să prevadă în acest moment inamovibilitatea numeroșilor învățători sătești? Și vă rog, d-lor Senatori, să discutăm chestia această, care este nu numai importantă, ci și de oarecare gravitate, cu toată luarea aminte, dar și în modul cel mai cumpătat, fără idei preconcepute de partid, or din ce partid am fi.

Când vorbea d. Sturdza acum 8 zile, că noi trebuie să ridicăm școala noastră imediat la nivelul culturai occidentale, mie 'mi părea această vorbă o mare utopie! Căci nu se poate ridica numai o parte a administrației într'un stat, ea izolată, la un nivel cultural mult mai mare, la care nu a ajuns întreg statul, din care acel resort face parte. (Aplause). Nu se poate ridica școala mult mai sus de cât e justiția, armata, funcționarii, miniștrii, deputații, senatorii, noi toți în mijlocia noastră. Toate acestea sunt relative și stau într'o proporție sigură, oare-cum fatală, unele cu altele. Și cum să putem ajunge a ridica la noi în țară tocmai școală, tocmai corpul didactic deodată la nivelul culturai occidentale, d. e. al Germaniei, la care se gândește d. Sturdza, cu instrucția ei, cu ordinea ei de stat, cu disciplina ei? După care lege? În urma căror reflecții? — Dar ia să vă aduc în desbaterea acestei idei numai un singur element, libertatea desăvîrșită a presei la noi în țară.

În Prusia, la care se referea și d. Poni cât pentru buna preparare a învățătorilor sătești și pentru răspîndirea îndeplinită a instrucțiunii primare, chiar în Prusia cu o cultură înaintată încă de sute de ani, cu acea administrație energetică și solidă, cu acea armată bine instruită și disciplinată, a cărei funcționare a făcut admirația... tuturilor militarilor, dacă nu a lunei întregi; în această Prusie dar, unde statul s'ar fi putut considera mai asigurat în privința a mai multor libertăți, nu este libertatea presei așa de întinsă, precum este la noi, nu se pomenește această desvoltare, acest grad al libertății, îmi permiteți a zice: această licență a presei, care este la noi.

Și în România, un stat tânăr, în care disciplina, regula administrativă, raporturile între diferitele ramuri ale vieții publice și sociale nu sunt încă întărite, care este departe de a fi consolidat, precum este energic consolidat statul Prusian, unde avem chiar și în armată așa idei largi de disciplină în cât putem vedea un general activ, care scrie și combate ideile guvernului în foi publice, în foaia autorizată a unui mare partid, a partidului național-liberal — dacă s'ar întâmpla așa ceva în Prusia, s'ar năruî statul Prusian de mirare! (Aplause) — : în România dar, unde este așa de puțină disciplină în spiritul public chiar pentru partea cea relativ mai disciplinată, pentru miliție: ne găsim cu o libertate a presei mai întinsă, mai dezvoltată, mai întrebuințată decât în Prusia.

Ce însemnează aceasta, ce efect poate avea aceasta pentru chestia ce o discutăm aici? D-lor, nu este acum vorba de binele sau răul libertății presei în general. Și de aceea ziceam, că trebuie să discutăm fără idei preconceptione, fără or-ce spirit de partid. Este evident, că este o grea problemă să prevezi, ce va eși dintr'o societate, în care toate pasiunile și toate ideile câte le poți avea, toate știrile și toate născocirile, noutăți adevărate și noutăți false, opinii bune și opinii rele, laude și calomnii, de regulă mai multe calomnii decât laude, mai multe erori decât adevăruri, sunt răspândite prin jurnale și se vînd în toate locurile, și pe strade și la tribunale și la gări și la chioșcuri, și se cumpără și de învățători și de școlari, eftin, eftin de tot, cu 10 bani și chiar cu 5 bani! Ce rezultat va avea această agitare din toate părțile, în toate sensurile? Se va produce cu toate aceste o evoluție a spiritelor, care să fie sănătoasă? Eacă o problemă, eacă o întrebare, la care este greu să dai un răspuns și în privinta căreia nu'ți rămâne pentru moment decât observarea încordată a celor ce se petrec, fără a te pripî cu judecata definitivă. În or-ce caz însă Constituția noastră a dat această largă dezvoltare și a crezut că va eși ceva folositor și din aceasta aproape abso-

lută libertate a presei. Poate va eși ceva folositor, poate nu.

Dar nu de aceasta ne este vorba astăzi. Eu am atins chestia numai, fiindcă stă în oare-care legătură cu discuția noastră. Și acum să ne întrebăm: ce rezultat trebuie să aibă libertatea presei noastre asupra învățătorilor, asupra școlărilor, asupra profesorilor, cărorora le cerem deodată disciplină occidentală? În Prusia, unde vă ziceam că nu este această libertate a presei, au cu toate acestea învățătorii atâtea cărți, așa bogată literatură, atâtea lecturi folositoare, care le vin vrând nevrând din toate părțile și în mod ușor accesibil, așa încât pentru tot timpul lor liber au cu ce să și hrănească mintea. Unde este un învățător prusian, dar ce un învățător? unde este casă de țăran prusian, unde să nu găsești biblia lui protestantă și calendarul cu povești morale și instrucții folositoare, și să nu găsești chiar ceva literatură, descrieri populare, o istorie a lui Christof Schmidt, o poezie, o dramă a lui Schiller, adesea ori și una și alta? Unde este învățător în Germania, care să nu aibă fie *Brehm* „viața animalelor“, fie vre-o altă carte de știință naturală, vre-o descriere despre călătoriile din urmă, Stanley, Emin Pașa, vre-o revistă pedagogică? Toate acestea sunt citite acolo, sunt răspândite, sunt gustate, este o întreagă lume literară și de literatură sănătoasă introdusă printre acești învățători!... La noi? Sărăcie absolută de mișcare literară (aplause), nimic care să umple golul, nici un izvor care să stâmpere setea de lectură a acestor oameni, cari au învățat marele lucru „a ceti“ și fac acum și pe alții să citească! Iată sărăcia, iată goliciunea intelectuală în acest moment de evoluțiune al societății noastre! Se va îndrepta fără îndoială lucrul în viitor, dar așa este astăzi. Și în această totală lipsă de hrană a minții și a inimei se vând cu 5 și cu 10 bani foi de acestea impimate negru pe alb, și aceasta este singura literatură și lectură răspândită în întreaga populație. Prusia cu hrana ei sufletească din toate părțile, se pare că

ar fi putut da sbor liber întregii libertăți a presei, dar nu l-a dat. Și noi, în această mizerie literară, am dat sbor liber tătutorilor părerilor, fie adevărate, fie neadevărate, fie sănătoase, fie nesănătoase!

La noi dar, dacă este să se menție în această extraordinară și interesantă mișcare a spiritelor, un simbul măcar de ordine încheșată, dacă este ca Statul, cu toate acestea Stat monarhic și constituțional, să poată începe a se organiza și a se întări: înțelegeți că trebuie, mai mult chiar decât în Germania, să fie oare-care control posibil asupra unor agitări, cari se pot introduce în învățătorii sătești în afară de scopurile școlii și prin învățătorii sătești se pot lăți în mulțimea nepricepută. Dacă chiar în Prusia învățătorul sătesc este amovibil și atirună de la controlul disciplinar al guvernului, acolo unde sunt luate atâtea măsuri în contra pericolelor sociale, voiți ca la noi să' l facem de îndată inamovibil?

Să nu uităm, d-lor senatori, adevăratul interes al școlii populare la noi în acest moment, greutatea, despre care v'am vorbit, de a răspândi învățămîntul elementar prin sate, necesitatea ce se impune de a atrage pe cât se va putea mai mult inimile oamenilor spre școală. Mai ales în acest moment al vieții noastre publice este o neapărată cerință, ca învățătorii sătești să aibă o așa purtare, un așa zel, o așa consacrare a tot timpului lor la școală, în cât să atragă ei, prin a lor iubire dovedită de școală, pe toți locuitorii spre deșteptarea minții lor. Mai este ceva de dorit: învățătorul trebuie să atragă și simpatiile marilor proprietari de pe lângă școala satului. Ce bine ar fi pentru școala elementară, dacă am putea redeștepta interesul general, cum era înainte vreme, acum 30, 40 de ani, la prosperitatea școlilor! Toți împreună când ne vom pune, d'abia vom urni situația aceasta cu un pas hotărît mai departe!

Va să zică, toată activitatea, toată ținta acestui om, pe care l-am pus acolo ca învățător în școala rurală, trebuie să fie aci îndreptată, și or-ce înrîurire, care

l-ar abate de la această anume misiune de cultură, care ar introduce în capul lui lucruri în aparență mai interesante și mai picante, dar confuze și agitatoare și desbinătoare, trebuie evitată din toate puterile. Apoi dacă ați ști — și se vede că nu o știu onor. d. Poni — starea administrativă în această privință, cum rezultă din actele ministerului! Dacă ați ști scrisorile, raporturile revizorilor, numărul reclamațiilor, cari sunt în dosare în privința, de exemplu, a mișcării socialiste care a prins și printre mulți învățători; dacă ați avea d-voastră, cum le am eu înaintea ochilor, plângerile proprietarilor cari spun că învățătorul cutare și învățătorul cutare, cu ocazia alegerilor comunale, spune sătenilor că pământurile proprietarului au să le împărțească ei între ei: ați mai avea curagiul să propuneți inamovibilitatea învățătorilor? Sau ați crede că în starea de față este necesar să se dea guvernului putința unei represiuni imediate și sigure a tot ce este abatere de la misiunea proprie a învățătorului, așa cum am indicat-o mai înainte, a tot ce este agitare a spiritelor în afară de interesul școlii? Proiectul guvernului se pronunță pentru acest control energetic, și cred că prin aceasta asigurăm mai bine și mersul regulat al școlii și împrietenirea oamenilor cu propășirea învățămîntului.

Dar onor. d. Poni ne mai aduce o obiecție, care merită să fie discutată, am văzut-o chiar însoțită de aplausele unora din d-voastre. D-sa zice: A! dar o să faceți din corpul învățătorilor, care este numeros, agenți electorali, puși la îndemâna revizorilor în timp de alegeri! Să examinăm și această chestie. D-lor senatori, din exemplele citate în această lungă discuție generală ați văzut, că multe se pot întâmpla în acest stat constituțional numit România, multe și extraordinare lucruri! și dacă mă întrebați: este posibil ca să fie un ministru așa de nechibzuit în cât să vrea el, pe când toată tendința oamenilor cuminte este de a feri învățătorii sătești de agitățile politice, să vrea tocmai el să facă din învățători cu ajutorul revizorilor

școlari, niște agenți electorali? eu trebuie să răspund: de posibil este posibil. Roata constituțională se învârtițe foarte iute și sistemul nostru consumă mulți miniștri; mulți miniștri și tot felul de miniștri s'au strecurat și se vor mai strecura pe această bancă. La or-ce asemenea măsură ce o propune un proiect de lege, este o posibilitate pentru și o posibilitate contra. Când s'ar realiza vre-odată ceea ce spunea onor. d. Boerescu, adecă să se formeze opinia generală, unanimă, asupra vre-unei chestii politice, ar fi admirabil. Dar nu este nici o chestie a vieței fără de contro-versă.

Așa fiind, nu ne rămâne decât să examinăm, ce este mai probabil, ce este mai sigur. Eu cred, că este mult mai probabil că, prin simțimântul firesc de conservare a statului, veți găsi mai curând miniștri cari să continue a zice, cum au zis deja cei mai mulți, corpului învățătorilor din sate: nu vreau agitație politică din partea învățătorilor. Este mult mai probabilă această siguranță decât întimplarea să dăm peste miniștri agitatori ai învățătorilor din sate.

Dar or-cum ar fi, mai rămâne o altă întrebare. Oare, măsura ce o propune onor. d. Poni ne asigură mai bine? Dacă de teamă ca să nu facem din învățători agenți electorali în favoarea guvernului (nu s'a prea întimplat aceasta, d-lor senatori, și chiar dacă din nefericire un ministru ar fi voit să încerce acest lucru, nu i-a prea isbutit), vom da învățătorilor inamovibilitatea, vor înceta ei de a fi agitatori? Ce? Invățătorul, făcându'l astăzi independent de revizor și de acțiunea imediată a ministrului, după starea spiritelor lor de astăzi, sunteți siguri că ar înceta agitațiile politice? Le-ar începe imediat și le-ar întinde pe toată linia, și mai toate ar fi îndreptate direct și regulat în contra autorităților, în contra ordinei.

Și făcând abstracție de coprinsul ideilor politice, o asemenea agitare, după cele zise mai nainte, ar împedece or-ce bună întemeiere, or-ce propășire a școalelor sătești, ațîțind ura și discordia între oameni, între pro-

prietari și săteni, între săteni ei între ei. Răsvrățitorii mai ales de prin comunele rurale, care umblă după partide și după idei politice, cum devin din ce în ce mai numeroși, aceștia trebuie să fie împedicați în încercările lor, și pentru aceasta vă rog să înarmați guvernul cu măsura cea mai energică și imediată pentru a'și putea îndeplini această datorie elementară a oamenilor de Stat. Și ceea ce este mai grav, între unii din acești învățători este înrădăcinată convingerea, că ei sunt chemați a reforma politica satului, că ei au datoria și misiunea de a explica sătenilor drepturile lor politice și cum stau cu chestia împărțirii pământurilor și cu chestia socială, și ei au această convingere de bună credință.

Era la Iași nn asemenea membru al corpului didactic, cu propagandă socialistă, și eu l-am stramutat disciplinar în Dobrogea, unde nu era așa pericol: mi s'a părut că asupra Turcilor din Dobrogea vor avea puțin efect ideile socialismului modern. (Ilaritate). În orice caz revizorul școlar era înștiințat ca să-l privigeze. Am primit o scrisoare de la acel institutor, care dealtminteri se arată a fi om inteligent și de bună credință, în care îmi spune: da, domnule ministru, sunt socialist din convingerea mea că acesta este binele țării, și am dreptul ca cetățean să lucrez conform convingerilor mele; și măsura d-tale disciplinară în contra mea este dar arbitrară și te rog să o revoci. (Ilaritate). Păstrez scrisoarea, îmi pare rău că n'am avut timp să'i răspund — căci nu prea are timp un ministru să răspundă la toate scrisorile — poate va ceti răspunsul meu acum în aceste debateri.

Eu cred că este o profundă eroare nu numai a acelui institutor, dar și a altora și a multor profesori, o profundă eroare în privința exercitării libertății politice, libertății ideilor garantată de Constituția noastră. Până unde poate să meargă un învățător, un profesor cu manifestarea sau realizarea convingerilor sale politice față cu misiunea lui de învățător și de profesor?

Învățătorul și profesorul, în funcția statului, retri-

buit de Stat, este un funcționar al Statului. Aici sunt de acord cu onor. d. Sturdza. Invățătorul, profesorul are de la statul monarhic-constituțional — cum este al nostru — misiunea încredințată, conform unei legi speciale a acestui stat, să facă învățământul în școale conform programului alcătuit prin o lege a statului pentru aceasta. Acest stat monarhic-constituțional votează anual bugetul și i dă leafa lui din bugetul astfel înființat. Nu se poate, și este o eroare și o falșă interpretare a liberalismului, ca funcționarul în funcție fiind, să și respândească și să caute a și realiza în fapt niște idei, care ar fi resturnătoare pentru această ordine constitutivă a statului, în virtutea căreia el este funcționar și și primește salariul său de la stat. Libertatea și libera expresie a tuturilor convingerilor, aceasta este reclamată de toate spiritele mai înaintate; dar nu i-a trecut prin cap, de exemplu, celui mai înaintat, celui mai liberal cugetător politic al înaintatei Anglii, lui John Stuart Mill, ca să reclame altceva decât libertatea individuală de a și exprima cineva liber convingerile sale ca om privat. „*Individul în contra Statului*“, zice și Herbert Spencer. Dar n'a trecut prin capul lui John Stuart Mill, n'a trecut prin mintea lui Spencer ca să reclame libertatea *funcționarului Statului și profesorului Statului* da a vorbi în contra fundamentalei ordine de stat, în virtutea căreia funcționează și el. (Aplause). Libertatea funcționarului de a ataca prin agitare pe față orice guvern, d'a lua pe de o parte din bugetul Statului monarhic leafă pentru existența lui, și pe de altă parte cu această leafă a combate d. e. fundamentul Statului modern, această absurditate n'a trecut prin capul nici unui adevărat cugetător!

Este dar o profundă eroare a acelor care cred, că în virtutea libertății pot fi și funcționari și agitatori socialiști sau radicali. Aceștia n'au decât să și dea demisia și apoi să agite cum pot în limitele legilor existente. În statul nostru, unde este libertatea cea mai mare, unde este libertatea presei întregi, libertatea publicațiilor întregă, libertatea ideilor întregă, poate să și

desvolte or-cine toate ideile sale în presă, în cărți, în intruniri, aceasta da. Dar dacă se vede împins să lucreze pentru idei excentrice, să înceteze de a fi funcționar și să nu cumuleze autoritatea ce i-o dă statul ca funcționar (aplaude) cu agitarea în favoarea unor idei particulare ale lui, care ar fi în contra ordinii de stat.

x De aceea, d-lor senatori, cred că, în starea de astăzi — și nu putem să facem un proiect de lege decât în starea noastră socială de astăzi — să nu primiți idea onor. d. Poni de a da inamovibilitatea învățătorilor, ci să adoptați propunerea mai asigurătoare pentru mersul bun al școlii, ca să rămână încă învățătorii sub controlul imediat al guvernului. Căci este prea delicată și importantă misiunea învățătorului în mijlocul sătenilor, misiunea de a atrage pe toți spre lumina blândă a învățături și nu spre cearta pasionată a divergențelor politice de astăzi. (Aplause).

x D-lor senatori, îmi mai rămâne să relevez, ca importantă în această discuție generală, partea privitoare la gimnaziile reale, în deosebire de cele clasice; voi mai atinge pe scurt partea privitoare la cadrul general al administrației, și voi termina acest prea lung discurs. Cred că, după cele ce am arătat și puținele ce voi mai adăoga, am dat din parte-mi lămuririle necesare asupra direcției proiectului de lege în desbatere.

Chestia gimnaziilor reale trebuie luată și ea în legătură cu toată starea de astăzi a societății noastre; și dacă pentru școlile din sate a trebuit să o accentuăm, pentru a ne da seamă ce este mai cu minte să facem, cu atât mai mult trebuie să o considerăm când este vorba de acea direcție nouă, ce vrea să o introducă școala reală în învățămîntul nostru secundar. Am încercat a înființa, încă de când eram ministru la 1875, gimnaziile reale, atunci deocamdată prin mijloace bugetare; au rămas numai cu patru clase. Deabia acum doi ani am putut deschide o a cincea și apoi o a șasea clasă la Brăila. Acum trebuie legiferare în această materie, că să știe elevii absolvenți, ce drum să ia: unii

să poată intra la școala de poduri și șosele, la facultatea de științe și la facultatea de medicină, alții — și după intenția proiectului cei mai mulți — să se apuce de carierele practice.

D-lor senatori, când la 1875 am înființat bugetar gimnaziile reale, am făcut-o fiind seamă de o acțiune economică importantă, care atunci pentru prima oară se arată de un guvern al țării: pe atunci se negocia convenția comercială cu Austro-Ungaria. Și înțelegeți, că atenția guvernului, din care făceam și eu parte, precum și atenția publicului era atrasă spre această mare chestie economică. Și administrația generală a învățământului trebuia să fie în parte inspirată de această atmosferă. Guvernul se încerca pentru prima oară a obține un tarif, care să aibă puțință de a încuraja industria noastră născândă, și a obține în acelaș timp și libera trecere în țara vecină a cerealelor și a vitelor. Acea tendență de la 1875 acum s'a accentuat, s'a întărit, și astăzi a devenit o chestie capitală pentru statul nostru. Căci România, până mai când era o țară aproape exclusiv agricolă, a început să'și desvolte o industrie națională pentru a'și spori, a'și îndoi și întreii avuția națională, cu care să poată suporta sarcina ce'i impune cultura modernă și misiunea sa de stat regenerat. Și de geaba am vorbi de progresul nostru în viitor, dacă nu ne vom gădi la mijloacele cu care să'l plătim! Vă mărturisesc, că din acest punct de vedere — fie zis în treacăt — mi s'a părut o utopie iluzionară, graba ce puneă onor. d. Poni pentru clădirea atâtor locale de școale cu atâtea milioane. Dar eu nici nu mă opresc la această chestie, fiind-că edificie școalelor trebuie să facă și au făcut pretutindeni obiectul unei legi deosebite, nu au ce căuta într'o lege de organizare a învățământului, și prin urmare nici nu trebuiau aduse de onor. d. Poni în această discuție.

Așa dar gimnaziile și liceele reale sunt chemate să răspundă din partea instrucției publice la această nouă trebuință economică a statului nostru, în limitele în care o lege școlară poate îndestula sau poate întări

o asemenea trebuință. În orice caz este vorba aici de o întreagă și cât se poate de puternică direcție de spirit pe care avem datoria să o introducem într-o parte însemnată a tinerimii noastre studioase.

Ce aveam până acum în învățămîntul secundar conform legii din 1864, nu răspundea de loc acestei nouă trebuințe. Aveam numai câte-va școli profesionale și câte-va școli de comerț, fără mult folos. Căci pentru o mai departe dezvoltare a comerțului se cere tocmai o industrie mai dezvoltată. Ear pentru vechiul nostru comerț de vite și de grâne se putea face socoteală și mai simplă, fără atîta teorie de carte. Aceste școli nu au avut și nu au putut avea nici o influență generală asupra direcției spiritului în partea mai cultă a tinerimii noastre. În această parte, adică, în întregul strat mai înalt al noii generații, Statul nu a dat până acum ca învățămînt secundar cu un rezultat simțit al curentului public decât învățămîntul clasic în liceele clasice. Nu e vorbă, și în liceele clasice se învață științele exacte, dar se învață mai ales și limbile și literaturile antichității clasice, și tocmai aceste dau direcția caracteristică. În asemenea școli tinerimea, adolescenții între 14 și 18 ani, se încălzesc mai ales cu operele poetice ale lui Homer, Virgil și Horatîu și cu scrierile istorice ale lui Herodot, Titu-Liviu și Tacit, o întreagă literatură veche foarte importantă pentru cultura umanitară, dar ca rezultat o tendență a tinerimii tocmai spre lucrări literare, spre lucrări de carte, spre interpretări de texte, spre o activitate oare-cum artificială, fără o privire mai practică asupra naturei, asupra pămîntului țării noastre cu comoarele lui. Ast-fel din școlile noastre secundare și superioare au ieșit până acum mai numai legiști, profesori și funcționari.

Era fără îndoială important, ca statul să aibă și funcționari întru cât-va mai bine pregătiți, dar cînd tot învățămîntul secundar nu dă de cât această direcție, atunci toată dispoziția spiritului tinerimei, întru cât atîrnă de la instrucția prin școli, ajunge a fi

îndreptată numai spre această parte oare-cum teoretică și biurocratică a vieții publice, și școala statului devine pepiniera unui excesiv funcționarism.

Se cere dar, ca afluența sau curentul tinerimii școlare mai înaintate, care până acum era îndreptat spre o singură direcție preponderantă, aceea a clasicismului, să fie împărțit în două: o parte să rămăe a clasicismului, iar cealaltă parte să fie impulsionată spre studiul naturii, a comoarelor ei, a mijloacelor de a le scoate și de a le prelucra întru producerea și sporirea avuției naționale. Mineralogia, chimia, tehnologia, petrol, cărbuni, produse industriale, mașine... eacă obiectele unui studiu principal, care formează esența școalelor reale, adică a gimnaziului și liceului real după terminii proiectului de lege.

Nu doară că prin aceste școale reale vom stărpî cu desăvirșire curentul excesiv al funcționarismului și al unei culturi prea teoretice. Nu! dar veți admite, d-lor, ușor că, dacă într'o parte însemnată a tinerimii vom introduce prin mijlocul învățămîntului secundar o tendență preponderantă spre observarea și cunoașterea naturii și a mijloacelor pentru prelucrarea și exploatarea ei, aceasta va trebui să aibă ca rezultat o mai mare atenție, o mai roditoare dispoziție a spiritelor tinere spre activitatea practică independentă de funcțiuni, care este una din condițiile prealabile pentru adevărata întemeiere a industriei naționale. În această ordine de idei, în acest scop este alcătuită partea din proiectul de reformă relativă la învățămîntul real. Gimnaziile reale, a căror înființare o începusem la 1875, trebuiesc acum pretutindeni complectate în licee; liceele reale trebuiesc introduse în organismul nostru școlar; absolvenților acestor licee nouă le trebuie deschisă calea pentru terminarea studiilor lor speciale prin admiterea la școala de poduri și șosele, la facultatea de medicină și la facultatea de științe exacte.

Dar și aici ne combate onor. d. Poni. Ce întîmpină discursul d-sale? Poate suntem acum mai bine pregătiți pentru a judeca modul d-sale de a trata chestiile

supuse desbaterii d-voastră, precum și competența d-sale în unele materii, pe care binevoește a le atinge. Vă aduceți aminte de acea școală de aplicație ce o dorea d-sa numai decât pe lângă școala normală a învățătorilor rurali. Cam tot așa vine acum la școalele reale din proiectul meu de lege și cu o cunoștință pe care o veți aprea îndată, ne expune, cum s'au înființat în Prusia aceste școale, cum s'a petrecut acolo lupta de idei în privința lor.

D-lor, eram la universitatea din Berlin în anii 1858, 1859, 1860, când s'a produs în Prusia anume mișcarea hotăritoare pentru primirea școalelor reale în vechiul organism al școalelor statului. Tatăl meu era pe atunci director al Eforiei școalelor aci în București. Vă puteți închipui că-l interesa și pe el mersul lucrurilor în Berlin, și aveam o corespondență regulată, în care-l țineam în curent cu tot ce se petrecea în privința inovației școalelor reale. De mult dar îmi este familiară chestia aceasta, am văzut-o oare-cum desvoltându-se la fața locului. Ministrul marcant pe atunci în Prusia, ministrul caracteristic pentru noua fază a învățămîntului german, ministrul știut de toți cari câtuș de puțin s'au ocupat de această materie, — avea un nume, pe care vi'l voi comunica îndată, dar era cunoscut de altmintrelea acest ministru și pentru „Era Nouă“ care începuse la 1858 și în Prusia. Venise adevărat la tron, întâi ca regent, apoi ca rege, pe urmă ca Impărat, acel Wilhelm I, cunoscut de toată lumea, mai cu seamă în urma războiului în contra Francezilor din 1870—71. Indată după suirea lui pe tron, a venit la guvern cum se zicea atunci în Berlin „Era Nouă“, reprezentată prin ministrul-prezident principele Anton de Hohenzollern, tatăl Regelui nostru, ministrul de interne Schwerin, iar ministru de Culte și instrucțiune publică... acel ministru, sub care s'a caracterizat îndată o eră ceva mai liberală prin modificarea faimoaselor „Regulative școlare“ ale predecesorului său Raumer; acel ministru special, sub ale cărui auspicii s'a dat o nouă impulsione școalelor reale din Prusia, des

pre care ne vorbea și onor. d. Poni; acel ministru, care este cunoscut de cei ce se ocupă ceva de politica modernă, cel puțin de surprinzătoarea dezvoltare a Prusiei sub Wilhelm I, și cu al cărui nume sunt familiarizați oamenii de cultură mai generală: acel ministru se cheamă Bethmann-Hollweg.

De câte ori nu am scris eu acel nume, fie numai în scrisorile către tatăl meu! De câte ori nu l-am citit în jurnale, în cărți și pe titlul cărților scrise de el! Căci este și un autor cunoscut, este cunoscută cartea lui despre originea libertății municipale în Lombardia, cunoscută asemenea cartea lui despre „Crestinism și arta plastică“. Dar chiar numai cine a călătorit de plăcere pe Rhin și pe la Francfort pe Main, a putut vedea castelul Rheineck, care este al lui Bethmann-Hollweg, și a trebuit să vadă, măcar în *Baedeker*, celebra statuă a Ariadnei de Dannecker, expusă în casa părintească a lui Bethmann Hollweg.

Așa, d-lor senatori! Și când onor. d. Poni a venit să vă spue d.v. și să-mi spue și mie pe larg, ce însemnează și cum s'au dezvoltat școalele reale în Prusia, și când a ajuns să vorbească în această materie și de Bethmann-Hollweg și când l-a numit *Halweg*, eu l-am întrerupt și l-am rectificat *Hollweg* (o puteți vedea și în „Monitorul Oficial“), iar d-sa s'a uitat în notițele d-sale scrise și a constatat că e în adevăr *Hollweg* și atunci a repetat acest nume, de astădată bine. Și atunci mi-am zis: puțin familiarizat trebuie să fie onor. d. Poni cu dezvoltarea școalelor reale în Prusia, despre care totuș ne vorbește, de vreme ce nici măcar numele acelui ministru marcant în această chestie nu-l știe bine.

Apoi, d-lor, știți că s'a descoperit la Troia niște antichități de cea mai mare importanță pentru arheologi, în urma săpăturilor lui Schliemann; prin ele a devenit celebru acest Schliemann, care a scris mult asupra lor, numele lui e în toate ziarele, în multe cărți. Dacă ar veni cine-va să vă vorbească anume despre recente săpături și despre antichitățile descoperite la

Troia-Hissarlic și v'ar zice, că le-a descoperit unul numit *Schlomann* și nu *Schliemann*, ce idee ați avea despre competența lui în materie? (Aplause). Ziceam dar că sub Bethmann-Hollweg, și nu *Halweg*, onor. d-le Poni, s'a mai întins cercul de acțiune al școalelor reale în Prusia prin reorganizarea lor.

Ce obiectează d. Poni? Se leagă mai întâi de definiția din proiectul de lege, face adică o chestie din specialitatea mea de pe catedră, din știința logicei. Proiectul de lege definește la art. 199:

„Gimnaziile și liceele clasice au scopul de a pregăti tinerimea pentru carierile practice și pentru studiul superior al științelor exacte.“

D. Poni ne spune, că împreunarea acestor două scopuri, unul practic și altul teoretic, este o „absolută imposibilitate“, și crede a ne fi dovedit „pană la ultima evidentă“, că gimnaziile reale din Germania nu urmăresc prepararea copiilor la carierile practice ale vieții.“

De unde a scos-o aceasta? Unde va fi cetit această notiță onor. d. Poni? în ce carte superficială? Că școalele reale din Germania urmăresc amândouă scopurile arătate și că în deosebi prepară pe copii pentru carierele practice ale vieții, aceasta vi se poate dovedi îndată și v'am adus aici o dovadă autentică, fiind-că se mai pun asemenea lucruri elementare în discuție. Este cartea oficială a lui *Wiese*, fost consilier referent în ministerul cultelor de pe vremea lui Bethmann-Hollweg, asupra învățămîntului secundar (superior) în Prusia („*Das höhere Schulwesen in Preussen*“, Berlin, 1864) carte publicată din însărcinarea ministerului. Se întrebe d. Poni pe d. Sturdza, care o cunoaște de sigur. Acolo se arată (pag. 27) ca note caracteristice ale școalelor reale, că au să răspundă în prima linie anume la cerințele carierelor practice ale vieții (*des praktischen Berufslebens*), dar apoi să dea și fundamentele unei culturi umanitare.

Și fiind-că la noi nu este ca la Berlin sau la Paris, unde cine-va este înconjurat de o întregă atmosferă

de cultură, vrând nevrând, unde acasă, la teatru, la conferințe, în muzee, pe stradă, la etajele librarilor vede și aude opere de artă și de știință, la noi am trebuit să relev în deosebi, pentru cultura umanitară, singura formă ce o avem astăzi, studiul superior al științelor, adică accesul la Universitate. Și în Germania absolventului școlii reale superioare i se dă acum acces la facultăți și i se dă dreptul să obțină testimoniu „pro facultate docendi“, după absolvirea facultății de științe și aceea ce este la noi școala de poduri și șosele.

În cât privește statistica orelor de clasicism și de realism pe care ne-a dat-o așa de unilateral d. Poni de la „gimnaziile reale“ din Germania, ea este cu totul neexactă și nepotrivită față cu materia în discuție; căci evident, ceea ce numesc Germanii școli reale de ordinea a doua, și acolo ca regulă nu veți găsi nici un clasicism, ci numai un program de studii analog celui din proiectul de lege.

Acum, d-lor, dacă m'am explicat îndestul asupra tendinței generale în înființarea liceelor reale la noi în țară, dacă v'am dovedit, că și definiția și scopul și programul lor este exact cel tipic și ortodox din țara de cultură, unde s'a dezvoltat mai bine acest învățământ; dacă d-v. aprobați că trebuie să facă și școala română o asemenea încercare: atunci vă rog să votați ceea ce este cuprins din acest punct de vedere în proiectul de lege.

Dar timpul este prea înaintat, trebuie să terminăm astăzi această importantă, dar obositoare discuție, și multe din observările ce ași mai putea face asupra discursului d-lui Poni, trebuie să le las la o parte. Sunt însă dator să mai ating, fie numai în puține cuvinte, o a doua chestie de control, precum și întrebuintarea profesorilor din învățământul superior la îmbunătățirea școlilor. Am căutat să introduc ca mijloace de control, pe lângă o mai bună precizare a acțiunii revizorilor, și ceea ce lipsea în legea de la 1864: funcționarea inspectorilor școlari, care rămâne a se reglementa.

Crede onor. Senat că în privința controlului trebuie înarmat guvernul cu mai multă putere și autoritate? Crede în general asupra punctelor supuse discuției, că sunt ameliorări, întinderi sau resfringeri de făcut? Dar de ce este legea supusă desbaterilor d-v.? Pentru ca să ne luminăm cu toții, și dacă ați primit impresia din cele ce am zis și pe care am avut fericirea să constat că le-ați ascultat cu luare aminte; dacă, zic, ați primit impresia, că reforma propusă este cumpătată, meditată și ține seamă de împrejurările actuale ale țării; atunci veți avea ușor și de mai nainte convingerea, că nu guvernul acesta se va da în lături de a primi or-ce altă modificare propusă de d-voastră, care se va arăta conformă cu tendința generală a proiectului și va fi mai bună decât cea cuprinsă în proiect. (Aplause).

Cât pentru întrebuintărea profesorilor superiori la îmbunătățirea învățămîntului și a administrației lui, trebuie să fim și aci indulgenți și să ținem seamă de starea lucrurilor de astăzi, mai ales după cele spuse de onorabilul d-nul Poni. Vă aduceți aminte de acea frază, zisă de d-sa, colo sus de pe tribună, cu un deosebit accent — și fraza a avut efect, — când critica ideea proiectului, că la o vacanță de catedră universitară profesorii facultății respective se poată propune ministrului pe cel ce merită să o ocupe? Ferească D-zeu! zicea d-sa. „Eu insumi sunt profesor universitar, profesor într'o facultate. Ei bine, d-lor, cred că ați face serviciul cel mai rău instrucției noastre superioare, când ați lăsa numirea profesorilor la alegerea facultăților respective.“ (Aplause).

Aceste sunt cuvintele d-lui Poni, după „Monitor“. Lasă, ca și aici nu e exact, căci proiectul dă consiliului profesoral numai dreptul de propunere; numirea o face ministru, care 'și rezervă aprobarea, ear dacă nu aprobă, trebuie să publice concurs. Dar fie cum zice d. Poni. Ce pot însemna cuvintele d-sale?

Este vacantă o catedră de Universitate, de ex. de istorie sau de literatură română. Care este în Statul nostru cea mai înaltă expresie a științei istorică și li-

terare, atâta câtă este și câtă se poate găsi la noi? Profesorii de la facultatea de litere. Avem ceva mai sus în Statul român în această privință? Și când este vorba ca să se știe, cine ar fi vrednic să ocupe o catedră vacantă de istorie or de literatură la facultate, oare să nu fie capabili profesorii acestei celei mai înalte școli să propue măcar ministrului, după toate cunoștințele lor de mișcare literară și istorică în țara noastră, cine s'a distins în aceste specialități încât să merite a o propune la Universitate? Ce? Nici pentru atâta lucru nu sunt capabili profesorii de la Universitate: a propune ministrului pe un coleg al lor? Dar la ce mai sunt atunci capabili acești profesori, dacă pentru aceasta nu sunt capabili, pentru acest simplu lucru! (Aplause).

Și pentru D-zeu, ce cale mai sigură în lume ai să găsești care să-ți arate, cine este capabil? În legea de până acum este exclusiv numai concursul. În proiectul de reformă se prevede și propunerea facultății și concursul. Dar din cine se compune juriul acestui concurs? Se trag la sorți 4 profesori, cu decanul 5, ei formează majoritatea. Dar aceștia sunt mai capabili? Dacă toți împreună sunt incapabili, 4 trași orbește la sorți sunt mai capabili? Curios lucru!

D-lor, profesorii de la facultate vor fi ca și membrii consiliului permanent de instrucție, ca și profesorii secundari, ca și institutorii și învățătorii, adaog: ca și miniștrii și dați-mi voe a zice: ca și senatorii și deputații, toți, într'o stare relativă a țării întregi și conform cu ceea ce s'a putut obține în împrejurările noastre până acum și conform cu ceea ce se va mai putea îmbunătăți prin măsuri înțelepte sau prin forța lucrurilor ca progres în viitor.

Dacă așa este starea învățămîntului public, după afirmarea onor. d-lui Poni, în cea mai înaltă treptă, la Universități, atunci veți fi indulgenți și nu veți putea cere prea mult nici de la membri comitetului permanent, căci tot dintre asemenea profesori sunt luați, nici de la consiliul general, nici de la inspectori, căci

toți sunt în aceasta corelațiune necesară și fatală, în care se află viața publică a unui stat.

Am căutat să vă arăt, d-lor senatori, care sunt ideile sau mai bine direcțiile principale exprimate în proiectul de lege supus deliberării d-v. Proiectul cuprinde din convingere numai o reformă parțială și nu o reformă totală sau radicală de la primul până la ultimul articol, și nu vrea să aibă aface cu cele 200 amendamente, de care ne vorbea d. Poni. Căci dacă era cu puțință ca, la 1874 și 1875, opt sau nouă ani după aplicarea legii de la 1864, eu însumi să încerc o reformă întregă a acestei legi, cred că azi, după 26 de ani, nu mai este prudent a se face aceasta. Pentru ce? Pentru că în această materie ai să lucrezi cu mințile oamenilor, cu dispozițiile lor intelectuale, cu deprinderile oamenilor. Mai toate elementele acestei lucrări, profesori, instituitori, directori, învățători, școlari, funcționarii din minister sunt elemente vii, sunt oameni cari cu a lor inteligență întregă și cu ale lor simțiminte trebuie să contribuie la această operă. Deprinderea tutulor cu cadrele mari ale unei legi, făcută nu acum câți-va ani, ci introdusă, susținută, obișnuită de 26 de ani, aceasta este un lucru, de care trebuie să ții seamă, și nu este bine, fără o foarte imperioasă necesitate, a zdruncina totul din temelie și a introduce pe lângă reformele ce trebuie să le introduci, o inovație radicală, încât să se desorienteze toată deprinderea de mai înainte, și să nu știe oamenii a doua zi, cum să mai lege firele din trecut și de unde să înceapă.

Este o vorbă foarte cuminte a celebrului istoric liberal Macauley, care atribuie siguranța progresului în dezvoltarea politică a Angliei mai ales faptului, că la orice moment dat inovațiunile nu covârșeau suma instituțiilor și deprinderilor celor vechi, ci se adaptau treptat la dispozițiile oamenilor fără a împinge la o răsturnare violentă a tot ce fusese mai înainte.

În aceste margini înțeleasă, reforma învățămîntului se impune astăzi ca o necesitate și proiectul de lege caută să dea satisfacție acestei necesități.

El trebuie întâi să prevadă în lege acele bune instituții școlare, care astăzi s'au dezvoltat în afară de lege, unele chiar în contra legii. A spus-o aceasta d. Urechă, nu o repet și eu mai pe larg. Să fie de ajuns dacă vă citez cazul școalelor primare urbane, care după legea din 1864 sunt cu trei clase și cu trei institutori, pe când în fapt pretutindinea la noi sunt cu patru clase și cu patru institutori. Această anomalie trebuie să dispară odată. Școalele normale pentru prepararea învățătorilor sătești, pentru institutori, facultățile de medicină cum s'au dezvoltat astăzi, institutele și laboratoriele, facultatea de teologie trebuiesc introduse în organismul legii, de unde astăzi lipsesc. Numai faptul acesta al reintrării în legalitate ar fi suficient spre a vă recomanda luarea în considerare a unui asemenea proiect de lege, din care numeroase articole coprind această simplă legalizare a faptelor.

A doua necesitate a cărui îndeostulare se încearcă, este sprijinirea și lățirea învățămîntului rural prin mijloacele de care v'am vorbit pe larg.

A treia tendență principală a proiectului este introducerea școalelor reale, care să prepare o parte a tinerimii pentru noua noastră lucrare economică-industrială.

A patra măsură generală în fine prevede un control de disciplină mai precizat prin revizori și prin crearea inspectoratelor superioare, decentralizând totdeodată unele lucrări de amănunte și descărcând administrația centrală și consiliul permanent, pentru a'i face activitatea mai folositoare.

Iată, d-lor, în scurt coprinsul general al acestui proiect.

Vi l-am expus cât am putut de clar în aceste puține ore. Nu 'mi mai rămâne decât să vă mulțumesc pentru extraordinara, pentru neobosita atenție ce ați acordat întregii discuții. Sint fericit în deosebi că am avut onoarea și că mi-ați dat ocazia să pot arăta pe temeiul căror convingeri, în urma căror idei și cu ce

conștiință curată 'mi-am permis a vă prezenta un proiect de reformă parțială a învățămîntului nostru public. (Aplause prelungite).

Rezultatul final al lungilor debateri este primirea cu 52 voturi contra 50 a unei moțiuni de blam sub formă de amânare, pe care am citat-o la pag. 49. În urma acestui vot se retrage întregul cabinet „concentrat“. Vezi mai sus pag. 50 și 51.

101

110.

**La adresă. Prerogativele Coroanei și
partidul liberal.**

(Sedința Camerei de la 6 Martie 1892)

Ministerul din acel timp.

Lascar Catargi, prezident și interne.

P. P. Carp, domenii.

Al. Lahovari, externe.

Men. Germani, finanțe.

Al. Marghiloman, justiție.

General Iacob Lahovari, război.

C. Olănescu, lucrări publice.

Tache Ionescu, culte.

La 18 Decembrie 1891 se formase înfir-
șit adevăratul minister al partidului conser-
vator de atunci, iar în noul parlament, eșit
din alegerile generale de la Fevruarie 1892,
se completează reprezentarea conformă a
acestui partid prin alegerea d-lui G. Gr. Can-
tacuzino de prezident al Senatului și a d-lui
General G. Manu de prezident al Camerei.

Ultimele patru discursuri din volumul de
față sînt ținute în Cameră cu ocazia adre-

selor către Tron, redactate de autorul acestei publicări în decursul celor patru sesiuni ale importantei legislaturi conservatoare.

T. Maiorescu, raportor. D-lor deputați, veți aștepta de la raportorul comisiei d-voastre să păzească el cel puțin regulamentul Camerei în această desbatere.

Suntem la discuția pe aliniate, discuție specială, și-mi pare rău că din interesanta vorbire a d-lui Poenaru-Bordea trebuie să mă mărginesc a răspunde la ceea ce stă în raport cu obiectul în discuție, și prin urmare nu voi răspunde nici la explicările personale, nici la vechea ceartă asupra valorii partidelor opuse, căci aceste debateri s'au terminat cu închiderea discuției generale.

Aliniatul I-iu al proiectului de adresă este constituționalicește obișnuitul omagiu ce'l aduce Camera Coroanei.

Onor. d. Bordea a găsit o cam îndepărtată legătură între acest aliniat și chestia prerogativei constituționale a Coroanei, și a repus pentru a nu știu câtea oară această chestie în debaterile noastre.

Trebuie însă să fim recunoscători d-lui Bordea, fiindcă ne-a transportat într'o epocă mai fericită pentru mulți din noi, adecă în vremea când eram mult mai tineri, în epoca juvenilă a carierei noastre parlamentare, când veneam cu comentatori, cu volume întregi de cărți asupra Constituțiunii și ne citeam unii altora, ce a zis cutare sau cutare autor, ce a zis Benjamin Con-

stant, ce a zis John Stuart Mill; ce a zis un neamț, ce a zis un francez sau un englez despre Constituție în genere, și o aplicăm bine-rău la Constituția noastră.

Cu vreme deprinzându-ne noi cu toții cu Constituția noastră, dispăruse acest obicei și înțelesesem fie-care fără comentatori străini ce este pactul nostru fundamental.

D. Poenaru-Bordea. D-l Carp mi-a cerut să'i dau un autor.

Titu Maiorescu, raportor. Dar nu în discuția publică a Camerei: D-l Poenaru-Bordea ne-a citit din John Stuart Mill „Sistemul reprezentativ“. Să'mi permiteți a spune că aplicarea ce a făcut-o d. Bordea pasagiului din Mill, o cred greșită, și înțelesul ce i-a dat nu este exact.

John Stuart Mill, model de interpretator ultra-liberal al sistemului reprezentativ, în pasagiul citat zice: idealul unei forme de guvern ar fi hotărîrea și conlucrarea directă a cetățenilor la chestiile importante, o efectivă suveranitate a națiunii.

Sistemul reprezentativ se aplică și la republică, ca și la monarhie.

Este un sistem reprezentativ în republica svițerană și acolo în mare parte idealul lui Mill este realizat. Prin plebiscit se hotărăște de către toți cetățenii alegători asupra chestiilor importante, chiar și finanțare. Ați citit mai zilele trecute, că acolo, pentru rescumpărare de drum de fier s'a făcut vot plebiscitar, și majoritatea a fost în contra... Ați citit, că un reprezen-

tant al guvernului confederațiunii și-a dat demisia în urma acestui vot. Inșă acelaș Stuart Mill spune că aplicarea acestui ideal se cuvine să varieze după state și că sunt multe state, cari au trebuit să introducă o serie de temperări în exercitarea suveranității naționale.

○ Ce caută acel pasaj ideal din Stuart Mill față cu Constituția concretă română, când Constituția noastră este una dintre acele, unde numai prin delegație se exercită suveranitatea națiunii?

Articolul 31 din Constituție, foarte important în aplicarea lui, zice : toate puterile Statului emană de la națiune ; dar națiunea nu le exercită decât prin delegație în modul arătat în Constituție.

Ce e drept, Regele nostru ca Domn al României a fost ales plebiscitar, va să zică originea înființării dinastiei noastre este plebiscitară. După plebiscit însă, au venit reprezentanții națiunii și au făcut o Constituție în care s'a părăsit idealul plebiscitar și din contră s'a pus principiul delegațiunilor, cari singure reprezintă în cercul atribuit lor suveranitatea națiunii, și astfel s'a făcut împărțirea în trei puteri, și în fruntea lor Coroana. Limitându-se drepturile și datoriile fiecării puteri a Statului ca expresie a suveranității naționale, Coroanei i s'au dat certe prerogative. Intre acestea s'a zis : Domnitorul e inviolabil ; numai miniștrii sunt răspunzători. Aceasta însemnează : în atribuțiile date lui de Constituție, Regele reprezintă suveranitatea națională, și fiindcă aceasta este inviolabilă, El este

inviolabil. Fiind așa, este oare constituțional cu puțință a se aduce în discuția unui organ constituțional, precum e Camera, acțiunea or responsabilitatea Coroanei? Nici odată. Suntem de acord până aci.

D. I. P. Bordea. D. Catargi a adus-o.

T. Maiorescu. Nici de cum. Precum citatul d-voastră din Mill nu se nemerea cu Constituția noastră, după chiar Mill, asemenea citația d-voastră din vre-o hârtie afișată nu se nemerește cu cazul care e în discuție. Voi dovedi-o îndată.

Avem libertatea întrunirilor și libertatea presei înscrisă în Constituție. Ea la noi, în fapt, pe o scară foarte întinsă încuibată deprinderea ca presa să introducă în discuție și prerogativele Coroanei, și chestia de ceea ce face și ce ar trebui să facă Regele. S'a obișnuit la noi de vr'un guvern cu minte, afară de un moment de eclipsă al guvernului liberal, darea în judecată a jurnaliștilor pentru atacuri contra Coroanei? Nu s'a obișnuit. Pe d. Panu l-ați dat d-voastră liberalii în judecată. Rău ați făcut. Sunt convins că cel d'întâi, care a fost nemulțumit de această dare în judecată, a fost însuș Regele. Asemenea sunt convins, că nici odată un guvern conservator nu va mai da în judecată pe jurnaliști. Am găsit din parte-mi nefericită și acea reformă constituțională din 1884 care a eximat Coroana din libertatea presei obișnuite, și a trimes atacarea ei înaintea tribunalelor ordinare, în loc să o lase juraților. Dar și aceasta e operă național-liberală. (Aplause).

Acum ce voește onor. d. Poenaru-Bordea? Ca

deprinderile presei libere și uneori licențioase, cum e a noastră, ca deprinderile unui temperament viu, ca al rasei latine, din întrunirile publice, să se admită într'un organ legal constituit precum e Camera, și pe aceeaș scară?

Adică ce? Dacă în focul unei opoziții, care poate era ajunsă până la desperare, într'un afiș sau într'o întrunire publică a discutat cineva, fie d. Catargi, fie d. Lahovari, fie d. Dimitrie Brătianu, ca oameni privați, prerogativele Coroanei, așa cum se discută într'o țară liberă cu o presă și întruniri libere, oare ar fi permis ca în această Cameră — organ legal și primul organ care reprezintă sistemul constituțional, conform legii noastre fundamentale, — ar fi permis ca prezidentul acestei Camere să admită și în discuțiile Adunării acelaș ton, aceeaș deslegare de limbagiu? Aceasta e idealul de constituționalism al lui John Stuart Mill?

D. I. Poenaru-Bordea. Cer cuvîntul ca să explic ce am voit să zic.

T. Maiorescu. Dar ce să mai explicați? De ce legați ceea ce vorbiți d-voastră cu procederea d-lui prezident al Camerei? D. prezident al Camerei, când d. Stoicescu a pus în discuție prerogativa Coroanei și acțiunea acestei prerogative în cazul dat al disolvării Camerilor anterioare, l-a întrerupt spunîndu'i: nu puneți în discuție actele Regelui, prescrise în virtutea Constituției. Avea dreptate prezidentul Camerei? John Stuart Mill i-ar da dreptate? Da. Și interpretarea d-voastră că de oare-ce se zice ceva pe un aift de pe stradă, or prin jurnale or în

intrunire publică, prezidentul unei Camere ar trebui să admită că tot ce se zice acolo, să se zică și în Cameră, aceasta e o erezie parlamentară. (Aplause).

Foarte bine dar a făcut d. prezident al Camerei că n'a tolerat aceasta, și bine face că nu tolerează. Dar, d'lor, se poate ca în decursul desvoltării vieții noastre publice să găsim că e o preponderanță prea mare de putere: fie în puterea executivă, fie în puterea Coroanei, fie în puterea legislativă or în cea judiciară, și că ar trebui să revină din nou în discuție echilibrul puterilor.

Se poate. Atunci veți cere o reformă constituțională, dacă d-voastră vi se pare că drepturile Coroanei indiscutabil înscrise în Constituție, fie dreptul Regelui de a disolva or când sau de a-și alege miniștri sau de a proroga Camerile, trebuiesc revizuite.

În adevăr, d-lor, se pot imagina Constituții în cari să se zică de exemplu: cu acelaș ministru de interne să nu se poată disolva de două ori Camera, sau să se suprimă dreptul de prorogare a Camerilor, sau alte rezerve.

Toate aceste idei se pot agita și discuta în teorie. Însă, onor. d-le Poenaru, ce partid inteligent ați fost d-voastră, care ați avut puterea, aș putea zice aproape a-tot-puternicia vr'o 12 ani în țara aceasta, o majoritate fără indoială covârșitoare, încrederea Coroanei, splendoarea unui război victorios care era al țării întregi, dar pe care jurnalele d-voastră îl cam exploatau numai în favoarea d-voastră (aplause), și în

această situație d-voastră ați început o reformă constituțională, pe care noi conservatorii o combatem din capul locului, ca un act care în loc să dea țării ceea ce îi trebuia, îi da discuții sterile, dar care d-voastră ați stăruit să o faceți singuri și unilateral; ce partid inteligent și prevăzător era acela, care — revizuind astfel pactul fundamental al țării, — a păstrat aceste drepturi ale Coroanei și a alcătuit operațiile electorale și a format colegiile electorale și a asigurat adevărata expresie a țării în Camere și adevărata delegație a suveranității naționale, așa cum sînt astăzi în Constituția datată de la 1884, cum a înțeles, neturburați de nimeni, respingînd toate amendamentele opoziției.

Și acum, la prima cădere de la guvern a partidului d-voastră, acum când se încearcă valoarea unei Constituții, care garantează libertatea tuturilor, cel d'întâi strigăt al d-voastră este: Camera nu este expresia țării. (Aplause).

Regele de și este scris în Constituție că poate proroga o Cameră, și de și este scris în Constituție că poate dizolva o Cameră și poate numi un minister, și de și este scris în Constituție că nu este răspunzător, ci numai miniștrii sînt răspunzători; Regele este răspunzător, rău a uzat de această prerogativă.

D. I. Poenaru-Bordea. Am zis cam larg.

T. Majorescu. Și cine are să vă crează? Cine vă poate recunoaște dreptul la aceste strigăte?

Acum 8 sau 9 ani, când aveți în mijlocul d-voastră pe cine? pe un C. A. Rosetti, când

aveați în mijlocul d-voastră pe un Ioan Brătianu, când aveați pe un Mihail Kogălniceanu, așa ați alcătuit libertățile publice și drepturile Coroanei. Și după ce au murit aceștia trei, din ale căror lupte de idei a rezultat actuala Constituție revizuită, să vie după de abia 8 ani, nu după 80 de ani, să vie să ni se strige că nu este garantată libera expresie a țării, și să vie cine? să veniți d-voastră, epigonii! (Aplause prelungite).

Dar cine să vă mai creadă, d-lor?

Prin urmare Regele își exercită prerogativa sa conform Constituției revizuite exclusiv numai de partidul liberal, așa cum a înțeles acest partid revizuirea atunci când era în floarea activității și a puterii sale.

Camera este aleasă conform legii electorale și după drepturile asigurate și garantate ale suveranității naționale, așa cum ați știut să le garantați mai bine în revizuirea de la 1884; Camerile anterioare au fost prorogate și apoi dizolvate de Rege, așa cum avea dreptul să o facă după prerogativa ce i-ați recunoscut-o formal în Constituție, și în această privință este în drept inviolabil și inatacabil.

Prin urmare ne aflăm într'o situație absolut legală și constituțional corectă. Sintem adevărata expresie a țării, și noi o delegațiune a suveranității naționale, și aceasta mai ales în fața partidului național-liberal, a cărui operă este revizuirea Constituției de la 1884, pe baza căreia sintem aici așa cum sintem. (Aplause prelungite).

La adresă. Pentru Lascar Catargi și contra
manifestului național-liberal de la Iași.

(Ședința Camerei de la 26 Noemvrie 1892)

După încetarea din viață a fraților Ioan și Dimitrie Brătianu, se proclamase în 8 Noemvrie 1892 la un banchet din Iași d. Dimitrie A. Sturdza șef al partidului național-liberal (vezi pag. 86) și în această calitate d-sa publicase îndată un manifest al partidului, în care — după obicei — introdusesse o lungă expunere istorică, plină de atacuri încontra adversarilor. Ca un răspuns la acest act politic, adresa Camerei menționează pe prezidentul consiliului de miniștri (Lascar Catargi) printre cei ce reprezentau încrederea națiunii în divanurile ad-hoc, iar la discuția generală, autorul acestei publicări și al acelei adrese, critică manifestul de la Iași. Reproducem aici atât adresa cât și discursul ținut pentru susținerea ei.

Sire,

Adunarea deputaților, începând a doua sesiune ordinară, este cu deosebire fericită de

a aduce Majestății Tale expresia devotamentului și recunoștinței sale.

Căsătoria apropiată a Moștenitorului Tronului cu o Princesă din ilustra Casă a Marei Britanii și Irlandei a produs în întreaga Țară cel mai adânc simțimint de bucurie.

Sunt acum 35 de ani de când țara, prin organul celor ce în Divanurile ad-hoc reprezentau încrederea și viitorul Națiunii și printre cari se afla și actualul prezident al consiliului de miniștri, a pus, drept una din condițiile fundamentale pentru regenerarea ei, ca să fie condusă de un Domnitor ales dintr'o Dinastie a Europei cu asigurarea moștenirii Tronului.

Astăzi, când o nouă generație privește cu mândrie la progresul României de atunci încoace; când, prin îndelunga și înțeleapta cărmuire a Majestății Tale, Regatul nostru constituțional se vede așezat pe trainice temelii alături cu celelalte State de cultură europeană, Majestatea Ta, prin asigurarea succesiunii, dai o nouă consfințire statornicelor aspirații naționale.

Tiněra Princesă care, venind în noua Sa patrie, contribuēște ast-fel la îndeplinirea dorințelor Țărei, poate fi de mai nainte încredințată de iubirea tulurilor Românilor.

Primirea strălucită ce s'au făcut Majestății Tale la Curțile din Londra și din Viena este o dovadă mai mult pentru bunele relații ce le are Statul român cu marile Puteri străine. Aceste relații sunt un rezultat al politicei de pace și de ordine ce stăruim a o urma fără șovăire, dar și fără provocare, ocupați, precum suntem, de progresul liniștit și constant al Țării în toate ramurile ei de activitate.

Este aceeaș politică pe care guvernul Majestății Tale a afirmat-o în modul cel mai corect și în conflictul ce Regatul Greciei a crezut de cuviință să-l producă cu prilejul unui proces privat, a cărui deslegare este evident de competența instanțelor judecătorești.

Intru păzirea acestei politice generale, atât în chestii importante cât și în incidente secundare, guvernul este sprijinit de Națiunea întreagă.

Sire,

Situația solidă a finanțelor Țării este un fapt de cea mai mare însemnătate, cu a cărei constatare suntem deprinși de câți-va ani. Creșterea continuă a veniturilor statului, excedentele rămase în acest an la dispoziția tezaurului, echilibrarea bugetului pe exercițiul viitor cu mijloacele strict normale, fără impozite noue și fără resurse extraordinare, ne dau putința de a realiza îmbunătățirile necesare la diferitele servicii publice ale statului în proporție cu dezvoltarea firească a avuției Țării.

Vom examina cu scrupulositate proiectele de legi ce ni le anunță Mesagiul Majestății Tale. Ele continuă opera de reforme bine chibzuite, a căror realizare constituie principala misiune pentru care am fost aleși.

Sire,

Fericitele auspicii, sub care se deschide actuala noastră sesiune, ne vor fi un îndemn mai mult pentru a lucra cu toții fără preget la prosperarea României.

Să trăiți Majestate!
 Trăiască Majestatea Sa Regina!
 Trăiască Moștenitorul Tronului împreună
 cu Alteța Sa Regală Principesa Maria!
 Raportor, *T. Maiorescu.*

D-lor Deputați, primesc învitarea onorabilului meu preopinent, d. Stolojan, de a vorbi, mai ales cu acest prilej, fără pasiune și fără violență. Foarte rece și, pe cât va fi în putința mea omenească, nepărtinitor, voi să răspund la observările ce s'au făcut în contra proiectului de Adresă asupra paragrafului 1, așa cum este scris.

Prima observare, care prin chiar felul ei nu provoacă pasiunea, era a onor. d. Stoicescu. D-sa a relevat o disproporție în redactarea Adresei, că adevărat paragraful 1 ar fi mai lung, iar paragraful 3, care vorbește de proiectele de lege anunțate de guvern în Mesagiu, ar fi prea scurt.

În adevăr, onor. d-le Stoicescu, această redacție este intenționată. Noi dorim, precum am încercat-o și în sesiunea trecută, să introducem precedentul constituțional parlamentar de a scuti Adresa de discuții sterile, de a o reduce în timp normal la un act de curtenie din partea Parlamentului către Suveran.

Din partea guvernului credem că este necesar ca în Mesagiu să se indice cu deamănuntul proiectele de legi ce se vor supune desbaterilor noastre ca un program de lucrări al sesiunii, și Adresa noastră trebuie să ia act de îndeplinirea acestei datorii ministeriale.

Aceasta o și face actualul proiect de Adresă, însă o face cât se poate de scurt. Căci însăși debatarea asupra proiectelor de legi nu se poate face cu folos de cât atunci când va veni fie-care în întregimea sa la ordinea zilei; iar cazurile izolate ce ar fi de relevat asupra administrației guvernului, se supun mai practic discuției și controlului Camerei prin interpelări.

Cred dar că este bine, ca un precedent de urmat pentru toate Camerele și toate partidele, ca să facem cu ocazia Adresei mai întâi un act de politeță către Tron, apoi o constatare a situației generale a politicei Țării; dar în privința proiectelor de legi anunțate în Mesagiu să ne mărginim a lua act de anunțarea lor fără a ne pierde vremea cu discuții sterile.

A doua observare făcută de d. Stolojan mai ascuns și de d. Stoicescu direct, este: de ce s'a citat persoana d-lui ministru prezident, Lascar Catargi, în legătură cu evenimentul îmbucurător pentru toată țara, care dă o consfințire mai mult vechilor aspirații naționale, cu apropiata căsătorie a Moștenitorului Coroanei?

Firește că și această relevare a fost introdusă intenționat în proiectul de față. Era forma ce raportorul comisii d-v. de Adresă — cred întru aceasta reprezentant fidel al majorității Camerei — a găsit-o potrivită pentru ca să se restabilească adevărul istoric în contra unui manifest politic, care s'a produs în urmă, care, — ce e drept — nu s'a produs aci în Cameră, dar care, fiind caracteristic pentru actuala situație politică generală în lăuntrul țării, credem că se

cuvenea să fie adus în discuția generală e Adresei. Manifestul este așa numitul program al partidului național-liberal, citit la Iași de onor. d. Dimitrie Șturduza, dacă nu mă înșel (căci siguranța deplină nu am putut dobândi): șeful actual al întregului partid național-liberal. L-am citit reprodus în *Voința Națională*, organul partidului.

D-lor, când într'un stat constituțional este la guvern un partid politic, acțiunea celui-l'alt partid trebuie urmărită cu toată atenția ce se cuvine unui factor complementar al vieții constituționale.

Am citit cu cea mai mare luare aminte programul național-liberal. Se poate constata îndată că, din multele coloane care umple acest număr de ziar, cea mai mare parte este consacrată unei introduceri istorice, unui fel de întemeiere prealabilă a amănuntelor legislative, cari vin pe urmă ca program politic de partid.

Acea narațiune a evenimentelor noastre istorice contimporane dă loc la următoarea primă obiecțiune din partea unui cititor nepărtinitor.

Ca să nu fie vorba de eroare, vă voi citi câte-va pasaje caracteristice din chiar textul manifestului.

„Clasa privilegiată deveni un corp corupt și
 „putred, ignorant și leneș, fără tradiții și fără
 „aspirații naționale, trăind din intrigi și jafuri,
 „din înjosirea poporului și din înjosirea ei
 „proprie.“

Apoi zice Manifestul, că în contra acestei clase corupte partidul liberal-național a cucerit

toate libertățile poporului, și continuă în contra conservatorilor de astăzi : „Luptând în contra reformelor, care au schimbat cu desăvîrșire starea internă și externă a statului român, neîndrăznind să înscrie pe programul lor reînființarea guvernului oligarhic, vechii privilegiați botezându-se ca conservatori, se trudesesc să ajungă pe o altă cale la scopul lor final... Numele le este nou, faptele le sunt vechi; iar acțiunea lor constantă dovedește, că una sunt vechii privilegiați și noii conservatori.“

Așa dar, după părerea manifestului partidului național-liberal, astăzi constituit la întrunirea de la Iași, chiar acest fapt că avem un stat constituțional este o cucerire exclusivă a partidului național-liberal. Căci partidul conservator este tot vechea clasă a privilegiaților, ce n'a contribuit întru nimic la propășirea poporului, el voește și astăzi să readucă starea de atunci a decadenței de sub fanarioți. Numai partidul național-liberal corespunde cu aspirația legitimă a poporului român în statul modern constituțional.

Dacă ar fi așa, d'lor naționali-liberali, atunci aș întreba, în hipotesea d-voastră, ce operă ați făcut d-voastră?

Suntem cu toții de acord că esența statului constituțional este următoarea: Capul statului ca reprezentant al suveranității naționale, cum este la noi, este inviolabil și neresponsabil. Ați înscris aceasta anume în constituție? Da! Colrocar: Responsabili sunt miniștri, cari funcționează ca o reprezentanță a majorității parla-

mentului, care majoritate a eșit din alegeri libere ale poporului.

Dar atunci, dacă numai miniștrii sunt responsabili, cum se schimbă situația politică, când miniștrii n'au înțeles sau nu mai înțeleg bine interesele poporului, când miniștrii au comis o greșală, când miniștrii s'au aruncat într'o direcție care nu mai răspunde trebuințelor momentului, atunci ce se întâmplă și ce înseamnă, că ei sunt responsabili?

Atunci este de princip în sistemul constituțional că acei miniștri singuri responsabili, reprezentând acea majoritate, care reprezintă acel partid, trebuie să se retragă în asemenea împrejurări, să fie poate și trași la răspundere ca o consecință extremă dar în orice caz să vie în locul lor alți miniștri, ceea ce înseamnă reprezentanța altei majorități, adică a altui partid.

De unde rezultă că este de esența, de mada sistemului constituțional ca să fie cel puțin două partide care să alterneze la putere după necesitățile țării.

Este un adevăr banal ce vi-l spui aici despre esența acestui constituționalism. Nimeni nu-l contestă. Așa s'a practicat, s'au înființat lucrurile în statul de unde s'a luat sistemul, în Anglia; așa s'a practicat și în Belgia, stat continental mai aproape de noi, de unde am imitat mai direct și sistemul nostru.

Aceasta fiind esența sistemului constituțional, dacă — în ipoteza manifestului — partidul liberal-național, care singur a reprezentat aspirațiile poporului, a voit, în momentul când am eșit de

sub protectoratul ruso-turcesc, să dea statului român forma care corespundea mai bine trebuințelor și progresului lui, și dacă, după ipoteza d-voastre, în acel moment, ca și astăzi, nu exista alt partid patriotic decât partidul național-liberal, și nici astăzi nu există un alt partid pentru binele țării, căci celălalt partid, adevăratul conservator, ar fi corupt, retrograd, călcător de legi, dușman al progresului poporului : atunci ce absurditate ați făcut d-voastre de ați dat acestei țări forma constituțională ? (Aplause).

Dacă ar fi cum zice manifestul, atunci am fi fost și am fi și astăzi incapabili de forma constituțională. Atunci trebuia să introduceți (și dacă n'ați făcut-o, ați păcătuit în contra duhului sfânt al națiunii), trebuia să introduceți sau o formă de despotism democratic, imaginabil într'un stat începător, sau o formă republicană, sau or-care altă formă, dar forma constituțională nici odată ! Căci este absurd a vorbi de forma constituțională, când nu ai cel puțin două partide legitime de venire la guvern.

Așa este ? — Nimeni nu mă contrazice.

Atunci ce însemnează programul d-voastră de la Iași ca introducere istorică pentru 1892 ? Comiteți naivitatea de a vorbi în numele statului român constituțional și tăgăduiți legitimitatea altui partid față cu d-voastră ? Dar aceasta este o copilărie constituțională. (Aplause).

Dar ia să vedem acum : tot așa au cugetat întemeietorii partidului d-voastră ? Așa s'a zămislit forma constituțională la noi, cum vă con-

vine să o spuneți acum la întrunirea d-voastră de la Iași?

În momentul, când se pregătea atmosfera din care a eșit Constituția de la 1866, în sesiunea de la 1863—64, când vorbea Ioan Brătianu asupra unui punct analog cu acela pe care îl discutăm acum, se exprimă astfel: „D-l Vernescu a mers mai departe“.... întrerup lectura: Am aflat astăzi cu bucurie, că d. Vernescu reîntră în numărul d-voastră: *dignus este intrare!* — „D. Vernescu“, zice d. Brătianu, „a mers mai departe. A zis că nu e mijloc de a îndrepta corupția ce ne-a lăsat trecutul, pe care d-lui l-a blăstemat pe tot. Să-mi dea voie a protesta. Am părinți și moși cari au trăit în acel trecut. Recunosc că au făcut greșeli, însă luptăm de 20 de ani ca să spălăm memoria lor, să o facem să se împace cu națiunea. Nu voim a-i blestema pentru ca mulți dintr'înșii au plătit cu capul lor aceia ce avem astăzi. Ei, d-lor, să nu mergem mai departe! Cine ne-a împins pe calea de progres pe care ne aflăm? Este omul acela înaintea căruia, când îl vede trecând pe uliță, tot Românul este dator a-și descoperi capul și a se închina, Câmpineanu; este Grigori Cantacuzino și alții. Imi pare rău că d. Oteteleşanu este aici, căci aș fi avut a zice ceva și de d-lui, nu voi însă să-i pară că aș voi a-l măguli. Mai sunt și Văcăreștii, Crețuleștii, Cantacuzineștii, Goleștii, care au luptat 20 de ani pe astă cale, și străbunii lor nu trebuiesc să fie blestemați.“

Dacă așa a cugetat Brătianu, atunci el și Ro-

setti și Goleștii au avut dreptate să lucreze împreună cu ceilalți la înființarea regimului constituțional de la 1866, căci existau în adevăr elementele a două partide. Căci încă odată: dacă nu ar fi fost așa, atunci a fost absurdă, nemernică toată lucrarea lor de atunci încoace. Și fiindcă Brătianu spune că a fost legitimă, dați-mi voie să-l cred mai curând pe el și să nu pun nici un preț pe afirmarea contrarie a Vladimireștilor de azi. (Aplause, ilaritate).

Trebue să fi fost în amîndouă partidele capi conducători de valoare patriotică și trebue, fiindcă ne-am întărit ca stat constituțional, să fi contribuit amîndouă partidele prin actele lor, esențial, la progresul în care ne aflăm; nu se poate altfel.

Așa dar, fiindcă premisele istorice ale manifestului național-liberal de la Iași, dacă ar fi adevărate, ar duce la o concluzie absurdă și fiindcă d-voastră aici nu admiteți această concluzie absurdă, trebue ca premisele cuprinse în manifestat să fie false.

Trebue să fie în modul de a povesti faptele o eroare fundamentală în constatări. Această eroare fundamentală am voit să o ating prin simpla menționare a actualului Ministru-Prezident printre cei ce au lucrat în Divanul ad-hoc la formularea dorințelor naționale.

Ce zic acum d-nii Stoicescu și Stolojan în contra acestui aliniat al proiectului de Adresă, în contra acestei amintiri? D-lor fac un proces de intenții și zic că d. Lascar Catargi nu poate să fi fost în cuget curat pentru idea unui Domn

dintr'o casă suverană a Europei, fiind-că a fost însuș pretendent la Domnie. Firește când faci un fals... pardon, să întrebuițez un termen moderat, când faci o eroare involuntară asupra istoriei țarei, eroarea trebuie să fie prezentată sub oare-care aparență așa ca să poată trece. Nu poți să spui așa din manifestul național-liberal un fel de *tropos* în prezentarea neadevărului, *tropos* ce pare a fi o rămășiță din acele timpuri fanariote, în contra cărora vî ridicați. Insuș faptul, că d. Lascar Catargi a luat parte la lucrările Divanului ad-hoc de la 1857, e incontestabil.

Există un soi de dovadă în publicațiunea intitulată: „Acte și documente relative la Istoria Renașterii României“, făcută de însuș d. Dim. Sturdza. În asemenea lucrări e cel mai mare merit al d-lui Dimitrie Sturdza, un eminent culegător de documente, un bun numismatic, un admirabil secretar de Academie (ilaritate, aplause). Volumul al 5-lea al meritoasei publicații citate arată, după o foaie din Iași de la 1857, luna Octombrie, pe toți membrii aleși ai Divanului ad-hoc al Moldovei. Și după minunatul fel al d-lui Sturdza, așa de exact în lucrurile mici, se arată și câți au fost alegătorii fie-cărui membru și câte voturi a întrunit fie-care din membrii aleși ai aceluia Divan ad-hoc; lipsește numai din acel volum V al publicației însuș actul Divanului ad-hoc în care stau formulate memorabilele 5 puncte, investit cu persoanele cari au luat parte la această înfăptuire a lor ca reprezentanți ai încrederii națiunii. Acelea lipsesc fără nici o intenție; se

înțelege! E regretabilă lacuna, dar nu i se poate imputa d-sale. (Ilaritate).

Așa dar cu actele istorice în mână nu putem decât constata faptul că era și d. Lascar Catargi printre membrii formulatori.

Fie zis în treacăt: în altă publicație, și aceea tot a d-lui Dimitrie Sturdza, ca suplement la documentele Hurmuzachi, se arată la anul 1821, printre actele relative la Tudor Vladimirescu, două petiții ale boerilor țării către Rusia și către Metternich, prin care boerii țării îndreptățeau cererile lui Tudor Vladimirescu și le declarau patriotice, — dar acestea le spun în paranteză.

La 1857 era dar și d. Lascar Catargi, cum au bine-voit d-nii Stoicescu și Stolojan a recunoaște, dar de! adaugă d-lor, d. Lascar Catargi a fost și pretendent la Domnie, pe când acolo se zicea că o Domnie dintr'o casă suverană a Europei e ceea ce dorește țara.

Dar ce confuzie de date e aceasta?

Cererile Divanului ad-hoc de la 1857 au fost ele primite de congresul de la Paris, către care eram siliți să ne adresăm? Nu. Căci dacă ar fi fost primite, și dacă de pe atunci se înființa Dinastia dintr'o casă a Europei, atunci ar fi contribuit d. Lascar Catargi cu votul și lucrarea d-sale la acest rezultat și nu mai era dată putința unei alte pretendențe la Domnie.

Dar fiind-că ni s'a respins această cerere la congresul de la Paris, ni s'a impus necesitatea de a alege după doi ani un domn păminteian. Așa dar una era formularea dorințelor la 1857, alta era faptul alegerii de la 1859 și fiind-că

după congresul de la Paris a rezultat necesitatea de a alege un Domn pămîntean, apoi trebuia fireşte să alegem pe cine-va; era o calamitate că am fost aruncaţi din nou la acel Sultan-Mezat, așa cum l-a numit consulul Place, citat de d. Stolojan. Și atunci erau diferite candidaturi indigene, fireşte, și era și Negri, și d. Catargi, și Mavrogheni, și Sturzeştii. Ei, de ce nu? Să fi fost și d. Stoicescu pe atunci, mai ştii ce se întâmpla? (Iaritate, aplause).

Va să zică aci nu e nici o contradicere cu actul din 1857, și e un *tropos* sofistic de a confunda ast-fel două date cu totul diferite.

La 1859, dintre candidații indigeni, s'a ales Cuza Domnitor al amîndouă Principatelor ast-fel unite.

Dar această alegere era numai vremelnică, un pas de tranziție spre a ajunge la un Domn dintr'o casă a Europei occidentale.

S'a format dar la 1865 o coaliție pentru realizarea mai apropiată a neclintitei dorințe. În coaliția de la 1865—1866, cine era între reprezentanții acestui act ulterior de aspirări naționale? Era și d. Catargi? Era și d. Lahovari? Era și d. Carp alături cu I. Brătianu, Rosetti și Goleştii? Erau; apoi dacă și liberalii-naționali de aici recunosc că erau, atunci cum rămâne cu manifestul de la Iași? Cu premisa istorică care ar vrea să stabilească exclusivă participare numai a partidului național-liberal la făptuirea dorințelor naționale pentru constituirea monarhiei așa cum este astăzi?

D. Poenaru-Bordea intrerupe.

D. Titu Maiorescu. Scuzați-mă, d-lor, n'am asistat la întrunirea d-v. de la Iași de acum vr'o 2 săptămîni, dar impresia ce rămîne din citirea manifestului este că ați tratat auditorul d-v. cu mare dispreț și că l-ați considerat compus din oameni cu totul neștiutori ai celor petrecute în țara și în vremea lor, dacă le-ați făcut o astfel de povestire istorică.

După ce dar d. L. Catargi la 1857 a contribuit la formularea celor 5 dorințe ale Divanului ad-hoc, la 1859, de și candidat la Domnie, a renunțat și s'a înțeles cu ceilalți pentru împăciuire, hotărînd alegerea colonelului Cuza, a contribuit dar și cu aceasta, pentru partea sa, la o fază a evoluțiunii naționale.

Dar colonelul Cuza, zice d. Stolojan (și sunt actele la Academie, la secretarul Academiei de care vă vorbeam, un act scris, o declarație iscălită), se consideră ca domn numai pînă se va putea realiza adevărata dorință a Divanului ad-hoc, aspirarea națională, suirea pe tron a unei dinastii dintr'o casă suverană a Europei. Așa e, așa trebuie să fie, fiind-că d. Sturdza are documentul la mână, mai încape vr'o indoială?

Așa dar, domnilor, la 1865—1866, când au socotit reprezentanții aspirărilor naționale momentul venit de a se realiza și acest punct al programului Divanului ad-hoc, și renunțarea lui Cuza-Vodă de la 11 Februarie 1866 s'a provocat tot de capii a amîndouă partide întrunite, era și d. Catargi printre ei alături cu dd. Brătianu, Rosetti, Golescu. De altmîntrelea, dovadă palpabilă este că Locotenența domnească de la 11 Fe-

vruarie era compusă din d-nii Lascar Catargi, Golescu și Haralambie, și d. Catargi lucrează acolo ca reprezentant al partidului conservator.

Este o adevărată mîngiere să-ți aduci aminte de Divanul ad-hoc de la 1857 ca un punct de plecare a evoluției în privința zilei de 11 Februarie 1866; numai continuarea aspirațiilor naționale de la Divanul ad-hoc îi dă justificarea, de care are trebuință. Modul cum s'a petrecut, este regretabil, căci s'au amestecat militarii ca să ceară renunțarea lui Cuza, pe care, de altminterea, le-a dat-o. Imi este teamă, după numele acelui, care era în acea noapte de pază la Palat și al acelor cari s'au suit la Vodă Cuza, că tocmai aci este partea caracteristică, este contribuțiunea ce a adus-o partidul liberal-național în acel act. (Aplause).

D. C. C. Dobrescu. Aceasta este un merit.

D. T. Maiorescu. Onor. d. Dobrescu zice că este meritul partidului de a fi facut, așa cum a făcut, adecă cu militarii. Eu cred că este regretabil, dar în fine, dacă d. Dobreccu vorbește acum în numele partidului său, atunci acest fapt este unul din punctele constituționale mai mult, care separă partidul liberal-național de partidul conservator. (Aplause).

- D-lor, conlucrarea ambelor partide este așa de adevărată, că, îndată după sosirea și suirea pe Tron a Măriei Sale Principelui Carol I, cel dintii minister format este compus din ministrul-prezident Lascar Catargi și din dd. Ioan Brătianu și C. A. Rosetti.

Au venit de aci înainte evoluțiile constituțio

nale cu două partide, odată d-voastră veneați la putere, odată veneau conservatorii; până acum ați fost d-v. un timp mai îndelungat la putere, dar impresiunea ce am este că se va egaliza acum această dorință de timp a guvernării.

D. C. Poenaru-Bordea (întrerupe). Sunt cuvintele d-v., că venirea d-lui Catargi la guvern în 1889 e un pas înapoi.

Titu Maiorescu. Nu ale mele, ale d-lui Carp, însă fiindcă eram într'un partid cu d. Carp și aprobam acele cuvinte, iau răspunderea lor.

D-le Poenaru-Bordea, când a zis d. Carp acele cuvinte la 1889 în contra d-lui Catargi, le-a zis fiindcă, după un guvern care avusese un program politic știut (și noi credem că este un progres al vieții noastre constituționale ca după realizarea marelui program al Divanului ad-hoc să vie fie-care partid cu noul program politic al său), d. Lascar Catargi venea la putere ca liberal-conservator fără un program anunțat, și noi vedeam în aceasta un pas înapoi.

Când d-sa însă este astăzi la guvern cu un program anunțat, credem că aceasta este un pas înainte, și ca dovadă de aceasta este că și d-voastră după precedentul creat de noi ați consfințit acest mod de a procedea văzându-vă obligați a vă prezenta cu un program la Iași. (Aplause, ilaritate).

În evoluția noastră constituțională de atunci încoace a mai venit un moment asupra căruia voesc să vă atrag atenția, fiindcă d. Stolojan prea vorbea că partidul conservator prin greșelile sale a căzut de la putere la 1876.

Momentul despre care voesc să vorbesc, este Martie 1871, când este știut că Regele nostru, pe atunci Principele domnitor, voia să abdice.

Nu am nici un drept, nici o autoritate de a interpreta motivele acelei determinări, dar sunt în drept să constat simultaneitatea și paralelismul faptelor.

Atunci se întâmplase o mișcare pe stradă în contra unei adunări din sala Slatineanu și tot pe acea vreme în Cameră un autorizat reprezentant al partidului național-liberal, repositul I. Câmpineanu, zicea că între țară și Domn s'a deschis un abis.

În aceste împrejurări Domnul voi să abdice.

Este știut că atunci autoritatea d-lui Lascar Catargi a înduplecat pe Domn să rămie și că noul merit al d-sale și al conservatorilor de atunci este de a fi dat Tronului un guvern, care să-i asigure continuitatea.

Dar, d-lor, aceasta a însemnat ceva pentru țară? V'ați întrebat d-voastră ce ar fi fost soarta României, dacă la 1871 după o atitudine a Camerei cum o indica repositul Câmpineanu, s'ar fi retras Domnitorul nostru? Dacă atunci, în așa de puternică Germanie, având în cap pe cancelarul de fier Bismarck, rămânea constatată, că s'a retras Principele nostru din România în urma unei insulte de pe stradă aduse lor: credeți d-voastre, că în războiul oriental ce a venit în curând, unde Rusia a arătat ce scop avea și cu noi, credeți că era tot așa de asigurată soarta acestui stat precum a fost sub conducerea lui Carol I?

O voce. Răsboiul a fost la 77.

T. Maiorescu. Are dreptate d. Bordea că la 71 nu se prevedea ce o să se întimple anume în 77; dar, d-lor, ce partid ar fi acela care, în împrejurările țării noastre, la or-ce act important n'ar prevedea că mai curând sau mai târziu are să se reagite chestia orientului? Este oare o clipă în viața noastră politică, în care să te poți lipsi de gândul ce are să se întimple cu soarta României pusă între Rusia, Austria, și pe atunci și Turcia? Nu se poate nici un partid să peardă aceasta din vedere și sunt în drept a întreba: ce s'ar fi întimplat? Și cui ați fi pus pe cap Coroana de oțel, și înaintea cui s'ar fi adus meritele omagii ale d-lui Sturdza, care altădată iscălea: Baronul Erdmann von Hahn? (Aplause). Aceste sunt fapte cu care vă felicitați cu drept cuvânt, dar a cooperat partidul conservator de la 1871.

Apoi, d-lor, dacă este așa, în libera dezvoltare a unui stat constituțional sunt merite și pentru un partid și pentru altul, și este onoarea noastră, ca a unui popor care începem a deveni în adevăr apt pentru realizarea sistemului constituțional, de a constata această valoare din partea ambelor partide, și este o lucrare de iconoclast de a dărâma icoanele acelor adevărați patrioți care nu încap în strimptul cadru al unor vederi exclusiviste de partid. (Aplause).

Am crezut, pentru a termina, că atunci când vorbim despre fericita căsătorie în Casa noastră Domnitoare, este un omagiu patriotic ce'l putem aduce tinărului moștenitor al Tronului, care va

avea să fie odată în fruntea acestui tânăr stat constituțional, dacă afirmăm în forma cea mai cuviincioasă că, pe lângă meritele partidului liberal-național, există, ca o condiție de posibilitate a unui stat monarhic constituțional, meritele tot așa de patriotice ale partidului conservator, în capul căruia se află astăzi la guvern un reprezentant personal din acel veșnic memorabil Divan ad-hoc, care a pus temelia pentru progresul și mărirea națiunii române. (Aplause prelungite).

**La adresă. Bun precedent constituțional.
 Contra atitudinii d-lui Sturdza în chestia
 Transilvaniei. Contra suprimării unui discurs
 al d-sale.**

(Ședința Camerei de la 11 Decembrie 1893)

D-lor deputați, vă mărturisesc că după o prea îndelungată dezbateră generală de patru zile asupra adresei, speram să vă aud aseară cerând închiderea discuției. Cu răbdarea d-voastră, de și prea încercată, n'ați cerut închiderea, și astfel raportorul comisiunii d-voastră de adresă este chemat să-și indeplinească datoria de a susține proiectul de răspuns la Mesaj, așa cum vă este prezentat.

Vă așteptați, d-lor, ca cel puțin raportorul să rămăe în limitele discuției, să nu atingă unele chestii din prea multele cari s'au adus în această dezbateră, decât exclusiv din punctul de vedere al unui răspuns al Camerei la Mesajul Tro-nului.

Dacă Constituanta, printre puținele articole ce se coprind în Constituție, a crezut de cuviință să prescrie în mod formal, prin urmare ca un lucru anume important pentru viața noastră publică, că „Regele printr'un mesaj la începutul fie-cării sesiuni să expue starea țării, la care Adunările să facă răspunsurile lor“, este evident că trebuie să punem atât aceste acte, cât și dezbaterile lor, la o înălțime care să caracterizeze starea generală a țării în momentul dat. La această măsură se cuvine să măsurăm toată discuția în amîndouă părțile ei, adecă relativă și la mesajul guvernului și la adresa Camerei.

În privința d'intâi vë cer voie să relev un fapt de mare însemnătate pentru viața noastră constituțională și care nu a fost relevat până acum.

Regele ne vorbește în mesaj, dar Regele fiind inviolabil și fără răspundere după Constituție, răspunderea o au ministrii, cari contrasemnează mesajul, și față cu această răspundere putem discuta mesajul.

În această privință, d-lor, cred că este timpul venit acum, când intrăm în a treia sesiune ordinară a legislaturii a doua a regimului conservator, cu toate nuanțele lui, să semnalăm înfăptuirea unui precedent constituțional, care după părerea mea constituie un progres adevărat în viața noastră publică, un progres de onestitate politică și de posibilitatea unui control mai sigur din partea Corpurilor legiuitoare, progres acum pentru prima oară întemeiat, în deosebire de ceea ce se obișnuise sub regimul trecut, și

anume precedentul și progresul de a vedea în mesaj expusă starea țării — nu prin niște formule generale și neprecize de o redacțiune mai mult sau mai puțin literară, nu ca un simplu exercițiu de stil politic numai ca să scape guvernul de o formalitate prescrisă de Constituție, ci de a vedea în mesaj arătată starea țării cu toată precizia cerută de situația momentului, adecă și cu trebuințele mai importante indicate de această situație și cu satisfacerea lor legislativă, la care sunt chemate Camerele să lucreze.

În trecut, și iau mesajele regimului liberal de la Regalitate încoace, nu am văzut îndeplinită această cerință constituțională.

Pe când liberalii vorbesc astăzi așa de mult de pretinse violări ale Constituției din partea regimului actual (și după umila mea părere este periculos un asemenea abuz de cuvinte, căci dacă din nenorocire s'ar întâmpla vre-odată în adevăr o violare a Constituției, atunci strigătul în contra ei n'ar mai produce efectul de a deștepta conștiința și rezistența publică), eu vă semnaliez din contră o importantă întărire a ideii constituționale din partea regimului actual, în deosebire de cel trecut.

Sub regimul liberal trecut, în primul mesaj al Regalității, de la 15 Noemvrie 1881, se încearcă o specificare a proiectelor de lege propuse acelei sesiuni. Este interesant a constata, că atunci era la guvern C. A. Rosetti ca ministru de interne și că tocmai în resortul ministerului său se arată mai clar măsurile legisla-

tive ce aveau să fie supuse desbaterilor. Dar se arată și la justiție, și la culte. Inșă această încercare se nimicește îndată în realitate, chiar a doua zi se schimbă ministrul de justiție, și lucrările anunțate din resortul său se părăsesc cu desăvârșire. La 26 Ianuarie 1882 se schimbă și ministrul de interne. Din programul lucrărilor anunțate nu se realizează nimic, afară de tocmelele agricole. In noul mesaj pentru sesiunea 1882—83 guvernul se mărginește a zice: „Veți putea consacra tot timpul necesar pentru a studia bugetul anual și legile rămase din sesiunea trecută.“ Inșă nici un ministru nu insistă să se ia în desbatere vre-una din acele legi ale sesiunii trecute.

Apoi vine epoca revizuirii constituționale, după părerea mea cea mai nefolositoare agitare a țării.

Dar în fine, la 31 Mai 1884, este terminată și revizuirea. In mesajul de la 16 Noemvrie 1884 ministerul se aruncă în promisia unei ere nouă: „Am ajuns astăzi la o linie de demarcație care va face epocă în viața noastră ca Stat și popor. Sunteți chemați a conlucra împreună cu guvernul meu la îmbunătățirea întregului sistem administrativ; a da justiției garanții puternice, magistraturei mai multă siguranță și justițiabililor încredere și înlesnire. Inainte de toate inșă să căutăm a da învățămîntului public o direcție practică și sănătoasă, menită a ridica nivelul instrucției și educației naționale. Sper că îmbunătățirea stării preoților de mir și o mai bună direcție a învăță-

„mîntului eclesiastic vor putea fi realizate chiar „în cursul întâiei d-v. sesiuni“, etc., etc.

Aceste cuvinte solemne rămân literă moartă. După câte-va săptămâni, la 14 Ianuarie 1885, se schimbă ministrul de justiție. La 2 Fevruarie se mai schimbă și cel de culte și cel de domenii, și alții. Programul anunțat nu primește în toată sesiunea nici cel mai mic început de realizare, nici nu se prezintă măcar proiectele.

În fine, în mesajul de la 15 Noemvrie 1885, se constată din nou o desăvîrșită lipsă de program. „Aveți din sesiunile trecute mai multe „proiecte de legi însemnate în discuțiile d-voastră. Guvernul meu vă va mai prezenta și altele.“ Iacă toată politica internă ce se spune controlului Camerei pentru sesiunea 1885—86. De aci încolo vine agonia ministerului Brătianu prin luptele interne ale partidului liberal.

Ce deosebire fundamentală constatăm în această privință, îndată ce trecem de la regimul liberal la regimul conservator actual în diferitele lui nuanțe! De la intrarea lui în acțiune, din anul 1888, mesajele sunt opera serioasă și bine cugătată a unor miniștrii constituționali, ele cuprind anunțarea amănunțită a proiectelor de legi, pe care le cred în adevăr necesare pentru a răspunde la trebuințele țării în momentul dat. Firește, că asupra chiar ideilor cuprinse în aceste legi va fi divergență de păreri: D-voastră din opoziție veți zice, că proiectele sunt rău aduse, noi din majoritate vom crede că sunt bine aduse. Dar cu toții trebuie să o recunoaștem că acești miniștri, de la 1888 și până azi,

v'au expus prin mesaj un program de lucrări legislative studiat, precis și onest, și au făcut ast-fel un pas înainte spre maturitatea noastră constituțională. (Aplause). Ei s'au ținut totdeauna de cuvint; legile anunțate au fost studiate de ei, depuse în Adunare și discutate, și dacă se întrebuițează și de ei, cum s'a întrebuițat în actualul mesaj, fraza: „*veți avea să vă ocupați și de legile rămase din cauza scurtului timp din sesiunea trecută și de alte legi anume indicate*“, aceasta nu este, ca în mesajele liberale, numai o redacție literară, ci un fapt constituțional exact, și de exemplu chiar acum ați discutat, în scurtul timp de când suntem în sesiunea prezentă, două din proiectele sesiunii trecute: organizarea corpului tehnic și reforma creditelor agricole, iar al treilea este afișat la ordinea zilei, importanta lege pentru judecătoriile de ocol.

Va să zică avem a face în prima linie cu un guvern conștiincios, și acești conservatori violatori de constituție, cum ziceți d-voastră, sunt cei d'întâi cari îndeplinesc prima datorie constituțională la deschiderea fie-cării sesiuni, adică ei supun, cu serioșitate și onestitate, programul lor de lucrări legislative și deșteaptă ast-fel de îndată controlul Camerei legiuitoare.

Sper că acest precedent va fi păstrat de urmașii lor. Sunt convins că este un progres îndeplinit de o așa vedită importanță, încât mai ales partidul liberal nu se poate sustrage de la păzirea lui. Așa vom avea în sfârșit de acum înainte adevărata aplicare a constituției noastre în ceea

ce privește mesajele, vom ști de la început, ce cugetă și ce vor miniștrii și nu va mai fi vorbă, ca în vremurile trecute, de încredere personală, ci de încrederea în idei.

Aceste cât pentru partea întâi din acel faimos articol 95 al Constituției, după părerea mea partea cea mai importantă: „Regele expune starea țării.“

Partea a doua: „Adunările fac răspunsurile lor“, fără altă indicație obligatorie, permite a simplifica Adresa Camerei și tinde a o reduce la forma așa numită „englezească“, în care este conceput și proiectul de față.

D-lor, mi-a părut foarte bine că unul din membrii mai tineri ai acestei Camere, un reprezentant al generației care vine după noi, onor. d. Nicolaescu, deputat din opoziție, într'o vorbire a d-sale, a relevat că noi aici, în mijlocul or-cărei discuții, avem și o misiune de educare politică față cu țara întreagă.

Suntem încă prea de curând intrați în viața constituțională, și dacă firește deputații și senatorii înțeleg mai bine idea constituțională, nu toți cei-lalți au putut-o înțelege. Multele plângeri despre alegeri de exemplu, vin și de acolo, că nu sunt încă alegătorii pătrunși de însemnătatea votului lor, n'au încă simțimentul de independență.

Noi avem și misiunea de a face ca și cei-lalți, cei ce ne ascultă, să învețe ceva din desbaterile noastre, să se deprindă cu mănuirea formei constituționale, să se pătrundă de respectul fun-

damentelor ei, și să cunoască drepturile, dar și datoriile lor.

Dacă este așa, atunci modul principal, prin care ne îndeplinim misiunea noastră de mandatar ai țării, adevărată discuția publică în Cameră, trebuie să ne inspire simțimintul unei deosebite solemnități, cuvintele noastre rostite aci sunt prinse îndată de scriitori, sunt date publicității prin „Monitorul Oficial“, ies din aceste ziduri ale Camerei și străbat în țara întreagă, sunt anume menite să străbată acolo. Și de aceea, d-lor, mai ales într'o discuție așa de înaltă ca aceea a adresei, această parte, dacă îmi dați voie să zic: educativă a discuțiilor noastre, această parte de răspundere ce avem pentru viitorul țării, trebuie să preocupe în mod permanent atenția noastră.

Și apoi, d-lor, permiteți-mi o paranteză. În această delegație a suveranității țării în ceea ce privește lucrările legislative, unde fie-care din noi nu reprezintă numai districtul său, ci țara întreagă, unde fie-care din noi răspundem de demnitatea suveranității naționale, noi ne-am dat un regulament, prima noastră lege, oare-cum elementară, și ne alegem în libertatea noastră un prezident, care este pus acolo ca să-l păzească. Mai ales atunci când ne adresăm direct Coroanei, Regelui, care personifică întreaga suveranitate națională, mai ales atunci noi suntem răspunzători de ceea ce vorbim aci.

Cred că am fost cu toții mulțumiți, când am văzut, cum onor. d. Morțun, de și reprezentând păreri socialiste diametral opuse cu Constituția

de astăzi a statului nostru, atunci când a întrebuițat cuvîntul „barbar“ și a fost rectificat de prezident, s'a supus îndată, a retras și a înlocuit cuvîntul. Important e momentul, când rectifică prezidentul pe un deputat, este o expresie deosebit de energică a demnității noastre naționale.

Că într'un popor așa de viu, cum este un popor de rasă latină, se pot rostii cuvinte mai violente, că prin urmare și într'o discuție aprinsă a Parlamentului nostru îi poate scăpa unui deputat sau senator o vorbă neparlamentară, nu are importanță. Important este numai momentul, când o relevă anume prezidentul și când o rectifică. In chiar acest moment se relevă demnitatea și autoritatea desbaterilor. Și acum inchipuiți-vă, d-lor, (fac o construcție arbitrară numai ca să dau un exemplu) inchipuiți-vă că într'o desbatere însemnată ar trece prin capul unui reprezentant al națiunii să întrebuițeze la adresa or-cui ar fi din noi, a guvernului sau a unui deputat, un cuvînt prea trivial, de exemplu cuvîntul: *nemernic*; că l-a întrebuițat, aceasta poate fi o scăpare din vedere, și atunci nu are nici o importanță; căci firește prezidentul l-ar releva, l-ar rectifica și demnitatea acestei delegații a suveranității naționale ar fi păstrată. Dar inchipuiți-vă mai departe, că acel reprezentant al națiunii ar fi un om foarte însemnat, poate ar fi un șef de partid, poate ar fi un viitor șef de guvern, și că acesta, după ce i s'a relevat cuvîntul „nemernic“ ca nedemn de reprezentația națională, ca neparlamentar, el

ar răspunde: „știu că este neparlamentar, dar îl mențin“, atunci, d-lor, am avea dreptul să zicem: este de rău exemplul și de rău augur pentru viitor o asemenea atitudine! Nu se poate justifica o violare a cuviinței parlamentare! N'ai dreptul să te înscrii tu cu arbitru tău individual în contra aceia ce și-a dat delegația suveranității țării ca formă externă a vieții ei, și dacă faci aceasta, atunci după ce am scăpat de arbitrarul personal al boerimeii din vremea veche, care punea bunul plac personal peste legea țării, ne face să intrăm într'un alt arbitrar de boerime democratico - constituțională (aplaude), care ne spune aci în Parlament: nu-mi pasă de parlamentarism, cuvântul „nemernic“ îl mențin, nu vreau să mă supun. (Aplause).

Și tot din asemenea precedente importante pentru viața noastră constituțională, cea tină și prevestitoare de viitor, să-mi permiteți să relevez un alt fapt trecut oare-cum în domeniul istoric.

D-lor, cuvântul ce-l rostim aici în Parlament, al cui este? Până când păstrăm sfânta tăcere, până când în lăuntru nostru medităm, cuvântul este al nostru; dar când l-am scos din această îngrădire, dacă l-am aruncat într'o convorbire particulară, dacă l-am scris într-o scrisoare privată, se poate naște îndoiala, a cui este scrisoarea. Este a celui care a scris-o sau a celui care a primit-o? Dar în Parlament, al cui este cuvântul rostit? Aici nu începe îndoială: Al Parlamentului, al țării. De aceea este prins cuvântul nostru, fixat și autentificat aci, il în-

credințăm biuroului, care îl dă la „Monitorul Oficial“, îl dă țării întregi. Sau credeți, că se poate interpreta alt-fel lucrul? Vorbesc din istoria trecutului, căci nu mă pot atinge de ceea ce s'ar petrece în Senat acum.

Sunt doi ani și jumătate de când a fost o lungă discuție asupra învățămîntului public în Senat, și un eminent reprezentant al partidului liberal, pe atunci încă nu șeful lui, a vorbit zile întregi, zile întregi și-a arătat importante sale vederi într'o materie, care interesează mai ales partidul liberal, în direcția creșterii și învățămîntului tinerimii române: acel senator a fost de o mare tărie, și pot zice în unele părți și de oare-care violență în contra părerii ministrului de atunci. Ce importantă discuție! Ce important discurs! Ce sumă de adevăruri de cules și de discutat mai departe! Și ce caracterizare a partidului liberal! Acel discurs, al cui era, odată pronunțat? Al senatului, al țării întregi, și al meu și al d-voastră: căci fie-care din noi este în drept să-și reclame proprietatea lui la acel discurs. Ei bine, lucru nepomenit și care trebuie odată relevat în Parlament! Stenogramele acelui discurs au fost încredințate oratorului spre revizie, cum se încredințează înainte de a se publica la cei ce au vorbit, ca să vadă cum s'a scris de stenografi spre a nu se strecura erori. Ei bine, de aci încolo nu s'a mai văzut acel discurs! Biuroul a reclamat, monitorul așteaptă; sunt doi ani și jumătate de atunci; nu mai există discursul, nu se mai poate inființa în forma publicității legale!

Mă opresc aci și închid paranteza. Să sperăm d-lor că, după ce am făcut sub guvernul actual un progres constituțional cu mesajul, vom fi scutiți în viitor de asemenea întâmplări din partea reprezentanților țării, și vom face mai ales sub viitorul regim liberal alte progrese; să sperăm, că vor fi destul de tari membrii partidului liberal ca să înduplece pe șeful d-lor de a respecta proprietatea Camerei, a Senatului, a țării, și de a respecta și demnitatea parlamentară. (Aplause).

Revenind acum, tot din punct de vedere al unui parlamentarism mai corect, la adresa noastră către Coroană, ea, fiind un răspuns la Mesajul Regelui, trebuie să cuprindă două elemente, pe cari le cuprinde proiectul de față: este întâi și se cuvine în toate adresele să fie întâi, omagiul adus personificării statului monarhic, adică Regelui. Dacă, după constituția noastră, vine Regele în mijlocul Parlamentului la deschiderea sesiunii și nu merge, ca în Prusia, mai întâi Parlamentul la El, dacă astfel Regele aduce primul omagiu suveranității naționale delegate în Parlament, este o necesitate de armonie indispensabilă între marii factori ai statului, ca și noi, înfățișându-ne cu răspunsul înaintea lui, să începem prin asigurarea de fidelitate și de devotament către El. Și fiindcă de astă-dată, în timpul de când s'a închis sesiunea trecută și s'a deschis cea prezentă, s'a întâmplat marele eveniment al nașterii Principelui Carol, aceasta a trebuit să fie asemenea de îndată relevat în deosebita sa însemnătate politică pen-

tru România ca o mai puternică întemeiere a succesiunii la Tron.

Suntem din fericire toți de acord asupra acestei părți a proiectului de Adresă.

Al doilea element al Adresei răspunde la expunerea făcută în Mesaj de către miniștrii contrasemnați, și aici proiectul de față se mărginește în parafraza relațiilor internaționale și a creditului statului, și totdeodată ia act de legile anunțate, lăsând toată discutarea lor activității ulterioare a Camerei în discursul sesiunii.

Cu toate aceste am auzit în debaterile urmate mai ales pe d-nii Păuceșcu, Fleva și Stolojan, declarându-se contra acestei Adrese și criticând-o direct sau indirect, nu tocmai pentru ceea ce cuprinde, ci pentru că nu cuprinde mai mult.

Să vedem, să cercetăm aceasta: ce trebuia să cuprindă Adresa mai mult? Ne-a vorbit întâi d. Păuceșcu. Era foarte interesant discursul d-sale ca discurs literar, și eu îi exprim recunoștința mea pentru plăcerea ce mi-a făcut-o în această calitate a sa. Dar ce vroia politicește d. Păuceșcu? Adecă să fi discutat noi în acest prim moment solemn al raportului nostru direct cu Tronul, disidența făcută de d-sa din partidul majorității guvernamentale? Să examinăm chestia. O disidență poate fi în adevăr așa de caracteristică pentru starea țării într'un moment dat, în cât să fie relevată la discutarea Adresei. S'a întâmplat, de exemplu, o disidență însemnată sub ministerul Brătianu, când după proclamarea Regatului și după revizuirea Constituției, C. A. Rosetti s'a retras din partidul gu-

vernamental. S'a întâmplat doi ani mai pe urmă o altă însemnată disidență, ce am relevat-o eu însu-mi de pe banca de deputat al opoziției într'o desbatere a Adresei, disidența caracterizată prin șeful ei de atunci, onor. d. Fleva, și prin cei ce mergeau împreună cu d-sa, tinerii deputați foarte inteligenți, d-nii Arion, Djuvara, Take Ionescu, intrați în parlamentul liberal după un apel făcut tocmai la tinerimea inteligentă de d. Campineanu și de d. Fleva. Și acea floare a inteligenții tinerimii, după cât-va timp, după ce a văzut ce se petrecea în acea Cameră, a trecut în disidență, și această disidență a inteligențelor tinere prevestea, că opera legislativă nu mai era de așteptat de la partidul liberal, că prin urmare regimul liberal de atunci va trebui să cadă din cauza acestei insuficiențe, precum a și căzut.

Am relevat dar la desbaterea Adresei de atunci o asemenea disidență a celor patru deputați, fiind-că era caracteristică pentru starea spiritelor în țară, fiind-că venea de la trei deputați de o mare inteligență și de la un al patrulea, șeful lor, care era de un mare temperament.

Dar remarcăți, d-lor, deosebirea de acum în cazul d-lui Păucescu. Atunci releva alt-cineva, relevam eu, un observator, disidența făcută în partidul liberal. Mărturisesc însă că nu mi s'a întâmplat să ved pe cine-va, ca el, fiind disidentul, să releve el însuș disidența sa proprie ca un lucru așa de important, în cât să încapă în desbaterea Adresei și să fie numai de cât adusă

la cunoștința Coroanei! (Aplause). Căci de! d-lor, poate să fie cine-va de altă părere asupra importanței disidenței onor. d-lui Păuceșcu. Importanța poate să fie pusă la îndoială. Dacă era să judecam numai după votul de alegere la prezența Camerei, unde onor. d. Păuceșcu a intrunit 68 de voturi pentru vice-prezidență, cifra considerabilă, disidența d-sale putea să fie interpretată ca importantă pentru situația politică. Dar ce e cu asemenea voturi? Bila este mută și adese-ori în chestii personale nu știi, dacă nu s'au dat multe voturi din cauza relațiilor personale private, și în ce privește numai simpatiile personale, aș fi fost poate și eu pentru d. Păuceșcu, pentru care am toate simpatiile personale. Tocmai din această cauză putea să fie îndoială asupra semnificării celor 68 de voturi.

Dar a mai intervenit de atunci încoace, înainte de aceste debateri la Adresă, un alt vot, asupra semnificării căruia nu poate exista îndoială.

Onor. d. Păuceșcu își explica disidența d-sale prin existența a două partide la guvern, care ar produce o desbinare și în administrație între ceea ce numia d-sa Catargiști și Carpiști.

Tocmai asupra unei chestii, care sta în legătură cu o asemenea desbinare, s'a dat votul hotărîtor, de care vorbesc. Ca un model de cristalizare ni s'a prezentat acum câte-va zile o alegere dintr'un district, unde erau doi candidați în luptă: un pretins Catargist și un pretins Carpist.

Să vedem ce mare importanță a dat Camera acestui lucru? Când s'a arătat, că se vor fi comis poate ingerințe dintr'o parte și dintr'alta în ultimul moment, majoritatea a hotărît să arate deplina sa unire în asemenea chestii și a anulat această îndrăsneală și pripită aparență provincială de dihotomie guvernamentală. (Aplause, ilaritate).

Iată o înțelegere a majorității, care din punct de vedere al disidenței onor. d. Păucescu, era foarte caracteristică, și dacă noi din majoritate ne-am înțeles, că această dihotomie să n'aibă nici o importanță și am anulat toată alegerea, opoziția d-lui Păucescu era tocmai acolo, unde era și opoziția regulată a Camerei, adică în contra acestei anulări decise de majoritate.

Rezultatul votului ?

Peste două treimi majoritate, și mai puțin de o treime minoritate. Atunci, d-lor, ce importanță are în momentul de față pentru starea generală a țării, disidența onorabilului d. Păucescu ?

Tronul are alte lucruri mai importante de ascultat de la noi, de cât trecerea cător-va voturi de colo dincolo, întru cât nu angajază situația întregă.

Lucrul ar fi mai important, dacă, cum zicea d. Păucescu, s'ar periclita însăși ideea conservatoare și dacă umbrele marilor conservatori, invocate de d-sa din trecut, Manolache Kostache, Costaforu, Mavrogheni și (cum se exprima d-sa?) „acea măreață figură de bronz, înaintea căreia se închină toți, generalul Tell“, dacă umbrele

acestea acolo unde vor fi azi, și sunt în orice caz în memoria noastră, ar fi periclitate în ceea ce au cugetat și au voit ele în viață fiind. Dar vă rog, judecați d-voastră toți. Nu vă pare că idea și umbrele conservatoare sunt bine păzite în această majoritate a Camerei, câtă vreme avem la guvern pe d. Lascar Catargi și pe d. Al. Lahovari, câtă vreme avem la prezidenția Camerei pe d. general Manu? Și credeți d.v., că în fața d-lor și în contra d-lor, ar putea onor. d. Păucescu, simpaticul meu amic, să-și ia rolul de ștreajă a umbrelor conservatoare, și să păzească d-sa mai bine de cât cei-lalți figura de bronz a generalului Tell? (Aplause, ilaritate).

Prin urmare, chestia nu merită să fie adusă în discuția Adresei la Tron. Rămâne să vedem de acum înainte, poate lucrul va câștiga mai multă importanță în viitor. Până acum se reduce la onorabilul d. Păucescu și cu câțiva anonimi, cari sunt îndărătul d-sale. Am citit în gazete (căci și presa face parte din starea țării, ca opinie publică), că este vorba să se înființeze un ziar al d-lui Păucescu, că vor fi redactori și d-nii Iancovescu și Macedonski. Firește, trinitatea Păucescu-Iancovescu-Macedonski va fi de o rară importanță politică în viitor. Pentru momentul de față nu comportă nici o discuție, necum la adresă.

Trec la onor. d. Fleva. D-sa s'a încercat să introducă în desbătarea de față trei chestii. întâi: formațiile variabile prin care a trecut acest guvern de la 1888 până astăzi. Vorbirea a ținut — mă interesează așa de mult, când vorbește

d. Fleva, în cât îl urmăresc cronometricește: m'am uitat la ceasornic — numai această parte a vorbirii a ținut 2 ore și un sfert, până la 4, când s'a suspendat ședința ca să continue tot d-sa. O așa de lungă vorbă pentru ce? Pentru a discuta nu știu pentru a câtea oară formele variabile, prin care a trecut guvernul conservator de la 1888 până astăzi!

Apoi bine, onor. d-le Fleva, scurtul proiect de adresă a luat un fel de precauțiune de proroc, zicând la început de tot: noi intrăm în a treia sesiune ordinară a legislației prezente. Apoi dacă în a treia sesiune ordinară avem absolut aceleași persoane la guvern, pe care le-am avut la întâia sesiune ordinară, avem să reedităm încă o dată tot ce am vorbit la întâia sesiune a legislaturii asupra compunerii guvernului?

Onor. d-le Fleva, parlamentarismul (și nu-i așa? este de interesul nostru al tuturilor ca să-l păstrăm pe cât se poate cu prestigiul lui) are tocmai pericolul, ce-l indică numele său. Parlament vine de la *parlare*, dar *parlare* poate să aibă și o semnificație rea; nu trebuie *parlare* prea mult, căci atunci își pierde tot prestigiul. Vorbim pentru ca să ne folosim cu toții ceva; dar să reedităm încă o dată vorbele, care nu mai sunt la locul lor în a treia sesiune a legislaturii, este un păcat pe care îl facem.

Trec peste aceasta.

Partea a doua: convenția cu Germania și iarăș veșnica chestie a agiului.

Cu aceasta răspund în parte și onor. d-lui Stolojan relativ la agiu. Convenția cu Germania

este anunțată în Mesaj, s'a și depus eri în Cameră. Sunteți oameni politici, știți, că această convenție a fost semnată de cele 2 guverne și a fost deja votată de parlamentul german, că prin urmare rămâne să fie cu deamănuntul și că lege specială discutată de parlamentul român, fie apoi primită sau respinsă.

Ce voiți acum într'o discuție a Adresei? Dacă nu ar fi încă semnat tratatul de comerț, dacă nu ar fi numai semnat, dar și votat de una din părțile contractante, am putea zice, că, după dreptul de control al Camerei, desbaterile unei Adrese, prevăzând o viitoare încheiere de tratat, să arate vederile deputaților asupra direcției economice de păzit.

Dar nu cred că un om politic dintre d-voastră ar cere ca, o dată tratatul subscris, odată votat de cealaltă parte contractantă, să fie înlăturat printr'o discuție generală la Adresă. Nu se poate, n'ar fi convenabil, nu este uzitat. Locul discutării și timpul va fi, când va veni tratatul la ordinea zilei, și prin urmare acum trebuie să-l înlăturăm din desbaterea de față.

Chestia agiului, mult discutată și trezită chestie a agiului? În mesaj și în adresă nu se prevede; se vorbește de creditul statului, care a rămas neatins în mijlocul perturbărilor provocate în alte țări prin criza argintului. Dar poate numai întrebuintarea cuvintelor: „criza argintului“, v'au deșteptat dureroase amintiri ale trecutului d-voastră și v'au făcut să reeditați această discuție și la adresă. În discuția de astăzi Ches-

tia nu s'ar putea deștepta cu oare-care folos practic decât în următoarea împrejurare:

Dacă partidul național-liberal, cum este organizat astăzi, recunoaște, ca un program de viitoare acțiune a sa, că forma de bimetalism, adică mai exact argintul stocului Băncii naționale, înainte de reforma regimului conservator, era mai bună; dacă vrea să afirme, că nu reformei conservatoare i se datorește dispariția agiului, ci numai recoltelor bune, și că reforma introdusă de d-nii Germani și Carp este rea și că s'ar putea reveni asupra ei, fără nici un pericol pentru situația financiară a țării, atunci trebuie să prezentați un amendament preciz la proiectul de Adresă, din care să se știe, că voiți să reînființați forma veche a stocului Băncii Naționale. Atunci fac amendă onorabilă, chestia merită sub această formă că figureze în desbaterile Adresei, și nu rămâne decât să ne întâlnim cu ea la viitoarele alegeri, unde va fi pusă în primul rând pe platforma electorală, și îmi permit a prezice de pe acum, că nu va avea partidul conservator în toate nuanțele lui să se neliniștească de verdictul țării în această privință. Dar fără un asemenea amendament, toată discuția agiului a fost astăzi de prisos.

A rămas al treilea punct din cele atinse de d-v., chestia Transilvaniei.

D-lor deputați, chestia Transilvaniei nu este atinsă în proiectul de răspuns, dar este dreptul și datoria or-cărui membru al Parlamentului să introducă în desbaterea Adresei or-ce chestie, care să fie destul de importantă pentru a fi semnul

stării generale a țării. Ast-fel s'a introdus chestia Transilvaniei.

- Cei ce au relevat-o, d-lor, ce vor cu ea? Să-o introducem în Adresă? Sau cu ocazia adresei să-o atingem numai ca o parte caracteristică a stării spiritelor în aceste momente? Sau vor alt-ceva?

x - Dacă e vorba de unitatea etnică, de sentimentul elementar, pe care il are fie-care Român, că este înrudit cu toți frații săi de acelaș sânge, lucrul este așa înțeles de la sine, încât, scuzați-mă, este destul să-l atingi pentru ca să fie și exprimat, și un fel de simțimint de demnitate te oprește de a căuta prea multe forme de redacție pentru a-l exprima. Este clar ca lumina zilei, că tot Românul se știe Român, și că simte unitatea sa de ginte cu toată suflarea românească. Acestui simțimint i s'a dat o expresie și naturală și nemeș-teșugită de d. Moruzi mai deunăzi, când a spus în aplausele d-voastră tuturor, că la adică suntem toți una. Dar în această desbatere constituțională politică, ce anume se cere să facem cu chestia Transilvaniei?

- Tocmai din cauza sentimentului puternic elementar dintre toți Românii corpurile politice ale statului român sunt chemate la toată atenția și prudența în asemenea materie.

Din Senat ne-a venit cu ocazia Adresei o propunere preciză relativă la Transilvania. Cine a făcut propunerea? și ce vrea această propunere? A făcut-o șeful autorizat al partidului liberal. Nu e așa, d-lor? Eu nu știu toate arcanele partidului liberal. Pardon, am făcut această între-

bare, căci pe d. Fleva l-am auzit zicând că acel onor. senator este numai unul din cei mai autorizați membri ai partidului (aplause). Așa mi s'a părut. După o întrerupere de pe banca d-v. a zis apoi, că este șeful partidului.

D. N. Fleva. Am zis : cel mai autorizat, și am adăogat și cuvîntul de șef.

T. Maiorescu. In urmă; am înțeles. La început era un moment de nedumerire, până unde șefia este admisă din partea tuturilor.

Voci. Șeful recunoscut.

T. Maiorescu. A! Va să zică, este șeful recunoscut și admis al tuturilor! Ce vrea așa dar șeful recunoscut al partidului liberal? Vrea (și a exprimat această cerere a d-sale într'o importantă cuvîntare și cu o foarte bună introducere istorico-politică) vrea ca guvernul statului român să intervie într'un mod amical, ca un samsar cinstit între guvernul maghiar și Românii din Transilvania pentru a aplana dificultățile dintre ei. La aceasta guvernul nostru a răspuns : nu cred că este bine să o fac; clar și preciz. Noi majoritatea avem acuma să ne întrebăm : aprobăm acest răspuns al guvernului sau nu ?

D-lor, motivele pentru cari a răspuns guvernul așa cum a răspuns, le cunoașteți din Senat. E probabil că unul sau altul din d-nii miniștrii le va repeta din nou în Cameră; nu vă voi răpi dar timpul d-voastră cu reeditarea lor. Eu unul le cred cu desăvirșire valabile, și cred că trebuie să le aprobe și majoritatea acestei Camere.

Dați-mi voie însă, înainte de a trece mai departe, să fixez acest moment al vieții noastre politice.

Spre marea mea mulțumire, onor. d. Sturdza cu discursul asupra Transilvaniei nu a făcut ceea ce a făcut cu discursul asupra instrucției publice, adică nu a făcut — cum să mă exprim în mod convenabil? — nu l-a făcut să dispară, acest discurs se află în „Monitor“, îl avem cu toții în proprietatea noastră. Să-l țintuim dar înaintea țării ca un punct important din viitorul program de guvernămînt al partidului liberal. Dacă, precum sperăm, precedentul stabilit de guvernul conservator, că ceea ce se anunță ca acțiune politică să fie și executat, este o procedare constituțională, care va trebui să fie păstrată și de viitorul guvern liberal ca chestie de onestitate politică față cu țara, atunci se cuvine să luăm act de declararea onorabilului d-lui Sturdza din Senat și să o fixăm. Șeful recunoscut al partidului liberal cere ca guvernul statului român să facă o intermediare, ce e drept amicală, dar publică, parlamentar anunțată, între guvernul maghiar din Budapesta și Românii din Transilvania.

Actualul guvern conservator declară: nu fac așa ceva. Față cu această atitudine negativă, d. Sturdza atacă guvernul cu violență. Ne vom aștepta dar la realizarea acestui punct de program, când va cădea guvernul conservator, și va veni la guvern partidul liberal. Vom avea să examinăm atunci, și să fie știut, de pe acum: 1) dacă viitorul guvern liberal se va ține de

cuvînt, sau toată chestia Transilvaniei a fost pentru liberali numai o redacție literară, ca în multe mesajii de la 1884 încoace; 2) dacă, ți-
 indu-se de cuvînt, va produce cu aceasta un rezultat, pe care țara întreagă și naționalitatea română întreagă să-l aprobe și pentru care să se felicite de inițiativa partidului.

Chestia întâi ne va da măsura onestității partidului liberal, chestia a doua ne va da măsura prevederii și înțelepciunii politice a acestui partid.

Vin acum la chiar propunerea onor. d-lui Sturdza în privința Transilvaniei, și în afară de argumentele aduse de guvern în contra ei, dați-mi voie să supun reflecției d-voastră cu moderația și cumpătarea cuvenită într'o materie așa de delicată, două alte argumente.

D-lor, presupuneți că o asemenea intermediare întreprinsă de guvernul nostru între guvernul și supușii unui stat strein n'ar avea nimic iritant, neobișnuit, cominatoriu; că ar putea fi în adevăr privită ca amicală, cum o vrea de altmintrelea șeful partidului liberal: ea n'ar putea totuș să intre în concepția practică de cât atunci, când în satul strein, unde vrei s'o faci, ar lipsi or-ce element indicat pentru așa intermediare.

Nu vorbesc de relații personale, dacă nu cum-va între Românii din Transilvania și Ungaria sunt persoane cunoscute și nouă, ca d. e. d. Mocioni, care prin situația socială, prin moderația lor, ar putea să joace un asemenea rol. Vorbesc numai de instituțiile mari ale statului.

Dualismul austro-maghiar are anumite forme în ceea ce privește unitatea statului austro-maghiar; de exemplu, este un ministru de externe comun, un ministru de rezbel comun și altele; dar mai este și un fel de reprezentare parlamentară comună între Unguri și restul imperiului: așa numitele delegații.

În aceste delegații, cum știți, Parlamentul din Ungaria și Parlamentul din restul Austriei, trimit membrii lor prin alegere. Dar cum se întâmplă, că în Austria să fie și o altă provincie locuită de Români, Bucovina, știți că în Parlamentul Austriei sunt reprezentanți ai Românilor din Bucovina, cum sunt d-nii Styrcza, Hurmuzachi și alții.

Apoi mai sunt alte figuri cunoscute nouă de nume, cari au o importantă situație socială și politică la Viena, cum este bunăoară d. Dumba.

Ce credeți d-voastră, că în aceste delegații, care sunt anume menite prin Constituția imperiului vecin de a menține tot ce este relativ la unitatea și integritatea imperiului ast-fel organizat, ce credeți, zic, că s'ar întâmpla, când ar fi un adevărat pericol, simțit de cei în chestie, în privința unității imperului? Nu s'ar găsi, pe calea această foarte legală, vre-o voce care să intermedieze acolo unde intermedierea se poate face fără iritări, în delegații ori în convorbirile politice indicate acolo?

D. A. C. Cuza. În Parlamentul ungar nu sunt de cât Unguri.

T. Maiorescu. Nu vorbesc de Parlamentul maghiar, ci de celălalt Parlament care-și trimete

și el delegații, unde discuția se petrece pe un teren comun.

Dacă dar noi nu vrem să facem aci un Opus super-erogatorium, o superfetație, dacă nu vrem să facem numai așa, o vorbire de popularitate eftină, ci ne gândim serios, sincer, la o intermediare posibilă, de ce nu vă gândiți și la posibilitatea acestei intermediari, care ar fi legală, constituțională, indicată în chiar forma de astăzi a statului austro-maghiar și de la care ar trebui să așteptăm mai întâi un efect practic?

Trec acum la un alt argument în contra propunerii d-lui Sturdza.

D-lor, greutatea, inadmisibilitatea unei asemenea interveniri mai provine din faptul, că punctele în discuție, mai ales când este o ceartă învrăjbită, sunt multe, au nuanțe prea fine și presupun un fel de pricepere zilnică a atmosferei, în care să petrec, fără de care pricepere nu poate să fie nici o intervenție folositoare, și, atunci, după vorbirea populară, când un al treilea se amestecă în cearta a doi oameni, o pățește de la amândoi.

Va să zică, pentru ca să te poți amesteca în calitate de guvern, ți-ar trebui simțirea, asimilarea, priceperea, tactul situației întregi în fie-ce moment variabil.

Dar cum voiți să le avem noi cei de aci, în locul celor de acolo? De unde luați siguranța aceasta?

Iată șeful partidului liberal, foarte patriot, foarte învățat, foarte silitor, în raporturi strinse

cu Românii de dincolo, d-sa a formulat în Senat un program de intermediare.

D-lor, cuvîntul nostru de aici în asemenea materie nu este numai dus până la hotarele țării, el trece peste hotare și este ascultat acolo, unde se adresează.

De abia s'a pronunțat cuvîntarea d-lui Sturdza în Senat, d'abia s'a văzut în *Monitor*, și iată cel d'întâi glas al Românilor din Transilvania, „Gazeta Transilvaniei“, ce răspunde d-lui Sturdza :

„Când e vorba dar de a veni în ajutorul cauzei Românilor transilvăneni, nu poate exista altă directivă mai bună, mai sigură și mai neapărată decât directiva ce o dă programul lor național.

„Și aci e punctul, care, cu părere de rău trebuie s'o spunem, ne desparte cumplit de vederile desfășurate de d. Sturdza în partea din urmă a vorbirii sale.

„D-sa nu-și ia ca punct de plecare programul nostru național, ci gândindu-se mereu la rolul de „samsar cinstit“, care, după d-sa, ar trebui să-l aibă guvernul român spre a face posibilă o împăcare între noi și Maghiari, trece peste acel program și stabilește o directivă specială a stăruințelor de împăciuire, înșirînd anumite puncte, asupra cărora crede că ar trebui să stăruiască guvernul român.

„Printr'asta d. Sturdza ajunge la niște concluziuni, care, departe de a clarifica situațiile, cum voește d-sa, le încurcă și mai mult.

„Punctele de eventuală împăciuire între Ro-

mâni și Maghiari, ce le înșiră d-sa, în credința că Românii s'ar învoi cu ele dacă Ungurii le-ar acorda, nu numai că nu consună cu postulatele programului nostru național, dar sunt chiar în mare parte în contradicție cu el.

„Ca dovadă cităm numai afirmarea d-lui Sturdza că ceea ce vor Românii ar fi „respectarea și aplicarea sinceră a legii de existență a naționalităților“, adică tocmai a acelei legi care a fost totdeauna combătută de către Români ca în cel mai mare grad vătămătoare drepturilor și libertății lor.“

Iată, d-lor, dovada greutății, dovada inadmisibilității unei interveniri din partea noastră. Primul pas al șefului partidului liberal pe această cale, află o așa „cumplită“ desmințire și din partea cui? Din partea a chiar Românilor de dincolo de Carpați.

Inșă, d-lor, se poate ca „Gazeta Transilvaniei“ să nu reprezinte părerea tuturilor Românilor de dincolo; se poate să fie altă părere a altor Români de dincolo, care să fie diferită de părerea grupului reprezentat prin „Gazeta Transilvaniei“. Dar atunci vă întreb ca oameni prudenți în politica națională: ce fel de procedare ar fi a noastră? Să venim și noi și să accentuăm, să mai învrăjbim deosebirile de păreri, dacă ar exista între Românii de dincolo? Și după ce, în lupta contra Ungurilor, Românii de dincolo trebuie să fie uniți, să venim noi să dăm ocazie la divergențe de idei, să transportăm certele noastre de partide și la Românii de din-

colo? Aceasta nu ar fi lucru cuminte, aceasta n'ar fi folositor!

Și fiindcă am vorbit de divergențe de idei și de cearta partidelor noastre, și fiindcă într'o chestie națională, ca aceasta, unitatea de sentimente, unitatea de ginte, unitatea de cultură este singurul punct de vedere admisibil, să examinăm în sfârșit și modul, cum a agitat chestia Transilvaniei cel ce a deșteptat-o, șeful partidului liberal, onor. d. Sturdza în Senat.

Ieri, aici în Cameră, d. Stolojan, mult mai moderat, mult mai prudent, rectificând violența din procedura șefului a căutat din capul locului să pue chestia pe un teren accesibil și v'a pus numai în termeni generali întrebarea, cam ce ar fi de făcut?

Dar onor. d. Stolojan a întrebuițat cu această ocazie o procedere, de care ar fi bine să ne desvățăm în discuțiile noastre publice, procederea inexactității știute. Răul obicei, când faci tu ceva, de a dojeni pe altul parcă ar fi făcut-o el!

D. Stolojan se adresează majorității și guvernului actual și ne impută nouă, că am făcut noi din chestia Transilvaniei o chestie de partid! Ei bine, pentru Dumnezeu! Nu știm toți românește? Nu pricepem toți, când se vorbește românește? Nu înțelegem toți, când să scrie românește? Ați auzit, ați citit cu toții discursul, prin care șeful partidului liberal, d. Sturdza, a ridicat în Senat chestia Transilvaniei. Vă întreb: Cine, *ab initio*, în această desbatere a întrebuițat atacul de la partid la partid?

Cine a făcut dintr'o mare chestie națională o simplă armă de opoziție în contra guvernului român? Mai incape îndoială? Nu e prezentă în memoria d-voastră cuvintarea d-lui Sturdza rostită în Senat d'abia de câte-va zile?

Dacă în mijlocul vorbirii mele de astăzi am introdus o paranteză asupra unor incidente parlamentare și v'am citat ca exemplu cuvintul „nemernic“, care în orice caz lovește în demnitatea parlamentară, am făcut-o pentru a vi-l aduce aminte acum. Tocmai cu ocazia relevării chestiei transilvane, șeful partidului național și-a permis să numească „nemernic“ guvernul țării de astăzi.

D-lor deputați, dar oare cuvintele noastre în această materie nu trec peste hotarele acestei țări? Discursul șefului partidului liberal nu va fi tradus, citit, comentat la Pesta, la Viena, în toate cabinetele Europei? Și când d. Sturdza, pentru a mângâia pe Românii din Transilvania și pentru a pregăti o intermediare cu oare-care autoritate în fața Ungurilor, vorbește de guvernul țării de astăzi anume ca de un guvern de „duplicitate“ și ca de un guvern de „nemernicie“, credeți că cu aceasta se vor mângâia Românii din Transilvania? Se va impune Ungurilor? Se va înălța chestia Transilvaniei la demnitatea unității naționale înaintea Europei?

Dar oare șeful partidului liberal este în acest mod al său de a procede adevărata expresie a țării? Sau este numai expresia strimtelor vederi ale unui om de partid, în ochii căruia nu există altă suflare românească capabilă de a con-

duce destinele țării decât el însuș cu partizanii săi? Dar noi suntem un stat constituțional, va să zică al guvernului diferitelor partide; așa ne cunosc Ungurii, așa am dobândit considerație în Europa; noi mai suntem un stat monarhic, și dacă este cine-va care să aibă un prestigiu de autoritate în Europa ca personificarea acestui Stat monarhic, este Regele Carol. Iși poate cineva închipui, că acest Stat constituțional, că în fruntea lui Regele Carol... dar este inadmisibil, d-lor, nimeni nu o va crede, nu trebuie să o creadă nici unul din d-voastră, nu trebuie să se pomenească de așa ceva în fața străinilor... își poate cineva închipui ca vre-odată Regele Carol, că vre-odată statul român să tolereze un guvern care să nu aibă cel puțin simțimentul cel mai elementar, simțimentul național? (Aplause). Nu se poate, d-lor, aceasta nu se poate.

Să deplângem, că o mare chestie a încăput într'o mică procedură; să restabilim și să îndreptăm ce mai putem noi îndrepta aici în Cameră. Și fiindcă aceste cuvinte ale noastre se vor auzi de sigur peste Carpați și fiindcă numele tatălui meu și persoana lui, el însuș Transilvănean, sunt cunoscute în Transilvania, dacă acest fapt ar da neînsemnatelor mele cuvinte, din întâmplare, oare-care resunet în cugetul Românilor de peste Carpați, țin de onoare să le zic și să-i încredințez, că nu a fost dreaptă, nu a fost întru nimic îterneiată acuzarea d-lui Sturdza, și că nu este dreaptă și nu este întemeiată nici o acuzare de acest fel.

Amicul meu politic, d. C. Arion, v'a citit alal-

tăeri și v'a comentat cele petrecute cu Românii de dincolo sub regimul liberal. V'a amintit expulzările, v'a amintit Bănățenii din Dobrogea. Față cu atacul d-lui Sturdza, d. Arion se afla în legitimă apărare. Dacă judecăm după tactica luptelor parlamentare, discursul d-sale era legitim. Dacă însă luăm chestia în ea însăși, nu era legitim, și, o repet, este o onoare pentru mine de a accentua simțimentul totdeauna patriotic și național, din care au lucrat toate partidele și toți oamenii noștri politici, din care a lucrat și Brătianu în asemenea chestii.

Așa trebuie să-i fi părut lui, că este adevăratul interes al țării și al românismului în acel moment. Nu a putut trece vre-odată prin mintea d-lui Fleva, când a făcut acel raport despre Bănățeni, că sub străini să se înțeleagă și Românii de sânge.

Nu poate fi deosebire între noi asupra simțimentului național. Ar fi o rușine pentru toată țara, când s'ar găsi un ministru printre noi, care să lovească în simțimintele românești. (Aplause).

În această privință același cuget înalt, pe care îl are și fie-care Ungur, și fie-care Francez și fie-care German despre națiunea sa, îl are și fie-care Român.

Și dacă este așa, atunci să revenim la adresa noastră, cu simțiminte mai înalte, nu cu cele ce ne despart, ci cu cele ce ne unesc. Și fiindcă avem fericirea să salutăm cu această ocazie pentru prima oară pe tinărul Principe născut pe pământul patriei și botezat în religia țării,

el care este un simbol al aspirării noastre în viitor (aplause), să votăm această simplă adresă așa cum este, fără alte discuții iritante, și să dăm o dovadă mai mult că suntem uniți în toate chestiile însemnate ca membrii aceleiaș națiuni, ca cetățenii aceluiaș Stat. (Aplause prelungite).

113.

La adresă. Legislatura de 4 ani. Disciplina majorității. Ideile „junimiste“. Contra demagogiei.

(Ședința Camerei de la 3 Decembrie 1894)

D-lor deputați, raportorul adresei d-voastră se încearcă de câțiva ani să facă proiectul de răspuns pe cât se poate de scurt, dar vede că discuția la adresă devine din ce în ce mai lungă.

Cu toate acestea, și în sensul acelei scurtimi a proiectului de răspuns, cred că veți găsi cuviincios din partea raportorului, ca el cel puțin să rămie în chestie și să se mărginească la apărarea adresei așa cum vă este propusă.

D-lor, la un mesaj foarte lung al Coroanei vi se prezintă în adevăr un răspuns foarte scurt al Camerei. Ne-am înțeles în anul trecut asupra acestui precedent: e bine ca mesajul să fie lung, el trebuie să coprindă — și e foarte însemnat precedentul constituțional înființat de acest guvern — programul bine chibzuit de lucrări legis-

lative, care după convingerea guvernului trebuie să fie supus Camerei într'o anume sesiune. Față cu îndeplinirea acestei datorii constituționale din partea guvernului, Camera în răspunsul ei e datoră să ia act, și aceasta o face proiectul de față. Iar discutarea mai de aproape, sau și o anume relevare a vre-unui proiect de lege, se face în mod mai folositor atunci, când chiar proiectele vin în discuția Camerei, fie-care la rîndul său. Și iată principala cauză pentru care la partea cea mai întinsă a unui mesaj răspunde partea cea mai scurtă a adresei noastre.

Acum ce mai rămâne pentru răspunsul nostru? Rămâne întâi, că la omagiile ce le aduce Coroana suveranității electivă reprezentate în Parlament, să răspundă Parlamentul prin expresia omagiilor aduse Regelui și Dinastiei din partea sa. Aceasta se face în adresa de față, ca în toate adresele, și asupra acestui punct toți deputații ved că am fost de acord.

Dar fiindcă Regele nu reprezintă numai personificarea suveranității înăuntru, ci și în afară, se adăogă în adresă acel moment al situației actuale interne, care e caracteristic pentru reprezentarea țării față cu Statele străine. De aceea adresa vorbește de relațiile internaționale, și în această ordine de idei se cuvine să mai accentueze, după împrejurări, când un moment, când altul din situația internă a țării, care să caracterizeze situația internațională în favoarea noastră.

În împrejurările de față ne-a părut că e un așa simțiment de pace răspândit în Europa, care

și-a dat între altele o unanimă expresie cu ocazia doliului din Franța și din Rusia, în cât, pe lângă asocierea noastră la acel doliu devenit universal, de astă-dată nu am crezut de cuviință să relevăm, cum ne cerea un d. deputat, din împrejurările noastre interne partea relativă la armată. Poate să vie împrejurări, unde anume această relevare să fie caracteristică. În momentul de față cred că nu este.

Era din contră un alt moment, în adevăr caracteristic, care trebuia relevat astăzi în favoarea noastră, în favoarea creditului țării noastre în străinătate. Toată lumea știe că este o criză agricolă, nu numai la noi, ci în Europa întreagă. Se știe de asemenea că, alături de această calamitate, sunt câteva state cari sufer și de o criză finanțiară, bugetară. Era dar important pentru situația internațională a țării noastre, ca să se releve anume, cum în acest moment, când există o criză agricolă generală și când pentru unele state mai există și o criză finanțiară, bugetul statului nostru este bine așezat, că noi am avut un excedent bugetar pentru anul trecut și că avem un echilibru bugetar pentru anul corent.

Cine în această relevare a finanțelor noastre a văzut altceva, cine a văzut expresia unei relațiuni amicale, ce întâmplătorul raportor al adresei d-voastre ar fi având-o cu întâmplătorul șef al departamentului finanțelor în momentul de față, dovedește că nu a înțeles acel precedent constituțional stabilit de Cameră în pri-

vința cuprinsului adresei, și nu este încă în curentul lucrărilor noastre parlamentare.

Trec acum, d-lor, la acele discursuri rostite în Adunarea noastră de 6 zile încoace, la care am mai putut constata o legătură firească cu obiectul desbaterilor actuale, cu proiectul de adresă.

Sunt în număr de trei observările la care sunt dator să răspund din acest punct de vedere.

Întâi, onor. d. Stolojan a relevat primele cuvinte din proiect: „Adunarea deputaților, intrând în a patra sesiune ordinară a legislaturii de față“, și a întrebat: a patra sesiune însemnează cea din urmă a Camerei actuale?

D-sa e de părere că cei patru ani ai mandatului deputaților însemnează patru sesiuni ordinare, ne citează un precedent din Franța și, întemeiat pe acest precedent pe care îl admite ca fiind cu siguranță stabilit în constituționalismul francez, vrea ca această sesiune ordinară a noastră să fie cea din urmă, adică, dacă l-am înțeles bine, să fie guvernul dator, în interpretarea ce el, guvern, trebuie să o dea, ca la 15 Februarie 1895 să declare mandatul acestei Camere expirat și să se procedă, îndată sau mai înainte, la alegeri nouă.

f Onorabile d-le Stolojan, precedentul pe care vă întemeiați d-voastră și pe care ni-l citați ca fiind precedent admis de constituționalismul francez, nu este admis de actualul constituționalism francez. D-voastră îl veți fi găsit în volumul cunoscut al dreptului parlamentar al d-lor Poudra și Pierre, dar acesta este volumul d'întâi, d-le

Stolojan; noi cari îmbătrânim, trebuie mai ales să ne îngrijim de volumul al doilea: volumul al doilea modifică uneori foarte tare părerile volumului întâi. Așa e și la cărți și la oameni. Și vedeți ce fel de volume al doilea vin după noi, și ce curioase volume al doilea vin și în rîndurile d-voastră; și cum de multe ori volumele al doilea cuprind altceva decât ce aștepți și cum de multe ori produc o mare decepție!

În volumul al doilea al aceluia resumat al constituționalismului francez actual se zice: „C'est „en vain qu'on chercherait un précédent ou „même une analogie dans la procédure suivie à „l'occasion du premier renouvellement triennal „du Sénat au mois de Janvier 1879“ — cazul citat de d-ta sub ministerul Dufaure. „Le Sénat „n'est pas dans la même situation que la Chambre „des députés qui se renouvelle intégralement.“ Și ceva mai înainte: „Il appartient à la Chambre „seule de résoudre une question qui n'a pas de „précédent.“

Acum cred că este de prisos să intrăm împreună în discutarea controverselor asupra acestei chestii. Să fie 4 ani bugetari? Să fie 4 sesiuni ordinare sau și extraordinare? Să fie ani de calendar, zile cu zile numărați? Aici e controversa!

În această situație și fiindcă asupra acestui punct de legalitate nu este bine să fie îndoială pentru noua Cameră și pentru termenul celei vechi, până când vre-o constituantă nu va formula mai clar acel art. 66 din Constituția de astăzi, guvernul ar face bine să useze de un

drept care'l are netăgăduit, dreptul de a disolva Camerele, și să disolve Camera înainte de 15 Noemvrie al anului viitor, va să zică în lăuntrul termenului de 4 ani, și astfel scăpăm de acea luptă de constituționalism greu de deslegat spre mulțumirea tuturilor.

Vin la a doua observare făcută textului adresei în discuție.

Când în acest proiect de răspuns vi se propune să aprobați frasa: „Relațiile amicale cu „toate puterile străine sunt rezultatul politicii „chibzuite și *leale* urmate de guvern“, și se accentuează anume cuvântul *leale*, firește că opoziția a făcut întimpinările ei și a redeșteptat discuția asupra Transilvaniei, aducând din nou guvernului acuzarea de insuficiență națională și chiar de duplicitate.

D-lor, asupra chestiei Transilvaniei a urmat tot la această epocă a anului trecut o întinsă discuție în Cameră și în Senat.

Am auzit de pe banca ministerială, că atitudinea guvernului nu s'a schimbat de atunci încoace, și presupunem că nici atitudinea majorității nu s'a schimbat. Eram dar noi, comisiunea de adresă, în drept să afirmăm și acum, ca și în anul trecut, aprobarea ce o dăm *fără rezervă* politicii *leale* și bine chibzuite a guvernului în această chestie.

Se va fi înăsprit situația în statul vecin, se vor fi făcut câteva demonstrații în statul nostru, dar situația internațională de la stat la stat nu s'a alterat și nu s'a schimbat întru nimic. A mai venit acum un mic incident nou în chestie,

a mai venit publicațiunea de alaltăeri a unei scrisori a onor. d. Sturdza în „Pester Loyd“, o foaie scrisă nemțește, dar susținând politica guvernului ungar actual, o foaie din punctul de vedere al Ungurilor foarte patriotică și, după distincțiunea făcută de d. ministru de externe, poate din punctul nostru de vedere foarte șovinistă maghiară.

În acea scrisoare onor. d. Sturdza protestează în coloanele ziarului „Pester Loyd“ contra afirmării, că d-sa ar fi iredentist. Are dreptate, și noi toți știm și am spus-o că nu este iredentist. Însă d-sa, în contra citatelor dintr'o revistă franceză despre constituirea statelor pe temei de rasă, care le-a adus aci un membru din partidul d-sale, susține în acea scrisoare, că nu numai Românii de aci nu vor să ia Transilvania, nu numai că nu pot să o ia, dar că ar fi peirea statului român dacă am lua-o, fiindcă, zice d. Sturdza în „Pester Loyd“ „această știrbire a imperiului austriac ar însemna o nimicire a Austriei și nimicirea imperiului Austriei ar sdruncina așa de tare și siguranța noastră, în cât curînd după aceea și noi am fi nimiciți cu Românii din Transilvania cu tot“.

Ceea ce zice acum d. Sturdza nu se potrivește cu ceea ce ni s'a citit aci din partea unui alt onorabil membru al opoziției, și d. Sturdza este așa de bine înțeles și primit de „Pester Loyd“, în cât acest organ unguresc aduce omagiile sale onorabilului d. Sturdza, se declară satisfăcut de explicările d-sale și 'l asigură de stima și considerația sa. Și noi ne bucurăm,

când vedem pe un compatriot al nostru așa de bine primit în străinătate, mai cu seamă când această bună primire i se face din partea unor străini cum sunt Maghiarii. (Iaritate, aplause).

Dar, d-lor, în desbaterile noastre de astăzi chestia națională a luat în Cameră următoarea formă preciză: Un membru al majorității, onorabilul d. Filipescu, arătând de altminteri încrederea d-sale în guvern și în deosebi în d. ministru de externe, a exprimat totuși dorința ca în administrația externelor din partea d-lui ministru prin organele sale în străinătate, să se accentueze în conversații, nu prin intervenție formală sau prin note, sentimentele țării în această privință. Față cu părerea onorabilului d. Filipescu s'a grăbit, firește, opoziția, să ne declare, că, dacă d. Filipescu vorbește aci în numele majorității, atunci dumnealor din opoziție primesc părerea d-lui Filipescu, se unesc și d-lor ca să fie indicată d-lui ministru de externe această linie de conduită.

Aici vă rog să 'mi permiteți mai întâi câteva reflecții asupra disciplinei unei majorități parlamentare.

D-lor, fără îndoială guvernul este, într'o parte esențială a lui, o delegație a majorității parlamentare; zic: într'o parte esențială, fiindcă precum știți, după Constituție, guvernul trebuie să fie și o delegație a încrederii Regelui; dar în ceea ce ne privește pe noi, guvernul este o delegație de încredere a majorității noastre.

Intrebare: Este fie-care din noi, deputați, liber și suveran de a retrage acea delegație, acel

mandat de încredere guvernului, când conștiința lui îi dictează o asemenea retragere? Da, fiecare din noi este liber, și unii au uzat deschis de această libertate și au zis: nu mai am încredere, votez în contra guvernului.

Dar până când majoritatea sau un membru al majorității nu 'și retrage încrederea în guvern, întru cât afirmă din contră că 'i păstrează această încredere întru toate, care poate fi rolul deputatului din majoritate, mai ales într'o chestie delicată ca aceea a relațiilor internaționale? — D-l Filipescu făcea deosebire între notă, intervenție, intermediare și conversație privată. Aplicând asemenea deosebire în viața noastră parlamentară, putem prin conversații private cu ministrul, în comisiuni, în secțiuni, să vorbim, să discutăm, să sfătuim, să facem cum vom crede mai bine pentru a ajunge la un mai bun acord și la o mai bună exprimare a acestui acord din partea guvernului. Aceasta, netăgăduit, o putem face și așa se face de obicei. Dar când într'o ședință publică a Camerei și într'o ocazie solemnă vorbim într'o asemenea chestie națională și tot odată internațională, unde singurul intermediar între noi și străinătate este ministerul de externe (căci cu ministrul de externe vorbesc Puterile străine și nu cu noi deputații): atunci care e rolul nostru, al deputaților din majoritate?

Fără o disciplină a majorității nu poate fi o lucrare folositoare în această parte a activității unui stat constituțional. Rolul nostru e sau de a acoperi cu încrederea noastră simplă, clară și

fără șovăire, atitudinea ministrului de externe sau de a-l desaproba printr'un act public și preciz de neîncredere, și atunci vom produce o criză ministerială.

Dar a spune ministrului de externe: Am încredere în tine, și a-i da în acelaș timp în public sfaturi cum să urmeze, sfaturi pe care le aprobă opoziția, eu cred că aceasta e o procedare, care nu e folositoare sistemului parlamentar.

De mult se zice, și e în avantajul partidului național-liberal, că acest partid e mai bine organizat și e mai bine disciplinat decât noi. Și așa e, d-lor. Scuzați însă pe un adversar, dacă, relevând acest merit al organizării unui partid opus, nu-l poate atribui întru toate meritului membrilor care 'l compun. Fiindcă poate (nu vorbesc în țară la noi, dar ca o generalitate) poate să fie de pildă mult mai ușor ca să ai o organizare disciplinată într'un partid, în care majoritatea membrilor se dispensă de a cugeta singuri și lasă cugetarea unuia sau câtor-va, sau în care sunt prea mulți membri legați prin cineștie ce trebuințe, a căror satisfacere atârnă de la câți-va, pe cari apoi îi urmează orbește. Și poate să fie din contră meritul unui partid mai puțin disciplinat, când e compus din oameni mai independenți și prin starea și prin cultura lor și cari poate sunt mai puțin îndemnați de interese private de a face sacrificiul predilecțiilor sau opiniilor lor individuale.

Or-cum ar fi, în fapt cred că sunt mai puțin disciplinați cei din partidul conservator. Dar este

în or-ce caz o limită, până la care poate merge absoluta independență a deputatului în interesul general, și întru aceasta trebuie să luăm uneori un exemplu de la partidul advers, și în genere multe poate să învețe cineva de la adversarii săi. Aduceți-vă aminte, ce s'a petrecut în Camera d-lui Brătianu, atunci când nu era vorba de așa declarați anodine, adică de un sfat cum să vorbească agenții noștri în străinătate, ci unde era vorba de acte de represiune, de expulșarea Transilvănenilor, despre care vi s'a vorbit aici. Nici unul singur din deputații majorității acelei Camere, din deputații cari erau ai partidului, nu s'a ridicat să facă cea mai mică observare în contra guvernului d-lui Brătianu!

Prin urmare la întrebarea pusă de opoziție! D-voastră din majoritate primiți ceea ce zice d. Filipescu? Eu din majoritate răspund: nu primesc. Dar se va zice: nu primiți măcar ca agenții noștri să facă așa conversații? Răspund: nu este aceasta consecința. Nu primesc ca în materie internațională o majoritate parlamentară, care-și exprimă increderea sa în ministrul de externe, să aibă altă atitudine decât aceea a ministrului de externe față cu străinătatea. (Aplause).

Și fiindcă noi aprobăm pe d. ministru de externe și am aprobat și călduroasa d-sale cuvîntare de eri, cred că majoritatea acestei Camere va face bine să voteze fără rezervă aliniatul adresei, care recunoaște lealitatea guvernului în chestie, recunoaște chibzuința lui și-i dă puterea

de a se prezenta în acord cu reprezentăția legală a țării. (Aplause).

Trec, d-lor, la a treia și cea din urmă observare ce s'a făcut în contra proiectului de adresă.

„Lucrând până la sfârșit și în înțelegere neturburată cu guvernul, vom fi răspuns la așteptarea legitimă a țării.“

Sunt două obiecții ridicate aci, una de onor. d. Păucescu, alta de opoziția național-liberală. D. Păucescu zice : este turburată înțelegerea unei părți din vechea majoritate cu actualul guvern.

De cine e turburată? De d-sa și câțiva aderenți ai d-sale. D. Păucescu ne-a arătat și anul trecut, că trece în opoziție, în opoziție tot conservatoare, cum zice d-sa¹⁾. Mi-am permis, d-lor, în anul trecut să prevăd că ceea ce onor. d. Păucescu ne prezenta ca o disidență demnă de semnalat, nu va avea vre un efect important pentru situația majorității față cu guvernul, și ați văzut că nici nu l-a avut în toată sesiunea trecută. A fost poate regretabilă desbinarea a câtor-va voturi, cari de aci au trecut dincolo, dar aceasta nu a împiedicat rodnică împreună lucrare a guvernului cu majoritatea.

Anul acesta d. Păucescu revine cu aceeaș chestie, și arată pentru ce d-sa și câțiva alții, nu știu câți, în numele cărora vorbește, nu pot

¹⁾ Peste câte-va luni, îndată cu venirea d-lui Sturdza la guvern, Păucescu trece la liberali și se alege ca liberal în Camera d-lui Sturdza de la Noembrie 1895.

să dea încredere guvernului, și nu vor vota proiectul de adresă.

Care sunt cauzele acestei neîncrederi în guvern? Următoarele, după d. Păușescu :

Guvernul de astăzi nu mai este conservator în înțelesul în care a luptat d. Păușescu ca membru al partidului conservator; căci o direcție străină de conservatism predomină în guvern, direcție intrupată în cunoscuta și pentru d. Păușescu antipatica figură a d-lui Carp, care d. Carp ar avea cu aderenții săi junimiști următoarele principii: întâi nu de la țară trebuie solicitată încrederea, ci numai de la Rege; nu prin comitete de partid și prin activitate electorală, ci prin Rege și prin străinătate trebuie dobândită puterea; și aceste tendințe trebuie să conducă la o camarilă de oligarhie, care să se sprijinească numai pe favoarea regală. Al doilea, nu dezvoltarea națională proprie este ținta, ci dezvoltarea țării ca avuție generală poate, dar cu indiferență pentru elementul național, căci credința d-lui Carp și a noastră a junimiștilor ar fi cosmopolitismul. Și al treilea, că opera legislativă în Cameră trebuie să se facă așa, că numai guvernul, fără nici o consultare, de la sine și prin surprindere, să producă proiecte de legi, născocite în capul unuia, și apoi să le supue unei silite aprobări din partea dumneavoastră.

Cu aceasta ne-am apropia de viziriatul d-lui Brătianu, și l-am realiza într'un mod și mai rău, fiind-că atunci cel puțin era un singur vizir, pe când acum, dacă înțeleg bine, ar fi șapte viziri,

în or-ce caz cei trei junimiști, care sunt în ministerul de față.

D-lor deputați, dacă nu are d. Păuceșcu alte cauze pentru disidența d-sale, atunci putem aștepta ca onor. d. Păuceșcu să voteze împreună cu noi proiectul de răspuns, fiindcă asupra acestor trei cauze îl pot liniști: ele toate trei sunt neadevărate. Este o iluzie ce-și face onor. d. Păuceșcu, căci eu îl admit pe d-sa de bună credință, d-sa își închipuește numai că așa ar fi d. Carp, și în contra acestei himere-Carp luptă. Și când va vedea că această himeră nu are nici o realitate, presupunem că atunci va înceta lupta, căci este evident că d-sa luptă numai din interese de ordine publică și politică; ar fi chiar o lipsă de cuviință parlamentară, când aș merge până a presupune, că pot să fie interese de ordine privată sau personală, care ar dicta conduita vre-unui deputat.

Onor. d-le Păuceșcu, programul de idei, în jurul căruia s'au grupat junimiștii, cum îi numiți d-voastră, este mai de mult cunoscut. D-ta însuș, când erai împreună cu mine în comitetul conservator, în Octombrie 1881, l-ai discutat împreună cu d-nii Manu și Lahovari și alții la mine acasă și l-ați aprobat.

D-ta și cu mine împreună subscriseserăm un proiect de reformare al partidului conservator, conform căruia în capul partidului, fiindcă în acele zile d. Catargi și d. Florescu își dăduseră demisia, era să fie principele Alexandru Știrbei.

Acel program întocmit și specificat în proiecte de legi, a venit pe urmă ca apel către

țară, semnat de ministerul Teodor Rosetti, la cunoștința țării întregi în 1888, iar procesul-verbal pentru reorganizarea partidului conservator în anul 1881 este scris de d-ta împreună cu mine și cu alții (d. Carp nu făcea parte din comitetul nostru) și poartă data de 6 Noembrie 1881. El trebuie să se afle în cartoanele clubului conservator la d-voastră în original; eu am aici o copie cu subscrierile. Era dar programul d-lui Carp de atunci cunoscut.

În ceea ce privește afacerile streine, cu câte-va luni mai înainte publicasem eu personal un articol într'o revistă germană „Deutsche Revue“, în care, contra părerii de atunci a guvernului liberal, susțineam că interesul României devenite Regat independent este că se orienteze spre occident, spre ceea ce se numește astăzi tripla alianță. Acest articol fusese violent atacat în „Românul“, foaia oficioasă de atunci, și după obiceiul atacurilor de la noi (deplorabilul obicei!) a fost îndată împănat cu insulte la adresa mea, trădător de patrie și cele-lalte. Asupra acestei atitudini, exprimată ca proprie a mea, dar care era împărțită de câți-va din noi, se născuse în comitetul conservator discuție. Îmi imputa general Florescu, de ce am scris așa ceva fără a consulta și a cere aprobarea comitetului.

Și eu respingeam aceste imputări, tăgăduind or-cărui comitet din lume dreptul de a mă împedica pe mine în ceea ce vreau să scriu, destul că ceea ce scriu să fie pe a mea răspundere, cu a mea subscriere și să nu angajeze pe alt-cineva.

Atâta fusese discuția despre politica externă, și noi susțineam că un partid serios trebuie să aibă în momente date o anumite politică externă, iar din partea cealaltă a comitetului conservator era părerea, că asemenea lucruri să rămâie la o parte în opoziție. La aceste discuții de altminteri nici nu a participat d. Carp, care — cum am zis — nu era în organizarea de atunci a partidului conservator.

A afirma prin urmare, că d. Carp ar fi crezut sau ar fi zis vre-odată, că prin străinătate și nu prin țară trebuie să vie cine-va la guvern, este absolut neexact.

Inercarea noastră de reformă a comitetului și a partidului conservator nu a izbutit. La un vot dat în adunarea partidului conservator, tot în Noemvrie 1881, am rămas în minoritate. D-ta, d. Manu, d. Lahovari, ați rămas totuș în partidul conservator așa cum era organizat. S'a rechemat d. Lascar Catargi, care demisionase, și apoi v'ați unit cu d. Vernescu. D-voastră credeți, și aveți multe motive a crede, că nu este bine să vă înstrăinați de vechea formă de luptă. Noi însă, d. Teodor Rosetti, eu, d. Pogor din Iași, d. C. Șuțu, care trăia pe atunci, d. Leon Negruți, Iacob Negruți, și alți câți-va ne-am despărțit, ne-am dat demisia din clubul partidului conservator, și ne-am alipit de d. Carp.

Dar ideile, pe temeiul cărora se făcuse această ruptură, adică, nu ideile pe temeiul cărora, căci aceste idei fuseseră de altminteri primite și de d-ta, și de d. Lahovari și de d. Manu, și le ved primite și de d. Catargi, ci mai bine ideea, ac-

centuarea, că lupta legitimă între partide nu se poate face de cât pe temeiul unui program manifestat de reforme, a fost ocazia desbinării. Vechiul partid conservator, în deosebire de noi, a rămas cu felul luptelor de mai înainte. Iar noi am început pe temeiul acestui program de reforme un altfel de luptă, și firește separați de rețeaua partidului conservator, dar totuși, cu ideile primite și în convicțiunea d-tale, am prezentat în Camera liberală de la 1884 formularea acestui program printr'un contra-proiect la Adresă.

În acest contra-proiect am avut și iscălitura opoziției conservatoare, d. e. și pe aceea a d-lui Triandafil, care rămăsese în vechiul club conservator, așa de mult aceste idei erau știute, cunoscute, aprobate de partidul conservator, și așa de mult d. Carp și prietenii săi politici au ținut să afirme și să răspândească ideile lor în țară, mai înainte de a fi vorba de realizarea lor la guvern.

Vă rog, când, de unde ați auzit vr'odată din gura d-lui Carp, sau din gura cui-va din junimiști, afirmându-se, că în făptuirea acestor idei, pe calea legislativă, este necesitate numai de aprobarea Regelui, pentru-că aceasta ar fi conform dorințelor noastre pentru sistemul de guvernare? Este neadevărat, că a zis'o vr'odată cine-va din junimiști.

Față cu această patentă desmintire, ce ți-o dau, d-le Păucescu, te cred dator să arăți acetele, vorbele, faptele de unde rezultă pentru d-ta contrariul.

Ce, vă face d. Carp impresia unui om, care se sfiește, se codește, se dă înapoi, când e vorba de a spune opiniile sale? Și credeți d-voastră că, dacă vre-unul din noi ar avea o asemenea convingere, n'ar spune-o? Îmi pot închipui și am auzit-o de la mulți oameni de la noi (ce e drept mai rar în vremea din urmă, și aceasta e o dovadă de progresul constituționalismului nostru), dar înainte, în luptele noastre, am auzit adese-ori vorba, că ceea ce ar trebui pentru binele acestei țări, ar fi o mână de fier, care să introducă odată mai multă ordine în spirite și să conducă țara cu mai multă siguranță, când e pericol din afară. Și am auzit această vorbă de la oameni cu bună-credință, care o spuneau în toată sinceritatea cugetului. Și numai d-lui Carp nu-i veți refuza curajul de a spune ceea ce crede, chiar când ar fi singur de părerea lui în această țară.

Dacă dar vă tăgăduesc, că ar fi afirmat d. Carp vre-odată o asemenea idee de absolutism, nu este fiind-că nu ar fi avut curajul să o afirme, dacă ar fi avut-o, ci vă tăgăduesc, fiind-că nu a avut-o și nu a rostit-o nici-odată!

Și-mi pare rău, că un membru al majorității de aici, d. Păucescu, cu care am discutat încă de la 1881 ideile junimiste, întrebuițează o tactică de care ar trebui să ne desbărăm odată cu toții, adică de a construi întâi tu o chimeră ce o atribui adversarului, și apoi a ataca pe adversar, nu în ceea ce zice și crede el însuși, ci în ceea ce tu i-ai construit pe nedrept. (Aplause).

Cui folosim, domnilor, cu asemenea procedare? Suntem noi țară așa de bogată în talente, în cât să fie în adevăr indiferent dacă se atacă oamenii noștri publici cu asemenea mijloace, și să fie purtare cuviincioasă de a răspândi neadevăruri asupra cui-va și de a combate cu violență niște idei tăgăduite de către acela, căruia i se atribue?

Dar până unde are să meargă aceasta? Dacă eu, omul cel mai puțin pasionat în politică și — dacă îmi dați voe s'o spui — lipsit de or-ce ambiție ministerială, eu care nu mă amestec în certele personale și nu stau nimănui în drum, care nu am nici o însemnătate politică și nici măcar nu citesc gazetele noastre afară de una pentru ultimele informații, din necesitate, pentru ca să știu ce se mai întâmplă, și care de altmintrelea sunt și foarte indiferent la ceea ce se spune cu slove negre pe hârtie albă despre persoana mea; ei bine, chiar despre mine aflu adese-ori, de la prieteni, că se dau în cutare gazetă — nici nu vreau să-i știu numele — informații ca aceste: citim în „Pester Lloyd“ sau în „Kölnische Zeitung“ următorul articol, acest articol trebuie să fie scris de d. Maiorescu. Și apoi dă-i în d. Maiorescu pe temeiul celor scrise în „Pester Lloyd“ sau în altă gazetă străină, de care habar n'am și în care n'am scris nici-odată.

Dar zic unii: de ce nu desmințiți? Apoi voi fi având și eu altele de făcut de cât să mă țin de desmințiri și de răspunsuri, care n'ar mai

avea sfârșit, și completa indiferență este și ea un fel de răspuns.

Dacă mi-am permis să vă citez exemplul acesta este spre a arăta până unde poate merge nefericitul sistem al născocirilor chiar în contra unui om, care, politicește, este cel mai retras. Dar când este vorba de miniștri, de oamenii publici de pe banca aceea! A fi ministru astăzi la noi, însemnează un sacrificiu sufletesc, o martirizare, căci se vede omul expus la un fel de atacuri turbate de calomnii și ne-adevăruri. (Aplause). Par'că ar fi o crimă, de a fi astăzi ministru în România constituțională!

A venit un general — din nefericirea lui — pe banca miniscerială; destul a fost aceasta pentru ca o chestie de natură privată — și de care un om, care se respectă, n'ar trebui să se apropie, — că acea chestie să fie lățită, reslățită, interpretată și sucită spre a se scoate cu orice preț: că acel om este de o onestitate îndoelnică. Nu este adevărat, este transparentă și evidentă calomnia care i se aruncă.

D. C. Stoicescu. Nu s'a zis.

T. Maiorescu. D-lor, chestiile personale ca atare, îmi sunt indiferente în discuția de față. Ceea ce nu este indiferent, este pornirea prea multor oameni de a învenina viața publică în țara noastră cu asemenea proceduri.

Pentru a reveni la chestia cu d. Păucescu, repet: nu este adevărat că d. Carp așteaptă numai de la Rege și prin Rege puterea, și cum ați văzut, desmințirea și-o dă însuș d. Păucescu la această afirmare. Regele nu vrea camarilă,

zice d-sa. Aşa este, Regele nu admite camarilă. Apoi prost trebuie să-l credeți d-voastră pe d. Carp, ca atunci când nu vrea Regele camarilă, d. Carp să o vrea fără de Rege.

Însă da, este ceva caracteristic în privința Regelui pentru gruparea ce ați bine-voit a o numi junimistă (nu ei s'au numit junimiști, în literatură da, dar nu politicește). Este adevărat că nici unul din noi nu a adus vre-odată în discuțiile publice ale partidelor persoana Regelui. Nici-odată nu ne-am permis, nici prin grai, nici prin scris, să punem în joc persoana Regelui și aceasta conform principiului constituțional: Regele e inviolabil, numai miniștrii sunt responsabili.

Eu m'am mirat totd'auna de oamenii noștri politici, care pretind să se respecte constituția și uită acest principiu fundamental al ei. Și apoi, d-lor, aceasta între altele este chiar și o simplă chestie de demnitate personală, căci este grozav pentru demnitate personală de a ataca Regele și pe urma a intra în contact cu el. Eu nu aș fi vrut să fiu în locul aceluia domn deputat, care odinioară, după ce făcuse caricaturi de înaltă în contra familiei regale, primea de la generozitatea Majestății Sale panglica și decorația benemerenti! Prin urmare, a deduce din această atitudine a junimiștilor în privința Regelui, care este singura atitudine corectă într-o Monarchie constituțională, că d. Carp are idei de camarilă, este inadmisibil, și prima afirmare a d-lui Păunescu s'a dovedit așa dar neexactă.

A doua este cosmopolitismul d-lui Carp; aceasta

este tot așa de neadevărată. Intr'o broșură politică, citită și de d-ta, d-le Păușescu, și în privința căreia mi-ai arătat aprobarea d-tale, la 1886, ziceam:

„Partidul liberal de câțiva ani și-a mai adăos epitetul de național-iberal. Fie zis în trecut: noi credem, că adăosul „național“ era de prisos, fiind-că toate partidele Statului nostru sunt de la sine naționale, fie liberale, fie conservatoare. Singurul partid în Europa de astăzi, care vrea să restorne, împreună cu celelalte fundamente, și limita națională a statelor, se numește tocmai pentru aceasta *internațional* în opoziție cu vechile grupări de partide. La noi însă nu poate fi vorba de așa ceva. Iar în ceea ce privește concepția teoretică umanitară a cosmopolitismului, în deosebire de care să se fi admis epitetul „național“, aceasta are tot așa de puțin înțeles practic la noi, fiindcă în fapt nu există nicăeri în România un partid cosmopolit. Aplicarea acestei calificări la grupul politic numit „junimist“, este o născocire a adversarilor, un neadevăr desmințit prin tot ce a scris sau a vorbit vre-odată vre-un junimist.“

Ba, sunteți cosmopoliți, zice d. Păușescu. Ba nu e adevărat, zic eu. Și ce? Sunt eu un om, despre care presupuneți că nu-și dă seama de înțelesul cuvintelor? E d. Carp sau cineva din noi un om, care nu înțelege cuvântul acesta? Dar dacă nu-l primim, este fiind-că nu se potrivește cu convingerile noastre. De s'ar potrivi cu convingerile noastre, am spune-o pe față și n'am avea de ce să ne sfim. Dacă d. Carp sau vre-

unul din noi am fi cosmopoliți, ne-am găsi în foarte bună societate. Nu ne-am găsi, ce e dreptul, în societatea d-lui Păucescu, dar ne-am găsi în societatea multor altora, cari sunt o podoabă a omenirii prin înălțimea aspirării lor ideale și în arsenalul cărora am afla și armele pentru a ne susține părerea în favoarea unei înfrățiri umanitare, spre care tind astăzi congresele de pace. Dar nu suntem de această părere în politica română, suntem convinși, că numai prin cea mai rodnică muncă națională, prin dezvoltarea caracterului nostru etnic, în limbă, în literatură, în munca fizică, în costum, în istorie, în forma socială și în forma de stat trebuie să mergă înainte țara aceasta. (Aplause).

Și e, d-lor, inexplicabil, ca oameni, ca d. Păucescu, oameni de oare-care cultură politică, să mai reediteze acest vechiu clișeu uzat și fals al pretinsului nostru cosmopolitism.

A, dar d. Carp în chestia Ovreilor are alte păreri de cât mulți din noi. Așa este. Dar nu v'a surprins deocamdată un lucru, că unul din cei mai cunoscuți (iertăți-mi espresia pentru abreviatură) anti-semiți din mijlocul nostru și literalicește cunoscut întru aceasta, un om despre care toți avem impresia că e om de convingere, că d. Rosetti Tescanu se declară totuș aderentul politicei generale a d-lui Carp? O fi la mijloc vre o grea problemă și vre-un mare mister?

Se pretinde, că d. Carp ar fi zis, că Evreii trebuiesc preferiți Românilor. Multe se mai zic la noi! Dar este evident pentru orice om cu

mintea sănătoasă, ca d. Carp nu a zis aceasta nici odată. Aici încep iar legendele cele false, obișnuite la noi. Nu a crezut și nu a voit nici odată d. Carp să fie ginta ovreiască pusă înaintea Românilor, sau să fie favorizată în contra Românilor. Această absurditate nu a putut trece prin mintea d-lui Carp. În chestia art. 7 din Constituție, unde d. Carp avea soluția d-sale, și unde eram și eu în opoziție de vederi cu d-sa, am rupt-o cu d. Carp în Cameră. Dacă este așa, puteți admite că înțeleg și eu, care pot fi deosebiri de păreri între d. Carp și între alții în chestia israelită.

Deosebirea de păreri nu a fost nici odată asupra țintei finale: și d. Carp ca și d. Rosetti-Tescanu vor deopotrivă întărirea elementului național român și în activitatea economică, în meserii și în industrie. D. Carp însă crede că trebuie mai ales și mai tare deșteptată, solicitată, întreținută activitatea proprie a Românilor prin mijloacele pozitive câte sunt posibile în legislație și în organizarea socială, că mai ales aici se arată înțelepciunea unui guvern, pe când mijloacele negative, restrictive în contra evreilor nu sunt în stare să producă acel rezultat. Alții cred că trebuie ocrotită activitatea economică a Românilor și prin măsuri cât se poate de restrictive în contra evreilor. Dar și d. Carp și ceilalți sunt de acord în scopul urmărit, că adică poporul român să iasă victorios în marea luptă economică.

De aci întortochind, sofisticând și falsificând intențiile și înțelesul cuvintelor, a scoate o acu-

zare de anti-naționalism în contra d-lui Carp, este răul procedeu întrebuițat în partea nesănătoasă a luptelor de partid la noi în țară și-mi pare rău că și d. Păucescu, în discuția Adresei, a întrebuițat un asemenea mijloc prea uzat pentru d-sa. Va să zică nici această a doua cauză a d-lui Păucescu nu este fundată.

Trec la o a treia: cum vrea d. Carp să se confecționeze legile noi. Legile, d-lor, se confecționează la noi cum s'au confecționat totdeauna până acum. Este în adevăr prevăzută în Constituția revizuită o înaltă comisiune pentru prepararea proiectelor de lege. Dacă ar avea țara noastră favoarea ca să găsească destui oameni din toate partidele și cu autoritate recunoscuți de toți, cari să fie în adevăr capabili de a face în liniște și cu competență pregătirea operei legislative, poate ar fi folositoare o asemenea comisiune. Greutatea stă tocmai în competența acelor oameni și autoritatea lor, care să fie recunoscută de cei mai mulți deputați și să ne însufle destul respect pentru ca să nu supunem proiectele lor la tot felul de interpretări advocățești, când vor veni în discuție, și să le încercăm prin modificări ce se contrazic între ele. Căci altfel n'am câștigat nimic și am introdus o complicitate mai mult.

O asemenea comisiune nu a încercat-o nici d. Brătianu, de și partidul d-sale o prevăzuse în Constituția revizuită, nu am încercat-o nici noi. Ar fi poate de încercat; dar în or-ce caz, d-le Păucescu, pentru aceasta nu trebuie ceartă. Se poate stabili o înțelegere amicală chiar de la

majoritate la guvern, și nu este aici un motiv de desbinare.

S'au făcut și legile d-lui Carp cum se fac legile la noi; le fac de regulă miniștrii și le aduc în desbaterea d-v. Dar de unde interpretarea că anume sub acest guvern se face alt-fel, că dd. Take Ionescu, Lascar Catargi, Germani, Marghiloman nu vor să audă de nimeni, nici măcar de colegii lor, și că impun apoi proiectele d-lor majorității din Parlament? De unde acuzarea, că tocmai aici se arată influența periculoasă a d-lui Carp, viziratul d-sale? Proiectele de lege se discută mai întâi colegial în consiliul de miniștri și se supun apoi de guvernul întreg desbaterilor d-v., cum s'a făcut și până acum sub toate guvernele.

Pe ce temei voiți să scoateți și de aici cu orice preț o armă de atac în contra d-lui Carp?

Câtă vreme era disensiunea între d. Carp și d. Catargi, se zicea într'una în partidul conservator: D-le Carp, de ce nu primești șefia d-lui Catargi? De ce ești așa de ambițios încât nu primești șefia altuia? Toată suflarea conservatoare dorește de șef pe d. Catargi și trebuie să-l primești! În sfârșit l-a primit d. Carp, s'a supus șefiei d-lui Lascar Catargi și s'a supus cu bună credință și întreagă armonie. (Aplause).

Și acum, când s'a făcut acesta, după ce totuși împins aici, vine d. Păuceșcu și zice: Nu e bine nici așa! Tot d. Carp e deasupra! Dar ce idee vă faceți de d-nu Lascar Catargi? Credeți d-v. că d. Catargi nu este om să-și menție demnitatea în ministerul său în interesul partidului,

cum îl înțelege d-sa? Apoi în ce contradicție veți puneți d-v., d-le Păuceșu, când începeți a face cele mai frumoase complimente d-lui Catargi, care v'a luat odată în minister și pe d-v., pentru a-i zice apoi că se supune d-lui Carp, care, ce este drept, n'a fost nici odată în minister cu d-ta? Dar de unde știți, când n'ați fost în minister cu d. Carp, cum se poartă d. Carp cu colegii săi? Cine v'a dat mandat și autoritate să spuneți ce se petrece în consiliul de miniștri? Și cum noi, majoritatea parlamentară, să ne luăm după asemenea povești? Și tocmai acum când suntem la sfârșitul legislaturii, când sunt atâtea înăspriri dincolo de Carpați, când este criza agricolă dincoace, când trebuie mai vârtos să păstrăm buna înțelegere cu guvernul, voiți d-voastră pe asemenea vorbe și șoapte să destrămați majoritatea partidului? Nu se poate așa ceva!

Și apoi mai veniți și cu vechiul clișeu al opoziției despre mizeria țării și citați în contra guvernului alcoolismul, conjunctivita granuloasă, pelagra, nu știu ce alte boale... 'mi dați voie să nu citez pe a treia. Ce? despre acestea trebuie să vorbească mesajul, de pelagră, de conjunctivită granuloasă și de cealaltă suferință? (Ilaritate). Aș vroi să ved un mesaj în lume, care vorbește de asemenea lucruri! Și această răsufletă manieră, răsufletă chiar în întrunirile populare, de a cita conjunctivita granuloasă, pelagra și alte boale, spre a le aduce aci într'o culoare de opoziție în contra guvernului, parcă este de vină..... uf Dumnezeuule! (Mare ilaritate).

D-lor, termin răspunzând pe scurt la ultima obiecție, în privința nemulțumirii generale a țării, care s'a relevat din partea opoziției național-liberale. Nu voi redeștepta partea din discuția urmată, la care s'a răspuns. Este un singur punct care 'mi permit a-l semnala atenției d-voastre.

D-lor, pe mine m'a impresionat foarte mult vorbirea d-lui Rosetti-Tescanu. Nu este orator d-sa, se vede că este așa de sficios, așa de penibil impresionat când vorbește în public, în cât de abia se aude, și totuș cu vorbirea sa, pe cât am văzut, a impresionat pe toți, nu numai pe mine. De ce? Fiindcă ne aducea, în mijlocul acestei lumi de declamații abstracte, o imagine reală dintr'un moment al vieții poporului nostru, ne aducea una din fețele țăranului efectiv.

Nu este mulțumit poporul, zice opoziția național-liberală, și dovadă sunt răscoalele de țărani. Răspunde d. Rosetti-Tescanu: răscoalele de țărani s'au făcut pe temelia unei năluciri, care s'a alcătuit sub numele unui închipuit Maxim, care ar fi avut de la Rege sau de la guvern zapis ca să impună cutare și cutare taxă, pe femei, pe copii și altele, care de care mai absurde, și această închipuire s'a răspândit ca o legendă printre oamenii inculți din mai multe sate. Opoziția răspunde: dar tot era și aci de vină guvernul, fiindcă ar fi trebuit să lumineze mai 'nainte pe țărani asupra înțelesului legii maximului, lege dealtmintreli (permiteți-mi a adăoga eu) foarte simplă și inofensivă, căci fie-

care comună n'are decât să-și pună taxe mai mici, dacă vrea; îi este numai oprit de a le pune mai mari. Va să zică guvernul ar fi comis neglijența administrativă de a nu fi explicat în destul țăranilor ce este legea aceasta. Poate, d-lor, că nu avea organe suficiente, poate că nu găsește destui oameni ca să explice totdeauna o lege cum trebuie. Dar să admitem că este în adevăr o neglijență, această lipsă de explicare. Dar de la asemenea neglijență până a pune răzvrătirea ca răzvrătire în sarcina guvernului și a o declara în Cameră drept un simptom de nemulțumire revoluționară în țară, distanța este enormă și n'ați justificat-o cu nimic în discursurile d-voastră. Din contră, a eșit ceva la iveală din narația d-lui Tescanu, a eșit că în vremea, în care se răspândea epidemia, acea nălucă în fantazia incultă a mulțimii din județul Bacău, au venit oameni culți din orașe, membrii opoziției, cari s'au dus să lămurească pe țăran asupra acestui lucru (ilaritate) și au debitat în întruniri publice la Bacău iarăși vechile clișeuri de opoziție, că acest guvern este vitreg, reacționar, vindut străinilor.

Și această agitare în asemenea momente este cea mai culpabilă acțiune a unui partid, dacă are conștiință pentru binele țării. (Aplause).

Nu zic, și n'a zis-o nici d. Rosetti-Tescanu, că opoziția național-liberală ar fi construit direct acea nălucă a lui Maxim. Dar în vremea, când se răsculau țăranii din cauza acestei năluci, opoziția mai întărita spiritele prin obișnuitele declamații în contra „guvernului vitreg“, în întru-

niri publice și prin cele mai violente articole din ziarele lor.

Apoi, d-lor, în primăvara 1894, tocmai în vremea răscoalei, d. Rosetti-Tescanu este prea delicat, noi mai învechiți în luptă, spunem lucrul mai clar, articolele cari ni le-a citit d. Tescanu aici și cari turnau unt-de-lemn pe foc, erau din *Voința Națională* și scrise de un onorabil deputat nou venit în Cameră. (Aplause).

Ia să facem o comparare! La 1892 era epidemia holerei în Rusia. S'au luat acolo măsuri de igienă, cum se cred astăzi că sunt folosite, izolarea, desinfectarea, intervenirea urgentă a doctorilor, și atunci o altă nălucire a țaranului rus : apa cea desinfectată ese din contră otrăvită de doctori; ei sunt aceia cari lătesc boala, ei trebuesc omoriți; și această himeră, această nălucire împinge pe țararii ruși la revoltă.

Dacă ar avea și Rusia o opoziție ca a noastră, ar fi putut imputa și ea guvernului : de ce n'a publicat mai din nainte măsurile de igienă ?

Bine, poate ar fi făcut bine guvernul, dacă ar fi publicat mai din nainte măsurile de igienă, nu știu dacă folosea mult publicarea. Dar acum, când răscoala este înverșunată, când țararii omoară pe doctori, când împiedică or-ce ajutor, când se răsvrătesc cu arma în mână în contra autorităților : tocmai acum zic, ce faci tu opoziție din Rusia ? Incepi a zice țaranilor : guvernul este nemernic, este vindut străinilor, este ne-național ! Și aceasta are să potolească mișcarea ? (Aplause).

Apoi, d-lor, or-ce om cu minte în asemenea momente sare să lumineze pe țărani și nu vine să-i mai întărite și să-i ațite cu alte chestii.

Onorabilul d. Stolojan vorbea foarte frumos la sfârșitul discursului său :

Democrația vrea să înalțe toate păturile poporului român la lucrări de cultură, pentru ca noi, creerii proaspeți încă ai acestui vlăstar din rasa latină, să dăm și noi rezultatele unor concepții originale cât se poate de curând.

Așa este, d-lor; dar dacă acest sens frumos îl are cuvântul democrație, apoi au trebuit oamenii culți să introducă un alt cuvânt, pentru a deosebî democrația de un alt soi de lucrare asupra poporului, și pentru această deosebire au creat cuvântul *demagogie*. Una este democrația, alta este demagogia. Și dacă este marele merit al lui Brătianu de a fi făcut dintr'un partid, în care mai nainte nu se prea cunoștea linia de limitare între democrație și demagogie, un partid democrat-liberal și constituțional, doresc și eu actualului partid național-liberal, și în opoziție și când va veni la guvern, să imiteze întru aceasta pe d. Brătianu și să știe să facă distingerea între lupta democratică și între agitația demagogiei, care cea din urmă e totdeauna antinațională, or-cum s'ar îmbrăca cu cuvântul de naționalism. (Aplause).

Și astfel, d-lor, noi, din majoritate, ne vîzînd în cele ce s'au zis aici din partea opoziției o critică întemeiată pentru a ne slăbi conlucrarea noastră spornică cu acest guvern, se cuvîne să 'l sprijinim și în a patra sesiune a legislaturii

noastre cu aceeaș încredere, și vă rog ca, votând acest proiect de răspuns la mesaj, să ne putem prezenta înaintea Tronului și a Țării așa cum ne-am prezentat și la începutul legislaturii, dând o dovadă mai mult de stabilitate și de consecință intru îndeplinirea reformelor ce le-am crezut necesarii pentru binele țării. (Aplause prelungite).

TABLA DE MATERII

	Pag.
Introducere istorică	1 — 114
Prefață	1
VII. Sub regimul conservator. De	
la ministerul Teodor Rosetti- Carp până la formarea ministe- rului Lascar Catargi-Carp	5
Indicarea ministerului Teodor Ro- setti	6
Nu era guvern personal	11
Dinasticismul d-lui P. Carp	14
Răscoala țăranilor	19
Apel către alegători	21
Alegerile din Octomvrie 1888	29
Reconstruirea Cabinetului	32
Cererea de dare în judecată a Ca- binetului I. Brătianu	35
Introducerea Principelui Ferdinand în Senat	39
Ministerul L. Catargi-Vernescu	40
„ Generalului G. Manu.	43
Respingerea dării în judecată a Ca- binetului I. Brătianu	45

	<u>Pag.</u>
Modificarea cabinetului G. Manu	47
Moțiune în contra ministrului cul- telor.	49
Ministerul Florescu-Vernescu	51
Reculegerea partidului liberal	55
Formarea ministerului Lascar Ca- targi-Carp	57
Figura istorică a lui Lascar Catargi.	59
 VIII. Continuarea regimului con- servator. Ministerul Lascar Ca- targi-Carp, 18 Decemvrie 1891 — 3 Octomvrie 1895	
Miniștri competenți ; Al. Lahovari și d. Take Ionescu	62
Apel către alegători	63
Ruperea relațiilor cu Grecia	65
Alegerea Mitropolitului Ghenadie	77
Căsătoria Principelui Ferdinand	78
Activitatea legislativă a regimului- conservator	79
Agitarea opoziției național-liberale	80
Șefia d-lui Dimitrie A. Sturdza	85
Chestia Transilvaniei	86
Mișcarea contra legii maximului	87
Excitarea studenților	95
Demisionarea ofițerilor.	95
Atacurile în contra Coroanei	99
Ieșirea din parlament	102
Oportunitatea retragerii cabinetului conservator	106
	107

D. Dimitrie Sturdza primește guvernul în contra teoriilor liberale	111
Misiunea sa constituțională și națională	112
<hr/>	
Discursul 78 (2 Aprilie 1888).	
Restaurarea bisericilor, Dr. Asaki, Monopolul pulberelor	115
Discursul 79 (7 Noemvrie 1888).	
Validarea alegerii unui socialist	127
Discursul 80 (26 Noemvrie 1888).	
Gradația salariilor profesionale	130
Discursul 81 (26 Noemvrie 1888).	
Asupra legii clerului mirean	137
Discursul 82 (12 Decemvrie 1888).	
Despre numirea protoiereilor	147
Discursul 83 (12 Ianuarie 1888).	
Școala Roșca-Codreanu din Bêrlad	151
Discursul 84 (12 Ianuarie 1888).	
Clădirea gimnaziului din Têrgoviște.	163
Discursul 85 (12 Ianuarie 1888).	
Restaurarea Mitropoliei din Têrgoviște. Neprevvedere finanțiară	166
Discursurile 86 și 87 (14 Ianuarie 1889).	
Profesorii socialiști și libertatea învățămîntului	171

	<u>Pag.</u>
Discursurile 88 și 89 (20 Ian. 1889).	
Administrarea mănăstirii Neamțu .	186
Discursul 90 (21 Ianuarie 1889).	
Dreptul de interpelare.	199
Discursul 91 (24 Ianuarie 1889).	
Statistica, Biserica Ionașcu din Sla-	
tina, Școala comercială din Plo-	
ești și normală din Câmpulung,	
Programul școalelor sătești . . .	203
Discursul 92 (31 Ian. și 1 Fev. 1889).	
Contra dării in judecată a cabine-	
tului I. Brătianu	214
Discursul 93 (14 Februarie 1889).	
Dărimarea turnului Goliei și restau-	
rarea bisericii Sf. Nicolae din	
Iași prin d. Lecomte du Nouy .	239
Discursul 94 (24 Februarie 1889).	
Asupra profesorului Dr. Asaki . .	252
Discursul 95 (10 Martie 1889).	
Amănunte din administrația școale-	
lor și a cultelor.	267
Discursul 96 (1 Aprilie 1889).	
Despre „petiția de la Iași“	286
Discursul 97 (19 Mai 1889).	
Interese private și idei politice. Pre-	
fecți în perspectivă	295

	<u>Pag.</u>
Discursul 98 (14 Decembrie 1889).	
Despărțirea „junimiștilor“ de „liberal-conservatori“	317
Atacul d-lui Take Ionescu în contra conservatorilor	318
Necesitatea unui program nou	328
Propunerea de participare la proclamarea Regatului	330
Articolul din <i>Deutsche Revue</i>	335
Indrumarea spre Vernescani	342
D. P. Carp ministru la Viena	345
Vinderea unei moșii mănăstirești din Bucovina	348
Șefia lui Lascar Catargi	352
Discursul 99 (12 Decembrie 1890).	
Asupra alineatului din Adresă relativ la școale	357
Discursul 100 (18 și 19 Decembrie 1890).	
Despre bugetul Căilor ferate pe 1891	365
Discursul 101 (16 Ianuarie 1891).	
Incontra amânării legii școlare	391
Discursul 102 (21 Ianuarie 1891).	
Calea ferată Galați-Bêrlad. Contra cheltueleur neprevăzute	397
Discursul 103 (22 Ianuarie 1891).	
Acelaș obiect	404
Discursul 104 (28 Ianuarie 1891).	
Asupra aplicării legii concursului	408

	<u>Pag.</u>
Discursul 105 (29 Ianuarie 1891). Restaurarea Capelei române de la Paris	431
Discursul 106 (29 Ianuarie 1891). Arhitecții Lecomte du Nouy și Ré- voil la restaurarea bisericii Sf. Nicolae din Iași	435
Discursul 107 (28 Ianuarie 1891). Iar calea ferată Galați-Bêrlad: Con- tra cheltueleur din inițiativă par- lamentară	445
Discursul 108 (5 Fevruarie 1891). La o interpelare a d-lui Dimitrie Sturdza despre șoselele din Mol- dova	455
Stagnațiunea liberalilor de la 1882 la 1888	460
D. Sturdza încontra rêsboiului inde- pendenței	461
Pierderea Basarabiei	462
Predilecțiile statistice ale d-lui Dim. Sturdza	467
Șoselele în cele trei părți ale Ro- mâniei	469
Discursul 109 (12, 13 și 14 Fe- vruarie 1891). Asupra reformei învățămîntului pu- blic	474
Observările d-lui C. Boerescu fără cu- noștință de cauză	476

	<u>Pag.</u>
Contra observărilor d-lui Dimitrie Sturdza	483
Vina partidului liberal la zdruncinarea disciplinei școlare:	
a) Cazul profesorului Crătunescu.	487
b) Cazul institutorului Pătescu.	495
Inconsecvența administrării d-lui Dimitrie Sturdza în privința disciplinei profesorilor	499
Cărți de școală în spirit de partid politic. Istoria d-lui Gr. Tocilescu.	507
Contra discursului d-lui P. Poni	512
a) Falsă interpretare a modificării de la 3 Iulie 1865	513
b) Treptata aplicare a obligativității.	516
c) Mai ales prin susținerea simțimentului religios la țărani	519
d) Contra radicalismului d-lor Panu și Poni	525
e) Contra ideilor radicale din legea lui Jules Ferry, preconizată de d. Poni	528
f) Pentru observările revizorilor .	539
g) Contra inamovibilității învățătorilor rurali	541
h) Chestia gimnaziilor reale	550
i) Confuzia d-lui Poni cu Bethmann-Hollweg	554
j) Pentru propunerea de profesori din partea Universităților.	558
Recapitularea reformelor	560

Discursul 110 (6 Martie 1892).

La adresă. Prerogativele Coroanei. 563

Discursul 111 (26 Noemvrie 1892).

La adresă și textul adresei 572

Programul național-liberal din Iași. 577

Contra ponegririi partidului conserv. 578

Rolul patriotic al lui Lascar Catargi. 582

Discursul 112 (11 Decemvrie 1893).

La adresă. Bun precedent constituț. 592

Suprimarea unui discurs 601

Contra atitudinii domnului Dimitrie
Sturdza în chestia Transilvaniei. 614

Discursul 113 (3 Decemvrie 1894).

La adresă. Legislatura de 4 ani 625

Disciplina unei majorități 632

Contra falsificării ideilor „junimiste“. 637

Dinasticismul „junimiștilor“ 644

Contra cosmopolitismului 645

Opoziția d-lui Păuceșcu 650

Rosetti-Tescanu și răscoala țăranilor. 652

Contra demagogiei 655

ERRATA

La pag. 9, rând 4 de sus citește 1888 în loc de 1889.

„ „ 28, „ 14 „ „ adaugă la începutul rândului cu toate.

„ „ 35, „ 4 „ „ citește 1889 în loc de 1899.

„ „ 365, „ 3 „ „ „ 1890 „ „ „

